

Tuᵑarã Majaroka

Porciones del Nuevo Testamento
de nuestro Señor Jesucristo
en el idioma
letuama

Las ilustraciones de las páginas 18, 221, 341, 400 y 404
por Horace Knowles se usan por cortesía de
© The British & Foreign Bible Society, 1954, 1967, 1972, 1995.

Las ilustraciones de las páginas 11, 64 y 412
por Louise Bass se usan por cortesía de
© The British & Foreign Bible Society, 1994.

Las ilustraciones de las páginas 2, 4, 9, 20, 22, 25, 31, 53, 55,
63, 75, 78, 81, 82, 85, 90, 110, 111, 114, 118, 125, 150, 155,
185, 193, 194, 224, 227 y 279 se usan por cortesía de
© David C. Cook Publishing Co., 1996.

Las ilustraciones a color se usan con permiso de
Louise Bass

Tuparã Majaroka
Porciones del Nuevo Testamento
de nuestro Señor Jesucristo
en el idioma
letuama
(*Wejeñememaja oka*)

Primera edición, 2013
Segunda edición, 2019
150 ejemplares

© 2019, Wycliffe Bible Translators, Inc.

Impreso en:
Editorial Buena Semilla
Apartado Aéreo 29742
Bogotá, D.C., Colombia

CONTENIDO

Al lector	v
San Marcos . . . . . Mr	1
Hechos . . . . . Hch	87
1 Corintios . . . . . 1 Co	198
2 Corintios . . . . . 2 Co	249
Filipenses . . . . . Flp	286
1 Tesalonicenses . . . . . 1 Ts	298
2 Tesalonicenses . . . . . 2 Ts	308
Santiago . . . . . Stg	314
1 San Juan . . . . . 1 Jn	327
Apocalipsis . . . . . Ap	339
Glosario	397

MAPAS

El Mundo Moderno

La Tierra Santa en el tiempo del Señor Jesucristo

Los Viajes Misioneros de Pablo

Las siete iglesias de la provincia de Asia (página 347)

Al lector

Es un gran gozo y también un privilegio para los traductores, entregar a la gente que habla letuama y tanimuka estos diez libros del Nuevo Testamento. Estos libros se han traducido para los dos grupos étnicos que viven en el departamento del Amazonas.

Esta traducción puede servir para que toda persona, sea católica, evangélica o de otro credo, descubra la revelación de Dios por medio de Su hijo Jesucristo y encuentre el perdón y la salvación que Él nos ofrece. Por eso, nuestra principal preocupación ha sido producir una traducción que sea fiel al mensaje original. Para ello hemos tomado en cuenta las tres características que debe tener una traducción fiel: exactitud, claridad y naturalidad.

1. Una traducción fiel es exacta, si comunica estrictamente el significado del mensaje original. No podemos cambiar, agregar ni omitir nada. Para que la traducción sea exacta buscamos el significado mediante un estudio profundo del texto original en el idioma griego.
2. Una traducción fiel es clara, si se puede entender. Lo que entienda el lector debe ser igual a lo que el autor quiso expresar originalmente.
3. Una traducción fiel es natural, si respeta las características del idioma meta y usa el vocabulario común de los lectores. Su lectura debe ser fácil y agradable.

Pensando en estas tres características que debe tener una traducción fiel, no hemos seguido ninguna versión castellana palabra por palabra, sino que según el estudio del texto original en el idioma griego, hemos traducido al idioma letuama las palabras, frases y oraciones que transmitan el significado del mensaje en una manera exacta, clara y natural.

Sin embargo, no siempre es posible poner en la traducción toda la información necesaria para que el lector comprenda el significado. En esos casos difíciles hemos puesto notas al pie de página. Por ejemplo, hay una nota en San Marcos 7.3 que explica una costumbre religiosa de los fariseos. Hay también notas que refieren al lector a otro pasaje bíblico como en San Marcos 7.33 donde hay una nota de referencia a Josué 5.15 que ayuda a entender la costumbre de quitarse las sandalias en un lugar sagrado.

Para que la traducción se entienda mejor, colocamos varias ilustraciones. Véase, por ejemplo, la ilustración en 1 Corintios 10.14-22 que ayuda al lector a entender cómo era un ídolo. También colocamos algunos mapas del mundo bíblico y de los viajes misioneros del apóstol Pablo.

Aunque hemos hecho un gran esfuerzo para traducir todo el significado del idioma original, encontramos palabras y conceptos desconocidos en el idioma y la cultura letuama, como las palabras *Po'imaja Ma'mi* “Hijo del Hombre”, *Saduceokaka pupajoirā* “Saduceo” y muchas otras. Esos términos aparecen en un glosario al final del libro. Se recomienda el uso de este glosario como una ayuda indispensable para comprender el texto.

En algunos versículos hay frases que no se encuentran en los manuscritos griegos más antiguos. Son ejemplos de información implícita y se añaden para ayudar a los lectores a entender el significado del texto. En esos casos los hemos colocado entre paréntesis ( ) y se encuentran marcados con una nota al pie de página. Véase, por ejemplo, Hechos 7.9.

También se encuentran en la Biblia muchas figuras (expresiones que comparan una cosa o acción con otra), pero para la mayoría de los lectores es difícil entenderlas porque en su idioma no se expresan de la misma manera. Por eso fue necesario incluir más información para hacerlas inteligibles, por ejemplo en 1 San Juan 2.11. En otros casos el significado se expresó en forma no figurada. Véase, por ejemplo, 1 Corintios 3.6-7.

Esta traducción se ofrece a los lectores con el profundo deseo de que los que la lean y escuchen puedan encontrarse con su Creador y lleguen a vivir una vida cambiada que lo honre en todo aspecto, para luego experimentar el gozo de Dios eternamente, en Su presencia.

Los traductores

Evangelio según

San Marcos

Autor: Marcos

Fecha en que se escribió: Entre los años 55 y 65 d.C.

Marcos era un joven durante el tiempo en que Jesús enseñó en Israel con sus discípulos. Después de la ascensión de Jesús al cielo, los discípulos se reunían a menudo con otros creyentes en la casa de la madre de Marcos (Hechos 12.12). Marcos llegó a conocer bien a Pedro y a los demás discípulos. Cuando fue adulto, Marcos estuvo en Roma con Pedro y aprendió mucho de la historia de Jesús. Escribió el libro (el evangelio según San Marcos) para los no judíos, y por eso el lector encuentra a menudo explicaciones de las costumbres religiosas de los judíos.

Su nombre completo era Juan Marcos, pero fue más conocido por el nombre de Marcos.

El evangelio de San Marcos fue escrito antes que los otros tres evangelios (San Mateo, San Lucas y San Juan). El libro no menciona la historia del nacimiento de Jesús sino que empieza con el bautismo de Jesús por Juan el Bautista y pone el enfoque en los milagros de Jesús:

- Sanidad de enfermos.
- Resurrección de muertos.
- Expulsión de demonios.
- Alimentación de multitudes.
- Respuesta a las peticiones de las multitudes.

El libro enfatiza que Jesús es el Hijo de Dios y que nadie puede hacer lo que él hizo. Termina con la crucifixión y la resurrección de Jesús.

Rupuko'a jūjerimaji, Juan imaekaki, po'imajare wārōekaki

(Mt 3.1-12; Lc 3.1-9, 15-17; Jn 1.19-28)

1 ¹Ikupaka sime Jesús, Jā'merūkika Tuparāre wā'maekaki majaroka. Tuparā Maki kime. Jitaka sime kimajaroka.
²Ikupakaja simaeka āriwa'ri Tuparāro'si bojañjirimaji Isafas wāmeikire o'oeka, Kimakire Tuparāre jaika mirāka:

“Mirusubaji apika yirika bojarimajire yipūatarāñu.
 Supa imarī meyarūki ruṗu yirika bojaweirimaji
 kimarāñu, ba'iaja nabaaiika naja'ataokaro'si.

³ Po'imajamatorā kimarāñurō'ōrā kire ā'mitirirī
 etarāñurāre jājirokapi ikupaka kērīrāñu: 'Imatikaja,
 supabaatirā jia ṗupajoekaja mija imabe,
 Maipamakire ikuparō'ōpiji etarāka simamaka.
 Ba'iaja baabekaja jia oyiaja ṗupajoabaraka mija
 imabe', kērīrāñu, Tuparāre ārika”, āriwa'ri Isaiaire
 o'oeka.

Juanre baarūkia ṗupajoaweibaraka i'supaka Isaiaire o'oeka.

⁴ Ika kio'oeka be'erō'ō, ñoaka sajaritikaṗā Juanre etaeka
 ṗo'imajare imaberikarō'ōrā. Supa imarī, ṗo'imajare ruṗuko'a
 jūjebarakā, ikupaka nare kijaika: “Ba'iaja mija baaiika
 ja'atirā Tuparārika bojariroka āñu upakaja mija baabe.
 I'supaka mija baamaka i'awa'ri, ba'iaja mija baakoṗeikareka
 ye'kariabaraka Tuparāre mijare wayuīarāñu. I'supaka mija
 baarāka be'erō'ōpi ruṗuko'a mija jūjerūjebe”, Juanre nare
 ārika. ⁵ Rikimarāja Judeakarā, supabaatirā Jerusalénkarā
 ṗo'imajare kipō'irā etarijarika kire ā'mitiyaokoro'si. Netamaka

© 1996 David C. Cook

(San Marcos 1.4-6)

ritaja ɸo'imajare imaeka wājitāji, “Ba'iaja baaiki ñime”, āriwa'ri ritaja jiyubeyua ba'iaja nabaeka mirāka Tuparāre nabojaeka be'erō'ō Jordán wāmeiriarā Juanre nare ruɸuko'a jūjerijarika.

⁶Ruɸuko'a nare jūjerimaji camello ɸoyapi kīkeka jarioaka kijāēeka. Supabaatirā wa'ibikirāwēko ajeakaka simaeka kiwa'eyoka. Supabaatirā ēorā ñimia, mumiokoapitiyika ba'arijayuka kimaeka.

⁷⁻⁸—Yibe'erō'ō apika etarāki. Yi'i ɸuri, kiupakamarā ñime. Yire tēriwa'ribaji ōnuka kimamaka, yi'i ɸuri marākā'ā baatirā kiū'ɸuko'a kuterā yurupaberijiki. Tuparāre mija ā'mitiripēamaka ĩawa'ri, okoapitakaja mijare ruɸuko'a yijūjeyu. Yibe'erō'ōpi etarāki ɸuri Espiritu Santo mijare ña'ajāārāki. I'supaka mijare kibaarāka simamaka, Tuparāre yapaika upakaja jia baarijayurā mija imarāñu,— āparaka Juanre nare wārōeka.

Juan ɸō'irā eyatirā, “Ruɸuko'a yire mijūjebe”,

Jesúre ārika

(Mt 3.13-17; Lc 3.21-22)

⁹I'sia ɸoto Galilea ka'iaɸi Nazaret wāmeirō'ōrā Jesúre a'rika. Topi a'ririjari Juan ɸō'irā keyaeka. Torā keyaeka ɸoto Jordán wāmeiriarā ruɸuko'a Juanre kire jūjeka. ¹⁰Riakapi marīrikatirā wejeɸemarā yu'awa'ri, Jesúre yoika ɸoto, wejeɸema wiritaeka. I'supaka sabaaeka ɸoto okoipakoaja ĩokarā ña'rījāitirā Espiritu Santore kireka ña'rīro'ika.

¹¹I'supaka sabaaeka ɸoto wejeɸemaɸi, ikupaka Tuparāre ārika:

—Mi'i mime Yimaki wātaka ñoñuka. Jia jījimaka mika ñime,— kire kērika.

Satanáre korikoɸeka Jesúre ba'iaja

baarika ĩaokaro'si

(Mt 4.1-11; Lc 4.1-13)

¹²Topi mae ɸo'imajamatorā Jesúre ke'ewa'rika Espiritu Santo. ¹³Torā ĩ'ɸarā ɸo'imajarakarīmi Jesúre imatapaeka. Torā kimaeka ɸoto, “¿Yaje ritaitaka Tuparāre yi'yuka kime?”, āriwa'ri

kire korirī Satanáre^a kipō'irā pemakotowirika. I'supaka kire kibaako'omakaja ba'iaja baaberikaki Jesús. Supabaatirāoka pō'imajamato simamaka, werika wa'iro'sitakaja imaekarō'ō simamaka ángelrākare kire iarīrika.

Galilea ka'iarā mamarītaka Jesúre wārōū'mueka

(Mt 4.12-17; Lc 4.14-15)

¹⁴Juanre wēkomaka imariwi'iarā Herodere tarūjeka be'erō'ō Galilearā Jesúre a'rika. Torā keyaeka poto, “Ikupaka Tuparārika bojariroka ima”, ārīwa'ri pō'imajare kiwārōeka. ¹⁵Torājīrā mae, —Mamarokapi Tuparāre pō'imajare jā'meū'murūkia kopakaja sarā seyayu mae. I'supaka simamaka ba'iaja mija baaika i'yopīparaka ja'atātīrā, Tuparārika bojariroka takaja mija ā'mitiripēabe kirirā mija imaokoro'si,— ārīwa'ri nare kiwārōeka.

**Wa'ibaarimaja imaekarāte Jesúre akaeka
kika wārūrimaja nimaokoro'si**

(Mt 4.18-22; Lc 5.1-11)

¹⁶I'tojīrā mae, Galilea pa'warijepi a'ririjaparaka, Simón, supabaatirā kibe'erō'ōkaki Andrés wa'ibaarimaja imaekarāre

© 1996 David C. Cook

(San Marcos 1.16-20)

^a 1.13 Satanás es el adversario de Dios y el líder de los demonios.

Jesúre tōpoeaka. Pa'warā wāpua taabaraka nimaekarō'ōrā napō'irā keyaeka. ¹⁷⁻¹⁸Napō'irā eyatirā,

—Dajoa yika. Wa'ibaarimaja mija imako'omakaja, mae p̄uri yire ā'mitirip̄ēawa'ri, p̄o'imajare yiro'si rēarimaja mijare ñimarūjerāñu,— nare kērīka poto torāja nawāpua yiatatirā kika na'rika.

¹⁹Topi ate sa'riwa'ribaji a'ririjaparaka, Santiago, kibe'erō'ōkaki Juan iparāre Jesúre ĩatōpoeaka. Ī'rā ĩ'parā nimaeka Zebedeo makarā. Kūmuarā wāpua jiebaraka nimaeka. ²⁰Nare ĩatōpotirā nare kiakaeka. I'supaka nare kēpakā'ā kika na'rika ĩ'rāoka mae. Supa imarī nakūmuarā napaki Zebedeore tuika, kire jeyobaarimajap̄itiyika.

Satanárika ima ña'rījāikakite Jesúre jieka

(Lc 4.31-37)

²¹Galilea pa'warō'ōp̄i a'ritirā Capernaúm wejearā kika wārūrimajap̄itiyika Jesúre eyaeka. Judiotatarāre jērītaekarīmi simaeka poto narērīriwi'iarā Jesúre kākaeka. Torā kākatirā p̄o'imajare kiwārōū'mueka mae. ²²Tuparāre kire ā'rīrijayu upakaja jia nare kiwārōeka ā'mitiritirā, “Kiwārōika upaka wārōirāre ā'mitirikoribeyurā yija. Jia wājītāji p̄upajoaiki imarī tērītaka wārōrimaji kime”, narīp̄upajoaeka. ²³⁻²⁴Nimaekarō'ōrā ĩ'rīka Satanárika^b ima ña'rījāikakire imaeka.

—Jesús, Nazaretkaki, ¿dakoia oka yijare imamaka, yijare mijo'ayu? ¿Kopakaja yijare riatatiyarī mi'tayu bai je'e? Mire ñiawārūyu, Tuparāre p̄ūataekaki mima, ba'iaja baakoribeyuka mime,— Jesúre kērīka akaserebaraka.

²⁵I'supaka kēpakā'ā,

—Mijaiasi. Kire mija'atabe,— Jesúre ā'rīka p̄o'imajireka imaekare.

²⁶I'tojīte mae p̄o'imajire taratatirā jājia akasererikap̄i Satanárika kireka ima p̄orika. ²⁷Ī'rākurioka Jesúre baaeka upaka ĩakoriberikarā imarī, ritaja torā imaekarāre marākā'ā baawārūberijīka najarika. Sīawa'ri, natiyijaja ikupaka najabu'aeka:

^b 1.23-24 Demonio.

—¿Marākā'ā kibaayu? Mamaka wārōrimiji simarijiyu. Kijā'meika upakaja Satanárika ima pariji kire y'iyua,—
 ɸo'imajare ārika.

²⁸ Kibaaeka, ritaja Galilea ka'iakarāre ōrīɸataeka.

Pedro mañeko wāmarīa imaekakote Jesúre tāāeka

(Mt 8.14-15; Lc 4.38-39)

²⁹ I'supaka baaweatirā Jesúre ɸoriwa'rika narērīriwi'iarā kimaekarō'ōɸi. Santiago, Juan Jesúka a'rikarā Simón, Andréka ī'ɸarā wi'iarā. ³⁰ Torā neyaeka ɸoto ikupaka Jesúre narīka:

—Simón mañeko wāmarītakaja koime. Koɸeyurūkiareka takaja koɸeyu,— narīka.

³¹ Topi koɸō'irā eyatirā koɸitaka ñi'atirā kore kibaimi'mataeka ɸoto wāmarīa koimakooɸeka koreka o'rika. Jiiwa'ri, nare ba'arika ji'abaraka koimaeka mae.

**Rīkimarāja risirika nareka imamaka
 wāmarīa imaekarāte Jesúre jieka**

(Mt 8.16-17; Lc 4.40-41)

³² I'sirīmi aiyare ka'raeka be'erō'ō rīkimarāja jīñurā, Satanárika ima ña'rījāikarāre Jesús ɸō'irā ne'era'aeka. ³³ I'sia wejeakarā nimaupatiji rērīkarā kimaeka wi'ikooɸekarā.

³⁴ I'supaka nabaamaka, ritajakaka risirika nareka imaekarāre kijieka. Supabaatirāoka Satanárika ima ña'rījāikarāre jiebaraka, “Tuɸarā Maki mime”, kire ārīrūkirā nimako'omakaja, nare kijairūjeberika.

**Galilea ka'iarā tuɸaraka, judíorākare
 rērīriwi'iarā Jesúre wārōroyika**

(Lc 4.42-44)

³⁵ Aɸerīmi bikitojo ñamiji ɸo'imajamatorā Jesúre a'rika, Tuɸarāka jairī. ³⁶⁻³⁷ Ke'rika be'erō'ō kimabepakā'ā īawa'ri, Simón kijeyomarāɸitiyika kire mo'arī na'rika. Kimaekarō'ōrā eyatirā,

—Ritaja ɸo'imajare mire mo'ayuma,— kire narīeyaeka.

³⁸ I'supaka kire naɸakā'ā ikupaka nare kiyi'rika:

—Dajoa, apewejearā Tuparārika mabojatapari, i'siaro'si yil'taeka,— nare kērīka.

³⁹I'supaka nare kērīka be'erō'ō kijeyomarāpitiyika ritatojo Galileaka'ia kituritapaeka mae. Torā tuparaka narērīriwi'ia imaekarō'ō rakakaja kiwārōrijarika. Wārōtapabaraka Satanārika ima ña'rījāikarāreoka kijieka.

Kiḡo'iarā kāmia ḡo'ijirikakire Jesúre jieka

(Mt 8.1-14; Lc 5.12-16)

⁴⁰Potojo oka kiḡo'iarā rīkimakaja kāmia ḡo'ijirikakire^c etaeka. Kiḡo'irā etatirā, kiwājitāji kiñukurupaeka kire jiyiḡupayeewa'ri. Supabaatirā ikupaka kire kērīka:

—Yire mijeriyapaye'e, yire mijiebe.—

⁴¹⁻⁴²I'supaka kēḡakā'ā, Jesúre kire wayuīaeka mae. Supa imarī kire rabetirā ikupaka kire kērīka:

—Ā'ā yiyapaika sime. Jia mijape mae,— kire kērīka rō'ōjiteje kāmia kireka imakoḡeka yayapataeka. ⁴³⁻⁴⁴Kāmiki imakoḡekakire a'rirā baaeka ruḡu ikupaka Jesúre kire ārīka:

—Mia'mitipe. Mire yibayaika majaroka ritaja ḡo'imajare bojapibabekaja, wārūaja a'ritirā miḡo'ia mibeape kurarākakakire.^d Kire samibearāka ḡoto Moisés imaekakire nare jā'meka upakaja mibaabe. Jia miḡo'ia jayua imarī, jijimaka imawa'ri i'ḡarā wī'ñaka Tuparāro'si kijoeijirā kurare mijibe. Kijoerāka be'erō'ōḡi, “Kāmika rataki imakoḡerapaki jia kiḡo'ia jiiki mae”, ḡo'imajare mireka ārīrāñu,—

⁴⁵I'supaka kire kērīko'omakaja ritaja ḡo'imajare sakibojapibaeka. Kēñua ā'mitiritirā, Jesús ḡo'irā rīkimarāja ḡo'imajare rērīka kire ĩariyapawa'ri. I'supaka nimaeka imarī, wejeñe'metājirā ḡuri kituriberika. Rīkimarā ḡo'imajare imabeyurō'ōrā takaja kituritapaeka. I'supaka simako'omakaja ritaja wejekarā rīkimarāja ḡo'imajare kiḡo'irā etaeka.

^c 1.40 Leproso - Uno que tiene una grave enfermedad en la piel.

^d 1.43-44 Está escrito en la ley de los judíos que un sacerdote revisará a los leprosos cuando sean sanados.

**Ritaja kipo'ia rī'mepatabeyuka imariṗotojo
ōñia imaekakite Jesúre jieka**

(Mt 9.1-8; Lc 5.17-26)

2 ¹⁻² Ñoapañaka torā kimaeka be'erō'ō, Capernaúm wejearā Jesúre pe'rieyaeka ate. Sā'mitiritirā, rīkimarāja ṗo'imajare kiṗō'irā rērīka mae. Wi'ia ṗurutērībaka nimaeka. I'tojirājaoka nimaeka pēteṗē'rōtopi koṗereka wā'tarā. I'supaka nimaeka rō'ōrā nare kiwārōeka mae. ³ Torā kimaeka ṗoto botarakamaki ṗo'imajare kiṗō'irā etaeka. Kipo'ia rī'mepatabeyukare^e kiṗeyurūki ṗemapi ne'era'aeka. ⁴ Rīkimarāja ṗo'imajare imaeka imarī marākā'ā baatirā kākawārūberiwari, wi'ipema i'rātiji imaekarō'ōrā kire ne'emirīwa'rika. Topi, Jesúre imaeka ko'apito wi'ipema napoaka. Supabaatirā kiṗeyurūkiapi Jesús ṗō'irā ṗāukārōapi kire naja'aruetaeka. ⁵ “Jia yire yi'riwa'ri, i'supaka nabaayu”, kērīṗupajoaeka. Supa imarī,

—Mae ba'iaja mibaaikareka mire yijieyu yijeyomaki,—
kipo'ia rī'meberikakire kērīka.

⁶⁻⁷ I'supaka kire kērīka rō'ōrā, Moisére jā'meka wārōrimajare ruṗajiyeka ikupaka ṗupajoabaraka: “¿Dako baaerā i'supaka i'ire jaiyu je'e? ‘Tuṗarā upakatakaja ñime’, kiōrīkoṗeyu ruku bai je'e. Tuṗarā i'rīkaja kime ba'iaja mabaaika jūjewārūrimaji”, narīṗupajoaeka. ⁸ Jesú puri sōrīwārūekaki. Supa imarī,

—¿Dako baaerā i'supaka mija ṗupajoayu? ⁹⁻¹⁰ ¿Diroka kire ñarījīkareka jia mija ṗuparījīñu ruku? “Ba'iaja mibaaikareka jia mijayu mae”, kire ñarījīka, “¿Yaje rita kire kērītiyayu?”, makioka ārīwārūberijīka sime. “Mi'mirīkatirā, miṗeyurūkia me'ewa'ṗe”, kire ñarījīka puri ñañu upakaja simamaka iatirā, “Rita kēñu”, yireka mija ārīrāñu. ṗo'imaja Ma'mi ñimamaka, Tuṗarāre yire ṗūataeka ika ka'iareka ba'iaja ṗo'imajare baaika yijūjeokaro'si. Supa imarī, “Rita, Tuṗarāja kire jā'meiki”, yireka mija ārīwārūerā, ikupaka mijare yibeerā baayu mae,— nare kērīka.

^e 2.3 Paralítico.

© 1996 David C. Cook

(San Marcos 2.1-12)

Torājirā mae, kiṗo'ia rī'meṗatabeyuka imaekakire ikuṗaka kērīka:

¹¹⁻¹²—Mi'mirīkatirā mipeyurūkia me'epe'riwa'ṗe miwi'iarā,— kire kērīka ṗotojo kimi'mirīkaeka. Rīkimarāja ṗo'imajare ĩaeka wājītāji, kiṗeyurūkiapītiyika kiṗoriwa'rika. I'supaka nare kibaabeamaka ĩatirā ritaja torā imaekarā ṗo'imajare jījimaka jarika. Suṗa imarī Tuṗarāreka jia ṗuṗajoawa'ri ikuṗaka narīka:

—Jiitakaja Tuṗarāre baaika mae ṗuri samaiyu. Ikuṗaka kibaaika ĩakoribeyurā maimaroyi,— narīka.

Levíre, “Dajoa yika wārūrimaji mimaerā”, Jesúre ārīka

(Mt 9.9-13; Lc 5.27-32)

¹³Torājirā ate, Jesúre ṗa'warījerā a'rika. Rīkimarāja ṗo'imajare kiṗō'irā etamaka, Tuṗarārika nare kiwārōeka.

¹⁴Nare wārōweatirā, topi a'rīrijarikōrī Leví, Alfeo makire

kīatōpoeaka.^f Romatatarā ĩparimarāro'si niñerūs jēñerūkīrō'ōrā kirupaeaka. Ritaja pō'imajare impuesto kijēñerijarika. Kire ĩatōpotirā ikupaka Jesúre kire ārika:

—Dajoa yika,— kēpakā'ā, Levíre Jesúka a'rika mae.

¹⁵Kika ke'rika simamaka kiwi'iarā eyatirā Jesúre kika ba'aeka. Rikimarā Romawejeakarā ĩparimarāro'si nañu upakaja wapa jēñēñirimaja, supabaatirā aperā, “Ba'iaja baarimaja nime”, pō'imajare ārikarā pariĳi Jesúka ba'aekarā kire ā'mitiripēairā jariwa'ri. Supabaatirā kika wārūrimajaoka imaekarā naka. ¹⁶Torā Jesúre imaeka poto, Moisére jā'meka wārōrimaja, ĩ'rāja oka nimaeka fariseokaka pūpajoairā, ĩ'rā nare ĩaekarā. Nare ĩatirā, ba'iaja baarimajaka imarika yapabeyurā imarī, Jesúka wārūrimajare ikupaka narīka:

—¿Dako baaerā ba'itarāka mija wārōrimajire ba'ayu?— narīka.

¹⁷I'supaka napakā'ā, ikupaka Jesúre nare yi'rika:

—Jia dako risiriji'yumarīa imarā pūri ĩkobaarimajire yapabeyurā. Wāmarīa imarā pūri ĩkobaarimajire nare ĩkobaarika yapairā. I'supakaoka sime yiro'si. “Ba'iaja baabeyurā yija ime”, āñurāre jeyobaaokaro'simarīaja yi'taeka. “Ba'iaja yija baarijayuareka i'yoa yija ime”, āñurāre ba'iaja baaika naja'ataokaro'si yi'taeka. Supa imarī naka ñimarijayu,— nare kērika.

“¿Marākā'ā simamaka, ba'abekaja imatirā Tuparāka jairika sime?”, āriwa'ri Jesúre najērīaeka

(Mt 9.14-17; Lc 5.33-39)

¹⁸Juan rupuko'a jūjerimajika wārūrimaja, supabaatirā fariseokaka pūpajoairā pūri Tuparāre takaja pūpajoabaraka ĩ'rārīmi ba'abekaja nimaeka. I'supaka nimaeka ĩairā imarī, ikupaka Jesúre najērīaeka ĩ'rārīmarā:

—Juanre wārūekarā pūri Tuparāre takaja pūpajoabaraka nimarīmi ba'abeyurā. I'supakajaoka nime fariseokaka pūpajoairā. ¿Dako baaerā mika wārūirā pūri i'supaka baabeyurā je'e?— kire narīka.

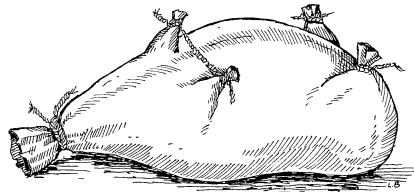
^f 2.14 Mateo. ^g 2.14 Impuestos.

¹⁹Ikupaka nare kiyi'rika:

—Ikupaka sime. Napitañi'aika niaerā no'yibojairā puri sīawa'ri jījimaka imarā. Kika nimarō'ōjite takaja jījimakaḗ kika naba'ayu. I'supakajaoka nime yika wārūrimaja. Yika wārūbaraka nima pototakaja jījimaka ba'abaraka nime.

²⁰Yire nañi'arārīmi puri, yika nimabesarāka imarī, ba'iaja napuparirārīmi simamaka ba'abekaja nimarāñu.

²¹Aperoka mija ā'mitipe: Saya bikijakaka, mamakaḗ mapāijī'aberijīñu. Mamaḗipi samapāijī'ajīka, samajūjeika ḗoto, baie'ewa'ri bikijakato beḗakā'ā jā'rībaji sajarijīñu. Ikupaka ārīrika sime saya bikijakakaḗ mijare yibojawārōika: Mamakukukaka majaroka mijare yiwārōika bikijakaka ḗupajoarika ḗitiyika mija ḗupajoarukea'si. ²²Ikupaka sime aḗea: Iyaokoa mamaka wa'ibikirāwēko ajea bikija wajorā mapāaberijīñu. Berika simamaka jurupatawa'ri iyaokoa, supabaatirā ajeaoka ririka.^h I'supaka simamaka, mamaka iyaokoa wa'ibikirāwēko ajeakaka baaeka mamawajorā samapāajīkareka jia simajīñu. Mamakukukaka majaroka mijare yiwārōika ā'mitiripēatirā, bikija mija baaeka upakakataka baabekaja mija imabe mae,— nare kērīka.

(San Marcos 2.22)

**Jērītarirīmi simako'omakaja Jesúka wārūrimajare
trigo rika e'etirā ba'aeka**

(Mt 12.1-8; Lc 6.1-5)

²³Judfotatarāre jērītaekarīmi rioa imaekarō'ōḗi Jesúre tērīo'rika kika imaekarāka. Torā a'ririjaparaka kika wārūrimajare ōterikia e'etirā ba'aeka. ²⁴Ōterikia naba'amaka īatirā, fariseokaka ḗupajoairā, ikupaka Jesúre najērīaeka:

—Jērītarirīmi ba'iraberika imabeyua. Mika wārūrimaja ōterikia e'etirā naba'aika, ba'irabeirā upaka nabaayu. Irīmi

^h 2.22 En el proceso de fermentación, el vino nuevo hace inflar la bolsa de cuero. Si el cuero de la bolsa es viejo y no flexible, esta puede reventarse.

jājika sime maro'si ba'iraberika,— fariseokaka pūpajoirāre ārika.

²⁵I'supaka kire narīko'omakaja ikupaka nare kiyi'rika:

—Davidka imaekarā ba'arika imabepakā'ā kēsia imawa'ri, marākā'ā nabaaka ȳaje mija ōñu je'e? ²⁶Ikupaka sime. Tuparāre jiyipupaka ōrīriwi'ia ajeakaka baaeka imaeka poto, kurarāka ipamaki imatiyaiki Abiata wāmeiki imaekaki i'sia poto. Kēsirabawa'ri Tuparāre jiyipupaka ōrīriwi'iarā kākatirā pan imatiyaika Tuparāre jia baawa'ri napāāika Davidre ba'aeka. Moisés pūri kurarāka tarāja, “Sanaba'arū”, kērīka imako'omakaja Davidre saba'aeka. Sakiba'aeka poto kijeyomarāreoka kījika David. I'supaka nare kibaaruputamaka iatirā, Tuparāre kire boebariberika,— nare kērīka.

²⁷I'supaka nare āriweatirā, ikupaka Jesúre nare ārika ate:

—Jia pō'imajaro'si simaerā Tuparāre jērītarirīmi baaeka. “Jērītarirīmi nimarūkiakaka takaja yi'paraka pō'imajare imarāñu”, āriwa'rimarīa Tuparāre nare pō'ijiaeka. ²⁸Supa imarī Pō'imaja Ma'mi nīmamaka, jērītarirīmi imarikakaka Tuparāre yire jā'merūjeka. I'supaka nīma simamaka, “Ikupaka ire mija baabe, ika pūri jiamarīa ima”, āriwārūiki nīme,— nare kērīka.

Kipitaka baikōkotaeka imaekakite Jesúre jieka

(Mt 12.9-14; Lc 6.6-11)

3 ¹I'sia be'erō'ō narērīriwi'iarā Jesúre kākaeka ate. Torā i'rīka kipitaka baikōkotaekakire imaeka. ²Jesúre torā kākaeka iatirā ikupaka fariseokaka pūpajoirāre pūpajoaeka: “Jērītarirīmi ba'irabebeyurā maima imako'omakaja, ȳkipitaka baikōkotaekakire Jesúre jierāñu ruku?”, narīpūpajoaeka. “I'rīmi i'supaka kibaarākareka, kire mokabaarāñu. Tuparāre Moisére o'orūjeka yi'riberiwa'ri ba'iaja kibaayu', marīrāñu”, narīpūpajoaeka. ³Jesús pūri ikupaka ārikaki kipitaka baikōkotaekakire:

—Pō'imaja wājītāji mimi'mirīkabe.—

⁴I'supaka kire āriweatirā, ikupaka Jesúre ārika torā imaekarāre:

—ȳMarākā'ā jērītarirīmi nimarijarirū āriwa'ri Tuparāre i'sirīmi maro'si pō'ijiaeka je'e? ȳJía baaokoro'si, ba'ia baaokoro'si,

supabaatirã þo'imajare täärika, nare jäärika, diba'i jibaji mijaro'si ima je'e?— nare kërïka.

I'supaka nare kēpakā'ā okamarïaja kire na'mitirika.

⁵Supabaatirã boebakapi nare ïabaraka, ba'iaja kipuparika kipitaka baikōkotaekakire nawayuïabepakā'ā. Supa imarï ikupaka kire kërïka:

—Mipitaka mitïpatabe.—

I'supaka kire kërïka þoto kipitaka tïpatatirã jia kijarika mae. ⁶I'supaka kibaamaka ïatirã fariseokaka þupajoairë þoriwa'rika Herodes þo'imajaka jaiokaro'si. “¿Marākā'ā baatirã Jesúre majājïñu?”, ārïwa'ri najaibu'aeka.

Rïkimarāja þa'warïjerã Jesúre imaekarō'örã þo'imajare kipō'irã etaeka

⁷Kimaekarō'öpi þoriwa'ritirã Galilea þa'warïjerã Jesúre a'rika kika wärürimajapitiyika. Torã ke'rika þoto tokarã þariji rïkimarāja þo'imajare kika a'rika. ⁸Toräjïrã mae, “Jitaka Jesúre baabearïjayu”, þo'imajare äpakā'ä ä'mitiriwa'ri, rïkimarāja þo'imajare kipō'irã etaeka. Judea, Jerusalén, Idumea, Jordánria i'sipë'rōtorã, Tiro supabaatirã Sidónkarã nimaeka. I'siaraka wejekarã ñoakurirã imarã imako'omakaja kire ïarï netaeka. ⁹⁻¹⁰Nikimarã netaeka imarï, rïkimarāja jïñuräre täärijayuka kimamaka, “Kire yija rabejïkareka, jia yija jarijïñu”, ārïþupajoawa'ri kire naraberiyapaeka. I'supaka simamaka kika wärürimajare ikupaka kërïka: “Kümua mija mo'abe, þo'imajare rïkimarāja yire rabewä'imarïrïjitoika simamaka. Yire natërïtajïkareka kümuarã yijäjïñu”, nare kërïka.

¹¹Supabaatirã Jesúre ïatirã Satanárika ima ña'rïjïkarã ï'rïka upakaja kiwäjïtãji ñukurupatirã ikupaka nakasereka:

—Tuparã Maki mime,— narïka.

¹²I'supaka napakā'ä,

—Þo'imajare samija bojapiba'si,— jãjïrokapi nare kërïka.

Ï'þou'þuarãe'earirakamarã kika wärübaraka imarükirãte Jesúre wã'maeka

(Mt 10.1-4; Lc 6.12-16)

¹³⁻¹⁵I'sia be'erō'ö ïmimapëmarã mirïwa'rïrã kibaeka þoto, kiyapaeka upatire kiakaeka. Ïmimapëmarã kika

neyaeka poto i'pou'puaræ'earirakamaräre kiwä'maeka kijeyomaräro'si. Supabaatirä, “Yirika po'imajare wärotaparī mijare yipūatarāñu. Supabaatirä Satanárika ima ña'rījāikaräre po'imajareka ‘Mija pøpe’, mija ārīrāka upakaja naþorirāñu”, nare kērīka. ¹⁶I'pou'puaræ'earirakamaräre kiwä'maeka. Ikuþaka simaeka nawāmea: Simón wāmeikireje i'þaroka wāmeiki kimarika yaþawa'ri, Pedro Jesúre kire wāmejī'aeka. ¹⁷Aþerä kijeyomarä imaekarä: Santiago, kibe'erō'ökaki Juanþitiyika, Zebedeo makarä nimaeka. Īrā i'þaräre Boanergesⁱ Jesúre wāmeyeeka. Nokapi samarijīkareka, “Wīþo makarä”, ārīrika simaeka. ¹⁸Aþerä imaekarä: Andrés, Felipe, Bartolomé, Mateo, Tomás, Alfeo maki Santiago, Tadeo, supabaatirä imaekaki, Simón, Celotekaka þupajoekaki mirāki. ¹⁹Supabaatirä Judas Iscariote. Iki kimaeka Jesúre bojajāärūkika.

“Satanárikapi Jesúre ba'irabeyu”, ārīwa'ri kire nokabaaeka

(Mt 12.22-32; Lc 11.14-23)

²⁰Nare wā'maweatirä, wi'iarä ate Jesúre naka pø'rika. Torä neyaeka poto rīkimarāja po'imajare naþō'irä rērīka ate. Supa imarī no'ojíteoka maba'awārūberijīka simaeka naro'si. ²¹I'supaka kire nabaaika ā'mitiriwa'ri, “Jiamarīa þupajoaiki kime je'e mæ”, kirīräre ārīka. Supa imarī kire akarī netaeka nawī'iarä kire e'ewalyaokoro'si.

²²Moisére jā'meka wārōrimaja þuri Jerusalēnpi etatirä ikupaka Jesúreka jaikarä:

—Satanárika ima ipamaki Beelzebú kipupakarä ña'rījāikaki kime. Supa imarī Beelzeburikapī, ba'iaja baaika po'imajareka ña'rījāikare kipoatayu,— ārīwa'ri ba'iaja kireka najaika.

²³I'supaka napakā'ā ā'mitiritirä, “I'supakamarīa sime”, ārīwa'ri bojaokaro'si Jesúre nare akaeka:

—¿Yaje kiupaka ima Satanäre þoatajīñu ruku? “Po'imajire ba'iaja jüaerä kipo'iarä miña'rījāibe”, ārīko'omakaja çmarākā'ā baatirä, “Kireka miþøpe”, kirikaja kērījīñu

ⁱ 3.17 En griego, Boanerges quiere decir “hijos de trueno”.

ruku? I'supakamarīa sime. ²⁴Apea: Īrātataja najirījīkareka, ñojimarīji napurirāñu. ²⁵I'supakajaoka simajīñu ĩrāwi'irāja imarāro'si. ²⁶Supabaatirā Satanáro'sioka. Kirikaka kijirījīka jājimarīa jariwa'ri marākā'ā kibaawārūberijīñu,— Jesúre nare ārīka.

²⁷Ikupaka aþeroka nare kibojaeka:

—Īrīka o'yiokaki wi'iarā kiba'irījia ē'marī eyajīkire, “Āja'a, miro'si simarū”, kērīberijīñu. Supa imarī o'yiokakire þi'petirā kiba'irījia kē'majīñu. I'supakajaoka sime yiro'si. Satanáre tērīwa'ribaji ñimamaka, Satanárika ima ña'rījāikarāre yipoatarijayu. Kijā'mekoþeirāreoka kiro'si yikūmuriarijayu. Supa imarī yire jeyobaabeyuka kime Satanás,— Jesúre nare ārīka.

²⁸Ikupaka nare kibojañujuka ruþu:

—Rita mijare ñañu. Ritaja þo'imajare ba'iaja baaika, supabaatirā ba'iaja Tuþarāreka najaika i'yoþi'riwa'ri kire sanaye'kariarūjemaka, ye'kariawārūiki kime Tuþarā.

²⁹Imako'omakaja Espírītu Santorīkaþi Satanárika ima ña'rījāikarāre yijiemaka ĩatirā, “Beelzeburīkaþi nare kijieyu”, añurāre, ba'iaja nabaaikareka ye'kariaberijīki Tuþarā,— Jesúre nare ārīka.

³⁰“Beelzebú kipupakarā ña'rījāikaki imarī, i'supaka Jesúre baawārūyu”, ĩrārimakire kireka ārīka ā'mitiritirā, i'supaka Jesúre nare ārīka.

**“Ikupaka imarā nime yibe'erō'ōkarā,
supabaatirā yipakoarā”, Jesúre ārīka**

(Mt 12.46-50; Lc 8.19-21)

³¹Po'imajaka jaibaraka torā Jesúre imaeka þoto kipakore etaeka, kibe'erō'ōkarāþitīyika. Torā etatirā þēterāja natuika. Þēteþi imatirā kire nakarūjeka. ³²Kire nakarūjemaka Jesús wā'tarā ruþataekarā ikupaka kire narīka:

—Miþako, mibe'erō'ōkarāþitīyika þēterā nime. Mire niariyapayu,— kire narīka.

³³Supa imarī ikupaka nare kērīka:

—¿Mako koime yipako? ¿Nirā nime yibe'erō'ōkarā? Mae mijare yibojaerā baayu.—

³⁴ Āriokaika, kiwātārā ruṗækarāre yoibaraka ikuṗaka kērīka:

—Mija yika imarāja mija ime yipako, supabaatirā yibe'erō'ōkarā. ³⁵ Mia, ikuṗaka sime: Tuṗarāre yaṗaika uṗaka y'i'yurā nime yibe'erō'ōkarā, supabaatirā yipakoarā,— nare kērīka.

Ōterikia ōterimajire ōteika puṗajoatirā

Jesúre nare bojawārōeka

(Mt 13.1-23; Lc 8.4-15)

4 ¹ I'sia be'erō'ō Galilea ṗa'warijerā Jesúre wārōeka ate. Torā rīkimarāja ṗo'imajare kipō'irā etamaka iawa'ri kūmuarā kijāirupaeka. ṗo'imaja ṗuri nimaupatiji ṗa'warije ka'iareka nimaeka. ² Supa imarī ī'rāba'ikakaṗi marīa bojawārōbaraka, ikuṗaka nare kērīka:

³⁻⁸—Ōterimaji, ōterikiyapea ōterī ke'rika. Sakiōteka rō'ōrā eyatirā sakitaaeka ṗoto ī'rāri'o ma'arā jūjika wī'naka ba'aeka. Aṗea ña'rīka āta watoṗekarā, kūṗajī ka'ia imarō'ōrā. Torā ña'rīka wārūaja ṗu'riko'omakaja aiyapeka sajoemaka jia sarīkoa yaibepakā'ā sajīrīka. Aṗea ña'rīka wi'siwatoṗekarā. I'sia ṗuri ṗu'riko'omakaja jia jājiberiwa'ri saruiberika. Aṗea jia imaekarō'ōrā ña'rīka. I'sia ṗuri jia jājitirā ṗu'rika. Supa imarī ī'rārijūki treinta rakari'o sarikarika, aṗerijūki sesenta rakao, aṗeribiaka ṗuri cien rakao rikarika,— āriwa'ri nare kibojaeka.

⁹—I'tojirāja sime sakaka majaroka. Samija ā'mitiriwārūye'e jia samija puṗajoabe,— nare kērīka.

¿Marākā'ā simamaka bojawārōrikakakaṗi ṗo'imajare miwārōyu? āriwa'ri Jesúre najērīaeka

(Mt 13.10-17; Lc 8.9-10)

¹⁰⁻¹¹ I'sia be'erō'ō ī'rīkaja kimaeka ṗoto Jesúpō'irā imaekarā supabaatirā kika wārūrimajapitiyika rērītirā ikuṗaka kire narīka:

—¿Marākā'ā ārīrika mibojawārōyu?— napakā'ā, ikuṗaka nare kiyi'rika:

—Bikija ṗo'imajare sōrīberika imako'omakaja maekaka ṗuri ritaja kirirāre jā'mebaraka jia mija imaerā Tuṗarāre

mijare sörirüjerijayu. Aþeräre þuri kire ã'mitiripëabeyurã nimamaka bojawãrõrikapï takaja yibojarijayu. ¹²Bikija Tuparã majaropũñurã no'oeka ikupaka ãñua: “Saniaika imako'omakaja ãabeyurã upakaja nimarijayu. I'supakajaoka yibojaika ã'mitiritiyako'omakaja ã'mitiripëabeyurã upaka nimarijayu. Supa baabekaja, kire takaja ã'mitiripëairã imawa'ri, 'Ba'iaja yibaaika miye'kariabe', ãrïwa'ri Tuparäre jëñeirã nimajãäeka. Supa imarï sareka nare kiwayuãjãäeka”,— Jesúre nare ãrïka.

“Ikupaka ãrïrika sime õterikia õterimajire sõteika majaroka”, ãrïwa'ri Jesúre nare sabojawapua'ataeka

(Mt 13.18-23; Lc 8.11-15)

¹³Supabaatirã ikupaka nare kërïka ate:

—¿Õterikia õterimajï majaroka mija õrïwãrübeyu bai je'e? Mijare yimajarobojako'a mija õrïpũabesarãkareka, aþea mijare yibojarãkaoka mija õrïpũawãrübesarãñu je'e,— nare kërïka.

¹⁴I'supaka ãrïtirã ikupaka nare sakibojajïka ate:

—Õterikia õterimajï ãrïwa'ri mijare yibojako'a Tuparãrika bojataparimajï upaka sime. Supa imarï Tuparã majarouþaka sime õterikiyapea. ¹⁵Imarã ï'rãrimarã þo'imaja ma'arã õterikiyapea ña'rïka upaka imarã. I'supaka nimamaka Tuparãrika na'mitirikopeika be'erõ'õ Satanãre nareka saye'kariayu, kũþajï norïkopeika. ¹⁶Aperã þo'imaja þuri, ãta watoþekarã kũþajï ka'ia imarõ'õrã õterikiyapea ña'rïka upaka nime. Tuparãrika ã'mitiritirã jïjimaka nimakoþeyu. ¹⁷Supa imarï Tuparãrika jia nare ña'rïjãibeyurã nime, nayi'yuapï ãrïwa'ri oka nare imamaka, saþareaja aþeräre nare ãariþe'yomaka, ñojimarïji Tuparãrika na'mitirikopeika naja'atayu. ¹⁸⁻¹⁹Aperã þo'imaja imarã wi'siwatoþekarã õterikiyapea ña'rïka upaka imarã. Tuparãrika ã'mitiriko'omakaja naþupakarãja jia oyiaja imarika yaþairã nime. I'supakajaoka, “Rïkimakaja niñerü yija rikarãkareka jia yija imarãñu”, ãþaraka wapuju naþupaka nare þakiyu. Sarã takaja þuparibaraka imarijaturã imarï, Tuparãrika naye'kariyu. Saye'kariyurã imarï kiyapaika upakaja baabeyurã nime. ²⁰Aperã þuri Tuparãrika jïjimakapï ã'mitiririjayurã. Ikupaka

(San Marcos 4.1-20)

nime: Jia ka'ikirō'ōrā
 ōterikiyapea ña'rika, jia jājia
 pu'riwa'ri rīkimakaja saruika.
 Īrārijūki treinta rakao
 sarikarika, aperiūki sesenta
 rakao, aperiūki puri cien
 rakao rikarika. I'sia rikarika
 upaka nime Tuparārika jia
 ā'mitiripēairā. Jia kire y'iyurā
 imarī, kiyapaika upaka oyajia
 baairā nime,— nare kērīka.

Peria yaaboaike upaka pupajoatirā, Jesúre nare bojawārōeka

(Lc 8.16-18)

²¹ Be'erō'ō ikupaka nare kērīka ate:

—Peria mawāyū, jia yaaboairō'ō imariyapawa'ri. Supa imarī jotorokarā samamu'apāāberijīñu. ²² I'supakajaoka sime ika mijare yibojaika jia po'imajare ōrīpūabeyua imako'omakaja Tuparāja, “Ikupaka sime”, kērīrāka poto sanorīrāñu. ²³ Mijare yibojaika jia mija ōrīwārūriyapaye'e, jia samija pupajoabe,— nare kērīka.

²⁴ I'supakajaoka ate kibojaeka:

—Mijare ñañua mija ā'mitiripēabe. Samija ā'mitiripēarāka ko'apitorāja, “Ikupaka simekā'ā”, mija ārīwārūokoro'si Tuparā mijare jeyobaarāñu. I'sia pemawa'ribajirā kibaarāñu jītakaja mijare jeyobaarūkika imarī. ²⁵ Jiibaji ōrīrika yapawa'ri sāmītiyukare sapemawa'ribaji sakiōrīrūjeokoro'si Tuparāre kire jeyobaarāñu. Sāmītiripēariyapabeyukare puri kūpājī kiōrīkopeika, Tuparāre kireka saye'kariarāñu,— nare kērīka.

²⁶⁻²⁷ I'supaka pupajoatirā ikupaka ate Jesúre nare ārika:

—Maīpamaki Tuparā kirirāre jia kijā'merūkiakaka mijare yibojaerā baayu mae. Ōterikiyapea jia pu'yu upaka nime. Mīa, ōterimajire ōterikia ōteika be'erō'ō ñamiareka, ĩmiarekaoka, kikāñu poto, kikārībeyu potooka sakiūp'rirūjemakarīa pu'ritirā, sabikiweiyu. “Sōñu upakaja sapu'yu, ikupaka sime

je'e", kērīberiko'omakaja. ²⁸ Jia ka'ia imamaka, sōñu upakaja jājia sajayurō'ōrā pu'yua sime ōterikia. Mamarī sapu'yu poto ritabika sime. I'supaka sima be'erō'ō jo'babajijūki jariwa'ri saṣūñuayu. Torājīrā pūri saruiyu mae. ²⁹ Ōterikia boṣakā'ā īatirā, "Saye'eye'e je'e", āriṣupajoawa'ri saba'ipire se'erī a'yu. Ōterikia pu'ririjayu upakajaoka sime Tuparārīrāro'si. "I'supaka sime", narīwārūberiko'omakaja, Tuparāre yaṣaika upaka jia baairā nare kijarirūjerijayu,— nare kērīka.

**“Ōterikia mostaza wāmeijūki yaṣe upaka sime”,
āparaka Tuparāte jā'merūkiakaka Jesúre wārōeka**

(Mt 13.31-32; Lc 13.18-19)

³⁰ Aṣeroka ikupaka nare kibojaeka ate:

—Tuparā ritaja kirirāre jā'merūkiakaka jībaji mija ōñaokaro'si, ikupaka majaroka mijare yiwārōerā baayu ate.

³¹ Ōterikia mostaza yaṣea moteika upaka nime Tuparārīrā.

Ritaja aṣea ōteriki yaṣea kūṣajībajirījiaka sime mostaza yaṣea. ³² I'supaka simako'omakaja kūṣajīkapi pu'ritirā

aṣea ōteriki tērīwa'ribaji ñoaka saṣu'riweiyu. Supa imarī rīkimakaja ñoaka sarīṣia imamaka ijia jājia yaaika poto wī'ñaka sarā ru'yua. I'supakajaoka nime Tuparārīrā. Mamarī rīkimamarīrā kire ā'mitiripēairāre imako'omakaja, sabe'erō'ōbaji pūri rīkimarāja kire ā'mitiripēairāre imarījarirāñu,— nare kērīka.

³³ Norīwapu'ataekarō'ōjīrā, rīkimaka majarorīkapi ṣo'imajare kibojawārōrijarika. ³⁴ Majarokapi oyiaja ṣo'imajare kiwārōeka. Supa simako'omakaja kika wārūrimajapitīyika kimaeka rō'ōjite pūri, bojawārōriroka jia nare kibojawapu'ataeka.

Werika wejea nare baaeka Jesúre o'ataeka

(Mt 8.23-27; Lc 8.22-25)

³⁵ I'sirīmiji rā'irā ikupaka kika wārūrimajare kērīka:

—Dajoa, ṣa'wa mawaata'riwa'rīrā.—

³⁶ Kēṣakā'ā, ṣo'imajare a'ribojaweatirā, Jesúre jāmaeka kūmurā najāika. Supa imarī saṣi naka ke'rika mae. Aṣea kūmuareka imaekarāoka nabe'erō'ō tērīwa'rikarā.

© 1996 David C. Cook

(San Marcos 4.35-41)

³⁷Natērījarika ꝑoto jājia wīrōa baeū'mueka. Jājia sabaemaka ꝑakuwa'ri kūmuarā jimarī okoa jāika. Suꝑa imarī kūmua ꝑurueka okoꝑi mae. ³⁸I'suꝑaka simako'omakaja kiruꝑuko'a nū'takarā ꝑeatatirā kūmui'toꝑearā Jesúre kāriꝑāitaeka. Kire ĩatirā, kika wārūrimajare kire tōrōeka. Suꝑabaatirā ikuꝑaka kire narīka:

—Wārōrimaji. Maña'mirā baayu. ¿Jia bai miro'si sime je'e?— kire narīka.

³⁹I'suꝑaka naꝑakā'ā ā'mitiriwa'ri, mi'mirīkatirā ikuꝑaka kērīka:

—Wīrō mibaea'si, ꝑakuri mijjibe,— kēꝑakā'ā wīrōa baetiꝑika, ꝑakurikaoka jijika. ⁴⁰Torājirā mae,

—¿Dako baaerā mija kīkiko'o? ¿Yire yi'riberīwa'ri, “Yijare ĩarīrīwārūiki kime”, yireka āriꝑbeyukajirā bai mija?— nare kērīka.

⁴¹I'suꝑaka kērīko'omakaja jimarī ꝑuꝑatawa'ri, “¿Maki kime ruku ĩ'ī? Wīrōa, ꝑakurika ꝑariꝑi kire yi'yua”, āꝑaraka najērīabu'aeka.

Gerasa ka'iareka Satanárika ima ña'rījāikaki majaroka

(Mt 8.28-34; Lc 8.26-39)

5 ¹I'supaka simaeka be'erō'ō kika imaekarāpitiyika Jesúre Gerasa ka'iarā tērīeyaeka. ²Tērīeyatirā Jesúre marīwa'rika poto i'rīka Satanárika ima ña'rījāikakire kire torika. Āta wi'iarā majaka natarikō'rīmatopi Jesús pō'irā ketaeka. ³Wejabiritika upaka oyiaja imaekaki imarī torā kimaeka. Perumijiapi kire napi'peka imako'omakaja ñojimarīji sakibaita'ruijipaeka. ⁴Īrākurimarā kiāñaraka, kipitakaoka kire napi'peko'omakaja sakitūrūtatajipaeka. Supa imarī pō'imajare marākā'ā kire baawārūberika. ⁵Ñamioka, imima watopekarā, majaka natairō'ōrā akaserebaraka kituritapaeka. I'supaka baabaraka tīmarīji ātapi kipo'ia kikā'mibaaeka.

⁶Kimaekarō'ōpi Jesúre ĩatirā Jesúpō'irā kirīrīra'aeka. Kipō'irā etatirā kiwājītāji kiñukurupaeka, “Marākā'ā yibaaberijiki kime”, āriwa'ri. ⁷⁻⁸Supa imarī, ikupaka Jesúre kire ārika:

—Mia'mitipe Satanárika ima. Ī'ī pūpakareka mimarō'ōpi miṗoṗe,— kire kērīka.

I'supaka kēpakā'ā,

—Jesús, Tuparā tērīritaki imatiyaiki Maki mime. ¿Marākā'ā yire baaerā mibaayu mae je'e? Tuparāre ĩaika wājītāji, “Ba'iaja mibaaika pareaja ba'iaja mire baabesarāki yi'i, yire mepe”,— akasererikapi Satanárika ima ña'rījāikakire ārika Jesúre. ⁹I'supaka kēpakā'ā ikupaka Jesúre kire ārika:

—¿Marākā'ā miwāmea?—

Kire kēpakā'ā,

—Rīkimarā ba'irā yija ima simamaka Legión' nīme.—

¹⁰Supabaatirā, “Ika ka'iaṗi yijare miṗoata'si”, wayuṗi'ribaraka Jesúre kērīrijarika. ¹¹I'supaka nabaaka poto nakoyikurirā rīkimakaja jējewēkoa pa'itaeka ba'abaraka imimajā'ārā. ¹²Supabaatirā ikupaka Satanárika ima ārika:

—Kireka yijare miṗoataye'e, “Jējewēko pūpakarā mija ña'rījāibe”, yijare mepe,— āparaka Jesúre najēneka.

^j 5.9 Un grupo militar romano compuesto de 6000 soldados.

(San Marcos 5.1-20)

¹³I'supaka napakā'ā,

—Jējewēko pūpakarā mija ña'rījāibe je'e,— nare kērīka.

Topi mae, ĩmirĩjireka ña'rījāitiirā imakoŕeka porika, jējewēkoarā ña'rījāiokaro'si. Supa imarĩ jējewēkoa dos mil rakamaki imaekarā Satanárika ima ña'rījāimaka jājia sarĩrĩwa'rika. Rĩrĩwa'ritirā pūsipemarā eyatirā pa'warā sajũjĩka. I'supaka baawa'ri simaupatiji saña'mipataeka.

¹⁴Supa imarĩ sārĩrĩrimajare rĩrĩwa'rika, wejearā, ĩ'rāriwi'i ñoakuri imaeka rō'orā po'imajare sanabojari. Topi mae, “¿Dakoa supa baaika?”, ārĩwa'ri ĩarĩ po'imajare a'rika. ¹⁵Jesúre imaekarō'orā eyatirā, Satanárika ima kireka ña'rījāika mirākire niaeka: “Jariroaka jāāekaki kimaeka, mamarĩ kimaeka upakamarĩa, jia kipupaka japakā'ā, ña'rĩyaaekaja rupaki kime mae”, po'imajare ārĩpupajoaeka. I'supaka kimamaka ĩatirā, jimarĩ Jesúre nakĩkika, “Tērĩritakiji kime”, ārĩwa'ri. ¹⁶Supabaatirā Satanárika ima Jesúre poataekakaka,

jějewēkoa baaekakaka ñaekarã aþerãre sabojaekarã. ¹⁷I'supaka kibaaika ã'mitiritirã Gerasakarã Jesúre kikiwa'ri nawejeapi kipe'ririka jãjia napakata'rika.

¹⁸Supa simamaka toþi þe'rira'aerã kũmuarã kijãika þoto ikupaka Satanárika ima kireka þoritapaekakire kire ārĩka:

—Mika a'ririka yiyapatiyayu yi'ioka,— kire kēriko'omakaja ikupaka Jesúre kire yi'rika:

¹⁹⁻²⁰—Yika a'ririyaþabekaja, miwi'iarã mipe'riwa'þe. “Yire wayuñaike imarĩ, jia Maĩþamakire yire baayu”, ārĩwa'ri mirĩrãre mibojaþe—.

I'supaka Jesúre kire ārĩka yi'riwa'ri kipe'rika. Pe'riwa'ritirã Decápolireka imaeka wejearã Jesúre kire baaeka majaroka kibojatapaeka. Sã'mitiritirã marākã'ã þo'imajare ārĩwãrũberika, i'siakaka ã'mitirikoriberikarã imarĩ.

Jairo makore Jesúre tãaeka

(Mt 9.18-26; Lc 8.40-56)

²¹Torãjĩrã mae ke'rika kũmuþiji Jesúre þe'rira'aeka ate. Pe'rietatirã þa'warijerã kirĩkamarika þoto, rĩkimarãja þo'imajare kipõ'irã rēriika. ²²Torãjite judíorãka rēriwi'i ĩþamaki, Jairo wãmeikire Jesús þõ'irã etaeka. Supabaatirã kiwãjitãji ñukurupatirã ikupaka kire kēriika:

²³⁻²⁴—Yimakore þuþaririrã baayu. Miþitaka koþo'iarã mija'apearika yiyapatiyayu kojãjiokaro'si,— kire kēþakã'ã, Jesúre kika a'rika mae. Toþi kĩriika rĩkimarãja þo'imajare kika a'rika. ²⁵Na'rika watoþekarã ĩ'rãko wãmarĩa imakokore imaeka. ĩ'þoũ'puarãe'earirakakuri wejejë'rãka koeyawa'rika þu'uriweapi ka'wisijũabaraka. ²⁶Þapemarĩa ĩkobaarimajare kore nikobaarũjekoþeka. Supa imarĩ sawaþa koniñerũ imakoþeika kōjipataeka. Supa kobaako'omakaja jã'rĩbaji kojaririjarika. ²⁷⁻²⁸“Wãmarĩa imarãre jimarĩa Jesúre bayayure”, ārĩrika majaroka koã'mitirika. Sabe'erõ'õ kowã'tarã Jesúre etamaka ĩatirã, rĩkimarãja þo'imajare imaeka watoþekapi kipēterõ'õrã koeyaeaka. Kimaekarõ'õrã eyatirã, “Kijariroaka yiraberãkareka jia yijarĩrãñũ”, kōriþuþajoaeka. I'supaka þuþajoawa'ri kijariroaka korabeka. ²⁹Torãjite þu'uriwea koreka o'rika mae. “Risirika yireka imakoþeika

o'yua mae”, kōrīwārūeka. ³⁰ Kijarijoaka korabeka be'erō'ō, “Tērīrika nīmapī ī'rīkare tāānu”, Jesúre ārīwārūtika. Supa imarī jorowa'ritirā ikupaka pō'imajare kērīka:

—¿Maki yijariroaka rabeko'oka?—

³¹⁻³² Kēpakā'ā kika wārūrimajare ikupaka kire yi'rika:

—Mipō'irā rīkimarāja mire rabeirā je'e. ¿Marākā'ā simamaka, “¿Maki yijariroaka rabeko'oka?”, meñu?— narīko'omakaja pō'imajare īabaotabaraka kire rabekakire kimo'arijarika. ³³ Poto, “Yi'i, risirika yire ima o'yaokaro'si mire yirabeko'oko”, ārīpupajoawa'ri kipō'irā koeyaeka. I'supaka kopupaka imako'omakaja kire kīkiwa'ri tarabaraka kiwājītāji koñukurupaka. Supabaatirā kobaaeka upakaja kire kobojaeka. ³⁴ I'supaka kōpakā'ā, wayuñarimaji imarī, ikupaka kore kērīka:

—Mae mia'mitipe yiwāyuāiko. Yire yi'riwa'ri, jia mijayu. “Risirika yireka o'yua”, ārīwa'ri jījimaka mipē'riwa'pē mae,— kore kērīka.

³⁵ Poto judīorāka rērīriwi'i īpamaki, Jairo wi'iakarāre etaeka, ikupaka Jairore ārīrī:

—Mimako pūpaririko'oko. “Yimakore mibayape”, merīa'si wārōrimajire mae,— kire narīka.

³⁶ I'supaka simako'omakaja,

—Ba'iaja pūparibekaja, yire miyi'pē,— Jesúre kire ārīka.

³⁷ Ke'rika poto Pedrore, Santiagore, supabaatirā Santiago rī'ī Juare maekarakamarāre takaja Jesúre akawa'rika. ³⁸ A'ritirā, rērīriwi'i īpamaki wi'iarā neyaeka. Jimarī nājoabu'abaraka tokarā pō'imajare imaeka rō'ōrā. ³⁹ Ikupaka nare kērīeyaeka:

—¿Dako baaerā mija oyu? Pūparibeyuko me'rō. Kārīkako koime,— nare kērīka.

⁴⁰ “Pūpariritiyaekako koime”, ārīwa'ri Jesúre neeka. Supa imarī nare kipōrirūjeka. Supabaatirā pūparirikakore imaeka kurarakarā kopakiarā, supabaatirā maekarakamarā kika imaekarā pītiyika kikākaeka. ⁴¹ Naka kākatirā kopitakarā kore nī'atirā,

—Talítá cum,— kore kērīka. (Mokareka pūri ikupaka ārīrika simaeka, “Me'rō, mimi'mibe, mire nānu”, ārīrika supa kore kērīka.)

© 1996 David C. Cook

(San Marcos 5.21-43)

⁴²I'supaka kore kērika potojiji mi'mirikatirā, kojaarikawa'rika. Ī'pou'puarāe'earirakakuri wejejē'rāka eyawa'yuko koimaeka me'rō. Ōñia kojaripe'pakā'ā iawa'ri, marākā'āoka āriwārūberijika najarika kika imaekarā, i'supaka ima iakoriberikarā imarī. ⁴³Torājite mae,
—Aperāre samija boja'si,— nare āritirā ba'arika koro'si ke'era'arūjeka.

Nazaretwejearā Jesúre a'rika

(Mt 13.53-58; Lc 4.16-30)

6 ¹Torājirā mae, kika wārūrimajapitiyika Jesúre a'rika, kime'rārī kimaeka wejearā. ²Torā eyatirā jērītariimi simaeka poto po'imajare kiwārōū'mueka judíorāka rēririwi'iarā. Kire ā'mitiritirā, “Jitakaja ōñuka kime”, āriwa'ri marākā'ā narīwārūberika, i'supakire jaika ā'mitirikoriberikarā imarī. Ikuḡpaka po'imajare kireka ārika:

—¿Marākā'ā baatirā jítakaja i'ire ōriḡpūayu? ¿Maki kire wārōekaki ruku? Maikoribeyua pariḡi ritaja baabeaiki kime,— narīka.

³Supabaatirā ikupaka aḡea narīka:

—María maki, ō'ókaki yaḡua yi'yerimajiji kime.

Supabaatirā Santiago, José, Judas, Simónrāka nama'miji kime. Iki kima simamaka kibe'erō'ōkarā rōmijā ō'ōrā makaja imarā,— narīka torā imaekarā.

“Yija upakaja imatiyabeyuka kime”, ārīwa'ri kire na'mitiripēariyapaberika. ⁴Supa imarī, ikupaka nare kērīka:

—Tuparāro'si bojañjirimaji, “Jiitaka mare kibojayu”, ritaja pō'imajare kireka āñuka kime. I'supaka simako'omakaja kipo'ijirika wejeareka imarā, kitā'omajatarā puri kire jiyipupayeebeyurā,— kērīka.

⁵Jia kire nawi'ribepakā'ā, maikoribeyua nare kibeawārūberika. Imako'omakaja ī'rārimarāre takaja kipitaka ja'apeatirā wāmarīa imaekarāre kitāāeka. ⁶Kitā'omajare kire ā'mitiripēabepakā'ā marākā'ā ārīwārūberijika Jesúre jarika. Imako'omakaja apea wejearā pō'imajare wārōtaparī ke'rika mae.

**Jesúre kika wārūrimajare Tuparārika nawārōtapaokaro'si
mamarī kipūataū'mueka**

(Mt 10.5-15; Lc 9.1-6)

⁷Ī'pōū'puarāe'earirakamaki kika wārūekarāre Jesúre akaeka, kibaaeka upaka nabaakorosi.

—Satanārika ima pō'imajareka ña'rījāika mija pōatabe mijaoka,— nare kērīka.

I'supaka nare ārīweatirā ī'parimarā oyiaja Jesúre nare pūataeka apea wejeareka imaekarāre nawārōtapaokaro'si.

⁸—Torā mija a'rirāka poto pan mija e'ewa'ria'si, yaipi'ia, niñerūoka. Mija tu'ua takaja mija e'ewa'pe. ⁹Ū'puko'a, jariooka mija jāika takapiji mija a'pe,— nare kērīka be'erō'ō ikupaka ate nare kērīka:

¹⁰—Wejearā yirika bojarī mija eyaū'murāwi'itakarāja mija imabe, ape wi'i, ape wi'i baabekaja. Apea wejearā mija a'rirāka poto takaja topi mija pōpe. ¹¹Mija eyarijarirāwejerakakaja mijare ne'etoririyapabesarāka Tuparārika na'mitiripēariyapabesarākaoka, jiaipi nare jaika'wisijūabekaja nare mija ja'atabe. Topi mija o'rirāka poto, ikupaka mija baabe: Mija ū'puko'arā ka'ia uyua eika mija pajepatebe ñaa. “Yijare mija ā'mitiripēabeyua simamaka, ba'iaja Tuparāre mijare baarāñu”,— kika wārūekarāre kērīka.

¹²I'supaka nare kērīka be'erō'ō pō'imajare wārōri na'rika mae. Supa imarī napō'irā eyatirā ikupaka nare narīka:

“Ba'iaja mija baaika ja'atitirā Tuparāre mija ā'mitiripēabe”, narīka neyaekarō'ōrā imaekarāre. ¹³I'supakajaoka Satanārika ima nā'rījāikarāre najieka. Rīkimarāja wāmarīa imaekarāre iyebakapi yo'yebarka, risirika nareka imaeka no'atarijarika.

Ikupaka sime Juanre reyaekakaka

(Mt 14.1-12; Lc 9.7-9)

¹⁴Ritaja maikoribeyua Jesúre baaeka ā'mitiritirā pō'imajare saboɟapibaeka. Īpi Herodes sōrīkaki. Supa imarī ikupaka ĩ'rārimarāre ārika:

—Pō'imajare ruɟuko'a jūjerimajiji Juan kime je'e aɟeyari. Reyako'omakaja ate ōña jarijiki imarī, maikoribeyua kibeayu je'e aɟeyari,— narīka.

¹⁵Aɟerā ikupaka ārīkarā:

—Tuparāro'si bojaĳirimaji imaekaki Elías kime je'e aɟeyari,— narīka.

I'supaka narīko'omakaja aɟerimarā pūri ikupaka ārīkarā:

—Bikija Tuparāro'si bojaĳirimaja imaekarā upaka kime je'e aɟeyari,— narīka.

¹⁶I'supaka najaimaka ā'mitiritirā, ikupaka Herodere ārika:

—Juan bikija kiruɟuko'a yita'terūjekaki pūpatūrūtirā i'supaka kibaayu je'e aɟeyari,— kērika.

¹⁷⁻¹⁸I'supaka kēpakā'ā, Juanre jāērā nabaeka ruɟu, kirī'ĭ

Felipe rūmu Herodías wāmeikore ē'matirā Herodere koka imaeka. I'supaka kibaamaka, ikupaka Juanre kire ārika:

—Herodíare me'maeka mirī'ĭ rūmureje Tuparāre jā'meika yi'riberīwa'ri, ba'iaja mibaarape— āriwa'ri kire kiokajāākopekaka.

I'supaka kēpakā'ā, jia koka imariyapawa'ri Herodere kire nī'arūjeka surararākare. Kire nī'atirā pērumijjapi pī'petirā, wēkomaka imariwi'iarā kire nataarika.

¹⁹⁻²⁰“I'supaka kijaika wapa kire jāārika”, āriɟupajoekako

imarī, Herodíare kire jāārūjerika yapaeka. I'supaka koɟupajoako'omakaja, Herodes pūri, “Tuparāre yapaika upakaja jia wājia baaiki Juanre ime”, āriwa'ri jia jiyipupaka kire kiōrīka. Supa imarī Juanre kojāārūjeriyapako'omakaja iki pūri yapaberikopekaki. Juanre bojaika jĳimakapi ā'mitirikaki

imako'omakaja, “Kibojaika upakaja yiyi'riye'e”, ārīko'omakaja, nā'rīyaarī kimawārūberika.

²¹I'supaka Juanka imako'omakaja, “Ikupaka yibaajīkareka, yipupajoaika kitá'tewārūberijīñu je'e”, Herodíasre ārīpupajoaekarīmi seyaeka. I'sirīmi Herodere pō'ijirika wejejē'rāka rākutorika. Supa imarī kiro'si ba'irabejīrimaja īparimarāre, surararāka īparimarāreoka, Galilea ka'iakarā imatiyarimajareoka kiakaeka, “Mabayaarirā”, ārīwa'ri.

²²Ritaja kiakaekarāre rērīkarō'ōrā kākatirā Herodías makore nare bayatāabeaeka jījimaka nimaokaro'si. “Jitaka mare kobaabeayu”, Herodere ārīka kijeyomarāpitiyika. Supa imarī ikupaka kore kērīka:

—¿Dakoa mire nījirika miyapayu mae jītaka mibaaika wapa? Miyapaika mire ijirā nāñu. ²³Mire pakibeyuka yi'i, ika wejeakaki īpi imarī, ritaja yiba'irījia wapajā'rīakaka nē'metājirō'ōjirā mire ijijiki imarī i'supaka mire nāñu,— Herodías makore kērīka.

²⁴I'supaka kore kēpakā'ā, kopakore jērīarī ko'rīka mae.

—¿Dakoa kire yijēñerāñu ruku, ma'i?— pakore kōrīka.

I'supaka kōpakā'ā,

—“Pō'imajare rupuko'a jūjerimaji Juan rupuko'a yiyapayu”, kire mepe,— kore kōrīka.

²⁵Supa imarī, jajuaja a'ritirā koīpamaki Herodes pō'irā koeyaeka, ikupaka kire ārīrī:

—Juan rupuko'a yiyapayu. Sata'tetirā, seroarā saja'apeatirā maekaka yire samijibe,— me'rōre kire ārīka.

²⁶I'supaka kōpakā'ā jimarī Herodere ba'iaja puparika.

Juanre jāāriyapaberiko'omakaja, mamarīji kijaika

kijaita'ariyapaberika, pō'imajare ā'mitirika wājitāji.

“Miyapaikaja mire nījirāñu”, kērīka imarī, kojēñeikaja kore

kījirā baaeka. ²⁷Torājite nōjimarīji ī'rīka kisurarare Juan

rupuko'a ta'terī kipūataeka. ²⁸Juan rupuko'a toata'tatirā,

seropemarā saro'atatirā sake'era'aeka. Etatirā Juan

rupuko'a Herodías makore kījika. Se'etoritirā kopakore

sakoījika.

²⁹I'supaka Juanre nabaeka ā'mitiritirā, kika wārūeka mirārāre etaeka kimajaka e'erī sayayeokoro'si.

Cinco mil rakamarã imaekarãte Jesúre ji'aeka

(Mt 14.13-21; Lc 9.10-17; Jn 6.1-14)

³⁰I'supaka nabaeka be'rō Jesúka wārūrimaja kirika bojataparī turikarāre pe'rietaeka. Etatirā nawārōtapaeka majaroka kire nabojaeka. ³¹Rīkimarāja torā po'imaja etairā, a'yurā imaekarā. I'supaka simamaka nō'ōjite maba'awārūberijika simaeka Jesúro'si, kika wārūrimajaro'sioka. Supa imarī kika wārūrimajare ikupaka kērīka:

—Dajoa, po'imajamatorā kūpajī majērītari,— nare kērīka.

³²I'supaka nare kērīka be'erō'ō, kūmuapī po'imajamatorā naka ke'rika mae. ³³Na'rirā baaeka, rīkimarāja ĩawārūekarā. ĩawārūtirā, ritaja wejeakarāre rīrīwa'rika Jesúre a'rikarō'ōrā. Kijeyomarāpitiyika torā keyabeyukajiji neyaweitika jājia rīrīwa'rikarā imarī. ³⁴Ke'rikarō'ōrā eyatirā marīwa'ribaakōrī rīkimarāja po'imajare imamaka Jesúre ĩaeka. Ovejawēkoa ĩarīrīrimajire imabeyu upaka po'imajare imamaka kīaeka.^k I'supaka nimaeka Tuparārika nare wārōrimajire imabepakā'ā. “Jia ōrīwārūbeyurā nime. Supa imarī marākā'ā nabaawārūbeyu”, ārīwa'ri wayuīaiki imarī, ritajakaka nare kiwārōū'mueka mae. ³⁵Aiyare ka'rawa'rirā baaeka poto kika wārūrimajare kika jairī etaeka.

—Na'irā sajaritiyu mae. Pō'imamato sime ō'ō. Supa imarī ba'arika imabeyua. ³⁶Wejekoyikurirā ba'arika waruaparaka po'imajare imarō'ōrā sawapaījiba'arī na'rirū,— kire narīka.

³⁷I'supaka narīkopekō'omakaja ikupaka nare kiyi'rika:

—Mijaja ba'arika nare mija ji'abe.—

I'supaka kēpakā'ā ikupaka kire narīka:

—¿Pan yija wapaījirāñu bai je'e wapaājā'rītaka simako'omakaja? Rīkimarāja po'imajare ime, dosciento rakato denario rō'ōjirā sawapa imarāñu je'e,— narīka.

³⁸Supa imarī nare kijērīaeka:

—¿Dikarakato pan mija rikayu je'e? ārīwa'ri, Mija ĩape rupu,— kēpakā'ā,

^k 6.34 “Ovejas sin pastor” es una figura que significa gente que no saben qué hacer y a los que les falta un líder.

—Īrāpitarakatojīkaja þan ime, supabaatirā ĩ'þarājīkaja sime wa'ia,— kire narīka.

³⁹⁻⁴⁰ Torājite mae,

—“Jia taya imarō'ōrā ritario'ro mija ruþabe”, þo'imajare mija āpe,— kēpakā'ā, kērīka upakaja þo'imajare nabaarūjeka. Supa imarī ĩ'rārio'roreka cincuentarakamarā, aþerio'roreka cien rakarimarā narupajiyeka. ⁴¹ Supa imarī þan ĩ'rāpitarakato imaeka, wa'ia ĩ'þarā imaeka Jesúre e'erikaeka. Wejepemarā yu'ayoitirā, “Jia mibaayu a'bi”, ārīweatirā, þan kiña'kata'ruika mae. Supabaatirā, “Po'imajare samija þibabe”, ārīwa'ri kika wārūrimajare sakījika mae. I'supakajaoka kibaaeka ĩ'þarā wa'ia imaeka ritaja þo'imajaka sanapibaba'aerā. ⁴² Ritaja þo'imajare ba'aeka, jia ña'þirika najarikarō'ōjirā. ⁴³ Naba'aeka þiyia, ĩ'þoū'þuarāe'earirakapi'i þururika kika wārūrimajare rēaeka. ⁴⁴ Cinco mil rakamaki ĩmirīja nimaeka saba'aekarā.^l

Okopemapi Jesúre turika

(Mt 14.22-27; Jn 6.15-21)

⁴⁵ I'supaka baaweatirā ikupaka Jesúre ārīka kika wārūrimajare:

—Kūmuapi ĩ'sipē'rōtorā mija waata'riwa'þe. Supabaatirā Betsaida wāmeika wejearā yire mija ta'abe.—

Kika wārūrimajare waata'riwa'rika þoto þo'imajare kimajaroka bojabaraka kimaeka ruþu a'yaokoro'si. ⁴⁶ I'supaka baaweatirā, ĩmimakarā kimarīwa'rika, Tuþarāka jairī.

⁴⁷ Aiyare ka'raeka be'erō'ō Galilea þa'wa ñe'metājirāja kūmua eyawa'rika, yoepi Jesúre ĩamaka. ⁴⁸ Jājia wīrōa baeka imarī, jājia nawē'āko'omakaja, nakūmua turiwārūbepakā'ā kīaeka.

Supa imarī bikitojo ñamiji okopemapi turitirā nawātarā keyaeka. Nare kio'riwa'rirā baatikarā kire niatōþoeka.

⁴⁹⁻⁵⁰ Okopemapi kitupakā'ā ĩatirā, jimarīa nakasereka, “Po'imaja oþirekoa sime je'e”, ārīþupajoawa'ri. Napupajoaeka jērāko'atirā, ikupaka nare kērīka:

—Kīkibekaja rikitubaka mija jape. Yi'iji ñime,— kērīka.

^l 6.44 Tal vez la cifra fuera mucho mayor a los cinco mil que comieron, si se hubieran contado las mujeres y los niños.

(San Marcos 6.45-52)

⁵¹Nare āritirā napō'i kūmuarā kijāika. Torājite wīrōa o'rika mae. Supa kibaamaka iatirā marākā'ā āriwārūberijika najarika, i'supaka iakoriberikarā imarī. ⁵²Sarupubaji, i'rāpitarakato pan kāri'po'ataturā rikimarā po'imajare Jesúre ji'amaka iako'omakaja, “Tērītiki Jesúre ime”, āribeyukajirā nimaeka, ōriwārūberikarā imarī.

Genesaretka'iakarā jīnurāte Jesúre tāāeka

(Mt 14.34-36)

⁵³Pa'wa waata'riwa'ritirā Genesaret wāmeika ka'iarā neyaeka. ⁵⁴Nakūmua ji'apāātirā namarīwa'rika rō'ōjiteje Jesúre niawārūeka po'imaja torā imaekarā. ⁵⁵Kire iatirā jajuaja na'rika aperāre bojarī. Sā'mitiritirā wāmarīa imaekarāre napeyurūkiapi ne'era'aeka kipō'irā. ⁵⁶Kituritapaekarō'ōrā kūpajīriwejerā, jo'bariwejerāoka, wi'ia imatiyabeyu rō'ōrāoka, kipō'irā netaeka. Supabaatirā ba'irījia ijibaraka po'imajare imaekarō'ōrā, jīnurāre napāājiyeka nare kitāāokaro'si. Kijarirooka kūpajīji nare kikōrirūjerika yapawa'ri jimarī jīnurāre kire akaeka. Kijarirooka rabekarakamarāre risirika o'ripataeka mae.

“Mañekiarāte baaroyika upakaja yi'yurā imarī, Tuparāte jā'meka yi'ribeyurā nime”, āriwa'ri Jesúre bojaeka

7 ¹Fariseokaka pupajoairā, supabaatirā judiōtatarāre jā'meka wārōrimajaoka Jesús pō'irā etaekarā, Jerusalénrō'ōpi i'tatirā. ²Kipō'irā etatirā i'rārimarā kika wārūrimajare pitajūjebekaja ba'amaka niaeka. I'supaka

nabaaika ïatirã, “Mañekiarã þuri þitajüjetirã oyiaja mare ba'arüjekarã. Kika wãrürimaja þuri ba'iaja baawa'ri þitajüjebekaja ba'airã”, narïþupajoaeka. ³⁻⁴(Ikupaka nime, fariseokaka þupajoairã, supabaatirã aþerã natã'omaja judïotatarãoka: Nañekiarãre baaeka upakaja yi'yurã imarï, “Tuparãre jia yijare ïajiyuokoaro'si sime”, ãrïwa'ri naba'aerã baaika ruþu þitajüjerioyiaja nabaayu. I'supakajaoka nabaarijaju ba'arika wapaïjipe'rietatirã. Supabaatirã ko'a, seroa, þerujotoa, naruparikũmua jia najüjerijaju.”^m “Mañekiarãre yijare wãrõeka yija yi'riberirika yaþabeyuka Tuparã. Supa imarï kïaika wãjitãji ba'iaja baairã yija imakoreka nawãrõeka upakaja yija baayu”, ãrïþupajoawa'ri, i'supaka nabaakoþeyu.) ⁵Supa imarï Jesúka wãrürimajare þitajüjebekaja ba'amaka ïatirã,

—¿Dako baaerã mika wãrürimaja þuri mañekiarãre jã'meka yi'ribeyurã? Miabe, þitajüjebekaja naba'ayu,— kire narïka fariseokaka þupajoairã, judïorãka jã'meka wãrörimajapitiyika.

⁶Sã'mitiritirã ikupaka Jesúre nare ãrïka:

—“Tuparãre yapaika upakaja jia baairã yija ime”, ãrïko'omakaja mija þupajoaika upakamarïa mija ime. Mija ruþu þupajoaweibaraka, Tuparãro'si bojaijimaji Isaïare o'oeka:

“Ikupaka Tuparãre añu ï'rã þo'imajareka: ‘Yire jiyiþupaka õñurã upaka najaiko'omakaja, napuparõ'õpi yire jiyiþupayeebeyurã nime.

⁷Supabaatirã þo'imajare jã'meka upakaja nawãrõikakakaja, “Tuparãre jã'meka sime”, narïrijaju. Supa imarï dakoa wapamarïa yire najiyiþupayeekeþeyu’ ”, ãrïwa'ri Isaïare o'oeka.—

⁸—Tuparãre jã'meika ã'mitiripëabeyurã imarï, mañekiarãre mijare wãrõeka þuri jia mija ã'mitiripëayu. ⁹Mañekiarãre

---

^m 7.3-4 Marcos explica que según las tradiciones de sus antepasados, si algo o alguien que no fuera aceptable a los ojos de Dios, hubiera tocado el objeto, el objeto se volvería impuro a los ojos de Dios. Así que cualquiera que utilizara el objeto después también se volvería impuro a los ojos de Dios. Entonces, lavaban todos los artículos para evitar la posibilidad de volverse impuro a los ojos de Dios.

wārōeka takaja ā'mitiripēaokaro'si, Tuparäre jä'meika ja'atarika puri jiiatakaja mija õñuma. ¹⁰Ikupaka Moisére ārīka mija iabe: “Mipakire, mipakoreoka yi'riwa'ri jia nare mibaabe”, ārīwa'ri kio'oeka. I'supakajaoka, “I'rīka kipakire, kipakoreoka ba'iaja baarijayukare majāakoņejīñu”, ārīwa'ri kio'oeka. ¹¹Mija puri, “Ikupaka mañekiaräre mare wārōeka”, ārīwa'ri sayi'yurā imarī, ikupaka mija jā'merijayu ruþu: “Yipakire, yipakoreoka jeyobaaberijiki yi'i. Ritaja yirikaika Tuparāro'si oyiaja sime. Iki i'rīkareje sañijirāñu”, āñuräre, “Jiitaka nabaayu”, mija āñu. ¹²I'supaka þupajoairäre, kipakiaräre kiarīrīberikoņejīka marā imabeyua”, mija ārīrijayu. ¹³I'supaka mija baayu, mañekiaräre baaeka yi'yurā imarī, Tuparārika yi'ribeyurā mija jayu. Supabaatirāoka aþea rīkimakaja ima, “Jia sime” mija āñua, jia marīa simako'omakaja,— Jesúre nare ārīka.

¹⁴⁻¹⁶I'supaka nare ārītirā þo'imajare kiakaeka ikupaka nare āñaoakaro'si:

—Mija imauþatiji yire ā'mitiripēatirā mija õrīþūabe mae. Ba'arika mija ba'aikamarīa sime ba'iaja mijare baarūjeika Tuparā wājītāji. Mija þupakapi, “Ikupaka yibaaye'e”, ārīþupajoatirā ba'iaja mija baariþareaja Tuparäre mijare iaripe'yoyu,— nare kērīka.

¹⁷I'supaka nare ārīweatirā wi'itōsiarā kika wārūrimajapitiyika Jesúre nare kākataþawa'rika. Wi'itōsiarā kika kākatarā,

—Þo'imajare miwārōko'akaka yijare mibojajiibe,— kika wārūrimajare kire ārīka.

¹⁸Ikupaka nare kiyi'rika:

—¿Yiwārōko'a mija ā'mitiriwārūberiko'o bai je'e mijaoka? “Þo'imajare ba'aikamarīa ba'iaja nare baarūjeika Tuparā ñakoareka”, ñarīko'ojīka ¿mija õrīwārūberiko'o bai je'e?

¹⁹Maba'aika maþupakarā ña'rījāibeyua. Mañe'mearā takaja saña'rījāiyu. Supabaatirāoka maþo'iapi þorirūkia sime,— nare kērīka.

(Supa imarī, “Ritaja maba'aika jājibaarimajimarīka kime Tuparā”, ārīwa'ri i'supaka nare kērīka.)ⁿ ²⁰Ikupaka nare kibojajiika ate:

ⁿ 7.19 Esta frase es una explicación o comentario de Marcos, el escritor.

—Napupakapi ba'iaja pupajoirā nime ba'iaja baarijayurā. Tuparā ñakoareka, ba'arika marīa sime ba'iaja nare baarūjeika. ²¹I'supaka imawa'ri, ba'iaja pupajoirā najayu. Supabaatirā, “Yirūmumarīko iko, yitīmimarīka ī'i”, ārīrimarīaja ba'iaja nabaarijayu. Supabaatirā karee'erimaja, jāārimaja, rōmikirā imako'omakaja apherā rōmijāka ba'iaja baarijayurā, rōmijā tīmiarā imako'omakaja ba'iaja baarijayurāoka. ²²I'supakajaoka apherā ba'irījia oakiyurā, dika jariwa'ririmarīa ba'iaja nabaarijayu, pakirimaja, supabaatirā nayapaika upaka i'yorimarīa ba'iaja nabaayu, apherā jia imarāre na'mijāyu. Supabaatirā najajairibiyaokoro'si wapuju oka napakiyu, “Apherāre tērīwa'ribaji imatiyairā yija ime”, nañu, i'supakajaoka Tuparāre yapaikakaka pupajoabekaja nime, napupaka nare pakika upakaja nabaarijayu. ²³Ba'iaja pupajoirā imarī, ritaja ba'iaja nabaarijayu. Supa imarī Tuparā ñakoarekaoka ba'iaja nime,— nare kērīka.

Judiotatamarīko imako'omakaja Jesúre ā'mitiripēaekako

(Mt 15.21-28)

²⁴I'sia kibojaeka be'erō'ō a'ritirā Tiro° wāmeika wejewā'tarā Jesúre eyaeka. Wi'iara kareaja keyariyapako'omakaja pō'imajare sōrītika. ²⁵Supa imarī ikuparō'ōpiji ī'rāko rōmore kipō'irā eyaeka. Satanārīka ima ña'rījāikako pakō koimaeka. Komakore kiwayuīarīka yapawa'ri kiwājītāji koñukurupaeka. ²⁶Sirofeniciakako, judiotatamarīko koimaeka. Ikupaka kire kōrīka:

—Yire mijeyobaabe. Yimako Satanārīka ima ña'rījāikako koime. Kopupakareka imakopeika miṗoatarīka yiyapayu mae,— kire kōrīka imarī, ikupaka kore kiyi'rīka:

²⁷—Judiotatarā, yika wārūrimajaka takaja ñimarāñu ruṗu. Supa imarī mimakore jierī mika ya'riberjīñu. Mire jeyobaarī ya'rījīkareka pūri me'rāka ña'pibeyukaji naba'aika ē'matirā yaiwēkomakarārījāka^p yiji'ajīka upaka sime,— kore kērīka.

---

^o 7.24 Una región de gente no judía. ^P 7.27 Los judíos nombraban a los no judíos perros. De una manera más tierna, a ellos Jesús se refirió como perritos en este ejemplo.

²⁸I'supaka kēpakā'ā, ikupaka kire koyi'rika:

—Rita meñu, ñipamaki. Supa simako'omakaja ba'arika peatarūki rokarā me'rāka ba'aña'aika saba'ayu yaiwēkomakarārījaka þuri,— kōrika. (“Mika wārūrimajare judforākare wārōbaraka mimako'omakaja, yire kūpajī mijeyobaarāka jia yiro'o simarāñu” ārīrika i'supaka kire kōrika.)^q

²⁹I'supaka kōpakā'ā ikupaka kore kiyi'rika:

—Jia miþupajoaika imarī, i'supaka yire miyi'yu. Supa imarī Satanārika ima mimako þo'iaþi þoyua mae. Miwi'iarā mipe'riwa'þe,— kore kērika.

³⁰Kowi'iarā þe'rieyatirā koþeyurūkipemarā jia jājiko komakore þeyumaka kōieyaeka. Satanārika ima koþo'iaþi þoritapaekako mirāko.

Ā'mitiribeyuka imarī jaiwārūbeyukate Jesúre jieka

³¹I'tojīrā ate Tirowejeþi Jesúre o'rika. Topi o'riwa'ritirā Sidón wāmeika wejearā keyaeka. Topi ke'rikaja, Decápolisþi kio'rika. Supabaatirā Galilea þa'warā keyaeka. ³²Torā kimaeka þoto ā'mitiribeyuka, jaiwārūbeyukare kiþō'irā þo'imajare e'era'aeka. Kire e'etatirā, “Mipitaka kiþo'iarā mija'aþeabe kijiiokoro'si”. ³³I'tojīte ā'mitiribeyukare aþeþañarō'ōrā ke'ewa'rika. Torā mae kika takaja kimaekarō'ōrā ā'mitiribeyuka ā'mukoþea i'þapē'rōtowā'taja kipitawājoa kikākataeka. Supabaatirā kipitawājoþi riþo'kaka e'etirā kirērōkakarā kirabeka. ³⁴Wejepemarā yoimiatatirā, kire wayuñawa'ri Jesúre yiataeka. I'supaka baatirā,

—Eþatá,— kire kērika. (“Sawiritarū”, ārīrika simaeka kiokapi.)

³⁵I'supaka kērika þotojo ā'mitiribeyuka, jaibeyuka imakoþekakire ā'mitiyuka, jia jaiki kijarika mae. ³⁶I'supaka kire baaweatirā, þo'imaja þō'irā etatirā ikupaka Jesúre nare ārika:

—Aþerāre samija boja'si.—

---

^q 7.28 Esta frase es información añadida para ayudar a los lectores a entender la respuesta de ella.

I'supaka nare kērīrijarika imako'omakaja, rīkimabaji aþeräre sanabojarijarika. ³⁷Sā'mitiritirā jījimaka imawa'ri, ikupaka narīka: —Ā'mitiribeyuräre, jaiwārübeyuräre þariji jieiki kime. Ritaja kibaaika jītaka sime,— narīka.

Cuatro mil rakamarā imaekarā þo'imajare Jesúre ji'aeka
(Mt 15.32-39)

8 ¹Torājirā ate rīkimarāja þo'imajare kipō'irā rērīka. Kika nimekā'āja naba'arika þurika mae. I'supaka simamaka kika wārūrimajare akatirā ikupaka nare kērīka:

²—Īrā wayuoka ñoñu, maekarakarīmi sajaritiyu yika nima. Supa imarī naba'arika þuyua mae. ³⁻⁴Ba'arika þuyua simamaka, “Mija þe'þe”, nare ñarījīkareka, ma'a ñe'metājirāja nakēsirabaña'rījīñu yoeþi i'taekarā þariji nima simamaka. Supa imarī nare yiji'ariyapayu ruþu, ba'aweatirā nape'yaokoro'si,— kika wārūrimajare kērīka imarī, ikupaka kire nayi'rika:

—Þo'imaja imabeyurō'ō simamaka, marākā'ā baatirā ba'arika nare maji'awāruberijīñu,— kire narīka þoto, ikupaka nare kiyi'rika:

⁵—¿No'ojirā ba'arika mija rikayu je'e?— kēþakā'ā,

—Ī'þotēñarirakato sime þan,— narīka.

⁶Toþi mae þo'imajare ka'iarā kiruþarūjeka. Supabaatirā þan e'erikatirā ikupaka kērīka: “Jia mibaayu Tuþarā”, ārīweatirā þan ña'kata'ruitirā kika wārūrimajare sakījika. Īrā ritaja þo'imajare sapibaekarā mae. ⁷Supabaatirā wa'imakarākaoka kūþajī imaeka e'erikatirā, “Jia mibaayu Tuþarā”, kērīka ate. Supabaatirā, kika wārūrimajare sakīþibarūjeka. ⁸Nimaeka uþatiji þo'imajare ba'aeka, jia ña'þirika najarikarō'ōjirā. Naba'aeka þiyia ĩ'þotēñarirakapī'i þururika kika wārūrimajare rēaeka. ⁹Cuatro mil rakamarā rō'ōjirā nimaeka saba'aekarā. Naba'aweaeaka be'erō'ō kimajaroka nare kibojaeka a'yaokoro'si. ¹⁰I'sia be'erō'ō kika wārūrimajaka kūmuarā kijāika ate. Saþi Dalmanutaka'iarā na'rika.

“Maikoribeyua yijare mibaabeabe”, Jesúre narīkoþeka
(Mt 16.1-4; Lc 12.54-56)

¹¹Torā keyaeka þoto kire korirā kipō'irā fariseokaka þuþajoairäre eyaeka. Rīkimaka kire najērīaeka be'erō'ō,

“Tuparäre pũataekakitaki marĩka kime”, ārĩwa'ri ikupaka kire narĩka:

—“Tuparäre pũataekaki kime”, mireka yija ārĩrã, yija ĩakoribeyua yijare mibearika yija yapayu,— kire narĩka.

¹²⁻¹³ I'supaka napakã'ã, ba'iaja pupariwa'ri jãjia kiyiataeka kire yi'riberikarã nimamaka. Ikupaka nare kērĩka:

—¿Dako baaerã maikoribeyua nare yibearika maekukukaräre yapayu je'e? Rita ñañu, mija ĩakoribeyua mijare beabesarãki yi'i,— nare ārĩtirã Galilea pa'wa i'sipẽ'rõtorã kika wãrũrimajapitiyika nare kiwaata'ritapawa'rika.

Levadura upaka sime fariseokaka pupajoarika

(Mt 16.5-12)

¹⁴ Jesũka torã a'rikõrĩ wãrũrimajare naba'arika ye'karirika. Supa imarĩ ĩ'rãtojĩkaja pan kũmuarã narikaeka. ¹⁵ Supa imarĩ ikupaka Jesũre nare ārĩka mae:

—Fariseo levadura supabaatirã Herodes levadura mija rakajebe,— kika wãrũrimajare kērĩka.

¹⁶ Sõriwãrũberĩwa'ri, jaibu'abaraka ikupaka narĩka:

—Pan maye'karipakã'ã, supa kẽnu je'e,— narĩka.

¹⁷ Najaibu'aeka Jesũre õrĩka imarĩ ikupaka nare kērĩka:

—¿Dako baaerã, “Pan imabeyuakaka”, mija jaiyu?

¿Yire õribeyukajirã mija ime ruku bai je'e? I'supakajaoka, ¿pupajoarika õrĩpũaberitĩyairãja mija ime bai? ¹⁸⁻¹⁹ Mija ñakoa imako'omakaja mija ĩawãrũbeyu. ã'mukoþea mijareka imako'omakaja mija ã'mitiriwãrũbeyu. ¿Ī'rãpitarakato pan cinco mil rakamarã po'imajare yiji'arapakakaka mija ye'kariritiyu bai je'e? ¿Naba'arapaka be'erõ'õ, þiyia dikarakapi'i sajariwa'rapaka mija rëarape je'e?— nare kērĩka. I'supaka këpakã'ã, ikupaka narĩka:

—Ī'poũ'þuarãearirakapi'i yija þorotarape.—

²⁰—Supabaatirã ĩ'þotënarirakato pan, cuatro mil rakamarã po'imajare yipibarakapi'i, naba'arapaka þiyia, ¿dikarakapi'i sajariwa'rape je'e?— nare kērĩka.

—Ī'þotënarirakapi'i saþiyia yija þorotarape,— kire narĩka.

²¹ I'supaka napakã'ã ikupaka nare kērĩka ate:

—I'supaka yi'riwārūrā imako'omakaja, ¿dako baaerā, “Pan marikabeyuakaka mare kibojabeyu”, āriwārūbeyurā mija ime ru pu bai?— nare kērīka.

Betsaidawejeakaki ñakoātimarīka imaekakite Jesúre jieka

²²I'sia be'erō'ō kika wārūrimajaka Betsaida wejearā Jesúre eyaeka. Torā neyaeka poto ñakoātimarīkare ne'era'aeka pō'imaja kipō'irā. Torā kire e'era'atirā kire kijierika yapatiyawa'ri, “Kire mirabebe”, āparaka kire najēneka.

²³⁻²⁵I'supaka napakā'ā Jesúre kire tītiwa'rika weje a'riwa'ri pañakarā. Torā kire e'eeyatirā, rijo'kakapi kiñakoa wi'etirā, kipitaka kire kija'apeaeka. Supabaatirā ikupaka kire kērīka:

—¿Yaje miyoiyu?— kērīka be'erō'ō kūpajī kīaū'mueka. Supa imarī ikupaka kiyi'rika mae:

—Mae puritaka kūpajī yiyoiwa'tawa'yu. Imako'omakaja pō'imajare ñiakopeika, yapa rī'meika upaka oyiaja nimamaka ñiayu,— kēpakā'ā, kiñakoarā Jesúre kipitaka ja'apeaeka ate. Be'rō pūri, ī'rākō'rīmatorāja ñakoaparaka jia waria sōipataeka kiro'si mae.

²⁶Jia kijapakā'ā ikupaka Jesúre kire ārīka:

—Wejeapi o'ribekaja miwi'iarā mipe'pe,— kire kērīka.

“Jā'merūkika Tuparāte wā'maekaki mime”, Pedrote ārīka

(Mt 16.13-20; Lc 9.18-21)

²⁷I'sia be'rō Jesús kika wārūrimajapitayika a'ririjarikōrī, Cesarea de Filipō wāmeika wejekoyikurirā neyarijarika. Torā ma'api na'ririjarika poto, kika wārūrimajare ikupaka kijērīaeka:

—Ñima pupajoatirā, “¿Maki kime”, pō'imajare yireka āñu?— nare kērīka.

²⁸Topi mae,

—Ikupaka pō'imajare mireka āñu: “Juan pō'imajare rupuko'a jūjerimaji kime”, aperi pūri, “Elías' imaekaki kime”, āñurā. Aperi imarā, “Bikija ī'rīka Tuparāro'si bojaijirimaji imaekaki kime”, nañu,— narīka.

---

^r 8.28 Elías era un profeta importante que vivió alrededor de año 850 a. C. Los judíos creían que Elías iba a volver antes que el Mesías (Cristo).

I'supaka napakā'ā ikupaka nare kijērīaeka ate:

²⁹⁻³⁰—Mija je'e, “¿Maki kime”, yireka mija āñu?—

Toḗiji ikupaka Pedrore kire yi'rika:

—Mi'i Cristo mime, Jā'merūkika Tuparāre wā'maekaki,^s—
kēpakā'ā,

—Aḗerāre mija bojaḗiba'si ruḗu,— nare kērīka.

“Najāārūkikaro'siji nime”, Jesúre ārīka

(Mt 16.21-28; Lc 9.22-27)

³¹Torājiteḗi nāmaji kire o'rirūkiakaka Jesúre wārōū'mueka
kika wārūrimajare:

—Yi'iji nime ḗo'imaja Ma'mi.^t Bikija Tuparāre

ḗuḗajooweitika simamaka, ba'itakaja jūarūkikaro'si nime.
Suḗa imarī kurarāka iḗarimarā, Moisére jā'meka wārōrimaja,
supabaatirā judiōrāka iḗarimarā yire iariḗe'yowa'ri yire
najāārūjerāñu. Suḗa yire nabaako'omakaja maekarakarīmi
be'rō yiḗuḗatūrūrāñu ate,— nare kērīka jia sanoñaokoro'si.

³²Sā'mitiritirā, aḗerō'ōrā Pedrore kire e'ewa'rika. Torā mae,

—“Yijare meñu uḗakamarīa simarāñu”,— jājiḗi Pedrore
kire ārīkoḗeka.

³³⁻³⁴I'supaka kēpakā'ā, jorowa'ri kika wārūrimajare Jesúre
īaeka. Nare iatirā ikupaka Pedrore kērīka:

—Yika wārūrimaji mima simamaka, yibe'erō'ōrā imarūkika
mime. Marākā'ā baatirā yire jā'meberijīki mi'i. Satanáre jaika
uḗakaja mijaiyu. Tuparāre yaḗaika uḗaka ḗuḗajoarikopakaja
waḗuju ḗo'imajare yaḗaika uḗakaja ḗuḗajoaiki mime,—
Pedrore ārīweatirā aḗerā kika wārūrimajare, supabaatirā
aḗerā torā imaekarāre kiakaeka. Nare rērākū'atirā, ikupaka
kērīka:

—Ī'rīka yiriki imariyaḗarākiro'si, kiyapaikakaka, supabaatirā
kirikarāka ḗuḗajoabekaja yire kiyi'pakā'ā ba'iaja kijūarāñu.

Ikupaka sime: Ba'iaja jūabaraka yaḗua tetaeka kōkeiki ḗuri
kiyapaika uḗakaja baawārūbeyuka. Imarī, yika a'rirūkika kime.

³⁵Ba'iaja jūabaraka reyarika yaḗaberīwa'ri, “Jesúre yaḗaika

---

^s 8.29-30 Cristo (en griego), Mesías (en hebreo). ^t 8.31 El hijo del
Hombre – nombre que Jesús empleaba para referirse a sí mismo.

upakaja baabesarāki yi'i", āñuka ōñia imajiparika tōpobesarāki. Yire ā'mitiripēaiki imarī, yirika bojariroka kibojaika ā'mitiripe'yowa'ri najāārāki puri ōñia imajiparika tōporāki. ³⁶⁻³⁷ Ī'rika ōñia kima poto ba'irījia rekā takaja pūpariwa'ri ritaja tōpoiki puri, kireyarāka poto ba'iaja imarika tiyibeyurō'orā a'rirāki. Ritaja ba'irījia tōpoe ka mirāki imako'omakaja, dakoa imabeyua saḡi ōñia imajiparika kiwapaḡjirūkia. Suḡa imarī ba'irījia kitōpokoḡeka, dako waḡamarīaja kiro'si simarāñu. ³⁸ Ikupaka sime: Po'imaja maekaka ba'iaja baarijayurā puri Tuparāre naja'atayu. Yire yaḡaberiwa'ri, "Jesúrikimarīka ñime, supabaatirā kiwārōikaoka ā'mitiripēabeyuka yi'i", āñukare yipe'rietarārimī i'supakajaoka kika ñimarāñu. "Yiriki marīki mime", kire ñarīrāñu. I'si poto Po'imaja Ma'mi imarī, Yipaki Tuparārika yaaboaikapi yipe'rietarāñu. Supabaatirāoka jiiḡā āngelrāka yika etarāñurā,— Jesúre ārika.

9 ¹ Ikupaka ate Jesúre nare ārika: —Ī'rārīmi seyarāñu tērīrika kimapi Tuparāre jā'merūkirimī. Rita sime ōñia mija imañujuju, Ī'rārimarā ō'orā yika imarā sīarāñurā,— nare kērīka.

Kika wārūrimajare ĩaeka wājitāji apeaja ĩoika Jesúre jarika

(Mt 17.1-13; Lc 9.28-36)

² Ī'rōtēñarirakarīmi be'erō'ō Pedrore, Santiagore, Juanre Ī'rā maekarakamarāre Jesúre pusipemarā akawa'rika. Torā neyaeka poto ape upaka ĩoika Jesúre japakālā niaeka. ³ Boitakaja, ya'tarika sajarika kijariroaka, majūjeka pemawa'ribaji boiya'tarika sajarika. ⁴ I'supaka Jesúre jarika poto, Elías, Moisés imaekarā wāsarāre kipō'irā pemakotowirika. Kika najaimaka niaeka maekarakamarā kika kiakawa'rikarā. ⁵⁻⁶ I'sia ĩatirā naḡupataeka. Pūpatawa'ri, marākā'ā āriwārūberīwa'ri ikupaka Pedrore ārika:

—Mia'mitipe wārōrimaji, jiiḡataka sime ō'orā yija ima. Mijaro'si peḡiwi'ia maekarakawi'i yija baarāñu. Miriwi'i, Moisésriwi'i, supabaatirā Elíasriwi'ioka,— kire kērīka.

⁷ I'supaka kimaeka poto oko ũmakaka upaka ruira'atirā nare sarubu'ataeka. I'supaka baatirā ikupaka nare sajaika sawatopekapi:

—Yimaki kime ī'ī. Wātaka ñoñuka. Supa imarī jia kire mija ā'mitiripēabe,— sārīka.

⁸I'supaka sārīka be'erō'ō, ĩabaotaerā baakōrī ī'rīkaja Jesúre rīkakamapakā'ā niaeka mae.

⁹Īmimape māpi kika a'rikarāpitiyika Jesúre tu'ara'aeka ate. Natu'arijarika poto ikupaka nare kērīka:

—Mija ĩako'a aperedē samija boja'si. Yi'i, Po'imaja Ma'mi yireyarāka simako'omakaja yipupatūrūrāka be'erō'ō aperedē samija bojarāñu,— nare kērīka.

¹⁰⁻¹¹I'supaka kērīka jia yi'rikarā imarī, aperedē sanabojaberika. Natiyiaja pūri ikupaka narību'aeka:

—¿Marākā'ā āriwa'ri, “Reyako'omakaja ate yipupatūrūrāñu”, kērīko'o?— narīka be'erō'ō, ikupaka kire najērīaeka:

—“Po'imajare jā'merūkika^u Tuparāre pūataerā baarāka rupu ¿dako baaerā Elías mamarī etaū'murāki”, Moisére jā'meka wārōrimajare āñu?— narīka.

¹²I'supaka napakā'ā,

—Rita sime supa nañua. Elías imaekakire etarāñu mamarīji. Etatirā, imatikaja nimaokaro'si ikupaka po'imajare kērīrāñu: “Koyiaja sajariwa'yu Tuparāre pūatarākire etarūkia. Tuparāre yapaika upakaja baabaraka, kire ta'atikaja mija imabe”. Ikupaka ñañua ōrīko'omakaja, “Ketarāka potorā jia kire mabaaye'e”, po'imajare āripepajoakopeyu. Imako'omakaja, ikupaka kijūrāñu āriwa'ri bikija Tuparāro'si o'ora'aekarāre ārīka: “Po'imaja Ma'mi ba'iaja ā'mika jūarāki. Supabaatirā ‘Tuparāre pūataekakimarīka mime’, āriwa'ri po'imajare kire ĩaripe'yorāñu”. ¹³Rita sime. Elías imaekaki upaka baarimaji etatirapaki. Ketatirapaka imarī nayaparapaka upakaja ba'iaja po'imajare kire baarape. Kijūarapaka upakaja sāñu Tuparārika bikija no'oeka pūñurā,— nare kērīka.

Me'rī pupakareka Satanárīka ima ña'rījāikakite

Jesúre poataeka

(Mt 17.14-21; Lc 9.37-43)

¹⁴Torājīrā mae aperedē kika wārūrīmaja pō'irā Jesúre pe'rieyaeka ate. Torā keyaeka poto kika wārūrīmaja pō'irā

^u 9.10-11 Mesías.

ríkimarã þo'imajare imaeka. Supabaatirã Moisére já'meka wārōrimaja kika wārūrimajapitivyika okabojikūñumaka kīaeyaeka. ¹⁵“Ikuparō'ōþiji Jesúre etarānu je'e”, āriþupajoabekaja nimaekarō'ōrã keyaeka. Keyamaka iāwa'ri, jījimaitakaja þo'imajare jarika. Supa imarī kipō'irã narīrīwa'rika kire jēñatorirī. ¹⁶Nimaekarō'ōrã eyatirã ikupaka kika wārūrimajare kijērīaeka:

—¿Dakoakaka jaibaraka naka mija okabojiko'o?— nare kērīka.

¹⁷I'supaka kēpakā'ã, ikupaka þo'imaja watoþekapi i'rīkare kire yi'rika:

—Mia'mitipe wārōrimaji. Yimakipupakarã Satanárika ima ña'rījāika kire ima, supabaatirã okamarīka kime. I'supaka kimamaka, miþō'irã kire ye'era'ako'o. ¹⁸Ikupaka kire sabaarijayu: Yimakire ba'iaja sabaaike rakakaja jājia kire saña'atarijayu. I'supaka kire sabaaike þoto kirijeapi jōþotakaja þoririjayua. Supabaatirã kiopia kã'rīþaatabaraka ritikaja kijiyirijayu. I'supaka kimamaka, “Yimaki þupakarã Satanárika ima ña'rījāika mija þoatabe”, ñarīkoþeko'o mika wārūrimajare. Imako'omakaja sanapoatawārūberiko'o,— kire kērīka.

¹⁹I'supaka kēpakā'ã ã'mitiritirã, ikupaka Jesúre ārika þo'imajare:

—Ñoaka yikaja yibaarijayua iarijayurã imako'omakaja, “¿Yaje rita Tuparārikapi yijare kijeyobaatijāñu ruku?”, āñurã mija ime bai. Yire mija ã'mitiripeaokaro'si ¿no'ojirātaka mijare yiwārōjīñu je'e? Yiþō'irã me'rīre mija e'era'abe mae,— nare kērīka.

²⁰I'supaka kēpakā'ã Jesús þō'irã kire ne'era'arika. Jesúre iāwa'ri, ikuparō'ōþiji me'rīreka imaekakire kire tarataeka. I'supaka kire sabaamaka, jīrīña'rītirã kitūrūeka. Supa imarī jōþoaja kirijokoþea jarika. ²¹I'supaka kibaamaka iatirã ikupaka kipakire kijērīaeka:

—¿Dikarakakuri wejejē'rāka i'supaka mimakire ime?— kēpakā'ã, ikupaka kire kiyi'rika:

—Kūþajīki kimaeka þotorã i'supaka yimakire imaū'mueka. ²²I'rākurimarīa þekaō'toarã kire ña'atarape Satanárika

ima, supabaatirā okoarāoka kire saña'ataroyirape kire riataripayawa'ri. Sakaka jiewārūiki mimaye'e, yijare miwayuīarākareka yijaro'si kire mijiebe,— kire kērīka.

²³Supa imarī, ikupaka kire kiyi'rika:

—¿Dako baaerā, “Jiewārūiki mimaye'e”, yire meñu je'e? Yire ã'mitiripēaiki mimarākareka, “Dakoa ka'wisika imabeyua miro'si”, yire mepe,— kire kērīka.

²⁴I'supaka kēpakā'ā ã'mitiritirā, ikupaka me'rī pakire ārīka:

—“Yimakire kijiejīñu je'e apeyari”, ārīwa'ri mire ña'mitiripēayu. Jiibaji mire ña'mitiripēaokaro'si yire mijeyobaabe,— Jesúre kērīka akaserebaraka.

²⁵Jaibaraka Jesúre imaeka poto rīkimabaji po'imajare napō'irā rīrīra'amaka kīaeka. Kipō'irā netabeyukaji ikupaka Satanárīka ima kērīka:

—Mia'mitipe, okamarīarā, ã'mitiribeyurā imarūjeiki, me'rī pupakareka mire yiporirūjeyu. Supabaatirā apekurioka ate kireka miña'rījāia'si,— sakērīka.

²⁶I'supaka sakēpakā'ā tīmarīji akaserebaraka, kitaraña'rika. Supa kire baatirā kipupakareka ña'rījāika porika mae. Saporitapaeka be'erō'ō puparirika upaka me'rīre jarika. Kire ĩatirā, “Kopakaja jīrīkaki kime”, po'imajare ārīka. ²⁷I'supaka narīko'omakaja kipitakarā ñi'atirā Jesúre kire baimi'mataeka potojo, jia rīkamañuka kijarika mae.

²⁸⁻²⁹Sabe'erō'ō wi'itōsiarā Jesúre kākawa'rika. Kika wārūrimajaka takaja kimaeka poto ikupaka kire narīka:

—¿Dako baaerā yija puri Satanárīka ima poatawārūberiko'orā je'e?— napakā'ā ikupaka nare kiyi'rika:

—Tuparāre takaja jēñetirā, i'supaka ima mija poatawārūrāñu. Ikipi takaja sime i'supaka baawārūrika, imabeyua apea,— nare kērīka.

“Najāārūkīka ñime”, ārīwa'ri Jesúre nare bojaeka ate

(Mt 17.22-23; Lc 9.43-45)

³⁰⁻³¹Topi no'rika Galilea ka'iarā o'ririijaparaka kiwārūrimajare kiwārōrijarika. Nare kiwārōekarō'ō po'imajare ōrīrika kiyapaberika. Supabaatirā ikupaka nare kiwārōeka:

—Īrīka imaki þo'imajare yire ñi'aokoro'si yire bojajäärūkika. Po'imaja Ma'mire ñi'atirā, kire najäärāñu. Supa yire nabaako'omakaja maekarakarīmi be'erō'ō yipupātūrūrāñu ate,— nare kērīka.

³²I'supaka nare kibojarijarika kika wārūrimajare ōrīwārūberika. Sōrīwārūberiko'omakaja, “ Ōrīpūawārūbeyurā mija ime ruþu bai', mare kērījīñu je'e aþeyari', ārīpupajoawa'ri kire najērīaberika.

**“¿Maki imaki makaki maro'si imatiyarūkika?”,
āparaka natiyaja Jesúka wārūrimajare jaibu'aeka**

(Mt 18.1-5; Lc 9.46-48)

³³⁻³⁴Topi no'riwa'rikaja Capernaúm wejearā neyaeka. Torā eyatirā wi'iarā nakākaeka. Wi'itōsiarā nimaeka þoto, ikupaka nare kijērīaeka:

—Ma'api mai'tarijariko'o þoto ¿dakoakaka mija jaibu'arijariko'o?— kērīko'omakaja, kire nayi'riberika. “¿Maki kime ruku imatiyaiki?”, ārīwa'ri najaubu'arijarika kire nabojaribi'aeka. ³⁵⁻³⁶Kire nayi'ribepakā'ā, yurupatirā kika wārūrimajare kiakaeka.

—Īrīkare imatiyaiki imariyaparāka, “Yipemawa'ribaji imarā aþerā”, āpekaja ritaja þo'imajaro'si ba'irabejirimaji kimarāñu,— āritirā nawatoþekarā imaekaki me'rīre ke'erikaeka, supabaatirā ikupaka nare kērīka:

³⁷—Ī'ī me'rī imatiyaikimarīki kime. Imako'omakaja, yire yi'riwa'ri ĩrīkare jia kire baajīka, jia yire baari kopakaja i'supaka kire kibaayu. Supabaatirā yire pūataekakireoka i'supakaja jia baaiki kime,— nare kērīka.

**“Ba'iaja maka imabeyuka þuri majeyomaki kime”,
Jesúre ārīka**

(Mt 10.42; Lc 9.49-50)

³⁸Be'rō ikupaka Juanre kire bojaeka:

—Wārōrimaji, miwāmeapi Satanárika ima þoatarapakire yija ĩarape. Maka imakoribeyuka kimarape. Satanárika ima miþoatarūjeberikaki kimamaka, “I'supaka mibaa'si”, kire yija ārāpe,— Juanre kire ārīka.

³⁹Supa kire kēpakā'ā, ikupaka kire kiyi'rika:

—Jia kibaarape. I'supaka baaikire mija jājibaa'si. Īrīka yire ā'mitiripēawa'ri maikoribeyua kibaabeaika be'erō'ō ba'iaja yire jaiyuebeyuka kime. ⁴⁰Ba'iaja mare baabeyuka imarī, maka imatikaki upakaja kime. ⁴¹Rita mijare yibojayu. Yirirā mija imamaka ĩawa'ri mijare jeyobaaikika jia jĳimaka Tuparāre imarānu. Okoa kūpaji kisīarāka ārīwa'ri pariĳi, “Jiika kime”, Tuparāre kire ārīrānu. I'supaka kibaaika wapa jia Tuparāre kire jeyobaarānu,— nare kērika.

**“Ba'iaja baarika rakajekaja mija imabe”,
āriwa'ri Jesúre nare wārōeka**

(Mt 18.6-9; Lc 17.1-2)

⁴²Me'rīre ĩatirā ikupaka ate nare kērika:

—Me'rārĳjaka upaka yire yi'yurāre imarĳjaju. Supa imarī, ba'iaja nare baarūjeikire jimarīa ba'iaja Tuparāre kire baarānu. I'supaka kijūakoreka apikare ba'iaja kibaarūki ruḗubaji, āta jo'baka kiwāmuarā jĳ'abaatirā kire naña'metarikareka jia simajāāeka. ⁴³⁻⁴⁴Ba'iaja baarika mija ja'atabe. Mija pitakapi ba'iaja mija baarijariye'e samija toata'tabe ba'iaja sapi mija baakoreka. ^v Mija pitaka ĩ'rāpē'rōto imaberiko'omakaja Tuparā pō'irā mija a'rīrānu. Ī'papē'rōto pitaka mijareka imamaka, ba'iaja mija baaika, tēriwa'ribaji ba'iaja mijaro'si simarānu, ba'iaja imarika tiyibeyurō'ōrā mija a'rīrūkia. Peka jū'rēika yaribeyua sime i'to. ⁴⁵⁻⁴⁶Mija ū'puapi^w ba'iaja mija baarijariye'e ĩ'rāpē'rōto mija toata'tabe. Ī'rāpē'rōto imabepakā'ā jiamarīa mijaro'o simako'omakaja Tuparā pō'irā mija a'rīrānu. Ī'papē'rōto mija ū'pua imamaka, ba'iaja mija baaika tēriwa'ribaji ba'iaja mijaro'si simarānu ba'iaja imarika tiyibeyurō'ōrā mija a'rīrūkia. ⁴⁷Mija űakoapi^x ba'iaja mija baarijariye'e ĩ'rō mija e'etabe. Ī'rāpē'rōto imabepakā'ā jiamarīa mijaro'si simako'omakaja Tuparā pō'irā a'rīrūkirā mija imarānu. Ī'papē'rōto mija űakoa imamaka, ba'iaja mija baaika tēriwa'ribaji ba'iaja mijaro'o simarānu ba'iaja imarika

^v 9.43-44 Es una figura mediante la cual les advirtió que dejaran de pecar.

^w 9.45-46 Con uno de sus pies. ^x 9.47 Con uno de sus ojos.

tiyibeyurō'ōrā mija a'rirūkia. ⁴⁸Peka jū'rējipa ima torā. Supa imarī jimarī bekoa napo'ia ba'arijarirāka.

⁴⁹Ba'iaja jūapatarūkirā nime maekaka po'imaja. “Pekapi mooika be'erō'ō rakajekaja maimaye'e”, āriwārūirā mija ime. Ba'iaja jūakoritirāoka, ba'iaja baarika mija ja'atarānu, jibaji Tuparāre ā'mitiripēaokaro'si. ⁵⁰Mija ĩabe. Ba'arika yukiraika simamaka jia sajayu. Jia sajayua wayu poto pūri, marākā'ā baatirāoka okaka samabaawārūbeyu ate.^y Sataarikaja sime i'tojirā. Ikupaka sime apea. Yukira majāāmaka jia maba'arika jayu upaka jia mija baabu'aikapī āriwa'ri jibaji imarā mija imarānu. Supa imarī Tuparāre yapaika upakaja baarija'atabekaja mija imarijape dako okamirāmarīaja mija imaokaro'si,— nare kērīka.

“Mija rōmia taabekaja”, āriwa'ri Jesúre nare wārōeka

(Mt 19.1-12; Lc 16.18)

10 ¹Capernaúm wejeapi a'ritirā Judea ka'iarā Jesúre a'rika. A'ririjarikōrī, Jordán wāmeiria kiwaata'riwa'rika. Apepē'rōtorā keyaeka poto, rīkimarā po'imajare kipō'irā rērīka ate. Kire neyaekarō'ōrāja, kiwārōrijarika upakaja nare kiwārōeka. ²⁻³Po'imajare wārōbaraka kimaeka poto fariseokaka pūpajoirāre kipō'irā etaeka. “Kiyi'riwārūberirū”, āriwa'ri ikupaka kire najērīaeka: —Ĵimirīji kirūmure kija'ataika, ba'iaja baarika bai sime?— kire narīka imarī ikupaka nare kiyi'rika: —ĴMarākā'ā Moisére mijare jā'meka je'e?— ⁴I'supaka kēpakā'ā, ikupaka kire nayi'rika: —Ikupaka sime Moisés imaekakire bojaeka: “Ĵrīka kirūmure kitaariyapajīkareka, papeera kio'ojīnu. ‘Mire yitaaerā baayu’, āriwa'ri papeera o'oeaka kore Ĵjiweatirā naja'atabu'ajīnu”, Moisére ārīka,— narīka fariseokaka pūpajoirā.

⁵Supa napakā'ā, ikupaka nare kērīka:

---

^y 9.50 La sal de la región no fuera pura, sino una mezcla de varios minerales. Si la sal pura se derritiera por la humedad, solo quedarían los minerales sin sabor.

—Tuparäre ä'mitiripëarika yapaberikarä mija ñekiaräre imamaka i'supaka Moisére naro'si so'oeka. I'supakajaoka sime mijaro'si. ⁶⁻⁷I'supaka kibaaeka simako'omakaja po'imajare kipõ'ijiaeka pоторäja, “Imirijire supabaatirä römore Tuparäre po'ijiaeka. Supa imarī römie'etirä kiro'siji imirijire imarāñu kirūmuka. I'supaka simamaka kipakiaräre kikōrōtaparāñu. ⁸Imako'omakaja kirūmuka rakakaja pupajoabeyurä najayu mae. Īparä imako'omakaja ĩ'rika upakaja sime napupaka”, äriwa'ri sabojayu Tuparärika o'oeka pæpera pñunurä. ⁹“I'supaka nimarū”, Tuparäre añua simamaka, mija rōmia taabekaja mija imabe,— nare kērika.

¹⁰Wi'iarä kākawa'ritirä kijaikakaka kika wārūrimajare kire jērīaeka. ¹¹I'supaka napakā'ā ikupaka nare kiyi'rika:

—Mamarīji kirūmu imaekakore ja'atatirä æpeko ke'ekopeiko kirūmumarīko koime Tuparä ñakoareka. Kirūmumarīkoreje kiwā'imañua mamarīkako kirūmutakore ba'iuapakaja baawa'ri supa kibaayu. ¹²I'supakajaoka sime rōmo kotīmire ja'atatirä apikaka kotīmiarikopeika kotīmimarīka kime Tuparä ñakoareka. Kotīmitakimarīkaka kowā'imañua simamaka mamarīkaki kotīmitakire ba'iuapakaja baawa'ri i'supaka kobaayu,— Jesúre nare ärika.

“Me'räka yipõ'irä i'tairäte mija jājibaa'si”, Jesúre ärika

(Mt 19.13-15; Lc 18.15-17)

¹³Jesús pō'irä me'räka po'imajare e'era'aeka. “Nare rabearaka 'Jia nare mibaabe, Tuparä', ärika naro'si kijēñerū”, äriþupajoawa'ri kipõ'irä me'räka ne'era'aeka. Supa nabaamaka iatirä, ikupaka Jesúka wārūrimajare nare ärika:

—Jesúre najo'a'si, kipõ'irä me'räka mija e'era'a'si,— po'imajare narīka.

¹⁴Supa napakā'ā Jesúre boebarika kika wārūrimajare. Supabaatirä ikupaka nare kibojaeka:

—Me'räka yipõ'irä etarika mija jājibaa'si. Jiipuparäre jia ä'mitiripëairä nime me'räka. Nimaupaka yire ä'mitiripëairäre jia Tuparäre imaruþutarāñu. ¹⁵Rita mijare yibojayu. Me'rärījaka jia yi'yuakaka pupajoatirä Tuparäre jia mija yi'ririjarijñu. I'supaka yi'ribeyuräre þuri Tuparäre

e'etoribesarānu kijā'merūkīrāro'si,— kika wārūrimajare kērīka.

¹⁶I'supaka nare ārīweatirā me'rīre ke'erikaeka. Ke'erikaeka rakamarāre narupuko'arā kipitaka ja'apeatirā ikupaka kērīka: “Jia nare mibaabe”, āparaka Tuparāre narō'si kijēneka.

Īrīka niñerū ba'ipite Jesūka jairī eyaeka

(Mt 19.16-30; Lc 18.18-30)

¹⁷⁻¹⁸Jesūre topi a'rīrā baeka poto kipō'irā ĩrīka ĩmirījire rīrīyaeka. Jesūs wājītāji nukurupatirā ikupaka kire kērīka:

—Jiitaki mime wārōrimaji. Tuparāka ōñia imajiparika yiyapayu. ¿Marākā'ā yibaajīñu?— kire kērīka imarī, ikupaka kire kiyi'rika:

—¿Dako baaerā, “Jiitaki mime”, yire meñu je'e?

Tuparā ĩrīkaja kime jiika. ¹⁹⁻²⁰Tuparāka ōñia imajiparika miyaparākareka kijā'meika upakaja mibaarijape. “Po'imaja jāābekaja. Rōmika imako'omakaja, apekoka wā'imarībekaja. Karee'erimarā. ‘Ba'iaja kibaarape’, āparaka wapuju apearē bojapakibekaja. Po'imajare ba'iapiji pakitirā naniñerū mija ē'ma'si. Mipaki, mipakoreoka jia mija ā'mitiripēabe”, ārīka sabojayu Tuparā majaropūñurā o'oeka. I'sia jia ōñuka mime,— kire kērīka poto ikupaka kire kiyi'rika:

—Mia'mitipe wārōrimaji. Tuparāre jā'meika ōrīwa'ri yime'rārīji jia sayi'rīrijarikaki nime,— kire kērīka.

²¹I'supaka kēpakā'ā, Jesūre kire wayuīaeka mae. Supa imarī ikupaka kire kērīka:

—Īrāba'i mibaarika jariwa'yua ruḡu. Miba'irījia apearē mijipatabe sawapa mitōpoerā. Supabaatirā wayuoka baairāre samijibe. Supa mibaarākareka Tuparā pō'irā eyatirā rīkimabaji sawapa mitōporāñu. Nañu upakaja miyi'rīrāka be'erō'ō, mi'tabe yika wārūrimaji mimaokaro'si,— kire kērīka.

²²Rīkimaka ba'irījiki imarī, ba'iaja kipupariwa'rika.

²³Ke'rika be'erō'ō kika wārūrimajare ĩatirā ikupaka Jesūre ārīka:

—Rīkimaka ba'irījia rikairāro'si, “Tuparāre takaja yi'riwa'ri kiyapaika upakaja yibaarāñu”, ārīpupajoarika ka'wisika sime,— nare kērīka.

²⁴⁻²⁵I'supaka kēpakā'ā, marākā'ā marīwārūberījika simaeka narō'si. Supa imarī ikupaka nare kibojaka ate:

—Mija ā'mitipe yijeyomarā. “Ritaja Tuṗarāre yapaika upakaja yibaaye'e”, āritirā, kirirā najayaokoro'si ka'wisitaka sime ṗo'imajaro'si. Camello jo'baki imarī, ṗerupota kopea kiwapu'ribeyu. I'supakajaoka, “Ñiṗamaki kimamaka, Tuṗarāre yapaika upaka takaja yibaarāñu”, rīkimaka ba'irījia rikairāre āriwārūbesarāñu,— kērīka.

²⁶I'supaka kēñua ā'mitirikoriberikarā imarī, natiyiaja jaibu'abaraka ikupaka narīka:

—I'supaka simarākareka, maki tārīberijiki mirākiyu,— narīka.

²⁷I'supaka nimamaka nare yoirīkatirā ikupaka Jesúre nare bojaeka:

—Naṗupayariji tārībeyurā ṗo'imaja. I'supaka simako'omakaja kire yi'yurā takaja Tuṗarā ṗō'irā a'rirāñurā, ritaja baawārūiki kimamaka,— nare kērīka.

²⁸Supa kēṗakā'ā, ikupaka Ṗedrore kire yi'rika:

—Jia mia'mitipe wārōrimaji. Yija ba'irījia ja'ataraparā imarī, mika yija ime,— kire kērīka. ²⁹⁻³⁰Topi ikupaka kire kiyi'rika:

—Rita mijare yibojayu. Aṗerāre Tuṗarārika bojarī a'yurā, narīrāre ja'atawa'rirāñurā. Nabe'erō'ōkarāre, naṗakire, naṗakore, namakarāre, nawi'ia supabaatirā narioaoka naja'atawa'ririjarirāñu, yirika bojariroka bojarī na'ririjarirāka ṗoto. Yirirā imarī yirika bojaokoro'si narīrāre ja'atawa'yurāre, jia Tuṗarāre baarāñu. Maekaka ritaja rikabaraka nima rīkimabaji Tuṗarāre nare ijirāñu. Wi'ia, rioa, nabe'erōkarā, naṗakoarā, rīkimakaja makarāritiirā nimaerā Tuṗarāre nare ja'atarāñu. Supa simako'omakaja yire na'mitiripēaika simamaka ba'iaja aṗerāre nare baarāñu. Imako'omakaja ōñia imajiparika Tuṗarāre nare ja'atarāñu. ³¹Rīkimarāja imarā maekaka imatiyairā, Tuṗarā ṗō'irā neyarāka ṗoto imatiyabeyurā najarirāñu. Aṗerā rīkimarāja imatiyabeyurā imarā maekaka, Tuṗarā ṗō'irā neyarāka ṗoto imatiyairā najarirāñu,— nare kērīka.

“Najāārūkika ñime”, āriwa'ri Jesúre nare bojaeka ate

(Mt 20.17-19; Lc 18.31-34)

³²Be'erō'ō Jerusalénrā eyaima'api na'rika. Torā a'ririjari kika wārūrimajare kiruputawa'rika. Kibe'erō'ōṗi

a'ririɣaparaka ikupaka najaibu'ariɣarika: “¿Dako baaerã kiruɣu wayuɣi'ribekaja Jerusalénrã ke'yu?”, narika. Kibe'erõ'õpi i'tariɣarikaã ɸo'imaja jimarĩa ba'iaja ɸuɣarikoɸekarã. Nare ãtirã, kika wãrurimajaka takaja jaiokoro'si, ɸo'imajamatorã nare ke'ewa'rika. Torã eyatirã, “Ikupaka simarãnu”, ãriwa'ri nare kibojaeka ba'iaja kire nabaawã'imarĩrã baaekakaka.

³³—Jia mija ã'mitipe. Jerusalénrã ma'rirã baayu. Ìrĩka imaki ɸo'imaja Ma'mire torã bojajãrũkika. Kurarãka ãpamarã ɸõ'irã, supabaatirã Moisére jã'meka wãrurimaja ɸõ'irã yire ne'ewa'rĩrãnu. Supa imarĩ yire ne'etorirãka ɸoto, “Majãrũkika kimarũ”, narĩrãnu. Supabaatirã, “Kire mija jããbe”, ãriwa'ri judiotatamarĩrãre yire nijĩrãnu. ³⁴Ba'iaja jaitirã yire narijo'katapaterãnu. Ajeapi yire naɸajerãka be'erõ'õ yire najãrãnu. Supa nabaako'omakaja, maekarakarĩmi be'erõ'õ yipupaturũrãnu ate,— nare kãrika.

**Santiago Juanɸitiyika, “Ikupaka yija yaɸayu”,
ãriwa'ri Jesúre najẽneka**

(Mt 20.20-28)

³⁵⁻³⁶Topi Zebedeo makarã Santiago, Juanɸitiyika Jesús ɸõ'irã eyatirã, ikupaka kire narika:

—Mia'mitipe wãrurimaji. Mire yija jẽneika miyi'ririka yija yaɸayu,— naɸakã'ã, ikupaka kiyi'rika:

—¿Marãkã'ã mijaro'o yibaarika mija yaɸayu?— nare kãrika.

³⁷⁻⁴⁰—Pemawa'ribaji wejeareka ritaja ɸo'imajare mijã'merãrĩmi seyarãka ɸoto ikupaka yijare mibaarika yija yaɸayu: Ìrĩkare ritapẽ'rõtorã, aɸikare kãkopẽ'rõtorã yijare miruɸajiyebe mire yija jeyobaaimakoro'si,— kire naɸakã'ã, ikupaka nare kãrika:

—Yire mija jẽnekoɸeika jia õriwãrũbeyurã mija. Ba'iaja ɸo'imajare yire jũarũjerãnu. Yijũarãka upakaja ¿yaje mija rakajepããwãrũjĩnu je'e?— kãpakã'ã,

—Ãã, rakajepããwãrũjĩrã yija,— kire narika imarĩ, ikupaka nare kãrika:

—Rita mijare yibojayu. Ba'iaja yijũarãka upakaja ba'iaja mija jũarãnu mijaoka. Rakajepããjĩrã mija imako'omakaja

mija yapaika upaka mijare ñimarũjewarũbeyu. Ritapẽ'rõtorã, kãkopẽ'rõtorã yika ruparũkirãre Yipaki Tuparã wã'marãki,— nare kẽrĩka.

⁴¹I'supaka Jesũre narĩka, kika wãrũrimaja i'pãpitarakamarã sã'mitirikarã. Supa imarĩ Santiagore, Juanre naboebarika, “Aperãre tẽrĩwa'ribaji yija ime', noũu ruku”, ãrĩwa'ri. ⁴²Supa imarĩ nare ãtirã, Jesũre nare akaeka, ikupaka nare ãrĩrã:

—Judiotatamarĩrã iparimarã napo'imajare jãjiapi jã'merijayurã, nayapaika upakaja nare baawã'imaparaka. I'sia jia õñurã mija ime. ⁴³Mija pũri, nupaka mija ima'si. Yirirãro'si ikupaka sime: Mija watopekarã ãpi imariyapaiki, “Ikupaka po'imajare yapayu”, ãrĩwa'ri nayapaika upakaja aperãre jia kibaajĩkareka jia sime. ⁴⁴Imatiyaiki imariyapaiki pũri, aperãre kijeyobaajĩũ. Naro'si ba'irabejĩrimaji upakaja kimajĩkareka jia sime. ⁴⁵I'supaka simamaka, Po'imaja Ma'mi ñimak'o'makaja, “Yiro'si po'imajare ba'irabejĩrũ”, ãrĩwa'rimarĩa õ'õrã yi'taeka. Po'imajare jeyobaarimaji imaokoro'si. Supa imarĩ ba'iaja nabaaike wãpa naro'si reyari õ'õrã yi'taeka,— nare kẽrĩka.

Bartimeo ñakoa Jesũre jieka

(Mt 20.29-34; Lc 18.35-43)

⁴⁶Jesũs kika wãrũrimajapĩtiyika Jericõ wejearã nimaeka be'erõ'õ, rĩkimarãja aperãpĩtiyika na'rika. Na'rika ma'arierã ãbeyuka Timeomaki, Bartimeore rupaeka. Wayuoka baaiki imarĩ, niñerũ aperãre kijẽñerupaeka. ⁴⁷“Jesũs Nazaretkaki o'yuka”, napakã'ã ã'mitiritirã jãjia akaserebaraka ãbeyukare kire akaeka.

—Mia'mitipe Jesũs. ãpi David imaekaki riparãmi mime. Ritaja po'imajare mijã'meokoro'si Tuparãre wã'maekaki, yire miwayuĩabe,— yoibeyukare kire ãrĩka.

⁴⁸I'supaka kiakaserebaka, rĩkimarãja po'imajare kire wãpeka, “Miakaserea'si”, ãrĩwa'ri. I'supaka narĩkõpeko'makaja jãjibaji kiakasereka.

—Mia'mitipe David riparãmi. ¡Yire miwayuĩabe!— kire kẽrĩka.

⁴⁹Kiakasereka ã'mitiritirã, Jesũre tuirĩkaeka mae.

—Kire mija akabe yipō'irā ki'tarū,— pō'imajare kērīka.
 Supa kēpakā'ā yoibeyukare nakaeka.

—Okajājia mijape. Supabaatirā mimi'mirīkabe. Jesúre mire akayu,— pō'imajare kire ārīka.

⁵⁰I'supaka napakā'ā, pemakato kijariroaka e'etatirā,
 mi'maari ñojimarīji Jesús pō'irā ke'rika. ⁵¹⁻⁵²Kipō'irā keyaeka
 poto, ikupaka Jesúre kire ārīka:

—¿Marākā'ā mire yibaarika miyapayū?—

—Mia'mitipe wārōrimaji. Jia yoiiki yire mibaarika
 yiyapayū,— kire kērīka poto,

—Yire yi'yuka imarī, mire yijieyu mae,— Jesúre kire ārīka.

I'supaka kērīka rō'ōjiteje yoibeyukare ĩaiki jarika mae.

Supa imarī,

—Mipe'ririyaape'e, mipe'pe mae,— Jesúre kire ārīka.

I'supaka kērīko'omakaja Jesús be'erō'ō ke'rika ĩabeyuka
 imakopekaki.

Jerusalénrā Jesúre eyaeka

(Mt 21.1-11; Lc 19.28-40; Jn 12.12-19)

11 ¹⁻²Jerusalén i'tara'arī Olivos wāmeika ĩmimakarā
 netaeka. Torā ĩ'paweje simaeka wejea. Betagé,
 supabaatirā Betania. Jerusalén koyikurirā eyatirā, ikupaka
 kika wārūrimaja ĩ'parāre kērīka:

—Marupurō'ōrā imawejerā mija a'pe. Torā ĩ'rīka
 burrowēko makarāka ji'apāāeka mija tōporānu. ĩ'rīka
 pō'imajioka marīpeikoribeyuka kime ruṗu. Kire kutetirā,
 kire mija e'era'abe. ³“¿Dako baaerā kire mija e'ewa'yu?”,
 aṗerāre mijare ārīrāka, ikupaka mija yi'pe: “Maīpamakire kire
 yapayū. Supa imarī sayija e'ewa'yu. Ñojimarīji sakipe'atarānu
 ate”, ārīwa'ri nare mija bojabe,— nare kērīka. ⁴⁻⁶I'supaka
 kēpakā'ā, na'rika mae. Torā eyatirā ma'arā burrowēko
 makarāka niatōpoeka. Koṗereka wā'tarā naji'apāāeka
 simaeka. Kire ĩatōpotirā kire nakuteka. Nare ĩatirā torā
 imaekarāre ikupaka nare jērīaeka:

—¿Dako baaerā burrowēko makarāka mija kuteyu?—
 napakā'ā, Jesúre nare ārīrūjeka upakaja nayi'rika. Supa imarī,
 “Mija e'ewa'pe je'e”, narīka burrowēko ba'iparā. ⁷Jesús pō'irā

(San Marcos 11.1-11)

se'ewa'ritirā, sayapāia najiĵoarā nataĵiaekapi burrowēko makarā wajea napa'aeka. Sapa'aweatirā sane'ewa'rika potojo sarā kimarīro'ika. *Rīkimarāja po'imaja sayapāia najiĵoarā nataĵiaeka e'etatirā ke'rika wājitāji sanajitapāpeka. “Yija ĩpamaki mime. Jiyiĵupaka mire yija oñu”, āriwa'ri supa nabaeka. Apeṛā puri wejeripūñua ja'apāpekarā ke'rika

wājītāji. ⁹⁻¹⁰Supa imarĩ Jesúre ruṗutaekarã, kibe'erō'ōṗi imaekarōoka jimarĩ najiiwariarika.

—“¡Jiitaki kime Tuparã!”, ¡Mare kijã'meokaro'si Maĩpamakire ṗũataekakire etayu! ¡Jia Tuparãre kire baarũ, ṗo'imajare ārĩrũ ārĩwa'ri najiiwariarika! ¡Supabaatirã mañeki David imaekaki riṗarãmire etayu mae! ¡Supa imarĩ jia maro'si sime Tuparãre ṗũataekakipi ārĩwa'ri! I'supaka kibaamaka, “¡Tuparã, mabo'ikakurirã imaki, tēriritakaja jiika mime”, nimaṗatiji ṗo'imajare ārĩrũ!,— ārĩwa'ri najaika jijimaka imawa'ri.

¹¹I'supaka nañuju Jerusalén wejearã Jesúre eyaeka. Torã Tuparãre jiyiṗuṗayeeriwi'iarã kikãkaeka. Kãkatirã ritaja kĩṗibataeka. Supa kibaeka be'rō sarã'imaka, Betaniawejearã kipe'riwa'rika, i'ṗoũ'ṗuarãe'earirakamarã kika wārũrimajapit iyika.

Rikamarĩjũki simariṗareaja Jesúre higuera kumuṗurika

(Mt 21.18-19)

¹²Aṗerĩmi Betaniawejeṗi no'rika. Na'ririjarika ṗoto Jesúre kēsirabaeka. ¹³Poto yoṗi kĩaeka ōterikia higuera wãmeika. Jia ṗũñuijũki sōika imarĩ, “Rĩkimakaja rikaika sime je'e”, kērĩṗuṗajoeka.^z Imako'omakaja sawã'tarã a'ritirã kĩamaka rikamarĩa, saṗũnutakaja simamaka kĩaeka. Sarikayu jẽ'rãmarĩa simamaka. ¹⁴Rikamarĩjũki simamaka ãtirã, ikupaka sakẽrika:

—Aṗekurioka ruirũkimarĩa mimarãñu,— ārĩwa'ri sakikumupurika. I'sia kika wārũrimajare ã'mitirika.

Tuparãte jiyiṗuṗaka ōrĩriwi'iaṗi waruarimaja supabaatirã wapaĩjirimajare Jesúre ṗoataeka

(Mt 21.12-17; Lc 19.45-48; Jn 2.13-22)

¹⁵Jerusalénwejearã eyatirã Tuparãre jiyiṗuṗaka ōrĩriwi'ipête imaekarō'orã kikãkaeka ate kika wārũrimajapitiyika. Torã kãkaeyatirã waruaparaka,

---

^z **11.13** La aparición de muchas hojas señala que la higuera está cargada de higos no maduros, pero comestibles.

© 1996 David C. Cook

(San Marcos 11.15-17)

wapāijibaraka imaekarāre kīaeka. Supabaatirā apetatarārika niñerū o'ae'ebataka imaekarāre topi kipoataeka. Niñerū o'arimaja peatarūkia kituriña'ripateka. Supabaatirāoka niñerū e'eokoro'si okoipakoa^a ijirimaja ruṣarikūmua kituriña'rika. ¹⁶Supabaatirā, “Tuṣarāre jiyipupayeeriwi'ipētepi koyiaja sime”, āriwa'ri ba'irījia ne'ewa'rījīpaekarō'ōpi nare kio'rirūjeberika. ¹⁷Supabaatirā ikupaka ṑ'imajare kiwārōeka:

—Kimajaropūñurā ikupaka Tuṣarāre bojayu o'oeka sime: “Ritaja ṑ'imaja tatarāre yika jaiokoro'si rērīrūkiwi'li simarāñu yiwi'ia”, āriwa'ri sabojayu. Suṑa imarī torā ba'irījia ijitirā niñerū e'ebataka mija baaika kareba'arimaja wi'li upaka samija baayu,— nare kērīka.

¹⁸I'supaka kēpakā'ā, “¿Marākā'ā baatirā kire majāājīñu?”, kurarāka iṑarimarāre āriṑupajoaeka, Moisére jā'meka wārōrimajaoka. “Jiitaka kiwārōika ime”, ārika ritaja

^a 11.15 Ellos estaban vendiendo palomas para los sacrificios.

þo'imajare jaimaka Jesúre nakíkika. ¹⁹Sarā'imaka Jerusalénþi kika wārūrimajapitiyika Jesúre þe'rika.

Rikamarijūki higuera jīrika

(Mt 21.20-22)

²⁰Aþerīmi bikitojo na'rika þoto higuera rikamarīa imaekajūki wā'tarā neyaeka. Torā eyatirā niamaka sarīkoa þariji jīrīþataeka simaeka. ²¹Torājite Jesúre jaika Pedrore þupajoatōþoeka.

—Miabe wārōrimaji. Samikumupurapaka be'rō sajīrāþe ime,— kire kērika.^b

²²I'supaka kēpakā'ā, ikupaka Jesúre bojaeka kika wārūrimajare:

—Tuparāre mija ā'mitiripēabe. “Kire yija jēñerāka kiyi'rīrāñu”, āriþupajoairā mija imabe. ²³Rita mijare ñañu. Tuparāre ā'mitiripēaiki imarī, “Īmimaka riakarā ka'raña'rīrū”, kēñu upakaja kiro'si sabaarāñu. I'supaka, “Tuparāre yiro'si baabesarāñu je'e”, āriþupajoabekaja mija jēñebe. “Yijēñeika upakaja kiyi'rīrāñu”, āriþupajoabaraka kire mija jēñebe. I'supaka mija þupajoarākareka mija yapaika upakaja simarāñu. ²⁴Tuparāre jēñetirā, “Yijēñeika kiyi'ritiyayu”, mija āriþupajoabe. I'supaka mija baarākareka, “Tuparāre mijare yi'rīrāñu”, āriwa'ri mijare yibojayu. ²⁵⁻²⁶Tuparāka mija jaiika þoto, mamarī ba'iaja aþerāre mijare baaika mija ye'karipe, Maþaki mabo'ikakurirā imaki ba'iaja mija baaika mijareka kiye'kariaokoro'si. Aþerāre ba'iaja baaika mija ye'kaririberijīka, Maþaki mabo'ikakurirā imakioka ba'iaja mija baaika mijareka ye'kariaberijīki,— nare kērika.

¿Makire mire jā'memaka i'supaka mibaayu?

āriwa'ri Jesúre najērīaeka

(Mt 21.23-27; Lc 20.1-8)

²⁷Be'rō Jerusalén wejearā ke'rika ate kika wārūrimajapitiyika. Torā eyatirā Tuparāre jiyīþupaka

^b 11.21 La higuera tenía buena apariencia, pero no tenía frutos (higos). Simbolizaba el templo donde había mucha actividad pero faltaba la reverencia a Dios.

ōririwi'iapēterā kituritapaeka poto kurarāka īparimarāre kipō'irā eyarikarimo'meka, Moisére jā'meka wārōrimaja, supabaatirā judiōrāka īparimarāoka. ²⁸⁻²⁹Supabaatirā ikupaka kire najērīaeka:

—¿Dako baaerā Tuparāre jiyipupaka ōririwi'iaپی پو'imajare mipoatarape? ¿Makire mire jā'memaka i'supaka mibaarape?— napakā'ā, ikupaka nare kiyi'rika:

—Yi'ioka i'rāba'ikaka mijare jērīariyapaiki. Yire mija yi'pakā'ā ā'mitiritirā, yire jā'meiki wāmea mijare yibojarāñu: ³⁰¿Po'imajare rupuko'a jūjeokaro'si maki Juanre jā'mekaki? ¿Tuparā kire jā'mekakikā'ā? ¿Po'imajaja kire jā'mekarā bai? Yire mija yi'pe,— nare kērīka.

³¹I'supaka kēpakā'ā, natiyiaja najaibu'aeka.

—¿Marākā'ā kire mayi'rirāñu ruku? “Po'imajare rupuko'a Juanre jūjerā Tuparā kire pūataekaki”, marījīka, “¿Dako baaerā Juanre bojarapaka mija yi'riberape?”, mare kērīrāñu. ³²“Po'imajaja Juanre jā'mekarā”, marījīka, po'imajare mare boebarirāñu. “Tuparā Juanre pūataekaki kiro'si bojaījirimaji kimaokoro'si”, po'imajare ārīpupajoaika simamaka, ¿marākā'ā Jesúre mayi'rirāñu ruku?— narību'aeka. ³³Supa imarī,

—Ōrībeyurā yija,— kire narīka.

I'supaka napakā'ā,

—Jee, yi'ioka yire jā'mekaki wāmea mijare bojabesarāki,— nare kērīka.

**“Yire mija yi'ribesarākareka, ‘Aperāte Yimakire yi'ririū’,
Tuparāte ārīrāñu”, Jesúre nare ārika**

(Mt 21.33-46; Lc 20.9-19)

12 ¹Bojawārōrikapi ikupaka po'imajare kiwārōū'mueka ate.

—Iyarīoia ōterimaji i'rīkare imaeka. Ōteweatirā sakiwaeta'teka. Supabaatirā iyaka mukerūkia kibaeka iyaokoa e'eokoro'si. Weatirā īmipañakarā wi'ia kibaeka sīarīparaka nimarūkīrōō. Supa baatirā aperāre ikupaka kērīka: “Yirīoia mija tuerākareka iyaka mija e'erākakaka mijare nījirāñu”. Ārītīrā turitaparī nare ke'ritapawa'rika. ²Iyaka rērīka poto i'rīka kiro'si ba'irabeījirimajire kipūataeka kiro'si iyaka ke'eokoro'o. ³Iyarīoarā keyaeka poto kire

ñi'atirā rioa ĩarĩrimajare kire p̄ajeka, iyaka kire ĩjiriyapaberiwari. Supabaatirā, “Me'pe”, kire narĩka. Supa imarĩ, dakomarĩaja kip̄erieyaeka kire p̄ũataekaki p̄õ'irā. ⁴Iyaka ke'eetabepakā'ā ĩatirā, ap̄ika ba'iraberimajire kip̄ũataeka ate iyarioarā. Iyarioarā keyaeka p̄oto, kirupuko'arā kire napajeta'ruika. I'supaka kire baatirā tĩmarĩji kire najairiwā'imarĩka. ⁵I'supaka kire nabaamaka, ap̄ikare kip̄ũataeka ate rioba'ip̄i. Torā keyamaka, rioa tuerimajare kire jāātorika. I'supaka nare nabaawā'imapakā'ā rĩkimarāre rioba'ip̄ire p̄ũataeka. ĩrārĩmarāre jājia napajeka, ap̄erāre p̄uri najāāeka.

⁶Supa imarĩ kimaki ĩrĩkaja jariwa'rikaki kip̄ũataokoro'si. Jimarĩa kiwātaki kimaeka. “Yimakire p̄uri ‘Rioba'ip̄i maki kime’, āriwa'ri kire nayi'rirāñu je'e”, kēriṗupajoaeka. Supabaatirā kimakire p̄iyia kip̄ũataeka mae. ⁷Imako'omakaja rioba'ip̄i makire eyamaka, ikupaka rioa ĩarĩrimajare jaibu'aeka: “Ika rioba'ip̄i maki kime. Kip̄akire reyarāka be'erō'ō kiro'si jariwa'rirũkia sime ika rioa. Kire majāāerā ika rioa maro'si sajariwa'yaokoro'si”, narĩka. ⁸Supa imarĩ kire ñi'atirā kire najāāeka. Supabaatirā kimajaka riorijerā nataaeka. I'tojirāja sime ika majaroka,— Jesúre nare āriika.

⁹Supa nare bojaweatirā, ikupaka p̄o'imajare kijērĩaeka: —¿Marākā'ā rioba'ip̄ire baarāñu ruku kiba'iraberimajare ba'iaja baaekarāre? Ikupaka nare kibaarāñu: Rioa tuerimajare jāārĩ ke'rirāñu. Supabaatirā ap̄erāre rioa kĩarĩrĩrũjerāñu.

¹⁰⁻¹¹Mija ā'mitipe. Tuparā majaropũñu ĩrākō'rĩmato ikupaka bojaika ¿yaje mija ĩakoyu je'e? Ikupaka Tuparāro'si bojaijirimajire o'oeka:

“Wi'ia baarimajare ĩ'rō āta taaeka. Imako'omakaja, ap̄ika p̄uri ĩ'sio ātapi wi'ia kibaamaka ap̄o āta tēriwa'ribaji imatiyaio sajarika. Nayapaberikao imako'omakaja, ĩ'siopi āriwa'rĩji maĩpamaki Tuparāre jia jiyia wi'ia baaeka. Supa baaike kimamaka, ‘Jiitaka sime’, jĩjimakapi marĩṗupajoayu”, āriwa'ri kibojaeka Tuparārika o'oekaki.^c—

^c 12.10-11 Salmo 118.22-23. Estos versículos se refieren a Jesús. Quieren decir: Aunque Jesús fue despreciado por los líderes religiosos de Israel, Dios hizo a Jesús más importante que todos; sería el que salvaría a su gente.

¹² Jesúre āpakā'ā, judíotata ĩparimarāre kire ñi'ariyapaeka. “‘Ríoa ba'iraberimaja upaka nime’, mareka āriwa'ri i'supaka majaroka Jesúre bojako'o”, narĩpupajoaeka. Imako'omakaja pō'imajare kikiwa'ri kire nañi'aberika. Supa imarĩ topi na'rika mae.

**“¿Yaje Romawejea ĩpamakire impuesto mawapaĩjijĩnu?”,
āriwa'ri Jesúre najēriāeka
(Mt 22.15-22; Lc 20.20-26)**

¹³ ĩrārimarā fariseokaka pūpajoirā, Herodes jeyomarāoka Jesús pō'irā eyaekarā, niṗamarāre nare pūataeka imarĩ. “Jesúre jia yijare yi'riwārūbesarākareka, kire yija okabaarānu”, āriwa'ri kipō'irā neyaeka. ¹⁴ Kipō'irā eyatirā ikupaka kire narĩka:

—Mia'mitipe wārōrimaji. Rita oyiaja bojaiki mime. Po'imajare mire jaiyuyekoṗeika dakoa jo'abeyua mire. Imatiyairāre, imatiyabeyurāreoka kīkibekaja Tuparārikakaka wārōiki mime. Supa imarĩ ikupaka mire yija jēriayu: ¿Yaje Romawejeakaki ĩpire jā'meika upakaja impuestos kire yija wapaĩjijĩnu ruku? Kire yija wapaĩjijikareka ¿Moisés imaekakire jā'meka^d ba'iuapakaja baairā yija jarijĩnu bai?—

¹⁵⁻¹⁷ Jiirokapi kire najaiṗakiriyapakoṗeika, Jesúre ōrika. Supa imarĩ ikupaka nare kiyi'rika:

—Mijare yiyi'yua ā'mitiritirā ¿dako baaerā yire mija okabaariyapayu? ĩrāto niñerū^e yipō'irā mija e'era'abe ñiaokoro'si,— kēpakā'ā, ĩrāto niñerū kipō'irā ne'era'aeka. Sīatirā ikupaka nare kērika: —¿Maki pema jērāka sime samija ĩaikareka? Supabaatirā, ¿maki wāmea sareka o'oeka sime?— nare kērika imarĩ,

—ĩpi César pema jērāka sime,— kire naṗakā'ā:

—ĩpi César rika kire samija ijibe. Tuparārika Tuparāreje samija ijibe,— Jesúre āpakā'ā okamarīaja najarika ōriṗiyaiki kime āriwa'ri.^f

^d 12.14 Ellos querían atrapar a Jesús con la pregunta, “¿Debemos obedecer la ley de César o la ley de Dios?” Ellos pensaron que cualquier respuesta metería en un grande lío a Jesús. ^e 12.15-17 Denario.

^f 12.15-17 Entonces den al rey César lo que pertenece al César y den a Dios lo que pertenece a Dios: (servirle a Él con todo).

**¿Reyako'omakaja õña po'imajare jaripe'rirãñu ruku?
ãriwa'ri Jesúre najerãeaka**

(Mt 22.23-33; Lc 20.27-40)

¹⁸ Ìrãrimaki saduceokaka puþajoairãoka eyaekarã Jesúre imaekarõ'õrã kika jairĩ. “Po'imajare reyarãka be'erõ'õ puþatürürিকা imabeyua”, añurã nimaeka. Suþa imarĩ Jesúka sakaka jaiokoro'si kipõ'irã neyaeka.

¹⁹—Mia'mitipe wãrõrimaji. Ikuþaka maro'si Moisés imaekakire o'oeka: “Ìrĩka ma'mi makarãmarĩaja kirũmure kireyatapaþika, kima'mi rũmu mirãkore e'etirã kibe'erõ'õkakire koka imarãñu kima'miro'si koka kimakarãrirãñuoka”, ãriwa'ri kio'oeka,—ãritirã ikuþaka kire narĩka ate:

²⁰—Bikija ìrĩkare imaeka. Ìrõtẽnarirakamarã nimaeka kibe'erõ'õkarã. Nama'mi rõmie'eũ'muekaki mamarĩ. Koka makarãririmarĩaja kirũmure kireyatapaeka. ²¹ Kima'mire reyamaka kibe'erõ'õkaki kore e'ekaki ate. Makarãmarĩajaoka kore kireyatapaeka. Suþa imarĩ kibe'erõ'õjĩtekaki koka imaekaki ate. Nuþakajaoka makarãmarĩaja kireyaeka. ²² Nimaupatiji koka nimaþataeka imako'omakaja makarãmarĩ oyiaja nareyapataeka. Nareyapataeka be'erõ'õ, þiyia koreyaeka narũmu mirãko. ²³ “Reyako'omakaja po'imajare puþatürürãñu”, añuka mime. Karemarĩ rita bojaiki mimarãkareka, ¿narũmu koimaeka simamaka, koþuþatürürãka þoto ni'ika kotĩmiaritiyarãñu ruku?— Jesúre narĩka saduceokaka puþajoairã.

²⁴⁻²⁵ I'suþaka kire napakã'ã, ikuþaka kiyi'rika:

—Tuþarã majaropũñurã o'oeka õribeyurã mija ime. Supabaatirã, “Ritaja baawãrũiki kime Tuþarã”, ãriwãrũbeyurã mija. Suþa imarĩ rukubaka mija puþajoayu. Napuþatürürãka þoto rõmie'ebesarãñurã ìmirĩa, rõmijãoka tĩmiaribesãrãñurã. Tuþarãre imarõ'õrã ángelrãka uþaka po'imajare imarãñu.

²⁶ Mae reyako'omakaja po'imajare puþatürürũkia mijare yibojaerã baayu. ¿Moisés imaekakire o'oeka ïakoribeyurã bai mija? Yaþumakarãka jũ'rẽika watoþekapi Tuþarãre ikuþaka ãrĩka Moisés imaekakire: “Mija ñeki Abraham imaekaki jia

yire baaki. I'supakajaoka Isaac supabaatirã Jacob”, Tuparãre ãrika Moisére. ²⁷“Írã maekarakamarã jia yire baabaraka imarijayurã”, Tuparãre ãrika, õña kika nimamaka. Tuparã põ'irã nime, reyaekarã imako'omakaja. Supa imarĩ, “Õña po'imajare jaripe'ribesarãnu”, ãñurã imarĩ, tẽrĩrikaja rukubaka pupajoirã mija ime,— saduceokaka pupajoirãre kẽrika.

Imatiyairokakaka Tuparãte jã'meika Jesúre bojaeka

(Mt 22.34-40)

²⁸⁻³⁰Topi mae saduceokaka pupajoirãre Jesúka jaika poto Moisére jã'meka wãrõrimaji sã'mitiritirã, “Jia Jesúre nare yi'yu”, kẽripupajoaeka. Supa ãrĩwa'ri Jesús põ'irã ke'rika kire jẽrĩaokoro'si.

—¿Dika sime Tuparãre jã'meika imatiyaika?— ãrĩwa'ri ikupaka kire kiyi'rika:

—Ikupaka sabojayu Tuparãre jã'meika imatiyaika: “Mija ã'mitipe Israelka'iakarã. Tuparã i'rikaja kime Maĩpamaki. Aperãre mawayuãika tẽrĩwa'ribaji jia maĩpamaki Tuparãre mayi'ririjarijĩnu. I'supakajaoka ritaja õrĩpupakirã maimapitiyika jia Tuparãre mayi'rrijĩnu. Supabaatirã ã'rãmijipiji pupajoirã jia kire mabaarijarijĩnu”, ãrĩwa'ri sabojayu imatiyaika Tuparãre jã'meika. ³¹Sarokajite ikupaka bojaika: “Maõ'ia mawayuãika upakaja aperãre mawayuãajĩnu”. Ika ã'pakurikaka Tuparãre jã'meika tẽrĩwa'ribaji imatiyaika imabeyua aþea,— Moisére jã'meka wãrõrimajire kẽrika.

³²Supa kẽpakã'ã ikupaka Jesúre kiyi'rika:

—Rita meñu wãrõrimaji. Írĩkaja kime Tuparã. Maki aþika imabeyuka kiupaka imaki. Supa meñua rita sime. ³³“Aperãre mawayuãika tẽrĩwa'ribaji jia Tuparãre mayi'ririjarijĩnu. Ritaja maimapitiyika jia Tuparãre mayi'rrijĩnu. Supabaatirã ã'rãmijirãja pupajoirã jia kire mabaarijarijĩnu. Maõ'ia mawayuãika upakaja aperãre mawayuãajĩnu”, ãrĩwa'ri mibojaika þuri imatiyaika sime. Moisés imaekakire jã'meka upakaja Tuparãre jia baawa'ri wa'iro'si ri'ia kiro'si majoejjiyu. I'supaka mabaika jia imako'omakaja Tuparãre mayi'rrijayua, supabaatirã aperãre mawayuãikaoka, tẽrĩrikaja imatiyaika sime,— kire kẽrika.

³⁴Jia kiyi'pakā'ā, ikupaka Jesúre kire ārika:

—Yire meñua ña'mitiyuareka, “Tuparā, miyapaika upakatakaja yibaarāñu”, āriwārūrāki mime. Kirikitaki mimatiyarika kūpajī mire jariwa'yua je'e,—

I'supaka Jesúre āpakā'ā, i'rikaoka kire jērīaberikaki mae, “Mare tērīwa'ribaji ōñuka kime”, āriṣupajoawa'ri.

“¿Maki riparāmi kime ruku Jā'merūkika Tuparāte wā'maekaki mijareka?”, āriwa'ri Jesúre nare jērīaeka

(Mt 22.41-46; Lc 20.41-44)

³⁵Tuparāre jiyipupaka ōriwi'iarā wārōbaraka kimaekarō'ōrā ikupaka ṣo'imajare kērika:

—“Jā'merūkika Tuparāre wā'marāki^g David imaekaki riparāmi kimarāñu”, nañu Moisére jā'meka wārōrimaja. ¿Yaje rita nañu ruku? ¿Yaje kiriparāmitakioka kimarāñu je'e mijareka? ³⁶I'supaka naṣupajoaika imako'omakaja, kiriparāmireka iṣi Davidre jaika ṣoto, “Ñipamaki mime”, kērika. I'supaka simamaka, Espiritu Santore kire jeyobaaekapi David imaekaki ikupaka kio'oeka:

“Ñipamakire ikupaka Tuparāre ārika: ‘Ritaja ṣo'imajare jā'merimaji mimarāñu. Supa imarī yiwātarā ritapē'rōtorā mirupabe. Supabaatirā mimajamarāre yitērīrāñu mire nayi'yaokoro'si', Tuparāre kire ārika”, āriwa'ri David imaekakire o'oeka.

³⁷“Ñipamaki mime”, iṣi Davidre kire āpakā'ā, ¿yaje ruku kiriparāmitakiji kime je'e? Davidre tērīwa'ribaji kimema,— kērika Jesús ṣo'imajare.

Jia nare kiwārōmaka ā'mitiritirā, rīkimarāja torā imaekarāre jījimaka jarika.

“Moiséte jā'meka wārōrimaja ikupaka ba'iaja baarijayurā”, Jesúre ārika

(Mt 23.1-36; Lc 11.37-54; 20.45-47)

³⁸Ikupaka ṣo'imajare kiwārōeka ate:

—Moisére jā'meka wārōrimajare baarijaju upaka mija baakoreka jia mija ṣupajoabe. Ikupaka nabaarijaju.

---

^g 12.35 El Mesías.

“Imatiyairā yija ime”, āriṗupajoirā imarī, jariooka jía jāätirā ṗo'imajare ĩaika wājītāji naturirijayu. Supabaatirā wejeñe'metāji na'yu ṗoto jiṗi aṗerāre nare jēñerika nayapayu. ³⁹Rērīriwi'iarā nakākaika ṗoto imatiyarimajare ruparō'ōrā oyiaja narupariyapayu. Baya nabaaiika ṗoto i'supakajaoka imarika nayapayu. ⁴⁰“Jia baairā maimē”, āriko'omakaja, nañu upaka nabaabeyu. Natīmiarā reyataṗaekarāre ṗakitirā, naba'irījia, nawi'iaoka ne'marijayu. Wayuoka baairāre wayuābeyurā imako'omakaja ṗo'imajare ĩaika wājītāji, ñoaka Tuparāka najaiyu. “Tuparāre yapaika upakaja jia baairā nime”, ṗo'imajare āriṗupajoarū āriwa'ri. I'supaka nabaakoṗeika jiamarīa sime. Ba'iaja nabaaiika wapa, wapakoyibaraka ba'iaja najūarāñu. Nuṗaka mija baa'si jia mija ṗupajoabe,— Jesúre ārika ritaja ṗo'imajare.

Tīmite reyataṗaekako wayuoka baaiko imako'omakaja niñerū ĩjikako majaroka

(Lc 21.1-4)

⁴¹Tuparāre jiyipupaka ōriwi'iarā niñerū jāārūki wā'tarā Jesúre ruṗaeka. ṗo'imajare niñerū jāāika kīaruṗaeka. Rīkimaka ba'irījia rikairā rikimakaja niñerū i'sikotorā jāāekarā. ⁴²I'supaka nabaairō'ōrā wayuoka baaiko, kotīmire reyataṗaekakore eyaeka. Īṗato niñerū yabirījiaka i'sikotorā kojāātaeka. Cobrekaka simaeka imarī, wapañā'rīmarīa simaeka koniñerūjīka. ⁴³Supa imarī kika wārūrimajare akatirā ikupaka nare kērīka:

—Jia mija ā'mitiṗe.

Wayuoka baaiko

© 1996 David C. Cook

(San Marcos 12.41-44)

imako'omakaja jia Tuparāro'si i'kore ijyiu. Nimaupatiji ba'irījia rikairāre ijika pemawa'ribaji koījyiu. ⁴⁴Rikimakaja ba'irījirā puri rikimaka niñerū rikairā. Sakaka nijika imako'omakaja rikimakaja sajariwa'yu ruḅu nijibeyua. Iko puri wayuoka baaiko imako'omakaja korikaikajika simaupatiji ijipataiko. Ba'arika kowapaījirūkia imakoḷeika Tuparāre kōjipātayu,— kērīka.

**Tuparāte jiyipupaka ōrīriwi'ia nakuyepaterānu
ārīwa'ri Jesúre bojaeka**

(Mt 24.1-2; Lc 21.5-6)

13 ¹⁻²Tuparāre jiyipupaka ōrīriwi'iarā kimaekarō'ōpi kiporika poto ikupaka ī'rīka kika wārūrimajire kire ārīka:

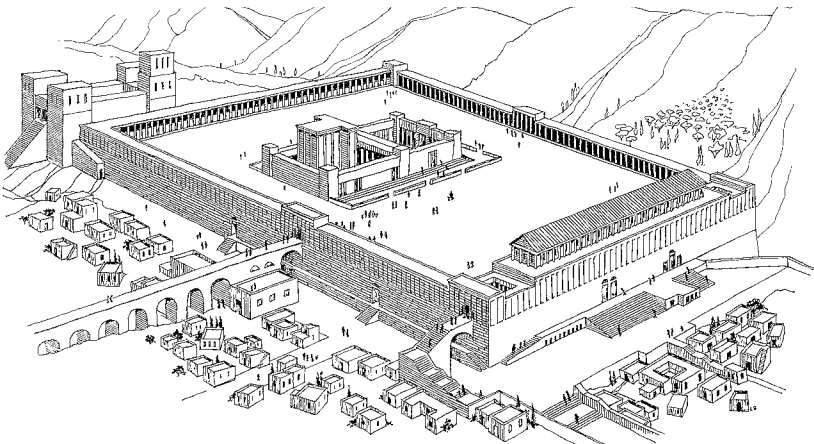
—Miabe wārōrimaji. Jiitaka sime i'sia wi'ia. Jia jo'bari'o ātakaka baaeka sime,— kēpakā'ā, Jesúre kire yi'rīka:

—Maekaka jiiwi'i samija īaika imako'omakaja, űamajī ḷo'imajare kuyepaterūkia sime. Suḷa imarī ika wi'iakaka āta ī'pari'o tuaro'temo'meka, riripatarūkia sime,— nare kērīka.

**“Ritatojo wejea ririrā baarāka ruḅu ikupaka simarānu”,
Jesúre ārīka**

(Mt 24.3-28; Lc 21.7-24; 17.22-24)

³I'sia be'erō'ō Olivos wāmeika īmimapeamarā eyatirā Jesúre eyaruḷarika. Torā botarakamakitakaja kika jaiokoro'si

(San Marcos 13.1-4)

Pedro, Santiago, Juan, Andrés p̄tiyika Jesús p̄ō'irā na'rika. I'sia īmima ko'apito ñoakuri pañakarā Tuparāre jiyipupaka ōrīriwi'ia imaeka.

⁴⁻⁵—¿Marāpate mibojaike upaka simarāñu? I'supaka simarāka ruḡu, ¿dakoa yija īaū'murāñu ruku?— napakā'ā, ikupaka nare kiyi'rika:

—Jia mija p̄upajoabe aḡerāre mijare pakikoreka.

⁶“Po'imajare yijā'meokoro'si Tuparāre yire p̄ūataeka”, rīkimarāja pakirimajare ārīetarāñu. I'supaka baawa'ri rīkimarā po'imajare napakirāñu. ⁷Mija koyikurirā imarāñurāre jīrīrāka ā'mitiritirā, mija kīkia'si. Aḡewejeakarāre pītā'mua jē'rāta'arāka ā'mitiritirā, mija kīkia'sioka. I'supaka simarijarirāka imako'omakaja ñojimarītaka riribesarāka ritatojo wejea ruḡu. ⁸Īrātata jīrīrāñurā aḡetataka. Supabatirā ī'rāka'iareka imarā, aḡeka'iakarāka jīrīrāñurā. Īrārikō'rīmatorā ka'ia iyirāka. Supabatirā ba'arika p̄upakā'ā, ba'arimarīa po'imajare jarirāñu. I'sia p̄emawa'ribaji ba'iaja najūarāñu ruḡu.

⁹Rakajekaja mija imabe. Mijare ñi'atirā, īparimarā p̄ō'irā mijare ne'ewa'rirāñu. Supabaatirā rērīriwi'itōsuarā mijare napajeriwā'imarīrāñu. Yire ā'mitiripēairā mija imamaka, īparimarā wājītāji mijare narīkamarirūjerāñu. Na'mitirirāka wājītāji yirika nare bojabaraka, “Jesúre ā'mitiripēairā yija ime”, mija ārīrāñu. ¹⁰Wejea ririrā baarāka ruḡu ritaja po'imajare bojapataokoro'si simarāñu yimajaroka. ¹¹Mijare ñi'atirā īparimarā wājītāji mijare ne'ewa'pakā'ā, kīkiwa'ri, “¿Marākā'ā nare mayi'rirāñu?”, ārīp̄upajoabekaja mija imabe. Mija jairūkirō'ōjite eyarāka poto, “Ikupaka nare yija ārīrāñu”, mija āñaokoro'si Espīritu Santore mijare jeyobaarāñu. Kijeyobaarāka simamaka, mija p̄upajoaikapimarīa jia nare mija yi'rirāñu.

¹²Yire yi'yurāre ikupaka nabaarāñu. Ī'rīka makarā imako'omakaja yire kiyi'riripareaja ī'rīkare nañi'arūjerāñu kire jāōkoro'si. Supabaatirā yire yi'yuka kimamaka kipakiji kimakire jāārūjerāki. I'supakajaoka yire yi'yurāre ā'mijīawa'ri napakiarā majamarā jaritirā namakarāja nare jāārūjerāñurā. ¹³Yire ā'mitiripēairā mija imamaka, ritaja

þo'imajare mijare ã'mijãrãñu. Supa simako'omakaja yire yi'ririija'atabeyurãre takaja ba'iaja imarika tiyibeyurõ'õrã a'rirükirã nimakopeikareka Tuparãre nare wayuũarãñu.

¹⁴Tuparãre bojaijirimaji imaekakire o'oeka upakaja, "Ïrãrãimi mija ãarãñu Tuparãre jiyipupaka õririwi'iarã, ïrãka ba'iaja baarimaji kimarükimatorãja kimarãñu". (Yi'i Marcos ika þapera yo'oika ãarãñurã, jia samija õrãwãrũbe.)^h Tuparãre yapaberitiyaika kibaarãka þoto Tuparãre jiyipupaka õririwi'ia ba'iaja kibaarãñu Tuparã ñakoareka. Sãawa'ri, Judea ka'iarã imarãre ñojimarĩ þusiarã ru'rimirijikareka jia simarãñu narõ'si. ¹⁵Kiwi'i þemarã imarãki ñojimarĩji ruitirã, kiba'irijia e'erĩ kãkabekaja ñojimarĩ kiru'rirũ. ¹⁶Rioa ba'irabebarakã imarãkioka, wi'iarã ima kicamisa þemaþi kijããrijayuto e'erĩ þe'riberijiki. ¹⁷Rõmijã yata imarãñurãro'si ka'wisika simarãñu naru'yaokoro'o. Ûpubaka me'rãka rikarãñurãro'sioka ka'wisika simarãñu. ¹⁸Pu'eje'rã þoto supa simakoreka Tuparãre mija jẽñebe. ¹⁹I'sipoto ba'itakaja ritaja þo'imajare jũarãñu. Tuparãre wejea þo'ijiaeka þotopi ba'iaja þo'imajare jũarijayu sapemawa'ribaji ba'iaja najũarãñu. I'supaka simarãka be'erõ'õ þuri aþekurioka ate ba'iaja imarükimarã simarãñu. ²⁰Imako'omaka, "Ñõaitakaja ba'iaja jũabaraka nima'si, i'tojãrãja simarũ", Tuparãre ãrãrükimarã simarikareka, ïrãkaoka jariwa'ririmarãja þo'imajare þurijããeka. I'supaka imarükia simako'omakaja kiwã'maekarãre wayuũawa'ri ñojimarĩji sakitiyetaeka.

²¹"Mija ãabe õ'õrã Cristore ime", ïrãkare mijare ãrãkoperãka mija ã'mitiripẽa'si. "Mija ãabe õ'õrã kime Mesías, Jã'merükika Tuparãre wã'maekaki", mijare ãrãkoperãkireoka mija yi'ria'si. ²²Rãkimarãja þakirimajare eyarãñu. "Yi'i imaki Jã'merükika Tuparãre wã'maekaki", ïrãrimarãre ãrãrãñu. Aþerã imarãñurã, "Yi'i imaki Tuparãro'si bojaijirimaji", ãñurã. Supabaatirã þo'imajare þakiokoro'si niakoribeyua nare nabearãñu. Tuparãre wã'maekarã þariji nare ã'mitiripẽarika yapawa'ri, supa nabaarãñu.ⁱ ²³"I'supaka simarãka", mija õrãrã ikupaka mijare ñãñu. Supa imarĩ rakajekaja mija imabe.

---

^h 13.14 Esta advertencia es un comentario de Marcos. ⁱ 13.22 Tratarán engañar, de ser posible, aun a los creyentes pero no tendrán éxito.

Po'imaja Ma'mire pe'rietarũkiakaka

(Mt 24.29-35, 42-44; Lc 21.25-36)

²⁴Ba'iaja po'imajare jũarãka be'erõ'õ aiyare ñamita'rirãñu. Aiya ñamikakioka yaaboabesarãki. ²⁵Tã'pia ña'rĩrãka. Ritaja wejepemareka ima Tuparãre rĩ'merũjepatarãñu. ²⁶I'supaka simarãka poto ritaja Po'imaja Ma'mire niarãñu ate. Oko ũmakaka watopekapi jia yaaboaika, supabaatirã tẽrĩwa'ribaji yirikapi yi'tarãñu. ²⁷Tuparãre imarõ'õkarã ángelrãkare yipũatarãñu yiwã'maekarãre narẽaokoro'si. I'supaka nare yijã'memaka ritatojo wejeareka po'imaja ima upatatare rẽarĩ napibirãñu.

²⁸Higuera wãmeika õterikiakaka pũpajoabaraka mijare yiwãrõerã baayu mae. Higuera ritajũkia saũñua so'aika ãtirã, "Kũpajĩ sajariwa'yu ijijẽ'rãka seyarũkia", marĩwãrũyu. ²⁹Yibojaka upakaja simaũ'murãka poto, "Kũpajĩ sajariwa'yu Po'imaja Ma'mire etarũkia", mija ãrĩwãrũrãñu. ³⁰Rita sime ika mijare yibojaka. Yibojaka upakaja simarãka poto ãrãrimarã maekaka imarã õñia nimarãñu ruũu. ³¹Ika ka'ia, wejepemaoka ririrũki oyiaja sime. Imako'omakaja yoka' pũri ririrũkimarã sime.

³²Maki õrĩbeyuka yetarũkirĩmikaka. Mabo'ikakurirã imarã ángelrãkaoka õrĩbeyurã. Yi'i, Tuparã Maki ñimako'omakaja ñorĩbeyu. Mapaki Tuparã ãrĩrĩkaja sõñuka yetarũkirĩmikaka.

³³I'supaka simamaka õrĩweitikaja mija imabe. Sõrĩbeyurã imarĩ, rakajekaja mija imarijape. ³⁴Jia mija ã'mitipe, ika bojawãrõrikapi mijare yibojarã baaika: ãrĩka wi'iba'ipi imaekaki. Turitaparĩ ke'rĩka poto, kiro'si ba'irabejirimajare wi'ia kĩarĩrĩrũjeka. "Ika mija ba'iraberika imarãka", nare kẽrĩka. Kopereka tuerimaji, "Yire ta'abaraka, õ'õrãja wi'ia ãarĩparaka mimabe", kẽrĩka. ³⁵⁻³⁶Kiupakaja ya'rĩrãñu yi'ioka. Yetarũkia mija õrĩbeyua simamaka, "Na'irã, ñami ñe'metãji, karaka akarãka poto, wãrĩrika ru'ara'arãka poto, i'tojite ki'tarãñu", yireka ãrĩwãrũbeyurã imarĩ jia yire ta'abaraka mija imabe. Ikuparõ'õpiji etatirã, "¿Dako baaerã mija kãñu,

^j 13.31 El mensaje de Jesús.

iyapaika upaka baabekaja?”, mijare ñarĩkoreka, rakajekaja, imatikaja mija imabe. Kãñurã upaka mija imakoreka, mijare sayibojayu. ³⁷Mijaro'sitakamarĩa yibojayu ritaja ÷o'imajaro'si. Jia imatikaja yire ta'atikaja mija imarijape,— kërĩka.

“¿Marākã'ã marĩjikareka Jesúre majããrũjejiñu ruku?”,
ãparaka najaibu'aeka

(Mt 26.1-5; Lc 22.1-2; Jn 11.45-53)

14 ¹Topi mae, ñ'parĩmi sajariwa'rika Pascua baya ruðu. Levadura rukeberika ÷an ba'aribaya simaeka. I'sia ÷oto ÷o'imajare õrĩbeyuju Jesúre ñi'arika kurarãka ñparimarãre ÷akatarikoþeka, Moisére jã'meka wãrõrimajapitiyika. “¿Dikaþi kire okabaatirã kire majããrũjejiñu?”, narĩbu'aeka. ²Ikuþaka ñ'rãrimarãre ãrĩka:

—Pascua baya simarãka ÷oto Jesúre mañi'ajĩkareka, ÷o'imajare boebarijĩñu. Boebariwa'ri ba'iaja nabaajĩkareka, marākã'ã baatirã nare mokajããwãrũberijĩñu. Suþa imarĩ Pascua baya ÷oto, kire mañi'aberijĩñu ruðu,— narĩka.

Rõmore Jesús ruþuko'a þemarã ruþuko'awearũkia yo'yekako

(Mt 26.6-13; Jn 12.1-8)

³I'sia ruþubaji Betania wejearã kimaeka ÷oto, Simón kãmia rabaeka mirãki wi'iarã Jesúre imaeka. Torã ba'abaraka nimaeka ÷oto ñ'rãko rõmore napõ'irã eyaeka, ãta alabastro^k wãmeikakaka jotoa baeaka rikatirã. Satõsuarã nardo^l wãmeika iyebaka imaeka jiijsiakaka. Suþabaatirã wãþajã'rĩtakakaka simaeka. Jotoku'rea þeparu'atatirã Jesús ruþuko'arã iyebaka koyo'yeka kire jiyiþuþayeewa'ri. ⁴I'suþaka kire kobaamaka, jimarĩa ñ'rãrimarãre kore boebarika. Boebariwa'ri,

—¿Dako baaerã kiruþuko'arã iyebaka koyo'yeyu? Wãþuju sakowe'wepateyu. ⁵I'sia iyebaka trescientos denario^m rõ'õjirã wãþajã'rĩa sime. Sawapa tõþotirã wayuoka baairãre

^k 14.3 Piedra valiosa que se puede tallar para hacer vasijas. ^l 14.3 Aceite de la planta nardo que se usaba como perfume. ^m 14.5 El denario era una moneda romana y un denario era el pago de un día de trabajo manual. Entonces el nardo valía casi el pago de un año de trabajo.

koijirí imakoꝑeyu,— ĩ'rārimarāre ārību'aeka natiyiaja kore jaiyuyebaraka.

⁶Supa napakā'ā, ikupaka Jesúre nare ārīka:

—Koimaparū. Jia yire baawa'ri supa kobaayu. ⁷Mija watoꝑekarā imajiparūkirā nime wayuoka baairā. Supa imarī mija yaꝑarāka rō'ōjite nare mija jeyobaarijarijīñu. Yí'ĩ puri mijaka imajipabesarāki. ⁸Iko ꝑuri, koꝑupaka kore jiyuika upakaja jia yire baaiko. Yireyarūki ruꝑu iyebaka jiijsia yire koyo'yeyu. Yire nayayerūkia ꝑupajoaweiko upaka kobaayu.ⁿ ⁹Rita ika mijare yibojayu. Ritaja wejeareka Tuparārika wārōbaraka, jia yire kobaaeka mirāka ꝑo'imajare bojarijarirāñu. Supa imarī jia kobaaeka ꝑupajoabaraka, kore naye'kariribesarāñu,— nare kērīka.

Jesúre nañi'aokoro'si karerō'ōꝑi Judare kire bojajāēka

(Mt 26.14-16; Lc 22.3-6)

¹⁰Torājīrā mae kurarāka ĩparimarāka jairī Judas Iscariotere a'rika. Jesúka wārūrimaja ĩ'ꝑoũ'ꝑuarāe'earirakamarākaki kimaeka. “Jesúre mija ñi'aokoro'si, kimarō'ōrā mijare ye'ewa'rirāñu”, nare kērīka. ¹¹I'supaka nare kibojamaka, jijimaka najarika. Supa imarī,

—Niñerū mire yija ĩjirāñu,— kire narīka.

Torājite mae, “Po'imajamatorā Jesúre nañi'aerā, ¿marākā'ā nare yibaarūjerāñu ruku?”, Judare ārīꝑupajoaũ'mueka.

Jesúre ꝑiyia ba'aekakaka

(Mt 26.17-29; Lc 22.7-23; Jn 13.21-30; 1 Co 11.23-26)

¹²Levadura rukeberika ꝑan naba'aribaya ũ'muekarīmi seyaeka. I'sirīmi oveja makarāka jāātīrā naba'aeka. Egiptoka'iarā nañekiarāre imaeka ꝑoto Tuparāre nare tāēka ꝑupajoabaraka i'sia baya wejejē'rārakakaja nabaajipaeka. Supa imarī kika wārūrimajare ikupaka kire jērīaeka:

—¿No'orā ba'arika baaweirī yija a'ririka miyaꝑayu, Pascua baya ꝑoto maba'arūkia?— kire narīka.

ⁿ 14.8 Era la costumbre de los judíos ungir con aceite y especias el cuerpo del fallecido para la sepultura.

¹³Topi i'parā kika wārūrimajare pūataweibaraka ikupaka kērīka:

—Wejearā mija eyarāka poto torā i'rīka jotoapi okoa kōkewa'yukare mija iatōporāñu. Kibe'erō'ō mija a'pe.

¹⁴Kibe'erō'ō a'ritirā, wi'iarā kikākarañurō'ō iatirā, ikupaka saba'ipite mija jērīabe: “Yijare wārōrimaji ikupaka ārīko'oka: ‘¿No'orā sime yika wārūrimajaka, Pascua baya poto ba'arūkia nabaaweirūkirō'ō?’, kērīko'o”, mija āpe. ¹⁵I'supaka mija āpakā'ā, imipē'rōtorā ima kuraraka jo'barō'ōjite mijare kibearāñu. Kopakaja najietikarō'ō simarāñu. Supa imarī i'sia kurarakarā maba'arūkia mija baaweibe,— nare kērīka.

¹⁶Be'erō'ō, torā na'rika. Torā eyatirā Jesúre nare bojaeka upakaja simamaka niaeka. Pascua bayarīmi naba'arūkia torā nabaeka mae.

¹⁷Rā'iwa'ri neipupurō'ō sajarika poto Jesúre torā eyaeka kika wārūrimaja, i'pou'puarāe'earirakamarāka. ¹⁸Torā mae naka ba'abaraka ikupaka nare kibojaeka:

—Mija ā'mitipe. Rita mijare yibojayu mae. Mawatopekarā i'rīkare ime maka ba'ako'omakaja, yimajāmarāre yire ñi'aokoro'si yire bojajāārūkika,— nare kērīka.

¹⁹I'supaka kēpakā'ā, ba'iaja napuparika. Supa imarī nimirakamakiji ikupaka kire najērīaū'mueka:

—¿Yi'imarīka i'supaka baarāki ruku?— kire narīka.

²⁰Topi mae, ikupaka nare kiyi'rika:

—Ī'pou'puarāe'earirakamakikakiji seroarā yika pan ñu'aba'aikiji kime. ²¹Tuparā majaropūñurā sabojaika upakaja simaerā baayu yiro'si. Po'imaja Ma'mi ñime. Yire ñi'atirā po'imajare yire jāārāñu. “Aperāre kire ñi'arū”, ārīwa'ri yire bojajāārāki pūri, ba'itakaja jūarāki. Supa imarī imaberiri kimakopeka,— nare kērīka.

²²Ba'abaraka nimekāl'aja pan Jesúre e'eka. Se'erikatirā, “Jia mibaayu Tuparā”, kērīka. I'supaka ārītirā sañakatarutirā nare sakijika.

—Āja'a, samija ba'abe; yipō'ikopakaja sime,— nare kērīka.

²³⁻²⁴Topi ate ko'a ke'eka. Se'erikatirā, “Jia mibaayu Tuparā”, kērīka. Supabaatirā nare sakijika. Nimaekauptiji sanukueka be'erō'ō ikupaka nare kērīka:

—Iyaokokopakaja yiriwea sime. Riweajurubaraka yireyarākapi āriwa'ri rīkimarāre Tuparāre tāārāñu. Yireyamaka, “Ba'iaja nabaaike yijūjerāñu”, Tuparāre ārika upakaja kibaarāñu mae. ²⁵Rita mijare ñañu, Tuparāro'si yijā'merūkirīmi seyabeyukaji iyaokoa mijaka ukubesarāki ruḡu yi'i. Yijā'meū'murāñūrimi seyarāka poto, aḡepakaka, mamaka iyaokoa yukurāñu mae,— nare kērika.

“ **Jesúre ōribeyuka yi'i', yireka merirāñu**”, **Pedrote kērika**

(Mt 26.30-35; Lc 22.31-34; Jn 13.36-38)

²⁶Supa imarī Tuparā baya koyaweatirā Olivos wāmeika pusiarā na'rika. ²⁷Torā na'rika poto ikupaka nare kērika:

—Yire ā'mitiripēairā imako'omakaja yire mija ja'atarāñu. Yire ja'atawa'ri rakakaja mija pibipaterāñu. Tuparā majaropūñurā āñu upakaja simarāñu: “Mia, oveja iarīririmajire yijāārāka kioveja ru'ripaterāñu”, āriwa'ri sabojayu.^o ²⁸⁻³⁰Supa imarī yire najāāko'omakaja yipupaturūñu. Supabaatirā mija ruḡubaji Galileaka'iarā yeyarāñu. Torā mijare ye'etorirāñu,— nare kēpakā'ā, ikupaka Pedrore kire ārika:

—Aḡerā ḡuri nimaḡatiji mire ja'atarāñurā je'e. Yi'i ḡuri mire ja'atabesarāki,— kēpakā'ā, Jesúre kire yi'rika:

—Rita mire ñañu. Ire ñami ī'ḡakuri karaka akaerā baarāka ruḡu, maekarakakuri, “Jesúre ōribeyuka yi'i”, merirāñu ḡo'imajare,— Jesúre ārika Pedrore.

³¹I'supaka Jesúre kire āriko'omakaja, ikupaka Pedrore kire yi'rika ate:

—Jēno'otaka, yire najāāriyapako'omakaja, “Jesúre ōribeyuka yi'i”, ñarībesarāñu,— Pedrore ārika.

Kērika upaka oyiaja nayi'ripataeka aḡerāoka.

Getsemaní wāmeirō'ōrā Tuparāka jairī Jesúre a'rika

(Mt 26.36-46; Lc 22.39-46)

³²Topi mae Getsemaní wāmeirō'ōrā na'rika. Torā eyatirā kika imaekarāre ikupaka kērika ate:

---

^o 14.27 “Mataré al pastor, y se dispersarán las ovejas” es una figura que quiere decir que los discípulos huirán cuando los enemigos mataren a Jesús.

—I'torã Tuparãka jairĩ ya'yu. Õ'õrãja yire mija ta'arupabe ruðu,— nare kërĩka.

³³Pedrore, Santiagore supabaatirã Juanre, torã ke'ewa'rika. Torã na'ririjarika þoto jimarĩ kiwayuþi'riü'mueka. ³⁴Supa imarĩ ikupaka nare kërĩka:

—Yiþupakapi yiwayuþi'ritiyayu, “Reyatiyaerã yibaayu”, ãñurõ'õjirã. Õ'õrãja mija tuibe ruðu. Kãpekaja yire mija ta'abe,— nare kërĩka.

³⁵Supabaatirã ñoakuripañakarã ke'rika. Torã ka'iarã mo'ipãñatirã, Tuparãka kijaika, ba'iaja, ã'mika jüarika yapaberikopewa'ri. ³⁶⁻³⁷Kika jaibaraka ikupaka kire kërĩka:

—A'bi, ritaja baawärüiki mime. Supa imarĩ yire najãäkoreka, yire mijeyobaarika yiyapayu. Ikupaka mire yijëneko'omakaja yiyapaika upakamarĩa mibaajika marã imabeyua. Miyapaika upakaja simarü,— Tuparãka jaiweatirã kipe'riwa'rika maekarakamarãre imaekarõ'õrã. Kãrĩrikarekaja nosika þoto naþõ'irã keyaeka. Supa imarĩ, ikupaka Pedrore kërĩka:

—¿Simón, dako baaerã mikãñu? ¿I'rãkuri aiyajërã rõ'õjirãjika kãpekaja imaberijika mime bai? ³⁸Rakajekaja Tuparãre jënebaraka mija imabe, ba'iaja mija baakoreka. “Tuparãre yapaika upakaja yija baarãñu”, ãñurã imako'omakaja, mija þo'iaþi þuri samija rakajepããwãrübeyu. Supa imarĩ Tuparãre yapaika upaka mija baawãrübeyu,— nare kërĩka.

³⁹Supa nare ãrĩweatirã Tuparãka jairĩ ke'rika ate. Mamarĩ kire kijëneka upakajaoka kire kërĩka. ⁴⁰Jaiweatirã kijeyomarã þõ'irã kipe'riwa'rika. Jimarĩa õõmaka nare baaeka imarĩ kãrĩkarã nimaeka. Keyamaka, tūrütirã kiruðu ni'yopi'rika. Supa imarĩ marãkã'ã kire narĩwãrüberika. ⁴¹Supa nimekã'ãja Tuparãka jairĩ ke'rika ate. Be'erõ'õ naþõ'irã etatirã,

—¿Kãrĩkarã mija imañuju ruðu? Kopakaja yire nañi'arijërãka seyayu. Þo'imaja Ma'mire nañi'aokoro'si bojajããrimajire etayuju mae. Ba'iaja baarimajare yire kiñi'arüjerã baayu. ⁴²Mija mi'mibe. Dajoa kire matoyari,— kika wãrürimajare kërĩka.

Jesúre nañi'aeka majaroka

(Mt 26.47-56; Lc 22.47-53; Jn 18.2-11)

⁴³I'supaka Jesúre jaiyuju Judare etaeka. Jesúka wārūrimaji ī'pou'puarāe'earirakamakikaki kimaeka. Rīkimarāja pō'imajare kika i'taeka Jesúre ñi'arī. Sara, yaɸua rikatirā kurarāka īparimarā, Moisére jā'meka wārōrimaja, supabaatirā judforāka īparimarāre pūataekarā pariiji imaekarā. ⁴⁴"Ikupaka kire yibaarāñu", ārīwa'ri Judare nare bojatikarā nimaeka.

—Jesúre mija īawārūokoro'si u'surikapī kire yijēñerāñu. I'supaka yibaarāka be'erō'ō kire ñi'atirā jia kire mija īarīrīwa'pe,— nare kērīka.

⁴⁵Be'erō'ō Jesús pō'irā eyatirā,

—¿Yaje mime wārōrimaji?— kire ārītirā kire kiu'sueka.

⁴⁶Sīatirā, Jesúre nañi'aeka mae.

⁴⁷Torājite, Jesús wā'tarā rīkamarikaki sara baiwararī ke'etaeka. Saɸi kurarāka īpamaki imatiyaiki ba'iraberimaji ā'mua kitoakōrōtaeka.

⁴⁸Topiji,

—¿Dako baaerā sara, yaɸuaɸitiyika yire ñi'arī mija i'tayu? ¿Karee'erimajire ñi'aika upaka yire mija ñi'ariyaɸayu bai?

⁴⁹Īrārīmi jariwa'rīmarīa mija watoɸekarā Tuparāre jiyipupaka ōrīriwi'iareka mijare wārōbaraka ñimarape. Torā ñimaroyirapaka poto yire ñi'arī mija etaberape ruɸu. Yire mija ñi'aika, Tuparā majaropūñurā sabojaika upakaja sime yiro'si,— Jesúre nare ārīka.

⁵⁰Kire nañi'amaka, kika wārūrimajare nimaupatiji kire ru'ritapawa'rika. ⁵¹Kire ne'ewa'rika poto ī'rika bikirimajire kibe'erō'ōɸi a'rīrijarika. Sayapāijīka takaja kīpō'irā wā'ojiki kimaeka. Ke'rīrijarika poto torā imaekarāre kire ñi'ape'rotaeka. ⁵²Supa imarī kisayapāitakaja kireka naba'itatamaka, dakomarīaja kiru'riwa'rika.

Judiotatarā īparimarā imatiyaitata imaekarā,

“Oka mireka ima”, Jesúre narīka

(Mt 26.57-68; Lc 22.54-55, 63-71; Jn 18.12-14, 19-24)

⁵³Supabaatirā kurarāka īpamaki imatiyaiki wi'iarā Jesúre ne'ewa'rika. Kire ne'eeyaeka poto kurarāka īparimarā nimaupatiji

torã rērĩkarã. Moisére jã'meka wãrõrimaja, supabaatirã judíorãka ïparimarãoka rērĩkarã.^p ⁵⁴I'supaka nabaæka poto yoepãñakapi a'ritirã Pedrore nabe'erõ'õ kurarãka ïpamaki imatiyaiki wi'i pēteta'teka rõ'õrã eyaeka. Torã kãkatirã kiwi'ia tuerimajaka kipekajũrĩrupaeka.

⁵⁵Torãjite mae kurarãka ïparimarã, supabaatirã judíotatarã ïparimarã imatiyaitataoka, “¿Dakoapi Jesúre majãärũjejĩnu?”, ãrĩwa'ri jaibu'abaraka nimaeka. Supa imarĩ, “Ikupaka ba'iaja Jesúre baarape”, ãrĩwa'ri bojarũkirãre nayapakopeka. Imako'omakaja ba'iaja oka kireka imaeka natõpoberika. ⁵⁶“Ikupaka ba'iaja Jesúre baarape”, ãrĩpakiko'omakaja rakakaja oyiaja najaitarupæka.

⁵⁷⁻⁵⁸I'rãrimarã pũri mi'mirĩkatirã ikupaka nokabaapakika:

—“Tuparãre jiyipupaka õrĩriwi'ia pø'imajare baaeka yipøapaterãnu. Supabaatirã maekarakarĩmi be'erõ'õ ate sayipø'ijiarãnu, pø'imajare baaeka upaka marĩa”,^q Jesúre ãpakã'ã yija ã'mitirape,— narĩka.

⁵⁹I'supaka bojako'omakaja i'rĩka upakamarĩ oyiaja nabojapakika rupũ.

⁶⁰Supa imarĩ kurarãka ïpamaki imatiyaiki nimaupati wãjitãji mi'mirĩkatirã ikupaka Jesúre kijẽriaeka:

—¿Dako baaerã nare miokae'ebeyu je'e? ¿Dakoapi ãrĩwa'ri i'supaka tĩmarĩtakaja mire nokabaayu?— kire kẽrĩka.

⁶¹⁻⁶²I'supaka kẽrĩko'omakaja Jesúre kire okae'eberika. Imako'omakaja ikupaka kurarãka ïpamakire kire jẽriaeka ate:

—¿Mi'iji bai mime Tuparã Maki, Jã'merũkika Kiwã'maekaki?^r— kire kẽrĩka poto,

—Ãã, y'i'iji ñime. Ñamajĩ Tuparã pø'i ritapẽ'rõtorã Po'imaja Ma'mire rupamaka mija ãrãnu. Supabaatirã ïmipi oko ùmaka watopekapi yiruirã'amakaoka mija ãrãnu,— kẽrĩka.

⁶³Boebariwa'ri kiõnu upakaja kijariroaka pemakato kurarãka ïpamakire baibebatapateka. “Tuparã upakaja ñime”, kẽnu ruku”, ãrĩwa'ri i'supaka kibaæka. Supabaatirã ikupaka aperiã ïparimarãre kẽrĩka:

---

^p 14.53 La Junta Suprema (Sanedrín) de líderes judíos que gobernaba los asuntos religiosos. ^q 14.57-58 Un templo no hecho por humanos. Véase Marcos 15.29 que se refiere a la resurrección. ^r 14.61-62 El Mesías.

© 1996 David C. Cook

(San Marcos 14.60-64)

—Ba'iaja baaiki kime aþeräre äriürkia jariwa'ribeyua mae, kopakaja ritaja ba'iaja kijaika moriwärüpatayu. ⁶⁴Mijaoka ä'mitiriko'orä ba'iaja Tuparäreka kijaiko'a. Supa imari ¿maräkä'ä kire mabaaränu je'e mijareka?— äriwa'ri kijeräeaka iparimarä kijeyomaräre.

I'supaka këpakä'ä,

—Oka ba'iaja kiro'si ima simamaka kire jäärika sime,— naripataeka.

⁶⁵Supabaatirä i'rärimarä Jesúre rijo'katapatebaraka kiñakoa pi'petätetirä kire napajeka. Kire pajebaraka ikupaka kire najeräeaka:

—¿Maki mire pajeiiki? Karemaria Tuparäre mire bojaräkareka, “Iki yire pajeko'oka”, meriwärüränu,— kire nariwä'imarika. Kire e'ewa'paraka kire iaririmaja kipema pajerijarikarä.

“Jesúre örībeyuka yi'i”, Pedrote ärikarö'ö

(Mt 26.69-75; Lc 22.56-62; Jn 18.15-18, 25-29)

⁶⁶Jesúre ba'iaja baabaraka wi'itösiarä nimaeka þoto þeterä Pedrore imaeka ruþu. Torä kimaeka þoto kuraräka ipamaki

imatiyaikiro'si ba'iraberirōmore kipō'irā etaeka. ⁶⁷⁻⁶⁸ Pedrore pēkaō'to wā'tarā jūrīrupaeka, ñoaka kire koyoirikatirā ikupaka kire kōrīka:

—Mi'ioka Jesús Nazaretkakika turoyirapaki mime,—
kōpakā'ā, ikupaka kore kiyi'rika:

—Meñua ōrībeyuka yi'i, mijaikaoka ā'mitiriwārūbeyuka yi'i,— kore āriweatirā, kopereka pē'rōtorā ke'rika poto karaka akaeka. ⁶⁹⁻⁷⁰ Ate kire iatōpotirā ikupaka torā imaekarāre kōrīka:

—Jesúka wārūrimajakaki kime ī'ī,— nare kōrīka poto,

—Kika wārūrimajimarīka yi'i,— Pedrore ārīka ate.

⁷¹⁻⁷² Ñoapañaka imatirā torā imaekarāre ikupaka kire ārīka:

—Rita kōñu. Galileakaki imarī,^s mi'ioka naka imarapaki,—
kire napakā'ā,

—j'isupaka mija āñukare ōrīberitiyaiki're yi'i! Waṗuju yipakijīkareka, ba'iaja Tuparāre yire baajīñu,— kērīka poto ate karaka akaeka. Sakamaka ā'mitiritirā, Jesúre kire bojaeka kipupakarā ña'rījāirarika, “Īṗakuri karaka akaerā baarāka ruṗu maekarakakuri, ‘Jesúre ōrībeyuka yi'i’, merīrāñu”. Jesúre ārīka kipupakarā ña'rījāirapakā'ā, jimarī Pedrore orika.

Pilato pō'irā Jesúre ne'eeyaeka

(Mt 27.1-2, 11-14; Lc 23.1-5; Jn 18.28-38)

15 ¹ Aṗerīmi bikitojo iparimarā imatiyairā nimaupatiji rērīkarā ate. Kurarāka ipamarā, Moisére jā'meka wārōrimaja, supabaatirā judíorāka iparimarāoka torā imaekarā. Rērītirā, “Ikupaka Jesúre mabaajīñu”, āriwa'ri najaibu'aeaka. Topi mae, Jesús pitaka pī'petirā Pilato pō'irā kire ne'ewa'rika.

² Kipō'irā kire ne'eeyaeka poto ikupaka Pilatore kire jērīaeaka:

—¿Mi'i bai judíotatarā ipamaki?— kēpakā'ā, ikupaka Jesúre kire yi'rika:

—Mi'iji i'supaka āñuka,— kērīka.^t

^s 14.71-72 Por su manera de hablar, adivinaron que Pedro era de Galilea. Todos los discípulos de Jesús eran de Galilea menos Judas. ^t 15.2 La respuesta puede entenderse como, “Sí, como usted dice”, o “Usted es quien lo dice”. Probablemente Jesús no afirmó claramente que era el rey de los judíos para que Pilato no pensara que él se refería a un rey político como César o Herodes.

³Supabaatirã kurarãka ïpamarã rïkimaka Pilato wãjitãji ba'iaja Jesúre nokabaaeka. ⁴Supa imarĩ ikupaka Pilatore kire jërãeaka ate:

—¿Dako baaerã miokae'ebeyu je'e? ¿Mia'mitiribeyu bai ritaja mire nokabaaika?— kire kërïko'omakaja Jesúre okae'eberika ruðu.

⁵Kiokae'ebepakã'ã ïawa'ri, marãkã'ã ãrïberijïka Pilatore jarika i'supaka imarã po'imaja ïakoriberikaki imarĩ.

“Jesúre najããparũ”, narïkakaka

(Mt 27.15-31; Lc 23.13-25; Jn 18.38—19.16)

⁶Ï'rãkuri wejejërã rakakaja Pascua baya poto ï'rïka wëkomaka imariwi'iarã imakire Pilatore poatait'ara'aeka. Supa imarĩ ï'rïka sareka imaekakire kipoatarika po'imajare yapaeka. ⁷Supa nabaaeka poto wëkomaka imariwi'iarã Barrabásre imaeka kika ba'iaja baaekarãpitiyika. Roma ïpamakire yi'rïberïwa'ri tokarã surararãkaka jïparaka po'imajare jãeeka mirãki kimaeka. ⁸⁻⁹Supa imarĩ rïkimarãja eyaekarã ikupaka Pilatore ãrĩrĩ:

—Mibaajipawai upaka, ï'rïkare miþoatarika yija yapyu,— kire narïka imarĩ,

—¿Makire yiþoatarika mija yapyu? ¿Yaje judïotatarã ïpamakire yiþoatarika mija yapyu je'e?— nare kërïka.

¹⁰“Jesúre ã'mijïairã imarĩ, yiþõ'irã kurarãka ïpamarãre kire e'eetayu”, ãrïþupajoækaki imarĩ, kire poatarika yapawa'ri, i'supaka kërïka. ¹¹Jesúre poatarika kiyapako'omakaja kurarãka ïparimarã þuri jãjirokapi ikupaka ritaja po'imajare ãrïkarã:

—“Barrabásre miþoatabe Jesúre marïa”, Pilatore mija ãpe,— narïka.

¹²⁻¹⁴“Barrabásre miþoatabe”, napakã'ã ikupaka Pilatore nare yi'rïka:

—Supa yibaarãkareka, “Judïotatarã ïpamaki”, mija ãñukare þuri ¿marãkã'ã yibaarãñu je'e?— këpakã'ã, akasererikapi,

—Ïyapua tetaekarã kire mipatakïarüjebe!— narïko'omakaja,

—¿Dakoa ba'iaja kibaaeka je'e?— nare kërïka poto jãjibaji nakasereka ate,

© 1996 David C. Cook

(San Marcos 15.9-14)

—¡Yapua tetaekarā kire mipatakīarūjebe!— āriwa'ri
 ɸo'imajaka jia imarika yapawa'ri Barrabásre kipoataeka mae.

¹⁵ Jesúre ɸuri, ajeakaka ɸajerūkiapi surararākare
 kipajerūjeka. I'supaka kire nabaeka be'erō'ō, “Yapua
 tetaekarā kire mija ɸatakīape”, ɸilatore ārika.

¹⁶ Kijā'meka simamaka īpi ɸilato wi'itōsiarā^u nakākaeka.
 Supabaatirā torā imaekarā surararākare nakaeka nimaupatiji
 Jesúre imaeka rō'ōrā narēñaokoro'si. ¹⁷⁻¹⁸ Wi'itōsiarā
 nimaupatiji rēriɸatatirā jariroɸemakato iyayapea upaka ioto
 ipire jāāekakaka Jesúre najāāwā'imarīka. Supabaatirā ɸotaika
 mijia tāketirā, kiruɸuko'arā natuaeka iparimarāre bu'ya tuaika
 upaka kire nabaeka. Supabaatirā kire nawapewā'imarīka:

^u 15.16 Llamado pretorio en latín. Era el patio del palacio de Pilato.

—Jia ritaja mire najiyipupayeerũ, judfotatarã ïpamaki,— kire narïka, ba'iaja kire jaiwã'imaparaka.

¹⁹Supabaatirã yapuapi kirupuko'arã pajebaraka kire narijo'katapaterijarika. Kiwãjitãji ñukurupatirã eewã'imaparaka, “¿Mi'i bai mime ïpi imatiyaiki?”, ãparaka kire nawapeka. ²⁰Kire eewã'imarĩweatirã kijariropemakato iyayapea upaka ïoika e'etatirã kijarirotato kire najããeka ate. Supabaatirã yapua tetaekarã patakĩarĩ kire ne'ewa'rika mae.

Yapua tetaekarã Jesúre patakĩarĩ ne'ewa'rika

(Mt 27.32-44; Lc 23.26-43; Jn 19.17-27)

²¹Kire ne'ewa'rika poto Simón, Cirenewejeakakire napõ'irã etaeka. Alejandro, Rufo ï'parã paki kimaeka. Jerusalénwejearã eyatirã Jesús wã'tapi Simónre o'riwa'rirã baaeka poto Jesúre napatakĩarũkia yapua tetaeka surararãkare kire kõkerũjeka.

²²Supabaatirã Gólgota wãmeirõ'õrã Jesúre ne'ewa'rika. “Rupuko'a ù'ã pusia”, ãrĩrika simaeka nokapi. ²³Torã eyatirã iyaokoa, ïkoa mirra rukeka^v kire nasĩamaka sakiukuberika. ²⁴Torãjirã mae Jesú jariroaka e'etatirã, yapua tetaekarã kire napatakĩaeka. Kijariroaka yapawa'ri, ikupaka narïka: “Ni'i kijariroaka e'erika mairã”, ãrĩwa'ri dados natãkorika. Supabaatirã kijariroaka kijããeka mirãto ne'eka mae.

²⁵Bikitojo botarakaoteñarirakakuri rõ'õjirã aiyajërãka eyawa'rika poto kire napatakĩaeka. ²⁶Kirupuko'a bo'irã yapupãia o'oeka napatakĩaeka. “Oka kire ima pareaja i'supaka kijũayu”, narĩrũ ãrĩwa'ri, i'supaka nabaaeka. “Ï'i kime judfotatarã ïpamaki”, ãrĩwa'ri sarã no'õjĩ'aeka simaeka. ²⁷Sawãtarãoka ï'parã karee'erimajare napatakĩaeka. Ïrĩkare ritapẽ'rõtõpi, apikare kãkopẽ'rõtõrã. ²⁸Tuparã majarõpũñurã sabojatika simamaka i'supaka kiro'si simaeka. “Ba'iaja baairãpitiyika kimamaka, ba'iaja oka baaiki kime”, pø'imajare kireka ãrĩrãñu, ãrĩwa'ri o'oeka simaeka Tuparã majarõpũñu.

²⁹Jesús wã'tapi o'rikarã narupuko'a rĩ'mekarã kire jiyipupayeeberiwari. Ikupaka narïka:

^v 15.23 Un sedante para que no sufriera tanto.

—“Tuparäre jiyipupaka õrĩriwi'ia yipooaterãnu. Supabaatirã, maekarakarĩmi be'erõ'õ sayibaarãnu ate”, merãpe. ³⁰I'supaka baaiki mimaye'e, mirikapi miõnu upakaja mipo'ia mitãbe. Supabaatirãoka yapua tetaekarã mima rõ'õpi miruirã'abe,— narĩka kire jaiyuyekarã.

³¹⁻³²Kurarãka ãparimarã, Moisére jã'meka wãrõrimajaoka ikupaka kire jaiyuyekarã:

—Aperãre tããekaki imako'omakaja kipo'ia puri kitãwãrũbeyu. Karemarĩa Mesías, Israelka'iakarã ãpamakitaki kimarãkareka, yapua tetaekapi kiruimaka ãtatirã, “Rita, ikiji mime”, kire marĩrãnu,— po'imajare narĩka.

Jesús wã'tarã yapua tetaekarã patakãekarãoka naka ã'rãtiji kire jaiyuyekarã.

Jesúre puparirika

(Mt 27.45-56; Lc 23.44-49; Jn 19.28-30)

³³Wãjitãji aiyare eyawa'rika poto wejea ñamita'rika. Maekarakakuri aiyajërã rõ'õjirã be'erõ'õ saborika ate.

³⁴Torãjite jãjirokapi ikupaka Jesúre jaiwataeka:

—Eloí, Eloí, ¿lama sabactani?— kërĩka. (Hebreo okapi: “Tuparã, Yipaki, w ¿dako baaerã yire miarĩja'atayu?”, ãrĩrika simaeka.)

³⁵Kire ã'mitiritirã,

—Tuparãre bojaijirimaji imaekaki Elíasre^x kiakakoyu,— narĩka ã'rãrimarã.

³⁶Supã imarĩ ã'rĩka torã imaekaki okoarã samañu'amaka u'rie'eika^y e'erĩ kirĩrĩwa'rika. Se'eetatirã iyaokoa kã'marikakaka sakiñu'aeka. Supabaatirã Jesús rijearã yapuapi sakitaarupakopeka sakimi'mirĩtaokoro'si. I'supaka kire baakopetirã ikupaka po'imajare kërĩka:

—Jaika ruðu mija ta'abe. Elías imaekakire kire ruetamaka mairã,— nare kërĩka.

---

^w 15.34 Dios mío, Dios mío. ^x 15.35 Eloí (Dios mío) le sonó a la gente como el nombre Elías, un profeta que vivió alrededor del año 850 a.C. y que no murió sino que fue llevado al cielo (2 Reyes 2.11-12). Muchos pensaban que Elías iba a volver antes que el Mesías. ^y 15.36 Esponja.

© 1996 David C. Cook

(San Marcos 15.37-38)

³⁷I'supaka kērika be'erō'ō jājirokapi akaseretirā Jesúre p̄paririka mae. ³⁸Kip̄parikarō'ōjite Tuparāre jiyip̄paka ōriwi'iarā, sayapāia mo'rīa baata'teka imipi beriruika ka'iarā seyaeka rō'ōjirā. ³⁹Jesúre p̄paririka poto surararāka ipamakire yapua tetaeka wājitāji yoirikamarīka. Kip̄paripakā'ā iatirā,

—Tuparā Makitakiji ī'ire imakopeka mirākiyu,— kērika.

⁴⁰Ŋoakuripañakapi ī'rārimarā rōmijāoka kip̄paripakā'ā iaeakarā. Nawatopekarā nimaeka: María Magdalena, María, José, Santiagorāka pakō. Supabaatirā Salomé nimaeka. ⁴¹Galileawejearā Jesúre imatapaeka poto kire jeyobaeka mirārā nimaeka ī'rā rōmijā. Supabaatirā rikimarāja rōmitika Jerusalénrā kika eyaeakarāoka kip̄paripakā'ā iaeakarā.

Jesúre p̄paripakā'ā iatirā āta wi'iarā kire ne'ewa'rika

(Mt 27.57-61; Lc 23.50-56; Jn 19.38-42)

42-43 Torā José Arimateawejeakakire imaeka. (Judíotatarā īparimarā imatiyaitatakaki kimaeka.) Supabaatirāoka jiyipupaka p̄'imajare kire ōñuka kimaeka. “Tuparāre wā'maekaki imarī, ritaja p̄'imajare jia Jesúre jā'merāñu”, ārīrikaoka ōñuka kimaeka. Jesúre p̄paririka poto sarā'irā baamaka, kūpājīi sajariwa'rika jērītarīrīmi ruḡu jieweibaraka nimarīmi. Suḡa imarī nōjimarīji āta wi'iarā Jesús majaka natariyapaeka. Suḡa imarī okajājīa jaritirā kīkibekaja Pilato p̄ō'irā a'ritirā Jesús p̄'ia Josére jēñeka. 44-45 Suḡa kēpakā'ā, “¿Kopakaja kipupariritiyu bai?”, Pilatore ārīpupajoeka. Suḡa imarī surara īpamakire kiakaeka, “¿Yaje rita simatiyayu?”, kire āñaokoro'si. “Rita sime”, surararāka īpamakire kire ārīka be'erō'ō, Jesús p̄'ia Josére ke'erūjeka Pilato. 46 Suḡa kēpakā'ā, Jesús majaka buterūkia ī'rāto sayapāia jīakaka

© 1996 David C. Cook

(San Marcos 15.46)

Josére wapaĩjika. Supabaatirã kipo'ia ruerĩ ke'rika mae. Kire rueweatirã, sayapãiapi Josére kire buteka. Supa kire baatirã, ãta wi'ia po'imajare baekarã kire tatirã ãta jo'bakapi sakitãteka. ⁴⁷María Magdalena, María, José pakopitiyika kire kitaekarõ'õ niaeka.

Õnia Jesúre jaripe'rika

(Mt 28.1-10; Lc 24.1-12; Jn 20.1-10)

16 ¹Sabadorĩmi,^z najērĩtaeka be'erõ'õ, rã'irã María Magdalena, María Santiago pako supabaatirã Salomé maekarakakorã rupuko'a wearũkia jia jijiisia nawapaĩjika, Jesús po'iarã yo'yeokoro'si.^a ²Jērĩtarikaũ'muirĩmi, Domingo bikitojo wãrĩrika ña'rĩpataeka poto na'rika ãta wi'iarã. Aiyare warara'aekarõ'õjite torã na'ririJarika. ³⁻⁴Supabaatirã natiyiaja ikupaka najaibu'arijarika:

—Jo'baka ãtapi ãtawi'ia natãterape, ¿maki maro'si se'etarãki ruku?— narĩbu'aeka.

Torã neyaeka poto ãta jo'baka aperiõ'õrã tapamaka niaeka. ⁵Supa imarĩ, sarã nakãkawa'rika. Kãkawa'ritirã ãpũataerã baakõrĩ nakãkawa'rika, kopereka ritapẽ'rõtopi, i'rika bikirimaji saya boia jãaikire rupamaka niaeka. Kire ãtirã rõmijãre pũpatatiyaeka. ⁶Napũpatamaka, ikupaka nare kērĩka:

—Mija pũpata'si. Jesús Nazaretkaki yapua tetaekarã napatakĩarapaki mo'arĩ mija i'taiki imabeyuka õ'õrã. Kĩpũparipakã'ã õ'õrã kire nayayerape. Be'erõ'õ kopakaja kĩpũpatũrũko'o. Mia, õ'õrã kire natarape, karemarĩa kimajĩka. ⁷Mija a'pe. Kika wãrũrimaja mirãrãre, supabaatirã Pedrõreoka ikupaka mija bojape: “Mija rupubajirã Galilearã eyaokoro'si a'riweitiki Jesús. Mijare kibojatika upakaja torã kire mija ãatõporãnu”, ãriwa'ri nare mija bojabe,— nare kērĩka.

⁸Pũpatatiyawa'ri tarabaraka rõmijãre ru'rĩporiwa'rika. Supa imarĩ aperiãre sanabojaibaberika.

^z 16.1 El día de reposo (descanso) para los judíos. ^a 16.1 El día de reposo (descanso) termina cuando se pone el sol. Entonces las mujeres se fueron a comprar especias después de la puesta del sol, el sábado. Domingo por la mañana se fueron a la tumba.

**Õña kijaripe'rika be'erõ'õ María Magdalena wãmeika
imaekakote Jesúre pemakotowirika**

(Jn 20.11-18)

⁹Najērītaekarīmi be'erõ'õ aperiimi bikitojo Jesúre puṗatūrūeka. María Magdalena ṗõ'irā mamarītaka Jesúre pemakotowiriū'mueka. I'ṗotēñarirakamaki Satanárika ima koreka ña'rījāikarāre kiṗoataeka mirāko koimaeka. ¹⁰⁻¹¹Kire ĩatirā, kika turitapaeka mirārāre bojarī ko'rika. Ba'iaja puṗariwa'ri oṗaraka nimaekarō'ōrā naṗõ'irā eyatirā ikuṗaka nare kōrīka: “iPuṗatūrūko'oka Jesús! Kire ñiako'a imarī suṗa ñaṇu”, kōrīka. Imako'omakaja kore nayi'riberika.

Kika wārūeka mirārā i'ṗarā ṗõ'irā Jesúre pemakotowirika

(Lc 24.13-35)

¹²I'sia be'erõ'õ i'ṗarā Jesúka wārūeka mirārāre Jerusalēnpi na'ririjarika ṗoto aṗeaja ĩoki jaritirā naṗõ'irā kiṗemakotowirika. ¹³Ṗe'riwa'ritirā aṗerā Jesúka wārūeka mirārāre sanabojaeka. “Jesúre yija ĩako'o”, nare narīko'omakaja nare nayi'riberika.

**“Ikuṗaka yirika ṗo'imajare mija wārōrāñu”,
ārīwa'ri Jesúre bojaeka**

(Mt 28.16-20; Lc 24.36-49; Jn 20.19-23)

¹⁴I'sia be'erõ'õ kika wārūeka mirārā ĩrōū'ṗuarāe'earirakamaki imaekarāre ba'aruṗaekarō'ōrā Jesúre pemakotowirika. Suṗabaatirā, ikuṗaka nare kērīka:
—Yiṗuṗatūrūrapaka be'erõ'õ, ¿dako baaerā aṗerā yire ĩaraparāre bojarapaka mija yi'ririyaṗaberitiyarape?— ārīwa'ri nare kiwapeka.

¹⁵Be'erõ'õ, ikuṗaka nare kērīka ate:

—Ritotojo wejearā mija a'ṗe, yirika ritaja ṗo'imajare ōrīṗatarū. ¹⁶Yire ā'mitiripēawa'ri, “Jesúre yi'yuka ñime mae”, ārīwa'ri kiruṗuko'a jūjerūjeiki, ba'iaja imarika tiyibeyurō'ōrā a'ribesarāki. I'suṗaka simako'omakaja yirika ā'mitiripēabeyukaro'si ṗuri ba'iaja kibaaika waṗa ba'iaja imarika tiyibeyurō'ōrā Tuṗarāre kire puṗatarāñu.

¹⁷Mija ñabe. Yire ã'mitiripēairā ikupaka baarāñurā: Yirirā nimamaka tērīwa'ribaji yirikapi Satanárika ima ña'rījāikarāre napoatarijarirāñu. Supabaatirāoka aperā oka norībeyua najairāñu. ¹⁸Ñāka nañi'akoperāka, okoa rīmaka nukukoperākaoka dakoa nare o'ribesarāka. Po'imaja jīñurā po'iarā napitaka naja'apearāka potojo po'imajare jājirijarirāñu,—

Mabo'ikakurirā Jesúre a'rika

(Lc 24.50-53)

¹⁹I'supaka maīpamaki Jesúre nare ārika be'erō'ō Tuparāre mabo'ikakurirā kire e'emiawa'rika. Supa imarī

© 1996 David C. Cook

(San Marcos 16.19)

kipõ'irã ritapẽ'rõtopi Jesúre rupe maekaka, tẽirikaja
jiyipupaka õirũkika imarĩ. ²⁰ Kimirĩwa'rika be'erõ'õ kika
wãrũeka mirãrãre kirika bojataparĩ a'rika. Bojatapabaraka,
niakoribeyua pø'imajare nabeaokoro'si Maĩpamakire nare
jeyobaaeka, “Rita sime nabojaika”, pø'imajare ãñaokoro'si.
I'tojĩrãja sime rupu.

Hechos

de los Apóstoles

Autor: Lucas, un médico no judío que acompañó a Pablo en algunos de sus viajes

Fecha en que se escribió: Entre los años 63 y 70 d.C.

El libro de Hechos continúa la historia que empezó en el evangelio de San Lucas. Fue escrito por Lucas para Teófilo (una persona importante) y es la historia del origen y la expansión de la iglesia a muchas partes.

Los temas principales son:

- La venida del Espíritu Santo a todos los creyentes (judíos y no judíos) para que pudieran hacer todo lo que Dios les había mandado.
- La difusión del mensaje de Cristo y de la fe en Él a muchas partes del mundo, mencionando especialmente los ministerios de Pablo y Pedro.
- La oposición al evangelio por parte de grupos religiosos y políticos.
- La fundación de iglesias (grupos de cristianos) en muchas naciones y grupos étnicos.

Espíritu Santore mijare yiña'ajããrãñu, Jesúre ãrĩka

1 ¹⁻² ¿Teófilo, yaje mime? Bikija pãpera miro'si yipũataũ'murape. Jesúre imaroyirapaka, supabaatirã kiwãrõroyirapakakaka sãpi mire yibojaþũarape. Ritaja mire yibojaikareka mabo'ikakurirã Tuparãre kire e'emiaekarõ'õjĩrã miro'si yo'otiyirape. Mabo'ikakurirã Tuparãte kire e'emiaerã baaeka ruþu kirika bojariroka bojarimaja kiwã'maekarãka kimaeka. Espiritu Santore kire jeyobamaka kiyapaeka upakaja nabaarũkiakaka nare kibojaeka. ³Reyako'omakaja kipupatũrũeka be'rõ ì'rãkurimarã kimajaroka bojataparũkirãre kipemakotowirika. Ì'parã þo'imajarakarĩmi suþa nare baabaraka Jesúre imaeka. "I'kitakijioka kime", nañaokaro'si suþa kibaaeka. Suþa baabaraka, "Ikupaka yire yi'yurãre jã'mebaraka Tuparãre nare imaruputarãñu mae", ãrĩka nare kiwãrõrijarika.

⁴Ī'rākuri naka rērītirā ba'abaraka kimaeka poto, ikupaka Jesúre nare bojaeka:

—Jerusalénrāja mija imabe ruḡu. Maḡaki Tuparāte mijare bojaeka upakaja Espírítu Santore mijare kipūatarāñu. Suḡa imarī ō'ōrāja kire mija ta'abe. Kopakaja mijare yibojaroyirapaka ā'mitiroyiraparā mija ime. ⁵Mamarī ḡuri okoapi takaja ruḡuko'a ḡo'imajare Juanre jūjeka. Maekaka ḡuri no'ojirāmarīaja Espírítu Santore Tuparāte mijare ña'ajāārāñu kiyapaika upakaja mija imawārūokaro'si,— kika wārūekarāte kērīka.

Mabo'ikakurirā Jesúre a'rika

⁶Ī'rārīmi ate Jesúka rērītirā ikupaka kire narīka:

—Yija ĩḡamaki, “Maekaka ḡuri Romatatarāte ḡoataturā Israel ka'iakarāre yijā'merāñu Tuparāte ḡūataekaki imarī”, ḡyaje meñu je'e?— kire narīka.

⁷Suḡa naḡakā'ā ikupaka nare kērīka:

—Marākā'ā baatirā mija ōrīrūkimarīa sime. Maḡaki Tuparā ĩ'rīkaja sōñuka. ⁸⁻⁹I'suḡaka simako'omakaja Espírítu Santore mijare ña'rījāirāka poto, okajājia mija jarirāñu. Suḡa jariwa'ri aḡea wejearā a'ritirā, yika imaekarā imarī, yimajaroka nare mija bojarāñu. Jerusalénrā, Judeaka'iarā, Samariaka'iarā, suḡabaatirā ritatojo wejearekaoka, yimajaroka mija bojarijarirāñu,— nare kērīka be'rō, kire nayoiyukā'āja, mabo'ikakurirā ke'rika. Oko ūmakakarā keyawa'rika poto kiōiberika.

¹⁰Ke'ḡakā'ā wejeḡemarāja nañakoarika. I'suḡaka nimekā'āja ikuparō'ōḡiji ĩ'ḡarā ángelrāka boia jariroaka jāāekarā naḡō'irā ḡemakotowirirīkaekarā. ¹¹Topi ikupaka nare narīka:

—Galileakarā, wejeḡemarāja mija ñakoaria'si mae. Mijaka imaroyirapaki mabo'ikakurirā Tuparāte kire e'emiamaka mija ĩaikijioka topi mija ḡō'irā etarāki ate ke'yu upakajaoka,— nare narīka.

Judaswāsa ō'torā Matiare ne'eka

¹²Olivos wāmeika ḡusiarā nimaeka aḡóstolrāka. I'sia be'rō Jerusalénrā naḡe'rika mae, nimaekarō'ōḡi koyikuriji simaeka simamaka. ¹³Wejearā eyatirā wi'iarā neyaeka. Īmika wi'iareka mirīwa'ritirā, kurarakarā ĩ'rākō'rīmatorāja neyaeka. Ikupati

nimaeka torã eyaekarã: Pedro, Juan, Santiago, Andrés, Felipe, Tomás, Bartolomé, Mateo, Alfeo maki Santiago. Supabaatirã aþerã imaekarã Simón Celote, supabaatirã Santiago maki Judas. ¹⁴Jesúpako María, kibe'erõ'õkarã, supabaatirã aþerã rômijãpitiyika ì'rãkõ'rímatorãja narërìrijarika ì'rìka upakaja þupajoawa'ri Tuparãka jairã.

¹⁵I'supaka nabaaroyika þoto Jesúre ã'mitiripëarĩ naka narërìroyika, ciento veinte rõ'õjĩrã þo'imaja nimaeka. Ì'rãkuri ì'sirakamarã watoþekapi mi'mirĩkatirã ikupaka Þedrore nare bojaeka:

¹⁶—Wãtaka ñoñurã, mija ã'mitipe. Bikija mañeki David imaroyikaki Espíritu Santore kire ãpakã'ã, Jesúre nañi'aerã Judare bojajããrũkiakaka, kio'oeka. ¹⁷Mia je'e, yijakakiji Judare imakoþeroyirape. Kika yija imaokaro'si Jesúre yijare wã'maeka upakaja kiwã'maekakioka. ¹⁸(Imako'omakaja niñerũ yapawa'ri Jesúre kibojajããrape. Kibojajããrapaka wapa niñerũ kire nijika mirãka kiþe'atarapakapi ka'ia nawuarape. Sarã mae kirupuko'api ña'rĩtirã, kiñe'mea kijãwatarape kitapisia þoriþateribaka. ¹⁹Kibaarapaka majaroka ã'mitiritirã, Jerusalénkarã Acéldama sawãmeji'aekarã ì'sia ka'ia. Nokapi, “Riweka'ia”, ãrĩrika simaeka.)^a ²⁰Ikupaka bikija Davidre o'oeka:

“Ba'iparãmarĩa jariwa'rĩrãka wi'ia sarã imaekakire a'ritapawa'rika simamaka. Aþika etatirã sarã imaberijĩki”.

Topi þuri,

“Aþika o'atirã kiba'iraberũ mamarĩkaki ba'iraberimirãka”, ãrĩwa'ri Davidre o'oeka upakaja Judare baaeka.

²¹⁻²²Supa imarĩ kire o'arika sime mae. Maipamaki Jesúre maþõ'irã imaroyirapakapa þoto makaja imaroyirapakire ma'eye'e. Juanre rupuko'a Jesúre jũjemaka ïarapaki, mabo'ikakurirã Jesúre a'rapakarõ'õjĩrã maka imarapaki kimarãñu. Supabaatirã kireyako'omakaja Jesúre þupatũrũrapaka be'rõ kire ïarapakioka kimarãkareka jia simarãñu,— Þedrote nare ãrĩka.

---

^a 1.19 Probablemente la información en los versículos 18 y 19 no la dijo Pedro, sino que la añadió Lucas, el escritor, para ayudar al lector entender qué le pasó a Judas.

²³Torājirā mae, i'parā torā imaekarāte nawā'maeka. “José, Matíaspitiyika nime jia pūpakirā”, narīka. José Barsabás kiwāmea imako'omakaja apewāme Justo kire narīka. ²⁴⁻²⁵Torājirā mae,

—Yija ipamaki Jesús, mi'i mime ritaja po'imajare pūpajoaika oñuka. “I'i kime Judas o'toarā o'arūkika mijaka wārōrimaji”, āriwa'ri yijare miōrīrūjebe. Judas pūri yijare a'ritaparapaki ba'iaja baarika yapawa'ri. Supa imarī maekaka ba'iaja baariwapa tiyibeyurō'ōrā kime,— kire narīka.

²⁶Supa imarī José wāmea ātarā no'oji'aeka, supabaatirā Matías wāmea aporā. Topi mae jotoarā saja'ajātīrā, sanajājeeka mamarī ña'rīrāo iaokaro'si. Siatirā, “Matías kime Tuparāte wā'maiki”, narīka. Torājitepi i'poū'puarāe'earirakamakiro'si kijarika mae.

Espíritu Santore nare ña'rījāika

2 ¹Pentecostés^b bayarīmi seyaeka poto Jesúre yi'yurāte nimaupatiji i'rākō'rīmatorāja narērīkū'ika. ²Ikuparō'ōpīji jājia wīrōa baeika upaka sokaarika wejepemapi. I'sia wi'iarā

(Hechos 2.1-4)

^b 2.1 Festival judío para la cosecha del trigo. Se celebraba cincuenta días después de la Pascua.

rupataekarã nimaupatiji jia sana'mitirika. ³Supabaatirã pekajũ'rëika upaka simamaka niaeka. I'supaka pekajũ'rëikapi pibitirã nimaekarakamakireje saña'rĩpeika. ⁴Sapi Tuparãte pũataekaki Espiritu Santore nare ña'rĩjãika. Nareka ña'rĩjãitirã aperiã oka na'mitiribeyua imakopekaja nare kijaiwãrũrũjeka. I'supaka kibaamaka nimaekarakamakiji rakakaja jairã najarika kijã'meka upakaja.

⁵I'si poto judiotatarã imako'omakaja aperiõ'orã po'ijirikarãoka Jerusalenwejarã imaekarã. Supa imarĩ rakaka oyiaja jairã nimaeka. I'supaka nimako'omakaja jia Tuparãre jiyipupayeeirã nimaeka. ⁶⁻⁷Torãjirã mae wirõa baeika upaka okaarika ã'mitiritirã, ã'rãoka torã rërikarã. Torã eyatirã rakakaja jairã imako'omakaja nokapi jairãre ã'mitiyurã nimaeka. Supa imarĩ jimarã nãpupataeka. Topi natiyiaja ikupaka narĩbu'aeka:

—Galileakarã nime. ⁸Tokarã imako'omakaja ¿marãkã'ã baatirã mija jaika, supabaatirã yija jaiika pariiji najaiyu je'e? ⁹⁻¹¹Ïrãtatamarã maime. Mija ãbe: Partia, Media, Elam, Mesopotamia, Judea, Capadocia, Ponto, Asia, Frigia, Panfilia, Egipto, supabaatirã Cirenewejea a'riwa'ri Libia, supabaatirã Romakarã maime. Creta, Arabiapi i'taekarãoka imarã maka. Supabaatirã Romapi i'taekarã, judiorãka, Tuparãre jiyipupayeerijayurãoka imarã. Imako'omakaja, tãriwa'ribaji jia Tuparãre baarimajaroka mokapiji maka Galileakarãre jairijiyu,— ãri'bu'abaraka nimaeka.

¹²Pupatatiyawa'ri, marãkã'ã ãrĩrika imabepakã'ã ikupaka narĩka:

—¿Dakoapi ãriwa'ri supa nabaayu?—

¹³Supabaatirã aperiimarã puri,

—Nukuwejabiyu,— ãparaka ba'iaja neewã'imarĩka.

Torã etaekarãte Pedrote bojawãrõeka

¹⁴I'supaka nañua ã'mitiritirã, Pedro, kijeyomarã ã'rõũ'puarãe'earirakamarã pitiyika jia wããrõ'orã nawirirĩkaeka. Torãjirã jãjirokapi ikupaka Pedrote ãrĩka ritaja torã imaekarãte ã'mitiyaokaro'si:

—Judiorãka aperiõ'opi i'taekarã, supabaatirã Jerusalenkarãoka jia mija ã'mitipe ruðu. ¹⁵“Nukuwejabiyu”,

yijareka mija āriko'omakaja wejabiribeyurā yija.

Sajē'rākamarīa simamaka imabeyurā ruḡu ukuwejabiyurā.

¹⁶ Ikupaka simatiyayu. Yijare mija ĩaika, “I'supakaja simarāñu”,
Tuparārika bojaijirimaji, Joel imaekakite ārika. Mia je'e:

¹⁷ “Ō'ōjitepi nāmaji wejetiyia seyarāñurō'ōjirā Espiritu
Santore ritatojo wejeareka imarāte yiña'ajāārāñu.
Supa imarī mija makarā yirika bojarimaja
nimarāñu. Bikirimajare puri wāārō'ōrāja
yibaarūkia nīarūjerāñu. I'supaka simako'omakaja
pakiarāte puri nakārōmarō'ōpi nare sayibearāñu.

¹⁸ Torājirā mae, Espiritu Santore yiña'ajāārāñu
yijā'meika upakaja baairāte. Rōmijāte, ĩmirījareoka
i'supaka yibaarāñu yirika bojariroka bojarimaja
nimaokaro'si.

¹⁹ Mija jērāko'abeyua wejepemārā mijare yibearāñu.
Supabaatirā ritaja wejeareka i'supaka yibaamaka,
‘Tērīriki kime Tuparā’, ḡo'imajare ārīrāñu.
I'supakajaoka pitā'mu puyurā, supabaatirā ḡeka
jū'rēika ũmakapupakā'ā niarāñu.

²⁰ Mia je'e, ĩmikaki aiyare neiñamita'rimaka, nāmikaki
aiyaoka, riwerō'ōjirā jū'aka jarirāki. I'supaka
simarāka ḡoto, wejetiyia seyamaka, jia ḡo'imajare
baeeka, ba'iaja nabaaeeka ĩatirā, maīḡamaki
Tuparāre nare wapajairāñu, aḡerāre puri
kiwapaījirāñu. Irīmi simarāñu imatiyairīmi.

²¹ ‘Nīḡamaki, ba'iaja baaiki nīme. Ba'iaja yibaaika
miye'kariabe’, yire ārīrāñurāte puri, ba'iaja
nabaaeeka wapa Tuparāte nare baabesarāñu”, ārika
Tuparāro'si Joelre o'oeka,— āriwa'ri Pedrote nare
bojaeka.

²² Sabe'erō'ōjite ikupaka Pedrote nare ārika ate:

—Mija ā'mitiḡe Israelkarā. Jesús Nazaretkaki Tuparārikapi
maikoribeyua mijare baabearoyikaki. I'supaka Tuparāte
baeeka simamaka, “Kijā'meka upakaja Jesúre baeeka”,
āriwārūirā mija ime. ²³ I'supaka simako'omakaja, Jesúre
ā'mijīaraparā, kire okabaaraparā mija ime. Supabaatirā yapua
tetaekarā kire mija ḡatakīarūjeka. I'supaka mija baarūkia

ōrītikaki Tuṕarā ṕuri. “Ba'iaja kire nabaarāka imako'omakaja yi'i ṕuri jia ṕuṕajoawa'ri Jesúre ṕūatarāki”, Tuṕarāte ārīka. ²⁴Ba'itakaja jūabaraka Jesúre reyako'omakaja Tuṕarā ṕuri ōñia kire jariṕe'rirūjekaki, reyariba'imarīka Jesúre imaeka simamaka, reyarikarāja kituiberika. ^{c 25}Supa imarī mañeki, David, Jesúre imarākakaka ṕuṕajoawa'ri, ikuṕaka kio'oeka:

“Maĩṕamaki, yikaja yire jeyobaabaraka mime. Supa imarī wayuṕi'ribeyuka yi'i.

²⁶Yiṕuṕakapi j̄jimaka ñime. J̄jimakapioka mika yijaiyu. Supabaatirā ‘Reyako'omakaja yiṕuṕatūrūrāñu’, āñuka yi'i.

²⁷Maĩṕamaki, miyapamaka, reyairāte nayayeirō'ōrā imarūkimarīka ñime. Supabaatirā mirikitaki imawa'ri, miyapaika uṕakaja baarimaji ñimamaka yiṕo'ia mirabarūjebesarāñu.

²⁸Supa imarī ōñia yire mijariṕe'rirūjerāñu. Supabaatirā jia j̄jimaka ñimarāñu ate mika imawa'ri”, āṕaraka David imaekakire o'oeka're.

²⁹Mija ā'mitipe yijeyomarā. Mañeki David imaekakite reyamaka ō'ōrāja kire nayayeka supakaja kimajapema ōiñujua ruṕu. ³⁰Supa imarī kiro'si imarūkiakakamarīa ṕuṕajoabaraka supa Davidre ārīka. Ñamajī imarūkiakaka bojarimaji kimaeka. I'supaka imarī, “Ñamajī ī'rīka yirīṕarāmi kimarāñu Tuṕarāte ṕūatarūkika, yuṕakajaoka īṕi imarūkika”, ārīwa'ri David imaroyikakite ṕuṕajoaeka, Tuṕarāte kire ō'rīrūjemaka. ³¹Sōñuka imarī, “Jā'merimaji Tuṕarāre ṕūatarāki reyako'omakaja kiṕuṕatūtūrāñu. Supabaatirā reyaekarāre imarō'ōrā imabesarāki imarī, kiṕo'iaoka rababesarāka”, ārīwa'ri kio'oeka're. ³²Jesúre reyaraṕaka be'erō'ō, kire yija ĩaraṕe ate. Supa imarī, “Tuṕarāja supa kire baaraṕaki”, yija ārīwārūyu. ³³Mabo'ikakurirō'ōṕi imatirā Tuṕarāte akaeka Jesúre. Supa imarī Tuṕarāte imarō'ōrā kiritapē'rōto jiyiṕuṕayeerūkirō'ōṕi kiruṕe mae. “Ō'ōrā jā'mebaraka ñima uṕakaja Espírītu Santore miṕūatabe”,

---

^c 2.24 El español dice: “Sin embargo, Dios lo resucitó, librándolo de las angustias de la muerte, porque era imposible que la muerte lo mantuviera bajo su dominio”.

Jesúre kērīka. Supa imarī Jesús mae yijare Espírītu Santore ña'ajãækaki. Mae mija ñako'a, mija ã'mitiriko'a, Espírītu Santore yijare ña'rījãikakaka sime. ³⁴⁻³⁵David imaekakirika ikupaka mijare yibojaerã baayu ate. Ritikaja Tuparã þõ'irã kipo'ia mirīwa'riberikaki imarī apikare þupajoawa'ri ikupaka Davidre o'oeka:

“Yiritapē'rōto jiyipupayeerūkīrō'ōpi mirupabe, mimajamarāre yitērīpatayuju', Tuparāre ānu Nīpamakire”, āriwa'ri Davidre o'oeka.

³⁶Supa imarī ritaja Israelkarã, ika jia mija õpe: Yapua tetaekarã mija jãækakitejeoka Jesúre, Tuparāte þo'imaja ĩpamaki imarūjeka, supabaatirã Jã'merūkika kire kiwã'maeka,— āriwa'ri Pedrore nare bojaeka.

³⁷Supa imarī, ba'itakaja þuparitiyawa'ri ikupaka Pedrorākare nayi'rika:

—¿Yija jeyomarã, marākã'ã yija baarãnu je'e mae?—

³⁸Topi ikupaka nare kērīka:

—Ba'iaja mija baaika ja'atatarã jia mija imabe. Supabaatirã, rupuko'a mija jūjerūjebe, “Yijare tãārimaji Jesúre ime”, āriwa'ri. I'supaka mija baamaka, ba'iaja mija baaika ye'kariatirã Espírītu Santore Tuparāte mijare ña'ajãārãnu.

³⁹Espírītu Santore mijare kipūatarãnu, supabaatirã mija makarã, mija riparāmerã, supabaatirã yoepi i'taekarāteoka. “Yimakarã upakaja mija imarãnu”, kērīka upakaja yi'rīrãñurã upatireje Espírītu Santo kiña'ajãārãnu,— Pedrote ārika.

⁴⁰Torājirã mae ikupaka nare kiokajãārijarika:

—“Ba'iaja yija baaika yijareka ye'kariatirã, yijare mitãābe”, āriwa'ri Tuparāte mija jēnebe ba'iaja imarika tiyibeyurō'ōrã ba'iaja baairã þo'imajapitiyika mija a'ria'si āriwa'ri,— nare kērīka.

⁴¹Kibojaeka jījimaka ã'mitiriwa'ri tres mil rakamaki Jesúre yi'rikarã. Supa imarī rupuko'a najūjerūjeka mae.

⁴²Supabaatirã apóstolrākare wārōika ã'mitirirã napõ'irã na'rījīpaeka. Nawārōika yi'riwa'ri sã'mitiripēarija'ataberikarã imarī, ĩ'rīka ta'iarāja þupajoairã najarika mae. ĩ'rākuri upakaja rērīkū'itirã napibaba'ajīpaeka, supabaatirã Tuparāka najaijīpaeka. “Ika sime Jesús þo'ia upaka ima. Mare tãārimaji kime”, āriþupajoabaraka þan napibaba'ajīpaeka.

Jesúre yi'yurā ikupaka imaekarā

⁴³Apóstolrāka rīkimakaja maikoribeyua beaekarā, i'supaka nabaarūkia Tuparāte nare ja'ataeka simamaka. I'supaka nabaaika īawa'ri jimarīa ritaja Jerusalénkarāre pupataeka. ⁴⁴⁻⁴⁵Jesúre yi'yurā puri ī'rīka ta'iarāja pupajoaekarā. Supa imawa'ri natiyiaja nayapaika upakaja najeyobaabu'aeka. Aperikuri naba'irījia, naka'iaoka nijika sawapa e'etirā najeyomarāre yapaika ko'apitorāja niñerū nare ījirā. ⁴⁶⁻⁴⁷Ī'rārīmi jariwa'ririmarīa, ī'rīka ta'iarāja pupakirā imarī, Tuparāte jiyipupaka ōririwi'li pēterā narērīroyika. Supabaatirā najeyomarāre akawa'ritirā nawi'iarā piyia Jesúre ba'aeka upakaja pan naḡibaba'aeka kire jiyipupaka ōrīwa'ri. Supabaatirā jiiroka puparitirā ba'arika naḡibaba'aroyika, Tuparāte jiyipupaka ōñurā imawa'ri. Nabaaeaka īatirā, “Jiitaka baairā nime”, ritaja ḡo'imajare nareka ārīpupajoaeka. Ī'rārīmi upakaja torā rīkimabaji Maīpamakire tāaekarāre pubuwa'rika, kire yi'yurā kimarūjekarā imarī.

Bitamajite Pedrote jieka

3 ¹Ī'rārīmi upakaja rā'irā Tuparāka jairī judīorākare eyajipaka Tuparāte jiyipupaka ōririwi'iarā. Torājirā mae, ī'rārīmi Pedro, Juanḡitiyika torā Tuparāka jairī na'rika. ²Torā mae ī'rīka ḡo'imaji bitamaji ḡo'ijirikakire koḡerekarā rupaeka. Ī'rārīmi upakaja kijeyomarāre kire kōkewa'rījīpaeka Jiyurika āñu koḡerekarō'ōrā. Torā rupatirā, “Wayuoka yibaayu”, ārīwa'ri niñerū kijēnerā torā kire narupatajīpaeka.

³⁻⁴Pedrorākare torā kākaerā baeaka īatirā,

—Yire mija wayuīabe kūḡajī,— nare kērīka, imarī,

—Ō'ōrā miabe— Pedrore kire ārīka.

⁵Topi mae, “Mae kūḡajī yire nijirāñu je'e”, ārīwa'ri jiapi nare kiyoirīkaeka.

⁶—Niñerū puri yire imabeyua. Aḡeakaka imatiyaika mire yijeyobaarāñu. Jesucristo Nazaretkakire yire jā'mekapi ārīwa'ri, “Mi'mirīkatirā jia a'yuka mijape”, mire nāñu,— Pedrore kire ārīka.

⁷Supa kire ārītirā kipitaka ritapē'rōto nī'atirā Pedrore kire mi'marīkaeka. Supa imarī kiū'pua, kiāñarakaoka jiika mae.

⁸Supa imarĩ kibu'ririƙaeka. Supabaatirã Pedrorãƙapitiyika Tuparãte jiyipupaka òrĩriwi'iarã bupurikewa'ritirã kikãkawa'rika mae. “Jia Tuparãte yire baayu, bitamaji upaka ñimareka yire kijieyu”, ãrĩwa'ri jijimaka kimaeka.

⁹Kituritapamaka torã imaekarãre kire ãaeka. Supabaatirãoka, “Jiitaka Tuparãte yire baayu!”, kēpakã'ã na'mitirika. ¹⁰Supa imarĩ kire ãatirã, “Niñerũ jēñebaraka Jiyurika ãñua wãmeika kopereka rō'òrã rupako'okaja kimema. ¿Marãkã'ã simamaka i'supaka kijayu je'e?”, narĩka.

**Tuparãte jiyipupaka òrĩriwi'i pēte Salomón wãmeika
imaekarõ'òrã pò'imajare kibojaeka Pedro**

¹¹Bitamaji imakopekaki, Pedrorãƙakaja kimajipaeka. Tuparã jiyipupaka òrĩriwi'i pēte Salomón wãmeika imaekarõ'òrã i'supaka nimaeka. I'supaka kima ãatirã pupatawa'ri, rĩrĩra'atirã rĩkimarãja pò'imajare torã etaeka.

¹²Torã netamaka, ikupaka Pedrore nare ãrĩka:

—Mija pupata'si yitã'omaja Israelka'iakarã. Yijapi ãrĩwa'rimarĩa supa kijayu. Supabaatirã, “Tērĩritarã imarĩ noñu upakaja kire najieko'o”, yijareka mija ãrĩpupajo'si. Supabaatirã, “Aperã bo'ibajirã jia Tuparãre y'i'yurã imawa'ri supa kire nabaako'o”, mija ãrĩa'sioka. ¹³Ikupaka simatiyayu: Mañekiarã, Abraham, Isaac, supabaatirã Jacobrãƙare jiyipupaka òrĩƙaki Tuparãte yapaeka upakaja baaekaki kime Jesús. I'supaka kimamaka ritaja pò'imajare jiyipupaka òrĩrũƙika Tuparãte kire imarũjeka. Kire ãaripe'yowa'ri ãparimarãre kire mija okabaaeka, “Kire mija jããbe”, ãrĩwa'ri. I'supaka mija ãrĩko'omakaja Pilato puri ba'iaja kire baarika yapaberikopekaki. ¹⁴Tuparãre yapaika upakaja baaiki Jesúre pòatarikopakaja Barrabás, pò'imajare jããrimajiratakire Pilatore mija pòatarũjeka. ¹⁵I'supaka baawa'ri pò'imajare òñia imajiparika ja'atarimajire mija jããrũjeka. I'supaka kire mija baako'omakaja, Tuparã puri òñia kire jaripe'rirũjekaki. Kire ãaekarã imarĩ, “Òñia kime mae”, yija ãrĩwãrũyu. ¹⁶Í'i bitamaji imakoferoyirapakite òñurã mija ime. Jesúre y'i'yurã yija imamaka kiũ'pua kire kijieyu. Kire ãatirã, “Rita sime, Jesúre kire jieika”, mija ãrĩwãrũyu.

¹⁷ Ñoñua sime yijeyomarã, mija ìparimarãpitiyika òrìpũaberiwa'ri Jesúre mija jáärũjeka. ¹⁸ “I'supaka simarãñu”, Tuparãte ãrĩka simamaka supa simarape. Mia je'e, bikija ikupaka Tuparãro'si bojaìjirimajare ãrĩka: “Cristore ba'iaja baawã'imarĩtirã kire najãärãñu”, narĩka. ¹⁹ Sõñurã imarĩ, “Ba'iaja kire yija baarapaka yijareka samiye'kariabe”, Tuparãte mija ãpe mijare sakiye'kariaokaro'si. I'supaka mija baarãkareka mijare kijeyobaaika jia õñurã mija imarãñu. ²⁰ I'supaka mija imamaka Cristore mija pò'irã Tuparãte pũatarãñu ate. Bikijarãja, “Ì'ĩ nare Jã'merũkika”, Tuparãte ãritikaki kime Jesús. ²¹ Maekaka mabo'ikakurirã Jesucristore ime ruðu. “Mae ritatojo wejea jierĩ me'pe”, Tuparãte kire ãrĩrãñurĩmi ò'õrã etarũkika kime. Ika yibojaika upakaja Tuparãro'si bojaìjirimaja bikija kirirã imai'tara'aekarãte ãrĩka. ²² Mia je'e, ikupaka Moisés imaroyikakite bojaeka mañekiarãte: “Maìpamaki Tuparãro'si bojarimaji ñima upakaja apika kirika bojarimajire kipũatarãñu. I'supaka baarãñuka matataki imarãki, supabaatirã ritaja kërĩrãka upakaja mija yi'pe. ²³ Kẽñu upakaja yi'ribeyurãte puri topi nare pòtatirã, nare kiriatarãñu”, ãrĩwa'ri Moisés imaroyikakite bojaeka.—

²⁴ Ikupaka apea Pedrore bojaeka:

—Samuel imaekaki, kibe'erõ'õ Tuparãro'si bojaìjìkarãoka, simaja nabojaeka maekaka imarũkia. ²⁵ Bikija, mañekiarãre Tuparãre bojatika nabojaeka kiro'si bojaìjirimaja. “Moisére imaeka upaka apika yirika bojaìjirimajire yipũatarãñu”, ãrĩwa'ri mañekiarãre Tuparãre bojatika simamaka, simaupakaja sime maro'si. Ikupaka Abraham imaekakire Tuparãre bojaeka: “Jia ritaja pò'imajare yibaarãñu, miriparãmipi ãrĩwa'ri”, Tuparãre kire ãrĩka. ²⁶ Mia yijeyomarã Israelkarã, Tuparãte yapaika upakaja baarimaji kime Jesús. Ò'õrã Tuparãte kire pũataeka poto mamarĩ maro'si kire kipũataeka jia mare kibaakaro'si. Ba'iaja mabaika maja'ataokaro'si i'supaka Israelkarãro'si kibaekaka,— Pedrote nare ãrĩka.

4 ¹⁻² “Najããekaki imako'omakaja Jesúre pupatũrũeka. I'supaka kibaekaka simamaka mareoka Tuparãre pupatõrõrãñu”, Pedro Juanpitiyika pò'imajare bojabaraka nimaeka poto napõ'irã netaeka kurarãka, saduceokaka pupajoirã, supabaatirã

Tuparäre jiyipupaka õrĩriwi'ia ãarĩrĩrimaja ãpamakioka. Kopakaja na'mitiritika simamaka, boebaitakaja nimaeka. ³Supa nabaamaka Pedrore, Juanka ãparäre wẽkomaka imariwi'iarã ne'ewa'rika. Na'itakarã sajakã'ã, “Waeroka bikitojo naka majaiye'e”, narĩpupajoeka. ⁴I'supaka nare nabaako'omakaja, Jesús majaroka kibojamaka ã'mitiritirã sayi'yurãte rĩkimarãja imaeka. Mia je'e, ãmirĩjatakaja majoajĩkareka cinco mil rakamarãrõ'õjĩrã Jesũre yi'yurãte imaeka Jerusalẽnreka.^d

⁵⁻⁶Topĩ mae bikitojo Jerusalẽnãjaoka, judĩotatarã ãparimarã, supabaatirã Moisére jã'meka wãrõrimaja, supabaatirã pakiarimarãpitiyika torã narẽrika. Kurarãka ãpamaki imatiyaiki Anás, supabaatirã Caifás, Juan, Alejandrõrãkaoka imaekarã. Supabaatirã Anás tã'õmajaoka torã imaekarã. ⁷Supa imarĩ Pedro, Juanpitiyika wẽkomaka imariwi'iarã imaekarãte Anãre akarũjeka. Mae kipõ'irã eyatirã kiwã'tarã narĩkataeka poto, ikupaka nare kijẽriaeka:

—¿Maki i'supaka baarika mijare jã'merapaki? Supabaatirã, ¿marãkã'ã simamaka bitamajire mija jierape?— nare kẽrika.

⁸⁻⁹I'supaka kẽpakã'ã, Espĩritu Santore kire jeyobaamaka ikupaka Pedrote yi'rika:

—Yija ãparimarã, pakiarimarãoka, mija ã'mitipe rupu. Makire yijare jã'memaka bitamajire wãtawa'ri kire yija jierape ãrĩwa'ri mijare sayija bojaerã baayu mae. ¹⁰Mija ã'mitipe Israelkarã. Jesús Nazaretkakire jã'meikapi ãrĩwa'ri ã'ĩ bitamajire yija jierape. Jã'meikirejeoka yapua tetaekarã mija jããrapaka imako'omakaja Tuparäre kire pupatõrõrape. ¹¹Mija ã'mitipe, bikija Davidre ikupaka o'oeka:

“Wi'ia baarimaja, ãta ã'rõ mija taaeka. Apika i'sio ãtapi wi'ia kibaamaka apõ ãta tẽrĩwa'ribaji imatiyaio sajarika”, ãrĩwa'ri Davidre o'oeka, Tuparäre pũatarũkikare pupajoaweibaraka.^e

---

^d 4.4 Probablemente el número de creyentes fuera mayor a 5000 porque la cifra representa solamente a los hombres adultos. ^e 4.11 Salmo 118.22. Una figura: Jesús es como la piedra y los líderes de los judíos son los constructores. Ellos rechazan a Jesús sin entender que él es el único que puede reconciliar a la gente con Dios.

¹² Jesucristo i'ri'kaja imaki ritatojo wejeareka po'imajare täärükika Tuparäte pūataekaki. Maki apika imabeyuka Jesús upaka baaiki,— Pedrote nare ārīka.

¹³ Pedro, Juanpitiyika kikirimarīaja najaimaka ā'mitiritirā, iparimarāre pūpataeka. “Jia pāpera wārūtiyaberikarā imako'omakaja jiiatakaja najaiyu, Jesús jeyomarā mirārā imarī”, narīpūpajoaeka. ¹⁴ Bitamajite Pedrorākaka imamaka iawa'ri, “Ba'iaja mija baayu”, iparimarāre nare ārīwārūberika. ¹⁵⁻¹⁶ Torājirā mae, pēterā iparimarāre nare porirūjeka. Pēterā na'rika be'rō natiyiaja ikupaka najaibu'aeka:

—¿Marākā'ā nare mabaarāñu mae? Ritaja Jerusalénkarāre ōrīpatayu bitamajite najieka. Supa imarī, “Wapuju pakirimaja nime”, marīwārūberijika sime. ¹⁷ Supa imarī bitamaji majaroka ā'mitiririmarā sime. Supa imarī ikupaka nare marīye'e mae: “Jesúrika po'imajare mija bojamirīkawa'rīrākareka ba'iaja mija jūarāñu”, nare marīye'e,— ārīwa'ri iparimarāre jaibu'aeka.

¹⁸ Nimaekarō'ōrā nare akatirā, ikupaka nare narīka:

—Jesúmajaroka po'imajare mija wārōa'si mae,— nare narīkopeka.

¹⁹ Ikupaka iparimarāre nayi'rika:

—Mija āñua yija yi'rijikareka, Tuparäte yi'ribeyurā yija jarijīñu. ¿Tuparäte yi'ririkopakaja, mijare yija yi'rijīñu bai je'e? Tuparäte iaika wājītāji, ¿dika jībaji imaje'e, mija pūpajoaikareka? ²⁰ Jesúre ārīka yija ā'mitirika mirāka, kibaaroyika yija iāekaoka, bojarija'ataberijirā yija ime,— narīka.

²¹⁻²² —Samija bojamirīkawa'ria'si. I'supaka mija baarākareka, ba'iaja mija jūarāñu,— iparimarāre nare ārīka.

Bitamaji imakopekakire tupakā'ā iawa'ri, jia po'imajare jiyipūpaka Tuparäte ōrīka. Supabaatirā najiekaki, i'parā po'imaja pemawa'ribaji wejejē'rāka eyawa'yuka kimaeka. I'supaka po'imajare imamaka kīkiwa'ri ba'iaja Pedrorākare baabekaja iparimarāre nare poataeka.

“ Jesúrika bojariroka bojabaraka nimarū', ārīwa'ri, yijare mijeyobaabe”, āparaka Tuparäte najēñeka

²³ Poriwa'ritirā najeyomarā pō'irā Pedrorākare eyaeka. Napō'irā eyatirā kurarāka, supabaatirā pakiarimarāre jaika

nare nabojaeka. ²⁴Sā'mitiritirā ī'rīka ta'iarāja p̄upakirā imarī ikupaka Tuparāte najēneka:

—Yija ĩpamaki, ritaja ōñuka mime. Supa imarī mi'ļioka imaki wejepema, ka'ia, riapakiaka, supabaatirā ritaja sareka imarūkia baaekaki. ²⁵Bikija, yija ñeki David, miyapaika upakaja baaroyikaki Espiritu Santore kire jeyobaamaka ikupaka kio'oeka:

“¿Dako baaerā judiotatarā, judiotatamarīrāoka Tuparāte boebariwa'ri, ba'iuapakaja kire nabaaripupajoaeka?

²⁶Ritatojo wejeareka imarā ĩparimarā, supabaatirā p̄o'imajare imaruputarimajaka rēritirā, imaweitikaja nimaeka ba'iaja mire baaerā. Supabaatirā 'Jā'merimaji kimarū', ārīwa'ri miṗūataekakiteoka ba'iaja baaokaro'si nimaeka”, ārīwa'ri kio'oeka.

²⁷Rita Davidre o'oeka upaka simarape yija wejearā. ĩpi Herodes, supabaatirā Poncio Pilato, apetatarā, supabaatirā Israelka'iakarāoka ī'rīka ta'iarāja p̄uparitiirā nimaeka.

Miyapaika upaka baarimaji miṗūataekakire ba'iaja baaokaro'si i'supaka napupajoaeka. ²⁸Bikijarāja, “I'supaka nabaarāñu”, merīka upakaja imawa'ri supa nabaarape.

²⁹Yija ĩpamaki, yijare mia'mitipe. “Ba'iaja mija jūrāñu”, yijare nañua miye'kariria'si. Jia mire y'lyurā yija imamaka yijare mijeyobaabe. Supabaatirāoka dako werikimarāia Jesús majaroka yija wārōerā yijare mijeyobaabe. ³⁰Tērīriki imarī wāmarāia imarāte jiebaraka maikoribeyua mibeabe, “Jesúpi ārīwa'ri i'supaka sime”, p̄o'imajare āñaokaro'si,— Tuparāre narīka.

³¹Kire najaiweaeka poto, nimaekarō'ō ka'ia iyika. Sawatopekapi, Espiritu Santore nare ña'rījāika. Sapī ārīwa'ri dako werikimarāia Tuparā majaroka p̄o'imajare nabojaeka.

Jesúre y'lyurā tiyiaja ba'irījia napibabu'aeka

³²Jesúre y'lyurā ī'rīka ta'iarāja p̄upakirā imaekarā. Supa imarī narikaika, “Yirikatakaja sime”, ārībeyurā imarī, “Maro'siji sime”, ārīwa'ri najeyomarāre najeyobaeka.

³³⁻³⁵ Īrārimarā ka'iba'iparā, supabaatirā wi'ia aperedē ijirūkia rikairā, sawapa niñerū tōpotirā apōstolrākare nijika, wayuoka baairāre najeyobaaerā. Supa imarī nakaki ĩrīkaoka wayuitaka baakire imaberika. Supabaatirā Tuparāre nare jeyobaamaka jītakapiji, “Maipamaki Jesús reyako'omakaja pupatūrurapaki”, āriwa'ri apōstolrākare wārōrija'ataberika. Supa imarī Jesúre yi'yurā rakamarāja jījimaka nimaokaro'si Tuparāte nare jeyobaaeka. ³⁶ Mia, Jesúre yi'yurā watopekareka José wāmeiki levitakaki kimaeka. Chipre wāmeika jūmurikarā pō'ijirikaki kimaeka. Apōstolrāka, Josére Bernabé kiwāmea no'aeka. Griego okapi, “Jījimaka aperedē imarūjerimaji”, ārīrika simaeka. ³⁷ Kiro'siji kika'ia kirikaeka José. I'sia apikate kījika sawapa tōpotirā apōstolrākare ijiookaro'si, wayuoka baairāte najeyobaaokaro'si.

Ananías kirūmu Safirapitiyika ba'iaja nabaaka

5 ¹ Ananías kirūmu Safirapitiyika pūri ikupaka nabaaka. Narioa ijitirā sawapa niñerū natōpoeka. ² Īrātiji pupakirā imarī riowapa imaekakaka naya'eka. Supabaatirā sapiyia apōstolrākare kījika poto,

—Ō'ōjirāja yitōpoko'o,— kērīpakika.

³⁻⁴—Ananías, ¿dako baaerā Satanāre miyi'yu? Mirioaja sime mijirapaka. Sawapa mire nawapaījika mirikaja sime. Mijiriyapaika rō'ōjirāja mijikopejīnu. I'supaka simako'omakaja, “Simaja riowapa mijare nijipatayu”, merīpakiyu. Meñua yijare takajamarīa mipakiyu. Tuparāre, supabaatirā Espiritu Santoreoka pakiwa'ri supa mibaayu,— kire kērīka.^f

⁵ Torājite Ananiāre pupaririña'rīka. I'supaka ima ā'mitiritirā, jimarī tokarāre pupataeka. ⁶ Topi mae ĩrārimarā bikirimaja kire butetirā kire yayerī na'rīka.

⁷ Torājirā mae, maekarakakuri aiyajērā be'erō'ō Ananías rūmu mirākote etaeka, i'supaka kibaaka ōrībekaja. ⁸ Koetaeka poto,

—¿Simaupatiji bai sime ika riowapa mija tōporapaka?—
Pedrote kore ārīka.

^f 5.3-4 Dijo Pedro.

—Ā'ā, simaupatiji sime,— kōrīka.

⁹Poto ikupaka kore kērīka:

—¿Dako baaerā mitīmika ĩ'rātiji pūpajoatirā, Tuparāte pūataekaki Espiritu Santore mipakiyu je'e? Pēterā netara'ayu mitīmite yayerī turiko'orā. Mire yayerī na'rīrāñu ate,— kore kērīka potojo, kopūpaririña'rīka iko oka.

¹⁰Torā kākatirā, bikirimajare kore ĩatōpoeaka. Topi mae kore e'ewa'ritirā kotīmire nayayekarō'orā kore nayayeka.

¹¹Nimarakamakiji Jesúre yi'yurā, supabaatirā ritaja pō'imaja, "I'supaka sime're", napakā'ā ā'mitiritirā jimarīa napupataeka.

Apóstolrāka rīkimakaja maikoribeyu upakakaka nabaaka

¹²I'si poto Jesúre yi'yurā ĩ'rīka jariwa'rīmarīa ĩ'rīka ta'iarāja pūpakirā imarī, Tuparāre jiyipupaka ōrīriwīlī wā'tarā Pórtico de Salomón wāmeirō'orā narērīrijarika. Jerusalénkarāre ĩaeka wājītāji Tuparāre kirikapī nare kijeyobaamaka rīkimakaja maikoribeyu upaka ima apóstolrākare baabeaeka. ¹³Jesúre yi'yurāte jiyipupaka ōrīwa'ri, "Jiirā nime Jesúre yi'yurā", Jerusalénkarāre ārīko'omakaja marā kire yi'yurāka rērīberīkarā, "Werika sime je'e", ārīpūpajoawa'ri. ¹⁴Topi rōmijā, ĩmirījaoka rīkimabaji Maīpamakire yi'yurāte pūburījarika. ¹⁵Maikoribeyua upaka ima Pedrote baabeaeka ā'mitiritirā, wāmarīa imarāte napeyurūkiapi e'era'atirā ma'arījerā nare napāājiyeka. I'supaka nabaekarā, Pedrote o'rīrika nata'aeka, "Yire kiraberū", ārīwa'ri. "Mare kirabeberīkoperākaoka, kirā'rārika mabo'īpī o'rīrākāpīji matārīrāñu je'e", āparaka kire nata'aeka. ¹⁶Jerusalén koyikuri imaekarā, wāmarīa imarāre, supabaatirā napupakareka Satanārīka nā'rījāīkarāreoka napō'irā ne'ewa'rika. Topi mae, nimaupatiji jia oyīaja najarika.

Apóstolrākare ba'iupaka nabaaka

¹⁷Sā'mitiritirā kurarāka ĩpamaki imatiyaiki, kijeyomarā saduceokaka pūpajoairāoka apóstolrākare jimarī na'mijī'aeka ba'īaja naka imawa'ri. ¹⁸Supa imarī nare ñī'arūjetirā Jerusalénrā imaeka wēkomaka imariwī'iarā, nare nataarūjeka.

¹⁹Torã nimako'omakaja i'siñamiji ángel Tuparäre pũataekakire napõ'irã pemakotowirika. Supa imarĩ kopereka wiwatatirã topi nare kipoataeka. ²⁰Nare poatatirã,

—Tuparäte jiyipupaka õrĩriwi'iarã mija a'pe. Torã eyatirã, Tuparã põ'irã õña imajiparikakaka po'imajare mija bojabe,— nare kērĩka.

²¹Topi mae bikitojo ñamiji, Tuparäre jiyipupaka õrĩriwi'iarã po'imajare nawārõeka mae.

Nare wārõbaraka nimaeka poto, kurarãka ñpamaki imatiyaiki, kijeyomarãpitiyika, Israelka'iakarã ñparimaräre nakaeka, naka rēñaokaro'si. Torãjirã wēkomaka imariwi'iarã surararãkare napũataeka apóstolrãkare nakayaokaro'si.

²²Wēkomaka imariwi'iarã eyatirã niamaka torã nimaberika. Torã ñakopetirã, surararãkare pe'riwa'rika ñparimaräre bojarĩ.

²³—Wēkomaka imariwi'ia jia tãteka imarõ'õrã yija eyako'o. Satuerimajaoka sakoperekarekaja imako'orã. Imako'omakaja kopereka wiwatatirã, yija ñamaka, torã nimaberiko'o,— narĩka ã'mitiritirã, kurarãka ñpamaki, Tuparäre jiyipupaka õrĩriwi'ia tuerimaja ñpamakioka, marãkã'ã baaberijĩka najarika. ²⁴Supa imarĩ, “¿Marãkã'ãtaka ruku simarãñu mae?”, narĩka poto ñ'rika surara ñpamaki, kisurararãkapitiyika napõ'irã eyatirã ikupaka nare kērĩka:

²⁵—Mia, wēkomaka imariwi'iarã mija taakopekarã, Tuparäte jiyipupaka õrĩriwi'iarã po'imajare wārõbaraka imarã maekaka,— nare kērĩka.

²⁶Supa kēpakã'ã Tuparäte jiyipupaka õrĩriwi'ia tuerimaja ñpamaki, kisurararãkaka apóstolrãkare e'erĩ ke'rika. Napõ'irã eyatirã ba'iuapakaja nare baabekaja nare ne'ewa'rika. “Ba'iaja nare mabaamaka, ãtapi po'imajare mare jããrãñu je'e”, narĩpupajoaeka kikiwa'ri. ²⁷Nare e'ewa'ritirã, ñparimarã põ'irã nare ne'eeyaeka. Kurarãka ñpamaki ikupaka nare ãrĩkaki mae:

²⁸—Mijare taka puri, “Jesús majaroka mija boja'si”, yija ãrãpe're. Imako'omakaja ritaja Jerusalénkaräre samija wārõyu. Supa imarĩ nimaupatiji sanorĩpatayu mae. “Nãpareareka Jesúre najããeka”, yijareka mija ãñu,— kurarãka ñpamakire nare ãrĩka.

²⁹Topi ikupaka apóstolrãkapitiyika Pedrore kire yi'rika:

—Tuparã kime yi'rityarükika, þo'imaja bo'ibajirã imaki kimamaka. ³⁰ Jesús yapua tetaekarã mija jãärüjekakire, Tuparã þupatöröekaki. Ikijioka kime Tuparã bikija mañekiaräre jiyipupayeera'aekaki. ³¹ Mabo'ikakuripi Tuparãte kire akaeka simamaka kiritapë'röto jiyipupayeerükirö'örã Jesúre rupe maekaka. “Þo'imaja ïþamaki mimabe”, kire kërïka. I'supakajaoka þo'imajare ba'iaja baaikareka tãärükika Tuparãte kire imarüjeka. “Mi'ipi äriwa'ri Israel riparãmerãte ba'iaja baaika naja'ataerã nareka sayiye'kariarãnu”, kërïka. ³²⁻³³ Ritaja Jesúre imaroyirapaka ïækarã imarï, þo'imajare sayija bojarijayu. Supabaatirãoka, “Rita sime nabojarijayua”, þo'imajare ãñaokaro'si Espiritu Santore i'supaka baarijayu. Tuparãte jã'meika yi'yurã rakakaja, Espiritu Santore yijare kiña'ajãäroyirape,— Pedrore nare ärika ä'mitiritirã, jimarï boebariwa'ri, nare jãärika nari'kaeka.

³⁴ ï'rïka fariseokaka þupajoaiki, Gamaliel naka imaekaki. Moisés imaroyikakire jã'meka jiiatakaja wãrörimaji kimamaka þo'imajare jiyipupaka kire örika. Aþerã ïparimarãpitiyika jaiokaro'si wiririkatirã, toþi Þedrorãkare kiporirüjeka.

³⁵ Supabaatirã kijeyomarãka ikupaka kijaika:

—Jia mija ä'mitipe yitã'omaja Israeltatarã. ï'rãre baarika mija yapaika, jia mija þupajoabe. ³⁶ ¿Teudas wãsare baaroyikakaka mija ye'kariritiyu bai je'e? “Imatiyaiki imarï þitã'mua Romakarãka ko'apiritirã nare yipoatarãnu maka'iaþi”, kërïkoþeka be'erö'ö dikarakakuri wejejë'rãkamarãja seyawa'yu. Sã'mitiritirã, “Rita sime je'e”, äriwa'ri cuatro cientorakamarã Teudare nayi'rika. Simako'omakaja surararãkare kire jãäeka. Supa imarï kika imakoþekarãre nayapayu upaka þibipatemaka, kijã'mekoþekaoka ritaariberika. ³⁷ Sabe'erö'ö, “I'siarakamarã þo'imajare ime”, äriwa'ri nawãmea no'oirïmi seyaeka þoto Galileakaki, Judare ö'örã etaeka. Kireoka kijaika yi'riwa'ri rikimarãja þo'imajare kika imakoþeka. Teudare nabaekaja upakajaoka surararãkare kire baaeka. Supa imarï kika imakoþekarãoka þibipatekarã. ³⁸ Sörïwa'ri, “Ba'iaja baabekaja ï'rãre mija ja'atabe”, mijare ñãnu. Wapuju napupaka nare ãnu upakaja nabaikareka ritaariberijïka sime äriwa'ri ñãnu.

³⁹I'sia majaroka bojarī Tuparāte pūataraparā nimajīkareka puri marākā'ā nare mija tá'tewārūbesarāñu. Ba'iaja nare mija baariyaparākareka jia mija pūpajoabe ruḡu, Tuparāte yaḡabeyu upaka mija baa'si,— Gamalielre nare āriika.

I'supaka nare kēpakā'ā,
—Rita meñu,— kire narīka.

⁴⁰Torājīrā Pedrorākare nakaeka ate. Napō'irā netaeka ḡoto nare ḡajerūjetirā,

—Jesús majaroka mijare bojarika imabeyua mae,— āritirā nare napoataeka.

⁴¹Topi mae jījimakapi Pedrorākare ḡorika īparimarā ḡō'ipi. “Jesúre yi'riwa'ri kire ja'atabeyurā imarī ba'iaja ḡo'imajare mare baamaka, jiyiḡupaka Tuparāte mare oñu”, Pedrorākare āriika. ⁴²“ḡo'imajare tāāokaro'si Tuparāte pūataekaki kime Jesús”, bojarika īparimarāre jājibaako'omakaja ḡo'imajare Tuparāte jiyiḡupaka oñiriwi'iarā ī'rārīmi upakaja aḡóstolrākare sawārōroyika. Supabaatirāoka nawi'iarā ḡo'imajare imarō'orā i'supaka oyiaja nabaaroyika.

Īḡotēñarirakamarā nare jeyobaarimajare ne'eka

6 ¹Torājīrā i'sijē'rāreka rīkimabaji Jesúre yi'yurāre imarijarika. Supa imarī, griego oka jairā ikupaka āriikarā hebreo oka jairāre:

—Ī'rārīmi upakaja ba'arika ḡibaripotojo, jia ī'rātiji samija ijibeyu. Natīmiarāte reyataḡaekarā hebreo oka jairā rōmijāre takaja rīkimabaji mija ijirijayu,— narīka griego jairā.

²I'supaka najaimaka, Jesúre yi'yurāre nakaeka aḡóstolrāka. Supabaatirā ikupaka nare narīka:

—Ba'arika ḡibarika ḡemawa'ribaji imatiyaika sime yija wārōrijayua yijaro'si ḡuri. Ba'arika takaja yija ḡupajoajīkareka yija ima ja'atarimaja yija imajīñu. ³I'supaka simamaka yija jeyomarā, mijakarā īḡotēñarirakamarāre mija wā'mabe jia ḡupakirāre, jiyiḡupaka ḡo'imajare oñurāre, Espiritu Santore jia yi'yurāre, “Ba'arika ḡibarimaja mija imabe”, nare yija āñaokaro'si. ⁴Yija ḡuri, Tuparāre takaja jairimaja, supabaatirā kirika bojariroka wārōrimaja imarā,— aḡóstolrākare nare āriika.

⁵I'supaka napakā'ā, “Rita sime”, āñurā oyiaja nimaeka Jesúre y'i'yurā. Supa imarī Esteban, jia Tuparāre y'i'yuka imarī, Espíritu Santore kire jeyobaamaka, kiyapaika upakaja baarijayuka kimamaka, ba'arika p̄barimajiro'si kire ne'eka. Supabaatirā ne'eka Felipere, Prócorore, Nicanore, Timónre, Pármenare, supabaatirā Antioquíakaki Nicoláre. (Nicolás p̄uri, judíotatamaríka kimako'omakaja, be'rōbaji judíorāka upaka kijarika, nupakaja Tuparāre y'i'yuka.) ⁶Supabaatirā apóstolrāka p̄ō'irā nare ne'ewa'rika. “Írā nime ba'arika p̄barimaja yija wā'mako'orā”, nare naríka. Supabaatirā apóstolrāka napitaka narupuko'a p̄emarā ja'āpeatirā, “Miyapaika upakaja nabaakaro'si nare mijeyobaabe”, āríka Tuparāre najēñeka.

⁷Sap̄i āriwa'ri Jesúrika bojariroka y'i'yurāte bojaeka ā'mitiritirā r̄ikimabaji sayi'yurāte Jerusalénrā p̄burijarika. Supabaatirā kurarākaoka r̄ikimarāja kimajaroka ā'mitirip̄eakarā.

Estebanre nañi'aeka

⁸Tuparāre kire jeyobaamaka, jimarī maikoribeyua p̄o'imajare ĩaeka wājitāji Estebanre baabeaeka. ⁹Kimaekarō'ōrā neyaeka judíorāka r̄ēririwi'iaipi i'taekarā ikupaka kibaarika yap̄aberiwa'ri. “Poyarāre a'ritapaekawi'i”,^g ār̄irika upaka wāmeirō'ō simaeka. Cirenekarā, Alejandríakarā, Ciliciakarā, supabaatirā Asiaka'iakarāp̄itiyika nimaeka torā r̄ērīkarā. Írā Estebanka okabojikarā. ¹⁰I'supaka kire nabaako'omakaja jia Estebanre nare y'i'riwārūka, Espíritu Santore kire jeyobaamaka. Supa imarī marākā'ā baatirā kire nokatērīwārūberika. ¹¹Kire okatērīwārūberīwa'ri, āperāte niñerū nawapāijika, Estebanre nabojaāokaro'si. Se'ekarā, “Tuparāte, supabaatirā Moisés imaroyikakiteoka Estebanre jaiyuyerapaka ā'mitiraparā yija ime”, āriwa'ri āperāre napakibojaka. ¹²Napakika ā'mitiritirā, jimarī wejeakarā, supabaatirā pakiarimarā, Moisére jā'meka wārōrimajaoka kire boebariwa'ri Estebanre ñi'atirā judíorāka ĩparimarā p̄ō'irā kire

^g 6.9 Sinagoga de Esclavos Libertados.

ne'ewa'rika. ¹³ Ìparimarã þõ'irã kire ne'eeyaeka þoto majaroka þakirimajare nakaeka. Niñerũ nawapaïjimaka ikupaka naboþapakika:

— Ìrãkurimarĩa Tuþarãte jiyipupaka õririwi'ia supabaatirã Moiséte já'mekaoka kijaiyuyemaka yija ã'mitiyu.

¹⁴ Supabaatirã, “Jesús Nazaretkaki Tuþarãte jiyipupaka õririwi'ia kuyepaterãki, supabaatirã Moisés imaekakite já'meroyika sapi pupaika maima kio'arãñu”, i'supaka Estebanre ãpakã'ã yija ã'mitirape,— ãriwa'ri naboþapakika.

¹⁵ Supa imarĩ torã imaekarãte kire yoirĩkaeka. I'supaka kire nabaamaka ángel þema upaka ya'tarika kipema jarika.

“Oka yire imabeyua”, Estebanre ãrika kurarãka ipamakire

7 ¹⁻² Torãjirã mae ikupaka Estebanre kërĩka kurarãka ipamaki imatiyaiki:

— ¿Yaje rita sime nañua?— këpakã'ã,

— Mija ã'mitipe yitã'omaja. Bikija mañeki Abraham imaekakite Mesopotamiaka'iarã kimaeka þoto tẽriwa'ribaji õñuka Tuþarãte kire þemakotowirika, Haránwejearã ke'rirã baaeka ruþu. ³ Ikupaka sãñu Tuþarã majaropũñurã: “Mimarõ'õ miporitape, supabaatirã mirirãreoka toþi me'ewa'pe apea ka'ia mire yibearãrõ'õrã”, Tuþarãte kire ãrika. ⁴ Supa imarĩ Caldearõ'õpi þoritirã Haránwejearã imarĩ ke'rika. Torã keyaeka be'rõ kipaki wãsare kire reyatapaeka. I'sia be'rõbaji ika maka'iarã Abrahamre imaerã Tuþarãre kire þũataeka. ⁵ “Torã mimabe”, Tuþarãre kire ãriko'omakaja, saba'ipimarĩa kimaeka ruþu. Supa imarĩ, “Yirika sime ika ka'ia”, Abrahamre ãriwãruberika. Toþi mae ikupaka simatiyayu Tuþarãte kire ãrika: “I'sia ka'ia mire ñijirãñu. Mireyarãka be'erõ'õ, miriparãmerãrika simarãñu”, kire kërĩka, makarãmarika kimako'omakaja. ⁶ Toþi, ikupaka Tuþarãre kire ãrika ate: “Ñamajĩ toþi þoritirã, aþerã ka'iarã miriparãmerãre imarãñu. Torã nimarãka þoto cuatro ciento rakakuri wejejẽ'rãrõ'õjirã i'sika'iaakarã nare já'mewã'imarĩrijarirãñurã. ⁷ Imako'omakaja miriparãmerãre ba'iaja nabaarãka wapa ba'iaja nare yibaarãñu yi'ioka. Toþi þe'rira'atirã ika ka'iarã miriparãmerãre etarãñu ate. Torã imatirã ñamajĩ yire

jiyipupaka òrīwa'ri yika najairijarirāñu”, Tuparāre ārika mañeki Abrahamre. ⁸Ikupaka Abrahamre kērika ate: “Mire yibojaika ā'mitiripēatirā, 'I'supaka yibaarāñu, merirākareka, mimakire pō'ijirirāka be'erō'ō circuncisión kire mibaabe. 'Tuparāriki kime, āriwa'ri”, Abrahamre kērika. I'supaka Tuparāre kire ārika simamaka, kimaki Isaacre pō'ijirika maekarakaotēnarirakarīmi seyawa'rika poto circuncisión Abrahamre kire baaeka. Supabaatirā Isaacoka, kimaki Jacobre i'supakaja baaekaki. Jacoboka i'supakaja baaekaki kimakarā mañekiarā i'pōu'puarāe'earirakamarā imaekarāre.

⁹Jacob makarā, jimarī narī'i Josére na'mijjaeka, (napakire wātatiyaekaki kimamaka).^h Supa imarī Egiptokarāre kire ijitirā kiwapa najēñeka. Supa kire nabaamaka Egiptorā naba'iraberimaji upaka kimaokaro'si kire ne'ewa'rika. I'supaka kire nabaako'omakaja Tuparā pūri jia kika imaekaki. ¹⁰Egiptorā Josére ba'iaja jūarūkia imakopekareka Tuparāre kire tāāeka. Tokaki ipi Faraón pō'irā Josére imaeka poto, jia kiōrīwārūrūkia Tuparāre kire ja'ataeka. Sapi āriwa'ri Faraónre jijimaka Joséka imaeka. Supa imarī, “Egiptokarā nimaupatire, yiwi'iaakarāreoka jā'merimaji mimabe”, Faraónre kire ārika.

¹¹I'sia poto Egiptorā ba'arika pūrika, Canaán ka'iarekaoka. Ba'arika imabepakā'ā kēsirabawa'ri, jimarī ba'iaja najūaeka mañekiarā, no'orā ba'arika tōpōwārūberīwa'ri. ¹²Supa imarī mañeki Jacob, “Egiptorā trigo nawaruayu're”, ārika majaroka ā'mitiriwa'ri, José ma'merāre kipūataeka, “Samija waruayape”, āriwa'ri. ¹³Supa imarī torā ba'arika e'erī natuyarika. Sabe'erō'ō torājaoka na'rika ate. Supa nabaamaka ikupaka Josére nare ārika: “Yire mija iawārūbeyu, mija rī'iji yi'i”. Kirirāka Josére jaika majaroka tokarā pō'imaja Faraónre bojamaka, “Jee, hebreatataki kime kā'a”, kērika. ¹⁴Torājirā mae, kirirā nimaupatiji kipakipitiyika setenta y cinco rakamarā imaekarāte Josére akarūjeka Egiptorā nimaokaro'si. ¹⁵Torājirā mae, Egiptorā imarī, Jacobre a'rika. Ñoaka torā kimaeka be'erō'ō kireyaeka. Supabaatirā kimakarā mañekiarā

---

^h 7.9 Esta frase es información que se ha añadido para ayudar los lectores a entender la envidia de ellos. Véase Génesis 37.3-4.

wāsarāoka torāja reyaekarā. ¹⁶Nareyaeka rakakaja Siquem wāmeirō'ōrā nare ne'ewa'rika, āta wi'iarā namajaka tarī. Abraham wāsare Hamor makarāte wapañjkarō'ō simaeka nare nataekarō'ō.

¹⁷Egiptorā nimaeka poto, rīkimabaji mañekiarāre pūburijarika. Torājite koyia sajariwa'rika, “Abraham, miriparāmerāre Canaán ka'ia ñijirāñu”, Tuṣarāre ārika seyarūkia. ¹⁸I'si poto Josére imaekakaka ōrībeyuka, mamaki ipire imaeka Egiptorā. ¹⁹Iki ipi pakibaraka, ba'iaja mañekiarāre baaekaki. “Rōmijāre makarāārirāka poto, imiriji kimajikareka kire mija taabe kijīñaokaro'si”, āriwa'ri nare kijā'meka. ²⁰Torājite jiyuritakijika Moisére pō'ijirika. Suṣa imarī, maekarakamaki aiya kire ja'atabekaja kipakiarāre kire ba'iarika. ²¹⁻²²Marākā'ā baatirā wi'iarā kire ya'ewārūberīwa'ri pēterā, kire tatirā kipakore kire a'ritapawa'rika. Kire tōpotirā Faraón makore kire e'eeka komaki upaka kire ba'iayaokaro'si. Koka kimekā'aja Egiptokarāre pūpajoaikakaka jia ōrīwārūki Moisére bikika. Jia jaiwārūiki, imatiyaika oyiaja baaiki kimaeka. Suṣa imarī jia jiyipupaka kire norīka.

²³Ī'parā pō'imajarakakuri wejejē'rāka keyaeka poto, “Matikuri yitā'omajare iarī ya'riye'e mae”, kērīpūpajoeka. ²⁴Torā keyaeka poto, kitā'omajire kipajeka ī'rīka Egiptoka'iakaki. Suṣa kibaamaka, ruṣuwapae'erā baakōrī, Moiséte kire jāāeka. ²⁵“Egiptoka'iakarāre ba'iaja mare baamaka, mare e'eru'awa'ririmaji Tuṣarāre jā'mekaki Moisére ime', yitā'omajare yire ārīrū”, kērīpūpajoeka. I'supaka kipūpajoako'omakaja, sayi'ribeyurā upaka nimaeka. ²⁶Topi mae aṣerīmi ī'parā Israelkarā pajairāre kīaeka. Suṣa imarī ikupaka nare kērīka: “Mija ā'mitipe. ¿Dako baaerā ī'rātomaja imako'omakaja mija jīñu?” ²⁷Kēpakā'ā, Moisére turitatirā ikupaka pajabaraka imaekakire kire ārika: “¿Maīpamaki mimabe', maki mire ārāpaki? ²⁸¿No'oka Egiptoka'iakakire mijāārāpaka upaka yire jāāerā mibaayukā'ā?”, Moisére kērīka. ²⁹Imarī, “Kopakaja Faraónte sōrīrā baayu”, āriwa'ri Egiptopi Madián ka'irō'ōrā Moisére ru'riwa'rika. Torā rōmie'etirā ī'parā kimakarārīka.

³⁰Torājīrā ī'parā pō'imajarakakuri wejejē'rā be'erō'ō, ī'rārīmi Sinaí wāmeika pūsiwāta pō'imajamatorā

© 1996 David C. Cook

(Hechos 7.30-32)

Moiséte imaeka. I'suparō'ōrā imaripotojo, kiwā'tarā ī'rābi yaḡumakarāka jū'rēka watopekapi ángelte kire ḡemakotowirika. ³¹⁻³² Yaḡumakarāka jū'rēika yoitirā, Moiséte ḡupataeka. ḡupataripotojo jia īatiyaokaro'si sawā'tabajirā ke'rika ḡoto ikupaka Tuḡarāte kire ārika: “Yi'i imaki Tuḡarā. Miñekiarā Abraham, Isaac, Jacobrāka jiyiḡupaka norīroyikaki”, kire kērika. Sā'mitiritirā kiḡupaka kikiwa'ri yaḡumakarāka jū'rēka kiyoiberika. ³³ Toḡi mae ikupaka maīḡamaki Tuḡarāte kire ārika: “Ō'ōrāja ñima simamaka ba'iaja baarūkimato sime. Suḡa imarī miū'ḡuko'a e'etaturā yire mijiyiḡupayeebe. ⁱ ³⁴ Yirirā Israelkarā, Egiptorā ba'iaja

ⁱ 7.33 Según las costumbres de los judíos, para mostrar reverencia no se permitía llevar sandalias o zapatos en un lugar sagrado. Véase Josué 5.15.

najūamaka ñiayu. I'supaka imawa'ri ba'iaja najaijoamaka ña'mitiyu. Supa imarī 'Egiptokarā imarā judíorākare ru'rirū', āriwa'ri nare jeyobaarī yi'tako'o. Supa imarī Egiptorā mire yipūatayu mae”, Tuparāte ārika Moiséte,— āriwa'ri Estebanre bojaeka iparimarāre.

³⁵Topi ikupaka kērika ate:

—Apikare marīa Moisérejeoka þo'imaja yi'riberika. “Yija ipamaki marīka mi'i. Ba'iaja yija baaika iarīrimajimarīka mime”, kire narīka, judíorāka. Imako'omakaja Egiptorā imaekarāre Moisére ke'ewa'rirūjeka supabaatirā, “Nipamaki mimabe” kire kērika Tuparā. Ika ñañua kūpajika yapua jū'reka watopekapi ángel Tuparāre pūataekaki Moisére sabojaekaki. ³⁶I'si þoto rīkimakaja maikoribeyua baabebaraka Egiptorā Moisére imaeka. I'supaka baarika þikoweatirā mañekiarāre ke'era'aeka mae. Topi i'tarijaparaka, riapakiaka Oko Jū'ayakareka, supabaatirāoka þo'imajamatorā maikoribeyua Moisére baabearijarika i'þarā þo'imajarakakuri wejeje'rākarō'ōjirā. ³⁷Ikijioka ikupaka mañekiarāre bojaekaki: “Tuparāre yire ārika upakaja apika

© 1996 David C. Cook

(Hechos 7.36)

etarāki kiro'si jaijirimaji. I'ki matā'omajjioka kimarāñu”, Moisére nare ārīka.^j ³⁸I'sia bojaekakijjioka kimaeka mañekiarāka Sinaí wāmeika pusiwāta po'imajamatorā rēriroyikaki. I'supaka imabaraka īrīkaja pusiḡemarā marīwa'ritirā ángelka jairī ke'rika. Torā Moiséte eyaeka poto Tuparāte jā'meka ángelte kire bojaeka. Sabe'erō'ō kire kibojakakaka mañekiarāte bojarimaji kimaeka Moisés. Supa imarī maimajiparūkiakaka kibojaka upakaja simara'aeka maro'sioka.

³⁹Imako'omakaja mañekiarā kibojaka upaka yi'riberikarā. Supa imarī, Egiptorā pe'ririka nayapaeka ate. ⁴⁰I'supaka simaeka poto pusiḡemarā Moiséte imekā'āja, ikupaka kima'mi Aarónte narīka: “No'orā kime mirī'ī, Egiptoka'iarā maimarapaka poto mare e'era'arapaki. Torā kime morīberijiki kime mae. Supa imarī, jērāka yija jiyipupayeerūkirāte^k mibaapo'ijiabe. Mare imaruḡutarimajaka maimajikareka, jia maro'si simarāñu. I'suparāre imarākareka ma'ririyaḡairō'ōrāja mare na'rirūjerāñu”, Aarónte narīka. ⁴¹Nare yi'riwa'ri wa'ibikirāwēko makarāka upaka ioika jērāka nabaeka. Sapo'ijiatirā wa'iro'sia sanajoejijika. Supabaatirā jiyipupaka sōrīwa'ri nabayaarika. ⁴²I'supaka nabaamaka Tuparāre nare īarīja'ataeka, “Nayapayu upakaja nabaarū”, ārīwa'ri. Supa imarī tā'pia, aiyaka, ñamikaki aiyareoka jiyipupayeabaraka nimaeka. Mía: Tuparāro'si bojaijirimaji Amós ikupaka ārīkaki:

“Israelkarā, yire mija ā'mitipe ruḡu. Ī'parā po'imajarakakuri wejejē'rāka po'imajamatorā mija imatapaeka poto yire jiyipupayeerberikarā, wa'iro'sia yiro'si mija joejiberika.

⁴³Yire jiyipupayeerimarāja mija pupaka mijare ārīka upakaja mija baaeka jiyipupaka oñurā mija ime. Ikupaka sime: Kūḡajjika wi'ia baatirā, sareka Moloc wāmeikire kōketirā mija jiyipupayeeka. Tā'pi jērāka upaka mija baaekaki Refán wāmeikireoka jiyipupaka mija ōrīka. I'supaka mija baamaka, Babilonia a'riwa'rirā nare yitaarāñu”, Tuparāre ārīka,— ārīwa'ri Estebanre bojaeka iparimarāre.

^j 7.37 Véase Deuteronomio 18.15, 18 que se refiere al futuro Mesías (Cristo).

^k 7.40 Dioses que son ídolos.

⁴⁴Topi ikupaka nare kērika ate:

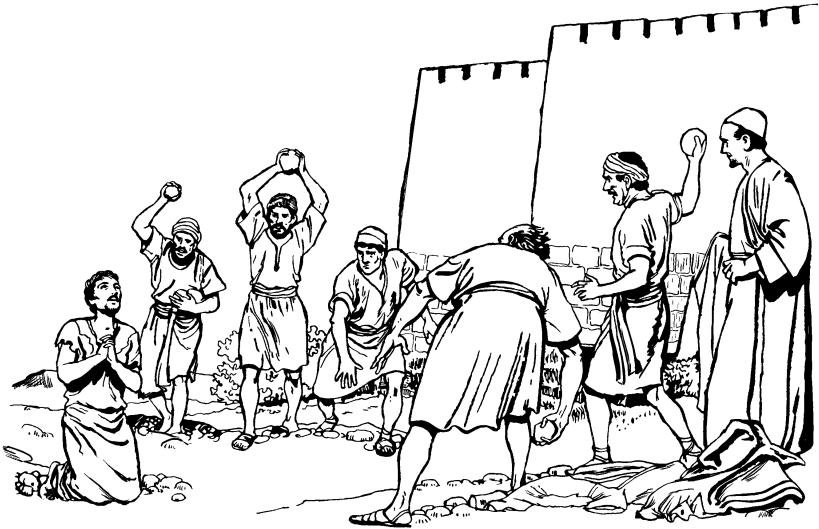
—Mañekiarāte po'imajamatorā imaroyireka poto cabra ajeakaka baaeka wi'li wā'tarā imatirā Tuparāte najiyipupayeeroyireka. I'sia imaeka, “Tuparāte makaja ime”, āriwa'ri kire najiyipupayeerūkirō'ō. Pusipemarā Tuparāte kire sabaeka upakaja po'imajamatorā ruitirā Moiséte sabaarūjeka. ⁴⁵Topi mae Moiséte reyaeka be'erō'ō Josuére kiō'toarā o'aeka. Kio'aeka be'erō'ō i'sia wi'lia namakarā mirārāte e'ewa'rika Canaán wāmeirō'ōrā. Na'rikarō'ō namajamarā ka'ia simako'omakaja, naka jīrīkarāte Tuparāte poataeka. Cabra ajeapi wi'lia nabaaroyika imaeka ruḡu Davidre judiotatarāte jā'meyukā'āja. ⁴⁶Jia jījimaka Tuparāre imaeka mañekiarā ipamaki Davidka. Tuparāka jījimaka imawa'ri kitā'omajapitiyika Tuparāre jiyipupaka kiōñaokaro'si wi'lia kiro'si baarika kipupajoakoḡeka. Imako'omakaja Tuparāre kire sabaarūjeberika. ⁴⁷David maki Salomón pūri Tuparāro'si wi'lia baaekaki mae. ⁴⁸Po'imajare baaeka wi'iarā imabeyuka Tuparā, ritaja pemawa'ribaji imatiyaiki imarī. Ikupaka bikija kiro'si bojaījirimajire o'oeka:

⁴⁹⁻⁵⁰ “Ritajakaka ipamaki nīme. Supabaatirā yi'iji imaki ritaja po'ijjaekaki. Supa imarī yiro'si wi'lia mija baarāka, ¿yikoyiaja simarāñu bai je'e?”, Tuparāte ārika,— āriwa'ri Estebanre bojaeka.

⁵¹—Mija ā'mitipe, Tuparāre yi'ririyapabeyurā mija ime. Supabaatirāoka kirika ā'mitiripēabeyurā mija ime. I'supaka imawa'ri mañekiarā wāsarā upaka Espiritu Santore yi'ribeyurā mija ime mijaoka. ⁵²Ritaja Tuparāro'si bojaījirimajare ba'iaja jūarūjerimaja mija ñekiarāte imaeka. Supabaatirāoka Tuparāte yapaika upakaja yi'ririjayukite etarūkia bojarimajare najāāeka mija ñekiarā. Supa imarī maekakaja ketaeka potojo, “Kire najāārū”, āriwa'ri kire mija okabaeka. ⁵³Tuparāte jā'meika mija yi'ribeyu, ángelrākapi āriwa'ri mija ñekiarāre Tuparāte sabojaeka simako'omakaja,— Estebanre ārika iparimarāre.

Estebanre najāāeka

⁵⁴I'supaka kēpakā'ā yaiwēkoa boebayua upaka nopia Estebanre nabeaeka, boebatakaja jariwa'ri. ⁵⁵I'supaka

© 1996 David C. Cook

(Hechos 7.54-60)

nabaako'omakaja, Espíritu Santore jia kire jeyobaaikaki imarĩ, yu'awa'ri iaerã baakõrĩ, yaaboaike Tuparãrika kãaeka. Supabaatirã Tuparã ritapẽ'rõtorã Jesúre rĩkamarika. ⁵⁶I'sia ïatirã, ikupaka ïparimarãre kẽrika:

—¡Aya! Mabo'ikakurirã ñiyayu mae. Tuparã ritapẽ'rõtõpi Po'imaja Ma'mire rikamayu,— Estebanre ãrika.

⁵⁷Torãjĩrãja þuri kopakaja kijaika ã'mitiririka yapaberiwari, na'mukoþea natãteka. I'supaka baatirã okajãjirokapi akaserebaraka kipõ'irã narĩriwari. ⁵⁸Supabaatirã weje a'riwariã kire ne'ewa'rika, ãtapi kire jããriataokaro'si. Torã kire e'eyatirã najariroaka þemakato e'etatirã, Saulore nijika sakĩariñaokaro'si. Sakĩariñukã'ãja ãtapi Estebanre najããbareũ'mueka. ⁵⁹I'supaka kire nabaayukã'ãja ikupaka Jesúre kẽrika:

—Ñipamaki Jesús, yire me'etõpe,— kẽrika.

⁶⁰I'supaka ãriweatirã ñukurupatirã, akasererikapi,

—¡Ñipamaki, ba'iaja yire nabaaike nareka samiye'kariabe!— Jesúre kẽrika. I'supaka kijaika be'erõ'õjite kopakaja kipuparirika mae.

Jesúre yi'yurâte ba'iaja Saulote baariyapaeka

8 ¹⁻³Estebanre najããeka ïatirã, “Jia sime”, Saulore ãrïka. Topi mae, jia Tuparãre yi'yurã imaekarã judíotatarã ïrã Estebanre yayekarã. Ñajoabaraka jimarï kire norika. I'sirïmijioka Jesúre yi'yurãre ba'iaja nabaaũ'mueka Jerusalékarã. Supa imarï Judea ka'iarã, Samaria ka'iarã naru'riwa'rika. Imako'omakaja apóstolrãka puri Jerusalénrãja tuikarã. Saulo, “Estebanre najããparũ”, ãrïpupajoekaki imarï, ïrãwi'i jariwa'ririmarïaja mo'abaraka Jesúre yi'yurãre tōpotirã ïmirïja, rōmijãreoka wēkomaka imariwi'iarã nare kitaroyika.

Samaria ka'iarã Jesúrika bojariroka Felipete wãrōeka

⁴Jerusalénrõ'õpi ru'riwa'rikarã imako'omakaja aperiõ'orã eyatirã Jesúrika bojariroka nawãrōeka. ⁵Felipe Jerusalénpi ru'riwa'ritirã, Samariaka'iarã imawejearã eyaekaki. Torã eyatirã, “Po'imajare tããokoro'si supabaatirã nare jã'merimaji kimaokoro'si Tuparãte kire pũataeka”, ãrïwa'ri Jesúrikakaka Felipere nare bojaeka. ⁶Torãjirã mae, rïkimarãja po'imajare kipõ'irã rērïka kire ã'mitiriyapawa'ri. Supabaatirã, maikoribeyua kibaabeamakaoka ïawa'ri kibojaeka jiapi na'mitirika. ⁷I'supaka maikoribeyua baabeabaraka rïkimarã po'imaja pupakarã Satanárika ima ña'rïjãikarãreka Felipete poataeka. I'supaka kibaamaka nareka imaeka akaserebaraka porika. Supabaatirãoka rïkimarãja bitamajareoka kijieka. ⁸Supa imarï i'sia wejeakarãre jïjimaarika.

⁹⁻¹¹I'sia wejearã Simónre imaeka. ïrãkuri wejejẽ'rãmarïa ye'oiki imarï, kipupakapi baabeabaraka kimaroyika. I'supaka baarijaparaka, “Yi'i imaki imatiyaiki”, tokarãre kērïroyika. I'supaka nare kibaamaka rïkimarãja imatiyairã, imatiyabeyurã pariiji kire nayi'rika. “Tuparãte kire jeyobaamaka tērïtaki kime”, ãrïwa'ri jiyipupaka noñuka kimaeka. ¹²I'supaka nimako'omakaja Felipe puri Jesucristorika bojariroka nare wãrōekaki. “Tuparãte pũataekaki kime Jesús. Supabaatirãoka kire yi'yurã puri jia Tuparãte nare imaruputarãnu”, ãrïwa'ri nare kibojaeka. I'sia ã'mitiritirã Jesúre ïmirïja, rōmijãoka kire

nayi'rika. I'supaka imawa'ri Felipete narupuko'a najūjerūjeka, “Kopakaja Jesúre yi'yurā yija ime”, āriwa'ri. ¹³Simónoka, ye'oiki imako'omakaja, Jesúrika bojariroka yi'ritirā rupuko'a kijūjerūjeka. Torājitepi mae Felipeka kijeyoariū'mueka. Kika imarijaparaka Tuparārikapi maikoribeyua Felipe baabeamaka ĩatirā, marākā'ā mabaaberijīkarō'ōjīrā Simónre jarika i'supaka ima ĩakoriberikaki imarī.

¹⁴“Samariaka'iaakarā rikimarāja Tuparārika na'mitiripēayu”, ārika majaroka na'mitirika Apóstolrāka Jerusalénrā imatirā. Supa imarī Samariarā napūataeka Pedre, Juanka. ¹⁵⁻¹⁶Samariaka'iarā eyatirā tokarā Jesúre ā'mitiripēairā rupuko'a jūjekarā imako'omakaja, “Tuparāre pūataekaki Espiritu Santore nareka imabeyurā nime ruḡu”, narīwārūika. “Espiritu Santore nare nā'rījāirū”, āriwa'ri Tuparāre narosi najēneka. ¹⁷Supabaatirā Jesúre ā'mitiripēairāte ĩ'rika jariwa'ririmarīa narupuko'a narabemaka Espiritu Santore nare nā'rījāika.

¹⁸⁻¹⁹Pedrorākare nare rabemaka Espiritu Santore nare nā'rījāimaka Simónre ĩaeka. I'sia ĩatirā niñerū nare ĩjirika yapawa'ri ikupaka nare kērika:

—Mija baaika upaka yibaamaka Espiritu Santore nare nā'rījāirika yiyapayu yi'ioka. Ika sime supa yire mija baarūjerūki wapa,— nare kērika.

²⁰Topi ikupaka Pedre kire yi'rika:

—Wapamarīaja Tuparāte ja'ataika puri, waruarirūkimarīa sime. I'supaka miḡupajoaika simamaka, miniñerūpitiyika ba'iaja imarika tiyibeyurō'ōrā me'rirū āriwa'ri. ²¹Ba'iaja miḡupajoaika oñuka Tuparā. Supa imarī, yijaka aperāte Espiritu Santore nā'ajāārimajimarīka mime. ²²⁻²⁴Kopakaja mae ba'iaja miḡupaka mireka nīawārūyu. Mia, Tuparāte tērīrika imakakapi yija baarijayua mioakiyu. Supabaatirā ba'itakaja baarimaji imarī, marākā'ā baatirā ape upaka imarimajimarīka mime. Ba'itakaja miḡupajoaika ja'atatirā Tuparāte mijēnebe, “Ba'iaja yipupajoaika yireka miye'kariabe”, āriwa'ri,— Pedre kire ārika imarī, ikupaka Simónre kire terika:

—Maīpamaki Tuparāka yiro'si mija jaibe. “I'supaka mijūarāñu”, yire meñua jūarika yapabeyuka yi'i puri,— Pedrorākare kērika.

²⁵I'sia be'erō'ō Jesúre baaroyika niaeka mirāka, supabaatirā nare kibojaroyikakaka tokarāre nabojaeka. Po'imajare wārōweatirā, Jerusalénrā pe'riwa'rikōrī Samariaka'iarā wejerakakaja Jesúrika nawārōrijarika.

Etiopíaka'iakakire Felipete rupuko'a jújeka

²⁶I'sia be'erō'ō Tuparā Felipe pō'irā ángelte pūataekaki ikupaka kire kēñaokoro'si:

—Jerusalénrā me'pe. Torā meyarāka poto, Gaza wāmeika wejearā a'yu ma'arā me'pe. Yapumatopi o'yuma'a sime i'sima'a,— Felipete kērika.

²⁷Supa imarī kire kērika upakaja Felipete a'rika mae. Topi a'ririjaparaka Etiopíaka'iakakire kīaeka. Etiopíaka'iakarā ipamakore niñerū iarīrīrijeyobaarimaji imatiyaiki kimaeka. Jerusalénrā Tuparāte jiyipupayeerī turikaki, torājite kipe'rieyawa'rika. ²⁸Kawarure tūrūrūkiapi kire yierijayukā'āja Tuparāro'si bojarimaji Isaías wāsare o'oekakaka kīarijarika.

²⁹Torājirā mae, ikupaka Espiritu Santore ārīka Felipete:

—Kire eyatirā, kiwātapiji me'ririjape—.

³⁰Supa imarī kire rīrieyatirā, Tuparāte bojaijirimaji Isaíare o'oekakaka iabaraka kijaipatemaka, kiā'mitirika. Topi mae,

—Torā mijai pateika ¿yaje miōrīwārūyu?— Felipete kire ārīka.

³¹I'supaka kēpakā'ā,

—“I'supaka sāñu”, ārīwārūbeyuka yi'i, maki yire sabojabeyua simamaka,— kire kērika.

Topi mae,

—Yipō'irā mimarījāibe yire samiwārōkaro'si,— Etiopíakakire kire ārīka.

³²Isaías Tuparārika o'oeka kijaipatekarō'ō ikupaka bojaeka:

“Oveja jāōkoro'si ne'ewa'yu upakaja i'rīkate ne'ewa'rirāñu. Kipoya nata'amaka oveja akaserebeyua sima upakaja ba'iaja kire nabaako'omakaja kiakaserebesarāñu.

³³Rīkimarāja po'imajare iarāka wājītāji ba'iaja kire nabaarāñu. ‘Ba'iaja baaiki kime’, kireka napakā'ā ki'yopi'rirāñu ba'iaja baabesarāki imarī.

© 1996 David C. Cook

(Hechos 8.26-40)

Supabaatirā þo'imajare kire jāāmaka, kiriparāmerā imabesarāñurā”, āriwa'ri o'oekarō'ō Etiopíakakire jaipateka.

³⁴Supa imarī kipō'irā Felipete marijāika.

—Tuparāro'si bojaijirimajite o'oekakaka ĩatirā yire mibojabe. ¿Yaje kirikakakaja kio'oeka bai? ¿Apikareka puþajoawa'ri i'supaka kio'oeka kā'ā?— Felipete kērika.

³⁵Topi mae, Isaíare o'oekakaka ā'mitiritirā, ikupaka Felipete kire ārika:

—Isaías ikupaka o'oekaki Jesúre ba'iaja jūarūkiakaka puþajoawa'ri.—

Supabaatirā jía Jesúmajaroka kire kibojaeka. ³⁶A'ririjari ma'arijerā þa'wa imaekarō'ōrā neyaeka.

—Īakōrī, ō'ōrā sime okoa. Maekaka ruþuko'a yire mijūjebe ñarījika ¿yaje rukuya jia simajīñu?— Etiopíakakire kire ārika.

³⁷Topiji kire kiyi'rika:

—Yi'ritiyarīji Jesucristore miyi'rijīkareka, miruþuko'a mire yijūjejīñu.—

I'supaka kēpakā'ā,

—Ăã, Tuparã Makiji kime Jesucristo,— Etiopíakakire
ãrîka.¹

³⁸Supa imarî, “Ô'orã mituibe”, tûrûrûkia tuarimajite ãrîtirã, sapi merîrîkatirã pa'warã natu'arîkaeka Felipete Etiopíakaki rupuko'a jûjeokaro'si. ³⁹Pa'wapi namarîrîkaeka poto, ikuparô'öpîji Felipete Espîritu Santore e'ewa'rika. Sabe'erô'ô pûri Etiopíakakire kire ñaberika ate. I'supaka simako'omakaja jîjimakapi Etiopíakakire o'rika. ⁴⁰Apewejearã Espîritu Santore kire e'ewa'rika be'erô'ô, “Azotowejearã ñimekã'ã mae”, Felipete ãrîpupajoaeka. Topi o'riwa'rikorî wejerakakaja Jesúrika wãrôrijaparaka Cesareawejearã keyaeka.

Saulote yi'riü'mueka Jesúre

(Hch 22.6-16; 26.12-18)

9 ¹Saulo Jesúre yi'yurãte jããrika ri'kawa'ri ba'iaja nareka kijairoyika ruðu. Supa imarî, “Ba'iaja nare yibaaerã”, ãrîwa'ri kurarãka îpamaki imatiyaiki pô'irã ke'rika. ²“Î' Saulo, yîpûataiki Jesúre ã'mitirîpëairãte kiñi'arü”, ãrîwa'ri pãpera kio'ookaro'si kijëneka, Damascorã judíorãkare rëriwi'ia imaruputarimajare beaokaro'si.

—Ika mijã'meikapi nare ñiatôporãka upakaja ñimirîja, rômijãteoka ñi'atirã Jerusalénrã nare ye'era'arãñu,— Saulote kire ãrîka.

³Supa imarî ma'api a'ririjari Damasco wejearã keyaerã baaekarô'ôjite, ikuparô'öpîji mabo'ikakuripi yaaboaika kire jããta'aeka. ⁴Topi mae marãkã'ã baaberiwa'ri sarãja Saulote ña'rîka. Torãjite mae, ikupaka kire sãrîka:

—Saulo, Saulo, ¿dako baaerã ba'iaja yire mibaariwã'imañu?— kire sãrîka.

⁵Sã'mitiritirã,

—¿Maki mime je'e Ñîpamaki?— kërîka.

—Ba'iaja mibaawã'imarîrijayuka Jesús ñime,— kire kërîka.

⁶I'supaka kire ãrîtirã,

---

¹ 8.37 La mayoría de las traducciones de la Biblia no incluyen el versículo 37 porque no aparece en las copias de la Biblia más antiguas.

—Mae mi'mirīkatirā, Damascorā me'pe. Torā meyarāka poto, “Ikupaka mibaabe”, i'rīkate mire ārīrāñu,— Saulote kērīka.

⁷Sauloka a'rikarā, sajaikakite ā'mitiriko'omakaja kire niatōpoberika. Pupataekarā imarī torā najiyirīkataeka supabaatirā jaiberijīkaoka najarika. ⁸Sabe'erō'ō mi'mirīkatirā yoibaotaerā kibaakopeka. Torājīrā mae ōibeyua kiñakoa jarika simamaka Damascorā kijeyomarāre kire tītiwa'rika. ⁹Torā kire ne'eeyaeka be'erō'ō maekarakarīmi yoibeyuka, ba'abekaja, supabaatirā dakooka ukurimarīaja Saulote imaeka.

¹⁰I'sia wejearā Jesúre yi'yuka, i'rīka Ananías wāmeikite imaeka. Makārārūñuroka upakapi kire pemakotowiritirā,

—¿Yaje mime Ananías?— Jesúre kire ārīka.

—Ā'ā Nīpamaki, ō'ōrā nīme,— kire kērīka.

¹¹—Ā'ā, mae Wājima'a wāmeirō'ōpi me'pe. I'sima'api a'ririjari Judas wi'iarā meyarāñu. Torā eyatirā, “¿Yaje ō'ōrā Saulo, Tarsowejeakakire ime?”, kire mepe. Mia, i'supaka merīrāñu yire jēñebaraka imaki kimamaka.

¹²⁻¹³Makārārūñuroka upakapi ikupaka simako'o: Īrīka pō'imaji, Ananías wāmeikire kire yibeako'o. Supa imarī kipō'irā kākaeyatirā kipitaka Saulo pēmarā kija'apearāka poto, ate yoiki kijarirāñu,— Ananíare kērīka poto ikupaka Ananíare yi'rika:

—Jerusalénrā mire yi'yurāre ba'iaja kibaarijayuakaka jiamarīa kimajaroka ña'mitiyu. ¹⁴Supabaatirā kurarāka iparimarāre kire jā'mepūtamaka, ō'ōrā Saulore etaeka. Mire ā'mitiripēairā yija imamaka, wēkomaka yijare baaokaro'si Jerusalénrā yijare e'ewa'ririmaji kime,— Ananíare kire ārīka.

¹⁵Topiji ikupaka Jesúre kire bojaeka:

—Mire ñañu upakaja kipō'irā me'pe. Yimajaroka pō'imajare wārōrimaji kimaerā kire yiwā'maeka. Judíotatarā, judíotatamarīrā, supabaatirā nīparimarāteoka sawārōrimaji kimarāñu. ¹⁶Sapi i'rākurimarīa ba'iaja kijūarāka Saulore ñorīrūjerāñu,— Jesúre ārīka Ananíare.

¹⁷Torājīrā pūri Saulo pō'irā Ananíare a'rika mae. Kimaeka wi'irā eyatirā kipitaka Saulo pēmarā Ananíare ja'apeaeka. Supabaatirā ikupaka Ananíare kire ārīka:

—Yijeyomaki mia'mitipe. Maïpamaki Jesús, mi'tarijarapaka poto mire pemakotowirapakiji, yire pūatako'oka miñakoa jirū āriwa'ri. Supabaatirāoka Espiritu Santore mire ña'rījairū āriwa'ri pariiji yire kipūatayu,— kire kērīka.

¹⁸Torō'ōjiteje, wa'ititi upaka ioika Saulo ñakoapi ña'rīka. Torājirā puri jia kiñakoa jarika ate. I'supaka kire kibaamaka, kimi'mirīkaeka poto Ananiare kire rupuko'a jūjeka. ¹⁹I'supaka kijarika be'erō'ō ba'atirā okajājia kijarika. I'supaka jaritirā ñoapañaka Jesúre yi'yurāka Damascorā kimaeka.

Damasco wejeakarāre Jesúrika bojariroka Saulote bojaū'mueka

²⁰Torājirā mae judíorākare rērīriwi'iarā kākatirā, Jesúrika bojariroka wārōbaraka, “Tuṕarā Maki kime Jesús”, Saulote nare ārīka. ²¹I'supaka kibaamaka, kopakaja ṑ'imajare ṑupataeka.

—Mia, i'iji kime Jesúre yi'yurāte ba'iaja baarimaji Jerusalénrā. Ō'ōrā kime Jesúre yi'yurāte ñi'atirā, kurarāka ipamarā ṑō'irā nare e'ewa'yaokaro'si,— ṑo'imajare ārīka.

²²I'supaka naṑupajoako'omakaja Tuṕarāte kire jeyobaamaka, jībaji Jesúrika bojariroka kibojamirīrīkawa'rika. “Rita sime, Jā'merūkika Tuṕarāte wā'maekaki kime Jesús”, nare kērīroyika. Jia sakibojamaka, Damascokarā judíorāka iparimarā marākā'a kire nokatērīwārūberika.

Judíotatarāte kire jāārika ri'kamaka Saulote ru'rika majaroka

²³Damascorā ñoatakaja sawārōbaraka Saulote imamaka, “Kire majāāerā”, judíorāka Jesúre yi'ribeyurāte āriṑupajoaeka. ²⁴Supa imarī ñami, imioka kire naṑāñaroyika wejeapi ṑoriwa'rirūkīrō'ō koperekarā kire jāāokaro'si. I'supaka nabaako'omakaja Saulote sōrīka. ²⁵Kiōrīka simamaka kibojaka yi'yurāte kire jeyobaaeka, kiru'yaokaro'si. Torājirā mae, ñami wejea nata'tekarō'ōpi imatirā ṑi'i upaka ioikarā kire jāātirā aṑeṑē'rōtorā kire naruetaka kiru'yaokaro'si.

Jerusalénrā Saulote imaeka mae

²⁶Topi, ru'riwa'ritirā Jerusalénrā keyaeka mae. Torā Jesúre yi'yurāka jeyoaririka kiyapakoṑeka. I'supaka

kiyapako'omakaja, “Jesúre yi'ribeyuka kime Saulo p̄uri”, āriwa'ri kire nakikika. ²⁷Imako'omakaja, Bernabé, Saulore jeyobaaekaki. “Mi'tabe, apóstolrākaka majairā”, kire kērika. Sauloka napō'irā eyatirā ikupaka Bernabére nare ārika:

—Saulo kime īī, ma'api ke'ririjayukā'ā maipamaki Jesúre kire pemakotowirika. Supabaatirā kika kijaika. I'supaka Jesúre kire baeaka be'erō'ō Damascorā dako werikimarīaja p̄o'imajare Jesúrika bojariroka wārōrapaki kime,— Bernabére nare ārika.

²⁸I'supaka nare kēpakā'ā, “Maka imarūkika Saulote ime mae”, kireka narika. I'supaka napakā'ā, Jerusalénrā naka kimaeka. Naka imarijari dako werikimarīaja tokarāre Jesúrika kibojaka. ²⁹Judíotatarā imako'omakaja griego oka jairāka jaibaraka Saulore imaeka. Tuparā majaropūñu añua nare bojabaraka, “Sāñu upakaja Jā'merūkika Tuparāre wā'maekaki kime Jesús”, nare kērika. I'supaka kēpakā'ā ā'mitiriwa'ri kire jāarika nari'kaeka. ³⁰Sā'mitiriwa'ri, Cesarearā kijeyomarāre kire e'ewa'rika. Torā eyatirā Tarsowejarā kire nape'awa'rirūjeka.

³¹I'sia p̄oto p̄uri Judea, Samaria, supabaatirā Galilea ka'iarāoka ba'iaja Jesúre yi'yurāte jūaberika. Supa simamaka Espiritu Santore nare jeyobaamaka j̄ijimakapi Jesúre jibaji yi'yurā nimamirīrkawa'rika. Supa imarī rīkimabaji Jesúre yi'yurāte imarijarika. Supabaatirāoka ritaja jiyipupaka Maipamakire oparaka nimarijarika.

Bitamajite Pedrote jieka

³²Supa imarī Jesúre yi'yurāte ī'rāweje jariwa'ririmarīaja Pedrote īatap̄aroyika. I'supaka imawa'ri Lida wāmeirō'ōrā napō'irā turirī keyaeka. ³³Torā eyatirā Eneas wāmeikite kīaeka. Bitamaji imarī, maekarakaotēñarirakakuri wejejē'rāka keyawa'rika kikārīrūkirō'ōrāja p̄eyubaraka. ³⁴Torājīrā mae, ikupaka Pedrote kire ārika:

—Eneas, mia'mitipe, Jesucristore mire jiyu mae. Supa imarī mimi'mirīkabe. Supabaatirā mikārīrūkia mibupebe,— kire kērika.

I'supaka kire kērikarō'ōjiteje, bitamaji imakopekakite mi'mirīkaeka. ³⁵Rīkimarāja Lidakarā supabaatirā

Sarónka'iakarãoka ïaekarã supa kibaaeka. Supa imarĩ nimaupatiji Jesúre y'i'yurã oyiaja najarika.

Reyaekakote Pedrote tããeka

³⁶Ĩrãko Jope wãmeirõ'õkako Tabitá wãmeikote imaeka, Jesúre y'i'yuko. Griego okapi puri Dorcas wãmeiko koimaeka. Jiiko þo'irõmo imarĩ wayuoka baairãte jia kojeyobaaroyika. ³⁷Imako'omakaja, ikuparõ'õpiji wãmaria jariwa'ri koreyaeka mae. Koreyamaka ïatirã reyairãre nabaaika upakaja kopõ'ia najũjeka korĩrã. Supabaatirã ïmipẽ'rõtorã imaeka kurarakarã koro'siji kore nataeka. ³⁸I'supaka kore baatirã, “Lidarã Pedrote ime”, þo'imajare añua Joþekarã Jesúre y'i'yurãte ã'mitirika. Sã'mitiritirã ĩ'þarãte napũataeka Pedrote akarĩ, koyikurirãja kimaeka simamaka. Kipõ'irã eyatirã ikupaka kire narĩka:

—Dajoa wãrũaja yijaka.—

³⁹Supa napakã'ã Pedrote naka a'rika Jope wãmeika wejearã. Torã eyatirã Dorcas majaka nataekarõ'õrã kire ne'ewa'rika. Supa imarĩ kopõ'irã rĩkimarãja natĩmiarãre reyatapaeakarãre oþaraka imamaka kĩaeka. Keyamaka kipõ'irã narẽrika kika jaiokaro'si.

—Dorcate reyaerã baarapaka ruþu rĩkimakaja saya yijare kopu'aĩjirape,— ãþaraka Pedrote sanabeaeka.

⁴⁰I'supaka kire napakã'ã,

—Mija þoriwa'pe ruþu,— nare kẽrĩka.

Naporiwa'rika be'erõ'õ, ñukurupatirã Tuparãka kijaika. Kika jaiweatirã, reyaekakote jorowa'ri ïatirã,

—Tabitá mimi'mibe,— kore kẽrĩka.

I'supaka kẽrĩka þotojo koñakoa wiritaeka. Supa imarĩ Pedrote ïatirã komi'mirupaeaka. ⁴¹Topi mae, kopitakapi ñi'atirã Pedrote kore mi'mataeka. Supabaatirã, “Mija þope ruþu”, kẽrĩkarãte kiakaeka.

—Kopakaja õña kojayu. Ate kore mija ĩarape mae,— Jesúre y'i'yurã natĩmiarã reyatapaeakarã, supabaatirã aþerã najeyomarãreoka kẽrĩka.

⁴²Ika majaroka ã'mitiripatatirã Joþekarã rĩkimarãja Jesúre y'i'rikarã. ⁴³Sabe'erõ'õ torã ñoaka Pedrote imaeka, wa'iro'si ajea ba'iraberimaji Simón þõ'irã.

Cornelio pō'irā Pedrote a'rika

10 ¹Cesareawearā Cornelio wāmeikire imaeka. Torā rīkimarāja surararāka imaekarā īrātatare nawāmeeyeeka Italiakarā. Īrāpitarakamarā pō'imajarakamaki surararāka nimaeka. Niṗamaki kimaeka.^m ²Judíotatakimarīka imako'omakaja Tuṗarāre jiyipupaka oñuka, kiwi'iareka imarāpitiyika. Judíorāka wayuoka baairāre rīkimakaja niñerū jeyobaarimaji, supabaatirāoka Tuṗarāre jaijipaki kimaeka. ³Īrārīmi rā'irā a las tresⁿ simaeka poto, Tuṗarāka jaibaraka makārārūñuroka upakapi Tuṗarāre pūataekaki ángelre kipō'irā etaeka. Jia Corneliore kire īatiyaeka. Supabaatirā kipō'irā kākaeyatirā,

—Cornelio,— ángelte kire ārīka.

⁴Toṗi mae, kireka ñakoariji,

—Aya, ¿marākā'ā sime je'e ñiṗamaki?— pūpatawa'ri kire kērīka. I'supaka kēpakā'ā

—Tuṗarāte mijeñerijayu rakakaja mire kiā'mitiyu.

Supabaatirā wayuoka baairāte mijeyobaaikarekaoka jījimaka kime.^o I'supaka mimamaka mireka pūpajoajipaiki kime.

⁵Supa imarī Joṗewearā imaki Simónre akarī a'rirūkirāte mipūatabe. Kiwāmeajaoka Pedro. ⁶Aṗika Simón wa'iro'si ajea ba'iraberimaji riapakirijerā imaki kipō'irā kime. Torā Simón Pedrote natōṗorañū mipūatarāñurā,— ángelte kire ārīka.

⁷I'supaka kire āriweatirā ángelte a'rika. Sabe'erō'ō ī'parā kiba'iraberimaja, supabaatirā ī'rīka surara jia Tuṗarāte yi'yuka imaekakiteoka kiakaeka. ⁸Supa imarī kipō'irā netaeka poto, ángelte kire ārīkakaka Corneliore nare bojaeka. Nare sabojaweatirā Joṗerā nare ke'rirūjeka.

⁹I'supaka kēpakā'ā a'ritirā, aṗerīmi wājītāji aiya simaeka poto, Joṗe koyikurirā neyaeka. I'tojīte wi'i ruṗututuarā Pedrore mirīka Tuṗarāka jairī. ¹⁰Tuṗarāka jaibaraka kimaeka poto kopakaja kikēsirabaeka. I'supaka kimamaka aṗerāte

---

^m 10.1 Él fue capitán de un grupo de cien soldados que pertenecía a un grupo más grande que se llamaba Regimiento Italiano. ⁿ 10.3 La hora de oración. ^o 10.4 Dios consideró sus oraciones y su ayuda a los pobres como una ofrenda a Él.

© 1996 David C. Cook

(Hechos 10.11-13)

ba'arika kiro'si baayukā'āja ikupaka makārārūñuroka upakapi kiro'si simaeka: ¹¹Mabo'ikakurirā kīaeka poto sayapāia jo'bato i'papē'rōto ñi'atirā maja'aruetaika upaka saruira'aeka. ¹²Satōsiarā ritajakaka wa'iro'sia, wa'iro'siwēkoa pariiji imaeka. Wa'ibikirāka upaka tuyua, wiyua, supabaatirā yiibaraka tuyuaoka simaeka.^p ¹³Supa imarī imipi ikupaka Pedrote sārīkorika:

—Pedro mimi'mibe. Samijāāba'abe,— kire sārīkorika.

¹⁴I'sia oka ā'mitiritirā, ikupaka kiyi'rika:

—Marākā'ā baatirā yibaaberijīka Ñipamaki, Moisés wāsare jājibaaeka ba'akoribeyuka ñime ruḷu.—

¹⁵Toḷi ate sajaikorika:

—“Jājika yiro'si sime”, merīa'si, Tuḷarāte ba'arūjeika pūri, “Miba'abe”,— mabo'ikakuripi sārīkorika.

^p 10.12 Estaba prohibido en la ley de Moisés comer animales tales como reptiles, culebras, marranos, perros, varios insectos, etc. Véase Levítico 11.

¹⁶Maekarakakuri i'supaka Pedrote sabaeka. Sabe'erō'ōpi mae sayapāia Tuparāte e'eka. ¹⁷I'sia iawa'ri, “¿Dako baaerā supa yire sabaayu jee?”, Pedrore āriṗupajoaeka. Pūpajoabaraka kimekā'āja, “No'orā Simónre ime”, ārika ṗo'imajare jēriarijariji, Simón wi'iarā neyaeka Corneliore pūataekarā. ¹⁸Torā eyatirā ikupaka najēriaeka:

—¿Ō'ōrā yaje Simón Pedro wāmeikite ime?— narīka.

¹⁹Kīaeka mirāka pūpajoabaraka kimekā'āja, Espiritu Santore kire jaika:

—Mia'mitiṗe. Maekarakamaki ĩmirīja mire mo'arī etairā. ²⁰Mae miruiwa'pe, naka me'yaokaro'si, “¿Yaje judiōrākamarīrāka ya'rijijū je'e?”, āriṗupajoabekaja mimabe. Yīpūatairā nime,— Espiritu Santore kire ārika.

²¹Supa imarī, Corneliore pūataekarā maekarakamaki ṗō'irā Pedrote ruiwa'rika.

—Yi'iji nime mija mo'aiki. ¿Dakoa āriwa'ri mija i'tako'o?— nare kērika.

²²I'supaka kēpakā'ā ikupaka nayi'rika:

—Yija ĩpamaki Cornelio miṗō'irā yijare pūataiki. Jiika ṗo'imaji kime Cornelio. Supabaatirā Tuparāre jiyiṗupayeeiki. Ritaja judiōtatarāoka kire jiyiṗupayeeirā. Supa imarī ikupaka ángelre kire ārāpe're: “Mia'mitiṗe Cornelio, Simón Pedrore miakapūabe. Supabaatirā mire kibojarāka jia mia'mitiṗe”, ángelre yija ĩpamakire ārāpe,— Simón Pedrote narīka.

²³Supa napakā'ā,

—Ō'ōrā kākara'atirā yiṗō'irā mija kāpe ruṗu,— Pedrote nare ārika.

Aṗerīmi Pedrore naka a'rika mae. Joṗewejeekarā ĩrārimarā Jesúre yi'yurāoka, naka jeyoariwa'rikarā.

²⁴Aṗerīmi Cesareawejearā neyaeka. Neyaerā baaeka ruṗu, kirīrā supabaatirā kijeyomarāṗitiyika rēritirā Corneliore imaeka, “Simón Pedrote bojarāka ma'mitiriye'e”, āriwa'ri nare kioyibojaeka. ²⁵Torā neyaeka ṗoto Pedrote e'etorirī Corneliore ṗorika. Supabaatirā Corneliore nūkurupaeka kire jiyiṗupayeeokaro'si. ²⁶I'supaka kibaamaka kīpitakarā nī'atirā,

—Mimi'mibe. Miupakaja ṗo'imaji nime yi'ioka,— Pedrore kire ārika.

²⁷Topiji kimi'miriŋkaeka mae. Suḡa imarĩ jaibu'arikapiji wi'iarā nakākaeka. Torā kākawa'ritirā rikimarāja ḡo'imaja rērikarāre Pedrote ĩaeka, nare ikupaka kibojaeka:

²⁸—Yija judiotatarā aḡetatarāḡitiyika rukubaka imarika supabaatirā naḡō'irā turirikaoka jājibaairā yija ime. I'siakaka ōriwārūirā mija ime. I'suḡaka simako'omakaja Tuḡarā ḡuri ikupaka yire bojarapaki: “ ‘Jājibaarimarĩa sime’, ñañua ‘Jājibaarika sime’, mija ārĩa'si”, Tuḡarāre yire ārāḡe. Suḡa imarĩ, “Judiotataki imako'omakaja aḡetatarāka rukubaka ñima jājibaarūkimarĩa sime”, ñarīwārūyu maekaka ḡuri.

²⁹Suḡa imarĩ Cornelio majaroka yire nabojarapaka ḡotojo ñojimarĩji miḡō'irā yi'tarape. Suḡa imarĩ ḡmarākā'ā ārīwa'ri oka yire mija ḡūatarape?— Pedrote nare ārĩka.

³⁰I'suḡaka kēḡakā'ā, ikupaka Corneliore kire ārĩka:

—Botarakarĩmi sajaritika be'rō a las tres simaeka ḡoto, Tuḡarāka jaibaraka ikuparō'ōḡiji ángelre saya yaaboaika jāātirā yiḡō'irā ḡemakotowirape. ³¹Topi ikupaka yire kērāḡe mae: “Cornelio. Tuḡarāte mijēneika jījimakaḡi kiā'mitiyu. Suḡabaatirā wayuoka baairāte mijeyobaaika jiaoka kiro'si sime. Saḡi ārīwa'ri jia mire kibaayu. ³²Suḡa imarĩ Joḡewejearā imaki Simón Pedro wāmeikite miakarūjebe. Apika Simón wa'iro'si ajea ba'iraberimaji wi'iarā kime riapakirijerā”, ángelte yire ārāḡe. ³³I'suḡaka yire kibojamaka ā'mitiriwa'ri, ñojimarĩji oka mire yiḡūatarape. Jia oka mi'tayu ō'ōrā. Tuḡarāre ĩaika wājitāji yija rēriko'o kioka simaupatiji ōñaokaro'si. Tuḡarāre mire bojaika yija ā'mitiririyapayu,— Corneliore kire ārĩka.

Cornelio jeyomarāre kiwārōeka Pedro

³⁴Sā'mitiritirā, ikupaka Pedrote jaiū'mueka mae:

—“Aḡerimarāre kiwātaika ḡemawa'ribaji ĩ'rātatareje wātabayuka kime Tuḡarā”, ñarīwārūyu mae. ³⁵Ritatojo wejeareka ḡo'imajatata imaupatirekaja jiyiḡupaka kire ōriwa'ri, kiyapaika upakaja baairāka jījimaka kimarijau. ³⁶Yija tā'omaja Israel wāsa riḡarāmerāro'si Jesucristo, ritatojo wejeareka imarā ĩḡamakite baaekapĩ ārīwa'ri jia Tuḡarāka nimarūkiakaka nare kibojaeka. ³⁷⁻³⁸Mamarĩ Galileaka'iarā, suḡabaatirā ritaja Judea

ka'iareka Jesús Nazaretkakire baaeka õnurã mija ime. Po'imajare wãrõbaraka Juanre narupuko'a jũjeyukã'aja, mae kirikapi baawãrũiki Jesúre kimaũ'murũjeka Tuparã. Supabaatirã Espiritu Santore kire kija'ataeka. I'supaka kibaakaki imarĩ, Galileakarãre supabaatirã Judeaka'iakarãreoka jia kibaeka. Supa imarĩ ritaja Satanãre ba'iaja jũarũjeroyikarãte kitããroyireka. I'supaka kibaaroyireka, Tuparãte kika imaeka simamaka. ³⁹Yija, apóstolrãka, Jerusalénwejearã, supabaatirã judíotatarã ka'iarã ritaja Jesúre baaeka ãeakarã. Sabe'erõ'õ Jerusalénrã judíotatarã ãparimarãte wãpa tetaekarã kire jããrũjeka. ⁴⁰I'supaka kire nabaako'omakaja maekarakarĩmireka, Tuparã puri Jesúre pupatõrõekaki. Supabaatirã Jesúre yijare kipemakotowiaataeka. ⁴¹Judíotatarãte nimaupatiremarĩa Jesúre pemakotowirirã Tuparãte baaeka. Mamarĩtaka kiwã'maekarã yija imamaka i'supaka kibaeka, “Õña Jesúre ime ate”, yija ãriwãrũokaro'si. Ate õña Jesúre jaripe'rika be'erõ'õ kika ba'aeakarã yija ime. ⁴²“ Õña imarãte supabaatirã reyaekarãteoka, ba'iaja nabaeka wãpa nare jẽnerimaji mimabe', ãriwa'ri Tuparãte yire jã'meka ãriwa'ri po'imajare mija bojabe”, Jesúre yijare ãrĩka. ⁴³⁻⁴⁴Tuparãro'si bojaĩjirimaja nimaeka rakamakiji Jesúre imarũkiakaka pupajoawa'ri no'oeka. Supa imarĩ Jesúre yil'yurãte ba'iaja baaeka wãpa Tuparãte ye'kariarũkiakaka no'oeka,— Pedrore nare ãrĩka potojo, Espiritu Santore nare ñã'rĩjãika.

Judíotatamarĩrãteoka Espiritu Santore ñã'rĩjãika

⁴⁵⁻⁴⁶Supa imawa'ri i'rãrokamarĩa po'imaja oka norĩbeyuaja jaibaraka nimaeka Tuparãte jiyipupayeebaraka. Siatirã, “Judíorãkamarĩrãteoka Espiritu Santore ñã'rĩjãiyu mae”, ãriwa'ri napupataeka judíorãka Pedroka i'rãtiji etaekarã. ⁴⁷Topi ikupaka judíorãkare Pedrote ãrĩka ate:

—Mija ã'mitipe yijeyomarã. Mupakajaoka Espiritu Santore nare ñã'rĩjãimaka õ'õrã imarãte i'rĩkaoka, “Rupuko'a nare mija jũjea'si”, ãrĩrika imaberijĩnu,— judíorãkare kërĩka.

⁴⁸Supabaatirã,

—“Jesucristore yil'riwa'ri kirirã maimae”, ãriwa'ri rupuko'a mija jũjerũjebe,— Corneliorãkare kërĩka. Supa imarĩ narupuko'a najũjeka Pedroka imaekarã. Sabe'erõ'õ,

—Me'ria'si. Yijaka mimabe ñojimaríji ruþu,— Pedrote naríka Cornelioka imaekarã.

**Jerusalénkarã Jesúre yi'yurã imaekarãte
Pedrote majarobojaeka**

11 ¹Topi mae, aþóstolrãka, supabaatirã Judeaka'iaakarã Jesúre ã'mitiripëaekarãoka, “Judíotatamarirã imaripotojo, Jesúre na'mitiripëayu're”, ãrĩka majaroka na'mitirika. ²⁻³Supa imarĩ Jerusalénrã Pedrote þe'rieyaeka þoto, ikupaka kire naríka:

—¿Dako baaerã judíotatamarirã wi'iarã mikãkarape? Supabaatirãoka ¿marãkã'ã ãrĩwa'ri naka miba'arape?— Pedrote naríka.

⁴⁻⁵Topiji wãjirokapi Pedrote nare bojajiika:

—Jopewejeearã Tuþarãte jaibaraka ñimarapaka þoto ikupaka simarape. Makãrãrũnuroka upakapi ikupaka yire sapemakotowirape: Mabo'ikakuripi sayapãia jo'bato i'papë'rõto ñi'atirã maja'aruetaika upaka iõika ima yipõ'irã etarapaka. ⁶“¿Dakoa satõsiareka ima?”, ãrĩwa'ri jia sañiatiyarape. Ritajakaka wa'iro'sia, wa'iro'siwëkoa þariji imarapaka. Wa'ibikirãka upaka tuyua, wiyua, supabaatirã yiibaraka tuyuaoka simarape. ⁷Sañiawearapaka þoto mabo'ikakuripi ikupaka yire sãrĩkorape: “Pedro mimi'mibe. Jããtirã samiba'abe”, yire sãrĩkorape. ⁸“Marãkã'ã baatirã yibaaberijika Ñipamaki, Moisés wãsare jãjibaaeka ba'akoribeyuka ñime ruþu”, ãrĩwa'ri yiyi'rapape. ⁹Supa ñapakã'ã ikupaka yire sãrĩkorape ate: “Jãjika yiro'si sime', merĩa'si, Tuþarãte ba'arũjeika þuri ‘Miba'abe’ ”, sãrĩkorape. ¹⁰Maekarakakuri i'supaka yire sãrãpe. Sabe'erõ'õpi mae Tuþarãte sayapãia e'emiarape mabo'ikakurirã. ¹¹Ikuparõ'õpiji maekarakamaki þo'imajare ñimaraparõ'õrã eyarape. Cesareawejeakaki Corneliore þũataekarã yire ne'eyaokaro'si. ¹²“Netarãka þoto, ba'iaja þuparibekaja naka me'pe”, Espiritu Santore yire ãpakã'ã, ya'rapape. Supabaatirã i'rõtëñarirakamarã Jesúre ã'mitiripëairã yika õ'õrã imarã yijeyoa turaparã. Naka mae Cornelio wi'iarã yija kãkarape. ¹³Yija kãkaeyarapaka þoto, ikupaka Corneliore yijare bojarape: “Yiwi'iareka ñimarapaka þoto ángelte

yire pemakotowirirīkarape. Mia je'e ikupaka yire kērāpe: 'Jopewejarā Simónre akarī a'rirūkirāte miṗūatabe. Pedrooka kire nañu. ¹⁴Mija ṗō'irā eyatirā, “Mire, miwi'iareka imarāteoka ba'iaja imarika tiyibeyurō'ōrā mija a'rirūkia imakoṗeikareka ikupaka Tuparāte mijare tāārāñu”, āriwa'ri mijare kibojarāñu', Corneliore yijare ārāpe”, ángelte kire ārika bojabaraka. ¹⁵I'supaka yire kērāpaka be'erō'ō, yi'i ate nare bojaū'murapaki. Nare yijaiū'murapaka ṗotojo, ikuparō'ōṗi Espiritu Santore nare ña'rījāirape, mare mamarī kibaarapaka upakajaoka. ¹⁶I'supaka simakaka ĩawa'ri, Maĩṗamakire bojaeka yiṗuṗajoatōṗorape. Mia, ikupaka kērika: “Bikija ṗuri, okoapi Juanre ruṗuko'a mijare jūjeka. Tuparā ṗuri Espiritu Santo mijare ña'ajāārāki, kiyapaika upakaja baawārūirā mija imaokaro'si”, i'supakajaoka mamarīrāja Jesúre mare bojatika. ¹⁷Jesucristore yi'yurā maimamaka, Espiritu Santore Tuparāte mare ña'ajāārāpaka upakaja judíorākamarīrā nimako'omakaja nareoka Espiritu Santore kiña'ajāārāpe. I'supaka Tuparāte nare baamaka, “I'supakamarīa sime. Judíorākamarīrā mija ṗuri marākā'ā baatirā yijaka imaberijirā mija”, āriberijika ñimarape,— Pedrore nare ārika imarī, kire najēriatiyika. ¹⁸Topiji naṗuṗaka no'aeka mae:

—Jiitakaja baaiki kime Tuparā. Judíorākamarīrāteoka ba'iaja nabaaka naja'atarāka, nare kiye'kariarāñu jia kika nimajiparū,— āriwa'ri narīka.

Antioquákarā Jesúre nayi'riū'mueka

¹⁹I'sia ruṗubaji Jesúre yi'ribeyurā Estebanre jāēkarā. Supabaatirā aṗerā kiupaka imaekarā Jesúre yi'yurāteoka ba'iaja nabaaka. Supa imarī ĩ'rārimarā Jesúre yi'yurā Feniciaka'iarā, Chiprejūmurikarā imawejeareka, supabaatirā Antioquía wejearāoka naru'riwa'rika. Torā eyatirā, judíorākare takaja Jesúrika bojariroka nabojaeka. ²⁰Ī'rārimarā ṗuri, Chiprekarā, Cirenekarā a'ritirā Antioquíarā eyaekarā. Torā eyatirā judíorākamarīrā imaekarāteoka maĩṗamaki Jesúrika nabojaeka. ²¹“Jia nabojawārūrū”, āriwa'ri Tuparāte nare jeyobaaeka. Supa imarī rīkimarāja Jesúrika nabojaeka ā'mitiritirā, mamarī nayi'rikoperoyika naja'ataeka, kire yi'riwa'ri.

²² Antioquíawejearã Jesúre nayi'yua majaroka Jerusalénkarã Jesúre yi'yurãre ã'mitirika. Sõritirã Antioquíarã Bernabére napũataeka. ²³ Supa kire napakã'ã topi ke'rika. Torã eyatirã, Tuparãre jia nare baaeka kĩaeyaeka imarĩ, jijimakapi ikupaka nare kibojaeka:

—Ika mija ima upakaja, jibaji Jesúre mija yi'ririmirĩrikawa'pe,— nare kērika.

²⁴ Espiritu Santore kire jeyobaaikapi jipupaki kimaeka. Tuparãre yapaika upakaja oyiaja imaki imarĩ, jia Jesúre yi'yuka Bernabére imaeka. Supa imarĩ rĩkimarãja kibojaeka ã'mitiritirã, Jesúre nayi'rika.

²⁵ I'sia be'erõ'õ Tarso wãmeika wejearã Bernabéte a'rika, Saulote mo'arĩ. ²⁶ Kire tõpotirã, “Dajoa Antioquíarã”, kire kērika. Supa kire kēpakã'ã i'parã najeyoariwa'rika torã. Īrãkuriwejej'rãka torã nimaeka, Jesúre yi'ririmajaka. Torã imatirã rĩkimarãre Jesúrika nawãrõeka. I'sia wejekarã Jesúre yi'yurãtejeoka, “Cristianorãka nime”, ðo'imajare ãrĩũ'mueka.^q

²⁷ I'sia ðotojo Jerusalénkarã, Tuparãro'si bojaijirimajare eyaeka Antioquíarã, Jesúre yi'yurãte rēritirã imaekarõ'õrã. ²⁸⁻³⁰ Torã eyaekarãkaki ĩ'rĩka imaekaki Agabo wãmeiki. Jesúre yi'yurãte rēritirã imaekarõ'õrã eyatirã, Espiritu Santore jeyobaaikapi ðupajoatirã, ikupaka nare kērika: “Ritotojo ka'iarã nakēsirabarãñu, ba'arika torã ðurirãka simamaka”, Agabote nare ãrika. (Kērika upakaja ba'arika torã ðurika Romawejea ĩpamaki Claudioire imaeka ðoto.) Sã'mitiritirã, “Judeakarãre ba'iaja jũaerã baayu're, niñerũ nare mapũataye'e”, Antioquíakarã Jesúre yi'yurãte ãrika. Narĩka upakaja, narikaeka ko'apitorãja Saulo, Bernabēpitiyika ĩ'parãwã'taja nijika, “Judeakarã Jesúre yi'yurãte imaruputarimajare samija ĩjibe”, ãrĩwa'ri.

**Santiagore najããeka, supabaatirã wēkomaka
imariwi'iaپی Pedrote þorika**

12 ¹ I'sia ðoto ritaja Jesúre yi'yurã upatireje ba'iaja Herodere kisurararãkare baarũjeũ'mueka. Supa imarĩ

^q 11.26 El nombre “cristiano” quiere decir creyentes y seguidores de Cristo.

ĩrārīmarā nare imaruṗutarimajare wēkomaka imariwi'iarā nataaeka. ²Supabaatirā, Juan ma'mi Santiagore nañi'apakā'ā, “Kiwāmua mija toata'tabe”, nare kērīka. ³⁻⁴I'supaka kērīka ā'mitiritirā, jĭjimaka judĭorāka ĩparimarāre jarika. Topi jĭjimaka nimamaka ĩawa'ri pan levadura rukeberika naba'aroyikarĭmi Pedroteoka kiñi'arūjeka wēkomaka imariwi'iarā kire tayaokaro'si. Pedrote ru'rikoreka jia kisurararākare kĭarĭrĭrūjeka Herodes. Botarakatata imatirā rakaka tatareka botarakarimarā nimaeka. I'sirakamarā imarĭ,
—Kire tuerikareka botarakamaki oyiaja mija o'arĭjarirāñu,— nare kērīka.

Supabaatirā, “Pascua baya o'rĭrāka ṗoto, ṗo'imajare ĩarāka wājĭtāji Pedrote ba'iaja jaiwā'imarĭtirā, kire yĭjāārūjerāñu”, Herodes ṗupaka imaeka. ⁵Supa imarĭ ĩ'rārĭmi ṗapakaja ĭĭbaji Pedrote natueka. Sā'mitiritirā, kĭjeyomarā Jesúre yĭ'yurā ĭimarĭ Tuṗarāre kiro'si najaiĭjika.

⁶Torā kimaeka ñami simakoṗeka Herodete kire jāārūjerūkirĭmi. Mia, wēkomaka imariwi'iarā ĩ'parā surararāka kire tuerimaja watoṗekarā ĩ'ṗamĭji ṗerumĭĭjĭpi ṗi'ṗekaki kikārĭṗañāka. ĩarĭrĭtiyarūkirō'ō simamaka aṗerā surararāka koṗerekarā tuekarā. ⁷Ikuṗarō'ōṗĭji, ángelte kĭṗō'ĭrā etaeka. Supabaatirā kimaeka kurara yaaboaka jājia jāta'airō'ō sajarika. Topi mae, kārīka Pedrote imaeka ṗoto ángelte kire rabetōrōtaeka. Kitūrūeka ṗoto,

—Wārūaja mimi'mibe,— kire kērīka.

I'supaka kire kērīka ṗotojo ṗerumĭĭjĭpi kĭṗita arikaka napĭ'ṗekoṗeka kutueka. ⁸I'supaka kĭjarika ṗoto,

—Mĭjarĭroaka mĭjāāñ'mube, mĭū'ṗuko'aoka,— Pedrote kērīka.

Topi ikupaka kire kērīka ate:

—Mĭjarĭroaka ṗemakatooka mĭjāābe. Supabaatirā yibe'erō'ō mi'tabe,— ángelte kire ārīka.

⁹I'supaka kire kēṗakā'ā, Pedrote kibe'erō'ō a'rika. I'supaka baarĭṗotojo, “Supa sime”, marĭwārūberĭjĭka simaeka kiro'si. “¿Yaje ritaitaka sime je'e?”, ārĭrĭṗotojo, “Makārārūñuroka ṗaka yiro'si sime je'e”, kērĭṗupajoaeka. ¹⁰A'rĭrĭjarĭji mamarĭkaki surarate tueirō'ō o'rĭtirā, apikate imarō'ōoka

no'rika. Sa'riwa'ri jiyia peruakakapi baaeka wejekurarka koperekarā neyaeka poto sōnu upakaja sawiritaeka. Topi poritirā na'ririJayukā'āja ikuparō'ōpiji ángelte ririwa'rika. I'supaka simamaka i'rikaja Pedrote tuika.

¹¹Topi mae, “Rita sime. Kārārūrībeyuka yi'i. Herodete yire jāākoreka yire kipoaerā ángelte kipūatayu Tuparā. I'supaka simamaka judíorāka ipamarā ba'iaja yire nabaaripakatayuareka, yiwapu'yu mae”, Pedrote ārīpupajoeka.

¹²⁻¹³Topi Juan Marcos pako, María wi'iarā ke'rika. Torā rīkimarāja Tuparāka jaibaraka po'imajare imaeka. Torā eyatirā, kopereka kipo'aeka,

—¿Yaje mija ime?— ārīwa'ri. Ī'rāko torā ba'iraberirōmo, Rode, sā'mitiritirā koperekarā koeyarīkarika, “¿Maki kime?”, ārīwa'ri. ¹⁴Sawierā baaeka, Pedro oka koā'mitiriwārūeka, jījimaka jariwa'ri kopereka wiebekaja,

—Pēterā Pedrote imakoyu,— ārīwa'ri torā imaekarāte bojarī ko'rika.

¹⁵I'supaka nare kōpakā'ā,

—Miwejabiyu je'e,— kore narīka.

Topi,

—Ritama ñañu,— nare kōrīka.

I'supaka nare kōpakā'ā,

—Kire ĩarīrīka mirāki ángel kime je'e apeyari,— kore narīka.^r

¹⁶I'supaka narīko'omakaja,

—¿Yaje mija ime?— pētepi Pedrote ārīrīkamarika.

I'supaka simamaka kopereka wiwatatirā kire ĩawa'ri kopakaja napupataeka. ¹⁷Kipitaka mimatatirā, “Mija okata'pe ruḡu”, ārīwa'ri. Topi mae, “Wēkomaka imariwi'iarā ñimako'orō'ōpi ikupaka Tuparāre yire baako'o”, nare kērīka poto,

---

^r 12.15 Algunos judíos creían que Dios enviaba ángeles para cuidar a su gente. Creían que el ángel podía aparecer en una forma similar a la persona que cuidaba. Posiblemente la gente en la casa pensaron que un ángel llegó para avisarles que ya habían matado a Pedro.

—Majeyomarā Jesúre yi'yurāte samija bojabe. Supabaatirā i'supakajaoka mija āpe Santiagoreoka,^s— nare kērika be'rō aperō'ōrā ke'rika.

¹⁸Kiru'rika nāmibikitojo torā ĩarĩrĩrimaja imaekarā surararākare jimarĩ ba'iaja p̄parika Pedrote imabepakā'ā ĩatirā. “¿Marākā'ā Pedrote baatiyako'o je'e? Ba'itakajama sime”, narĩka. ¹⁹Topi Herodes kire mo'arūjekaki. Kire natōpobepakā'ā nare kijērĩapeatiyaeka imarĩ, marākā'ā nayi'riwārūberijĩka simaeka narō'si. Supa imarĩ nare kijāārūjeka mae. I'supaka nare baatirā Judeap̄i ke'rika Cesarearā imarĩ.

Tuparā reyarūjekaki Herodete

²⁰Tirowejeakarāka Sidónwejeakarāka jiamarĩa imawa'ri boebaka Herodere naka imaeka. Supa imarĩ niñerū e'etoyaokaro'si ba'arika nare p̄atarika kika'iaakarāre kijājibaaeka. Herodes ka'iāpi naba'arika e'etoyurā nimaeka Tirowejeakarāka supabaatirā Sidónwejeakarākaoka. Supa imarĩ ĩ'rĩka upaka p̄pajoawa'ri Herodes p̄ō'irā okajierĩ p̄o'imajare nap̄ūataeka. Herodeka najairā baaeka rūpu, kijeyomaki imatiyaiki, Blastoka najaīka. Jīpi kire najaījeka, “Jia mika imariyapairā nime”, āriwa'ri Blastore kika jaika. I'supaka kēpakā'ā, “Īrārĩmi naka yijairāñu rūpu”, Herodere kire ārīka. ²¹Naka kijairā baaekarĩmi, ĩpi imarĩ, jía jariroaka ĩparimarāre jāāroyika upakakaka kijāāeka. Supabaatirā ĩpire ruparoyikarō'ōrā imatirā, torā rērīkarāre kijaika. ²²Torājĩrā mae, sā'mitiritirā,

—Mia, majiyip̄upayeeroyikite^t mare jaiyu, ĩmirĩji upakamarĩa kime,— āriwa'ri p̄o'imajare akasereka jĩjimaka jariwa'ri.

²³Supa nabaayukā'āja, Tuparāre p̄ūataekaki ángel, jimarĩ ba'iaja Herodere kibaaeka. “I'supaka yireka ārībekaja. Tuparāre mija jiyip̄upayebe”, kērīberiripareareka, wājua Herodere ba'ariataeka.

---

^s 12.17 Se refiere a Santiago, el hermano de Jesús que era un líder de los creyentes en Jerusalén. El otro Santiago (el apóstol) había muerto. Véase 12.2. ^t 12.22 Un dios.

²⁴Supa simaeka be'erō'ō Jesúre yi'yuräre Jesúrika bojamaka rīkimabaji sayi'yuräre pūbueka.

²⁵I'tojítejeoka Bernabé, Saulopitiyika Jerusalénkaräre niñerū ijirī na'rika. Nare ijiweatirā Juanre Antioquíarā ne'ewa'rika. Juanrejeoka nawāmeyeeka Marcos.

Bernabé Saulopitiyika, Jesúrika bojariroka nabojatapaeka

13 ¹Antioquíakarā nimaeka Jesúre yi'yurā.^u Tuparārika wārōrimaja i'rārimarā imaekarā. Aperā Tuparāro'si bojaijirimajaoka naka imaekarā. Bernabé, Simón (kirejeoka narīka Neika), Lucio Cirenekaki, Menahem Galileakaki (īpi Herodespitiyika pakiarikaki), supabaatirā Saulooka imaekaki naka. ²Tuparāka jaiokaro'si rērītirā torā nimaeka. Supa imarī Maipamakire pūpajoabaraka ba'abekaja kire jaibaraka nimaeka. I'supaka nimaeka poto ikupaka Espiritu Santore nare ārīka:

—Bernabé, Saulore yiyapaika upakaja baarimaja nimaokaro'si nare ye'erape. Supa imarī yimajaroka wārōtaparī nare mija pūatabe nare yijā'metika upakaja,— nare kērīka.

³I'supaka kērīka be'rō, ba'abekaja Tuparāka jaibaraka nimaeka ruḡu. Supabaatirā, Bernabéro'si, Sauloro'sioka Tuparāka jaijibaraka napo'iarā napitaka naja'apeamomeka, Tuparäre nare jeyobaarū ārīwa'ri. I'supaka baatirā nare napūataeka.

Chipre wāmeika jūmurikarā na'rika

⁴Supa imarī Espiritu Santore nare ārīka upakaja Seleuciarā Saulote Bernabépitiyika a'rika. Topi na'rika wapuruḡi Chipre wāmeika jūmurikarā. ⁵Torā wejea Salamina wāmeika imaekarā namarīka. Torā judíorāka rērīriwi'iarā Tuparārika nawārōeka. Juan Marcos naka imaekaki, nare jeyobaarimaji imarī.

⁶⁻⁸I'sia jūmurikareka turitapabaraka Pafos wāmeika wejearā neyaeka. Neyaekarō'ōrā judíotataki Barjesús

^u 13.1 Una congregación o iglesia.

wāmeikite imaeka. Elimas wāmeiki kimaeka griego okapi puri. Maikoribeyua beapakibaraka, “Tuparāro'si jairimaji nīme”, pō'imajare ārīrijayuka kimaeka. Jūmurika īpamaki Sergio Pauloka jeyoayuka. Sergio Paulo pūri jia ōrīwārūrika pūpajoaiki imarī Tuparārika ā'mitirirā Bernabére, Sauloreoka kiakarūjeka. Elimas, maikoribeyua beapakirimaji pūri Bernabé, Saulopitiyika napūpajoaika upakamarīa pūpajoaekaki. Supa imarī, “Jesucristorika najaika mia'mitiripēa'si”, i'sia weje īpamakire kērīka. ⁹⁻¹⁰Supa imarī Espīritu Santore jeyobaaekapi kire īarīkatirā ikupaka Saulote kire ārīka (Sauloteje oka Pablo nawāmeeyeeka):

—Satanāre yapaika upakaja baarimaji mime. Supabaatirā ritaja jia ima yaabeyuka imarī pakibaraka ba'iaja pō'imajare mibaarijau. Maīpamaki Tuparārika bojarirokamarīa mibojapakiyu. I'supaka mibaaika mija'atabe. ¹¹I'supaka mibaaika wapa maekakaja ba'iaja Tuparāte mire jūarūjerā baayu. Supa imarī miñakoa yarirā baaika mae. I'supaka simamaka matikuriji īabeyuka mijarirāñu. Aiyate yaaika pariiji miabesarāñu,— Pablote kire ārīka potojo kiñakoa ta'sikā'āja ririwa'rika mae. Supa imawa'ri kire tītirā ī'rīkate kiyapakopeka.

¹²Kiñakoa riimaka pūpatawa'ri jūmuri īpamaki pūri, Jesúre kiā'mitiripēaeka. “Ritaitaka sime nabojauka”, ārīwa'ri sakiyi'rika.

Pisidiareka imaeka Antioquíarā Pablorākare eyaeka

¹³Topi mae, Pablo kijeyomarāpitiyika Pafoswejeapi nakūmujāika Panfilia ka'ia, Perge wāmeirō'ō wejearā a'yaokaro'si. Torā nare maatatirā Juan Marcos pūri Jerusalénrā pē'rikaki. ¹⁴Pergepi imatirā Antioquíawejeearā na'rika, Pisidiaka'iwātarā. Torā imatirā jērītarirīmi seyaeka poto, judíorāka rērīriwi'iarā nakākaeka. ¹⁵Torā narupekā'āja Moisés imaekakite jā'mekakaka supabaatirā Tuparāro'si bojaijirimajare o'oekekaka īabaraka ī'rīkate sajaiṗateka. Kibojaeka be'erō'ō, judíorāka rērīriwi'i īparimarā ikupaka narīpūaeka Bernabére, Pabloka ī'parāte.

—Yija jeyomarā, jía majaroka yijare mija bojarūkia simaye'e, maekakaja samija bojabe,— nare narīpūaeka.

¹⁶I'supaka napakā'ā, Pablote mi'mirīkaeka. “Jaibekaja mija ā'mitipe ruḡu”, āriwa'ri kipitaka kimimataeka. Torājīrā ikupaka nare kērika:

—Yija jeyomarā Israelkarā, supabaatirā judíorākamarīrā imako'omakaja jia Tuparāte yi'yurāoka, jia samija ā'mitipe. ¹⁷Jiyipupaka moñuka Tuparājaoka, Israel ka'iarā imarā ñekiarāte wā'maekaki. Nare wā'matirā jia Tuparāte nare baaeka. Egiptoka'iarā nimaeka ḡoto, naka'iarāmarīa nimako'omakaja rīkimabaji nakāriḡoypaokaro'si nare kijeyobaaeka. Supabaatirā Egiptoka'iarā nimaeka ḡoto kirikapī nare kiru'rirūjeka. ¹⁸Toḡi ru'riwa'ritirā, ḡo'imajamatorā ī'parā ḡo'imajarakakuri wejejē'rāka Israeltatarāte imaeka. Īrākurimarīa kire ā'mitiripēabekaja nimako'omakaja Tuparā ḡuri nare ĩarīrīkaki. ¹⁹Canaán wāmeika ka'iakarā ī'potēnarirakatatarāte Tuparāte riataeka, naka'ia Israeltatarā ñekiarāte ĩjiokaro'si. ²⁰Supa imarī Egiptoka'iarā nimaū'mueka sabe'erō'ō Canaán ka'ia ne'maeka. Torājīrā cuatrocientos cincuentarakakuri wejejē'rāka^v seyawa'rika.

Sabe'erō'ō, Tuparāro'si Israelkarāre ĩarīrīrimaja nimaokaro'si, Samuelre imaeka wejejē'rāka rō'ōjīrā Tuparāte nare wāmatiyika. ²¹Samuelre nare imaruputayukā'āja, “Īrika yija ĩḡamaki yija yaḡayu”, mañekiarāte ārika Tuparāre. I'supaka napakā'ā, Saúl, Quis maki, niḡamaki kimaerā Tuparāte kire wā'maeka. Supa imarī ī'parā ḡo'imajarakakuri wejejē'rāka rō'ōjīrā ĩḡi kimaeka. Benjamín imaekaki riḡarāmerā riḡarāmi kimaeka Saúl. ²²I'tojīrā mae Saúlre ḡoatirā Davidre ĩḡi Tuparāte imarūjeka. “David, Jesé maki, yiḡupajoaika upakaja ḡupajoaiki kime ñiamaka. I'supaka imaki imarī yiyapaika upakaja kibaarāñu”, Tuparāte kireka ārika. ²³David riḡarāmerā riḡarāmi kimaeka Jesús. Bikija Tuparāte bojara'atika upakaja Israel ka'iakarāre kitāāokaro'si Tuparāte kire ḡūataeka. ²⁴Jesúre etaerā baaeka ruḡubaji Juan, Israelkarāre Tuparārika wārōekaki. Supa imarī ritaja tokarāre ikupaka kērika: “Ba'iaja mija baaika ja'ataturā ruḡuko'a mija jūjerūjebe”, kērika. ²⁵Supabaatirā kireyaerā

^v 13.20 El texto dice, “unos cuatrocientos cincuenta años”.

baeeka ruṗupañaka upakaja ikupaka Juanre ārīka: “Tuparāte pūataekakiji kime’, yireka mija ārīkoṗeyu. I’supakamarīa sime. No’ojīrāmarīaja sajariwa’yu yire ṗemawa’ribaji imakite etarūkia”, Juanre ārīka,— ārīwa’ri Pablote nare bojaeka.

²⁶—Yijeyomarā Abraham riparāmerā, supabaatirā judiotatamarīrā imako’omakaja jia Tuparāte yi’yurāoka, jia mija ā’mitiṗe. Jesúre yi’riwa’ri ba’iaja imarika tiyibeyurō’ōrā ma’rirūkia imakoṗeikareka Tuparāte mare tāāekakaka mare kiā’mitirirūjeyu. ²⁷I’supaka simako’omakaja Jerusalénkarā supabaatirā niṗarimarāoka, “Mare tāārimaji kime”, ārīwārūberikarā. Supabaatirā jērītarirīmi rakakaja Tuparāro’si bojaijirimajare o’oeka īatirā aṗerāte nare sabojako’omakaja sanorīwārūberika. I’supaka imaekarā imarī Jesúre īako’omakaja, “Tuparāte pūataekaki kime”, narīwārūberika. Jesúre najāārūjeka. Supa imarī, Tuparāro’si bojaijirimajare o’oeka upakaja sajarika. ²⁸“Ikapi kīpareayu”, ārīwārūbeyurā imako’omakaja, “Kire mijāārūjebe”, ārīwa’ri Pilatore napakatarika. ²⁹Jesúre najāāmaka, Tuparāro’si bojaijirimajare o’oeka upakaja sajarika. Yaṗua tetaekarā kire najāāeka be’erō’ō saṗi kire ruetirā āta wi’iarā kire natarika. ³⁰Kire najāāeka simako’omakaja Tuparāte ōñia kire jariṗe’rirūjeka. ³¹Galileapi Jerusalénrā kika a’rika mirārāte ī’rākurimarīa kīṗemakotowirika. I’supaka nare kibaabeaeka īaeka mirārā nime maekakaoka, “Rita sime, ōñia jarikaki Jesús”, ārīwa’ri ṗo’imajare bojarimaja.

³²⁻³³Supa imarī Bernabéṗitiyika jía majaroka mijare yibojaetayu. “Jia nare yibaarāñu”, ārīwa’ri mañekiarāte Tuparāte bojaeka upakaja mare kibaaeka nariparāmerā mirārā maimamaka. Jesúre najāāeka simako’omakaja ōñia kire kijariṗe’rirūjeka. Tuparāre baarūkia ṗupajoaweibaraka Salmo segundo wāmeīṗūñurā ikupaka Davidre o’oeka: “Maki, yimakitakiji mima simamaka, ritaja ṗo’imajare sañorīrūjeyu”, Tuparāre ārīka Jesúre ṗupajoabaraka. ³⁴“Kireyako’omakaja ōñia kire yijariṗe’rirūjerāka simamaka reyarūkimarīka kimarāñu mae”, Tuparāre ārīka. Ikupakaoka sāñu kimajarōṗūñurā: “Davidre nārītika upakaja, jia mijare baarimajiji nīmarāñu”, Tuparāte ārīka. ³⁵Aṗea: “Jiyiṗupaka

mire õñuka imarĩ, miyapaika upakaja baaike ñime. Supa imarĩ, yipo'ia rabakoreka õña yire mijaripe'rirũjerãñu", ãparaka Davidre o'oeka. ³⁶Õña kimaeka poto Tuparãte yapaika upaka baaike Davidre imaeka. I'sia be'erõõ kireyaeka. Kireyamaka kiñekiarãte nayayeka wã'tarã kire nataeka. Torã kipo'ia rabaeka. Supa imarĩ apikate pupajoawa'ri majaroka kio'oeka. ³⁷Jesús puri rababerikaki Tuparãte õña kire jaripe'rirũjeka simamaka. ³⁸⁻³⁹Mija ã'mitipe yijeyomarã, ikupaka mija õrĩrika yija yapayu: Moiséte já'meka ma'mitirikopemaka, ba'iaja mabaaikeka mare tãbeyuka Tuparã. I'supaka simako'omakaja Jesúre ã'mitiripẽairãte takaja ba'iaja baarikareka Tuparãte ye'kariayu. Supa imarĩ Jesúre baaekapi ãrĩwa'ri, ba'iaja baakoribeyurã maima Tuparã ñakoareka. ⁴⁰⁻⁴¹Rakajekaja mija imabe, bikija Tuparãro'si bojãjirimajare bojaeka upaka mijare sima'si ãrĩwa'ri. Ikuþaka sime:

“Jia mija ã'mitipe yire eebaraka imarã, yire jaiwã'imañurãoka. Ñamajĩ ikuparõ'õþiji mijare pupatarũkia ima ruþu. I'supaka baawa'ri, mijare sariatarãñu. Mija yoirãka wãjitãji majerãko'abeyua yibearãñu. I'rĩkate mijare sabojarikarekaoka samija õrĩwãrũberijããeka', Tuparãte ãrĩka”, ãrĩwa'ri kirika bojarimajire o'oeka,— ãrĩwa'ri Pablote wãrõeka Antioquãkarãre.

⁴²Judiorãka rãrĩriwi'iaþi Pabloraãkare þoriwa'rika poto, —Aþea jãrĩtarikareka ate yijare sawãrõrĩ mija i'tabe,— nare narĩka.

⁴³Supabaatirã rĩkimarãja judiorãkare Pablo, Bernabẽpitiyika jeyoariwa'rika. Aþerã judiorãkamarĩrã imako'omakaja Moiséte já'meka y'i'riwa'ri judiorãkare baai'tara'aeka upakaja baarimajaoka naka a'rikarã. I'supaka nabaamaka ikupaka Pabloraãkare nare bojaeka:

—Mare wayuũariwa'ri Jesúre reyaekapi ãrĩwa'ri jĩjimaka Tuparãte maka ime, ãrĩwa'ri mijare yija bojako'a mija y'i'ririja'ata'si,— nare kãrĩka.

⁴⁴I'sia be'erõõ jãrĩtarĩrĩmi imaekareka, rĩkimabaji i'sia wejeakarãre torã rãrĩka Tuparãrika ã'mitiyaokaro'si.

⁴⁵I'supaka nabaamaka jiamarĩa simaeka judíotatarã ĩparimarãro'si. Supa imarĩ Pablora jaika ã'mitiritirã aperõ'õrã oyiaja nayi'rika. Kijaika okae'ebataka ba'iuapakaja kire najairiwã'imarĩka. ⁴⁶I'supaka nabaamaka, okajãjiapi ikupaka Pabloraãkare nare arĩka:

—Judíoraãka mija imamaka Tuparãrika mijare yibojaũ'muko'omakaja samija yi'ribeyu ruðu. Supa imarĩ Tuparãka õña imajiparika yapabeyurã upakaja mija ime. Mijare yija bojaika yapabeyurã mija imamaka judíoraãkamarĩrãre Tuparãrika yija bojaerã baayu mae.

⁴⁷Ikupaka arĩwa'ri Tuparãte yijare bojarũjepũaeka:

“Judíoraãkamarĩrã põ'irãoka mire yipũatayu yimajaroka mibojaerã. ‘Ritaja po'imajare Tããrukikare yi'yurãte takaja õña kika Tuparãre imajiparũjerãnu’, arĩka ritaja po'imajare mibojabe”, arĩwa'ri Tuparã majaropũnurã sabojayu,— nare narĩka.

⁴⁸I'supaka napakãã judíoraãkamarĩrã imaekarã jĩjimaka imawa'ri, “Jiitaka sime Tuparãrika bojariroka”, narĩka. Supa imarĩ kika õña imajiparũkirãte kire ã'mitiripẽaeka. ⁴⁹Pablo, Bernabeka ĩparãre bojaeka ã'mitiritirã tokarã koyikuri imaekarãoka sabojapibaekarã. ⁵⁰Judíoraãka ĩparimarã þuri i'sia wejeakarã imatiyairãka supabaatirã judíoraãka þupajoaimiji yi'yurã rãmijã imatiyairãka najaieka, po'imajare nabobataokoro'si. Supabaatirã topi nare nãpoataeka Pablora Bernabereoka. ⁵¹I'sia wejeapi nãporiwa'rika þoto nu'puarã ka'ia eika napajepateka. “Ika wejeakarã Jesurika bojariroka ã'mitiriripe'yoirã imarĩ ba'iaja najũarũkiareka wapu'ribeyurã”, arĩwa'ri. Supabaatirã, Iconio wãmeika wejearã na'rika.

⁵²I'supaka nabaako'omakaja Antioquíawejarã nabojaeka yi'rikarã þuri jĩjimaka imaekarã. Supabaatirã Espiritu Santora nare jeyobaamaka ritaja Tuparãte yapaeka upakaja nabaarijrika.

Iconiowejarã imaekarãte Pabloraãkare wãrõeka

14 ¹Iconiowejarã eyatirã judíoraãka rãrĩriwi'irã Pabloraãkare kãkaeka. Supabaatirã Jesurika bojariroka nare nabojaeka. Sanabojamaka, judíoraãka,

judíorākamarĩrāoka rĩkimarāja nabojaeka yi'rikarā.

²I'supaka simako'omakaja ĩ'rārimarā judíorāka Jesúre ā'mitiripēaberiwa'ri judíorākamarĩrā imaekarā Pablorākare naboebayaokaro'si nare waḗuju najaiḗakirijarika. I'supaka nabaamaka, “Ba'irā nime”, nareka narĩpupajoaeka.

³Imako'omakaja Iconiorā ñoaka Pablorākare imatapaeka ḗoto okajājirā imarĩ, “Ḗo'imajare wayuĩwa'ri jia Cristore mare baaeka”, āriwa'ri namajarobotapaeka. “Ritatakama sime”, ḗo'imajare āñaokaro'si, majērāko'abeyua ḗariji nabaabeaerā Tuparā nare jeyobaaekaki. ⁴Imako'omakaja ĩ'rĩka ta'iarāja tokarāre ḗupajoaberika. ĩ'rārimarā judíorāka upaka ḗupajoako'omakaja aḗerā Pablorāka upaka ḗupajoekarā. ⁵Supabaatirā Pablorākare ba'iaja baarĩpupajoawa'ri, judíorāka, judíorākamarĩrā, ĩḗarimarāka jaitirā, “Āṗaḗi Pablorākare majāāye'e”, narĩka. ⁶⁻⁷I'sia rakajewa'ri, Licaonia ka'iarā Pablorākare ru'riwa'rika. Torā eyatirā tokarāre Jesúrika bojariroka nabojetapaeka. Listra wāmeirō'orā supabaatirā Derbe wāmeika wejearā sanawārōṗapaeka. I'supakajaoka nabaeka sawā'tarā imaekarāre.

Listrakarā Pablote āṗaḗi najāābareka

⁸⁻⁹Listrarā ĩ'rĩka bitamaji turiwārūbekaja ḗo'ijirikakite imaeka. Tokarāka Pablote jaimaka kiā'mitirirupāeka. Kire ĩarĩkatirā, “ ‘Yire jieĵiki Tuparā’, āriḗupajoaiki kime”, Pablote kireka āriḗupajoaeka. ¹⁰Supa imarĩ,

—Mi'maaritirā jia meyarĩkaḗe,— Pablote kire ārika ḗotojo bu'rĩrĩkatirā kituriū'mueka. ¹¹Ikire najieka ĩawa'ri,

—Mija ĩabe, ĩ'rā ĩḗarā nime majiyipupayeeroyirā. Po'imaja ḗo'iupakapĩ ña'rĩjāitirā ĩmĩḗi maḗō'irā netayu,— āriwa'ri tokarāre akasereka aḗetomaja okapĩ.

¹²Supa imarĩ Bernabére Zeus, narĩka, Pablote Hermes^w narĩka, “Zeusro'si jia bojawaḗu'atarimaji kime”, āriḗupajoawa'ri supa narĩka. ¹³I'sia wejeata'i a'riwa'ri rō'ōrā Zeusre jiyipupayeeriwi'ia imaeka. Tokaki kura upaka

---

^w 14.12 Zeus y Hermes eran dioses en la mitología griega. Zeus era el capitán de los dioses y Hermes el mensajero de los dioses.

naro'si imaekaki Pabloräkare jiyipupayeeriyaepækaki. Supa imarĩ wa'ibikirāwēkoarā ō'ōrika ja'apeatirā, wejeakuraraka koperekarā sake'ewa'rika. Torā eyatirā wa'ibikirāwēkoa jāārika nayāpæka, Pabloräkare jiyipupayeekarō'si.

¹⁴⁻¹⁵ Pablorāka p̄uri i'sia ĩatirā, najariroaka baibebaruikarā. “Jiamarīa mija baariyaḡayuma”, āriwa'ri. Supabaatirā, ḡo'imaja watoḡekarā jorobaraka jājirokapi ikupaka nare najērīaeka:

—¿Dako baaerā supa mija baariyaḡayu? ¡Mija upakajaoka ḡo'imaja yija ime! Tuparārika bojariroka mijare bojarĩ yija i'tayu, mija ōñu upakaja mija baapo'ijjaekarāte mija jiyipupayeerija'ataokaro'si. Supa imarĩ Tuparā ōñia imajipakite mija jiyipupayeebe. Ikiji oka kime ka'ia, wejeḡema, riapakiakaoka, supabaatirā ritaja sareka imaoka ḡo'ijjaekaki. ¹⁶ Bikija imaekarā p̄uri nayāpaika upakaja waḡuju ima jiyipupayeera'aekarā. Tuparā p̄uri sayāpaberiko'omakaja, nare sakija'atarūjeberika. ¹⁷ Kire najiyipupayeerberiko'omakaja jia nare kibaaeka, “Jia baaiki Tuparāte ime”, narīwārūokaro'si. Okoa kijarirūjeyu, jia ba'arika bikiokoro'si. Jia saba'atirā ña'p̄irika maimaerā, supabaatirā jījimaka maimaerā mare kijeyobaayu,— Pabloräkare nare ārika.

¹⁸ Imako'omakaja wa'ibikirāwēkoa ḡo'imajare jāāriyaḡæka nare jiyipupayeekarō'si sīawa'ri, “Yijare jiyipupayeewa'ri p̄uri wa'ibikirāwēkoa mija jāā'si”, Pabloräkare āritataeka ḡo'imajare.

¹⁹ Torājīrā p̄uri Antioquíapi supabaatirā Iconioḡi jud̄otatarāre eyaeka. Eyatirā, torā imaekarāre kire nokabaaeka Pablöre niariḡe'yoerā. I'supaka napakā'ā Pablöre ātaḡi najāābareka. “Kopakaja kire mariatatiyu mae”, āriwa'ri weje a'riwa'rīrā kire nayiewa'rika. ²⁰ I'supaka nabaako'omakaja Jesúre yī'yurāte kipō'irā eyaeka ḡoto Pablote jājika. Supabaatirā wejearā naka kipe'riwa'rika ate. Aḡerīmi Bernabéka Derbe wāmeirō'ōrā ke'rika.

²¹ Torā eyatirā Jesúrika bojariroka ḡo'imajare nawārōeka. Sanabojamaka rīkimarāja sanayi'rika. Torā imatatirā Listrarā, Antioquíarā, Iconiorāoka nawi'ituririjarika ḡe'rīrijap̄araka. ²² Wejerakakaja neyarījarīkarō'ōrā Jesúre ā'mitirīḡeairāka

najaika. Sã'mitiriwa'ri, jibaji Jesúre yi'ritirã okajãjia tokarãre jarika. “Jesúre mija yi'yua mija ja'ata'si. Tuparãte jã'meirõ'õrã maeyaerã baarãka ruþu rĩkimakaja ba'iaja majũarãñu”, ãparaka nabojarijarika. ²³Wejerakakaja neyarijarika upakaja Jesúre yi'yurãte imaruþutarimaja imarũkirãte nawã'maeka. Maĩpamaki Jesúre jiyipupayeewa'ri ba'abekaja ruþu ikupaka kire najaika: “Õ'õrã mirirãte imaruþutarimajare jia mijeyobaabe”, Pablorãkare kire ãrĩka.

Siria ka'iakaka Antioquiarã Pablorãkare pe'riwa'rika

²⁴Topi na'rika, supabaatirã Pisidiarõ'õpi o'riwa'ritirã Panfiliaka'iarã neyaeka. ²⁵Þerge wãmeika wejearã Jesúrika bojariroka wãrõweatirã, Atalíarã na'rika, riapakirijerã. ²⁶Atalíarõ'õpi kũmujãitirã Siria ka'iarã, Antioquiarõ'õrã na'ririarika. Mamarĩ i'sia wejearã Jesúrika bojariroka nabojatapaerã baaeka ruþu, “Miba'iraberika nare mija'ataeka upaka oyiaja nabaawãrũerã nare mijeyobaabe”, Jesúre ã'mitiripẽaekarãre ãrika Tuparãre. Supa imarĩ narĩka upakaja baatapaweatirã Antioquiarã Pablorãkare pe'rietaeka ate. ²⁷Torã pe'rietatirã Jesúre ã'mitiripẽaekarãte narẽrĩrũjeka. Supabaatirã ritaja naturitapaekarõ'õrã Tuparãte nare jeyobaaekakaka tokarãre nabojaeka. “Jia Tuparãte yijare jeyobaarape. Supa imarĩ judíorãkamarĩrã imarãoka Jesúrika bojariroka jia ã'mitiyurã imarĩ Jesúre nayi'yu”, ãrĩwa'ri nabojaeka. ²⁸Jesúre ã'mitiripẽairãka Pablorãkare ñoaka torã imaeka.

Jerusalénrã Pablorãkare eyaeka þoto apóstolrãka, imaruþutarimajaka narẽrika

15 ¹Antioquiarã nimaeka þoto Judeaka'iaþi judíorãka Jesúre yi'yurãre etaeka. Torã etatirã Jesúre yi'rikarãre nawãrõeka judíotatarãre baaitara'aekakaka.

—Bikija Moisés imaekakite jã'meka upaka circuncisión mija baabesarãkareka, Tuparãte mijare tããbesarãñu,— nare narĩka.

²Pablorãkaro'si jiamarĩ simaeka. Supa imarĩ i'rãtiji jãjia najaibu'aeka. Supa imarĩ, “Ritamarĩ simeje'e nawãrõika”, ãrĩpupajoawa'ri Pablöre kijeyomaki Bernabére, supabaatirã

ĩrãrimarã naka imaekarãreoka Jerusalénrã na'rirũjeka, apóstolrãkaka, Jesúre yi'yurãre imaruputairãka jaiokaro'si. “Torã eyatirã ‘¿Dako baaerã circuncisión baarika sime?’, ãrĩwa'ri nare mija jẽpe”, narĩka.

³Topi a'ritirã Feniciarã, Samaria ka'iarã eyatirã, Jesúre yi'yurãre ikupaka nabojaeka: “Judíorãkamarĩrã imako'omakaja yija bojaika yi'riwa'ri najiyipupayekoþeka ja'ataturã Jesúre nayi'yu”, narĩka. Sã'mitiritirã jĩjimaka najarika.

⁴Jerusalénrã neyaeka þoto apóstolrãka, supabaaturã Jesúre yi'yurã, nare imaruputarimajaoka jia nare ne'etorika. Topi mae, Tupaarãpi ãrĩwa'ri ritaja nabaaka majaroka nare nabojaeka. ⁵I'supaka napakã'ã, ĩrãrimarã fariseokaka þupajoairã imako'omakaja Jesúre yi'rikarã imarĩ, aþerã Jesúre yi'yurãka jairã nami'mirĩkaeka.

—Judíotatarãrã nimako'omakaja Jesúre yi'yurãreoka circuncisión baarika sime, supabaaturã Moisére jã'meka upakaja yi'ririka sime,— narĩka.

⁶Supa imarĩ apóstolrãka, Jesúre yi'yurãte imaruputarimajaoka rēĩkarã sajaiokaro'si. ⁷Ñoaka jaibaraka nimaeka be'erõ'õ, mi'mirĩkatirã ikupaka Þedrote nare ãrĩka:

—Yupaka imarã, mija ã'mitipe. Bikija mijakakiteje e'etirã, Tupaarãte yire þũataeka judíorãkamarĩrãte Jesús majaroka yibojaerã. Sã'mitiritirã Jesúre nayi'rirũ ãrĩwa'ri nare sayibojaeka. I'supaka mijare ñañaua õñurã mija ime. ⁸⁻⁹Tupaarã kime ritaja þo'imajare þupajoaika õñuka. Supa imarĩ, “Judíorãkamarĩrãoka yirirã nimarũ”, ãrĩwa'ri Espiritu Santore nare kiña'ajããeka, mare kiña'ajããeka upakajaoka. Supa imarĩ, “Judíorãkamarĩrã nimamaka ba'iaja nabaaka nareka yiye'kariabesarãñu”, kēĩberika. Mupakaja Jesúre yi'yurã nimamaka kireyaekapi ãrĩwa'ri ba'iaja nima nareka jōjotaturã jipuparã nare kimarũjeka. ¹⁰I'supaka simako'omakaja, “Jĩjimaka Tupaarãte mijaka imaerã imañujua mija baarũkia ruþu”, Jesúre yi'yurãte mija ãrĩrijayu. I'supakataka þuri jã'mebeyuka maekaka Tupaarã. Mija þakatayuapi ãrĩwa'ri jiamarĩ mijaka Tupaarãte ime. Moisés imaekakite jã'meka simaja yi'riwãrũberikarã mañekiarãoka.

Sanayi'ripatawārūberika upakajaoka maro'si sime maekaka.

¹¹ Ikupaka simatiyayu: Jia maīpamaki Jesúre mare baaekapi ārīwa'ri ba'iaja mabaakareka Tuparāte mare tāāyu.

Ikupakajaoka sime judíorākamarīrāro'si,— Pedrote nare ārīka.

¹² Sā'mitiritirā nimaupatiji nokata'rika. Torājite mae, naturitapaeka poto Tuparāpi ārīwa'ri maikoribeyu upaka ima judíorākamarīrāte nabaabeakakaka nabojaeka, Pablo, Bernabépitiyika. ¹³ Najaiweaeka poto ikupaka Santiagote ārīka:

—Ŋānua jia mija ā'mitipe yijeyomarā. ¹⁴ Judíorākamarīrā majaroka Simónre mare bojawayu. Sā'mitiritirā, “Judíotatamarīrāteoka kirirā nimaerā jia Tuparāte baaū'mueka”, marīwārūyu. ¹⁵ I'supakajaoka Tuparāro'si bojaījirimajare bikija o'oeka:

¹⁶ “David wi'ia^x pō'imajare riatako'omakaja ŋamajī ate sabaape'aokaro'si yetarāñu.

¹⁷⁻¹⁸ ‘Jia Tuparāte mayi'riye'e', judíorākamarīrā yiwā'maekarāte āñaokaro'si, yi'i, mija īpamakiji, bikijarāja yirirāte sañōrīrūjera'aeka imarī, i'supaka ŋāñu”.

¹⁹ Ika yijaiweaikapi ārīwa'ri: Matā'omajamarīrā nime ba'iaja naba aika ja'atairā Tuparāte yi'riwa'ri. I'supaka simamaka, “Mañekiarāte imara'aeka upakaja baarika sime”, nare āñaokoro'simarīa sime. ²⁰⁻²¹ I'supaka ārībekaja, ikupaka pāpera nare mapūataye'e nare okajāāokaro'si: “Wapuju ima jērāka^y jiyipupaka ōrīwa'ri sawā'tarā ri'ia napāāeka mija ba'a'si. Rōmikirā, tīmiakirā, rōmimarīrā, tīmiamarīrāoka ba'iaja baabekaja mija imabe. Supabaatirāoka wa'iro'sia sawāmua namokoru'ataeka, sariweaoka mija ba'a'si”, ārīwa'ri. Jērītarīrīmi rakakaja judíorāka rērīriwi'iarā nabojarījarika nimatapaekarō'ō rakakaja. I'supaka ŋāñu, jiyubeyua judíorākare naka jarikoreka,— Santiagore nare ārīka.

Judíorākamarīrāte pāpera napūataeka

²² Apóstolrāka, Jesúre yi'yurāre imaruputarimaja, supabaatirā ritaja pō'imaja ikupaka ārīkarā: “Mare kibojaika

^x 15.16 El reino de David. ^y 15.20-21 Ídolo.

simamaka, i'rārimarā maka imarāre maṗūataerā Pablorākaka ika ṗaṗera ne'ewa'rirā”, narīka. Sayi'rrikarā imarī Judas (kirejeoka narīka Barsabás) Silasṗitiyika i'ṗarā nimaeka Antioquíarā Pablorākaka jeyoariwa'rirūkirā. Jesúre yi'yurāte imaruputarimaja nimamaka i'supaka nare nabaeka.

²³ Ikupaka sabojaeka i'sia ṗaṗera:

“Apóstolrāka, supabaatirā kire yi'yurāte imaruputarimaja ika ṗaṗera pūatairā. Antioquía, Síria, Ciliciarō'ōrā imarāro'si oka yija pūatayu. Judiorākamarīrā mija imako'omakaja Jesúre yi'yurā imarī, yija jeyomarā mija ime. ²⁴ Yijakarāja i'rārimarā mija ṗō'irā eyatirā rukubaka mijare naṗupajoarūjerape ārika majaroka yija ā'mitiyu. Yija pūataekamarīrā nime mijare torā wārōraparā. ²⁵⁻²⁷ Supa imarī i'rīka ta'iarāja ṗupajoatirā 'Naka jairimajare maṗūataye'e', āriwa'ri, Judare, Silare, supabaatirā majeyomarā Pablore, Bernabéka mija ṗō'irā yija pūatarāñu. Aṗerāte nare ri'kako'omakaja Jesúrika bojariroka bojarija'atabeyurā nime i'rā i'ṗarā. Mija ṗō'irā eyatirā ika yija o'oika upakaja mijare nabojarāñu je'e. ²⁸ Espírítu Santore yijare jeyobaaikapi ṗupajoirā imarī, 'Mañekiarāte imara'aeka upakaja yi'ririka sime', mijare āriberijirā yija. Supa imarī ika takaja mijare yija āñu: ²⁹ 'Wapuju ima jērāka jiyipupaka ōriwa'ri sawā'tarā ri'ia naṗāñika mija ba'a'si. Supabaatirāoka wa'iro'sia mija jāñika ṗoto sariwea juruika, sawāmu namokoru'ataikaoka mija ba'a'si. Supabaatirā rōmikirā, tīmiakirā, rōmimarīrā, tīmiamarīrāoka ba'iaja baabekaja mija imabe'. Samija yi'rirākareka, jia mija imarāñu, mijare yija āñu. Jia mija imabe”, āriwa'ri no'oeka.

³⁰ So'oweatirā nare sane'ewa'rirūjeka. Antioquíarā eyatirā Jesúre yi'yurāte narērātaeka ṗaṗera nare ja'ataakoro'si.

³¹ Siatirā jījimaka tokarāre jarika, jia ṗaṗi nare nabojaeka imarī. ³² Supa imarī Judas, Silaska Tuparāro'si bojaijirimaja imarī, tokarā Jesúre yi'yurāre Jesúrika nabojarōdeka. I'sia majaroka ā'mitiritirā jībaji Jesúre yi'riwa'ri okajāia najarika. ³³ Torā nupaka imaekarāka imatatirā, “Yijare pūataraparā ṗō'irā yija ṗe'rirā baayu mae”, narīka. I'supaka naṗakā'ā, “Jia nimarū mijare pūataraparā”, narīka Tuparāte yi'rrikarā. ³⁴⁻³⁵ Topi Antioquíarā neyaeka. Supabaatirā torāja

natuika Pablo, Bernabépitijika Jesúrika bojariroka bojarĩ najeyomarāpitijika.^z

Pablote Jesúrika bojape'arĩ a'rika

³⁶Ĩ'rārĩmi ikupaka Pablote ārĩka Bernabére:

—Marākā'ã nime ruku, Jesúrika mawārõekarã. Nare mañari.—

³⁷I'supaka kēpakā'ã, “Jee, dajoa, supabaatirã Juan Marcote maka ma'ewa'riye'e”, Bernabére kire ārĩka.

³⁸Pablo puri yapaberikaki Juan Marcote e'ewa'ririka.

“Panfiliarã yija imaeka poto Juan Marcote Jerusalénrã yijare pe'ritapawa'rika”, ārĩwa'ri Pablote kire e'ewa'ririyaaberika.

³⁹Jājia okatotobu'akoepoka. Oka jiewārũberiwa'ri rakakaja na'rika. Bernabé, Juan Marcote, wapuruipi, Chipre wāmeika jūmurikarã na'rika. ⁴⁰Pabloka puri, kijeyomaki Silas a'ririã baaekaki. Torã na'ririã baaeka ruḡu, “Jia Maĩpamakire mijare baarũ”, ārĩwa'ri, Tuparäre najēneka Jesúre yi'yurã. Supa nare nabaaka be'rõ na'rika mae. ⁴¹A'ririari Siriarã, supabaatirã Ciliciaka'iarã Jesúrika bojariroka nabojaeka. Jesúre yi'rrikarãka jaitirã jibaji Jesúre yi'paraka okajājia nimaerã Pablote kijeyomakipitijika nare jeyobaaeka.

Pablorākaka Timoteore jeyoariwa'rika

16 ¹Topi o'ritirã Derbewejearã, Litra wāmeika wejearã Pablorākare wi'ituririjarika. Torã eyatirã Jesúre ã'mitiripēaikite niatõpoeke. Timoteo wāmeiki kimaeka. Kipako imaekako judíotatako, Jesúre yi'yuko. Kipaki puri griegotataki kimaeka. ²Listrawejeekarã, supabaatirã Iconiowejeekarã Jesúre ã'mitiripēairã jia pupajoabaraka Timoteoreka najaika. ³I'sia õrĩwa'ri Timoteore naka a'ririka Pablote yapaeka. Naka ke'ririã baaeka ruḡu, circuncisión Pablote kire baaeka. “Judíotatarĩka kipakire imamaka circuncisión Timoteore kibaarũjeberika kime'rārĩ. Nimaupatiji kire noñu”, ārĩwa'ri i'supaka Pablote kire baaeka

^z 15.34-35 Algunos textos antiguos incluyen el versículo 34: “Õ'õrã yituirãñu”, kēriḡupajoaeka Silas.

judíotatarāte kire ĩaripe'yoa'si āriwa'ri. ⁴Listrarā nimaeka be'erō'ō apea wejearā na'rika. Supa imarī Timoteore naka jeyoariwa'rika. Īrāweje jariwa'ririmariā ikupaka Jesúre y'i'yurāte nabojarijarika: “Jerusalénrā apóstolrāka supabaatirā Jesúre y'i'yurāte imaruputarimajare rērātatarā ikupaka mijare narīpūayu: ‘Judíotatarā ñekiarāte imara'aeka upakaja y'i'rika sime’, mijare yija āribeyu. Īrāriroka takaja mija y'i'rijīñu”, apóstolrākare ārāpakakaka nare nabojaeka. ⁵Sā'mitiriwa'ri, Jesúre y'i'rikatatarāre jījimakapi jībaji kire nayi'rika. Supabaatirā ĩrārīmi upakaja rīkimabaji nakārīporika.

Makārārūñuroka upakapi Macedoniakakire Pablote ĩaeka

⁶Asiaka'iarā Jesúrika bojariroka bojatapaarika naupajoako'omakaja, torā no'rikoreka Espiritu Santore nare sōrīrūjeka. Supa imarī Frigiaka'ia, Galaciaka'iarā Pablorākare turitapaeka. ⁷Toṓi o'riwa'ritirā Misiaka'ia ta'irō'ōrā neyaeka. Toṓi Bitiniaka'iarā a'rika naupajoakoṓeka. Simako'omakaja Espiritu Santore toṓi nare o'rīrūjebrika. ⁸Misiaka'iaṓi o'riwa'ritirā Troade wāmeika wejearā natu'aeyaeka. ⁹Torā neyaeka ñami makārārūñuroka upakapi Macedoniakakire rīkamapakā'ā Pablote ĩaeka.

—Ō'ōrā mi'tabe Macedoniarā, yijare mijeyobaarape,—
Pablote kērīka.

¹⁰“Ikupaka yikārārūrīko'o”, Pablote āpakā'ā, “Macedoniarā kirika bojariroka wārōrī Tuparāre mare pūatayu”, yija ārāpe.^a Supa imarī a'yaokaro'si yija ba'irījia yija jierape.

Filipos wejearā Pablorākare etaeka

¹¹Troade wejape kūmujāitirā, wājiaja Samotracia wāmeika jūmurikarā yija a'rape. Aperiimi Neápolisrā yija eyarape.

¹²Toṓi Filiposrā yija a'rape. Rīkimarāja Romawejeekarāre imarape torā. Macedonia ka'iareka imatiyaiweje simarape. Ñoapañaka yija imarape torā. ¹³Jērītarīrīmi simarapaka ṓoto weje a'riwa'ri imarapaka riakarā yija turape. “I'sia wejearā

^a **16.10** El uso de “nosotros” (yija) en los versículos 16.10-17 indica que el autor Lucas estaba presente con Pablo, Silas y Timoteo en el viaje a Filipos.

imarāte Tuṗarāka jairijayurō'ō sime je'e", yija ōrīkoṗeraṗe. Torā eyatirā, yija eyaruṗarimomerāṗe. Toṗi ruṗarījī, torā rērībaraka imaraparā rōmijāte Jesúrika bojariroka yija bojarāṗe. ¹⁴Ī'rāko Lidia wāmeiko, Tiতিরowejeakako, naka imarapako. Supabaatirā sayapāia jía iyayapea iōika waruaka ijirirōmo koimarāṗe. Judíorākamarīko imako'omakaja Tuṗarāte jiyiṗuṗaka ōñuko imarī, Pablote jaimaka Tuṗarāte kore ā'mitirirūjerāṗe. ¹⁵Jesúre koā'mitiripēamaka, ruṗuko'a kore yija jūjerāṗe suṗabaatirā korīrāreoka. Sabe'erō'ō ikuṗaka yijare kōrāṗe:

—“Ritaoka Jesúre yi'yuko koime”, yireka mija āriye'e, yiwī'iarā mija i'tabe,— jiaṗi yijare kōrāṗe.

I'suṗaka kōṗakā'ā kowī'iarā yija tuirāṗe.

¹⁶Ī'rārīmi ṗo'imajare Tuṗarāka jairō'ōrā a'rikōrī bikirirōmore yija tōṗoraṗe. Satanárika ima ña'rījāikako koimarāṗe. Suṗa imako'omakaja, ñamajī wejeareka o'rirūkia kobojaraṗe. I'suṗaka bojaiko koimamaka koīparimarāre rīkimaka niñerū tōṗoraṗe. ¹⁷Iko bikirirōmo yija be'erō'ōṗi rīrīra'atirā ikuṗaka koakasereraṗe:

—Ī'rā ĩmirīja imarā imatiyaiki Tuṗarāte yi'yurā. “Jesúre mija yi'rirākareka, mijare kitāārāñu”, āriwa'ri mijare nabojayu,— āriōkaika ritaja ṗo'imajare kobojaraṗe.

¹⁸Ī'rārīmi uṗakaja i'suṗaka kire koakasererīrāṗe. I'suṗaka jajua kobaata'amaka ĩawa'ri, ba'iaja simaraṗe Pabloro'si. Suṗa imarī jororīkatirā Satanárika ima koreka ña'rījāikare ikuṗaka Pablote ārāṗe:

—Jesucristorikapī mipope mire ñañu kopo'iareka,— Pablote ārika ṗotojo Satanárika ima kopo'iareka ña'rījāikoṗeka ṗorika.

¹⁹Koreka kiṗoritapaeka be'erō'ō, ñamajī o'rirūkia kobojawārūberika mae. Suṗa imarī, “Aṗekurioka niñerū tōṗobesarāñurā maimae mae”, koīparimarāre āriṗuṗajoaeka. Suṗa imarī Pablota, Silasṗitiyika nare boebariwa'ri, nare ñi'atirā wejeñe'metāji imatiyairō'ō ĩparimarā ṗō'irā nare ne'ewa'rika. ²⁰Īparimarā wājītāji nare e'leeyatirā ikuṗaka narīka:

—Īrā judíotatarā mawejeakarāre rukubaka ṗuṗajoarūjerimaja nime. Suṗabaatirā mawejarā oka naṗo'ijiyau

mae. ²¹ Romatataräre baaroyika upakamarĩa nawārōrijayu. Supa imarĩ nawārōika upaka mabaaberijĩñu,— narĩka nĩparimaräre.

²² Supa napakã'ã ã'mitiriwa'ri, Pabloräkare jimarĩa þo'imajare boebarika imarĩ, nare napajeũ'mueka. Najariroaka^b nare e'etarũjetirã i'sia wejeakarã ĩparimarã wajoapi nare napajerũjeka. ²³ Jãjiapi nare þajetirã, wẽkomaka imariwi'iarã nare nataarũjeka. Supabaatirã,

—Jia nare miarĩpe naru'rikoreka,— wẽkomaka imariwi'ia ĩarĩrĩrimajire narĩka.

²⁴ I'supaka ĩparimaräre ãpakã'ã ã'mitiriwa'ri, wẽkomaka imariwi'i ñe'metajirã imaeka kurarakarã maþoriwãrũberijĩrõ'õrã nare kitaarika. Supabaatirã yaþuþãia koþeru'aika watoþekarã nu'þua kipi'þeka.

© 1996 David C. Cook

(Hechos 16.22-24)

^b 16.22 Camisa.

²⁵I'supaka kibaako'omakaja Pablo, Silaspitiyika Tuparāka jaitirā ñami poto nabayakoyaeka. Aperā wēkomaka imariwi'iarā imaekarā nabayakoyamaka ā'mitirikarā.

²⁶Ikuparō'ōpji jājia ka'ia iyiwa'ri wēkomaka imariwi'iaoka iyika. I'supaka sabaeka potojo koḗreka wiripataeka. Supabaatirā nimaupatiji wēkomarāre naḗ'peka perumijia kutupataeka. ²⁷⁻²⁹Torājite wēkomaka imariwi'i ĩarĩrĩrimajire tũrũeka. Simaupatiji koḗreka wiritapataeka ĩawa'ri, “Wēkomarāre ru'ripatayu je'e”, kēripupajoaeka. Supa imarĩ kisara e'etirā kiõnu upakaja kipo'ia kijāērā baeka poto ikupaka Pablote kire ārĩka:

—¡Mipo'ia mijāā'si! Yija imaupatiji ō'ōrā yija imapatayu,— kēriika be'erō'ō yaaboaiika wēkomaka imariwi'ia ĩarĩrĩrimajire jēñeka.

Supabaatirā Pblorāka pō'irā rĩrĩkākawa'ritirā nawājitāji tarabaraka kiñukurupaeka, kikiwa'ri. ³⁰Aperō'ōrā nare e'ewa'ritirā, ikupaka nare kijēriaka:

—¿Marākā'ā yibaarāñu, ba'iaja yibaaikareka Tuparāte yire wayuĩaokaro'si?— kēriika Pblorākare.

³¹I'supaka kēpakā'ā, ikupaka kire nayi'rika:

—Maĩpamaki Jesucristore mia'mitiripēārākareka, Tuparāre mire tāārāñu, supabaatirā mirĩrāreoka kire na'mitiripēamaka i'supakaja kibaarāñu,— kire narĩka.

³²Supabaatirā maĩpamaki Jesucristorika bojariroka kire nabojaeka. Kiwi'iarā imaekarāreoka. ³³I'siñamiji Pblorākare napajeka kāmia kirũ'rēka. I'supaka nare baaweatirā kirĩrāpitiyika rupuko'a kijũjerũjeka. ³⁴I'sia be'erō'ō kiwi'iarā Pblorākare kiakawa'rika nare ba'ariji'aokaro'si. “Tuparāte yi'yurā yija ime mae”, ārĩwa'ri kirĩrāpitiyika jia jĩjimaka nimaeka.

³⁵Bikitojo i'sia wejeakarā ĩparimarā pũataekarā surararākare, wēkomaka imariwi'ia ĩarĩrĩrimajire bojarĩ,

—Nare mija'atabe mae, na'yaokaro'si.—

³⁶Supa imarĩ ikupaka Pblore kēriika wēkomaka imariwi'ia ĩarĩrĩrimaji:

—Īparimarāre jā'meika imarĩ mijare yija'ataerā baayu. Supa imarĩ ba'iaja pũparibekaja mija a'pe mae,— kēriika.

³⁷I'supaka kēpakā'ā ā'mitiriwa'ri, ikupaka Pablote bojaeka surararākare:

—Dakoa parea yijare imaberiko'omakaja ika wejea ĩpamarā pō'imaja wājītāji yijare napajerūjerape, ¿dakoa ba'iaja nabaako'o? āpekaja. Supabaatirā ika wēkomaka imariwi'iarā yijare nataarūjerape. Romaka'iaakarā^c yija imako'omakaja najā'meika yi'ribekaja i'supaka yijare nabaarape. Supa imarī maekaka pō'imajare ōrībeyukaji yijare naja'atariyapakopeyu. I'supakamarīa simarāñu. Noñu upakaja yijare pōarī ni'tarū,— Pablote ārika surararākare.

³⁸Sā'mitiritirā ĩparimarāre bojarī na'rika surararāka. I'sia majaroka ā'mitiritirā, Romakarāja Pblorākare imamaka ōrīwārūtirā ĩparimarāre kīkika. ³⁹Imako'omakaja Pblorākaka okajierī ĩparimarāre a'rika. Naka jaiweatirā, nare naja'ataeka. “Apea wejearā mija a'pe ruḡu”, jiapi nare narīka. ⁴⁰Wēkomaka imariwi'iarā pōritirā Lidia wi'iarā Pblorākare a'rika. Torā eyatirā Jesúre ā'mitiripēaekarāte narērātaeka. Jesúrikakaka nare nabojaeka jibaji Jesúre yi'paraka okajājia nimaerā. Naka najaika be'rō apea wejearā na'rika mae.

Tesalónica wejearā oka pō'ijirika

17 ¹Filiposwejeapi a'ritirā, Anfípoliswejea, supabaatirā Apoloniawejeapi Pblorākare o'ririJarika. I'sia be'erō'ō Tesalónica wāmeika wejearā neyaeka. I'sia wejearā simaeka judíotatarāte rēriwi'ia. ²Kibaaitara'aika upaka baarī, judíotatarā rēriwi'iarā Pablote a'rika. Supabaatirā maekarakakuri jēritarirīmi Tuparārika bojariroka kibojawapuataeka torā rēritirā imaekarāte. Tuparāro'si bojaĭjirimajare o'oeka pūpajoatirā, pō'imajare kibojaka:

³—“Pō'imajare Jā'merūkikare, kipūatarāñu Tuparā. Ba'iaja jūabaraka reyarūkika. Reyako'omakaja ōña kijaripe'rirāñu”, āriwa'ri Tuparāro'si bojaĭjirimajare ārīo'oekakiji kime Jesucristo, mare Jā'merūkika Tuparāte wā'maekaki,— Pablote nare ārika.

^c 16.37 La ley romana prohibía castigar a los ciudadanos romanos sin juicio previo.

⁴I'supaka kēpakā'ā ā'mitiriwa'ri, i'rārimarā judíotatarā Jesúre yi'rikarā mae. Supa imarī Pablo, Silaspitiyika i'rīka upakaja pūpajoekarā imarī nare najeyoarika. Rīkimarāja judíotatararā imako'omakaja Tuparāte jiyipūpayeekarāte Pablote jaika ā'mitiritirā, Jesúre na'mitiripēaeka mae.

Rīkimarā tokarā rōmijā imatiyairā Jesúre ā'mitiripēaekarā naro'si. Ī'rājaoka jeyoarikarā Pablota, Silaspitiyika.

⁵Rīkimarā po'imajare Pablora'kare ā'mitiripēaeka i'awa'ri, tokarā judíotatarā boebarikarā Pablora'kare. Supa imarī i'sia wejeareka nimaeka ba'iaja baairā, nare narērātaeka. “Yijare mija jeyobaabe. Ika wejeareka imarā po'imaja wājītāji ba'iaja nare majairāñu, Pablora'kare nabobayaokaro'si”, judíotatarāte nare ārīka. I'supaka baawa'ri, rīkimarāja po'imajare narērātaeka. Supa imarī Jasón wi'iarā Pablora'kare mo'arī na'rika, nare e'epoatirā po'imajare nare ĩjijapawa'ri.

⁶Nare tōpoberiwa'ri, Jasónre, supabaatirā i'rārimarā Jesúre ā'mitiripēaekarāte iparimarā pō'irā e'ewa'ritirā jājirokapi ikupaka iparimarāre nabojaeka:

—Pablo, Silaspitiyika rīkimakaja wejeareka oka baataparaparā nime. Mawejearōka rukubaka baarī netayu. ⁷Ī'ī Jasón kiwi'iarā nare e'etorapaki. Ī'rīka Jesús wāmeikireka, “Iki kime ĩpi imatiyaiki”, āriwa'ri maīpamaki Césare jā'meka yi'ribeyurā nime,— ni'parimarāre narīka.

⁸I'sia oka ā'mitiriwa'ri jiamarā simaeka wejeakarāro'si, ni'parimarāpitiyika. ⁹“Mijare yija ja'atarika mija yapaye'e, yijare mija wapaījibe”, narīka Jasónrā'kare. Supa imarī iparimarāre nawapaījika.

Pablora'kare Bereawejearā imatapaeka

¹⁰Sarā'ika be'rō ñami Jesúre ā'mitiripēaekarā Pablora'kare pūataekarā Bereawejearā. Torā eyatirā judíotatarā rērīriwi'iarā nakākaeka. ¹¹Bereawejearā pūri Tesalónicawejearāre jībaji Pablora'kare ā'mitiririyapaekarā. Torā Jesúrika bojariroka kibojamaka jia jījimakapi sana'mitirika. Kire ā'mitiritirā, “¿Yaje Tuparā oka āñu upakaja yijare kibojayu?”, āriwa'ri Tuparā majaropūñurā niarijarika. ¹²“Rita sime kibojaika”, āriwa'ri rīkimarā

judíorākare Jesúre yi'rika. I'supakajaoka i'rārimarā judíotatararā imatiyairā imirīja, rōmitikapitīyika Jesúre nayi'rika. ¹³“Berearā Pablote Tuparārika bojariroka bojayu”, āriwa'ri majaroka Tesalónicakarā judíotatarāte ā'mitirika. I'sia ā'mitiriwa'ri naboebarika. Supa imarī Bereawejeearā a'ritirā pō'imajare rukubaka napupajoarūjeka. Supa imarī Bereawejeekarā Pablote boebarikarā. ¹⁴I'sia majaroka ā'mitiriwa'ri, ñojimarīji tokarā i'rārimarā Jesúre ā'mitiripēairā Pablote riapakirijerā ne'ewa'rika. Silas pūri, Timoteopitīyika tuikarā. ¹⁵Riapakirijerā tu'aeyatirā wapūrupi Atenas wejeearā Pablote ne'ewa'rika. Torā kire taritirā Berearā nape'rika ate. Naka Pablote oka pūataeka, “Silas, Timoteopitīyika ñojimarīpañakaja ni'tarū”, āriwa'ri.

Atenawejeearā Pablote imatapaeka

¹⁶Silare, Timoteopitīyika ta'abaraka Atenawejeearā turitaparī Pablote a'rika. I'sia wejeearā rikimaka wapūju ima jērāka najiyipupayeeka i'awa'ri ba'iaja kipuparika. ¹⁷Supa imarī judíorāka rēriwi'iarā Jesúrika Pablote bojaeka judíotatarāte, supabaatirā judíotatararā imako'omakaja Tuparāte jiyipupayeekarāte, i'rārīmi jariwa'ririmarīa wejeñ'metāji^d turitaparāteoka i'sirokaja Pablote bojaeka. ¹⁸Tokarā epicureos supabaatirā estoicos kaka wārūrimaja Pablota okatotoekarā. Jesús majaroka, supabaatirā reyako'omakaja ōñia kijaripe'rika majaroka nare kibojaeka. Supa imarī i'rārimarā ikupaka ārikarā:

—¿Dakoakaka ōriṗūabeyukate i'supaka jaiyu?— narīka.

Aperā pūri:

—Apeto wejeekarā najiyipupayeeroyirāreka^e kijaiyu je'e apeyari,— narīka.

¹⁹Supa imarī, “Areópago^f wāmeirō'ōrā dajo majaiari”, āriwa'ri Pablote ne'ewa'rika. Torā rēritirā imaekarā iparimarā ikupaka Pablote narīka:

^d 17.17 En la plaza de la ciudad.   ^e 17.18 Dioses de extranjeros.

^f 17.19 Una corte compuesta de jueces griegos para decidir, más que todo, sobre cuestiones de religión o moralidad.

—Mamaka majaroka mibojaika ā'mitiririka yija yaɸayu.
²⁰Yija ā'mitirikoribeyua majaroka miwāröyu. ¿Marākā'ā
 ā'ririka miwāröyu? Yijare mibojabe ruɸu,— kire narika.

²¹Atenakarā, suɸabaatirā aɸeto ka'iakarā torā imaekarā
 mamaka ɸuɸajoariroka ɸuɸajoabaraka jaikarā, aɸea
 baabekaja. Suɸa imarī mamakukukaka majaroka ɸablote
 bojarika na'mitiririyapæka.

²²Suɸa imarī nawatoɸekapi mi'mirīkatirā ikupaka
 Areóɸago wāmeirō'ōrā ɸablote nare bojaeka:

© 1996 David C. Cook

(Hechos 17.22-23)

—Mija ā'mitipe Atenareka imabayurā. Rikimaka
 jērāka jiyeka mija jiyiɸuɸayeeika ñiyau. ²³Mija wejearā,
 turitapabaraka jērāka jiyiɸuɸayeerī mija rērīrijayurō'ō uɸatiji
 ñiataparaɸe. Īrākō'rīmato ikupaka ārīo'oekarō'ō yitōɸoraɸe:
 “Ō'ō sime Maikoribeyukate jiyiɸuɸayeerūkīrō'ō”, ārīo'oeka
 simaraɸe. Mija ōrībeyuka majaroka yibojaerā baayu mae.

²⁴Ika ka'ia, ritatojo ika wejeareka ima ɸo'ijjaekaki Tuɸarā.
 Ritaja ika ka'iareka imarā, mabo'ikakurirā imarā iɸamaki kime.

Supabaatirā kire jiyipupayeeri wi'ia þo'imajare baap'o'ijjaeka rekamarīa kime. ²⁵Dikaoka jariwa'ribeyua kiro'si. Kiro'si mabaarijitokopeika yapabeyuka. Ikijioka kime õña maimarūkia mare ja'ataiki.

²⁶Mamaritaka ĩmirĩjite takaja kipo'ijjaeka Tuþarā. Ikipi āriwa'riji ritaja þo'imajatata upatire kikārĩþoaeaka. Ika ka'iarā rakakaja nimaokaro'si supabaatirā nare kipibataeka kiyapaeka upakaja. Ikijioka kime, “Ika ka'iareka nimarāñu. Supabaatirā i'tojĩrāja wejeareka õña nimarāñu”, āriřrūkika. ²⁷I'supaka Tuþarāte baaeka, “¿Marākā'ā kire morĩjĩñu je'e?”, þo'imajare āriřrū āriwa'ri. “Yire õriřiyapairā þuri yiriřā nimarū”, Tuþarāte āriřka. Kire mamojajĩkareka, yoerāmarīa kime, makaja Tuþarāte ime. ²⁸“Tuþarāþi āriwa'ri õña maima, marĩ'meyu, supabaatirā ika ka'iarā mare kimarũjeyu. Kimaberirikareka maimaberijāãeka”.^g Ikuþaka āþaraka ĩ'rārĩmarā mijaro'si majarobojarimajare o'oeaka: “Tuþarā makarā maima”, āriwa'ri.^h ²⁹Supa simamaka, “Ikuþaka kime Tuþarā”, āriþupajoawa'ri, ātakaka, orokaka, þlatakaka najiyipupayeerūkia þo'imajare baap'o'ijjaeka. Tuþarā makarā imarĩ, “I'supaka ĩoiki Tuþarāre ime je'e”, marĩþupajoawārũberijĩñu. ³⁰Þo'imajare jia õriþũaberika imarĩ ba'iaja nabaaeaka wapa Tuþarāte nare wapa jaiberika ruþu. I'supakamarīa sime maekaka. Supa imarĩ maekaka ritaja ba'iaja mabaaiika ja'atarika sime mare kēñu. ³¹Ñamajĩbaji imarāka ruþu ĩ'rārĩmi ba'iaja þo'imajare baaika wapa kiwapajairũkirĩmi õriřtiiki Tuþarā. Jia oyiaja baaiki imarĩ, ba'iaja nabaaeaka takaja sawapa nare kijēñerāñu. ĩriřka kiwā'maekaki i'supaka baarāki. “Reyako'omakaja õña Tuþarāte kire jariþe'riřrũjeka simamaka Cristo kime Tuþarāte wā'maekaki”, ritaja þo'imajare āriřwārũyu,— Þablora nare āriřka. ³²Õña jariþe'riřrikakaka ā'mitiriwa'ri eebaraka ĩ'rārĩmarāre boiwā'imarĩka Þablora. Supa nabaako'omakaja aþerā þuri ikuþaka āriřkarā:

^g 17.28 En el 600 a.C. el poeta griego Epimenides escribió ese poema en el que alguien dijo estas palabras pensando en Zeus, el capitán de los dioses.

^h 17.28 Dos poetas griegos escribieron esta frase (300 a.C.) pensando en Zeus.

—Ate samibojape'arika yija ã'mitiririyaþayu,— narika.

³³Supabaatirã narërikarõ'õpi Pablöre nare þoritapawa'rika.

³⁴Ï'rãrimarã kiupaka þupajoatirã Jesúre ã'mitiripëaekarã.

Ï'rika Dionisio wãmeiki naka imaekaki, Areõþagorãkaka rëriroyikaki. Ï'rãko Dãmaris wãmeikooka Jesúre ã'mitiripëaekako. Supabaatirã aþerãoka kire yi'rikarã.

Corintowejarã Pablote imatapaeka

18 ¹I'sia be'erõ'õ Atenawejeapi Pablote a'rika, Corintowejarã. ²Aquila kirũmu Priscilapitiyika Italiaka'iaþi a'ritirã Pablo ruþubajirã Corintorã neyaweika. Romakaki iþi Claudio wãmeiki Italiaka'iarã judiotatarãte imarika yaþaberiwari, nare kiþoataeka. Supa imarĩ Corintorã Aquilate a'rika kirũmuþitiyika, judiotatarã imarĩ. Sabe'erõ'õ napõ'irã wi'ituirĩ Pablote a'rika. ³Pablo upakaja sayapãia mo'rĩakakapi Aquilate wi'ia' baaeka kirũmuþitiyika. Supa imarĩ Ï'rãkõ'rĩmatorãja ba'irabeokaro'si naka kituika nawiliarã. ⁴Ï'rãkuri jërĩtarirĩmi jariwa'ririmarĩa judiorãka rëriwi'iarã Jesúrika bojariroka bojarĩ Pablote a'rjijapaeka. Judiotatarãre supabaatirã judiotatamarĩãreoka Jesúrika na'mitiripëaokaro'si nare kijaiëjeriyapaeka.

⁵I'sia be'rõ, Macedoniapi i'tatirã, Silas, Timoteopitiyika Pablo þõ'irã Corintowejarã neyaeka. Neyaeaka þoto kiba'iraberika ja'ataturã Jesúrika bojarirokatakaja bojabaraka Pablote imaeka. Ikupaka kijaika judiotatarãte wãrõbaraka: “Jã'merũkika Tuparãte wã'maekakirejeoka, Jesús yija ãnu”, kërĩka. ⁶Supa kërĩko'omakaja, aþerã aþeupaka þupajoawa'ri, jajua kire baata'atirã ba'iaja kire napipeka. Sã'mitiriwa'ri, kijarirooka kijããþateka, “Kopakaja mijare yokajããkõpeko'o”, ãriþupajoawa'ri, ikupaka kërĩka mae:

—Tuparãte yire jã'meka upakaja kirika bojariroka mijare yibojakõpeyu. Supa imarĩ mija reyarãñurĩmi ba'iaja imarika tiyibeyurõ'õrã mija a'rirãka, yire oka imabesarãka. Supa imarĩ mija ã'mitiririyaþabeyua iawa'ri, irĩmipi judiotatamarĩã imarãte Jesúrika bojariroka yibojau'muerã baayu,— kërĩka.

ⁱ 18.3 Tiendas de campaña, o carpas.

⁷Topi pōriwa'ritirā Ticio Justo wi'iarā pō'imajare wārōri Pablote a'rika. Judíorākamarīka kimako'omakaja Tuparāte jiyipupaka ōñuka kimaeka Ticio Justo. Kiwi'i wā'tarā simaeka judíorāka rēriwi'ia. ⁸Crispo wāmeiki kimaeka judíorāka rēriwi'i ipamaki. Kirirāoka maipamaki Jesúre ā'mitiripēairā nimaeka. Corintowejekarāoka rīkimarāja Jesúrika ā'mitiripēaekarā. Supabaatirā rupuko'a najūjerūjeka. ⁹⁻¹⁰Ī'rañami makārārūñuroka upakapi ikupaka Pablote kijaika Jesús,

—Mikaja ñime. Mikīkia'si. Aperā ba'iaja mire baawārūbesarāñurā. Okajāja jaritirā yimajaroka pō'imajare mibojajipabe. Ika wejeareka rīkimarāja yire ā'mitiripēarūkirāre ime ruḡu. Supa imarī, samibojarija'ata'si,— Pablote kērīka.

¹¹Supa imarī Corintorā ĩ'rākuri wejejērā aḡejērā ñe'metājirā pō'imajare Jesúrika bojariroka bojabaraka kimaeka.

¹²⁻¹³I'sia be'erō'ō Galión wāmeiki Acaya ka'iarā ĩpi kimaeka poto ĩ'rīka upaka pūpajoawa'ri Pablote nañi'aeka Judíorāka. Supabaatirā Galión wājītāji Pablote e'ewa'ritirā ikupaka Galiónre nabojaeka:

—“Ikupaka Tuparāte majiyipupayeejīñu”, āriwa'ri Moiséte yijare jā'meka upakamarā kiwārōtāpe ĩ'ī,— Galiónre narīka.

¹⁴Pablote jairā baaeka poto ikupaka Galiónre nare ārīka:

—Ba'iaja baaiki kimarikareka, supabaatirā Romatatarāre jā'meika yi'ribeyuka kimarikareka, mijare ña'mitirijīñu imakopeyu. ¹⁵Mija ōñu upakaja mija jā'meika simamaka, mija pūpayariji oka mija jiebe. Yi'i pūri i'sia oka jierimaji marīka,— judíotatarāre kērīka.

¹⁶Supabaatirā surararākare kijā'meka Judíorākare topi nāpōataerā. ¹⁷Supabaatirā judíorākare rēriwi'i ipamaki Sóstenere ñi'atirā Galión wājītāji pō'imajare kire pajeka. I'supaka nabaako'omakaja, “¿Dako baaerā kire mija pajeyu?”, Galiónre ārīberika. “Marā imabeyua”, kērīpūpajoaeka.

^j 18.12-13 Gobernador.

Antioquíarā pe'rieyatirā ate Tuparā oka Pablote bojatapaeka

¹⁸Corintorā matikuri Pablote imaeka ruḡu. I'sia be'erō'ō Jesúre ā'mitiripēaekarāte kimajaroka kibojaeka a'yaokaro'si. Supabaatirā Aquila, kirūmu Priscilapitiyika Siriaka'iarā a'yaokaro'si, Cencreaswejearā natu'awa'rika. Cencreaswejeapi na'rirā baaeka ruḡu, “Tuparā, miwājītāji mire yibojaraḡaka upakaja yibaako'o”, āriwa'ri kirupua Pablote wi'epaterūjeka. ¹⁹Waḡurupi a'ritirā Éfesowejearā neyaeka. Torā Aquila, kirūmu Priscilapitiyika natuika. Pablo ḡuri a'ririkaki, judíorāka rēriwi'iarā, “Jā'merūkika Tuparāre wā'maekaki kime Jesús”, āriwa'ri nare jaiējerī keyaeka. ²⁰Matikuriji naka Pablote imarika judíotatarāre yaḡakoḡeka. Pablo ḡuri yaḡaberikaki. ²¹Supa imarī kimajaroka nare kibojaeka toḡi o'yaokaro'si:

—Īrārīmi Tuparāte yaḡarākareka, mijare ĩarī ate yi'tarāñu,— nare kērīka.

I'sia be'rō Éfesowejeapi waḡurupi ke'rika. ²²Cesarea ḡapitakarā eyatirā Jerusalénrā Jesúre ā'mitiripēaekarā ḡō'irā Pablote wi'ituriwa'rika. Naka imatirā Antioquíarā ke'rika ate. ²³Torā kimatapaeka be'rō ke'riū'mueka ate. Galaciaka'iarā imatirā, Frigiaka'iarāoka keyaeka. I'sia ka'iareka Jesúre ā'mitiripēairā imaekarāte Jesúrika bojariroka kiwārōtapaeka. Kiwārōmaka ā'mitiriwa'ri, jībaji Jesúre yi'riwa'ri okajājia najarika.

Éfesorā Tuparā oka Apolore wārōeka

²⁴I'sia ḡoto ĩ'rīka judíotataki Apolos wāmeiki Éfesorā eyaekaki. Alejandriawejeakaki kimaeka. Po'imajare ĩaika wājītāji jia jaiwārūiki kimaeka. Supabaatirā Tuparā majaropūñu o'oeka jia kiōrīka. ²⁵“Jesúre yaḡaika upakaja maimajīñu”, āriwa'ri aḡerāte wārōmaka, jia ā'mitiripēaekaki imarī Juanre ruḡuko'a ḡo'imajare jūjekakaka takaja kiōrīka ruḡu. Tērītaka Jesús majaroka ōriberiko'omakaja kiōrīkarō'ōjirā okajāābaraka jia jījimakapi ḡo'imajare kiwārōika. ²⁶Īrārīmi judíorāka rēriwi'iarā, dakoa kīkirimarīa jia ḡo'imajaka Apolote jaika. Aquila kirūmu

Priscilapitiyika kijaimaka ä'mitirikarä. Kijaiweaeka be'erö'ö kika jaiokaro'si naw'i arä kire nakawa'rika. Jesúrika jia kiörípūawārūberika jia kire nabojawapu'ataeka. ²⁷I'sia be'rö Acayaka'iakaräre Jesúrika bojariroka bojarī ke'ririyaæaka. “Jia sime. Me'pe”, narīka Éfesokarä Jesúre ä'mitiripæekarä. Supa imarī, “Apolore jia mija e'etope”, äriwa'ri pæpera no'oeka Acayaka'iakaräro'si. Torä eyatirä jia nare kijeyobaaeka. “Jesúre mija yi'pe”, Tuparäte ärikarä nimaeka. ²⁸Po'imaja wäjitäji, Tuparä majaropūnu o'oeka bojabaraka,
—Jä'merükika Tuparäte wä'maekaki kime,— äriwa'ri judíotataräre kiwāröeka.

Jiitaka nare kibojamaka, “I'supakamarīa sime”, judíotataräte äriwārūberika.

Éfesorä Pablote imatapaeka

19 ¹Corintowejearä Apolore imañujuju, pusi watopekaraä imaeka ka'ia o'riwa'ritirä Éfesowejearä Pablote eyaeka. Torä eyatirä Jesúre ä'mitiripæekarä i'rärimaräre kīatōpoeaka. ²Supa imarī ikupaka nare kijērīaeka:

—Jesúre mija ä'mitiripæarapaka poto ¿yaje Espíritu Santore mijare ña'rījāirape?— nare kērīka.

İrā, ikupaka kire yi'rikarä:

—“Espíritu Santore ima”, maki yijare bojaberapaki,—

³Supa imarī Pablote nare jērīaeka:

—¿Makire yi'riwa'ri rupuko'a mija jūjerūjerape?— kēpakā'ä.

—Juanre wāröeka upakaja rupuko'a yijare najūjerape,— narīka.

⁴Topiji ikupaka Pablote nare ärika:

—Po'imaja ba'iaja nabaaiika ja'ataekaräre rupuko'a Juanre jūjeka. Supabaatirä, “Yibe'erö'ö etarükikare mija yi'ririyaæa”, äriwa'ri Juare wāröeka. Kibe'rö etarükika Jesús kime,— Pablote nare ärika.

⁵Sä'mitiritirä, narupuko'a najūjerūjeka, “Maīpamaki Jesúre yi'yurä yija ime”, äriwa'ri. ⁶Supabaatirä napo'iarä kipitaka Pablote ja'aæaeka poto Espíritu Santore nare ña'rījāiika. Supa imarī norībeyua oka najaika. Supabaatirä Tuparäre

nare õrĩrũjeka nabojaeka. ⁷Ĩ'põũ'puarãe'earirakamaki rõ'õjĩrã nimaeka.

⁸Maekarakamaki aiya jẽrĩtarĩmi rakaka judĩorãka rẽrĩriwi'iarã nare kibojaeka na'mitiripẽaokaro'si pò'imajare jaiẽjeriyapaiki Pablora imaeka. “Ikupaka Jesũre yi'yurãte jã'mebaraka Tuparãte nare imaruputarãnu”, ãrĩwa'ri kĩkirimarĩaja nare kibojaeka. ⁹Imako'omakaja ĩ'rãrimarã kijaika ã'mitiriyapaberĩwa'ri, apækurioka sana'mitiriyapaberika. Pò'imaja wãjĩtãji Jesũre pò'imajare tããika majaroka ba'iaja najaika. Supa imarĩ nare a'ritapawa'ritirã Jesũre ã'mitiripẽaekarãte kika ke'ewa'rika, Tirano wãmeiki wãrõriwi'iarã. Torã ĩ'rãrĩmi jariwa'ririmarĩa nare kiwãrõeka. ¹⁰Ĩ'pakuri wejejẽ'rãka torã pò'imajare wãrõbaraka kimaeka. Supa imarĩ Asia wãmeika ka'iaakarã, judĩotatarã, judĩotatamarĩrã imaekarãoka maĩpamaki Jesũrika bojariroka ã'mitiripataekarã. ¹¹Pablopi ãrĩwa'ri rĩkimaka maikoribeyua Tuparãte beaeka. ¹²Supa imarĩ Pablora rabeka mirãka sayapãia, jariroakaoka pò'imaja jĩnurã põ'irã ne'ewa'pakã'ã narisirika o'rika. Supabaatirã Satanãrika ima ña'rĩjãikarãoka jĩkarã.

¹³⁻¹⁴I'sia poto ĩ'rãrimarã judĩotatarã pò'imajareka Satanãrika ima ña'rĩjãikarãreka poataekarã. Pablote baaeka ĩaji'awa'ri, ĩrãoka Jesũwãmeapi ĩ'rãtĩji baariyapakopekãrã. “ ‘Jesũs, Pablote kireka bojaiki wãmeapi nareka mija pope’, marĩũ'mukoyeye'e”, narĩka. Nabaaika upakajaoka, kurarãka ĩpamaki, Esceva makarãre baatapaeka. ĩ'põtẽnarirakamaki nimaeka. ¹⁵Ĩ'rãrĩmi, Satanãrika ima ikupaka nare yi'rika:

—Jesũre ñõnu, supabaatirã Pablo majaroka ñõnu. Mijare puri ñiawãrũbeyu. ¿Marã je'e mija?— nare kẽrĩka.

¹⁶Supabaatirã Satanãrika ima ña'rĩjãikite napõ'irã teritaeka. Tẽrĩrikaja jãjiapi ba'iaja nare kibaaeka. Supabaatirã najariroakaoka kibaiwa'ruika. Supa imarĩ riwejuparaka wi'iaipi naru'riwa'rika. ¹⁷Éfesowejeakarã nimaupãtĩji, judĩotatarã supabaatirã judĩotatamarĩrãoka i'sia majaroka ã'mitiripẽaekarã. Sã'mitiritirã nakĩkika. “Tẽrĩritaki kime Jesũs”, ãrĩwa'ri rĩkimarã maĩpamaki Jesũre jiyipupaka õrĩkarã mae.

¹⁸I'sia majaroka ã'mitiriwa'ri, “Ikupaka ba'iaja yibaaja'atabeyu ruðu”, ãrīwa'ri rīkimarāja Jesúre yi'rikarāte bojabu'aeka. ¹⁹Supabaatirā ikupaka ī'rārimarā ye'oirāre baaeka ye'oa ōrīrimajare: Ye'oa bojaika pāpera, pō'imaja wājitāji e'ewa'ritirā sanajoeka. I'sia pāpera cincuenta mil rakato plata rō'ōjīrā wāpājā'rīa simaeka.^k ²⁰Maīpamaki Jesús majaroka pibika imarī, rīkimarāja Jesúre na'mitiripēaeka.

²¹Sabe'erō'ō Jerusalénrā pē'ririka Pablote pūpajoaeka. “Macedoniaka'ia, supabaatirā Acayaka'ia yo'ririjarirāñu. Jerusalénrā imatitirā, Romawejearā ya'rirāñu je'e apeyari”, kēripūpajoaeka. ²²Supa imarī, kire jeyobaarimaja ī'pārāre kipūataeka kiruðu Macedoniaka'iarā Timoteore supabaatirā Erastore. Pablo pūri matikuriji Asiaka'iarā^l tuikaki ruðu.

Éfesorā rukubaka napūpajoamaka oka pō'ijirika

²³Pablōre Éfesorā imaeka poto, “Jesús ī'rīkaja kime pō'imajare tāārimaji”, ãrīwa'ri pō'imajare yaḗabepakālā jimarī oka napō'ijiaeka i'sia wejearā. ²⁴Demetrio wāmeiki kimaeka i'sia oka bitamataũ'muekaki. Artemisare^m najiyipūpayeerūkiwi'i upaka iōikarījaka patakaka baarimaji kimaeka. Aḗerāoka kiupaka baarimaja imarī, aḗerāte sījibaraka rīkimakaja niñerū natōporoyika. ²⁵Supa imarī kire jeyobaarimajare, aḗetata nupakajaoka ba'iraberimajare kirērātaeka. Supabaatirā ikupaka nare kērīka:

—Maa, ika ba'irabeirā pūri, rīkimaka niñerū tōpōirā maimē. ²⁶¿Pablo rīkimarā pō'imajare kibojaika ã'mitiribeyurā bai mija? “Mija ōñu upakaja baatirā mija jiyipūpayeeika, jiyipūpayeerūkimarīa sime”, kēñu. Kijaika ã'mitiritirā rīkimarā pō'imajare kire ã'mitiripēayu. Éfeso wejekarā takamarīa kire ã'mitiripēairā. Ritaja Asia ka'iarā imarāre kire ã'mitiripēairā oyiaja nime. ²⁷⁻²⁸Ba'iaja maro'si simarāñu. Supa imarī mabaapō'ijiaika pō'imajare waruaribesarāñu. Supa simamaka sawāpa matōpōwārūbesarāñu. Supabaatirā

---

^k 19.19 Cincuenta mil dracmas. Una dracma (moneda) valía un día de trabajo. ^l 19.22 En Éfeso. ^m 19.24 Artemisa era la diosa principal de Éfeso. Los romanos la llamaban Diana. Su templo en Éfeso era magnífico.

Artemisare jiyipupayeeriwi'iarā þo'imajare a'ribesarāñu. Ritaja Asiaka'iarā, supabaatirā ritatojo wejeareka Artemisare jiyipupaka õñurā. Pablöre ä'mitiripēawa'ri, “Imatiyaikomariā Artemisare ime”, þo'imajare ä'rīrāñu,— Demetriore nare ä'rīka ä'mitiritirā, jimarī boebariwa'ri ikupaka nakasereka:

—¿Éfesokaräre jiyipupayeerijayuko, Artemisa jiiitako koime!— narīka.

²⁹Nakaseremaka, rīkimarāja þo'imajare napõ'irā a'rika. Ī'rāoka nupaka boebaritirā, akaserekarā. Supa imarī ritaja wejeareka oka þo'ijirika. I'supaka simamaka Pablöka jeyoa'riwa'rikaräre nañi'aeka, Gayo, Aristarco. Macedoniaka'iakarā nimaeka ĩ'rā ĩ'þarā. Nare ñi'atirā þo'imaja rē'rīriwi'iarāⁿ nare ne'ewa'rika. ³⁰Kijeyomaräre jaijeyobaarī Pablöre torā kākariyapakoþeka. I'supaka kibaamaka ĩatirā, “Mikāka'si”, Jesúre ä'mitiripēaeekarāte kire ä'rīka. ³¹Ī'rārimarā ĩ'sia ka'ia ĩparimarā^o torā imaekarā. Pablo jeyomarā imarī, “Naka ĩ'rātiji baabekaja mimabe”, äriwa'ri oka kire napūataeka. ³²Rē'rīrūkikō'rīmatorā aþeupaka, aþeupaka nakasereka. Ī'rīka upaka þupajoawārūberiwari supa nabaaka. “¿Dakoa baaerā yija rē'rīko'o?”, narīwārūberika. ³³Judíotataki Alejandro naka imaekaki kire þo'imaja wājītāji najairūjeka judíorāka. Topiji, Alejandro kipitaka mi'mataekaki jaiokaro'si, “Mija jaiasi ruþu”, äriwa'ri. Imako'omakaja nokata'riberika. “Dakoa oka imabeyua judíorākaro'si”, äriwa'ri nare kibojaerā baakoþeka. ³⁴Judíotataki kimaeka õrīwa'ri jājibaji judíorākamarīrāte akasereka,

—¿Éfesokaräre jiyipupayeerijayuko, Artemisa jiiitako koime!— nakasereka, ĩ'rīka upaka oyijaja ĩ'þakuri aiyajērāõ'õjirā.

³⁵Ī'rīka tokaki imaruþutarimaji þo'imajare okata'ririūjetirā, ikupaka nare kērīka:

—Mija ä'mitipe Éfeso wejeareka imarā. Majiyipupayeeko Artemisa wi'ia ĩarīrīrimaja maime ika wejeareka imarā. Supabaatirā kopo'ijērāka ĩmipi ña'rīka maiarīrīrijayu. “I'supaka imarā nime”, ritaja þo'imajare äriþatayu marka.

ⁿ 19.29 El anfiteatro en Éfeso. ^o 19.31 Oficiales de la provincia.

³⁶Nirã þo'imaja, “Pakirika sime”, ãrĩbeyurã. Suþa imarĩ mija jo'ria'si, i'tojĩrãja samija ja'atabe. Ba'iaja mija baas'i, jia mija þuþajoabe. ³⁷Ĩrã ĩmirĩja mija e'era'airã majiyiþuþayeeiko Artemisarika karee'ebeyurã. Suþabaatirã ba'iaja koreka jaibeyurã nime. ³⁸Demetriore naka ba'irabeirãþitiyika aþerãte nare okabaajĩkareka, niþarimarã þo'irã oka jierĩ nare e'ewa'ritirã oka najiejĩñu. Oka naro'si imajĩkareka, ĩþarimarãre nabojajĩñu. ĩþarimarãre, jã'merimaja nime oka jierimaja. ³⁹Aþea oka bojarika mija yaþajĩka, Romakarãre jã'meka añu upakaja ĩþarimarãre rẽrĩrãka þoto nawãjitãji mija bojajĩkareka jia simajĩñu. ⁴⁰¿Marãkã'ã Romatatarã ĩþarimarãre þuþajoarãñu ruku i'supaka þo'imajare oka þo'ijiamaka? Ikupaka naþuþajoarãñu je'e aþeyari: “Mare boebariwa'ri ĩ'rãþe'rõtorãja mare nabaariyaþayu Éfesokarã”, narĩþuþajoarãñu je'e. Imako'omakaja werika maro'si simajĩñu. Suþa imarĩ, “¿Marãkã'ã oka imamaka mija þipeyu?”, Romatatarãre ãrĩrãkareka, marãkã'ã nare yi'riwãrũberijĩka maime,— torã imaruþutarimajire ãrĩka.

⁴¹Sabe'erõ'õ, “I'tojĩrãja simarũ”, ãrĩtirã nare kiþe'rirũjeka.

Macedoniarã Þablote a'rika

20 ¹I'supaka oka imaeka be'erõ'õ Jesúre ã'mitiripẽairãre kiakaeka Þablo. Ke'rirã baaeka ruþu, “Jesúre yi'þaraka jia mija imabe”, ãrĩwa'ri naka kijaika. Weatirã, kimajaroka nare kibojaeka a'yaokaro'si. Suþabaatirã Macedoniaka'iarã ke'rika. ²Torã a'ririjaparaka ĩ'rãweje upakaja Jesúre ã'mitiripẽaekarã þo'irã kituririjarika. Naþo'irã eyatirã, “Jia Jesúre ã'mitiripẽabaraka okajãjia mija imabe”, nare kẽrĩka. I'sia be'erõ'õ Greciaka'iarã keyaeka. ³Maekarakamaki aiya torã kimaeka be'erõ'õ Siriaka'iarã waþuruþi a'rirã kibaaeka. Imako'omakaja judiotatarãre kire jããerã nari'kaika majaroka kiã'mitirika. Suþa imarĩ, “Yi'taraparõ'õrã Macedoniaka'iarã bo'ipi yiþe'rirãñu”, Þalore ãrĩþuþajoaeka. ⁴Ikarakamaki yija imarape kika jeyoariwa'raparã: Sõpater Þirro maki Bereakaki, Segundo suþabaatirã Aristarco, Tesalónicawejeakarã, Gayo Derbewejeakaki, Timoteo, Tíquico, suþabaatirã, Trófimo

Asiakaliakarā, mae yil'i Lucas. I'siarakamarā Pabloka yija jeyoariwa'rape. ⁵Filiposwejearā eyatirā, yija jeyomarāre yijare a'riweirape Troadewejearā yijare ta'arī.^p ⁶Pan levadura rukebekaja ba'aribayarā yija imarapaka be'erō'ō Filipospi yija o'rape wapurupi. Īrāpitarakarāmi be'erō'ō Troadewejearā yija eyarape. Yija ruḡu a'raparā, yija jeyomarāre torā yija eyarape. Torā ĩ'pōtēñarirakarāmi yija imarape.

Troadewejearā Pablote imatapaeka

⁷Ba'irabeũ'murirāmi^q yija rērāpe Jesúre yi'yurāpitiyika. Maro'si Jesúre reyaeka ḡupajoabaraka kijā'meka upakaja pan pibaba'aerā yija rērāpe. Yija ba'aerā baarapaka ruḡu Pablote yijare bojarape. Aḡerīmi ke'rīrā baarapaka simamaka yijare kiwārōyuju ḡami ḡe'metāji seyarape.

⁸Maekarakakuku yuraika wi'iarā, ĩmikakukurō'ōrā rērītīrā yija imarape. Rīkimakaja yaaboaika' imarapaka i'sikuku kurarakarā. ⁹Supa imarī ĩ'rīka bikirimaji Eutico wāmeiki ĩmikaka kurarakapi yoirūkia koḡerekarā^s kiruḡarape. ḡoaka Pablote jaimaka, koḡakaja oōmaka bikirimajite riarapaka. Koḡakaja kārītīyawa'ri kiña'rāpe toḡi. Poriwa'ritirā kire yija kōae'ekoḡerape. Koḡakaja ḡuḡaririkaki kimarape. ¹⁰Supa imarī ruiwa'ritirā, kimajakarā eyaḡañarītīrā Pablote kire wā'wojī'arape. Supabaatirā ikupaka yijare kērāpe:

—Mija ḡupata'si. Pupaḡurūki kime.—

¹¹I'sia be'rō Pablopitiyika yija mirīwa'rape ate. Torā mirīeyatirā pan kiḡibarape. Yija ba'arapaka be'rō jairīji Pablote wārāpe. I'sia be'rō Asowejearā turitaparī ke'rape.

¹²Jia jājia bikirimajire jaḡakā'ā, kiwi'iarā ḡo'imajare kire pe'awa'rape, jia jījimaka jariwa'ri.

Miletowejearā Pablote a'rika

¹³Toḡi ḡuri Pablote ārāpaka upakaja wapurupi Asowejearā yija a'rape. Torā eyatirā kire yija ta'arape, ma'aḡi ke'rapaka

^p 20.5 El uso de “nosotros” (yijare) indica que el autor Lucas estaba presente con Pablo hasta el versículo 21.25. ^q 20.7 Domingo.

^r 20.8 Lámparas de aceite. ^s 20.9 La ventana.

imarĩ. ¹⁴Asorã keyarapaka poto wapurupi kire yija jãatorape. Supabaatirã Mitilene wãmeika wejearã yija a'rape. ¹⁵Aperĩmi Quío wãmeika jũmurika o'ritirã aperĩmi Samos wãmeika jũmurika yija eyarape. Topi o'ritirã aperĩmi Miletowejearã yija eyarape. ¹⁶“Asiaka'iarã Jesúre ã'mitiripëairã põ'irã ya'rijĩkareka yiba'ejĩnu”, Pablote ãpakã'ã ã'mitiriwa'ri, Éfesowejea wãjiaja yija o'ritapawa'rape. “Jerusalén wejearã Pentecostés baya ãaokaro'si wãrũaja ma'rijĩkareka jia simajĩnu”, ãrĩpupajoawa'ri, “Jajua ma'riye'e”, Pablote yijare ãrãpe.

Éfesokarã imaruputarimajare piyia jia kiokajãeka Pablo

¹⁷Miletorã imatirã, Éfesowejearã Jesúre ã'mitiripëairãte imaruputarimajare Pablote oka pũatarape: “Mija i'tabe õ'õrã. Éfesorã a'riberijĩka ñime”, ãrĩwa'ri nare kibojapũarape. ¹⁸Supã imarĩ yija põ'irã neyarapaka poto ikupaka Pablote nare ãrãpe:

—Mamarĩ Asiaka'iarã eyatirã jia mijaka ñimaroyirapaka mija õnu. ¹⁹Mijaka ñimarapaka poto Maĩpamakiro'si ba'irabejibaraka, “Mija tẽrĩwa'ribaji õnuka ñime”, ãrĩberapaki yi'i. Supabaatirãoka pø'imajare Jesúre ã'mitiripëabeyua ãawa'ri yorape. Supabaatirã judiotatarãre ba'iaja baaokaro'si yire nari'kamaka ba'iaja yijũarape. ²⁰Jesúrika bojariroka mijare yibojarapaka poto, dakoa jía majaroka mijareka ya'eberapaki yi'i. “Kirika bojariroka ã'mitiritirã jia nimarũ”, ãrĩwa'ri mijare sayibojapatarape. Rĩkimarã wãjitãji, supabaatirã mija wi'iarãoka mijare sayibojaroyirape. ²¹“Ba'iaja mija baaika pupajoariwa'ri samija ja'atabe. Tuparãte yi'ririka yapawa'ri maĩpamaki Jesucristore mija ã'mitiripëabe”, ãrĩwa'ri judiotatarã supabaatirã judiotatamarĩã imarãteoka yibojaroyirape.

²²Espĩritu Santore yire jã'meika upakaja maekaka Jerusalénrã ya'rirã baayu. I'supaka yire simarãnu je'e, ãrĩwa'ri jẽrãkoabeyuka yi'i. ²³Ikatakaja mijare yibojawãrũyu. Ritaja wejearã yituritaparõ'õrã ikupaka Tuparãro'si bojaĩjirimajare yire bojayu Espĩritu Santore nare sõrĩrũjemaka: “Wẽkomaka imariwi'iarã mire nataarãnu. Supabaatirã ba'iaja mijũarãnu”, yire nañu. ²⁴Maĩpamakiro'si yiba'iraberũkia yire kija'ataeka

jia simaupatiji yiba'irabewearāka be'erō'ō yire najāājīkareka marā imabeyua. “Po'imajare wayuīawa'ri Kimakire kireyarūjeka Tuparā mare tāōkaro'si”, āriwa'ri po'imajare yibojaerā maīpamaki Jesúre yire pūataeka.

²⁵ “Kire ā'mitiripēairāre jia kijā'merāñu Tuparā”, āriwa'ri ritaja mijare yibojarape. Mae pūri, “Apekurioka yire niape'abesarāñu”, mijareka ñarīpupajoayu. ²⁶⁻²⁷ Tuparā ritaja po'imajare kibojariyaparapaka upakaja mijare yibojarape, kūpajī mijareka saya'ebekaja. Supa imarī mijare yibojayu: Īrīka mijakakire Tuparā pō'irā eyabesarākareka, kireje oka imarāka, yiremarīa. ²⁸ Supa imarī rakajekaja mija ōñu upakaja jia mija pūpajoabe, Jesúre yapaika upakaja mija baarijayaokaro'si. Éfesowejearā pē'rieyatirā, Espiritu Santore mijare jā'meika upakaja jia Jesúre ā'mitiripēairāte mija ĩarīpe. Maīpamaki Jesúre maro'si riwejurubaraka reyaekapi āriwa'ri, Tuparārirā maimē. Supa simamaka jia nare mija imaruputabe, oveja ĩarīrīrimajare ĩarīñu upaka. ²⁹ Yīpupajoaikareka pūri, ya'ritaparāka be'erō'ō aperā, pakirimajaroka bojarimajare etarāñu.^t Jesúre ā'mitiripēairāre pakirimajaroka nawārōrāñu, Jesúre nayi'ririija'atarū āriwa'ri. ³⁰ Mija watopeka imarā ĩ'rārīmarā pāriji pakirimajaroka Jesúre yi'yurāte wārōrāñurā. “Yija pūpajoaika upaka napupajoarū”, āriwa'ri supa nabaarāñu. ³¹ Supa imarī rakajekaja mija imabe Jesúrika bojariroka imatiyaika mija ā'mitiripēarija'atakoreka. Maekarakakuri wejejē'rāka, ñami, ĩmioka mijare yiwārōrapaka mija ōrīrijape. Īrākurimarīa oparaka mijare yokajāāroyirape.

³² Yijeyomarā, mijaro'si Tuparāka yijairā baayu, mijare kīarīñaokaro'si. “Mare wayuīawa'ri ba'iaja mabaaike wapa, Tuparāte ye'kariayu”, āriwa'ri mija pūpajoamaka, jībaji kirika bojariroka mija ā'mitiripēaerā Tuparāte mijare jeyobaarāñu. Supa imarī, “Yirīrāte jia yibaarāñu”, kērīka upakaja Tuparāte baarāñu. ³³ Aperā niñerū, najariroaka oakiriberapaki yi'i.

---

^t 20.29 La figura dice: Ventrán lobos salvajes que atacarán a las ovejas. Esto quiere decir que los maestros falsos dañarán la fe de los creyentes con enseñanzas engañosas.

³⁴Ikupaka simarape: Ñoñu upakaja ba'irabetirã ba'arika, jariooka yitõporape. Supabaatirã yika imaraparãreoka yitõpoñirape. I'sia õñurã mija. ³⁵Ritaja yiba'irabeka ïapatawa'ri, “Pablote baaika upaka, jia maba'irabejĩñu sawapapi wayuoka baairãre majeyobaaokaro'si”, mija ãrĩwãrũeka. Ikupaka maĩpamaki Jesúre bojarapaka mija ye'kariria'si: “Se'etoyukare tẽrĩwa'ribaji jĩjimaka kime sijirimaji”, Jesúre ãrika,— Pablote nare ãrape.

³⁶Supabaatirã naka kiñukuruparape Tuparãka jaiokoro'si. ³⁷Tuparãka kijaiwearapaka poto, oparaka kire nawã'ojĩ'arape supabaatirã kiye'tearã nu'surape. ³⁸“Apekurioka yire ïabesarãñurã mija mae”, Pablote ãrãrapaka imarĩ, jimarĩ ba'iaja napuparape. I'sia be'erõ'õ papitakarã kire najeyoariwa'rape.

Jerusalénrã Pablote a'rika

21 ¹Jesúre ã'mitiripẽairãre yija majaroka bojaweatirã wapururã yija jãirape. Supabaatirã wãjiaja Cos wãmeika jũmurikarã yija a'rape. Aperiimi Rodas wãmeika jũmurikarã yija tuirape. Topi Pátarawejearã yija eyarape ²Papitakarã yija imarapaka poto, “Apo wapuru Feniciaka'iarã sa'rirã baayu”, napakã'ã, i'sia wapururã jãitirã sapi yija a'rape. ³A'ririjari Chipre wãmeika jũmurika yija ïao'rape. Wejerĩrika pẽ'rõtõpi yija o'rape i'sia jũmurika. Siriaka'i wãjitãji yija a'ririjarape. Wapurupi ne'ewa'rapaka ba'irĩjia Tirowejearã namaataerã torã yija pããrape. ⁴Torã Jesúre ã'mitiripẽairãre ïatõpotirã ï'põtẽnarirakarĩmi naka yija imarape. “Jerusalénrã Pablote ba'iaja jũarãñu”, ãrĩwa'ri Espĩritu Santore nare õrĩrũjemaka, “Jerusalénrã me'ria'si”, kire narĩkõperape. ⁵I'supaka narĩko'omakaja ï'põtẽnarirakarĩmi be'erõ'õ a'rirã yija baarape ate. Torã Jesúre ã'mitiripẽairã imaraparã, narõmia, namakarãoka yijaka wejeapi jeyoariwa'ritirã papitakarã eyaraparã. Põ'sirõ'õrã eyatirã ï'rãkõ'rĩmatorãja ñukurupatirã Tuparãka yija jairape. ⁶I'sia be'rõ yija majaroka nare yija bojarape a'yaokaro'si. I'supaka baaweatirã wapururã yija jãirape. Ì'rã puri pe'raparã topi.

⁷Tirowejearã a'ritirã Tolemaidawejearã yija eyarape. Torã eyatirã Jesúre ã'mitiripẽairãre ïatõpotirã, “¿Yaje mija

ime?” nare yija ārāpe. Supabaatirā ī'rārīmi naka yija imarape. ⁸Aperīmi topi a'ritirā Cesarea wāmeika wejearā yija eyarape Felipe wi'iarā. Iki imaekaki ī'pōtēñararakamarākaki Jerusalénrā Jesúre ā'mitiripēairā apóstolrākare jeyobaarūkika najā'mekaki. ⁹Botarakakorā nimaeka kimakarōmijā. Tīmiamarīrā. Supabaatirā Tuparāte nare ōrīrūjeikakaka aperedate bojarimaja. ¹⁰Ī'rārīmimarīa torā yija imatirapakarā, Judeaka'iapi Tuparāro'si bojaijirimaji, Agabo wāmeikire etarape. ¹¹Yija pō'irā etatirā Pablo wa'eyoka kiwarerape. Sapi kiōnu upakaja kiū'pua, kipitaka kipi'perape. Supabaatirā ikupaka kibojarape:

—“Jerusalénrā ikupaka judíotatarā ika wa'eyoba'ipire pi'perāñurā. Kire pi'petirā judíotatamarīrā imarāte kire nijirāñu”, ārīwa'ri Espírītu Santore yire bojayu,— Agabore ārāpe.

¹²I'supaka kēpakā'ā ā'mitiriwa'ri, “Jerusalénrā me'ria'si”, Pablōre yija ārāpe Cesareakarāpitiyika. ¹³Imako'omakaja ikupaka yijare kiyi'rape:

—Mija oria'si. Mija opakā'ā ĩawa'ri, yirīomayu. Supa simako'omakaja yipupaka puri simaja ima. Jerusalénrā yire napi'perāka takamarīa sime, yire jāārika nari'karākareka, “Yire mija jāā'si”, nare nārībesarāñu. Maīpamaki Jesúre jā'meka upakaja baarimaji yi'i,— Pablōre yijare ārāpe.

¹⁴Yija ārāpaka upaka kiyi'ribepakā'ā, i'tojirāja kire yija jaiējerija'atarape. Supabaatirā ikupaka kire yija ārāpe ate:

—Maīpamakire yapaika upakaja simarū.—

¹⁵I'supaka ārīweatirā yija ba'irījia jiewea Jerusalénrā yija a'rape. ¹⁶Cesareawejeakarā ī'rārīmaki Jesúre ā'mitiripēairā yijaka jeyoariwa'raparā. Ī'rīka Mnasón wāmeiki wi'iarā yijare ne'ewa'rape torā tuiokaro'si. Chi prerā imaekaki mirāki. Bikija Jesúre ā'mitiripēau'muekaki kimarape.

Santiago pō'irā wi'iturirī Jerusalénrā Pablote eyaeka

¹⁷Jerusalénrā yija eyarapaka poto jia jījimakapi Jesúre ā'mitiripēairāre yijare e'etorape. ¹⁸Aperīmi bikitojo Santiago pō'irā wi'iturirī Pablōka yija a'rape. Nimaupatiji Jesúre ā'mitiripēairāte imaruputarimaja imapataraparā Santiago pō'irā. ¹⁹“Yaje mija

ime?”, āriweatirā, “Judíotatamarĩrāre Jesúrika bojariroka yija bojamaka, jimariā jia Tuparāte baarape”, āriwa'ri ritaja o'rikakaka Pablöre nare bojarape. ²⁰I'sia ā'mitiritirā jijimaka imawa'ri, “Jiitaka baaiki kime Tuparā”, narāpe. Supabaatirā ikupaka narāpe Pablöre:

—Yija jeyomaki, matatarā rīkimarāja imarā Jesúre y'i'yurā. Kire ā'mitiripēairā imako'omakaja Moisére jā'meka upaka oyiaja mabaarijaju ruḡu. Samiōñu. ²¹Aperā ḡuri ō'ōrā imarāre ikupaka bojairā: “Judíotatamarĩrā ka'iarā Pablöre imatapapoto ‘Moisés imaekakire jā'meka mayi'rija'atajĩñu’, āriwa'ri judíorāka torā imarāre kibojayu. ‘Mija makarāre circuncisión baarika, supabaatirā matatarāre baai'tara'aika y'i'ririya'atarika sime’, kēñu”, ĩ'rārimarāre āririjayu,— Pablöre narāpe.

²²—Metaika norĩrāñu. Mimajaroka ĩ'rārimarāre bojapakika, ḡo'imajarita pakirika sime, nañaokaro'si ḡmarākāā mibaarāñu? ²³Ikupaka mibajikareka jia simajĩñu. Ō'ōrā maka botarakamaki ĩmirija imarā, “Miaika wājitāji ikupaka yija baarāñu”, Tuparāte ārikarā. “Tuparāre yija ārika upakaja, yija baarape”, āriwa'ri, Tuparāre jiyipupaka ōriwi'iarā narupua wi'epaterĩ na'rirāñu. ²⁴Mi'ioaka naka me'pe Tuparāre jiyipupayeeriwi'iarā. Judíotatarāre baai'tara'aika upaka naka mibaabe, “Ba'iaja mija baaika yiye'kariayu” Tuparāre āñaokoro'si. Narupua nateapateokoro'si miwapañijibe. Tuparāro'si sajoējitirā, kurarākare mija ruḡua mija wi'epaterūjebe, “Tuparāre yija ārika upakaja, yija baarape”, āriwa'ri. I'supaka mibaamaka ĩawa'ri, “ ‘Moisére jā'meroyika y'i'ribeyuka Pablöre ime’, aperāte āñua ḡuri pakirika sime. Simaupakaja y'i'yuka kime ruḡu”, mataomajare ārirā. ²⁵Judíotatamarĩrā Jesúre ā'mitiripēairāre papera yija pūatarape. Ikupaka bojabaraka yija o'orape: “Ikatakaja mijare yija bojapūayu: Wapuju ima jērāka jiyipupaka ōriwa'ri ri'ia napāāikakaka mija ba'a'si. Riweaoka mija ukua'si. Wa'iro'sia sawāmua namokoru'ataeka ri'ia mija ba'a'si. Supabaatirā rōmikirā, tīmiakirā, rōmimarĩrā, tīmiamarĩrā ba'iaja baabekaja mija imabe”, āriwa'ri yija o'orape,— Pablöre narāpe.

Tuparāte jiyipupaka ōriwi'iarā Pablote nañi'aeka

²⁶Supa imarĩ aperĩmi Tuparāre jiyipupaka ōriwi'iarā botarakamakika ke'rika. Ba'iaja nabaaika Tuparāre

ye'kariaokoro'si nuṗaka kibaaeka. Suṗa baatirā, ikuṗaka kurarākare kibojaeka: “Ikarakarīmi sajariwa'yu ruṗu ba'iaja yija baaika yija jūjewearūkia. Piyirīmi seyarāka ṗoto Tuṗarāro'si oveja mija joejirika yija yaṗayu, yija imarakamakiro'si”, nare kērīka.

²⁷Ī'potēñarirakarīmi seyaerā baaeka ṗoto Tuṗarāre jiyiṗuṗaka ōrīriwi'iarā Pablōre imamaka, ĩ'rārimarā Asiaka'iakarā judíotatarāre kire ĩatōṗoeka. Ṗo'imajare jĳimaji'aokoro'si jājirokapi ba'iaja akaserebaraka ikuṗaka kire nokabaaeka:

²⁸—Yija tā'omaja, Israeltatarā, yijare mija jeyobaabe. Ī'ĩ ĩmirĳi ba'iaja mare jaitaṗarimaji kime. “Moisére jā'mekakaka yi'rirūkimarā sime”, āṗaraka ṗo'imajare kibojaṗibayu. Suṗabaatirā ika Tuṗarāre jiyiṗuṗaka ōrīriwi'ia ba'iaja kijairijayu. Judíotatamarīrāre ṗariji Tuṗarāre jiyiṗuṗaka ōrīriwi'iarā ke'ekākaika imarī, ba'iaja sakimarūjeyu Tuṗarā ñakoareka,— āriwa'ri aṗerāre nabojaeka.

²⁹(Ī'sia ruṗubaji ĩ'rārīrīmi wejeñe'metājirō'ōrā Trófimo wāmeikika Pablōre imamaka niaeka. Éfesowejeakaki kimaeka Trófimo. “Kika kime je'e”, āriṗuṗajoakoṗewa'ri, “Judíotatamarīkare Tuṗarāre jiyiṗuṗaka ōrīriwi'iarā ke'ekākayu”, narīkoṗeka.)

³⁰Tuṗarāre jiyiṗuṗaka ōrīriwi'iarā oka ṗo'ijirika majaroka ā'mitiriwa'ri, ĩ'sia wejeareka imaekarāre torā rīrīwa'rika. Eyatirā Pablōre nayieṗoaeaka kire jāāerā. Topi ṗoritirā, simaṗatiji koṗereka natāteṗataeka, oka torā ṗo'ijirikoreka.

³¹Kire jāāerā nabaaka ṗoto, Jerusalénwejeareka imaekarāre oka ṗo'ijiaeka majaroka Romakaki surararāka ĩṗamakire ā'mitirika. ³²Topĳi surara ĩṗamarā kirokajĳite jā'merimajare, suṗabaatirā kisurararākare kiakaeka, nare ṗūataerā rukubaka nabaekarō'ōrā. Suṗa imarī rīrīwa'ritirā ṗo'imajare boebarikarō'ōrā neyaeka. Nare ĩawa'ri, Pablōre naṗajetiyika. ³³Suṗa imarī surara ĩṗamaki Pablōre ñi'arūjekaki kisurararākare. Suṗabaatirā ĩ'ṗamiji ṗerumijiaṗi Pablōre naṗi'ṗeka. Suṗabaatirā ṗo'imajare kijērīaeka: “¿Maki kime ĩ'ĩ? ¿Dako kibaako'a?”, kērīka.

³⁴Rakaka oyiaja ṗuṗajoawa'ri akasererikapi najaiika.

Nakaseretarupamaka ā'mitiriwārūberiwa'ri, “Ikupaka oka kire ime”, kērīwārūberika. Supa imarī surararāka wi'iarā Pablöre ke'ewa'rirūjeka surara ipamaki. ³⁵⁻³⁶Surararāka wi'iarā kire ne'ewa'pakā'ā rīkimarāja pō'imajare kibe'erō'ō a'rika. “Kire mija jāābe”, āriōkaika nakasererīrika. Surararāka wi'iarā mirīrūkirō'ōrā neyaeka poto, jājibaji boebariwa'ri okajājia najarika. Supa imarī pō'imajare kire jāā'si āriwa'ri Pablöre ne'emiawa'rika surararāka.

Pō'imajare iaeka wājitāji, “Dakoa oka yire imabeyua”, Pablote ārika

³⁷Surararāka wi'iarā kire ne'ekākaerā baaeka poto, ikupaka nipamakire kērīka Pablo griego okapi:

—Mika yijairiyapayu,— kērīka.

I'sia ā'mitiritirā,

—¿Yaje griego oka mijaiyu? ³⁸“Bikitakamarīa simaeka Egiptokakire cuatro mil rakamaki ba'iaja baairāka jeyoariwa'ritirā pō'imajamatorā nare kimaruputaeka. Roma iparimarāre ī'rāpē'rōtorāja kibaariyapakopeka. Ikiji kime”, mireka nārīpupajoako'o. Griego oka mijaika imarī, Egiptokakimarīka mime,— surara ipamakire kire ārika.

³⁹Pablo yi'rikaki:

—Jēno'o apika yi'i. Judiotataki nime. Tarso wejeakaki. Ciliciaka'iarā imatiyaiweje sime. ¿Yaje pō'imajaka yire mijairūjejiñu?—

⁴⁰I'supaka kēpakā'ā,

—Naka mijaibe,— kire kērīka. Supa imarī mirīrūkirō'ōrā eyarīkaritirā pō'imajare okatayaokoro'si kipitaka kimi'mataeka. Nokata'rika poto hebreo okapi ikupaka Pablöre ārika:

22 ¹—Yijeyomarā judiorāka, pakiarimarāoka mija ā'mitipe ruḡu. “Dakoa oka kire imabeyua”, mija āñaokaro'si yimajaroka mijare yibojaerā baayu mae,— kērīka.

²Nokapi Pablöre jaimaka, wiriwiri najariḡataeka^u poto ikupaka nare kibojaeka:

^u 22.2 Ellos le prestaron atención porque Pablo les habló en hebreo, la lengua de los judíos.

³—Judíotatakiji ñime yi'ioaka. Cilicia ka'ia, Tarso wāmeika wejearā yipō'ijirika. Supabaatirā ō'ōrā Jerusalénrā yipakiarika. Gamaliel wāmeikipi āriwa'ri pāpera yiwārūeka. Mañekiarāre jā'mekakaka jia yiwārūpataeka. Maekaka Tuparāre mija yi'yu upakajaoka yi'ririka yiyaparoyirape yi'i oka. ⁴“Jia Tuparāre yi'yuka ñime”, āriwa'ri, Jesúre ā'mitiripēairāre ba'iaja jūaerā supa yibaarape. Aperikuri ī'rārimarāre yijāārūjeroyirape. Īmirijare, rōmijāreoka ñi'atirā wēkomaka imariwi'iarā nare yitaarūjerape. ⁵Kurarāka ipamaki imatiyaiki supabaatirā iparimarā imatiyairāoka, “I'supaka kibaarape”, yireka āriwārūirā. Īrājaoka pāpera yire baa'ijiraparā, matā'omaja Damascowejekarāre yibearūkia imakoperapaka. I'sia pāpera e'etoritirā, so'oeka yire jā'meika upakaja Jesúre ā'mitiripēairāre mo'arī ya'rikoperape. Jerusalénrā nare e'era'atirā iparimarāre wēkomaka nare baarūjerā yibaakoperape.

“Ikupaka Jesúre yiyi'riū'murape”, āriwa'ri Pablote bojaeka

(Hch 9.1-19; 26.12-18)

⁶I'supaka baarī ma'api ya'rapaka poto, ĩmi ñe'metāji Damascowejewā'tarā yeyawa'rapaka rō'ōjite, ikuparō'ōpiji wejepemapi jājia yaaika yire yaarīkarapaka. ⁷Supa imarī yīñārāpe mae. Topi ikupaka yire sārīkorapaka ña'mitirape: “Saulo, Saulo, ¿dako baaerā ba'iaja yire mibaarijaju?” ⁸Sāpakā'ā sayiyi'rape: “¿Ñipamaki, maki mi'i?” “Yi'iji ñime Jesús Nazaretkaki, ba'iaja mibaai'tara'aiki”, yire kērāpe. ⁹Sayaamaka yika a'raparāre pūpatarape. Īrā pūri yaarapaka ĩako'omakaja yire jairapaki oka na'mitiriwārūberape. ¹⁰Yire kijaimaka kire yijērārape: “¿Ñipamaki, marākā'ā yibaarika miyapayu?”, ñarāpe. Topiji, “Mi'mitirā Damascorā me'pe. Torā īrīkare mire bojarāñu ritaja mibaarūkia”, yire kērāpe. ¹¹I'sia yaaboaike ñiarapaka poto yīñakoyarape. Supa imarī yika a'raparā Damascorā yire titieyaraparā.

¹²Torā īrīka Ananías wāmeikire imarape. Moisére jā'mekakaka simaupakaja yi'ripataiki. Tokarā judíotatarā, “Jia baaiki kime”, āriwa'ri najairape. ¹³I'sia wejearā yeyarapaka be'erō'ō yipō'irā Ananíare etarape. Yiwā'tarā eyarīkaritirā, “Yijeyomaki Saulo, miyoibe ate”, kēpakā'ā, ikuparō'ōpiji kire

ñiarape. ¹⁴Topi mae, “Tuparã, mañekiarã jiyipupayeekaki mire wã'matõpoiki kiyapaika upakaja mibaarükia miõñaokaro'si. Supabaatirã kipũataekaki, ba'iaja baakoribeyukare' miaerã, kijaika mia'mitiyaokaro'si Tuparãre miþõ'irã kire pũatarape. ¹⁵Jesús majaroka bojataparimaji mimarãñu. Miaeka mirãka, mia'mitirikaoka ritaja þo'imajare mibojataparãñu. ¹⁶Miba'ea'si. Jesúre ã'mitiripeätirã, ba'iaja mibaaika kijũjerã kire mijẽnebe. Supabaatirã rupuko'a mijũjerũjebe”, yire kërãpe.

¹⁷Ñoapañaka torã imakoþeka Jerusalérã yipe'riwa'rape. Torã i'rãrĩmi Tuparãte jiyipupaka õrĩriwi'iarã Tuparãka jairĩ ya'rape. Kika jaikõrĩ makãrãrũñuroka upakapi Maĩþamakire jaimaka ñiarape. ¹⁸“Ñojimarĩji Jerusalén wejeapi me'þe. Õõrã imarã þo'imaja yimajaroka nare mibojarãka ã'mitiripeãbesarãñurã”, yire kërãpe. ¹⁹Topiji ikupaka kire yiyi'rape: “Ñiþamaki, õõrã imarã ritaja yibaaeka mirãka õñurã. Mire ã'mitiripeãbaraka judíorãkare rërĩriwi'iarã imarãre e'epoatirã wẽkomaka imariwi'iarã nare yitaroyirape. Supabaatirã nare yipajewã'imarĩroyirape. ²⁰Mimajaroka bojarimaji Estebanre najããmaka yiyoirkamarape. Kire jãabaraka najariroaka nawareraþaka iãrĩrimaji ñimarape. Estebanre jããweatirã, 'Ikupaka kire mabaaika jia sime', ñarãpe”, ãrĩwa'ri Maĩþamakire yibojarape. ²¹Imako'omakaja, “Me'þe. Yoerã mire yipũataerã baayu judíotatamarĩrãre miwãrõkoro'si”, yire kërãpe Jesús,— ãrĩka þo'imajare kibojaeka Pablo.

Surararãka iþamaki Pablote ñi'arũjekaki

²²Judíotatamarĩrãre kiwãrõrũkia kërĩka þoto þo'imajare kire ã'mitiritiyika. Ate boebariwa'ri akasererikapi kire napipeka.

—Kire mija jããbe. Õñia imaberijiki i'ki,— narĩka.

²³Ñã'rĩyaarĩmarĩa napipeka. Supabaatirã najariroaka pemakato^w waratatirã ka'ia uyuakaka imirã nabaremiaruiika. “Boebaka yija ime”, ãrĩwa'ri. ²⁴I'sia iãwa'ri, surara iþamaki

^v 22.14 Se refiere a Cristo, el Mesías. ^w 22.23 Mantos.

kisurararākare wi'iarā Pablöre ke'ewa'rirūjeka. “¿Dakoa oka imamaka, po'imajare mire ā'mijīayu?”, āriwa'ri, “Ajeapi Pablöre mija pajebe”, surara ipamakire ārika. ²⁵Kire pajerā kire nāpi'perikaweaeaka poto ikupaka Pablöre jaika tokaki ipirokajite jā'mekire:

—¿I'riika Romatatakire mija pajejika jia simajīnu ruku?^x ¿Ba'iaja yibaaika iakoribekaja yire mija pajerā baayu bai?— Pablöre kire ārika.

²⁶Topiji, kīpamaki pō'irā a'ritirā, kire kibojaeka:

—Jia mirakajebe, i'i imirīji mipajerūjeiki romanotataki kime,— kēriika surara ipamakire.

²⁷Supa imarī surara ipamakiki Pablöre jērīaekaki:

—¿Yaje rita sime romanotataki mima?—

—Ā'ā ikijioka nīme,— Pablöre āriika.

²⁸—Rīkimaka yiwapaājirape romanotataki imaokaro'si,— surara ipamakire kire āriika.

—Yi'i pūri romanotataki yipakire imamaka Romano yipo'ijirika,— Pablöre āriika.

²⁹Kire pajerika yapakoekarā pūri kīkiwa'ri aperiō'orā kire na'ritapawa'rika. “Ba'iaja romanotatakire yipajerūjekopeyu”, āriwa'ri surararāka ipamakioka kīkikaki.

Īparimarā imatiyairā wājītāji Pablote jaika

³⁰“¿Dakoa oka imamaka, Pablöre na'mijīaeka po'imaja?”, āriwa'ri aperiimi, kurarāka ipamarāre, judiōtatarā ipamarā imatiyaitatareoka surara ipamakire rērātaeka. Supabaatirā perumijia kutetirā, nawājītāji Pablöre kija'arīkaeka.

23 ¹Judiōtatarā ĩparimarāre ĩarīkatirā ikupaka Pablöre āriika:

—Yitā'omaja, oñia nīmatiyikuriji Tuparāre yapaika upaka baarimaji nīme. Supa imarī kiwājītāji jajumarāja nīme,—

²Sā'mitiritirā kurarāka ipamakiki imatiyaiki, Ananías^y wāmeiki Pablo wā'tarā rīkataekarāre, “Kirījea mija pajebe”, kēriika. ³Pablo kire yi'rikaki:

^x 22.25 La ley romana prohibía castigar a ciudadanos romanos sin juicio previo. ^y 23.2 El sumo sacerdote de los años 48-58 d.C.

—“Jia baaiki ñime”, añuka imako'omakaja, ba'iaja mibaayu. ¡Supa imarĩ sawapa ba'iaja mijüaerã Tuparãre ba'iaja mire baarãnu! “Moisére jã'meka yi'ribeyuka mi'i”, yireka merĩko'omakaja Moisére jã'meika yi'ribekaja yire mipemapaarüjeyu,— kërĩka.

⁴⁻⁵Topiji kiwãtarã rĩkataekarã ikupaka Pablöre ãrĩkarã:

—Tuparãre wã'maekaki kurarãka ñpamaki imatiyaikire ba'iaja mijaiyu,— sörĩtirã, Pablöre nare yi'rika:

—Yitã'omaja, “Kurarãka ñpamaki imatiyaiki kime je'e”, ñarĩwãrübeyu. “Mija ñpamakire jaiyuyebekaja”, ãrĩwa'ri Tuparã majaropũnu bojaika. “Ñpamaki imatiyaiki kime”, ñarĩwãrũrikareka, kire yijaiyueberijĩnu,— Pablöre ãrĩka.

⁶Judĩotatarã ñparimarã rakaka oyiaja pupajoairã imaekarã. Ñrãrimarã saduceokaka pupajoaekarã, apherã fariseokaka pupajoaekarã. Sörĩwa'ri jãjirokapi Pablöre jaika:

—Yitã'omaja, fariseokaka pupajoaiki ñime yi'ioaka. I'supakajaoka kipupajoaeka yipaki. “Reyako'omakaja po'imajare õña jaripe'rirãnu ate”, ñarĩpupajoayu. “Oka kire ima”, ãrĩwa'ri i'supaka yire mija jërĩayu,— Pablöre nare ãrĩka.

⁷Saduceokaka pupajoairã okatotoũmuekarã fariseokaka pupajoairãka, rakakaja pupajoaekarã imarĩ. ⁸(Ikupaka nañu saduceokaka pupajoairã: “Reyairã po'imaja pupatõrõbesarãnurã, ángelrãkaoka imabeyurã, supabaatirã Satanãrika imaoka imabeyua”, narĩpupajoayu. Fariseokaka pupajoairã puri, apeupaka pupajoairã.) ⁹Rakaka oyiaja pupajoairã imarĩ, jãjirokapi nokatotoeka ruðu. Topi mae Moisére jã'meka wãrõrimaja mi'mirĩkaekarã jaiokaro'si. Fariseokaka pupajoairã nimaeka ñrãoka.

—Dakoa ba'iaja baabeyuka kime ñĩ. Damascorã ke'rapaka poto ángelre kire jairape je'e apeyari. “Pakirika sime”, marĩberijĩnu,— ãrĩwa'ri najaibu'aeka.

¹⁰Jãjirokapi okatotobu'abaraka, boebaitaka nimamaka, “Pablöre ba'iaja baawã'imarĩtirã kire najããriatarãnu je'e”, surara ñpamakire ãrĩpupajoaeka. Supa imarĩ kisurararãkare akatirã, “Pablöre nawatopekapi e'epoatirã mija wi'iarã kire mija taape ate”, kërĩka.

¹¹I'siñami Pablo põ'irã mañpamaki Jesúre pemakotowirika. Kiwã'tarã eyarĩkaritirã,

—Okajājia mimabe Pablo. Jerusalénrã mima poto yimajaroka mibojaika upakajaoka Romawejearã mimarãka poto mibojarãnu,— Pablöre kërïka.

Pablote jãarika napakatarika

¹²Aperïmi ï'rãrimarã judïotatarã takaja kareaja rërïtirã, “Pablöre majããjïñu”, narïpupajoaeka. “Õña kimarãka tiyia maba'abesarãnu, supabaatirã okoa mukubesarãnuoka. Kire majããbesarãkareka, Tuparãre mare jãarũ”, narïbu'aeka.

¹³Ï'parãpo'imajarakamarã tërïwa'ribajirõ'õjirã nimaeka ï'rã. ¹⁴Sabe'erõ'õ kurarãka ïpamarã, judïorãka ïparimarãka jairï na'rika. Napõ'irã eyatirã,

—Ï'rïka upaka pupajoawa'ri, “Pablöre õña imarãka tiyikuri, ba'abekaja, okoa ukubekaja maimaye'e. Kire majããbesarãkareka, Tuparãre mare jãarũ”, yija ãrïbu'ako'o. ¹⁵Mija, judïotatarã ïparimarã imatiyaitatarãoka ikupaka mija baajïkareka jia simajïñu: Maekakaja surara ïpamakire oka mija pũatabe, waeroka bikitojo mija põ'irã Pablöre ke'era'arũ. “Yaje rita parea kire imarika yija õrïriyapayu. Supa imarï õ'õrã Pablote me'era'abe”, ãrïpakitirã oka kire mija pũatabe. I'supaka mija ãrïrãkareka õ'õrã Pablote etabeyukajiji kire yija jããtorirãnu,— narïka.

¹⁶Pablo paka'imaki puri i'sia oka imamaka õrïkaki.

Supa imarï Pablöre sabojarï, surara wi'iarã kikãkaeka.

¹⁷Torã eyatirã Pablöre kibojaeka. Supa imarï ï'rïka surara rupuko'amakire Pablöre akaeka.

—Ï'ï bikirimajire mipamaki põ'irã me'ewa'pe. Oka bojaerã kibaarijiyu,— Pablöre kire ãrïka.

¹⁸Topïji surararãka ïpamaki põ'irã kire ke'ewa'rika, ikupaka kire ãrïrï:

—Yija ïarïñuka Pablo yire akatirã, “Ï'ïre mipamaki põ'irã me'ewa'pe”, këpakãã kire ye'era'ako'o. Mire oka kibojariyaparïjiyu,— kërïka.

¹⁹Supa këpakãã, aperõ'õ pañakarã kire e'ewa'ritirã kire kijërïaeka,

—¿Dakoa yire mibojariyapayu?— kërïka.

²⁰Supa imarï kire kibojaeka:

—Judíotatarã ĩ'rĩka upakaja p̄upajoawa'ri nīparimarã wãjitãji Pablöre mija e'ewa'yaokaro'si oka p̄uatarãñurã. “Yaje rita oka kire imarika yija õrĩriyap̄ayu”, narĩpakirãñũ. ²¹Nare miyi'ria'si. Naka imarã ĩ'parã p̄o'imajarakamarã tẽriwa'ribajirõ'õjirã ma'a ñe'metãji Pablöre jããerã ta'arãñurã. “Pablöre imarãka tiyia, ba'abekaja, okoa ukubekaja maimarãñũ. Kire majããbesarãka, Tuparãre mare jããrũ”, nañũ. Mire narĩrãka upakaja mijã'merika ta'atikaja nime,— kẽrĩka surara ĩpamakire.

²²—Me'p̄e. Yire mibojaika āp̄erãre miboja'si,— kẽrĩka surara ĩpamaki.

Félix p̄õ'irã Pablote ne'ewa'rirũjeka

²³Sabe'erõ'õ kirokajĩte jã'meirã ĩparimarã ĩ'parãre akatirã, —Ire ñami a la nueve rõ'õjirã aiyare eyawa'rirãka p̄oto Cesarearã Pablöre mija e'ewa'rirãñũ. Doscientorakamarã nimarãñũ ũ'p̄uap̄i a'rirãñurã. Setenta rakamarã imarãñurã kawaru p̄emāpi. Supabaatirã doscientorakamarã imarãñurã bejoarikawa'ririmaja. ²⁴Kawaru p̄emāpi Pablöre a'yaokaro'si kawarure t̄õp̄otikaja mija imabe. ĩ̄pi Félix p̄õ'irã õñikaja keyarika yiyap̄ayu,— nare kẽrĩka.

²⁵Ikupaka ãrĩwa'ri naka p̄ap̄era surara ĩpamakire p̄ũataeka ĩ̄pi Félixro'si:

²⁶“Yi'i Claudio Lisias ika p̄ap̄era p̄ũataiki. ¿Yaje mime Félix, ĩ̄pi imatiyaiki? ²⁷Ĩ'ĩ Pablöre ñi'atirã Judíotatarãre kire jããerã baakoperape. ‘Romanotataki kime’, napakã'ã, kire najãã'si ãrĩwa'ri yisurararãkapitiyika a'ritirã kire yija e'marape nareka. ²⁸‘I'siakaka oka kire ima’, napakã'ã ã'mitiyaokaro'si, judíotatarã ĩparimarã imatiyaitata p̄õ'irã Pablöre ye'ewa'rap̄e. ²⁹‘Yija ñekiarãre jã'mekakaka yi'ribeyuka kime’, ãrĩwa'ri kire naboebarape. Pablo p̄uri Romakarã ĩparimarãre jã'meika yi'ribeyumarĩka imarĩ, wẽkomaka imariwi'iarã kimaberijĩñũ, majããberijĩkioka. ³⁰Judíotatarãre kire jããrika ri'kaika õrĩtirã mīp̄õ'irã kire yip̄uatayu. Kire okabaarimajareoka yip̄uatayu. Supa imarĩ torã na'yu ‘Ikupaka sime oka kiro'si’, mire nañaokaro'si. I'tojĩrãja sime’, ãrĩwa'ri Félixre p̄ap̄era kip̄ũataeka.

³¹Supa imarĩ surara ñpamakire jā'meka upakaja Pablöre e'ewa'ritirā Antípatriswejearā neyaeka. ³²Aperĩmi surararāka ũ'puapi a'rikarāre naw'i'iarā pe'rietaeka. Kawaru pemapi a'rikarā takaja Pablopitiyika o'rikarā. ³³Cesarearā eyatirā ñpi Félixre pāpera naja'ataeyaeka. Supabaatirā Pablöre kipō'irā natarika. ³⁴I'sia pāpera ñaweatirā Pablöre kijērĩaeka:

—¿No'okaki mime?— kēpakā'ā,

—Ciliciaka'iakaki ñime,— Pablöre ārĩka.

³⁵Sā'mitiriwa'ri,

—“Mire parea ima”, ārĩrĩ mire okabaarimajare etarāka poto nare mijairika ña'mitirirāñu ruḡu,— Félixre kire ārĩka.

Supa imarĩ, ñpi Herodes wāsare baarūjekawi'iarā kisurararākare kire kīarĩrĩrūjeka.

Félixre ñaeka wājītāji, “Oka imabeyua yiro'si”, Pablote ārĩka

24 ¹Ĩrāpitarakarĩmi be'erō'ō kurarāka ñpamaki imatiyaiki Ananías, supabaatirā judíotatarā pakiarimarāpitiyika Cesarearā neyaeka. Nare jaijĩrĩ Tértulo wāmeikire naka eyaeka. Topi ñpi pō'irā na'rika, “Pablöre oka ima”, ārĩrĩ. ²Supa imarĩ ñpi Félixre akaeka Pablöre. “Oka Pablöre ima”, ārĩwa'ri ikupaka Tértulöre ārĩka Félixre:

—Jia mibaayu ñipamaki. Miōñuapi ārĩwa'rĩji, werika imabeyua maro'si. Supabaatirā jia mijērāko'aikapi ritaja jĩibaji simamaka ika ka'iareka imarāre jia mijeyobaayu.

³I'sia ōrĩtirā ritaja pō'imajare jĩjimaka mika ime. “Ñipamaki jia yija jiyipupayeeiki, jia mibaayu”, yija añu. ⁴Ima aḡea miba'iraberika je'e. Supa imarĩ ñoaka mika yijaiberijĩñu miba'iraberika yiriatakoreka. Ñojimarĩji yijaika mia'mitipe ruḡu. ⁵Ĩĩ, Pablo kiokapi pō'imajare rukubaka pūpajoarūjeiki. Ĩrāwejema'ria kituritaparō'ōrā judíotatarāre rukubaka kipūpajoarūjetape. Jesús Nazaretkakire ā'mitiripēairā ruḡuko'amaki kime. ⁶Tuparāre jiyipupaka ōrĩriwi'iarā Tuparā ñakoareka ba'iaja baarūjeriyapawa'ri torā kākaberijĩrā uparāka torā kikākarape.^z Supa imarĩ kire yija ñi'arape.

^z 24.6 La segunda parte de la frase es información que se ha añadido para ayudar a los lectores entender a qué se refiere el abogado Tértulo.

Yija ñekiaräre jä'meka upaka, “Oka kire ima”, ārīrika yija yapakoperape. ⁷Imako'omakaja surara ipamaki, Lisias yija pō'irā eyatirā, okajājia baatirā yijareka Pablora kē'marape. ⁸Supabaatirā ikupaka yijare kērāpe: “Oka Pablora ima', ārīrika mija yaparākareka, ika ka'i ipamaki Félix pō'irā mija a'pe”. Supa imarī ñipamaki Félix, miōñu upakaja kire jērīakōrī je'e parea kire imakaka. Mijērīarāka be'erō'ō, “Kire nokabaaika rita sime”, merīrāñu,— Tértulore ārīka.

⁹Torā judíotatarā kika imaekarōka, “Rita sime”, ārīkarā.

¹⁰Supa imarī Félix joataekaki Pablora, “Mijaibe”, ārīwa'ri. I'supaka kibaamaka, Pablora jaiū'mueka,

—Ñoñu, ika ka'iarā bikija ipi imaū'muekaki mime. Supa imarī miwājītāji, “Dakoa oka imabeyua yiro'si”, ārīwa'ri jījimakapi yijairā baayu. ¹¹I'pōū'puarāe'earirakarīmi rō'ōjīrāja seyawa'yu ruḡu Jerusalénrā Tuparāre jiyipupayeeri yiturapaka be'erō'ō. “Rita sime je'e”, merīrākareka, aḡerāre mijēpe.

¹²Marāpateoka Tuparāre jiyipupaka ōrīriwi'iarā rērītīrā imarāka yokatotomaka īaberaparā ī'rā. Supabaatirā simaupatiji judíorākare rērīriwi'ia yituriroyiraparō'ōrā rērāparāre rukubaka pūpajoarūjeberapaki yi'i. Jerusalén wejeareka oka yipō'ijīaberapaka simamaka, “I'supaka Pablora ba'iaja baarapaka poto kire yija iarape”, maki ārīwārūberijīki. ¹³Supa imarī, “Pablora yija okabaaika ritataka sime”, narīwārūberijīñu.

¹⁴Ika mijare yibojawapu'aerā baayu. Tuparā, yiñekiaräre jiyipupayeekakire jiyipupaka ñoñu yi'ioka. Jesúre yijare wārōeka upakaja Tuparāte yijiyipupayeeyu. Judíotatarā iparimarā pūri, “Jesúrika bojariroka pakirimajaroka sime”, nañu. Tuparāre yi'yuka imarī, Moisés imaekakire jā'mekakaka, supabaatirā Tuparāro'si bojaījirimajare o'oekaoka jia yi'yuka ñime. ¹⁵“Nimaupatiji reyairāre ate Tuparāre ōñia jaripe'rirūjerāñu”, ī'rārimarā ō'ōrā imarāre āñu upaka ñañu yi'ioka. Ba'iaja baairā reyairāre, jia baarijayurā reyairāreoka i'supakaja kibaarāñu. ¹⁶Supa imarī jia oyiaja yibaariyapayu, Tuparā wājītāji, pō'imaja wājītājioka, yire oka imakoreka.

¹⁷Ī'rājē'rāmarīa, aḡea wejearā turitapatirā, Jerusalénrā yipe'rietarape. Pe'rietatirā wayuoka baairāre niñerū yipibarape. Supabaatirā Tuparāte jiyipupayeekaraka

wa'iro'sia kiro'si torã yijoeĩjirũjerape. ¹⁸Tuɓarãte jiyipupaka òrĩriwi'iarã ñimarapaka ɓoto i'rãrimarã judiôtatarã yire ãatõporaparã. Yija tatarã ba'iaja nabaarijayua najũjeika upakaja yibaawearapaka ɓoto, yire niatõporape. I'si ɓoto rĩkimarã ɓo'imaja imaberaparã yika, supabaatirãoka, imaberapaka oka. ¹⁹Aɓerã judiôtatarã Asiaka'iakarã ɓuri yire ãatõpotirã oka ɓo'ijiaraparã. “Oka kire ima”, ãrĩwa'ri, bojarĩ ni'tarũ maekakaja. ²⁰Bojarĩ ni'tabesarãkareka, ãrã ò'òrã imarãja bojarũ. Ī'pou'ɓuarãe'earirakarĩmi rõ'òjĩrãja seyawa'yu ruɓu Jerusalénrã yija judiôtatarã ĩparimarã imatiyaitata wãjitãji yimajaroka nare yibojarapaka be'erõ'ò. Ò'òrã imarã, sã'mitiraparã imarĩ, “Ikupaka ɓablora ba'iaja baarape”, ãrĩwa'ri yijare nabojaĩkareka jia simajĩnu. ²¹Aɓeyari, “Reyako'omakaja ate òña jariɓe'rirãñurã ɓo'imaja”, ika takaja jãjirokapi torã ñarãpaka ã'mitiritirãja, “Oka kire ima”, mija ãñuje'e,— ɓablora ãrĩka.

²²ɓo'imaja Jesũre ã'mitiripẽaika majaroka òrĩtikaki Félixre imaeka imarĩ,

—I'tojĩrãja ña'mitirirãñu ruɓu. Surara ĩpamaki Lisiare etarãka ɓoto, “Oka kire ima, oka imabeyua kiro'si”, ñarĩrãñu,— Félixre ãrĩka.

²³Supa imarĩ,

—Wẽkomaka imariwi'iarã e'lewa'ritirã ɓablora mija ĩariɓe. Tĩmarĩji ɓuri kire mija baa'si. Kijeyomarãre etarãkareka kire najeyobamaka mija jãjibaa'si,— surara ĩpamakire kẽrĩka.

²⁴I'sia wãrĩwa'ri aɓerĩmirõ'òjĩrã Félixre etaeka ate kirũmu Drusilapitiyika. Judiôtatoko koimaeka. Torã etatirã ɓablora kiakarũjeka. Supabaatirã, Jesucristore ã'mitiripẽarikakaka kibojamaka Félixre ã'mitirika. ²⁵Ikupaka ɓablora kire bojaeka: “Tuɓarãre yapaika upakaja jia i'rãtĩji ɓupajoawa'ri mija imabe', ãrĩwa'ri Tuɓarãre mare bojayu. Ba'iaja baarika mare jitoko'omakaja ba'iaja baabekaja maimajĩnu. Ī'rãrĩmi ba'iaja mabaaike wapa Tuɓarãre mare jẽnerãñu”, ɓablora ãrĩka. I'supaka kẽpakã'ã ã'mitiriwa'ri, Félixre ɓupataeka.

—Me'ɓe ruɓu. Dakoa baabekaja ñimarãñurĩmi ate mire yakarãñu i'siakaka rĩkimabaji ña'mitiyaokaro'si,— ɓablora kẽrĩka.

²⁶“Niñerũ yire kĩjirãkareka, kire yija'atarãñu”, ãrĩpupajoawa'ri, ñemea ɓablora kiakaeka, kika jairã. I'supaka

simako'omakaja kiyapaeka upakamarĩa Pablöre baaeka.
²⁷I'supaka kibaayukã'ãja i'pakuri wejejẽ'rãka so'rika. I'sia
 be'erõ'õ ãpi kimaekareka Félixre porika. Supabaatirã Porcio
 Festo wãmeiki kiõ'toarã ãpi jãikaki. Félix ãpamaki kimaekapĩ
 kiporirã baaeka ruþu judiotatarãka jia imarika yapawa'ri
 Pablöre kija'ataberika ruþu.

Festo wãjitãji Pablote jaika

25 ¹Festo ãpi imarikarã kikãkaeka be'erõ'õ
 maekakarãimi simaeka þoto Cesarepĩ imatirã
 Jerusalénrã turitaparĩ ke'rika. ²Torã keyaeka þoto kurarãka
 ãpamarã supabaatirã, judiotatarã ãparimarã imatiyairã, “Oka
 ima Pablöre”, ãrĩwa'ri Festore bojarĩ netaeka.

³⁻⁴—Jia yijare mibaabe. Õ'õrã Jerusalénrã Pablöre etaerã
 kire miakapũabe,— ãrĩwa'ri Festore najo'aeka.

Sarupubaji natiyijaja ikupaka najaika: “Pablöre kiakarãka
 þoto ma'a ñe'metãjirõ'õrã kire majããye'e”, napakã'ã, ikupaka
 Festore nare ãrĩka:

—Cesarearã wẽkomaka imariwi'iarã Pablöre ime. “Supã
 imarĩ ñojimarĩji yipupayariji torã ya'rĩrãñu”, ñarĩpupajoayu.
⁵Yika na'rĩrũ i'rãrimarã ãparimarã mijaka imarã. Oka kire
 imarãkareka þuri, yika a'ritirã, “Oka kire ima”, narĩrũ,—
 Festore nare ãrĩka.

⁶Ocho o diez rĩmi^a Jerusalénrã imatirã, Cesarearã
 Festore þe'riwa'rika ate. Aþerĩmi oka jieriwi'iarã ke'rika.
 Torã eyatirã Pablöre kiakaeka. ⁷Pablöre kãkaeyaeka þoto
 judiotatarã Jerusalénpi i'taekarãre kire amoeka. “Rĩkimakaja
 oka kire ima”, ãrĩko'omakaja, “I'siakaka oka kire ima”,
 narĩwapu'awãrũberika. ⁸I'supaka napakã'ã, “Oka yire
 imabeyua”, ãrĩwa'ri ikupaka Pablöre ãrĩka:

—Yija judiotatarãre jã'meika ã'mitiripẽabeyumarĩka yi'i.
 Tuparãre jiyipupaka õrĩriwi'iarã ba'ijaja baarĩ kãkaberapaki
 yi'i. Supabaatirã ãpi Césare^b yi'ribeyumarĩka yi'i,— Pablöre
 ãrĩka torã ã'mitirirupaekarãre.

^a 25.6 El texto dice: Después de pasar unos ocho o diez días. ^b 25.8 El emperador de Roma.

⁹Judíotataräka jia imarika yaḡawa'ri, ikupäka Pablöre kijērīaeka Festo:

—¿Yaje Jerusalénrã me'ririyaḡayu? Jerusalénrã ḡo'imajare ĩaräka wäjitäji, “¿Yaje oka mire ima?”, äriwa'ri yijērīarika, “¿Yaje miyaḡayu?”,— Festore kire ärika.

¹⁰I'supäka këḡakã'ã ä'mitiriwa'ri, ikupäka Pablöre yi'rika:

—Jëno'o. Ö'örã miwäjitäji yirīkame, “Oka mire imabeyua, oka ima miro'si”, yire meñaokaro'si. I'supäka ö'örã baarimaji ĩḡi Césare mire imarūjemaka, ö'örãja yire mijērīabe. Judíotataräre ba'iaja yibaaberapäka jia miönu.

¹¹Ba'iaja yibaaeka miörīrākareka ḡuri, yire mijäärūjebe. “Yire mijäärūjea'si”, äriberijīki yi'i. “Oka kiro'si ima”, yire nokabaaika ritamarīa simarākareka, makioka judíotatarä ḡö'irã yire ḡūatawäruberijīki. Supä imarī, ĩḡi César kipupakaräja, “Oka mire ima, oka mire imabeyua”, yire kērīrika yiyaḡayu,— Pablöre ärika Festore.

¹²I'supäka këḡakã'ã ä'mitiriwa'ri, kire jajeyobaarimajaka Festore jaika. Supabaatirã ikupäka Pablöre kērīka:

—Supä oka sime, “ĩḡi Césare yire äririka yiyaḡayu”, meḡakã'ã ä'mitiritirã, kipö'irã mire yija ḡūataränu,— Festore ärika.

ĩḡi Agriḡare ĩaeka wäjitäji Pablote jaika

¹³I'sia wärīwa'ri aḡerīmirö'öjirã ĩḡi imatiyaiki Agriḡa wämeiki kibe'erö'ökako Bereniceḡitiyika, Cesarearã neyaeka. Festore mamaka ĩḡi jäika simamaka, “Jia mimabe”, kire äriri na'rika. ¹⁴Ñoḡañaka torã imatirã ḡablo majaroka Festore bojaeka ĩḡi Agriḡare.

—ĩḡi Félixre imaeka ḡoto wēkomaka imariwi'iarã ĩ'rīkate kitaeka, ö'örãja kime ruḡu. ¹⁵Jerusalénrã ñimarapäka ḡoto kuraräka ĩḡamarã supabaatirã judíoräka ĩḡarimarã, “Oka kire imamaka kire majääjīkareka jia simajīnu”, yire naräḡe. ¹⁶Ikupäka nare yiyi'raḡe: “Yija Romatataräre jä'meika ikupäka sime: ‘Oka kire ima’, äñurã wäjitäji rīkamaparakä, ‘Ikupäka simamaka, oka yire imabeyua’, kērībeyukaji kire jäärīka imabeyua”, nare ñaräḡe. ¹⁷Supä imarī ö'örã judíotataräre etarapäka ḡoto, yiba'eberaḡe. Aḡerīmi ĩḡarimaräre oka

jjeirō'ōrā naka eyatirā, Pablōre yakarūjerape. ¹⁸Yiṗuparō'ōṗi, “I'siakaka ba'iaja baarapaki kime”, ō'ōrā etairā judíotatarāre kireka āriṗānu je'e”, ñarīṗupajoakoperape. I'supakamarīa simarape. Apeakaka oyiaja kire nokabaarape. ¹⁹“Tuṗarāre yija jiyiṗupayeerijayu upaka y'i'ribeyuka kime”, āriwa'ri, “Oka kire ima”, narāpe. Supabaatirā i'rika Jesús wāmeikireka, “Reyako'omakaja ate ōñia kijaripe'rika”, Pablōre āpakā'ā kire nokabaarape. I'sia takaja nabojarape. ²⁰Marākā'ā i'siakaka nare jērīawārūberiwari ikupaka Pablōre yijērīarape: “Jerusalénrā, oka kire ima, oka kire imabeyua”, āriwa'ri, oka najjeirō'ōrā ¿yaje me'ririyaṗayu?”, kire ñarīkoperape. ²¹“Jēno'o, Romakaki iṗi César, ‘Oka kire ima, oka kire imabeyua’, yire kērīrika yiyapayu”, yire kērāpe. I'supaka kēpakā'ā ā'mitiriwa'ri, “Romawejearā iṗi Cesar ṗō'irā mire yipūatarākarō'ōjīrā wēkomaka imariwi'iarā mimarānu ruṗu”, kire ñarāpe,— Festore ārika Agripare.

²²Supa imarī ikupaka Agripare y'i'rika Festore:

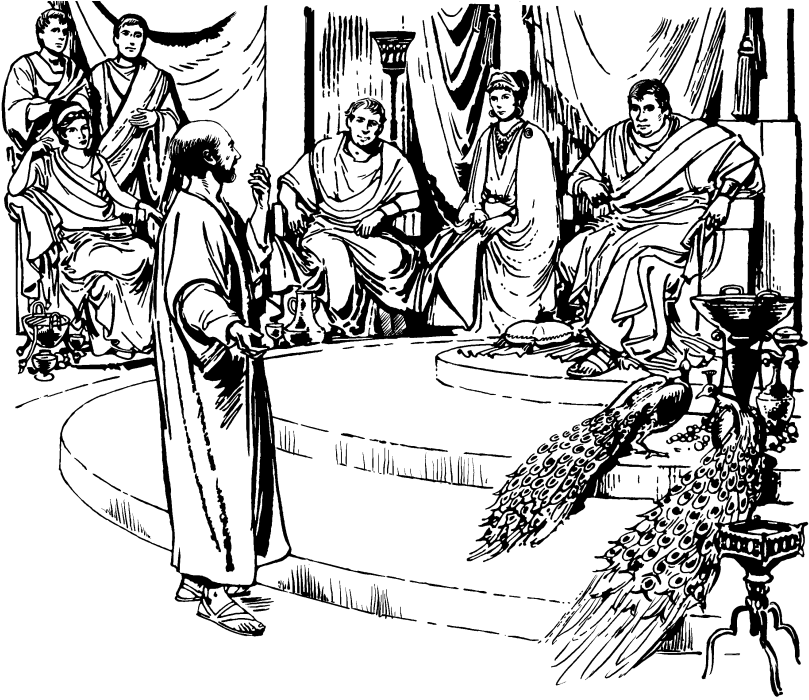
—Yi'ioka Pablōre jairika ā'mitiriyaṗaiki.—

—Jee, waeroka bikitojo kijaimaka ma'mitirirānu,— Festore kire ārika.

²³Supa imarī bikitojo Agriṗa, Bereniceṗitiyika, Pablōre jaimaka ā'mitirirī neyaeka. Torā eyatirā, “Tērīrikaja imatiyairā nime”, ṗo'imajare āriṗupajoaokaro'si jīa jariroaka waṗajā'rīakaka jāātirā, rērīrūki wi'iarā nakākaeka. Surararāka iṗarimarā, supabaatirā i'sia wejeara iṗarimarā imatiyairāṗitiyika nakākaeka. Nakākamaka iatirā, Festore akarūjeka Pablōre. ²⁴Ketamaka iatirā, torā imaekarāre ikupaka Festore ārika:

—Ñiṗamaki Agriṗa, supabaatirā yijaka rēñurā, mija iabe, i'i kime Pablō. Rīkimarāja judíotatarā, “Oka kire ima, kireyapajīnu”, āriwa'ri akaserebaraka yire kire nokabaarijayu, Jerusalénrā supabaatirā ō'ō Cesarearāoka. ²⁵Yiṗupajoaikareka, oka imatiyaika imabeyua kire. Supa imarī, “Kire majāāṗajīnu”, ñarīwārūbeyu. “Maṗamaki César wājītāji, I'siakaka oka mire ima, i'sia oka mire imabeyua’, yire kērīrika yiyapayu”, kērāpaka upakaja, “Iṗi ṗō'irā kire yipūatarānu”, ñarīṗupajoayu. ²⁶“I'siakaka Pablōre oka imatiyaika”, āriwa'ri

© 1996 David C. Cook

(Hechos 25.23—26.32)

ñipamakiro'si pæpera yo'owārūbeyu. Supa imarī Pablöre yakako'o, kire mijēñaokaro'si rita bojarikareka ñipamaki Agripa. Kire mijērīarāka be'erō'ō i'sia oka ā'mitiritirā ĩpi César ro'si pæpera yo'orāñu. ²⁷Wapūju, “I'siakaka oka kire ima”, āriwārūberiko'omakaja, Pablöre yipūatajika ōripūabeyuka upaka yibaajñu,— Festore ārīka.

“Yibojaika mia'mitipe, ĩpi Agripa”, Pablote ārīka

26 ¹I'supaka kēpakā'ā, Pablöre kijairūjeka Agripa. —Miōñu upakaja, “Oka yire imabeyua”, āriwa'ri mibojabe,— kērīka.

Sā'mitiriwa'ri, Pablöre kipitaka mi'mataeka jiyipupaka ĩpire ōriwa'ri. Supabaatirā ikupaka kērīka mae:

²⁻³—Ñipamaki Agripa, mia'mitiyaokaro'si jjimakapi yijairā baayu. Yija judiotatarāre baaika jia miōñu, pūpajoatirā

yija jaikaoka jia miõñu. Supa imarĩ judíotatarãre, “Oka kire ima”, añuakaka mae sayibojaerã baayu. Jia jajumarĩaja ritaja yibojaika mia'mitipe,— Pablöre kire ãrika.

⁴—Yitã'omaja judíotatarã ritaja ñimaeka mirãka õñurã nime. Yiwejeareka me'rĩ ñimaeka supabaatirã Jerusalénrã ñimatapaeka mirãkaoka jia noñu. “Me'rãrĩji mañekiarãre baai'tara'aeka upakaja kiyi'rika”, yireka nañu ruðu. ⁵Yitatarã fariseokaka pupajoairã, ìrã nime simaja Moisére jã'meka yi'yurã. Yime'rãrĩji fariseokaka napupajoaika yipupajoai'tara'aeka. “I'supaka kimaeka”, narĩjĩka, rita sime. ⁶“Reyairãre ate õña yijaripe'rirũjerãñu”, ãrĩwa'ri Tuparãre bojapũaeka yija ñekiarãre. I'supaka yipupajoamaka, “Oka kire ima”, ãrĩwa'ri õ'õrã judío ìparimarãre yire e'era'ayu. ⁷“Kerĩka upakaja Tuparãre baarãñu”, ãrĩwa'ri nata'ayu judíorãka ì'pou'puarãe'earirakatata. Supa imarĩ ñimiareka, ñamiarekaoka Tuparãre jiyipupayeebaraka nime. Nupakaja i'siakaka yipupajoako'omakaja, “Oka kire ima”, yire nañu. ⁸“Reyairãre õña Tuparãre jaripe'rirũjerãñu”, añurã imako'omakaja ¿dako baaerã, “Jesúre õña jaripe'riberika”, mija ãñu je'e, judíotatarã õ'õrã imarã?— Pablöre ãrika.

“Jesúre yi'yurãte ba'iaja yibaarape ruðu”, Pablote ãrika

⁹Ikupaka apea Pablöre ãrika:

—“Jesús Nazaretkakire ã'mitiripẽairãre ba'iaja yibaaparũ”, ñarĩroyirape ruðu mamarĩ. ¹⁰Yipupajoarapaka upakaja yibaarape Jerusalénrã. Kurarãka ìparimarãre jã'memaka, Jesúre ã'mitiripẽairãre wẽkomaka imariwi'iarã yitaarũjerape. Jesúre yi'yurãre najããmaka, “I'supakaja mabaapajĩñu”, ñarĩpupajoarape yi'ioaka. ¹¹Ìrãkurimarĩa Jesúre ã'mitiripẽairãre ba'iaja yibaarape, “Jesúre yi'ribeyurã yija ime”, narĩrũ ãrĩwa'ri. Ritaja judíorãkare rërĩriwi'irã nare e'ekãkatirã ba'iaja nare yibaaroyirape. Supabaatirã, nare boebariwa'ri apewejeerã ya'rape ba'iaja nare baaokaro'si.

“Ikupaka Jesúre yiyi'riũ'murape”, Pablote nare ãrika

(Hch 9.1-19; 22.6-16)

¹²Kurarãka ìpamarãre jã'meika yi'riwa'ri Damascowejeerã ya'rape ba'iaja nare baarĩ. ¹³Ñipamaki Agripa, ma'api

ya'ririjarapaka poto, aiyare tērīwa'ribaji jājia yaaika ñiarape ĩmiñe'metāji seyawa'rapaka poto. Yaaika āatika yire jāāta'arapaka yika a'raparāreoka. ¹⁴Supa imarī yija imarapaka upatiji yija ña'rāpe ka'iarā. Supabaatirā hebreo okapi ikupaka yire sajamaka ña'mitirape: “Saulo, Saulo, ¿dako baaerā ba'iaja yire mibaarijaju?”, āriwa'ri sajaikorape ĩmipi. “I'supaka mibaakopeika yire yi'pekaja miṑo'iaja ba'iaja mibaayu. Pota miterujīka, mire sayi'ajīñu. I'supaka baariupaka mibaayu”, āriwa'ri yire sajaikorape. ¹⁵Sajaimaka, “¿Maki mime je'e Ñipamaki?”, ñapakāā ikupaka Maīpamakire yire ārāpe: “Yi'iji ñime, Jesús ba'iaja mibaaiki. ¹⁶Mimi'mirikabe. ‘Yiyapaika upakaja kibaarū’, āriwa'ri, miṑō'irā yipemakotowiyu. Supa imarī yimajaroka ṑo'imajare mibojapibarāñu; maekaka miaika, ñamajī mire yibearūkiaoka. ¹⁷Judiotatarā, supabaatirā judiotatamarīrā imarāre mire jārika ri'karāka poto mika ñimarāñu. ‘Ritaja ṑo'imajare yimajaroka Pablora bojarū’, āriwa'ri naṑō'irā mire yipūatayu. ¹⁸Supa imarī apeupaka naṑupajoaokaro'si mire yipūatayu pakirimajaroka yi'ribekaja, rita imakaka norīwārūokoro'si. Supabaatirā Satanāre i'rāpē'rōtorāja baatirā, Tuparāre yapaika upakaja nabaarāñu. Tuparāre na'mitiripēarāka ba'iaja nabaakopeika kiye'kariarāñu. Supa imarī kirirā nimajiparāñu”, āriwa'ri yire sajaikorape,— Pablora ārika Agripāre.

“Jesúre jā'merapaka simaupakaja yiyi'rape”, Pablote ārika

¹⁹—Ñipamaki Agripā, ĩmipi kijaimaka ā'mitiriwa'ri, kērāpaka upakaja Jesúre yiyi'rape. ²⁰Kērāpaka upakaja Damascokarāre Jesúrika bojariroka yibojaū'murape. I'sia be'erō'ō Jerusalénkarāre, Judea ka'iakarāre nimaupatiji, supabaatirā judiotatamarīrāreoka kimajaroka yibojataparape. “Ba'iaja mija baaika ja'atatarā, Tuparāre yapaika upakaja mija ṑupajoabe. Supabaatirā jia baabaraka mija imabe, ‘Tuparāre yi'yurā nime’, aṑerāre āriwārūokaro'si”, nare ñarāpe. ²¹Yibojamaka ā'mitiriwa'ri, Tuparāre jiyipupaka ōriwi'iarā judiotatarāte yire ñi'arape. Supabaatirā yire najāariyaparape. ²²Supa nabaako'omakaja, Tuparāre yire jeyobaarape. Maekakaoka Tuparāre yire jeyobaayu ruṑu.

Supa imarī ō'ōrā pō'imaja imatiyarimajare, supabaatirā wəpūju imabayurāreoka Tuparārika yibojayu. “I'supaka simarāñu”, Moisére bojatika upakaja, supabaatirā Tuparāro'si bojañirimajare bojatika upakaja mijare yibojayu. ²³Moisés supabaatirā Tuparāro'si bojañirimajaoka ikupaka ārīkarā: “Tuparāre pūatarāki ba'iaja jūatirā, reyarūkika. Iki kimarāñu reyako'omakaja mamarīji ōña jaripe'rirāki. Ate ōña jaripe'ritirā Judíotatarā, judíotatamarīrāreoka kitāārūkia nare kiōrīrūjerāñu”, ārīwa'ri no'oeka. Nabojaeka upakaja simarape,— Pablöre nare ārīka.

**Cristore kiā'mitiripēaokaro'si Agripate
jaiējeriyapaekaki Pablo**

²⁴“Oka yire imabeyua”, ārīwa'ri Pablöre jaiyukā'aja jājirokapi Festore jaita'taeka,

—iWəpūju jaiwejabiyuka mime Pablo! Tērītaka pəpera miwārūeka simamaka rukubaka miṗupajoayu,— Festore kire ārīka.

²⁵Topiji ikupaka Pablöre yi'rika:

—Jēno'o ñīpamaki Festo, wəpūju jaiwejabiribeyuka yi'i. Jia pəpajoatirā yijaiyu, supabaatirā ritaitaka sime. ²⁶Maīpamaki Agripa, yijaikakaka jia ōrīpūaiki. Supa imarī kīkirimarāja kiwājitāji yijaiyu. Wāārō'ōrāja Jesúre wārōeka, i'supakajaoka pō'imajare kijeyobaaeka. Supa imarī Jesús majaroka nimaupatiji pō'imajare ā'mitiripataika upakaja, ikioka sā'mitiripatarapaki ñarīpupajoayu,— Festore kērīka.

²⁷—Ñīpamaki Agripa, Tuparāro'si bojañirimajare bojaeka ¿yaje mia'mitiripēayu? “Sā'mitiripēaiki kime”, mireka ñarīpupajoayu,— Pablöre ārīka.

²⁸⁻²⁹—¿Supa meñujīkapi, “Jesúre kiā'mitiripēarāñu”, yire merīpupajoayu bai?— Agripare āpakā'ā, Pablöre kire yi'rika:

—Rīkimaka majaroka yijaijīka, kūpaji yijaijīkaoka, miro'si Tuparāre yijēneyu. Supabaatirā ō'ō yijaika ā'mitiyurā ritajaro'si Tuparāre yijēneyu, Jesúre ña'mitiripēaika upaka mija ā'mitiripēaokaro'si. I'supaka simako'omakaja yupaka pərumijapi pi'pēkarā mija imarīka yiyapabeyu,— Pablöre nare ārīka.

³⁰⁻³¹ I'supaka kērika be'erō'ō Agriḗa, Festo, Berenice torā nimaeka upatiji aḗerō'ōrā na'rika, ikupaka natiyiaja jaiokaro'si:

—Dakoa oka imabeyua kiro'si. Supa imarĩ, “Kireyaparũ”, maki ārĩberijiki. Wēkomaka imariwi'iarāoka kimaberijĩnu,— narĩka.

³² Supa imarĩ Agriḗa ikupaka ārĩkaki Festore:

—“Īpi César pō'irā oka jierika yiyapayu”, kēriberirikareka, maekakaja kire maja'atajĩnu imakoḗeyu,— kērika Agriḗa.

Romawejearā Pablote napūataeka

27 ¹ Torājĩrā mae, “Pablote, kika wēkomaka baariwi'iarā imarāreoka Italiaka'iarā mapūatajĩnu”, ĩparimarāre ārĩka. Supa imarĩ surara ĩḗamaki Juliore yijare ne'ewa'rirũjerape. ^c Īpi César wāmeitatarā surara ĩḗamaki kimarape. ² Supa imarĩ Adramitio wāmeika wejeapi i'taeka waḗururā jāitirā yija a'riũ'murape ate. Asia ka'iarā ima weje papitakarā turitaparĩ a'yua simarape i'sia waḗuru. Īrika Aristarco wāmeikire yijaka a'rape. Macedonia ka'iarā Tesalónica wejeakaki kimarape. ³ Cesareapi yija a'rape. Aḗerĩmi Sidónwejarā yija eyarape. Torā eyatirā jia Pablote ĩawārũwa'ri jia Juliore kire baarape. I'sia wejeareka imarā kijeyomarāre Pablote ĩariyapamaka jājibaaberapaki Julio, “Ba'irĩjia kire jariwa'yua, kire nijirānu je'e”, ārĩwa'ri. ⁴ Sidónpi yija o'rapaka ḗoto jājia wĩrōa yijare baerape. Supa imarĩ wājia a'riwārũberiwari Chipre wāmeika jũmurika rĩriḗkapi jājia wĩrōa eiberapaka ḗe'rōtopi yija o'rape. ⁵ Ciliciaka'ia, ḗanfiliaka'ia, wājitāji yija o'rape. Topi o'ritirā Liciaka'iarā Mira wāmeika wejearā yija eyarape.

⁶ Torā eyatirā surara ĩḗamaki Julio Italiaka'iarā a'yua ĩrākũmu waḗuru kiātōḗorape. Alejandrĩakaka simarape i'sia waḗuru. Sarā yija jāirape saḗi a'yaokaro'si. ⁷ Jājia wĩrōa baemaka, ĩrārĩmimarĩa a'ritirā, ka'wisi be'erō'ō Cnido wāmeika wejea ko'apito yija eyarape. Wājitāji sayija

^c 27.1 El uso de “nosotros” (yijare) indica que el autor Lucas estaba presente con Pablo hasta el versículo 28.16.

o'ritaparape. Yija a'rapaka wājitāji jājia wīrōa baemaka, wājia yija a'riwārūberape. Wejerīrika pē'rōtorā tērīwa'ritirā Salmona wāmeika wejea yija o'rape. Supabaatirā Creta wāmeika jūmurika wātapi, wīrōa rārīta'airō'ōpi yija a'ririjarape. ⁸Topi rākuwa'ritirā, ka'wisi be'erō'ō Lasea wāmeika wejewā'tarā, Buenos Puertos nawāmeyeeirō'ōrā yija eyarape.

⁹Īrārīmimarīa sajaritirape yija a'riū'murapaka be'rō. Pu'ejē'rāka koyiaja jariwa'rapaka imarī werika simarape riapakiaka. Supa imarī,

¹⁰—Yijeyomarā yijērāko'aikareka ō'ōpi mo'yua, werika simarāñu maro'si. Waḡuru ña'mirāka, supabaatirā waruakaoka ña'mipatarāka je'e. Maririrāñu je'e aḡeyari,—Pablōre nare ārāpe.

¹¹I'supaka kērīko'omakaja surara ĩpamakire kire ā'mitiripēaberape. Waḡuru ĩpamakire, supabaatirā waḡuru temarīkarimajire ĩ'rā ĩ'parāre takaja surara ĩpamakire ā'mitiripēarape. ¹²“Pu'ejē'rāka simarāka ḡoto marakajepāābesarāñu”, ārīḡupajoawa'ri, i'sia ḡapitakarā ḡu'ea nare o'ririka aḡerāre yaḡaberikoperape. Supa imarī, “Fenicewejeārā Cretajūmurikarā ma'riye'e. Torā ḡu'ea mare o'rirū”, narāpe. Ka'arirō'ō ḡañaka simamaka waḡuru ḡāārūkīrō'ōrā jājia wīrōa baerberijīka simarape.

Werika wejea nare baeka

¹³Yija a'ririyaḡaeka rō'ōrā jiaja wīrōa baemaka, “Fenicērā maeyarāñu je'e”, narīḡupajoarape. I'supaka ḡupajoatirā Creta jūmurika rijepē'rōtopi yija rākuū'murape ate. ¹⁴I'sia be'erō'ō no'o'jīrāmariāja ma'karoka pē'rōtopi waḡururā jājitaka wīrōa eiū'murapaka. I'sia wīrōa Nordeste wāmeika simarape.

¹⁵Jājia wīrōa waḡururā baemaka wājitāji yija a'riwārūberape. Supa imarī wīrōa e'ewa'rapaka upakaja yija a'rape mae.

¹⁶Kūḡajīka jūmurika Cauda wāmeika rārīta'aipē'rōtopi jājitaka wīrōa baebeyu pē'rōtopi yija o'rape. Supa imarī ka'wisi be'erō'ō kūmumakarāka naji'abaawa'rapaka ne'erape. Waḡururā sayieḡāātīrā sanapī'ḡerape. ¹⁷Kūmumakarāka namaajāārapaka be'erō'ō ḡāukārōapi waḡuru napī'ḡerape

jyia sañi'aokaro'si, wĩrõa baemaka saña'mia'si ãriwa'ri. I'sia be'erõ'õ, “Sirte wãmeika põ'sirõ'õrã wĩrõa baepũatarãkareka pũri saweripañarañu”, ãrĩpũpajoawa'ri, wĩrõa sarã eirũkia sayapãia naruerape mae, wapũru jãjia turikoreka. Supa imarĩ wĩrõa baepũatarapaka upakaja yija a'rape mae. ¹⁸Supa imarĩ aperiĩmi pũri wĩrõa jãjia baetẽeatamaka, wapũrureka imarapaka waruaka riapakiakarã nabareũ'murape wiibaapañaka sajayaokaro'si. ¹⁹Aperiĩmi ate wapũrureka imarapaka pãukãrõa, sayapãia, wapũru tuarũkia, ritaja ba'irĩjia riapakiakarã nataarape. ²⁰I'rãrĩmi upakaja jimarĩ oko ùmakaka imamaka, tã'pia, aiyakaoka õiberapaka. Supabaatirã yijare jãjia wĩrõa eimaka, “Õña imaberijĩka maimẽ”, yija ãrĩpũpajoarape.

²¹I'rãrĩmimarĩa ba'abekaja yija imarape. Supa imarĩ mi'mirikatirã ikupaka Pablõre jairape:

—Creta papitakarã yijairapaka mija yi'ririkareka, ikupaka ba'iaja majũaberijĩñu. Supabaatirã wapũruoka bitamariberijĩka, waruakaoka mariataberijĩñu. ²²Maekaka pũri mija wayupĩ'ria'si. Ika wapũru ririko'omakaja, i'rĩkaoka makaki riribesarãki. ²³Ikupaka sime: Ñĩpamaki Tuparã, kiyapaika upakaja yiyi'ririjayuka, ñami yipõ'irã ángelre kipũatako'o. ²⁴Yipõ'irã etatirã, ikupaka yire kibojako'o: “Pablo, mikĩkia'si. Romawejearã eyatirã ãpi César wãjitãji, ‘Oka yire imabeyua’, kire merĩrãñu. Supabaatirã mika wapũrupi a'yurãro'si Tuparãre mijẽnerijayu upakaja mire kiã'mitiyu. Tãrĩpatarãñurã nimaupãtiji”, ángelre yire ãrĩko'o. ²⁵Supa imarĩ okajãjia mija imabe yijeyomarã. Tuparãte yi'riwa'ri, “Ángelre bojaika upakaja simarãñu”, ñarĩpũpajoayu. ²⁶I'supaka simako'omakaja, jũmurikarã wapũru eirãka poto torã matuirãñu,— Pablõre yijare ãrãpe.

²⁷Adriático wãmeika riapakiakareka sayapairõ'õrãja wĩrõa yijare baepũatayukã'aja i'pakuri jẽritarika seyawa'rape rupu. I'siñami ñe'metãjirõ'õjĩrã, “Ka'iarã maeyarã baayu”, wapũru tuarimajare ãrãpe. ²⁸Supabaatirã ñutakãrõapi ãta kãrõbaatirã najẽrãbaarape, “¿No'ojĩrã ãki sime?”, ãriwa'ri. Treinta y seis metros rõ'õjĩrã ãki simarape. Sabe'erõ'õ ñoapañakarã ate najẽrãbaamaka veintisiete metros rõ'õjĩrã ãki

simarape. ²⁹Ātarā waḡuru eirāka ḡoto yija ṅamia'si āriwa'ri, botarakabi wakaika ḡota ḡakiaka^d ṅutakārōa ṅoakapi kārōbaatirā waḡuru itoḡepē'rōḡopi sanaña'metarape. Waḡuru meñarāka ḡoto sabaiḡarū āriwa'ri suḡa nabaarape. Suḡa baatirā ṅojimariji sawāririka yaḡawa'ri Tuparāre najēnerape. ³⁰Torājite waḡuru tuarimajare ru'ririka ḡuḡajoakoḡerape. Waḡuru ḡū'earā, wakaika ḡota ḡakiaka ṅa'metaerā nabaayu āṅu uḡakaja kūmumakarāka nayieña'tarape. ³¹⁻³²I'suḡaka nabaamaka iawārūwa'ri, surrarārāka suḡabaatirā niḡamakireoka ikuḡaka ḡablore bojarape:

—Waḡuru tuarimajare rurirākareka ḡuri, mija tāriwārūbesarāṅu,— surrarākare kēḡakā'ā, kūmumakarāka ḡi'ḡekoḡeka nayiita'ruiḡape, “Sōṅu uḡakaja sameṅaparū”, āriwa'ri.

³³Bikitojo ṅamiji neiḡuḡurō'ō ikuḡaka ḡablore yijare ārāḡe:

—Mija ba'abe ḡañakama kūḡaji. I'ḡakuri jēritarika sajaritiyu, wayuḡi'ribaraka, ba'abekaja mija ima. ³⁴“Jia rikitubaritirā, mija imabe, tāriṅāñurā mija”, āriwa'ri mijare yiba'arūḡeyu. Mija wayuḡi'ria'si. I'rikaoka mijakaki reyabesarāki,— ḡablore yijare ārāḡe.

³⁵Suḡa imarī ḡan rikatirā, “Jia mibaayu Tuparā”, kērāḡe yija iṅarapaka wājitāji. Kūḡaji ṅa'kata'arī e'etirā kiba'arape.

³⁶I'suḡaka kibaarapaka iawa'ri, okajājia yija jarape. Suḡa imarī yija imarapaka rakamaki sayija ba'arape. ³⁷Doscientos setenta y seis rakamaki ḡo'imaja yija imarape i'sia waḡuruḡi a'raparā. ³⁸Torā mae, yija ba'ariyaparapaka rō'ōjirā yija ba'arape. Ba'aweatirā trigo nabareḡatarape, waḡuru wiibaka jayaokaro'si.

Waḡuru ṅa'mika

³⁹Sawārārapaka ḡoto waḡuru tuarimajare jūmurika iāko'omakaja, “I'sia wāmeika sime ika jūmurika”, narīwārūberape. I'sia jūmuri ritakarā ḡō'sia oimaka, “Torā maḡāāye'e”, narīḡuḡajoarape. ⁴⁰Suḡa imarī wakaika ḡota ḡakiaka waḡuru ṅi'aokaro'si mamarī ṅaṅa'metaeka nayiitatarape. Suḡa

^d 27.29 Cuatro anclas.

imarī īkirā okowatopekārāja satuirape. Supabaatirā wapuru temarīkarūkia sarī'mekoreka napī'pekopeka nakuterape ate satemarīkaokaro'si. Supabaatirā wīrōa eirūkia sayapāia sarupurō'ōpi imaekato namiatarape. Supa imarī pō'sipē'rōtorā wapuru waawa'rapaka mae. ⁴¹Torā sawaawa'rapaka poto kopakaja wapuru riarijerā eyaerā baarapaka poto pō'siarā wapuru eirape. Supa imarī kopakaja sapū'erō'ōpi pō'siarā sayairape. Marākā'ā baatirā mo'riberijika simekā'āja i'toɸepē'rōtopi jājia sapakumaka wapuru wa'riū'murapaka.

⁴²I'supaka sabaamaka, wēkomarāre jāēerā nabaarape surararāka. “Nare majāāpajīnu, nabariru'ria'si āriwa'ri”, narību'arape. ⁴³I'supaka narīko'omakaja surara īpamaki pūri Pablōre ōña imarika yaparapaki. Supa imarī kisurararākare nare kijāārūjeberape.

—Mija bariwārūrā wārūaja bariwa'ritirā riarijerā mija a'pe mae,— kērāpe mamarī.

© 1996 David C. Cook

(Hechos 27.42-44)

⁴⁴Supabaatirā aṗerā bariwārūbeyurāte,
—Wapuru pāimirākapi mija a'ṗe riarijerā,— kērāṗe. Supa
imarī ī'rīkaoka riririmarīaja ka'iarā yija eyaṗatarape.

Malta wāmeika jūmurikarā Pablöre turitapaeka

28 ¹Riarijerā eyatirā, “Malta wāmeika sime ika
jūmurika”, yija ārīwārūrape mae. ²I'sia ka'iakarā jia
yijare baaraparā. Okoa jarapaka imarī, jijia simamaka ṗeka
napē'arape. Supa baatirā, “Mija ṗekajūṗe”, yijare narāṗe. ³Torā
ṗeka ṗōṗoa Pablöre rēarape. Sakisārapaka ṗoto ṗeka jū'rēika
ru'riwa'ri sapi ṗoritirā, kipitakarā āñaka kā'rījī'iarape. ⁴Āñaka
kire kukumaka, i'sia ka'iakarā natiyiaja ikupaka najaiibu'arape:

—Ṗo'imajare jāārimaji kimarijyiu ī'ī. Supa imarī
riapakiakarā kiriribepakā'ā wejeṗemakako jiyiṗupaka
moñuko^e jia ṗupajoawa'ri ba'iaja kibaaika wapa kire
koriatarūjeyu mae,— narāṗe.

© 1996 David C. Cook

(Hechos 28.3-5)

^e 28.4 La diosa de la justicia.

⁵Supa narīko'omakaja Pablo p̄uri p̄ekaō'toarā āñaka kiteratarape. Dakoaoka kire baaberapaka. ⁶Ritaja torā imaraparā p̄uri, “Kire sap̄ipirāñu je'e, supabaatirā ñojimarīji kip̄uparirirāñu je'e”, narīkoperape. Sabe'erō'ō ñoaka ta'akopetirā kijirībepakā'ā, apeupaka nap̄upajoarape ate: “Majiyip̄upayeerijayuka wejepemakaki p̄o'imaja p̄o'iaḗi ña'rījāitirā ketayu mae”, narāpe.

⁷Peka ō'toa nabaarapaka ta'irō'ōrā simarape ka'ia, jūmurikareka imarā ĩpamakirika. Publio wāmeiki kimarape iki ĩpi. Kiwi'iarā yijare e'etoritirā maekarakarīmi torā yija imarapaka p̄oto jimarī jia yijare kibaarape. ⁸Torā yija imarapaka p̄oto Publio p̄aki, yoyaka, jopirika jirāpaki. Kip̄ō'irā ĩarī Pablora a'rape. Torā eyatirā Tuparāre kijēnerape. Supabaatirā wāmarīa imarapaki p̄emarā kipitaka kija'apearapaka p̄oto kijājirape. ⁹I'supaka kibaamaka ā'mitiriwa'ri, i'sia jūmurikareka aḗerā wāmarīa imaraparāre kip̄ō'irā etarape. Supa imarī wāmarīa nima o'rapaka nareoka. ¹⁰Yijare ā'mitirip̄ēairā imarī, jia yijare nabaarape. Yija a'rirā baarapaka ruḗu dakoa jariwa'ririmarīa yija ba'awa'rirūkia yijare nijirape.

Romawejearā Pablora eyaeka

¹¹Maekarakamaki aiya i'sia jūmurikarā yija imarapaka be'erō'ō a'yaokaro'si wap̄ururā yija jāirape ate. Pu'ea o'yaokaro'si torā tuika simarape i'sia wap̄uru. Alejandría wāmeirō'ōpi i'taeka. Sap̄ū'erō'ōpi, ko'rorā Cástora supabaatirā Pólux jērāka najiyip̄upayeeika ruḗuko'a upaka baeaka simarape.^f ¹²I'sia wap̄urupi a'ritirā Siracusa wāmeika weje p̄apitakarā yija eyarape. Maekarakarīmi torā yija imarape. ¹³Topi Regiowejearā yija eyarape. Wejerīrīkarārā wīrōa baerapaka imarī jia yijare sajeyobaarape. Supa imarī aḗerīmiji Pōzzuoli wejearā eyatirā yija marāpe. ¹⁴I'sia wejeara aḗerā Jesúre yi'yurāre yija ĩatōporape. “Yija p̄ō'irā ĩ'rākuri jērītarika mija tuibe”, yijare narāpe. ĩ'rākuri jērātarika torā imatirā ma'api yija a'riū'murape Romawejearā. ¹⁵Romareka Jesúre yi'yurā yija a'rapaka majaroka ōrīweitikarā imaraparā. Yoe

^f 28.11 Los dioses gemelos romanos.

simako'omakaja ma'arā yijare torirī netarape. Īrārimarā, Foro de Apio wāmeika wejearā yijare toraparā. Aperā Tres Tabernas wāmeika wejearā yijare toraparā. Torā nare ĩatōpotirā, “Jia mibaayu”, Tuparāre kērāpe Pablo. Supa imarī jia jĳimaka okajājia kimarape. ¹⁶Romarā yija eyarapaka be'erō'ō wēkomaka imariwi'iarā Pablöre nataaberape. Kijēnerapaka upakaja a'perō'ōrā wi'iarā ĩ'rĳikaja kire nimarūjerape. Torā ĩ'rārĳimi upakaja ĩ'rĳika surarare kire tueroyirape.

Romarā Pablöre imaeka

¹⁷Keyarapaka be'erō'ō maekarakarĳimireka judĳotatarā imatĳiarĳimajare Pablöre akarūjerape. Narērāpaka poto ikupaka nare kibojarape:

—Yĳeyomarā, dikaoka ba'iaja judĳotatarāre baaberapaki yĳi'. Mañekiarāre baai'tara'aeka ba'iaja jaiberapaki yĳi'. Imako'omakaja, matatarāre Jerusalēnrā yire nĳ'arape. Sabe'erō'ō surara ĳpamaki Cesarearā yire pūatarapaki, “Oka kire ima, oka kire imabeyua”, ārĳwa'ri Romakarāre yire jērĳaokaro'si. ¹⁸Yire jērĳatirā yire ja'atarika nayapakoperape, “Dĳakaka oka mire imabeyua. Supa imarī mire jāriatarika imabeyua”, ārĳwa'ri. ¹⁹I'supaka simako'omakaja matatarā yire ja'atarika yapaberaparā. Supa imarī, “Nĳpamaki Romakaki, ‘Oka miro'si ima, oka mire imabeyua’, yire kērĳrika yĳapayū”, nārāpe. Roma ĳpamaki wājĳitāji matatarāre yokabaaokaro'simarĳa i'supaka nārāpe. ²⁰Supa imarī mijaka jaiokaro'si, mijare yakarūjepūako'o. Jesucristo kime Judĳotatarāre ta'ai'tara'aiki. Kĳjā'meka upakaja baaiki imarī, perumĳĳapĳi pĳ'pekaki nĳime,— Pablöre āpakā'ā,

²¹—Oka mire imakaka pāpera Judeaka'iakarāre pūataika e'etoribeyurā yija. Matā'omaja topĳi i'taraparāoka dakoa ba'iaja mireka jaietaberaparā. ²²“Jĳamarĳa sime pō'imaja Jesūre ā'mitirĳpēaika”, ārĳrikakaka oyĳaja yĳja ā'mitĳyū. Supa imarī ĳka mamaka pūpājoiroka, mi'i pūri, ĳmarākā'ā samĳpūpājoyū? Yĳja ā'mitirĳriyapayū yĳjaoka,— kire narĳka.

²³Supa imarī, “ĳ'sĳrĳimi marērĳye'e je'e”, ārĳweatirā napĳbika. Najērāpāēkarĳimi seyaeka poto rĳikimarāja pō'imajaka

jeyoariwa'ritirã neyaeka Pablöre imaekarõ'õrã. Narẽpakã'ã ãtirã, “Ikupaka Jesúre yi'yurãre jã'mebaraka Tuparãre nare imaruputarãñu”, ãriwa'ri Pablöre bojaeka. Bikitojo ñamiji kibojaũ'mueka, rã'itakarã kibojatiyika. Moisés imaekakire o'oekekaka supabaatirã Tuparãro'si bojaĩjirimajare o'oekekakaoka kibojaeka, “Jesúre na'mitiripẽarũ”, ãriwa'ri. ²⁴Ĩrãrimarã Pablöre jaika jia ã'mitirikarã. Aperã puri sã'mitiripẽaberikarã. ²⁵Supa imarĩ i'rika upakaja pupajoaberiwa'ri nokabojiũ'mueka. Napibirã baaeka ruðu, “Ĩrãrimarã yire ã'mitiriyapabeyurã”, ãripupajoawa'ri, ikupaka Pablöre nare bojaeka:

—Isaíare jaikapĩ Espíritu Santore rita mañekiarãre bojaeka:

²⁶ “Ikupaka judíotatarãre yiro'si mija bojape:

    'Írãkurimarã yibojaika ã'mitiriko'omakaja,
    samija õrĩpũawãrũbesarãñu. Yibaaroyika
    ĩako'omakaja, “I'supaka Tuparãre baayu”, mija
    ãrĩwãrũbesarãñu’ ”.

²⁷ Ikupaka apea Tuparãre ãrika Isaíare: “Yirika yi'ririyaapabeyurã imarĩ, sõrĩpũabeyurã nime. Supa imarĩ na'mukoþea natãteyu. Supabaatirã napĩ'þiyu, ãakoreka. Yirika nayi'riyaaparikareka, nare ñãñua, nare yibojaikaoka norĩpũajããeka. Ba'iaja nabaaika naja'atarikareka, nare yitããjããeka”, Tuparãre ãrika Isaíare.

²⁸⁻²⁹ Maekakaoka mija judíotatarã Tuparãrika bojariroka ã'mitiriyapabeyurã ruðu. Supa imarĩ Tuparãre þo'imajare tããrimajaroka, judíotatarã imarãre bojarika simarãñu. Ĩrã puri sã'mitiritirã jĩjimaka sayi'rirãñurã,— Pablöre nare ãrika ã'mitiriwa'ri, natiyiaja okatotobaraka judíotatarãre a'rika.

³⁰ Ĩpakuri wejejẽ'rãka wi'iareka kimawaþa, wapaĩjibaraka Pablöre torã imaeka. Kire ãarĩ eyaekarã upatireje jia ke'etorika. ³¹ Kĩkirimarãja, “Ikupaka Jesúre yi'yurãre jã'mebaraka Tuparãre nare imaruputarãñu mae”, ãriwa'ri nare kibojaeka. Supabaatirã maĩþamaki Jesucristorika kiwãrõeka. I'sia Pablöre bojaeka þoto, “Jesús majaroka miwãrõa'si”, makioka kire ãrĩberikaki.

I'tojĩrãja sime ruðu.

Primera carta de San Pablo a los

Corintios

Autor: Pablo

Fecha en que se escribió: Alrededor del año 56 d.C.

Carta enviada a los cristianos de la ciudad de Corinto mientras Pablo estaba en Éfeso.

Corinto era la capital de la provincia de Acaya bajo el dominio del imperio romano. Era una ciudad rica con mucha actividad comercial y tenía mala fama por sus costumbres inmorales que se habían originado en la cultura y la filosofía de esa época.

Pablo llegó a Corinto en su segundo viaje para predicar el mensaje de Jesús. Mucha gente creyó en Jesús y Pablo estuvo en Corinto un año y medio enseñando en la iglesia. Tres años después, mientras Pablo estaba en la ciudad de Éfeso, recibió una carta de la iglesia de Corinto con varias preguntas. Era obvio que el ambiente de inmoralidad y la filosofía de Corinto habían afectado a los cristianos. Algunos de ellos pensaban que la libertad en Cristo les permitía conformarse a ese ambiente. Había también otros problemas:

- La falta de unidad y de amor entre los creyentes.
- Se negaron a expulsar a un miembro de la iglesia que tenía una relación incestuosa.
- El desorden en las reuniones.
- Algunos creyentes entraban a templos de dioses falsos para comer carne ofrecida a los ídolos pensando que no tenía importancia, puesto que un ídolo no era nada. Pablo escribió que esa práctica podía dañar la fe de los nuevos creyentes.
- No edificar a los creyentes en cuanto a los dones del Espíritu Santo.
- Enseñanzas falsas como no creer en la resurrección de los muertos.

La primera carta a los Corintios es la respuesta de Pablo para explicar mejor las verdades de la fe en Cristo y cómo debían vivir conforme a esa fe. El capítulo 13 es una famosa enseñanza sobre el tema del amor.

Pablöre pæpera pũataeka Corintoreka Jesúre yi'yurã imaekarãro'si

1 ¹¿Yaje mija ime Corintokarã? Yi'i Pæblo, supabaatirã majeyomaki Sóstenes ika pæpera mijaro'si yija pũatayu. Jia mija imabe. Kiyapaeka upakaja apóstol ñimaokoro'si Tuparäre yire wã'maeka. Supa imarĩ Jesucristorika bojariroka wãrõtæpaki ñime. ²Mija Corintokarãoka Tuparäre jiyipupaka õñurã imarĩ, jia kire baawa'ri mija rërĩrijayu. Jesucristorirã mija imamaka Tuparäre mijare wã'maeka kirirã mija imaokoro'si, “Ba'iaja baabekaja nimarũ”, ãrĩwa'ri. I'supaka oyiaja sime ritaja wejeareka Jesucristore ã'mitiripëairãro'si. Maĩpamaki kima upakaoka ritaja ipamaki kime Jesucristo. ³Maþaki Tuparã, supabaatirã maĩpamaki Jesucristo, “Jia nare mija baabe”, ãrĩwa'ri mijaro'si nare yija jëñerijayu. Jijimaka pupaparaka mija imaerã supa yija baayu.

⁴⁻⁵Jesucristorirã mija imamaka jia Tuparäre mijare jeyobaarijayu. Supa imarĩ, “Jia mibaayu Tuparã”, kire ñarĩrijayu. Kioka jia mija jaiokoro'si, kirikakaka jia mija õrĩwapu'aokoro'si mijare kijeyobaayu. Ritaja kiyapaika upakaja mija baawãrũokoro'si kirika Tuparäre mijare ja'atayu Jesúrirã mija imamaka. ⁶Supa mijaro'si kibaaeka imarĩ, “Jesucristorika bojariroka yijare nabojaeka rita sime”, mija ãrĩwãrũeka. ⁷Supa imarĩ maĩpamaki Jesucristore etarũkirĩmi ta'abaraka mija ima poto Espĩritu Santore mijare jeyobaayu. Supa imarĩ dakoa jariwa'ribeyua mijaro'si. ^a ⁸I'supakaoka Jesucristore mija ã'mitiripëarija'ata'si ãrĩwa'ri Tuparäre mijaka imajiparãñu. Supa imarĩ maĩpamaki Jesucristore pe'rietarãrĩmi, “Oka nareka ima”, maki mijareka ãrĩwãrũbesarãki. ⁹Supa imarĩ, “Ikupaka yibaarãñu', kërĩka upakaja Tuparäre mare baarãñu”, ãrĩwãrũirã mija ime. Supabaatirã Tuparãja kime Kimaki Maĩpamaki Jesucristoka jia jijimaka maimabu'arijarirã mare wã'maekaki.

**Corintokarã ï'rĩka ta'iarãja pupajoarimarãja
narakakaja napupajoaeka**

¹⁰Mija ã'mitipe yijeyomarã. Jesucristore pũataekaki ñime. Supa imarĩ ikupaka mijare ñañu: ï'rĩkare pupajoairokapiji

^a 1.7 No les falta ningún don espiritual.

mija imabe, rakaka þupajoabekaja. I'supaka mija baaråkareka ĩ'rĭka ta'iarāja mija imarāñu. ¹¹⁻¹²“Ī'rĭka upaka þupajoabeyurā Corintokarāre ime”, Cloe tā'omajare yire āñu. “ Þablore yija ā'mitiripēayu’, nañu ĩ'rārimarā. ‘Yija þuri, Aþolore ā'mitiripēairā’, aþerāre āñu. ‘Pedrore ā'mitiripēairā yija ime’, nañu aþerā, ‘Jesúre yija ā'mitiripēayu’, āñurā þuri naro'siji imarā”, ārĭwa'ri yire nabojayu. ¹³¿Dako baaerā ĩ'supaka mija jaiyu je'e? “Cristo ĩ'rĭkaja kime Maĭþamaki”, āñurā imako'omakaja, “¿Rĭkimarāja maĭþarimarāre ime”, āñurā upaka mija ime bai? ¿Yĭ'i bai yaþua tetaekarā mijaro'si reyaĭjiekaki? “¿Þablorirā yija ime”, ārĭbaraka ruþuko'a mija jŭjerŭjeka bai? Jēno'o Jesŭrirā imawa'ri ruþuko'a mija jŭjerŭjeka. ¹⁴⁻¹⁵Mijakarā, Crisþore supabaatirā Gayore ruþuko'a yijŭjerape. Sapi ārĭwa'ri, “Kiupaka oyiaja þupajoairā yija imamaka, Þablore yijare ruþuko'a jŭjeka”, mija āñaokoro'simarĭa supa yibaarape. Īþarāre takaja ruþuko'a yijŭjeka simamaka, “Jia sime yiro'si”, ñarĭþupajoayu. ¹⁶(Mae aþea ñoñu. Estéfanos rĭrāre ruþuko'a yijŭjeka. Aþerā imabeyurā ruþuko'a yijŭjekarā ñoñuareka.) ¹⁷“Ruþuko'a mijŭjetapaape”, ārĭwa'rimarĭa Jesúre yire þŭataeka. “Po'imajare tāārimaji kime Cristo”, ārĭka, “Yirika bojariroka mibojatapaape”, ārĭwa'ri yire kipŭataeka. Jiyurika yimajaroka ā'mitiriwa'ri þo'imajare yire yĭ'rĭrŭ ārĭwa'rimarĭa Jesŭrika bojariroka yiwārōyu. Yĭþupaka yire āñu upakaja na'mitirijyuika takaja nare yiwārōrikareka, “Mare tāāwa'ri yaþua tetaekarā Cristore reyaeka”, ārĭrika ōrĭbeyurā þo'imajare imajāēeka.

**“Maro'si Jesucristore reyaekapi”, ārĭwa'ri
jia maimarĭjaju āñua jairō'ō**

¹⁸Supa imarĭ Jesucristore yaþua tetaekarā naþatakĭaekakaka majaroka ā'mitiriko'omakaja, “Waþuju ōrĭþŭaberiri oka sime”, nañu ba'iaja imarika tiyibeyurō'ōrā a'rĭrŭkirā. Tuþarāre yĭ'riwa'ri kipō'irā a'rĭrŭkirā þuri, “Tērĭwa'ribaji imaki kime. Ika majarokapi Tuþarāre mare tāārāñu”, āñurā maime. ¹⁹Mija ĩabe, ikupaka sabojayu mamarĭji Tuþarāro'si bojaĭjirimajire kimajaropŭñurā o'oeka:

“Jia p̄upajoarika õñurã imarĩ, jítaka sime yija wãrõika’, nañua dako wãpamarĩa ñamajĩ sayibaarãñu narõ’si. Jia naṗupajoakoṗeika ñiaripe’yorãñu”, Tuparãre ãrĩka sãñu o’oeka pũñurã.

²⁰Jesúre reyaekap̄i ãrĩwa’ri bikija o’oeka pũñu bojatika upakaja sajarika. Supa imarĩ jia p̄upajoarika õñurã, noñuap̄i Tuparãre õrĩwãrũbeyurã. I’supakaoka Moisés imaekakire jã’meka wãrõrimaja, sap̄i ṗo’imajare natããrũkimarĩa sime. Supabaatirã naṗupaka nare ãñu upakaja p̄upajoatirã jia jaiwãrũirãoka, sap̄i Tuparã ṗõ’irã eyawãrũbesarãñurã. I’supaka p̄upajoairãre dakoa wãpamarĩa naṗupajoaika jarirũjeiki Tuparã. ²¹Ritaja õrĩṗataiki imarĩ, “Noñuap̄i yire õrĩbesarãñurã ṗo’imaja”, Tuparãre ãrĩka. Supa imarĩ ikupaka simarika kiyãṗaeka: Kirika bojariroka yi’yurã ba’iaja jũarũkirã nimakoṗeika imako’omakaja Tuparãre nare tããeka, “Wãṗuju ṗakirika sime Jesucristorika bojariroka”, kire ã’mitirip̄ebeyurãre ãrĩko’omakaja supa kibaaeka.

²²“Karemarĩa rita Pablõre yijare bojarikareka, maikoribeyua Tuparãre jeyobaaikap̄i yijare kibaabeajããeka”, judíotatarãre ãrĩṗupajoayu. Judíorãkamarĩrã ṗuri, “Yija p̄upajoaika upakamarĩa Jesucristorika bojariroka imamaka, sayija yaṗabeyu”, narĩṗupajoayu. ²³Tuparãre yi’yurã ṗuri, “Yaṗua tetaekarã marõ’si Jesúre reyaeka”, ãrĩwa’ri majarobojarijayurã. Samabojarika ã’mitiririyap̄abeyurã imarĩ, judíotatarãre saṗe’yoyu. Judíotatamarĩrãoka sã’mitiritirã, “Wãṗuju õrĩṗũaberiri oka sime”, nañu. ²⁴Supa narĩko’omakaja ĩ’rãrimaki judíorãka, supabaatirã judíorãkamarĩrãoka Tuparãre wã’maekarã imarĩ, Jesúrika bojariroka ã’mitiritirã sayi’yurã yupaka. “Cristõpi ãrĩwa’ri mare tããekaki imarĩ, ritaja tẽrĩwa’ribaji imaki kime Tuparã. Supabaatirãoka ritaja õñuka kime”, marĩṗupajoayu. ²⁵Tuparãrika õrĩwãrũbeyurã ṗuri, “Kimakire reyaerã Tuparãre pũatamaka wãṗuju õrĩṗũabekaja supa kibaaeka”, ãñurã kire ã’mitirip̄ebeyurã. “Dika jariwa’ririmarĩa yija õñu”, narĩkoṗeko’omakaja, norĩkoṗeika tẽrĩwa’ribaji sime Tuparãre õñua. “Kimakire reyaerã kipũatamaka tẽrĩrimarĩka kimaeka”, nañu.

Supa narīko'omakaja, “Tērīribaji yija ime”, narīkopeyu i'supakamarīa sime. Kimakire pūatawa'ri nare tērīribaji kime.

²⁶Mija ā'mitipe yijeyomarā. “Kūpajīji ōrīpūairā nime”, pō'imajare mijareka ārīko'omakaja Tuparāre mijare wā'maeka. Supabaatirā kūpajīji nimaeka mijakarā pō'imajare jā'merimaja. Kūpajījioka nimaeka imatiyarimaja makarā mija watopekarā. ²⁷⁻²⁸Tuparāre mijare wā'maeka, “Jia ōrīpūabeyurā nime”, kire ōrībeyurāre mijareka ārīko'omakaja. “Jia ōñurā yija ime”, āñurāre pūpape'rirū, “¿Ba'iaja maṗupajoayu bai?”, narīwārūrū ārīwa'ri, i'supaka kibaaeka. Supabaatirā, “Imatiyabeyurā nime”, narīkarāre Tuparāre wā'maeka, kirirā nimaokoro'si. “Tērīrā yija ime”, ārīkopekarāre wayuṗi'rirū ārīwa'ri. Pō'imaja jiyipupaka ōrībeyurāre kiwā'maeka, Tuparāre yi'ribeyurāre jiyipupayeeikakaka, “Dako waṗamarīa sime”, pō'imajare ārīwārūokaro'si, supa kibaaeka. ²⁹I'supaka baaiki Tuparāre imamaka, kīaika wājītāji, “Imatiyaiki nīmamaka, yire miwā'maeka”, ārīpupajoarika imabeyua. ³⁰Supa simamaka Tuparāpi ārīwa'ritakaja Jesúre yi'yurā majayu. Kimakipi ārīwa'ri mare kitāāeka ōñurā imarī, “Ritaja pūpaiki kime”, marīwārūyu. Cristore reyaekapi ārīwa'ri ba'iaja mabaakoṗeka waṗakoyika. Supa imarī jīirā maima kiñakoareka. Kirirā mare jarirūjekaki imarī, ba'iaja mabaako'omakaja jiapi Tuparāre mare imarūjeyu. ³¹I'supaka maro'si kibaaeka simamaka, ikupaka sabojayu kioka o'oeka pūñūrā: “Maṗupayariji maimakaka jījimaka bojabekaja Tuparāre maro'si baaika takaja jījimakapi mabojarijariye'e”, ārīwa'ri sabojayu.

**“Yaṗua tetaekarā Jesúre reyaeka”, ārīwa'ri
samajaroka Pablora bojaeka**

2 ¹Mija pō'irā yeyarapaka poto Tuparārika bojariroka, pō'imajare ā'mitirikoribeyua mijare yiwārōū'murape, jia samija ōpe yijeyomarā. “ Jitaka ōñuka kime', yireka narīrū”, ārīwa'rimarīa, jia mija ōrīwapu'airokapi mijare yiwārōrape.

²Mija pō'irā nīmarapaka poto, “Yaṗua tetaekarā Jesúre reyaeka takaja nare yibojaye'e”, ārīwa'ri mijare sayibojarape.

³Mija pō'irā yeyarapaka poto wājijaja yitararape, “Nare

bojawapu'ataberijiki ñime”, āriwa'ri. ⁴Cristore reyaekakaka mijare yibojarapaka poto, “Jia õñurā yija ime”, āñurāre jaika upaka marīa mijare yijairape. “ Pablöre jia bojaika imarī Cristore yija ā'mitiripēayu', narīrū”, āriwa'rimarīa mijare sayibojarape. Espiritu Santorikapī maikoribeyua mijare yibaabearapaka ĩawa'ri yibojarapaka mija ā'mitiripēarape. ⁵Supa imarī õrītiyairā upaka jia yijaiberape mijare. Tuparārika ĩawa'ri Jesucristore mija yi'ririka yiyaparape yi'i puri.

**Jia Tuparāre mare baaeka morīwārūerā
Espiritu Santore mare wārōyu**

⁶Imako'omakaja jírokapi yija wārōyu Jesucristorika jia õñurāre. Kire ā'mitiripēabeyurā puri, ritaja wejeareka imarāre pūpajoaika upaka, supabaatirā ĩparimarāre wārōika tīpika upaka yija wārōbeyu. Nīparimarāre reyarārīmi nakaja saririrāñu norikopeika. ⁷Supa imarī Tuparārikapī mijare yija wārōyu. Ika wejea kīpō'ijiaerā baaeka ruṑubaji, “Po'imajare yitāārāñu, jīitakaja nare baawa'ri”, kērītika. I'roka pō'imajare kiõrīrūjeberika ruṑu Tuparā, imako'omakaja nare sayija wārōyu. ⁸⁻⁹Iroka i'sia i'rīkaoka ĩparimarākaki õrīwapu'abeyua. Norīwapu'arikareka Maīpamaki tērīrikire yapua tetaekarā najāāberijāāeka. Iroka norīwapu'aberiko'omakaja, kiro'si bojaījirimajire o'oekakaka morīye'e:

“Jījimaka kire õñurāre jia imarūkia Tuparāre jieweitika makioka ĩakoribeyuakaka. Supabaatirā naṑupajoabeyua, na'mitirikoribeyua”, sabojayu Tuparā majaroka o'oeka pūñurā.

¹⁰Pō'imajare õrīberika imako'omakaja, maekaka puri sayija õñu, Espiritu Santore yijare sōrīrūjemaka. Ika Espiritu Santore baayu dakoa jariwa'rīrimarīa õñuka imarī. Ritaja Tuparāre pūpajoaika pariĳi õrīpataiki kime.

¹¹Maa pō'imaja puri matiyajaja, “Iki i'supaka pūpajoaiki”, marīwārūbeyu. Supa imarī i'rīka pō'imajire pūpajoaika, kiõñupakaja kiõrīrūkia sime. Tuparāre pūpajoaika puri Espiritu Santo i'rīkaja sōñuka. ¹²Jesúre ā'mitiripēabeyurā pūpaka tīpika upaka nabojakopeika ā'mitiripēabeyurā

yija. Espírítu Santore wārōika takaja yija ā'mitiripēayu. Jía Tuparāre mare ja'ataekakaka morīwārūerā Espírítu Santore kipūataeka maro'si. ¹³Supa imarī Espírítu Santore yijare wārōikapi yija jaiyu. I'supakajaoka aperi kire ā'mitiripēairāre yija wārōrijayu yijare kijeyobaaikapi. Yija pupajoaika upaka marīa wārōrimaja yija ime.

¹⁴Tuparāre nayi'ribepakā'ā Espírítu Santore nare ña'rījāiberikarā puri, kijeyobaaikapi yija bojaika ā'mitiriwārūbeyurā. “Wapuju ōrīberiri oka sime”, narīpupajoayu. ¹⁵Espírítu Santore nare ña'rījāikarā puri po'imajare ima ĩatirā, “Ikupaka sime jia baarika, ika puri ba'iaja baarika ima”, ārīpupajoawārūrā. Jesúre yi'ribeyurā puri Espírítu Santore ña'rījāiberikarā imarī, “Ba'iaja nabaayu”, yijareka ĩrīkaoka ārīberijīki. ¹⁶Ikupaka mijare yo'opūayu Tuparā oka pūñu o'oekarā sabojaika simamaka: “Maīpamaki Tuparāre pupajoaika maki ōrībeyuka, maki kire wārōberijīkioka”, ārīwa'ri sabojayu.

Espírítu Santore mare ña'rījāika imarī, Cristore pupajoaika upaka mapupajoarijayu.

Ikupaka nime Tuparārika ba'iraberimaja

3 ¹Mija ā'mitipe yijeyomarā. Mija pō'irā ñimarapaka poto aperi'ōkarā Espírítu Santore ña'rījāitikarāre yiwārōrapaka upakamarīa mijare yiwārōrape. Tuparāre jia yi'riwārūbeyukajirā mija imamaka, mija pupamiji ba'ia tīpikarā mija imarapaka imarī me'rāka wārōū'muika upaka Cristorika mijare yiwārōrape. ²Supa imarī jia Jesucristore yi'yurāre ōñuakaka mijare yiwārōberape ruṑu. Maekakaoka ka'wisikakaka mijare yiwārōwārūbeyu ruṑu. ³Ika mijare ñañu Tuparāre ōrīpūabeyurāre baaika upakaja baarika yapairā mija ime ruṑu ārīwa'ri. Mia. Mija tiyiaja oakiparaka mija jaiyuyebu'ayu. Sīatirā, “Espírítu Santore ña'rījāiberikarā upaka pupajoawa'ri nayapaika upakaja nabaariyapayu”, mijareka ñañu. ⁴“Pablōre ā'mitiripēairā yija puri”, ĩrārīmarāre āpakā'ā, “Jēno'o, Apolore yi'yurā yija puri”, mija ārību'arijayu. Supa imarī, Tuparāre yi'ribeyurāre baaika upakaja mija baayu ruṑu.

⁵Yi'i Pabło, Apolopitiyika Tuparārika ba'iraberimaja yija ime. Supa imarī, yija wārōrapaka yi'riwa'ri Jesúre mija ā'mitiripēarape. "Ikupaka baarimaja mija imarāñu", āriwa'ri Maīpamakire yijare jā'meka upakaja yija ba'irabeyu. ⁶⁻⁷Yi'i mijare mamarī wārōū'murapaki. Yibe'erō'ō Apolo rīkimabaji i'siakakajaoka mijare wārōrapaki. I'supaka simako'omakaja Tuparā imatiyaiki imarī, Jesúre yi'yurā mijare jarirūjetirā, sapi jia kirika mija ōrīmīrīrikawa'rīrā jia mijare kijeyobaayu. Supa imarī, mamarī kirika bojariroka apherāre wārōrimaja, sabe'erō'ō sabojawapu'atarimajaoka imatiyabeyurā nime.^b ⁸Tuparārika bojariroka mamarī wārōrimaja, sabe'erō'ō sabojawapu'atarimajaka ī'rātiji ba'irabeirā nime. Naba'irabekamijikaka kiōñua simamaka sawapa jia Tuparāre nare baarāñu. ⁹Yi'i, Apoloka ī'rīka upakaja pūpajoatirā Tuparārika takaja ba'iraberimaja yija ime. Kirirā mija imamaka, mija pō'irā Tuparāre yijare pūataeka. ¹⁰Supa imarī, jia yire jeyobaatirā, mamarītaka kirika bojariroka mijare yiwārōū'muerā Tuparāre mija pō'irā yire pūataeka. Sabe'erō'ō apherā mijare wārōirā je'e. Jia pūpajoabaraka sanawārōrijarirākareka jia simarāñu.^c ¹¹I'supaka simamaka ikupaka mamarī mijare yiwārōū'mueka: "Jesucristopi Tuparāre mare tāāyu", ārika mijare yiwārōrape. Apeupakapi Tuparāre mare tāārūkia maki mijare wārōberijiki. ¹²⁻¹³I'supaka simako'omakaja imarā ī'rārimarā wājimiji Tuparārika bojariroka wārōruputairā. Apherā pūri kirika wārōrimaja imako'omakaja i'supakamarīa baairā. Cristore wā'marārīmi, wāārō'ōrāja, "Ika jia ima, ika pūri jiamarīa ima", ārika kirika maba'irabeka mirāka īatiyarīji kīarāñu marākā'ā sime āriwa'ri. Wejejē'rākaja simaokoro'si jiyiakaka wi'ia mabaajīñu. Jiamarīakaka samabaajika pūri, wejejē'rākaja simaberijīñu. Wāārō'ōrāja, "Jiamarīakaka wi'ia nabaarape", pō'imajare

---

^b 3.6-7 La figura dice que Pablo era como el sembrador de semillas y Apolo el que regaba agua al sembrado después. Pero Dios es el que hizo crecer lo sembrado y los creyentes son como su chagra. ^c 3.10 La figura dice que los creyentes eran como la casa de Dios. Pablo y otros maestros ayudaron construir esa casa por medio de la buena enseñanza a los creyentes para que sean fuertes en fe.

ārījīñu.^d ¹⁴Po'imajare nawārōeka mirāka jia kīarākareka p̄uri, “Jia sime”, kērīrāñu. Supa imarī siatirā jia sawapa Cristore nare baarāñu. ¹⁵Po'imajare jia wārōberikarāre ba'irabekopeka ĩatirā, “Jiamarīa sime”, kērīrāñu. Supa imarī naba'iraberiwapa tōpoberiko'omakaja, Cristoka imarūkirā nimarāñu. Ikuṗaka sime: Wi'iba'ip̄i kiwi'ia oomaka, kiru'yu uṗaka nimarāñu. Ritaja kiwi'iareka ima oṗatako'omakaja saba'ip̄i p̄uri tāñuka. I'suṗaka simarāñu wājimijip̄i wārōberikarāro'si.

¹⁶Esp̄ritu Santore ña'rījāikarā imarī, mija watoṗekarā Tuṗarāre imamaka, jiyip̄uṗaka kire ōrīriwi'i uṗaka mija ime. ¿I'siakaka ōrībeyurā mija ime bai je'e ruṗu? ¹⁷Tuṗarāka imarā maimamaka, ba'iaja baabekaja maimarika kiyap̄ayu. Supa imarī ĩ'rārimarāre rukubaka wārōikap̄i jiamarīa Jesúre yi'yurāre nimabu'arūjeika p̄areaja ba'iaja Tuṗarāre nare jūarūjerāñu.

¹⁸Mija p̄uṗakarāja p̄akirimaja mija jaria'si. Tuṗarāre yi'riṗe'yobaraka naro'siji naṗuṗaka t̄ip̄ikarāre ōñua ā'mitirip̄eatirā, “Jia ōñurā yija ime”, mija ārīa'si. I'suṗaka p̄uṗakirāre bojaika yi'ribekaja Tuṗarāre ōñuatakaja mija ā'mitirip̄ejāikareka jia sime. I'suṗaka mija baamaka, “Ōrībeyurā nime”, mijareka narīko'omakaja, Tuṗarāre ĩaika wājītājī p̄uri jia ōñurā mija ime. ¹⁹I'suṗaka Tuṗarāre mijare ĩaika simamaka kire yi'ribeyurāre, “Jia ōñurā yija ime”, ārikopeika dakowap̄amarīa sime Tuṗarāro'si. Ikuṗaka sabojayu kimajarop̄ñurā: “Tērīrika ōñurā imarī, aṗerāre bo'ibajirā yija ime”, narīp̄uṗajoakoṗeika jiamarīa Tuṗarāre sabaarāñu naro'si”. ²⁰Apea ikuṗaka sabojayu: “Yire yi'riṗe'yoirāre p̄uṗajoaika ñorīṗatayu. “Ritaja ōrīṗatairā yija ime”, narīko'omakaja, norīkoṗeika dako wap̄amarīa sime, Tuṗarāre āñu”, ārīwa'ri sabojayu. ²¹⁻²²Supa imarī mijare wārōrimajare ĩatirā, “Ī'ire yija ā'mitirip̄ēayu, aṗerā

---

^d 3.12-13 La figura dice que las personas que enseñan correctamente son como los que construyen un edificio con materiales buenos (oro, plata y piedras preciosas). Los que no enseñan enfocándose en lo que hizo Jesucristo, son como los que construyen con materiales que no duran (madera, paja y cañas).

wārōrimajare tērīwa'ribaji ōñuka kimamaka”, āriwa'ri jījimaka mija pūparia'si. Jījimaka mija imaokoro'si nimaupatiji wārōrimajare mijaro'si kipūatayu Tuparā. Yi'i Pablo, Apolo, Pedro kirika bojariroka mijare yija wārōerā mija pō'irā yijare kipūataeka. Jia mija imarūkia mijaro'si kibaatika simamaka ōñia mija imatiyikuriji, reyaekarā mija imarāka potooka jia Tuparāka mija imarāñu. Supabaatirāoka maekaka, ñamajī mija imarijarirūkia jia mijaro'si simarāñu. Ritaja ō'ōrā ima, jia oyiaja mijaro'si sime. ²³I'supaka mijaro'si simarijayu Cristore yi'yurā mija imamaka. Supa imarī pemawa'ribaji mija wārōrimajare pūpajoabekaja. Ikuḡpaka sime: Mija ruḡuko'amaki kime Cristo. Cristo ruḡuko'amaki kime Tuparā.

Apóstolrāka ba'iraberika

4 ¹“Jesúrikaitakaja ba'iraberimaja nime”, yijareka mija āriḡpūpajoabe. Tuparārika bojariroka ḡo'imajare ā'mitirikoribeyua imakoḡekakaka yija wārōerā yijare kipūataeka. ²Ikuḡpaka sime ba'irabeḡjirimaja imarikakaka: Ba'iraberika nare nijikarā jia naba'iraberika sime, jījimaka ḡparimarāre naka imaokoro'si. ³Mija ḡabe, ikuḡpaka sime kirika yiba'irabeikakaka. “Jesúre yapaika upakaja jia Pablore ba'irabeyu”, mija āriḡjika, mija āriberijikaoka marā imabeyua yiro'si. Supabaatirāoka aḡerāre i'supaka yire āriberikoḡejika marā imabeyua. “ḡYaje ritaitaka jia Jesúrika yiba'irabeyu je'e? Jiamarā yiba'irabeyu je'e aḡeyari”, āriwārūbeyuka yi'i ñoñu upakaja. ⁴Yiḡpūpajoaikareka pūri jia Jesúrika yiba'irabeyu. I'supaka simako'omakaja, “Oka imabeyua yire”, āriḡkumarā sime. Maḡpamaki Jesús i'rīkaja ōñuka, “Jia Pablore yirika ba'irabeyu”, āriḡrika. ⁵Supa imarī kipe'rietarārimi ḡo'imajare ōriḡbeyua mabaaeka wārō'ōrāja sakibojarāñu. I'supakajaoka kibaarāñu maḡpūpajoaeka mirākakaka. I'si poto i'rīka upakaja kirika maba'irabeka mirāka ḡatirā mabaaeka upakaja sawaḡa mare kibaarāñu. Supa imarī ketarāka ruḡu, aḡerāre baaika ḡatirā, “Ba'iaja baairā mija ime”, aḡekaja maimaye'e.

⁶Mija ā'mitipe yijeyomarā. I'rīka ta'iarāja mija imaokoro'si yimajaroka supabaatirā Apolomajaroka mijare yibojayu. Supa imarī simara'aeka upakaja mija pūpajoaerā ikuḡpaka sabojayu:

“Po'imajare mija jairāka poto Tuparā majaropūñu āñu pemawa'ribaji mija baa'si”, āriwa'ri sāñu. Supa imarī, “Yijare wārōrimaji pūri mijawārōrimajire tēriwa'ribaji jia õñuka”, mija āribu'a'si. ⁷Dakoa apea imabeyua apikare tēriwa'ribaji mijare imarūjeika. Ritaja mija baawārūika Tuparāre mijare ja'ataeka oyiaja sime. “Yija õñu upakaja jia kirika yija ba'irabewārūyu”, mija āri'a'si.

⁸Supabaatirā, “Ritaja Tuparārikakaka õñurā yija ime maekaka pūri”, mija ārikopeyu. I'supakajaoka, “Kirika yija ba'irabewārūerā ritaja Espiritu Santore yijare ja'atapataeka”, mija āriṗupajoakopeyu, yipupajoaikareka. Cristoka i'rātiji jā'mebeyukajirā yija imako'omakaja ¿mija pūri kika jā'merimaja jaritkarā bai je'e? Karemarīa mija pupajoaika upaka simarikareka, yijaro'sioka jia simajāeeka mija upaka kika jā'merimaja yija imaokaro'si. ⁹Ape upaka sime yipupakareka pūri. “Apóstolrāka yija imako'omakaja jiyipupaka po'imajare yijare õriḃeyurā upaka imarā Tuparāre yijare pūataeka”, yija āriwārūyu. Surararāka ñi'aekarā upaka imawa'ri, niṗamakire jā'meika poto, po'imajare iaika wājitāji reyarūkirā upaka yija ime. Nimaupatiji po'imaja, supabaatirā ángelrākaoka yijaro'si simarāka upakaja niaime. ¹⁰Jesucristore yapaika upakaja yija baamaka, “Dako õriḃeyuratarā nime”, po'imajare yijareka āriṗupajoayu. “Yija pūri, Cristorirā yija imamaka, dika jariwa'ririmarīa yijare kiõrīrūjeyu”, mija āriṗupajoakopeyu. “Tuparāro'si jia baakoḗirā nime”, yijareka nañu i'rārimarā. Mija pūri, “Tēriwa'ribaji kiro'si baairā Tuparāre yijare imarūjeyu”, mija āriṗupajoakopeyu. Supabaatirā jijimaka po'imajare mijaka imako'omakaja yijare jiyipupaka noriḃeyu. ¹¹⁻¹²Bikija ba'iaja yija jūara'aeka upakaja maekakaoka yija jūarijayu ruṗu. I'rākurimarīa yija kēsirabarijayu, okoa ukurijitokoḗeko'omakaja okoa yija tōḗowārūbeyu. I'supakajaoka jarirorō'õ, yija o'ajāārūkia imaberirijayua. Ba'iuṗaka yijare baawā'imaparaka po'imajare yijare ḗajewā'imaririjayu. Supabaatirā wi'imarīrāoka yija ime. Tuparārika bojariroka yija wārōika simako'omakaja yija imarūkiwapa, yija ba'arūkiwapaoka tōḗoerā yija ba'irabeyaparijayu. Ba'iaja po'imajare yijare

jaiwā'imarīko'omakaja, ba'irokapi nare yija okae'ebeyu. Supa baabekaja, “Jia nare mijeyobaabe, Tuparā”, ārika naro'si kire yija jēnerijayu. Ba'iaja yijare nabaata'ako'omakaja nare yija ruṗuwapa'e'ebeyu. ¹³Ba'iaja yijareka najaiyuyeko'omakaja jiapiji naka yija imarijayu. Ba'irataka, bururataka upaka yijare noririjayu. Bikija niape'yora'aeka upakaja maekakaoka niape'yoirā yija imarijayu ruṗu.

¹⁴Mijare wapewa'rimaria ikupaka mijaro'si yo'oyu. Mamakarāre mawayuāika upaka mijare yiwayuāiyu. Supa imarī mijare okajāwa'ri ikupaka mijaro'si yo'oyu. ¹⁵Diez mil rakamarā Jesúrika bojariroka mijare wārōrūkirāre imako'omakaja yi'i ī'rikaja kirika mijare wārōū'murapaki. Mijare yibojamaka Jesúrirā mija jarape. Mijare wārōū'murapaki imarī, mijapaki upakaja ñime. ¹⁶Mijapaki upakaja yibaarapaka imarī yupakaja mija imarika yiyapayu.

¹⁷Supa imarī jiihaji Timoteore mijare wārōerā torā kire yipūatayu. Yimaki upakaja wātaka ñoñuki imarī, Maipamakire yapaika upakaja baaiki kime Timoteo. Mijare yiwārōrapaka mirākaja mijare kiwārōrāñu je'e ate. Supabaatirā, “Jesúre yi'yuka imarī, ikupaka Pablora imarijayu”, āriwa'ri mijare kibojarāñu. I'sirokajaoka aṗerā Jesúre yi'yurāre yiwārōtape. ¹⁸“Maṗō'irā puri Pablora etabesarāñu je'e mare kīkiwa'ri”, āriwa'ri ī'rārimarā mija pō'ikarāre jiiwariarikoṗeyu. ¹⁹“Tuparāre yire pūatarārīmi, mijare ĩarī ya'rirāñu”, ñarīpupajoayu. Mija pō'irā yeyarārīmi, marākā'ā baawa'ri supa najaiyu āriwa'ri sayijērārāñu. “Wapūju jairimirātakaja najaiyu je'e aṗeyari”, āriwa'ri supa nare yibaarāñu. Karemarītaka Espiritu Santore nare jeyobaaikapī, najaika upakaja naba'irabemaka ñiaeyarāñu.

²⁰Napupajoaika upakaja najaiikapitakaja Tuparārika naba'iraberākareka dako wapamarā simarāñu. Tuparāre jā'mekarā puri kijeyobaaikapī āriwa'ri kirika ba'iraberijayurā.

²¹Supa imarī, ikupaka mijare yijērīayu mae: ¿Marākā'ā mija yapayu? “¿Dako baaerā ba'iaja mija baabu'akū'ñu?”, ¿mijare yiwapeeyarika mija yapayu bai? Ba'iaja baarika ja'ataekarā mija imamaka, ¿jijimakapī mija pō'irā yeyarika mija yapayukā'ā?

Wapuju rōmitika wā'imarīrika imabeyua

5 ¹Ikupaka sime apea. Mijapo'ikaki majaroka ikupaka nā'mitiyu. “Kipaki rūmuka ba'iaja kibaawā'imarīrijayu”, ārika sime majaroka. Ba'itakaja kibaaika sime i'sia. Aperā puri Tuparāre yi'ribeyurā imako'omakaja i'supakaitaka baabeyurā. ²Mija watopekareka ba'iaja baaimakire imako'omakaja, “Aperā tērīwa'ribaji jia Jesúre yi'yurā yija ime”, ārika ¿jijimaka mija imarijaju bai je'e? Supa imabekaja i'yopi'riwa'ri mijaka kire mija imarūjea'si. ³Mijaka imaberiko'omakaja yipupakapi puri mija pō'irā nīmarijaju. Supa imarī, “Ikupaka ba'iaja kibaaika wapa kiwapakoyirū”, āripupajoaweitikaki nīme. ⁴“Ba'iaja baaiki kimamaka ikupaka sawapa kijūarāñu”, āñaokoro'si mija rērīrika yiyapayu. Supa mija baarāka poto yipupakapi puri mija pō'irā nīmarāñu. Supabaatirā maīpamaki Jesucristore mijare jeyobaarāñu. ⁵Rērītirā mija jairāka be'erō'ō kire mija iapēa'si, kiyapaika upakaja Satanāre kire baaerā. Ba'iaja kijūarāñu, jia kipupape'yaokaro'si. Supa imarī maīpamaki Jesucristore pe'rietarārīmi kire kitāārāñu.

⁶I'supaka ba'iaja baaikire mija watopekarā imako'omakaja, “Aperā tērīwa'ribaji jia Jesúre yi'yurā yija ime”, āpekaja mija imabe. Pan baaokoro'si kūpajiji levadura marukekopeko'omakaja, jia koyirika sarukuka upaka sime ba'iaja baarikakaka. Ba'iaja baaikire mija watopekarā imajika ba'iaja baairā upaka oyiaja mija jaripatajīñu. ¿I'supaka simakaka ōrībeyurā bai je'e mija? ⁷I'supaka mijaro'si simakoreka mija watopekarā kire mija imarūjea'si, Tuparāre yapaika upaka oyiaja baairā mija imaokaro'si. Mija iabe, Pascua baya naro'si jērāta'yu poto simaupatiji levadura nawi'iarā ima judíorākare taarijaju. Levadura bikijaka nawi'iarā ima upaka naro'si sime ba'iaja baarika napupajoamaka. Supa imarī, “Apekurioka ba'iaja baarūkimarīrā maimaye'e”, āriwa'ri levadura nawi'iarā ima nataarijaju. I'supakajaoka Pascua baya poto, oveja weiwa'yua najāārijaju upaka ba'iaja Jesúre maro'si jūaeka. Ba'iaja mabaaike wapañjiwa'ri kireyaeka ōñurā imarī, ba'iaja baarika maja'ataye'e. ⁸Supabaatirā, “Jimarī ba'iaja Jesucristore jūaeka mare tāāokaro'si”, āriwa'ri ritaja

ba'iaja mabaarijyua ja'atadırā jĳimakaꝑi, jia ꝑuꝑajoabaraka maimarijariye'e, ꝑakirimarĳaja.

⁹Bikija mamari ꝑaꝑera mijare yiꝑũataũ'murapaꝑakaꝑi ikupaꝑa mijare yibojarape: “Rõmijā ĳimirĳaka baawā'imarĳirijayurāka, supabaatirā ĳimirĳa rõmijāka baawā'imarĳirijayurāka mija jeyoaria'si”, ārika o'oekapi mijare yibojapũarape. ¹⁰I'supaꝑa mijare ñarāpe, “Jesũre yi'ribeyurāre mija wapata'ritapabe”, āriwa'rimarĳa. Ikupaꝑa nime Jesũre yi'ribeyurā: Rõmijā, ĳimirĳa aꝑerāka wā'imarĳirijayurā upaka nime rĳikimakaja niñerũ rikako'omakaja, rĳikimabaji yaꝑarijayurā. I'supakajaoka karee'erimaja, supabaatirā wapuꝑu ima jērāka jiyiꝑuꝑayeerijayurā Jesũre yi'ribeyurā nime. I'supaꝑa baairā rĳikimarāja nimamaka, naka imarika yaꝑaberiwa'ri ꝑo'imajamatorā mija a'rijiñũ. Supa simako'omakaja maki supaitaka baaberijiki. ¹¹“Ikupaꝑa mija baabe”, āriwa'ri mijaro'si yo'oꝑũaeka. “Jesucristore yi'yurā yija ime”, āriko'omakaja rõmijā ĳimirĳaka wā'imarĳirijayurāka mija jeyoaria'si. Supabaatirāoka rĳikimakaja niñerũ rikako'omakaja rĳikimabaji yaꝑarijayurāka, wapuꝑu ima jērāka jiyiꝑuꝑayeerijayurāka, aꝑerāre jaiyuyeirāka, wejabiaikaka ukutirā wejabiririjayurāka, supabaatirā wapuꝑu ꝑakitirā karee'erimajaka mija jeyoaria'si. Supabaatirāoka naka mija ba'arijaria'si. ¹²⁻¹³Jesũre yi'ribeyurāre ba'iaja baamaka, “Ikupaꝑa nare mabaaye'e”, āñaokaro'simarĳa maima. Tuparā ĳi'rĳikaja kime jimarĳi ba'iaja nare baarũkika. Mupaꝑa Jesucristore yi'yurā imako'omakaja ba'iaja nabaaika ja'atarika yaꝑabeyurāka jeyoaribekaja maimaye'e. Ikupaꝑa sabojayu Tuparārika bojariroka o'oeka ꝑũñurā: “Mija ꝑõ'irā ba'iaja baabaraka imarijajayurāka mija jeyoaria'si”, āriwa'ri sabojayu.

**Jesucristore yi'ribeyurā ꝑõ'irā okajierĩ
a'ꝑekaja, mija tiyiaja oka mija jiebe**

6 ¹Aꝑea mijare ñañũ mae. Mija bojabu'arāka be'erõõ, Jesũre yi'yurā ꝑõ'irā sajierĩ a'ꝑekaja, Jesũre yi'ribeyurā ĳiꝑarimarāe ꝑõ'irā sajierĩ mija a'yu. ĳI'supaꝑa mija baaika

^e 6.1 Jueces que no eran cristianos.

i'yop'i'ribeyurā bai je'e mija? ² Jesúre yi'yurā imarī, ñamajī ō'ōrā ate kipe'rietarārīmi ritaja po'imajare baaeka mirāka iabaraka, “Ika jiamarīa ima, ika p̄uri jia ima”, ārīrūkirā maimē. ¿Yaje samija ōrīwārūyu je'e? Ika ka'iareka imarāre wā'marūkirā imako'omakaja ¿maekaka dakomarījīkaja, oka dajaka imako'peika mija jiewārūbeyu bai je'e? ³ Ángelrākare baaeka mirāka p̄ariji, ika jia ima, ika p̄uri jiamarīa ima ārīrūkirā imarī, ō'ōrā dakomarījīkaja oka mijare imakaka jia iawārūrīrā mija ime. ⁴ Imako'omakaja ¿dako baaerā oka mijareka ima mija tiyaja sajiebekaja Cristore yi'ribeyurā p̄ō'irā sajierī mija a'ririjayu? ⁵ Mija i'yop'i'yaokoro'si mijare sayiboyayu. ¿Ī'rīkaoka mija watopekakaki jiipañaka ōrīpūatirā okajiewārūiki imaberitiyaiki bai je'e? Imako'peiki je'e apeyari yi'p̄ap̄ajoaikareka. ⁶ Supa simako'omakaja ĩ'rārimarā mijaka imarā okajierikopakaja, nokatotorijayu. Jā'rībaji sime ĩparimaki Jesúre yi'ribeyurā p̄ō'irā a'ritirā, nawājītāji nabojajāābu'aika.

⁷ Mija tiyaja mija bojajāābu'arijayua, Jesúre yi'yurā baarūkimarīa sime. Supa baarikopakaja ĩ'rārimarāre ba'iaja mijare baako'peika mija rakajepāābe. “Yire jaita'atirā me'maeka simaparū”, āñurā mija imabe. ⁸ Imako'omakaja ĩ'rārimarā mija p̄ō'irā imarā po'imajare jaita'atirā karee'erimaja. Najeyomarā Jesúre yi'yurāre imako'omakaja ba'iaja nabaarijayu.

⁹⁻¹⁰ “Ba'iaja yija baarijayua marā imabeyua Tuparāro'si”, ārīka p̄ap̄ajoabekaja mija imabe. “Ba'iaja baarimaja imarī, Tuparāre jā'meirō'ōrā eyarūkirāmarīrā nimarāñu”, āñua, ¿mija ōrībeyu bai? Mija ā'mitipe, ikupaka nabaayu ba'iaja baairā: Rōmijā ĩmirījaka wā'imarīrijayurā, supabaatirā wap̄uju ima jērāka jiyip̄ap̄ayeerijayurā. I'supakajaoka ĩmirīja rōmikirā, rōmijā tīmiakirāoka jeyoika jaritīkarā imako'omakaja a'p̄erāka yap̄abu'arijayurā, ĩmirīja natiyaja yap̄abu'arijayurā. Karee'erimaja, rīkimakaja niñerū rikairā imako'omakaja rīkimabaji yap̄arijayurā. Wejabiaikaka ukutirā wejabiririjayurā, a'p̄erāre jaiyuyeirā. A'p̄erāre rikaika jai'pakitirā nareka ē'marijayurā. Tuparā p̄ō'irā eyabesarāñurā nime. Supa imarī nupaka ba'iaja baako'omakaja, “Tuparā p̄ō'irā eyarūkirā maimē”, mija ārīp̄ap̄ajoarijaria'si. ¹¹ Bikija

þuri i'rärimarã nimaupaka baabaraka mija imaeka ruþu. Maekaka þuri i'supaka baabeyurã mija imaokoro'si Espíritu Santore mijare jeyobaayu Jesucristore mijaro'si reyaeka simamaka. Ba'iaja mija baaekareka Tuþarãte mijare tãæeka, supabaatirã kirirã mijare kimarújeka mae. I'supakajaoka, "Ba'iaja nabaæeka wapa yire wapaïjibesarãñurã nime", Tuþarãre mijareka ãñurã mija ime mae.

¹² Ikupaka nañu i'rärimarã mija watopekareka imarã: "Maekaka Jesúre yi'yurã imarí, ritaja yija yapaika upakaja baajirã yija ime", naríkoþeyu. I'supaka naríko'omakaja ikupaka ñañu yi'i þuri, "Ritaja mabaariyaparijayuareka i'rãriba'ikaka jiamaría imarijayua maro'si. Supabaatirã i'rãriba'i mabaarijayua, marãkã'ã baatirã maja'atawãrüberijika sime. Supa imarí i'supaka mabaaberjĩñu". ¹³ Aþerimarã ikupaka ãñurã: "Ba'arika maba'aika ña'rĩjãirũkiaro'si sime ñe'mea. I'supakaja Tuþarãre þo'ijiatikarã maima. Supa imarí, imajiparũkimaría sime mañe'mea, ba'arikaoka", naríkoþeyu.^f Kësia mare baamaka, ba'airã maimako'omakaja rõmitika ïmirĩjaka ba'iaja wã'imañua baarika mare jitoika naka baarimajamarĩã maima. Cristore yapaika upakaja baairã maimaokoro'si Tuþarãre mare þo'ijiaeka. Kirirã imarí, mapo'iapi i'supaka baarũkirã maima. ¹⁴ Tuþarãre kirikapi maipamaki Jesucristore þupatorõeka upakajaoka mare kibaarãñu.

¹⁵ Supa imarí, Jesúþo'iakakaja sime mapo'ia Tuþarãre ïamaka. I'sia õñurã mija ime. ¿Supa imako'omakaja rõmitika ïmirĩjaka wã'imañua niñerũpi wapaïjitirã, mija yapaika upaka koka mija baaika jia sime bai? ¹⁶ Ikupaka ãrĩrika mijare ñaríko'o, i'rĩka upakaja imarã nime Tuþarãre ïamaka. Ika ñañua õrĩwãrũekaja mija imabe. Ikupaka sabojayu Tuþarã majaropũñurã o'oeka: "Rõmiki kirũmupitiyika i'rĩka þo'i upakaja nime", ãrĩwa'ri sabojayu. ¹⁷ Rõmika imarikakaka

---

^f 6.13 Había una creencia o pensamiento que a Dios no le importa lo que uno hace con el cuerpo (como no dura para siempre). Sobre la base de esto, tener relaciones sexuales con cualquiera cuando uno tiene el deseo es lo mismo que comer cuando uno tiene hambre.

sabojaika upakaja, Cistorirã maima simamaka i'rĩka upakaja pupairã maime Tuparãre iamaka.

¹⁸Ba'iaja baabekaja maimaye'e. Aperãka ba'iaja wã'imarĩwa'ri i'rĩka po'li upakaja nime. Supa imarĩ nao'ia nabitatayu. Apea ba'iaja baarika upakamarĩa sime rōmitika imirĩjaka ba'iaja wã'imañuaka baarika. ¹⁹Espĩritu Santore mare ña'ajãiki kime Tuparã. Mare kiña'rĩjãika poto kiwi'upaka sime mapo'ia. ¿Mija õrĩbeyu bai? Supa imarĩ Tuparãrika sime mapo'ia, marikatakamarĩa. ²⁰Mija ñabe. Jesúre reyãjikapĩ arĩwa'ri kirirã Tuparãre mare imarũjeka. Supa imarĩ kiyapaika upakaja baabaraka jiyipupaka kire mija õrĩrijape.

Rõmie'erika

7 ¹Õrĩriyapawa'ri papperapĩ yire mija jẽrĩpũaika mijare yibojaerã baayu mae. “Tuparãre yapaika upakaja imawa'ri kirũmuka baabekaja i'rĩkare imajĩka ¿yaje jia simajĩñu ruku?”, arĩka yire mija jẽrĩapũaika.^g ²Mijare yibojaerã baayu mae: Rikimarãja aperãka ba'iaja baabaraka imarika jia marĩa simamaka, rōmie'ekaki pũri kirũmuka kimarãñu. Tĩmiaiko kotĩmikaja koimarãñu. ³Rōmiki pũri rōmore yapaika upakaja kiyi'ririjarirãkareka jia simarãñu. I'supakajaoka koimarãñu kiro'si. ⁴“Yipupajoaika upakaja yibaaye'e”, kotĩmite kōrĩberijĩñu. I'supakajaoka sime imirĩjiro'si. ⁵Supa imarĩ tĩmiaiko kotĩmire baarika yapaika poto, “Jẽno'o, baabekaja imarimajaja maimaye'e”, mija arĩrijayua mija ja'atabe. I'supakajaoka sime imirĩji rōmika imakiro'si. “Tuparãka jaiokaro'sitakaja mako'apiribu'arĩjayua maja'ataerã rupu”, arĩwa'ri i'parã wã'taja sanayi'ribu'ajĩkareka jia sime. Sabe'erõ'õ pũri nima upakaja nimarĩjarijĩñu, Satanáre yapaika upaka ba'iaja aperãka mija baawã'imarĩbu'aa'si.

---

^g 7.1 Posiblemente por una enseñanza falsa basada en la filosofía griega, algunos de ellos se equivocaron pensando que un cristiano debía vivir como los ángeles y no casarse. Entonces por medio de su carta le preguntaron a Pablo las sobre relaciones sexuales en general (que incluían a creyentes ya casados). Este versículo tiene varias interpretaciones. En griego dice: ¿Es bueno que un hombre no toque mujer?

⁶Mija ko'apiribu'arijayua ja'atarükimarĩa simako'omakaja, Tuparäka jairä baeeka küpajĩ ja'atadırä i'supaka mija imarijarijĩñu. "I'supaka oyiaja mija baarijape", äriwa'ri mijare jä'merimajimarĩka ñime. ⁷Römmarĩka ñimako'omakaja jo'ribekaja ñima upaka oyiaja ritaja po'imajare imarikareka jia simajääeka yireka þuri. I'supaka simakoþeko'omakaja ĩ'rĩka ta'iaräja imabeyurä maime. Rakakaja maimarũkia Tuparäre mare ja'ataeka. Supabaatirä römikirä, römmarĩkaoka jia maimaokoro'si mare kijeyobaayu.

Römiñä natĩmiräre reyatapækamarä, ĩmirĩja narömia reyatapækarakä Pablöre jaika

⁸Natĩmiräre reyatapækarakä römiñä, ĩmirĩja narömia reyatapækarakäre ikupaka ñañu: "Römmarĩa maekaka ñima upaka, ĩmirĩja römmarĩa imarä, i'supakajaoka römiñä tímiamarĩaja mija imarijarijĩka jia sime. ⁹Supa simako'omakaja rakajepääwäwärbeyurä þuri ne'ebu'ajĩka marä imabeyua, dako okamirämarĩaja nimaokoro'si".

"Tĩmiairä, römikiräkaoka, mija ja'atabu'a'si", Pablöre äriika

¹⁰Mae, "Ikupaka Maĩpamakire jä'meka", äriwa'ri tímiakiräre, römikiräre yibojaerä baayu ate: Tĩmiakirä mija ja'atabu'a'si. Ñoñu upakaja yipupajoaikapimarĩa ikupaka mijare yibojayu, Maĩpamakire jä'meka simamaka supa ñañu. ¹¹Īräko kotĩmire ja'atadırä apika ĩmirĩjika tímiaririka imabeyua. Apikaka tímiaribekaja kotĩmi imatikakikaja ate imape'rirä oka kika kojiejĩka jia sime. I'supakajaoka sime ĩmirĩjoro'si.

Jesúre yi'yurä kire yi'ribeyuräka e'ebu'arikakaka, "Ikupaka sime", Pablöre äriika

¹²Jesúre yi'yukaka Jesúre yi'ribeyuko ne'ebu'aekakaka mijare yibojaerä baayu ate. Maĩpamakire bojaekamarĩa sime ika. Yipupajoaika upakaja ikupaka mijare yibojayu: Ikupaka simarijayu ĩ'rärĩmaräro'si: Jesúre yi'ribeyurä oyiaja imabu'atirä, be'erö'öpĩ þuri ĩ'rĩka kire yi'yuka. Mija römia mijare ja'atarika yapabesaräka reka nare mija ja'ata'si.

¹³I'supakajaoka sime Jesúre yi'ribeyurāka tīmiarikarāro'si. Jesúre yi'ribeyurā imako'omakaja mijaka nimariyapamaka nare mija ja'ata'si. ¹⁴Mija tīmiarā Jesucristore yi'ribeyurā nimako'omakaja, i'rika upakaja mija ime Tuparāre iamaka, kirirā upaka mijare kīarīrīrijayu. I'supakajaoka imirīja Jesúre yi'yurāro'si sime. Supamarīa simarikareka, kirirāmarīrā mija makarāre imajāēka. Kirirā upaka mijare kīaika imarī jīapī mija makarāre kīarīrīrijayu. ¹⁵Jesúre yi'yuka rūmu, Jesúre yi'ribeyuko imarī, kire koja'atariyapajīka, koyapayu upakaja ko'rijīka marā imabeyua. I'supakajaoka imirīji Jesúre yi'ribeyuka kirūmu Jesúre yi'yukote kija'atariyaparāka kiyapayu upakaja kibaajīnu. Nayapayu upakaja, “Na'riparū”, ñaña simako'omakaja ja'atabu'abekaja mija imajīkareka jīibaji simajīnu. Po'imajaka okamirāmarīaja maimarika Tuparāre yapayu. ¹⁶“Jia natīmiarāka imawa'ri Jesucristore nayi'rirānu je'e apeyari”, āriwa'ri ñānu rōmijāro'si. I'supakajaoka sime imirījaro'si.

¹⁷Rakakaja maimaokoro'si Tuparāre mare ja'ataeka. Supa imarī mare kiwā'maeka poto maimara'aeka upakaja maimarijarijīkareka jia sime. Jesúre yi'yurāre rēñurō'ōrā yeyaika rakakaja iroka nare yibojarijayu. ¹⁸Īrārimarā Jesúre nayi'rirā baaeka ruḗubajirā judiōtatarā imarī, circuncisiōn baatarā imarā. “Mae Jesúre yi'yuka imarī circuncisiōn kurare yire baakoḗka yo'arānu”, āriika imabeyua. Īrārimarā Jesúre yi'rirā nabaaeka ruḗubajirā judiōrākamarīrā imarī, circuncisiōn baaberikarā imarā. “Jesúre yi'riwa'ri circuncisiōn yibaaerā judiōtatarākaki yijayaokaro'si”, āriika imabeyua. ¹⁹Circuncisiōn baaekarā, circuncisiōn baaberikarā maimajīka marā imabeyua. Tuparāre mare jā'meika upakaja baarika sime imatiyaika. ²⁰Supa imarī Tuparāre mare wā'maeka poto maimara'aeka upaka maimarijariye'e. ²¹Mia, Jesúre yi'yurā imako'omakaja aḗrāre ba'irabejīkareka, “Ba'itaka naḗoyarā yija ime”, mija āriā'si. Mijare naja'atarākareka pūri wājia mija poḗe. ²²Ikupaka sime: Aḗrāro'si ba'irabejīrimaja^h mija imakoḗejīka marā imabeyua. Jesúre yi'yurā mija jarirūki

^h 7.22 Esclavos.

rupubaji ba'iaja baariroka yi'yurã mija imaeka. Maekaka puri Jesúrirã mija imamaka, i'supaka mija imakopekareka kija'ataekarã mija ime kiyapaika upaka baaokaro'si. Aperãre ba'irabejirimaja marĩrãre, kire yi'yaokoro'si mijare kiwã'maeka kiro'si ba'irabejirimaja upaka mija ime mae. ²³Ba'iaja Jesúre jũaeka wapa kirirã maimaerã Tuparãre mare wã'maeka. Supa imarĩ Tuparã ĩ'rĩkaja kime Maĩpamaki imatiyaiki. Supa imarĩ, “Jia Tuparãka mija imarijitoye'e yija añu upakaja mija imabe”, añurãre mija yi'ria'si. ²⁴Mija ã'mitipe yiejyomarã. Tuparãre mare wã'maeka poto maimaeka upakaja maimajĩkareka jia sime. Supa imarĩ jĩjimaka Tuparãre maka imarijarirãñu.

²⁵Mae pãperapi yire mija jẽrĩarapakakaka mijare yibojaerã baayu ate. “Ikupaka tĩmiamarĩrãre, rõmimarĩrãreoka kijã'meyu Maĩpamaki”, ãrĩwãrũbeyuka yi'i. I'supaka simako'omakaja Jesúre yire jeyobaarijayuapi yipupajoaikakaka wãjiroka mijare yibojaerã baayu. Supa imarĩ yire mija ã'mitiripẽarika yiyapayu. ²⁶“Cristore mija yi'yuapi ãrĩwa'ri ba'itakaja mijare nabaata'arijayua simamaka rõmimarĩa mija ima upakaja mija imarijarijĩkareka jia sime”, ñarĩpupajoayu. ²⁷“Rõmie'etika imarã, mija rõmia mija ja'ata'si. Rõmimarĩa imarã rõmie'erika pakatapekaja mija imabe”, mijare ñañu. ²⁸I'supaka ñañua simako'omakaja ĩ'rĩka ĩmirĩji rõmie'erika yapajĩkire rõmie'ejĩka marã imabeyua. I'supakajaoka tĩmiaririyapaiko, ba'iaja baawa'rimarĩa kotĩmiarirãñu. Ka'wisika jũarijayurã maima maekaka. Rõmika jaritikarã, tĩmiaika jaritikarãro'si ka'wisibaji simarãñu. Supa mijaro'si sima'si ãrĩwa'ri, “Rõmimarĩaja mija imajĩkareka jia sime”, mijare ñañu.

²⁹Mija ã'mitipe yiejyomarã. “No'ojĩrãmarĩaja sajariwa'yu õ'õrã maima purirũkia. Supa imarĩ apeakaka pũpajoatiyabekaja Cristorikatakaja maba'iraberijariye'e”, ãrĩwa'ri ikupaka mijare yibojayu: Rõmika imarã rõmimarĩa upakaja kirika mija ba'iraberijape. ³⁰Ba'iaja pũpayurã, ba'iaja mija pũpayu takaja pũpajoabekaja mija imabe. Jĩjimaka imarãoka, jĩjimaka imarikatakaja pũparibekaja mija imabe. Waruaka rĩkimaka wapaĩjirijayurã, sarekaja pũparibekaja

mija imabe, “Õ'õrã wejejẽ'rãkaja õñia imarũkimarĩrã maime”, ãrĩwãrũirã mija imabe. ³¹“Maekaka ritaja mabaarijayua, maikaoka imajiparũkimarĩa sime”, ãñurã imarĩ, sarãtakaja pũpajoabekaja maimaye'e.

³²Ba'iaja mija pũparirika yiyapabeyu. Maĩpamakirika ba'irabeiki pũri rãmimarĩka imarĩ, Jesũre yapaika takaja pũpayuka. ³³Rãmika imaki pũri kirũmure jia jĩjimaka kika imaerã jia koka imarikaja pũpajoarijayuka. ³⁴Ikupaka sime kiro'si: Tuparãre yapaika upaka, kirũmure yapaika upakajaoka pũpajoarijayuka kime. I'supakajaoka sime rãmijãro'si. Tĩmiamarĩrã maĩpamaki Jesucristorika ba'iraberika pũpajoairã, “Ritaja kiro'si yija baarijayua ïatirã jĩjimaka Cristore imarãñu”, ãrĩrika pũpajoarijayurã nime. Tĩmiairã pũri natĩmiarãre jia jĩjimaka imaerã nimarũkiakaka pũpajoarijayurã.

³⁵“Mija tĩmiania'si rãmijã, mija rãmie'ea'si ïmirĩja”, mijare ãrĩbeyuki yi'i. Tuparãre yapaika upakaja jia mija imarika yapawa'ri supã mijare ñañu, aperõ'õrã mija pũpajoakoreka.

³⁶Bikijaja kirũmuro'si kijaikakore ïrĩkare e'ebeyua simamaka, “Kopakaja pakiko kojayu mae, kore ye'epaye'e”, ãrĩpũpajoawa'ri kore ke'ejika marã imabeyua. ³⁷Apika pũri kipupaka kire ãñu upakaja rãmimarĩaja kimajĩka marã imabeyua. Maki jãjiapĩ kire jã'meberijiki, kiyapaika upakaja jo'ribekaja kimarũ ãrĩwa'ri. Supabaatirãoka rãmimarĩaja imarika rakajepããwãrũiki i'supaka kimajĩka jia sime.

³⁸Supã imarĩ kirũmuro'si imatikakore e'eiki pũri jia baaiki. Imako'omakaja rãmimarĩaja imarika pũpajoaiki pũri satẽrĩwa'ribaji jia kipũpajoayu.

³⁹Tĩmiaika jaritikako kotĩmire õñia imañujukã'ãja apikaka imaberijĩko. Kotĩmire reyajĩka be'erõ'õpi pũri, apika Jesũre yi'yukakajaoka kotĩmiarĩjĩkareka jia sime. ⁴⁰I'supaka simako'omakaja apikaka tĩmiaririka pũpajoabekaja koimajĩka jĩibaji koimajĩñu yireka. Yi'ioka Espĩritu Santore yire jeyobaaikapĩ i'supaka ãrĩrijyuka.ⁱ

ⁱ **7.40** Al decirles esto, pienso que les doy consejo proveniente del Espíritu de Dios.

Aperäre jia imarükia pupajoabekaja, “Dakoa jājibaarika imabeyua yijaro'si”, āparaka ba'iaja aperäre mija baarūjea'si

8 ¹Wapuju ima jērāka jiyipupayeewa'ri wa'iro'si ri'ia saji'aika upaka sawājītāji napāārijayuaakaka paperapi yire mija jērīpūarapaka mijare yibojærā baayu mae. “Wapuju napupajoaika upakaja nabaæka sime”, ārīwārūrā maime. I'supaka simako'omakaja, “Aperäre tērīwa'ribaji ōñurā yija puri”, ārīkopeirā mija ime. I'supaka pupajoabekaja, jia wayuīabu'abaraka majeyobaabu'arijariye'e. ²“Jia dakoa jariwa'ririmārīa ōrīpūairā jaritkarā yija ime”, ārīwa'ri wapuju jaiirā jia ōrīpūabeyurā imarā ruḡu. ³Aperā puri, jījimaka Tuparäre noñua imarī, “Yirirā nime”, kēñurā nime.

⁴“Wapuju ima jērāka jiyipupayeekaraka wa'iro'si ri'ia sawājītāji napāāæka maba'ajīka ruku”, mija āñua mijare yibojærā baayu mae. “Wapuju ima jiyipupaka noñua ōñimārīa sime. Tuparā i'rikaja kime imatiyaiki”, ārīwārūrā maime. ⁵Wapuju ima jiyipupayeerimaja puri, “Wejepemarā ōika, ka'iarā ima oka majiyipupayeerükia sime”, narīpupajoakoḡeyu. Rita nañu, rīkimakaja sime wapuju ima najiyipupayeekopeika. ⁶I'supaka napupajoaika simako'omakaja, “Mapaki Tuparā i'rikaja kime majiyipupayeetiyarükika. Ritaja ḡo'ijiaekaki imarī, kiyapaika upakaja mabaærā mare kiḡo'ijiaekaka. Supa imarī Jesucristo i'rikaja kime Maīpamaki. Ikiḡi ārīwa'ri ritaja jia wejea Tuparäre baaekaka. Supabaatirā ikiḡi ārīwa'ri oka ōñia imajiparika maro'si ima”, ārīpupajoairā maime.

⁷I'supaka mapupajoako'omakaja aperimarā Jesúre yi'yurā jia sakaka ōrīwapu'abeyukajirā ruḡu. Jesúre yi'yurā nimaerā baaekaka ruḡubaji wapuju ima jērāka najiyipupayeeka. “Po'imaja baarirataka sime”, ārīwārūbeyurā nime ruḡu. Supa imarī mabo'ikurikakireka je'awa'ri, “Ba'arika napāākoḡeeka mirāka yija ba'aika sajiyipupayeewa'ri, supa yija baayu”, narīpupajoayu. Sanaba'akoḡeika, “Tuparäre yi'ririja'atairā upaka yija baayu kīamaka”, āñurā najayu i'yopiriwa'ri. ⁸I'supaka simako'omakaja ba'irījia maba'aika, maba'abeyuaoka imatiyabeyua sime Tuparāro'si. “Samaba'abesarākareka Tuparäre mare wayuīarāñu”,

ārīrika p̄uri imabeyua. I'supakajaoka, “Samaba'arākareka j̄jimaka Tuparāre maka imarāñu je'e”, āñaokaro'simarīa sime. ⁹“Dakoa mare jājibaabeyua”, āñurā imako'omakaja mija yapaika upakaja imarika mija rakajebe. I'supaka mija imamaka jia Tuparāre yi'riwapu'abeyukajirāre ĩajikareka, mija ima upakaja nabaajĩñu je'e. “Tuparāreka jia sime, jiamarīa sime je'e”, ārīwārūbeyurā nimamaka ba'iaja nare mija baaruputajĩñu. ¹⁰Ikupaka sime: Jia ōrīwārūirā imawa'ri, “Wapuju ima jērākarō'si ri'ia napāākopeka mirāka maba'aye'e”, ārīwa'ri sajiyipupayeeriwi'iarā mija kākayu. Samija ba'amaka ĩawa'ri, “Naba'aika upakaja sayiba'arāñu yi'ioka”, jia Tuparāre yi'riwapu'abeyukajikare ārīrāñu. ¹¹I'supaka simamaka, “Wapuju imarō'si ri'ia napāākopeka mirāka maba'ajīka marā imabeyua”, ārīwa'ri, mija ba'amaka ĩatirā, jia Tuparāre yi'riwapu'abeyukajikare saba'awa'ri ba'iaja baape'ayu ate. “Jia ōrīwārūirā yija”, āñurā imako'omakaja mija jeyomakiro'si ba'iaja kibaaika wapa Cristore reyaĩjika simako'omakaja ba'iaja kire mija baarupatayu. Supa baawa'ri Cristore kiyi'rikopeika ja'atitirā, mamarī kimaeka upakaja kijayu, ba'itakaja sime. ¹²I'supaka baawa'ri ba'iaja Jesucristore yi'yurāre mija baarupatayu. “Ba'iaja yijaro'si simarāñu”, ārīwārūko'omakaja, mija baaika ĩatirā i'supakajaoka apearāre baayu. Mija baaika naro'si takajamarīa ba'iaja sime. “Yirirāre ba'iaja nabaika simamaka, i'supakajaoka yire nabaayu”, mijareka Cristore ārīpupajoayu. ¹³Supa imarī ikupaka mijare ñañu: “Ritaja yibaajīka ĩajil'atirā yibaika upakaja baawa'ri ba'iaja apikare jūaa'si ārīwa'ri ĩ'rātiji yibaaberijĩñu”.

**“Apóstolmarīka Pablōre ime”, ārīkarāre,
“Ikupaka sime”, Pablōre ārika**

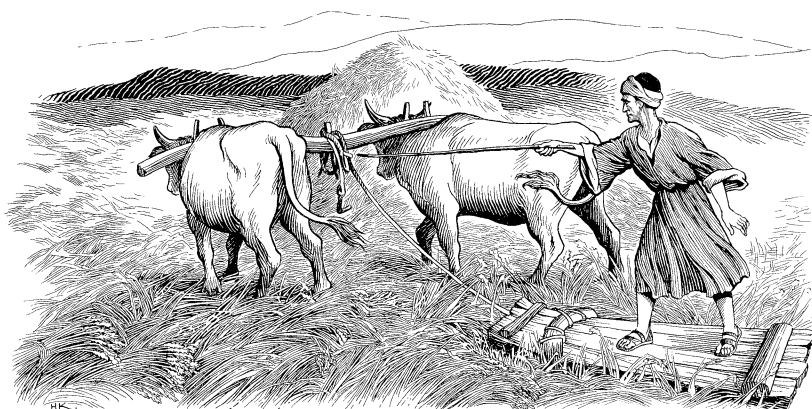
9 ¹Tuparāre jājibaabeyua yibaajīkareka, marā imabeyua. ĩApóstolmarīka kime yireka mija p̄upajoayu bai je'e? ĩMaĩpamaki Jesúre ĩaeka mirāmarīki kime yireka mija āñu bai je'e? “Pablōre mare wārōmaka Jesúre mayi'riū'muka”, ĩmija ārībeyu bai je'e? Ika simaupatiji rita sime mija oñu.^j

---

^j 9.1 Pablo afirma que él es apóstol. Algunos en Corinto, alegando que Pablo no era apóstol, no prestaban atención a sus instrucciones y enseñanzas.

²“Apóstolmaríka Pablore ime”, aþeräre áriko'omakaja i'supaka þupajoarika imabeyua je'e mijareka. Yiwārōrapaka ā'mitiritirā Jesúre mija yi'rapaka simamaka, “Cristo þūatarimaki kime Pablo”, āñurā mija þuri.

³⁻⁴Þo'imajare yire kērājaika ā'mitiritirā ikupaka nare yiyi'yu: Apóstolrāka yija imakaka mija þupajoabe. Mijare wārōrimaja yija imamaka, yijare mija ji'aika, okoa yijare mija sīaika e'etoririmaja yija ima mija oñu. ⁵⁻⁶Mia, Pedro, Jesús be'erō'ōkarā apóstolrāka narōmia Jesúre yi'yua þitiyika naturirijayu þoto nare jeyobaaokoro'si nime. Supa imarī ritaja nare mija jeyobaaika upakajaoka mija baarūkirā yija ime. Apóstolrāka imarī, mijare yija wārōko'omakaja ¿yijare ruku mija jeyobaaberijīñu je'e? I'supaka simako'omakaja, Bernabéka ba'irabetirā yija yapaika yija tōþorijayu. ⁷Mija õpe. Wapa tōþoirā nime surararāka. I'supakajaoka, iyaka õteiki sarikayu þoto ¿sakākaerāmaría sakiõteyu bai je'e? Aþea: Oveja íaríririmaji sūþeokoa kibikerijayu þoto ¿sukuberijiki bai je'e mijareka? ⁸⁻⁹I'supakamaría sime, maba'iraberikapi āriwa'ri sawapa matōþoyu. Yija takajamaría imarā i'supaka āñurā. Tuþarārika bojariroka o'oeka þññurāoka i'supakaja sabojayu. Ikupaka Moisés imaekakire kio'orūjeka Tuþarā: “Trigo yaþea wa'ibikirāwēkoa rī'kati'baaruirāka ‘Sakaka kūþaji kiba'arū’, āriwa'ri kiõmea mija þi'þea'si”, āriwa'ri sabojayu Tuþarā oka

(1 Corintios 9.9)

þūñurā. “Wa'ibikirāwēko takaja jia kimarū”, āriwa'rimarīa i'supaka Tuparāte bojaeka. Po'imajaro'si þariji þupajoawa'ri i'supaka Tuparāre bojaeka. ¹⁰Rioa ba'iraberimaja, supabaatirā trigo yapea ka'rerimajaoka, “Sakaka kūþajī yitōþoye'e yiro'sioka”, āriþupajoawa'ri sanaba'irabeyu. ¹¹Tuparārika mijare wārōū'muraparā imarī, “Mare najeyobaarū”, mijareka yija āriþupajoaika, ¿jiamarīa sime bai je'e? ¹²Aþerā Jesucristorika wārōrimajare, “Mare wārōrimaja nimarū”, āriwa'ri, “Nare majeyobaaerā”, āriþupajoairā mija ime. Supa imarī, “Mamarītaka mare wārōū'muraparā nime Þablorāka. Nare majeyobaaye'e”, aþerāre tēriwa'ribaji yijareka mija āriþupajoatiyarūkirā yija ime. Supa simamaka, “Yijare mija jeyobaabe”, mijare yija āriþjika, jia simakoþeyu.

Imako'omakaja, mijare yija jēñeberape. “Niñerū tōþoerā Þablorākare Jesúrika bojariroka wārōyu”, þo'imajare āriþupajoarikareka yija wārōika na'mitiripēaberijāæka. Supa imarī rikimakaja yija yapaika imako'omakaja sarakajepāawa'ri mijare yija jēñeberape. ¹³Tuparāre jiyiþupaka ōriwi'iarā wa'iro'sia þo'imajare Tuparāro'si taarijau. Sajāātirā kiro'si najoeþjirijayuakaka torā ba'iraberimajare ba'arijaua jia ōñurā mija ime. Bikijaja, “Yire najoeþjirākakaka naba'arāñu”, Tuparāre āritika. ¹⁴I'supakaja sime Jesúrika bojariroka wārōrimajaro'si. “Nawārōeka wapa kopakaja nare jeyobaarūkirā nime naka wārūekarā”, Maþpamaki Jesúre ārika. ¹⁵“Tuparāre þūatairāre majeyobaaye'e”, ārika simako'omakaja i'rākurioka mijare yijēñeberape. Yiwārōriwapa mijare jēñebeyuka imarī, kēsiapi yijirīkopeþjika marā imabeyua. Ikuþaka mijaro'si yo'oika, “Yire mija þjibe”, āriwa'rimarīa sayo'oyu. “Sawapa tōþoberiko'omakaja Jesúrika bojariroka yibojataparijau”, āriwa'ri þjimaka ñime.

¹⁶Supa þupajoaiki ñimako'omakaja Jesúrika bojariroka þo'imajare wārōiki imarī, “Jiþupaki ñime”, ñariþupajoabeyu. Kirika yibojatapaerā Jesucristore yire þūataeka. Yire kijā'meka upakaja baarūkika yi'i. Po'imajare kirika yiwārōberirikareka yire kijā'meka upaka baabeyuka ñimajjñu. ¹⁷Ñoñu upakaja þupajoatirā yiwārōrikareka þuri, “Sawapa yire nijirū”, ñariþjāæka. I'supakamarīa sime. Cristore yire

já'meka upakaja baaiki imarĩ, aþeräre yiwārõtape. Suþa imarĩ yire najeyobaamaka, yire najeyobaaberiko'omakaja nare yiwārõrijarĩñu. ¹⁸Ikupaka sime yiro'si: Sawapa tõporikopakaja, “Kire ã'mitiripëairäre Tuþaräre täärũ”, ãrika yiwārõyu. Mijare yiwārõika wapa yiwapajëñeþika simako'omakaja mijare yiwapajëñeberape. Suþa imarĩ, jþjimaka ñime.

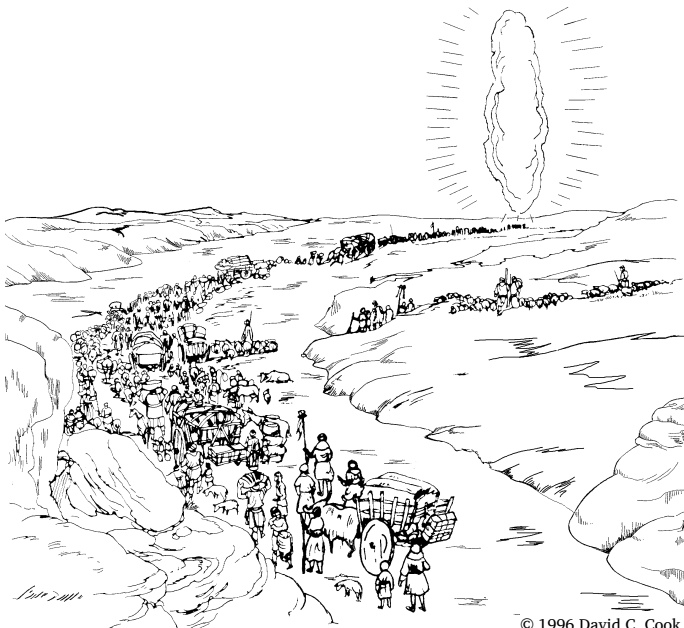
¹⁹Po'imajare yire wapaþjibeyua simamaka marãkãã baatirã þo'imajare yire já'mewärübeyu. Imako'omakaja jia þupaiki imarĩ, “Rĩkimabaji þo'imaja Jesucristore na'mitiripëarijarirũ”, ãriwa'ri suþa yibaayu. ²⁰Mija ïabe: Judiotatarãka ñima þoto, nima upakaja ñime. “Jesúrika bojariroka nare yibojarãka þoto yire ã'mitiripe'yorimarĩaja, sanayl'rirũ”, ãriwa'ri suþa yibaayu. Moisés imaekakire já'meka yi'yurãka ñima þoto nuþakajaoka ñime. I'siakaka yi'rĩrũkimarĩka imako'omakaja Jesúre na'mitiripëarika yapa'wa'ri, suþa yibaayu. ²¹Judiotatamarĩã imarĩ Moisére já'meka õrĩbeyuräre Jesúrika bojariroka yibojayu. Naka ñima nuþakaja baako'omakaja, Tuþaräre ïamaka ba'ia baabekaja, Jesucristore yapaika upakaja yibaayu, “Jia Jesucristore nayl'rirũ”, ãriwa'ri. ²²Jia Tuþarãrika õriwapu'aberiwa'ri, “Irokapi jia kika maimajĩñu je'e”, añurãka ñima þoto, nuþakaja ñimarijayu. Ritaja najãjibaaikakaka niaika wãjitãji baabeyuka yi'i. Jia naka ñimamaka, yiwārõika ã'mitiritirã, “Jibaji Jesucristore na'mitiripëarũ”, ãriwa'ri, þo'imaja aþetatarãka ñima þoto nuþakajaoka ñime. “Kire ã'mitiripëairäre Jesúre täärãñu”, ãriwa'ri yiwārõika ã'mitiritirã ï'rãrimaräre kire yl'yaokaro'si suþa yibaayu. ²³“Kire ã'mitiripëairäre Jesúre täärãñu”, añuakaka þo'imajare ã'mitiripataokoro'si i'siakaka yiba'irabeyu. “Naka jia Tuþaräre yijare baarũ”, ãriwa'ri suþa yibaayu.

²⁴“Tuþarã þõ'irã jía yija tõporãñu”, ãriwa'ri kiyapaika upakaja baabaraka mija imarijape. Po'imajare rĩrikoyu þoto, rĩkimarãja nime rĩrĩrimaja. Nakaki ï'rĩkaja imaki tẽrĩrũkika. Iki kime jãjia rĩritirã aþerã ruþubajirã eyaiki imarĩ, sawapa tõporãki. Mamarĩ eyaũ'muiki upaka jia okajãjiapi Tuþaräre yapaika upakaja baabaraka mija imarijape. ²⁵Narĩrĩã baaika ruþu, “Aþeräre yitẽrĩye'e”, ãriwa'ri ï'rãrĩmi upakaja

narĩrĩkoririjayu. Rĩrĩkoribaraka ka'wisitaka najũyayu sawapa tōpoerā. Supa imarĩ rĩrĩbaraka tēñukare pũñuakaka kíkēka bu'ya nijiyu kirupuko'arā kituaokaro'si. Pũñuakaka imarĩ, ñoaka imarũkimarĩa sime. Supamarĩa sime maro'si p̄uri. Imajiparũkia wapa mo'abaraka maimarijayu. ²⁶“Ikupaka yibaarika Tuparäre yapayu”, arĩpupajoawarũtirā Tuparārika yiba'irabeyu. Īrĩka wapuju rĩrĩkopeiki upakamarĩa yibaayu. Ikupaka sime apea. Īrĩkaka yitutebu'ajĩka poto, wapukotorāja tuteberijiki yi'i. “Ikupaka Tuparäre yapayu”, arĩwārũtirā kirika yiba'irabeyu. ²⁷Ñima nare yiwārōeka be'erō'ō i'yoa yipō'ia yibaakoreka. Jia Tuparārika yiwārōrāñu, arĩwa'ri ka'wisijũako'omakaja yirakajepāarĩjayu. Kirika yiba'irabeika wapa kipō'irā yitōpoye'e arĩwa'ri.

**Bikija judiotataräre baeaka majaroka ññurā imarĩ,
nupakamarĩa maimaye'e Tuparäre yi'riwa'ri**

10 ¹Mija ā'mitipe yija jeyomarā. Bikija judiotatarā ñekiarā imaekarā majaroka mija ye'kariria'si. Oko

© 1996 David C. Cook

(1 Corintios 10.1)

ũmakakarokapi^k nimaupatire kiruputarwa'rika Tuparã. Supabaatirã Egiptoka'iakarãre ru'ribaraka Okojũaka wãmeika riapakiaka ũ'puapi natẽriwaata'yaokoro'si nare kijeyobaaeka. ²Riapakiaka Okojũaka wãmeika tẽriwaata'ritirã, oko ũmakakarokapi turitapawa'ri Moisére bojaeka ã'mitiripẽairã najarika. Cristore yi'riwa'ri rupuko'a majũjerũjeika upakaja naro'si simaeka. ³Supabaatirã ïmipi Tuparãre manã ña'ajiyeka nimirakamakiji naba'aimaeka. ⁴Sabe'erõ'õ okoa ukurika nare jitomaka, ãta watopekapi Tuparãre okoa jururũjeka sanukuokaro'si. Sukutirã, natãrika. ãta watopekapi okoa juruika takajamarã nare tããeka. Kire jẽrãko'abeyurã nimako'omakaja na'yu upakaja Cristore nare ãrãrãrijarika imarĩ, ikiji i'supaka naro'si baaĩjikaki. I'sia ãta upaka kime Cristo. ⁵Tuparã ã'rikaja kibaawãrũikapi ba'arika, okoa nare ãjikaki imako'omakaja rĩkimarãja Tuparãre yapaeka upaka nabaaberika. Ba'iaja nabaaka simamaka, jĩjimaka Tuparãre naka imaberika. Supã imarĩ kire nayi'riberika pareaja po'imajamatorã nareyaeka.

⁶"I'supaka yija ñekiarãre jũaeka", ãrãwãrũwa'ri nupaka baabekaja maimaye'e. ⁷Supã imarĩ waþuju ima jẽrãka ã'rãrimarã yija ñekiarãre jiyipupayeeka upaka mija ba'si. Ritaja nimaeka mirãkakaka Tuparã majaropũnurã ikupaka sabojayu: "Waþuju ima jiyipupayeebaraka, ukurũkia ukuwejabiribaraka, ba'abaraka nimaeka. Supabaatirã ba'iaja baawã'imaparaka nabayatããeka", ãrãwa'ri sabojayu.^l ⁸Imirãja rãmijãka ba'iaja baawã'imaribaraka nimaeka. Supã imarĩ 23,000 rakamarã nareyaeka ã'rãrimireka. Ika najũaeka õnurã imarĩ nabaaka upaka baabekaja maimaye'e. ⁹Ika rupubaji, ba'iaja nabaaka simako'omakaja, "Maĩþamakire ba'iaja mare baabesarãnu", ãrãwa'ri ã'rãrimarã yija ñekiarãre baaeka upaka mabaaberiyee'e. Ba'iaja nabaaka ãawa'ri ãñaka napõ'irã kipũataeka sapĩ ã'rãrimarãre jĩñaokaro'si.^m ¹⁰Ikupaka sime aþea: Nipamaki kimaerã Tuparãre wã'maekakire nakẽrãjaika

^k 10.1 En el desierto Dios guió a los israelitas durante el día mediante una columna de nube. Véase Éxodo 13.21; 14.19-22. ^l 10.7 Éxodo 32.6.

^m 10.9 Números 21.5-6.

ĩrãrimarã. “Moisére kiwã'maberiri imakoþerape Tuparã”, ãriwa'ri ba'iaja nabaaripareaja ĩ'rĩka ángelre kipũataeka Tuparã nare kiriataokaro'si. I'supaka najũaeka simamaka nabaeka upaka baabekaja mija imabe.

¹¹Ritaja yija ñekiarãro'si simaeka upakaja o'oeka sime Tuparã oka pũñurã. Wejetiyia eyaerã baawa'ri i'supakaja maro'si sime ika majaroka. I'supaka najũaeka õritirã, nabaeka upaka ba'iaja mabaakoreka kiripũñurã o'oeka sime. ¹²Supa imarĩ, “Tuparãre yi'ririkakaka jia õritirã imarĩ, ba'iaja mabaabeyu”, ãrĩko'omakaja ba'iaja baarika marakajejĩñu. ¹³“Ba'iaja baarika yijare jitoika upaka jũabeyurã je'e aþerã”, mija ãrĩpupajoaika, ritamarĩa sime. I'supakajaoka sime aþerãro'sioka. Mijare kërĩka upakaja jeyobaarũkika kime Tuparã. Supa imarĩ, “Ba'iaja baarika yijare jitoika”, ãrĩpupajoako'omakaja, mija þupaka mijare ãñu upaka baabekaja mija imawãrũrijayu. Ba'iaja baarika mijare jitorãka þoto kirika Tuparãre mijare ja'atarãñu. Supa imarĩ samija rakajepããrãñu.

¹⁴Supa imarĩ ikupaka mijare ñañu yijeyomarã. Ba'iaja ima jërãka þo'imajare jiyipupaka õñua ĩaþëabekaja mija imabe. ¹⁵Jia õrĩpupakirã imarĩ, “Rita Þalore mare bojayu”, ãrĩpupajoawãrũirã mija ime. ¹⁶Þiyia Jesúre ba'aekakaka þupajoabaraka maba'arãka þoto, “Yiriwea sime iyaokoa”, ãrĩtirã maro'si sakija'ataeka simamaka iyaokoa mapibaukurijayu. Supa imarĩ sukuerã baaeka, “Jia mibaayu Jesús. Ba'iaja yija baaika wapaĩjirã yijaro'si mireyaeka”, ãñaokoro'si marëĩrijayu. Supa imarĩ kirirã maima. Supabaatirã, “Yiþo'ia sime þan”, ãriwa'ri maro'si sakija'ataeka simamaka, saþibaba'aerã baaeka, “Yaþua tetaekarã Jesúre maro'si reyaĩjkarã maima”, mañu. ¹⁷Jesúrirã maima simamaka ĩ'rãtojo þan mapibaba'ayu. Supa imarĩ, rĩkimarã imako'omakaja Tuparãka ĩ'rĩka ta'iarãja maima.

¹⁸Israel ka'iakarãre baaika þupajoaikõrĩ je'e. Wa'iro'si ri'ia Tuparãre najoeĩjikakaka kũpajĩ naba'arijayu. Supa imarĩ ĩ'rĩka upakaja Tuparãre jiyipupayeeirã nime. ¹⁹I'supaka simako'omakaja, “Wapuju ima jërãka þo'imajare baaeka simamaka, wa'iro'si ri'itakaja sanijirijayua, imatiyabeyua

© 1996 David C. Cook

(1 Corintios 10.14-22)

sime”, āriwa'ri i'supaka mijare ñañu. ²⁰Ikupaka simatiyayu mijare yibojaika: Tuparāre ōribeyurā imarī wapuju imaro'si ri'ia napāāika poto Satanárika ima jiyipupayeewa'ri supa nabaayu. I'supaka baairāka jeyoaribaraka mija ba'aika poto Tuparāre jiyipupayeerikopakaja, Satanárika ima mija jiyipupayeeyu. I'supaka mija baarika yiyapabeyu. ²¹Maīpamaki Cristore reyaekakaka pupajoawa'ri iyaokoa pibaukubaraka, pan pibaba'abarakā maime kirirā imarī. Wapuju ima jiyipupayeeriwi'irā ba'arika napāāikakaka ba'abekaja, ukubekajaoka mija imabe Satanárika imapitiyika mija jeyoarikoreka.

²²“Yirirā imako'omakaja ba'irāka najeyoayu”, āriwa'ri Maīpamakire boebarirūjebekaja maimaye'e. Kire

tērīwa'ribaji baawārūbeyurā imarī ba'iaja mijare kibaarāka tārīwārūbesarāñurā mija ime.

**Aperāoka jia nimaokaro'si maro'si wājītāji
takaja pūpajoabekaja maimaye'e**

²³Mia je'e, ikupaka ima mija yi'yu: “Marā imabeyua Tuparāre yija yapaika upakaja baajīrā yija”, ārīwa'ri mija bojayu. I'supaka mapupaka mare āñua imako'omakaja ritaja mabaariyapaika mare jeyobaabeyua sime. I'supakajaoka Tuparāre yapaika baairā majayaokoro'si ritaja mabaariyapaika mabaajīka poto mare jeyobaabeyua sime. ²⁴Supa imarī jia maimarūkitakaja pūpajoabekaja aperāre jia imaokoro'si nare jeyobaarika pariiji mapupajoaye'e.

²⁵⁻²⁶Mia, ika ka'iareka ima ritaja Tuparāre po'ijjaeka imarī dika jariwa'ririmarīaja kirika oyiaja sime. Sapi ārīwa'ri ritaja maba'aika jia oyiaja sime. Wa'iro'si ri'ia apea ritaja nawaruayu rō'ōrā, “¿Wapuju ima jiyipupayeeriwi'ikakamarīa bai sime?”, jērīabekaja sawuaritirā, mija yo'aba'abe.

²⁷Jesúre yi'ribeyuka, “Yipō'irā mija ba'arape”, ārīwa'ri, mijare kio'yibojarāka poto, mija a'rirāka, kiruputaba'arāka upakaja kire yi'ribi'abekaja mija ba'abe. “¿No'okaka sime ika ri'ia?”, ārībekaja samija ba'abe. ²⁸Imako'omakaja, “Wapuju imaro'si napāāika mirāka simamaka; ba'iaja sime je'e apeyari”, īrīkare mijare ārīrākareka, kire wayuīawa'ri, samija ba'a'si. I'supaka mija baarāka kiwayupi'ribesarāñu. ²⁹⁻³⁰“Ritajakaka ba'arika ba'arioyiaja sime”, mija āñua imako'omakaja, “ ‘Samija ba'a'si', āñukare ba'iaja pūparia'si”, ārīwa'ri i'supaka mijare nāñu.

“Ritaja maba'aika marā imabeyua”, āñuka imarī, aperāre ba'iaja baawa'rimarīa sayiba'aika imarī, ¿dako baaerā īrārīmarā jajairipareaja sayiba'arija'atajīñu je'e? Supabaatirā ba'aerā baaeka, “Jia mibaayu Tuparā”, nārīrijayua simamaka ba'iaja yireka jairika imabeyua. ³¹Ikupaka simatiyayu. Ritaja maba'aika rakakaja, maba'abeyu potooka, mukuika rakakaja, ritaja mabaarijayu rakakaja, Tuparāre yapaika upaka oyiaja mabaarijariye'e po'imajare jiyipupaka kire ōñaokaro'si.

³²Supa imarī, “Jia Jesucristore nayi'rirū”, ārīwa'ri judiōtatarā, judiōtatamarīrāoka, aperā Jesúre yi'yurāre ba'iaja mija

baaruputakoreka, jia mija p̄upajoabe. ³³Yi'i p̄uri ikupaka p̄upajoaiki: Ritaja yibaaika j̄ijimakapi p̄o'imajare iarika yiyap̄ayu. Supa imarĩ ñimarũki takaja p̄uparibeyuka yi'i. “Jesũre ã'mitirip̄ewa'ri jia p̄o'imajare imarũ”, ãriwa'ri, ba'iaja imarika tiyibeyurõ'õrã na'rirũkia imakopeikareka Tuparãre nare tãarika yiyap̄ayu.

11 ¹Jesũre wã'maekaki imarĩ kire ã'mitirip̄ewa'ri kimaeka upakaja yibaayu yi'ioka. Supa imarĩ yibaaika upakaja mija baabe mijaoka.

“Marẽriijayu poto ikupaka rõmijãre baajika jia sime”, ãnuã

²Mija ã'mitipe yijeyomarã. Mijare yiwãrõrapaka upakaja baairã mija. Supa imarĩ samija ye'kariribeyua simamaka j̄ijimaka ñime. ³Ikupaka apea ima mija õrĩrika yiyap̄ayu. Ìmirija rupuko'amaki kime Jesús. Rõmijã rupuko'amarã ñime natĩmarã. Jesús rupuko'amaki kime Tuparã. ⁴Rẽriwi'iarã Tuparãka najaika poto, kirika bojariroka bojaijibaraka sayap̄aiapi narupuko'a ja'apeabekaja ñimirjare jairijayu. Ìrika p̄uri kirupuko'a kija'apeajika, “Yirupuko'amakimarika kime Cristo”, ãnu upaka, kire jiyip̄upayeebeyuka upaka kibaayu. ⁵Rõmijã p̄uri, Tuparãre jaibaraka, kirika bojariroka kiro'si bojaijibaraka, narupuko'arã sayap̄aiapi ja'apeaeka imarũkirã ñime. Rõmo rupuko'arã ja'apeabeyuko p̄uri kotĩmire jiyip̄upaka õribeyuko upaka kobaayu. Korupua wi'epatekako upaka i'yoa koime. ⁶Korupuko'arã ja'apearika yapabeyuko p̄uri, sarekaja korupua kowi'epataparũ. “Jiamarã yiro'si sime”, ãnuko imarĩ, korupuko'arã koja'apearũ. ⁷I'supaka simako'omakaja narẽriwi'iarã Tuparãre najaika poto ñimirja p̄uri narupuko'arã ja'apearũkimarĩrã ñime kiupakaja ñora Tuparãre p̄o'ijiaekarã maima imarĩ. “Ritaja jia baaike Tuparã”, mañu. I'supakajaoka rõmo ñimirji rũmu imarĩ, korupuko'arã ja'apeaiko koime, “Kore imaruputarimaji kotĩmire ime”, mañaokaro'si. ⁸⁻⁹Ikupaka sime: Ìmirijire Tuparãre p̄o'ijiaeka poto rõmo yatawi'iũ'apimarã kire kip̄o'ijiaeka. Rõmore p̄uri ñimirji yatawi'iũ'a e'etatiã kip̄o'ijiaeka. Supa imarĩ, ñimirjite jeyomarã imamaka, ñawa'ri rõmore kip̄o'ijiaeka Tuparã. Rõmore, jeyomarã imamaka, ñawa'rimarã. ¹⁰“Yijare imaruputarimaja

imarĩ, yija ruþuko'amarã nime yija jeyomarã”, ãriwa'ri narupuko'arã ja'aþeatirã, narẽriwi'iarã najaika þoto jia sime rãmijãro'si. I'supaka nabaaiika iawa'ri, “Jia sime”, ángelrãkare ãñaokaro'si, narupuko'arã rãmijãre ja'aþearũ. ¹¹ I'supaka simako'omakaja, maĩpamakiki Jesucristore y'i'yurã imarĩ, rãmijã naro'siji, ãmirĩja naro'sijioka imaberijãrã. Ìrãtiji þupariwa'ri jeyoaparakaja imarũkirã maimẽ. ¹² Ìmirĩji yatawi'iu'apĩ rãmõre kipo'ljiaekaja Tuparã. Imako'omakaja rãmijãpi þo'ljijurã maimẽ. Ìþarãwã'taja Tuparãre þo'ljiaekarã oyiaja maimẽ.

¹³ Jia þupajoekaja mija imabe. Rẽriwi'iarã sayapãia ruþuko'arã ja'aþeabekaja Tuparãre kojaijika ¿yaje jia simajĩnu je'e mijareka? Jẽno'o jiamarã simajĩnu. ¹⁴ Supabaatirãoka, “Ruþua jĩ'ibeyurã watoþekarã i'rĩka ãmirĩjire ruþua jĩ'ijika i'yoa kiro'si simajĩnu”, ãriþupajoapatairã maimẽ. ¹⁵ Rãmõre þuri ruþua ñoaka koji'ĩmaka jiyuriko kore maiyu. Supa imarĩ ruþua ñoaka jĩ'iwã'ri korupuko'arã ja'aþeaike koime. ¹⁶ Ika mijare yibojaika ã'mitiririyapaberiva'ri, “I'supakamarã sime”, i'rãrimarãre ãrĩrãkareka mae ikupaka nare ñãnu: Yija upaka aþea wejeareka Jesũre ã'mitiripẽabaraka imarã, “Nare yija bojaika y'i'riwa'ri i'rãtiji oyiaja simaupakaja baairã”, ãriwa'ri nare yibojayu.

**“Jesũre þiyia ba'aekaja upaka ba'abaraka ba'iaja
mija baabu'arijayu”, Pablõre nare ãrĩka**

¹⁷ Mae ate ika mijaro'si yo'oyu: Tuparãre jiyiþupayeeokoro'si rẽritirã jia imarikopakaja ba'iaja mija baabu'aika simamaka, “Jia oyiaja baairã nime”, mijareka ñarĩbeyu. ¹⁸ “Narẽnu þoto i'rãtiji þupajoaberiva'ri ba'iaja naro'si sime”, nañua mija majaroka ñã'mitiyu. “Rita sime je'e aþeyari”, ñarĩþupajoayu. ¹⁹ Jia i'rãtiji imabu'aberiva'ri mija þibikoþejika marã imabeyua je'e. Rakakaja mija þupajoairoka õriwãrũtirã, “Ìrã nime jia þupajoatirã Tuparãre yapaika upakaja baairã”, marĩwãrũyu. ²⁰ Jesũre þiyia ba'aekaja upaka rẽritirã mija ba'aika þoto, Maĩpamakire jiyiþupayeebeyurã upaka mija baayu.” ²¹ Mia. Mija ba'aika þoto wayuoka baairãre þibabekaja mija

---

ⁿ 11.20 Pablo dice que la cena que ellos toman no es la Cena del Señor, porque no piensan en la muerte del Señor.

ba'ayu, “Yijarikaja sime”, āriwa'ri, i'supaka mija baamaka, ba'arimarīa imarāre kēsirabayu. Apherā puri jia rīkimaka ba'atirā, jījimakapi ukuwejabiyurā. ²²Mijaro'siji ba'arika mija yapaye'e mija wi'iarā a'ritirā mija ba'abe. Apherā jia nā'pirika ba'abeyurāre īaika wājītāji mija ba'aika i'yoa nare mija jūarūjeyu. Supabaatirā Jesúre ā'mitiripēairā nimako'omakaja nare īaripe'yoirā upaka mija baayu. I'sia ōriwa'ri, “Jia baairā mija ime”, ζmijare nārīrāñu bai je'e? Jēno'o, jiamarīa sime.

Ikupaka sime piyia Jesúre ba'aekakaka

(Mt 26.26-29; Mr 14.22-25; Lc 22.14-20)

²³Maīpamakire yire wārōekakaka, mijare yiwārōtirape. Imako'omakaja mijare sayibojaerā baayu ate. Maīpamaki Jesúre nañi'aerā Judare bojajāēka nāmi, pan Jesúre e'erikaeka. ²⁴Se'erikatirā, “Jia mibaayu Tuparā”, kērīka be'erō'ō, sañakatarutirā ikupaka kika wārūrimajare kērīka: “Āja'a, mija ba'abe. Ika sime yi'po'ia. Mijaro'si yireyarāñu. Yireyarāka be'erō'ō mijaro'si yibaaeka mirāka mija pūpajoabe. Yire ye'kaririberiwa'ri ikupakaja rērībaraka samija ba'arijape”, nare kērīka. ²⁵Naba'aeka be'erō'ō, iyaokoko'a Jesúre e'erikaeka ate. Torājīrā ikupaka nare kērīka: “Āja'a, mija ukube. Mijaro'si riwejurubaraka yireyarāñu. 'Po'imajare yitāārāñu', Tuparāre ārika upakaja yiriweapi simarāñu mae. Yireyarāka be'erō'ō mijaro'si yibaaeka mirāka pūpajoabaraka yire ye'kariribekaja ikupaka rērītīrā samija ukurijape”, nare kērīka. ²⁶Pan mija ba'aika poto, iyaokoa mija ukuika poto ikupaka Jesúre maro'si reyaeka āriwa'ri. Ketarākarō'ōjīrā jērāika, maro'si kireyaekakaka po'imajare mija baabearāñu.

Ikupaka baatirā piyia Maīpamakire ba'aekakaka maba'aye'e

²⁷Ikupaka simatiyayu: Jesúre ā'mitiripēairāre wayuīabeyuka imako'omakaja Maīpamakire piyia ba'aeka upaka kibaajīka, jiamarīa baaike kime. I'supaka baaike puri maro'si Maīpamakire riwejurubaraka reyaeka ōriwārūberīwa'ri, ba'īaja kibaayu. ²⁸Ba'aerā baaeka, ukuerā baaeka Maīpamakire piyia ba'aekakaka jia ma'pūpajoaye'e. “Cristorirāre wayuīabeyuka yi'i ba'itakaja nare yibaayu”,

marĩpupajoajĩkareka, ba'iaja nare mabaaika maja'atajĩnu.
²⁹ Jesúriräre wayuĩabeyurã imako'omakaja pan wapuju
 maba'arãka, iyaokoa wapuju mukurãka ba'iaja mare
 kijũarũjerãnu Tuparã. ³⁰ I'supaka simamaka wapuju
 saba'aekarã imarĩ rĩkimarãja mija rũetaayu. Supa imarĩ
 ĩ'rãrimaräre reyarijayu. ³¹ Maba'aerã baarãka ruðu maimakaka
 pupajoatirã aþeräre mawayuĩabeyua maja'ataye'e. I'supaka
 mabaarãka wapa Tuparäre mare wapajẽnebesarãnu.
³² Maĩpamakire ba'iaja mare jũarũjeyu ĩ'parikuri
 ba'iaja mabaape'akoreka. Supa imarĩ kire yi'ribeyuräre
 ba'iaja baarũkirĩmi seyarãka poto naka ba'iaja mare
 kijũarũjebesarãnu.

³³ Yijeyomarã, Jesúre þiyia ba'aeka upaka ba'aerã mija
 rẽrĩrãka poto, ĩ'rĩka jariwa'ririmarĩa jajumarĩaja ĩ'rãtiji
 mija ba'abe. ³⁴ Rẽrĩriwi'iarã kësia mijare baakoreka mija
 wi'iaþi ba'aña'þitirã mija'þe. Rẽrĩriwi'iarã mija ba'aika þuri
 jia mija ña'þiokoro'simarĩa sime. ĩ'rãtiji jia jajumarĩa mija
 ba'arãkareka ba'iaja Tuparäre mijare baabesarãnu. Mija þo'irã
 eyatirã aþeakaka mijare yiþojarãnu ruðu.

Jia kirika maba'irabewãrũerã Espĩritu Santore mare ja'ataika

12 ¹ Mae þaperapi aþea yire mija jẽrĩapũaeka mijare
 yiþojaerã baayu. Jia pupajoabaraka Cristorika
 maba'irabewãrũerã Espĩritu Santore mare ja'ataekakaka mija
 õrĩrika yiyapayu yijeyomarã.

² Jesúre mija yi'rĩrã baaeka ruþubaji, Satanãrika þakiroka
 yi'rira'aekarã imarĩ, wapuju imaja jẽrãka jiyeka, maka
 jaibeyua mija jiyipupayeeka. ³ Supa imarĩ ikupaka mijare
 yiþojaũ'muyu: “Ba'iaja Jesúre jũarũ”, ãrĩbeyuka kime Espĩritu
 Santore kireka ña'rĩjãikaki. Supabaatirã Espĩritu Santore
 jeyobaaikapi takaja, “Maĩpamakitaki kime Jesús”, ĩ'rĩkare
 ãrĩwãrũyu.

⁴ Cristorika ĩ'rĩka upakaja maba'irabewãrũokoro'si kirika
 Espĩritu Santore mare ja'atayu. Rakakaja mabaarũkia mare
 kija'ataika imako'omakaja Espĩritu Santo ĩ'rĩkaja kime mare
 saja'atarimaji. ⁵ Tuparäre yapaika upakaja Maĩpamakirika
 maba'irabeyu. Rakakaja kirika maba'irabeika imako'omakaja,

Maĩpamaki ĩ'rĩkarosiji maba'iraberijayu. ⁶ Kirika Tuṓaräre mare ja'atayu, Jesúre yi'yuräre jia majeyobaaokaro'si. Marakakaja aṓeba'ikaka kija'ataika imako'omakaja, Tuṓarã ĩ'rĩkaja suṓa baai. ⁷⁻⁸ Ikuṓaka sime rakakaja Espĩritu Santore mare ja'ataeka majeyobaabu'aokoro'si: ĩ'rĩrimaräre, “Jia puṓajoatirã bojawãrũirã nimarũ”, ãriwa'ri norĩwãrũokoro'si Espĩritu Santore nare ja'atayu. Aṓerã puṓi Tuṓaräre kirika jia nare õriwãpu'atarũjeyu, “Po'imajare sanabojawãrũrũ”, ãriwa'ri. ⁹ Aṓerã imarã, “Yija jẽneika uṓakaja Tuṓaräre yi'ririñarirãñũ”, ãñurã. Aṓerã puṓi jĩñuräre nataãwãrũerã kirika Espĩritu Santore ja'ataekarã. ¹⁰ Espĩritu Santo kirikaṓi aṓeräre jeyobaaiki, maikoribeyua nabaabeawãrũerã. Aṓerã, “Nare yibojaika ã'mitiritirã yiro'si bojawãpu'atarimaja nimarũ”, ãriwa'ri kirika Espĩritu Santore nare ja'atayu. Aṓerã imarã, “Ĩĩ kime Espĩritu Santore jã'meikaṓi jaiki. ĩĩ puṓi Satanãrika ima kire jã'memaka jaiki”, narĩwãrũokoro'si Espĩritu Santore nare jeyobaayu. Aṓerã oka na'mitiribeyua imakoṓeika najaiwãrũerã, kijeyobaayu. Aṓeräre kijeyobaayu na'mitiribeyua aṓetataräre jaika uṓakaja nabojawãrũerã. ¹¹ ĩ'rĩkaja kime Espĩritu Santo mare jeyobaaiki. Kiyãṓaika uṓaka mabaawãrũerã maimaupatireje jeyobaaiki.

**Ĩrãtijimarĩrã imako'omakaja ĩ'rĩka
uṓakaja imarã maimẽ ãñurõ**

¹² Maṓo'iarã ritaja imako'omakaja ĩ'rã ṓo'iji sime. Pĩtaka, ñakoa, ã'mua, ù'ṓua ritaja ima maṓo'iarã. I'suṓakajaoka maimẽ Jesucristore ã'mitiripẽairã. Rĩkimarãja imako'omakaja Cristore oyiaja ã'mitiripẽairã imarĩ, jeyobaabu'abaraka ĩ'rĩka uṓakaja maimẽ. ¹³ Ritaja tatarã ṓo'imaja maimẽ. Judĩotatarã, judĩotatarĩrã, aṓeräre ba'irabejĩrã, nayãṓaika uṓaka baawãrũbeyurã, aṓerã imarã nabaariyãṓaika uṓaka baawãrũirã. Imako'omakaja, ĩ'rĩka ta'iarãja Espĩritu Santore mare imarũjeka. Jesucristore ã'mitiripẽatirã Espĩritu Santore ña'rĩjãikarã majarika.

¹⁴ ĩ'rã ṓo'iji maṓo'ia imako'omakaja ritaja sime maṓo'iareka. ¹⁵ Û'ṓua jaika imarikareka, “Pĩtaka uṓakamarĩa ñima simamaka, ṓo'iarekamariã ñime”, ãrĩko'omakaja ṓo'iarekaja

sime. ¹⁶ Ñ'mua oka jaika simarikareka, “Ñakomarĩa ñima simamaka, ÷'iarekamarĩa ñime”, ãrĩko'omakaja ÷'iarekajaoka sime. ¹⁷ Ñakotaoyo ma÷'ia imarikareka, dakoapi ma'mitiriberijãeeka. Ñmutakaja ma÷'ia imarikarekaoka dakoapi mawĩ'ĩberijãeeka. ¹⁸ Ikuþaka sime. Ma÷'ia imarũkia kiyapaeka uþakaja Tuþarãre mare ÷'ijiaeka. I'suþakaoka sime Jesucristore yi'yurãro'si. “Rĩkimarãja imako'omakaja i'rãtata uþaka nimarãnu”, Tuþarãre ãrĩka. ¹⁹ I'rãba'itaka ma÷'ia imarikareka^o ÷'imarĩa simajãeeka. ²⁰ Ikuþaka simatiyayu: Ma÷'iareka ritaja mareka imako'omakaja i'rãþo'iji sime ma÷'ia. I'suþakajaoka maima Jesúre ã'mitiripẽairã. Rĩkimarãja imako'omakaja i'rĩka uþaka oyia þuþajoawa'ri jeyobaabu'airã maima.

²¹ Ñakoa jaika imarikareka, “Yire jeyobaabeyua sime þitaka”, sãrĩberijãeeka. Ruþuko'a jaika imarikareka, “Yire jeyobaabeyua sime ù'þua”, sãrĩberijãeeka. ²² Ikuþaka sime: Ma÷'iakaka ima, “Dako waþamarĩa sime”, mañurõ'õ imako'omakaja imatiyaika sime. ²³ Ma÷'iareka ima, “Jiyurimarĩa sime”, ãrĩþuþajoawa'ri jibaji aþerãre sayoiokoro'si jia samairĩnu. I'suþakaoka aþea ma÷'iareka ima ritaja ÷'imajare iakoreka jariroaka jããtirã oyiaja maima. ²⁴ Imako'omakaja i'rãrikõ'rĩmato ima ma÷'iareka jariroaka rãrĩta'aþatabeyurõ'õ. Kiyapaeka uþakaja ma÷'ia Tuþarãre mare ÷'ijiaeka. Ma÷'iareka ima, “Imatiyabeyua yiro'si sime”, mañua imako'omakaja jibaji mairĩnurõ'õ. ²⁵ Ma÷'iareka rĩkimakaja imako'omakaja i'rãtiji oyiaja sajeyobaabu'ayu. I'suþakaoka maima. Rĩkimarã imako'omakaja i'rĩka uþakaja þuþairã imarĩ, majeyobaabu'arijayu. ²⁶ I'rãkõ'rĩmato ma÷'ia mare yi'arãka þoto mare yi'abeyurõ'õ þariji yi'aþataika. Suþabaatirã i'rãkõ'rĩmato ma÷'ia jiyurika ÷'imajare iaikapi jĩjimaka maima. I'suþakajaoka maima Jesúre ã'mitiripẽairã. Maka imakire ba'iaja þuþarirãka, maimaþatiji ba'iaja kika maþuþariþatarãnu. Suþabaatirã maka imakire jĩjimaka imarãka, maimaþatiji jĩjimaka maimaþatarãnu.

---

^o 12.19 Por ejemplo, si el cuerpo estuviera compuesto solamente de ojos, o de orejas.

²⁷Ikupaka simatiyayu: Jesúrika ba'irabebaraka jeyoaribu'airā imarī, ĩ'rīka ta'iarāja Jesús pō'iupakaja maimē. Supa simamaka ĩ'rīka upakaja imatiyairā oyiaja maimē. Maka imaki ĩ'rīkare ō'totoirāka Jesúrika ba'irabeirā maimaupatiro'si jiamarīa simarāñu.^p ²⁸Jesús pō'iupaka ĩ'rīka ta'iarāja maimamaka, ĩ'rīka jariwa'ririmarīa kirika ba'iraberika Tuparāre mare ja'atayu majeyobaabu'aokaro'si. Mamarītaka ĩ'rārimarāre kiwā'maeka Tuparā apóstol nimaokaro'si. Narokabajirā ĩ'rārimarāre kiwā'maeka napuparō'ōpi nare kēñua kiro'si bojaĭjirimajaro'si. Narokajite apered kirika bojariroka wārōrimajare kiwā'maeka, Tuparā ĩ'rīkaja kibaawārūika maikoribeyua bearūkirāro'si. Aperedē kiwā'maeka jīñurāre tāārimaja. Aperedē jeyobaarūkirā, supabaatirā Tuparāre yi'yurā natiyiaja ba'iraberuputarimaja nimaerā aperedē kijeyobaaeka. Apetomaja oka na'mitiribeyua imakopeika najaiwārūerā kijeyobaaeka aperedē. ²⁹Īrāba'ikaka takaja kiro'si maba'iraberāmarīa Tuparāre ritaja ima mare ja'atayu. Īrīka ta'iarāja Jesucristorika bojataparimaja marīrā maimē. Tuparāre mare ōrīrūjeika kiro'si bojaĭjirimaja oyiaja marīrā. Kirika bojariroka wārōrimaja oyiajamarīrā. Tuparā upaka maikoribeyua baabearūkirāmarīrāoka maimē. ³⁰Īrīka ta'iarāja jīñurāre tāārimaja oyiaja marīrā, majaiwārūbeyua oka jaiwārūrimaja oyiaja marīrā. Najaika ā'mitiritirā, “Ikupaka ārīrika nañu”, ārīwārūrimaja oyiaja marīrā maimē. ³¹“Jia jeyobaabu'aokoro'si Espiritu Santore jeyobaaikapī imatiyaika yibaariyapayu”, ārīwa'ri Tuparāre mija jēñebe.

I'supaka mija baarākareka jia simarāñu. Mae tērīwa'ribaji imaroka mijare yiwārōerā baayu.

Aperedē mawayuĭajīka, ika sime imatiyaika

13 ¹Ritaja apetomaja oka jairā imako'omakaja, ángelrākare jaika pariĭ jaiwārūirā imako'omakaja, aperedē wayuĭabeyurā maimajīka, “Dakoa wapamarīaja najaiyu”, pō'imajare mareka ārījīñu. ²Tuparāro'si

^p 12.27 No todos han recibido los mismos dones, pero cada uno es parte del cuerpo.

bojaijirimaja maimaerã ritaja mare kiõrĩrũjerikareka, aþerãreje mawayuĩaberijika, dakoapi ãriwa'ri imatiyairã maimaberijããeka. Ritaja imarũkiakaka mare kibojarikareka, supabaatirã Tuparãre mare ja'ataika morĩrikareka, aþerãre mawayuĩaberijika imatiyabeyurã maimajããeka. Jiitakaja Tuparãre yi'riwa'ri, “Ika þusia miwiarĩkabe”, Tuparãre marĩjika, mañu upakaja kibaajĩñu. Supa imarĩ jia kire yi'riko'omakaja aþerãre mawayuĩaberijika, dakowaþamarĩa maimajĩñu. ³Wayuoka baairãre jeyobaawa'ri marikaika ĩrãrimarãre ĩjiko'omakaja, aþerãre mawayuĩaberijika, dakoa sawaþa Tuparã põ'irã matõþoberijĩñu. Tuparãrika bojariroka mawãrõja'atabepakã'ã, “Tuparã majamarãre yire joeriataparũ”, marĩjika imako'omakaja aþerãre mawayuĩaberijika, dakoa sawaþa matõþoberijĩñu.

⁴Ikuþaka sime wayuĩabu'arikakaka: Po'imajare ba'iaja mare baako'omakaja, sarakajepããekaja maimaye'e. Sarakajepããairã imarĩ, aþerãre boebaririka imabeyua. Supabaatirã, “Aþerã yijare jibaji imarã”, ãriwa'ri nare ã'mijĩabekaja maimaye'e, aþerãre tẽriwa'ribaji imabeyurã maimaerã. ⁵Po'imajare i'yoþi'rikoreka niaika wãjitãji ba'iaja nare mabaabeabesarãñu. Supabaatirã maro'si takaja jia þupajoabekaja jia po'imajare imarũkia þupajoarika sime. Ba'ijikaja mare napakã'ã nare boebarimarĩa sime. Aþea apikare ba'iaja mare baako'omakaja ñoaka boebaka imarimarĩa sime. ⁶Po'imajare ba'iaja baaika ĩatirã, “Ba'iaja baairã nime”, ãrika jĩjimaka imarimarĩa sime. I'supaka imabekaja Tuparãre yapaika upakaja baairãre ĩatirã jĩjimaka maimarãñu. ⁷Wayuĩariþupakirã imarĩ, aþerãre ba'iaja mare baako'omakaja nareka majaibeyu. Jia nare þupajoawa'ri, “Ñamajĩ õriþũarũkirã nime je'e ruþu”, marĩþupajoayu. Ba'iaja mare nabaaike rakajepããbaraka aþerãre wayuĩarija'atarika imabeyua.

⁸Wãtaka po'imajare õrĩrika ja'atarũkimarĩa sime. Tuparãre mare jaika kiro'si mabojaijika þuri tiyirãka. Po'imaja oka majaibeyua Tuparãre mare jairũjeika, morĩã mare kija'ataekaoka þurirãka. ⁹Ikuþaka sime: Maekaka õriþũarika Tuparãre mare ja'ataika imako'omakaja ritaja õriþatabeyurã

maima. I'supakaoka kiro'si mabojaijirũkia mare kiõrĩrũjeika morĩpatabeyua sime. ¹⁰Imako'omakaja kipõ'irã maeyarãka poto, jia õrĩwãrũtiyairã Tuparãre mare jarirũjerãñu. I'sirĩmi seyarãka poto maekaka morĩkoþeika wapaamarĩa jarirãka.

¹¹Mija iabe: Me'rĩ ñimaeka poto, jia yijaiwãrũberika. Yipupaka, õrĩwapu'atarikakakaoka ñorĩberika ruþu. Pakiariwa'ri yime'rãrĩ ñimaeka upakamarĩa ñime mae. ¹²I'supakaja maro'si simarijaju ruþu maekakaoka, ritaja Tuparãrika morĩwãrũbeyua imarĩ. Uþeria majakapi mapema mayaakoþeika upakaja maima, Tuparãrikakaka jia morĩbeyua imarĩ. Imako'omakaja ñamajĩ Tuparã põ'irã eyatirã, kire mairãñu. I'si poto mare kiõrĩpataika upakajaoka kire morĩwãrũpatarãñu maoka.

¹³Supa simamaka maekarakaba'ikaka sime maekaka mabaarijarirũkia. Jia Tuparãre ã'mitiripẽabaraka maimaye'e. “Kipõ'irã maeyarãka poto mare kẽñu upakaja jia mare kibaarãñu”, ãrĩþupajoabaraka, þo'imajare wayuĩabaraka maimaye'e. Maekarakaba'ikaka wayuĩabu'arika sime imatiyaika.

Tuparãre mare jeyobaamaka ikupaka mabaabu'aye'e

14 ¹Supa imarĩ þo'imajare mawayuĩarijariye'e. “Þo'imajare miro'si yija bojaijĩwãrũerã miõrĩrũjeika yijare mija'atabe”, ãrĩka Tuparãre mija jẽñebe. ²Ikupaka sime: Narẽñurõ'õrã oka kiõrĩbeyuapi jaikire na'mitiriwãrũbeyu þo'imaja. Kipupakapi kijaika imarĩ Tuparã i'rĩkaja kire ã'mitiyuka. ³Apika puri Tuparãre kire bojarũjeika þo'imajare bojaiki. Kire ã'mitiritirã, jiiþaji Tuparãre nayi'rirãñu. I'supakaoka jia okajãjia imatirã Tuparãre yapaika upaka nabaakarõ'si, jiiþuparã nimaerã supa kibaajaju. ⁴Oka kiõrĩbeyuapi Tuparãre jaiki, kiro'si takaja jia sime. Na'mitiyuapi Tuparãrika aþerãre bojaikire þuri, sã'mitiritirã jia þo'imajare sõrĩwapu'atayu. I'supaka kibaaika simamaka jia Jesúre yi'yurãre kiwãrõrijaju.

⁵I'rĩka jariwa'ririmarĩa aþetatarã oka mija õrĩbeyua mija jaiwãrũrikareka, jia simajããeka yiro'si. Jia simako'omakaja aþerã oka kiõrĩbeyua kijaika tẽrĩwa'ribaji imatiyaika

sime Tuparāro'si bojaijirika. Aperā oka kijaika pō'imajare ā'mitiriwārūbeyua bojarikatarimaji i'rīkare imajīka jia sime. ⁶Mija ā'mitipe yijeyomarā. Mija pō'irā eyatirā mija ā'mitiribeyua yijaijīka, dako wapamarā simajīnu. Tuparāre yire ōrīrūjeika mijare yibojaīka jia mijaro'si simajīnu.⁹ I'supakajaoka sime Tuparārika mija ā'mitiyuapi yiwārōika.

⁷Namaū'a' i'rīkare pūpūwārūbeyua ā'mitiritirā, "I'siroka kipūpuyu", āriwārūbeyurā maime. Arpa wāmeika jia kibirewārūbepakā'ā, "I'siroka kibireyu", marīwārūberijīnu.

⁸Apea. Surararākare akarimajire trompeta wāmeika jia pūpūwārūberijīka, namajamarāka jīrīrā imatikaja nimawārūberijīnu. ⁹Ikuṗaka sime, apetatarā oka mija ōrībeyua mija jaika ā'mitiriwārūberīwa'ri, "Ikuṗaka ārīrika nañu", aperāre āriwārūberijīnu. Supa imarī, wapūju ko'torō'ōrāja jairā upakaja mija baajīnu. ¹⁰Rita sime, ika ritatojo wejeareka pō'imajatatarā rakaka oyijaja noka najaiyu. Imako'omakaja i'rātataja imarā najaiika ā'mitiribu'awārūirā.

¹¹I'supaka simako'omakaja majeyomarākaki ña'mitiribeyuapi yika kijaijīka i'rātiji yija ā'mitiribu'abepakā'ā, "Apetomaji upaka kime", ñarīrāñu. I'supakajaoka yireka kipūpajoarāñu ikioka. ¹²Espīritu Santore ōñua yapairā imarī, "Jesúre yi'yurāre jia jeyobaarūkia yijare mija'atarika yija yapayu", kire mija āririjape.

¹³Aperāre jeyobaarika pūpajoairā imarī, "Espīritu Santo yire jeyobaaikapi aperā oka ñorībeyua yijaiko'omakaja aperāre jia sayibojarikataokoro'si mirikakaka yire mija'atabe", ārika Tuparāre mija jēnerijape. ¹⁴Ikuṗaka sime: Tuparāre jiyipūpayeebaraka aperā oka ñorībeyua yipūpakarā yire ña'rījāikapi kire jaiko'omakaja, "I'supaka yijaiyu", ñarīwārūbeyu. ¹⁵I'supaka simamaka ikuṗaka mabaaye'e: Aperikuri aperā oka morībeyua mapūpakarā mare ña'rījāika upakaja Tuparāre majairijariye'e, supabaatirā mabayakoyaye'e. Aperikuri morīwapu'ataikapi kika majairijariye'e, supabaatirā kiro'si mabayakoyarījarirāñu. ¹⁶Mijare yibojaika upakaja mija

⁹ 14.6 Alguna revelación, conocimiento, profecía o enseñanza en la lengua de ellos. ^r 14.7 Flauta.

baabe. Ikuḗpaka mija baaberijĩkareka, sã'mitiriberiwa'ri, “Jia mibaayu Tuparã”, mijare ã'mitiririmajare ãrĩwãrũberijĩñu. ¹⁷Kire jiyipupayeebaraka, “Jia mibaayu Tuparã”, jia mañua imako'omakaja, majaika ã'mitiriberiwa'ri jibaji kire nayi'riwãrũbeyu. ¹⁸Mija tẽriwa'ribaji ñorĩbeyua aḗerã okapi jaiki ñime. Supa imarĩ, “Jia mibaayu Tuparã”, kire ñañu. ¹⁹Imako'omakaja Jesúre yi'yurãka rẽritirã diez mil rakaroka na'mitiribeyua nare yijaijĩka dakowaḗamarĩa simajĩñu. Na'mitiriwãrũkapi ḗuri ĩ'rãḗitarakarokatakaja nare yibojaika norĩwãrũjĩka jibaji yi'ro'si simajĩñu.

²⁰Me'rãrĩjaka jia õrĩḗubeyukajia upaka mija pupajoa'si yijeyomarã. Me'rãrĩjaka ba'iaja baakoribeyurã upaka Tuparãre yapaika pupajoabaraka ḗakiayurã upaka jia mija imabe. ²¹Mija ĩabe, ikupaka Tuparã majaropũñurã sabojayu: “Judiotatarã ḗõ'irã aḗetomajare yipũatarãñu aḗea okapi nare najaiokoro'si yire ã'mitiriwãrũbeyurã nimamaka. Supa nare yibaako'omakaja, yire nayi'ribesarãñu ruḗu”, ãrĩwa'ri sabojayu Tuparã oka pũñurã. ²²Supa imarĩ aḗeupaka Tuparãre mare jairũjeka, “Wẽkomaka yijare baarãki Tuparã”, kire ã'mitiriripe'yoirãre ãrĩwãrũokaro'si. Mare ḗuri kirika Tuparãre õrĩrũjeika mabojamaka, “Maka kime”, marĩwãrũyu. ²³Ikuḗpaka sime: Mija rẽñurõ'õrã aḗerã oka mija õrĩbeyua ĩ'rĩka upakaja mija jaika ḗoto, Jesúre yi'ribeyurãre mija ḗõ'irã eyajĩñu. Mija jaika ã'mitirikoribeyurã imarĩ, “Wejabisimajatata ĩ'rãre ime”, mijareka narĩrãñu. ²⁴⁻²⁵Supa baabekaja Tuparãro'si mija bojaijirõ'õrã ĩ'rĩka Jesúre yi'ribeyuka kãkatirã, Tuparãre mijare õrĩrũjeikarõ'õjĩrãja mija bojarãka jia sakiõrĩwãrũḗatarãñu. Supa imarĩ, “Ba'iaja baaiki ñime. Kareaja yipupajoakoḗeika Tuparãre õñu”, kẽrĩrãñu. Supabaatirã Tuparãre jiyipupayeewa'ri ñukurupatirã, “ĩMijaka Tuparãre ime mirãkiyu!”, kẽrĩrãñu.

**Jesúre yi'yurãka rẽritirã, ikupaka
Tuparãre majiyipupayeeye'e**

²⁶Mija ã'mitipe yijeyomarã. Ikuḗpaka mija baarijape mija rẽrĩrãka rakakaja: ĩ'rãrimarã imarã bayakoyariyapairã. Aḗerã imarã wãrõrika yapairã. Tuparãre nare õrĩrũjeika

bojariyapairã aperedã. Aperedimarã imarã norĩbeyua simako'omakaja apea okapi jairika yapairã. Aperedã imarã sabojarikatarika yapairã. Ritaja mija baatika Jesúre yi'yurãre jibaji kire yi'yaokaro'si nare mija jeyobaajika jia sime. ²⁷Aperedã oka mija õrĩbeyua mija jairiyapaye'e, ã'parã, maekarakamaki rõ'õjĩrãja mija jaibe. Mamarĩ ã'rĩka, kirokajĩrã apika mija jairijape. Ma'mitiribeyurokapi jaikire jairãka be'erõ'õ apika sabojarikatarãki, aperedãre sã'mitiyaokaro'si. ²⁸Bojarikatarimajire imabesarãkareka, mija reñurõ'õrã aperedokapi jaibekaja mija imabe. ã'rãrimarãja aperedõ'õrã aperedokapi Tuparãka mija jairijape. ²⁹I'supakajaoka, Tuparãre mijare õrĩrũjeika mija bojariyaparãka, ã'parã, maekarakamaki rõ'õjĩrã mija jaibe. ã'rĩka mamarĩ, apika kirokajĩrã mija jairijape. I'supaka mija baamaka aperedã Jesúre yi'yurã jia sã'mitirirãñurã, “Rita, Espĩritu Santore kire õrĩrũjekapi kijaiyu”, narĩwãrũrãñu. ³⁰ã'rĩkare jaika poto apika ã'mitirirupakire kijairũkia Tuparãre õrĩrũjekikareka, mamarĩji jaiũ'muikire okata'rĩjika poto kijaiũ'mujĩñu kiro'si. ³¹ã'rĩka jaiũ'mutirã kirokajĩrã apika Tuparãro'si bojaijirimajare jaimaka ã'rĩka jariwa'ririmarãja mija jaiwãrũrijarirãñu. I'supaka mija baarãka, jibaji Tuparãrika õrĩwa'ri okajãjia pupaparaka jia mija imarãñu. ³²Tuparãro'si bojaijirimaji puri, kibojarũkirõ'õjite seyarika ta'aiki. Aperedãre jairãka poto okamarãja kirupe rupe. ³³Rukubaka baarika yapabeyuka kime Tuparã. Supa imarĩ ritaja jiyipupaka õrĩbu'abaraka mija reñrĩjarirãka jia simarãñu.

I'supaka oyiaja aperedã Jesúre yi'yurãre baayu narẽñu rakakaja. ³⁴Mija reñrĩrãka poto, jairĩ wiriwa'ribekaja ãmirijare jaikatakaja ã'mitirirũkirã nime rãmijã. Kotĩmire ã'mitirirũkiko koime, i'supakaja Moisére o'oeka simamaka. ³⁵Kojẽriariyapajika, nawi'iarã pe'rieyatirã kotĩmire sakojẽriarũ. Rẽrĩriwi'iarã ã'rãko rõmore jairãka, “¿Dako baaerã ã'yopiribekaja kojaiyu?”, aperedãre ãrĩpupajoarãñu.

³⁶¿Marãkã'ã mija pupajoayu je'e? Mamarĩ Tuparãrika bojaũ'muekamarĩrã mija ime. Mija takaja marã kirika bojariroka yi'rikarã. I'supaka simako'omakaja ¿aperedã Jesúre yi'yurãre baarũki upaka baarũkimarĩrã mija ime bai je'e?

Jēno'o i'supakamarīa sime. ³⁷“Tuṕarāre yijare ōrīrūjeika bojaījirimaja yija ime”, āñurā imarā je'e torā. I'supakaoka, “Kirikapi ba'irabeokoro'si Espīritu Santore yijare ja'atayu”, āñurā aṕerā mijakarā. “Kijeyobaairā yija ime”, āñurā nimaye'e, “Maīṕamakire jā'meika ṕapakaja Ṕalore maro'si o'oyu”, narīrū. ³⁸“Maīṕamakire jā'meka ṕapakamarīa Ṕalore bojayu”, āñukare, “Kīṕupajoaika ṕapakaja kijaiyu”, Tuṕarāre kireka ārīrāñu.

³⁹Mija ā'mitipe yijeyomarā. Ikuṕaka simatiyayu maimarūkia: “Tuṕarāre yire āñua bojawārūiki nimaerā yire kijeyobaarika yiyapayu”, ārīka kire mija jēnebe. Imako'omakaja, aṕerā oka na'mitiribeyua jairāre jājibaarūkimarīa sime. ⁴⁰Mija rēñu rakakaja, jia oyiaja mija imabe rukubaka baabekaja.

**Jesúre reyako'omakaja, ōñia kijariṕe'rikakaka
jiibaji Ṕalore nare bojajiika ate**

15 ¹Yijeyomarā, Jesúrikakaka mijare yiwārōrapaka jia mija ōrīrika yiyapayu. Ika majaroka bikija mija yi'riū'mutika sime. Sayi'rikarā imarī, jia Jesúre yi'ririjayurā mija ime. ²Mijare yiwārōrapaka ā'mitirīṕēawa'ri Cristore mija yi'ririja'atabesarākareka ba'iaja mija jūarūkia imakoṕeikareka Tuṕarāre mijare wayuīarāñu. I'supaka mija baabesarākareka, dakowaṕamarīa kire mija yi'rikoṕeika jarirāka.

³Imatiyairoka mijare yiwārōrape mamarī Cristore yire wārōrapaka ṕapakaja. Ikuṕaka sime: Ba'iaja mabaaika wapa Cristore reyaekakaka mijare yibojarape. Supa imarī Tuṕarā majaropūñurā bojatika ṕapakaja sajarika mijare nārāpe. ⁴“Āta wi'iarā kire nataako'omakaja, maekarakarīmi be'erō'ō Tuṕarāre kire ṕupātōrōeka”, āriwa'ri bikija sabojatika Tuṕarārika o'oeka pūñurā. ⁵I'supaka simamaka kīṕupātūrūeka be'rō Ṕedrore kire ĩaeka. I'sia be'rō kika wārūeka mirārā ṕō'irā kīṕemakotowirika.⁵ ⁶I'sia be'rō 500 rīkimabajī kire yi'rikarā ṕō'irā keyaeka. I'sia

---

^s 15.5 El español dice: “(Jesús) apareció a Pedro y luego a los doce”. La primera vez Jesús apareció a 10 de los 12 discípulos por que Tomás no estaba presente y Judas ya había muerto. Matías reemplazó Judas para que hubiera 12 otra vez. Vease Hechos 1.21-22, 26.

iaeka mirārā, rīkimarāja ōñia imañujurā ruḡu. Īrārimarā reyaekarā. ⁷Santiago pō'irāoka keyaeka. Sabe'erō'ō kirika bojariroka nabojatapaerā kijā'mekarā nimaupati pō'irā keyaeka.

⁸Yireoka piyia kipemakotowirape. Supabaatirā aḡerā apōstolrākare kiwā'maeka upakamarīa apōstol yire kimarūjerape. ⁹“Yire tērīwa'ribaji imatiyairā aḡerā apōstolrākare ime”, ñarīḡupajoayu. Mia, Jesúre yi'yurāre ba'iaja baaiki ñimaeka ruḡu. Imako'omakaja apōstol ñimaokoro'si Tuḡarāre yire wā'maeka. ¹⁰Yire wayuīawa'ri, kirika ba'iraberimaji ñimaokoro'si Tuḡarāre yire jā'meka. Jiitaka yire kibaaeka imarī kirika jia yiba'irabeyu. Saḡi āriwa'ri, “Yirika bojataparimaji kimarū āriwa'ri kire yipūatakoḡeka”, yireka āribeyuka Tuḡarā. Aḡerā apōstolrāka ḡemawa'ribaji Tuḡarārika ba'irabeiki ñime jia Tuḡarāre yire jeyobaaikapi. ¹¹Apōstolrākare Tuḡarārika mijare wārōeka, mijare yiwārōrapakaoka. Īrātiji sime, sā'mitiritirā samija yi'rape.^t

**Mareyarāka simako'omakaja ōñia
Tuḡarāre mare jariḡe'rirūjerāñu**

¹²Yija apōstolrāka Īrātiji oyiaja bojairā yija ime. “Kireyaeka imako'omakaja Cristore ḡupātūrūeka”, āriwa'ri yija bojarijayu. Suḡa simako'omakaja ḡdako baaerā, “ḡupātūrūrūkimarīrā maime mareyarāka be'erō'ō”, tokarā Īrārimarāre āñu je'e?
¹³Mia: Reyako'omakaja ḡupātūrūrūkimarīrā maimarikareka karemarīa Cristore ḡupātūrūḡe'aberijāāeka. ¹⁴Cristore ḡupātūrūberirikareka kirika bojariroka yija wārōika jiamarīa imajāāeka. Supabaatirāoka waḡamarīaja Cristore mija yi'rijāāeka. ¹⁵Reyako'omakaja ḡupātūrūrika imaberirikareka Cristore kipupātōrōeka āriwa'ri Tuḡarā majaroka mijare ḡakirimaja yija imajāāeka. ¹⁶Reyairāre ḡupātūrūrika imaberirikareka, Cristooka ḡupātūrūberijāāekaki. ¹⁷I'supaka Jesúro'si simaberirikareka waḡuju kire mija yi'rijāāeka. Suḡa marīa simarikarekaoka ba'iaja mabaaikareka Tuḡarāre

---

^t **15.11** Pablo dice que no importaba si era uno de los apóstoles o él que les enseñaba, porque todos enseñan el mismo mensaje.

mare wayuĩaberijãæka. ¹⁸ Cristore þupatũrũberirikareka, kire y'i'rika mirãrã reyaekarã ba'iaja imarika tiyibeyurõ'õrã na'rijãæka. ¹⁹ Õnia maimatiyikuri Cristore y'i'rija'atabeyurã maimẽ, “Mareyarãka þoto Tuparãre mare þupatõrõrãnu” ãriwa'ri y'i'yurã imarĩ. Imako'omakaja þupatũrũrũkimarĩrã maimarikareka, “Aþerãre þemawa'ribaji wayuoka jũairã nime”, þo'imajare mareka ãrĩrũkirã maimajãæka.

²⁰ Supa marĩa sime. Cristore reyaeka imako'omakaja Tuparãre kire þupatõrõeka. Supa imarĩ iki kime mamarĩ þupatũrũũ'muekaki. Supa imarĩ kire y'i'yurã upatiji þupatũrũrãñurã. ²¹ Mamarĩ imaũ'muekakire ba'iaja baaekapi ãriwa'ri reyarika ũ'mueka þo'imajaro'si. Supa simako'omakaja Jesũre maro'si reyaekapi ãriwa'ri þupatũrũrika maro'si þo'ijirika. ²² Adãn imaekaki riþarãmerã imarĩ, reyarũkirãro'si oyiaja maimẽ. Imako'omakaja Cristore y'i'riwa'ri kirirã majarika simamaka Tuparãre mare þupatõrõrãnu ate.

²³ Sõritikaja maimẽ. Cristo kime reyako'omakaja wãrõ'õrãja mamarĩ þupatũrũekaki. Ñamajĩ ketarãka þoto kire y'i'rika mirãrãro'si i'supakajaoka simarãnu. ²⁴⁻²⁵ Ritaja Tuparãre yapabeyu upaka jã'meirãre kitẽrĩrãka be'rõ wejetiyia seyarãnu. Supa nare baatirã, “Kopakaja yimajãmarãre yitẽritiyu. Mae miyapaika upakaja ritaja mijã'mebe”, Kipaki Tuparãre kẽrirãnu. “Nare mitẽritiyarãrĩmi rõ'õjĩrã ritajare jã'merimaji mire ñimarũjerãnu”, Tuparãre kire ãritika simamaka, supa simarãnu. ²⁶ I'supaka simarãka þoto reyarika þariji Cristore tiyetarãnu. Sapi ãriwa'ri ritaja majamarãika maimaoka tiyipatarãka. ²⁷ Mia je'e, ikupaka sabojayu Tuparãrika o'oeka þũñurã: “Ritaja ipamaki imarũkikaro'si Tuparãre kire þũataeka”, ãriwa'ri sabojayu. Imako'omakaja Tuparãre jã'mebeyuka kime Cristo, “Ritajare yiro'si mijã'mebe”, kire kẽrĩka imarĩ. ²⁸ Kimajamarãre Cristore tẽrĩrãka be'erõ'õ nimaupatireje jã'merimaji kijarirãnu. Supabaatirã, “Mae ñipamaki mime”, Tuparãre kẽrirãnu. Torãjite ritaja ipamaki Tuparãre jarirãnu.

²⁹ “Reyako'omakaja þupatũrũrika imabeyua”, aþerãre ãrĩkoþeikakaka mijare yibojaerã baayu mae. Ikupaka þupajoako'omakaja ¿dako baaerã aþerãreje reyaekarãro'si

rupuko'a najüjerüjeyu i'rärimarã je'e?^u Reyaekarã pupatürürika imaberirikareka puri, wapuju wapamarïaja rupuko'a naro'si najüjerüjeñü. ³⁰Yijaro'si puri, Tupararika yija wãrõika poto werika sime, rïkïmarãja yijare jãarika ri'kairãre imamaka. ¿Marãkã'ã äriwa'ri werika yijaro'si simako'omakaja sayija wãrõrija'atabeyu je'e? ³¹Rita mijare ñañu yijeyomarã. I'rärïmi jariwa'rïrïmarïa yire nari'kayu. Imako'omakaja mijare yiwãrõïkapi äriwa'ri Jesucristore mija yi'yua simamaka jïjimaka ñima rita sime. ³²Ëfesowejearã yiwãrõrapaka poto, yaiwëkoa boebaitaka ima upaka imawa'ri yire ri'kakoperaparã yire yi'ririyaaberaparã. I'supaka yire nabaamaka, “Reyako'omakaja pupatürürika imabeyua”, añuka ñimarikareka dako baaerã ba'ïaja jüako'omakaja nare wãrõka'wisijüaberijãækaki yi'i. Reyako'omakaja mapupatürürükia imaberirikareka puri, “Ñoaka õña imarükimarïrã maima. Supa imarï õña maimatiyïkuriji mayapaika upakaja ukubaraka, ba'abaraka maimaerã”, ärika Jesúre yi'ribeyurãre baaika upakaja baairã maimajãæka.

³³I'supaka simamaka wapuju bojapakirimajare mija ä'mitiripëa'si. Ikuþaka sime: Ba'ïaja baairãka mija jeyoarirãka, jia baairã imako'omakaja nuþaka ba'ïaja baairã mija jarirãñu mijaoaka. ³⁴Jiïrokapi pupajoape'awa'ri ba'ïaja baarika mija ja'atabe. Mija põ'irã i'rärimarã Tuparãre õribeyurã imarã je'e. Mija i'yopi'yaokoro'si i'supaka mijare ñañu.

Ikupaka simarãñu mapo'ia õña majariþe'rïrãka be'erõ'õ

³⁵“Reyako'omakaja reyaekarãre pupatürürãñu”, ñañua imako'omakaja, ikupaka i'rärimarãte añu je'e aþeyari: “¿Marãkã'ã simamaka reyaekarã imako'omakaja napo'ia pupatürürãñu? ¿Marãkã'ã ioirã nimarãñu ruku rabaeka mirãrã?”, nañu. ³⁶I'supaka yire jërïairã puri jia pupajoabeyurã. Ikuþaka sime: Öterikiyaþea moteika sajetakaja

---

^u 15.29 Parece que algunos de Corinto creían que había un beneficio para bautizarse por parte de los que habían muerto sin ser bautizados. Pablo no afirmó ni condenó la costumbre, pero dijo que faltaba lógica si fuera verdad que no hubiera la resurrección de los muertos.

rabaika. Imako'omakaja satōsirō'ōpi imapi saṗu'yu. Sajea rababerijikareka, marākā'ā baatirā saṗu'riwārūberijīnu.
³⁷Mia: Trigo wāmeika ōterikia, sayapeapi samotemaka, samoteika upakamarīa saṗu'yu. ³⁸Samoterāka be'erō'ō pu'ritirā Tuparāre yapaika upakaja sajayu. Supa imarī ōterikia upakaja saṗu'ririjayu. ³⁹Supabaatirā wa'ia, wa'iro'sia, wī'ñaka, ṗo'imajaoka ī'rīka upaka marīa ṗo'ikirā maima. ⁴⁰I'supakajaoka mabo'ikakurirā imarūkirāre torāja Tuparāre ṗo'ijiaeka. Ō'ōrā imarūkirāreoka ō'ōrāja kibaaeka. Ī'rātijitakamarīa imako'omakaja ī'paba'iwā'taja jiyurika sime. ⁴¹Aiya imikakire yaaika upakamarīa kiyaaboayu nāmikaki aiya. I'supakajaoka sime tā'pia. Tā'pīrāka rakaka oyiaja ya'tairā nime.

⁴²ṗo'imaja ṗuri, reyaekakire mayayerāka be'erō'ō kīpo'ia rabarāka. Imako'omakaja Tuparāre kire ṗuṗatōrōrāka be'erō'ō ṗuri, imajīparūkika, aṗekurioka reyarūkimarīka kimarāñu.
⁴³Reyaekakire mayayeika, kīpo'ia jiamarīa ima mayayeyu. Kīṗuṗatūrūrāka ṗoto ṗuri jia jiyurika, rikitubaka kīpo'ia jarirāka. ⁴⁴“Jia nimarū ika ka'iareka”, āriwa'tri Tuparāre mare ṗo'ijiaeka. Imako'omakaja mareyarāka be'erō'ō, mare kīṗuṗatōrōrāñu. I'sia ṗoto jībaji kika maimarāñu. Ō'ōrā ōñia maima maṗo'iaṗi. Tuparā ṗō'irā maeyarāka aṗeupakakaka ṗo'iaṗi torā jia imarūkiapi maeyarāñu.

⁴⁵Ikuṗaka sabojayu Tuparā majarōṗūñurā: “Mamaritaka Adán wāmeiki ṗo'imajire kīpo'ijiaeka Tuparā. Supabaatirā ōñia kire kimarūjeka”. Cristo ṗuri, Adán upakamarīa imarī, mareyarāka ṗoto Tuparā ṗō'irā ōñia mare imajīparūjerimaji kime. ⁴⁶I'supaka simako'omakaja ō'ōrā maṗo'ia ima, saṗiji ōñia mabo'ikakurirā kika maimajīparūkimarīa sime. Mareyarāka be'erō'ō mare kija'atarāñu ṗo'ia mabo'ikakurirā kika maimajīparūkia. ⁴⁷Mamarī imaū'muekakire ka'iaṗi Tuparāre ṗo'ijiaeka. Supa imarī ō'ōrāja imarūkikaro'si kimaeka. Cristo ṗuri mabo'ikakurikaki kime. ⁴⁸⁻⁴⁹Ika ka'iareka imarā maimamaka, Adán ṗo'ia imaeka upakaja sime maṗo'ia. Īmirā, Tuparā ṗō'irā imarā ṗuri Cristo, ṗo'ia upaka ṗo'ikirā nime. Ika wejearā maima ṗoto ṗuri Adán ṗo'ia imaeka upaka Tuparāre mare baaeka. Mabo'ikakurirā maimarāka ṗoto ṗuri, Jesúpo'ia upaka maṗo'ia imarāka.

⁵⁰Ikupaka mijare yibojaerã baayu yijeyomarã: Maekaka ima mapo'ia wejeje'rãkaja imarũkimarĩa imarĩ, Tuparãre ritaja jã'merõ'õrã imabesarãka. ⁵¹Mija ã'mitipe. Po'imajare õrĩberika mijare yibojaerã baayu. Cristore pe'rietaerã baarãka rupu ritaja reyapataekarãmarĩa maimarãnu. Imako'omakaja ĩ'rĩka upakaja Tuparãre mapo'ia o'apatarãnu. ⁵²Ikuparõ'õpiji mapĩ'rũtaika upaka mapo'ia Tuparãre o'arãnu. Trompeta wãmeika okaarĩrãka poto, “Wejetiyia seyayu mirãkiyu”, marĩwãrũrãnu. Sokaarĩrãka poto reyaekarãre mamaka napo'iaipi pũpatũrũrãnu. I'sirĩmi õnia imarãnurãreoka napo'ia Tuparãre o'arãnu. ⁵³Maekaka ima mapo'ia rabarũkia simamaka kika õnia maimajiparũkiapi Tuparãre maro'si so'arãnu. Supa imarĩ apekurioka reyarũkimarĩrã maimarãnu. ⁵⁴⁻⁵⁵Supa Tuparãre mare baarãnu kimajaropũnrã sabojaeka upakaja simamaka. Mia je'e: “Mapo'ia o'awa'ri po'imajare reyaika Tuparãre tiyetamaka, reyarika imabesarãka. Supa simamaka ‘Yija reyarãnu’, ãrĩwa'ri kĩkirika imabesarãka maro'si”, ãrĩwa'ri sabojayu. ⁵⁶Ba'iaja baawa'ri mareyarãnu, Tuparãre jã'meika y'i'ribeyurãre reyarika simamaka. ⁵⁷Imako'omakaja maĩpamaki Jesucristopi ba'iaja imarika tiyibeyurõ'õrã ma'rĩrũkia imakopekareka mare kitããmaka, “Jiitaka mibaayu Tuparã”, jĩjimakapi kire marĩrijayu. ⁵⁸I'supaka simamaka pũparukubekaja, jia Jesucristore y'i'ribaraka mija imabe yijeyomarã. Supabaatirã, “Wapũju Tuparãro'si yija ba'irabekopeyu”, ãrĩpũpajoabekaja, jiapi kirika mija ba'irabebe.

Aperãre jeyobaaokaro'si niñerũ rãarika

16 ¹Aperã Jesũre y'i'yurãre jeyobaabaraka niñerũ mija rãrũkiakaka mijare yijairã baayu mae. Jesũre y'i'yurã Galacia ka'iakarãre yibojarapaka upakaja mija baajĩkareka jia sime. ²Ikupaka mija baabe: Domingo rakakaja mija tõpoika upakaja kũpajĩritirĩjaka mija jierijape. Supa imarĩ, yeyarãrĩmi imatikaja simarãnu. ³Mija põ'irã eyatirã, Jerusalãnrã niñerũ e'ewa'rĩrũkirãre, “Ĩrã nime se'ewa'rĩrũkirã”, mija ãrĩrãnu. Supa imarĩ, “Jiirã po'imaja nime. Nare mija e'etope”, ãrĩwa'ri pãpera nare yo'oĩjĩrãnu Jerusalãnkãrãre nabeaeyarã. ⁴“Naka ya'riye'e je'e”, ñarĩpũpajoarãkareka, naka ya'rĩrãnu.

Corintowejearā a'ririka Pablore pupajoaeka

⁵ Ō'ōpi a'ritirā Macedonia wejearā yeyarāñu. Topi mija pō'i mijawejea Corintorā yeyarāñu. ⁶ Ōopañaka mija pō'irā ñimarāñu je'e apeyari. Pu'ejē'rākarō'ōjirā torā ñimarāñu je'e apeyari. I'sia be'erō'ō apea wejea yiyapairō'ōrāja ya'yaokoro'si yire imabeyuakaka yire mija jeyobaarākareka jia simarāñu yiro'si. ⁷ Jajuaja mija pō'irā ĩawa'ririka yapabeyuka yi'i. I'supaka simamaka, karemarītaka Maĩpamakire yaparāka poto ñoaka mija pō'irā ñimarāñu. ⁸⁻⁹ Imako'omakaja Éfeso wejearā yituirāñu Pentecostés baya o'rirārō'ōjirā. Ō'ōrāja ñimariyapayu ruḡu rīkimarāja yiwārōika ĩape'yoirāre imako'omakaja, rīkimarājaoka Tuparārika yiwārōika jia sana'mitiririyapaika simamaka.

¹⁰ Timoteore mija pō'irā eyarāka poto jia kire mija baabe mijare kīkibekaja kimaerā. Yupakajaoka Maĩpamakirika ba'irabeiki kime. ¹¹ Ba'iaja kire baabekaja kire mija e'etope. Supabaatirā jia kire mija jeyobaabe yipō'irā yire ĩarī ketaokaro'si. “I'supaka kire mija baabe”, ñañua simamaka ketarika yita'ayu, aḡerā Jesúre yi'yurāpitiyika.

¹² “¿Marāpate majeyomaki Aḡolore etarāñu ate?”, ārika paḡerapi yire mija jērīaeka ñiarape. Supa imarī aḡerā Jesúre yi'yurāka mija pō'irā turirī keyaokoro'si kire yipakatarikopeḡape. I'supaka yibaako'omakaja, “Torā ya'ririka Tuparāre yapayu maekaka”, kērīpupajoabeyu ruḡu. Supa imarī, “Mae ya'rijika jia sime”, kērīpupajoarārimi mija pō'irā turirī ke'rirāñu je'e.

Piyia jia Pablore nare bojatiyaeka

¹³ Jia pupajoatirā rakajetikaḡaja mija imabe. Supabaatirā maĩpamaki Jesucristore yi'ririġa'atabekaja, okajġjiapi mija pupajoabe. ¹⁴ Rakakaja ritaja mija baaika aḡerāre wayuġarikapitiyika oyiaja samija baariġape.

¹⁵ Estéfanas, kika imarāpitiyika Acaya ka'iakarā mamarītaka Tuparārika yibojarapaka yi'riū'muraparā. Supa imarī maekaka aḡerā Jesúre yi'yurāre jeyobaarimaja nime. I'supaka simarapaka ōñurā mija ime. ¹⁶ I'supaka simamaka

jiap̄i nare mija yi'ririjaririka yiyap̄ayu. Naka Tupar̄arika ba'iraberimajaka jia mija imarika yiyap̄ayu.

¹⁷Mija tā'omaja Estéfan̄as, Fortunato sup̄abaatir̄ã Acaicotatar̄are etamaka jia j̄jimaka ñime. Mija p̄uri yoekar̄ã imar̄i, yire jeyobaaw̄ar̄ubeyur̄ã. Sup̄a simamaka mija p̄õ'ikar̄ã yip̄õ'ir̄ã etair̄ã tar̄aja yire jeyobaair̄ã. ¹⁸Okaj̄ãjia mija imaer̄ã mijare najeyobaaika up̄akaja yip̄õ'ir̄ã etatir̄ã okaj̄ãjia ñimaer̄ã yire najeyobaayu. I'sup̄aka baair̄ã majiyip̄up̄ayeej̄ikareka jia sime.

“Jia nimar̄ũ p̄o'imaja”, Pabl̄ore ār̄ip̄ũaeka

¹⁹Asia ka'ikar̄ã Jesúre yi'yur̄ã, “Jia nimar̄ũ”, mijare ār̄ip̄ũair̄ã. Aquila, kir̄ũmu Priscila, sup̄abaatir̄ã naw'i'iar̄ã Maĩp̄amakire yi'riwa'ri reñur̄ãoka, “Jia nimar̄ũ”, mijare ār̄ip̄ũair̄ã. ²⁰Õ'õkar̄ã mup̄aka Jesúre yi'yur̄ãoka, “Jia nimar̄ũ”, mijare ār̄ip̄ũair̄ã. Tupar̄ãre yi'yur̄ã imar̄i, jia j̄jimaka p̄i mija j̄ñetoribu'abe.

²¹Yi'i Pab̄lo, ñoñu up̄akaja, “Jia nimar̄ũ”, ār̄iwa'ri ikup̄aka yip̄itaka p̄i mijaro'si yo'op̄ũayu.”

²²Tor̄ã maĩp̄amaki Jesucristore yap̄abeyur̄ãre, “Ba'iaja Tupar̄ãre baar̄ũ”, ār̄iwa'ri i'sup̄aka mijare ñañu. “Maĩp̄amakire p̄e'rietar̄ũkir̄imi no'oj̄ir̄ãmar̄iaja seyap̄ar̄ũ”, ār̄iwa'ri yap̄atiyaiki ñime.

²³“Jia maĩp̄amaki Jesúre mijare baarijarir̄ũ”, mijare ñar̄ip̄ũayu. ²⁴“Jesucristore ã'mitirip̄ẽair̄ã mija imamaka, mijare ywayuñayu”.

I'toj̄ir̄ãja sime ru p̄u.

---

^v 16.21 Después de dictar la carta a otro para que la escribiera, Pablo escribió este saludo para que los lectores supieran que la carta realmente era de él. Véase 2 Tesalonicenses 3.17.

Segunda carta de San Pablo a los

Corintios

Autor: Pablo

Fecha en que se escribió: Alrededor del año 57 d.C.

Carta enviada a los cristianos de la ciudad de Corinto mientras Pablo estaba en Macedonia.

Ésta es la segunda carta que Pablo envió un año después de la primera. Porque le preocupaba que no les gustara la primera carta, envió a Tito a Corinto para hablar con ellos y evaluar la situación de la iglesia. Al encontrarse con Tito en Macedonia, recibió la buena noticia de que la mayoría de los creyentes de Corinto había recibido bien sus consejos y había obedecido sus instrucciones. Pero hubo algunos que criticaban a Pablo y se presentaban como “super apóstoles” aunque sus enseñanzas no se conformaban con las verdades de la fe. También rechazaron la autoridad de Pablo como apóstol, acusándolo de aprovechar a los creyentes para su beneficio personal y de que era un “líder débil”. Pablo hace una defensa fuerte en esta carta y corrige las enseñanzas de los falsos maestros.

La carta también contiene:

- Enseñanzas sobre el nuevo pacto en Cristo.
- La alegría de Pablo porque la mayoría había recibido bien su primera carta y había seguido sus instrucciones.
- Una exhortación para recolectar dinero para ayudar a los creyentes pobres de Jerusalén.
- Un relato de las dificultades y las privaciones de Pablo como apóstol.
- Y un relato personal de una visión en los cielos.

Ate Corintowejekarãro'si Pablora pãpera pũataeka

1 ¹ ¿Yaje mija ime yijeyomarã? Yi'i Pablo, yijeyomaki Timoteoka ãparã, “Jia mija imabe”, mijareka yija ãnu. Tuparãre yire jã'meikapi ãrĩwa'ri Jesucristorika bojariroka bojataparimaji ñime.^a

---

^a 1.1 Apóstol.

Corintowejearã, supabaatirã Acayaka'iarã Tuparãre jiyipupayeerĩ rērĩrijayurãro'si ika pãpera yipũatayu. ²Mapaki Tuparã, maĩpamaki Jesucristo pitiyika i'parã jia mijare nabaarũ. Jia pupaparakã mija imaokoro'si mijare najeyobaarũ.

Pablore ba'iaja jũako'omakaja Tuparãre kire jeyobaaeka

³Maĩpamaki Jesucristo Pakika jijimaka imawa'ri, “Jia mibaayu Tuparã”, kire yija ārĩrijayu. Mapaki imarĩ, mare kiwayuĩayu. Supabaatirã ba'iaja mapupajoaika poto mare jeyobaaokoro'si makaja kime Tuparã.

⁴Ritaja ka'wisika yijaro'si simako'omakaja ba'iaja yija puparikoreka yijare jeyobaaerã Tuparãre yijaka imajipe. Supã imarĩ yijare kijeyobaaika upakaja apearã ka'wisika jũairãre ba'iaja napuparikoreka nare yija jeyobaawãrũyu.

⁵Cristore yi'yurã imarĩ, ba'iaja kijũaeka upakaja yija jũayu yijaoka. Imako'omakaja Cristorirã yija imamaka, ba'iaja yija puparikoreka Tuparãre yijare jeyobaayu.

⁶Jesucristorika bojariroka yija bojaripareaja ba'iaja yija jũarijayu. Imako'omakaja, sayija rakajepããrijayu jia mijare jeyobaaokoro'si. Cristore mija yi'yua ja'atabeyurã mija imarãnu. Ba'iaja yija jũaika poto Tuparãre yijare jeyobaayu. Sõñurã imarĩ, ba'iaja jũako'omakaja okajãjia imawa'ri samija rakajepããyu mijaoka. ⁷Yija upakaja Cristore yi'yurã imarĩ, ba'iaja jũairã mija ime. Supã imarĩ, “Yijare kijeyobaaika upakaja Tuparãre nare jeyobaarãnu, jia kire nayi'yaokoro'si”, mijareka ārĩpupajoirã imarĩ, ba'iaja yija puparibeyu.

⁸Mija ã'mitipe yija jeyomarã. Asia ka'iarã turitapabaraka jimarĩa ba'iaja yija jũarapaka mija õrĩrika yija yapayu. Jimarĩtaka ba'iaja jũawa'ri, okajãjimarĩa rakajepããwãrũbeyurã rõ'õjirã yija jarape. Supã imarĩ, “Reyarũkirã yija ime je'e mae”, ārĩpupajoabaraka ba'iaja yija puparape. ⁹Supabaatirã, “Najããrũkirãja yija ime”, yija ārĩpupajoarape. Yija pupayariji; yija põ'ia ãrĩrĩwãrũbeyurã yija. Supã simako'omakaja, “Reyaekarãre pariiji pupatõrõiki imarĩ, Tuparã i'rĩkaja kime yijare ãrĩrĩwãrũiki”, yija ãrĩwãrũerã supã yijaro'si simarape. ¹⁰“Yija reyaerã baayu”, yija ãrĩtirapakarã werikareka Tuparãre yijare tãarape. Supã imarĩ, “Ñamajĩoka werikareka

Tuṕarāre yijare tāājiṕarāñu”, āriṕuṕajoawa'ri ba'iaja yija ṕuṕaritiyabeyu. ¹¹Tuṕarāre mija jēñeijikapi āriwa'ri yijare kijeyobaayu. Jia Tuṕarāre yijare jeyobaaika ĩawa'ri, “Jia mibaayu Tuṕarā. Mire yija jēñeika uṕakaja mibaayu Pablora'karosi”, ri'kimarāja ṕo'imajare kire āri'rañu.

Ikupaka simamaka Corintowejarā Pablora a'riberika

¹²Ikupaka aṕea ṕuṕajoawa'ri jijimaka yija ime. “Tuṕarāre yaṕaika uṕakaja wāārō'ōrāja ṕo'imajare jia yija baarijauy, nare ṕakibekaja”, yija āriṕuṕajoayu. Ika wejearaka imarā waṕuju ṕuṕajoatirā nawārōika uṕaka mijaka yija imawārūbeyu. Tuṕarāre yijare jeyobaamaka jia mijaka yija imawārūrijauy. ¹³Rukubaka mija ṕuṕajoaokoro'simarīa ṕaṕera o'otirā mijaro'si yija ṕuatarijauy. Yija wārōika jia mija ōñaokaro'si sayija o'oyu. ¹⁴Ika mijare yibojaika, “Pablo kijeyomarāṕitiyika rita bojairā nime”, jia āriwārūbeyukajirā ĩrārīmarāre ime ruṕu. ĩrārīmi jia yijare ōritirā, “ĩrā ṕuri jītaka yijare wārōekarā”, nimaṕatiji yijareka narīrika yija yaṕayu. I'suṕakajaoka maĩṕamaki Jesucristore ṕe'rietarārīmi, “Jia yijare ā'mitiriwa'ri mire nayi'rika”, jijimakapi kire yija āri'rañu.

¹⁵“Jia yika nime je'e. Suṕa imarī Macedonia ka'iarā ya'rirāka ṕoto naṕō'ipi yo'rirāñu mamarī”, nariṕuṕajoakoperape. Topi yo'ririkareka ate mija ṕō'irā eyawa'ri jībaji mijare yiwārōjīñu imakoṕeyu. ¹⁶“Macedonia ka'iarā ya'rirāka ṕoto naṕō'i nīmatawa'rirāñu, suṕabaatirā yipe'rirāka ṕotooka i'suṕakajaoka yibaarāñu ate”, nariṕuṕajoakoperape. “Judeaka'iarā yeyawārūokoro'si Corintowejearā yire jeyobaarāñurā”, nariṕuṕajoarape. ¹⁷“¿Jia ṕuṕajoarimarīaja i'suṕaka yijare kērāṕe bai”, yireka mija āriṕuṕajoayu je'e? Tuṕarāre ōribeyurā ṕuri nañu uṕaka baabeyurā imarī, “Ā'ā, i'suṕaka yibaarāñu”, āriko'omakaja nīmajī ate, “Jēno'o, aṕe uṕaka yibaarāñu”, nañu. I'suṕaka āribeyuka nime yi'i ṕuri. ¹⁸Kēñu uṕakaja baaiki kime Tuṕarā. I'suṕakajaoka, “Ikupaka yibaarāñu”, nañu ṕoto aṕe uṕaka baabeyuka nime. ¹⁹Kēñu uṕakaja kibaayu Tuṕarā Maki Jesucristo. Suṕa imarī, “Ā'ā ikupaka yibaarāñu”,

ārīko'omakaja, aþe upaka baabeyuka kime. Kirika bojariroka mijare yija wārōrijayu, yi'i Pablo, supabaatirā Silvano, Timoteo. Supa imarī, “Ikupaka yija baarāñu”, ārīko'omakaja aþe upaka yija baabeyu. ²⁰“Ikupaka jia yibaarāñu yirirāre”, kērīka upakaja ritaja Tuparāre baaeka Kimaki Jesucristopi ārīwa'ri. Mare kibaarijayua ōñurā imarī, “Rita, kērīka upakaja baaiki kime”, ārīwa'ri Tuparāre majiyipupayeerijayu. ²¹⁻²²Jesucristore mayi'yua maja'atakoreka Tuparāre mare jeyobaayu. Supabaatirā ikijioka kime Jesucristorirā maimaokoro'si mare wā'maekaki. Kirirā maima beaokoro'si Espiritu Santore maþupakarā kiña'ajāāeka. I'supaka kibaamaka, “Jia yirirāre yibaarāñu”, kērīka upakaja Tuparāre mare baarāñu”, marīpupajoayu.

²³“Mija pō'irā ya'rirāñu”, ñarāþaka mijare þakiberapaki yi'i. Okajājiapi mijare okajāāriyapaberīwa'ri mija pō'irā ya'riberape ruþu. Tuparāre ĩaika wājitāji ikupaka mijare ñañua rita sime. ²⁴Mijare okajāātikarā imako'omakaja, “Ikupaka mija baabe, ikupaka þuri mija baa'si”, ārīwa'ri mijare jā'meriyapabeyurā yija. Cristore yi'ritikarā mija imamaka, jījimaka mija imaokoro'si wārōbaraka mijare jeyobaarika yija yapayu.

2 ¹Bikija mija pō'irā eyatirā, mija þupape'rīrā okajājiapi mijare yijaimaka ba'iaja mija þuparape. Imako'omakaja, “Tuparāre yapaika upaka baabeyurāre þuri yokajāārāñu je'e ruþu”, ñarīpupajoarape. “Ba'iaja naþuparia'si ate”, ārīwa'ri mija pō'irā turirī ya'ribeyukaji ruþu. ²Jījimaka yire baairā mija ime. Supa imarī okajājiapi mijare yijaijīka ba'iaja mija þuparijīñu, supa imarī aþerā jījimaka yire baairā imaberijīñurā. ³“Ba'iaja naþuparijīñu”, ārīwārūtīrā ba'iaja mija þuparirika yapaberīwa'ri mija pō'irā ya'ribeyu ruþu. Mija pō'irā yeyarūki ruþu mijaka okajierika yapawa'ri, “Ikupaka mija baabe”, aþaraka þapera takaja mija pō'irā yipūatarape. Okajietirā ba'iaja þupapekaja jījimaka yire þuparirūjerūkirā mija imaokoro'si mijare sayipūatarape. Supa imarī, “Naþō'irā yeyarāka þoto jia simamaka ĩatirā jījimaka nimarāñu je'e ĩ'rāoka”, ñarīpupajoayu. ⁴I'sia þapera mijaro'si yo'orapaka þoto jimarī ba'iaja yipuparape rīōmaka yire ñi'arapaka rō'ōjīrā. Supa simako'omakaja sītatirā ba'iaja mija

puɣayaokaro'simarīa paɣera mijare yipūatarape. “Jia mare wayuīaiki kime Pablo”, mija āriwārūokaro'si.

**Ba'iaja mare baakoɣerapakiteoka mija
wayuīabe, Pablora ārika**

⁵Ba'iaja mija watoɣekarā baarapakire jia imarika yaɣawa'ri jājia kire mija baarapakakaka mijaro'si yo'oerā baayu mae. Ba'iaja kibaarapaka ā'mitiritirā, ba'iaja yipuparapaka simamaka saɣemawa'ribaji mija imarape je'e, mijaoka. Supa simako'omakaja, “Ba'itakaja mijare puɣarirūjetiyaberapaki kimarape je'e”, ñañu ba'itakaja kijūarika yaɣaberiwa'ri. ⁶Ba'iaja kibaarapaka simamaka mija rērāpaka ɣoto, “Ikuɣaka kire mabaaye'e kipuɣape'yaokaro'si”, āritirā mija ima upatipañakaja supa kire mija baarape. Supa simamaka maekaka ɣuri puɣape'yuka kijayua simamaka koɣakaja samija ja'atabe. ⁷Supa kire baabekaja, ba'iaja kibaaeka ye'kariritirā jia kire mija jeyoape ate. Kikaja mija imabe, tēriritakaja ba'iaja puɣariwa'ri, “Marākā'ā baatirā jia naka imawārūbeyuka yi'i”, kērīpuɣajoakoreka. ⁸Kika mija jeyoapakā'ā, “Rita yire nawayuīayu ate”, kēñaokaro'si kikaja mija imarika yiyayayu. ⁹Kire yibaarūjerapaka upakaja mija y'i'rirā paɣera mijare yipūatarapaka imarī, “Maekakaoka nare ñañu upakaja baairā nime”, mijareka ñarīpuɣajoayu. ¹⁰Supa imarī ba'iaja baakoɣekakire ba'iaja baaeka mija ye'karirirākareka i'supakajaoka simarāñu yiro'sioka. Yire ba'iaja kibaakoɣejika sareka kire yiwayuīajīñu. Īrika upakaja jījimaka mija imarika yaɣawa'ri supa yibaayu Cristore ĩaika wājītāji. ¹¹Kire mawayuīaye'e, ba'iaja puɣariwa'ri Satanāre yaɣaika upaka kibaa'si. Maro'sioka i'supaka sima'si, majeyomakire mawayuīajīñu. Satanāre mare ɣakiriyapaikakaka moñu.

Corintokarā majaroka Pablora ā'mitiririyapaeka

¹²Troade wāmeika wejearā yeyarapaka ɣoto Maīɣamakire yire jeyobaaikapi āriwa'ri imatikaja ɣo'imajare imarape yire ā'mitiyaokaro'si. Supa imarī Jesūrika bojariroka nare yiwārōmaka, jījimakapi tokarāre yire ā'mitirape. ¹³I'supaka simako'omakaja Troade wejearā majeyomaki Titore

imabepakā'ā ba'iaja yipuparape. Torājirā mae, tokarāre yimajaroka bojaweatirā Macedoniaka'iarā ya'rape kire mo'arī.

¹⁴ Ba'iaja yipupariko'omakaja Cristorirā yija imamaka dakoa imabeyua yijare tērīrūkia mae. Supa imarī, “Jitaka mibaayu Tuparā”, ārika jia yija puparijayu. Supabaatirā Cristorika bojariroka bojataparimaja yija imaokaro'si Tuparāre yijare pūataeka ritaja po'imajare sōñaokaro'si. Ikuḗpaka simamaka i'rākō'rīmato jariwa'ririmarīa sayija bojatapa ā'mitiritirā, Cristore nayi'yu. Ikuḗpaka sime: Mapaōmea oika poto ritaja sajīsia pibika ritaja po'imajare wī'ika upaka simarijayu.^b ¹⁵ Cristorika bojariroka yija bojapibaika iawa'ri jījimaka Tuparāre yijaka ime. Kirika yija wārōtapa; Tuparā pō'irā a'rirūkirā, ba'iaja imarika tiyibeyurō'ōrā a'rirūkirā pariiji sā'mitiririjayurā. ¹⁶ Cristore yi'riberirika pūri, “Ba'iaja imarika tiyibeyurō'ōrā a'ririwapa”, āriwa'ri nare yija bojamaka nayi'ribeyu Cristorika yija wārōika ā'mitiririyapabeyurā.^c Tuparā pō'irā a'rirūkirā pūri nare yija wārōika yi'yurā ōñia imajiparūkiroka simamaka. Tuparāre yijare jeyobaaberirikareka, marākā'ā baatirā wājia sayija bojawārūberijāāeka, imatiyaika po'imajaro'si Cristorika yija wārōrijayua.^d ¹⁷ Supa ñañua simako'omakaja, rikimarāja, niñerū tōporiyapawa'ri Cristorika bojariroka wārōtapa. Nupaka baariyapabeyurā yija pūri. Jesurirā imarī, kirika bojariroka pakirimarīaja po'imajare wārōerā Tuparāre yijare pūataeka. Supa imarī kīaika wājitāji wājirokaḗi yija wārōrijayu.

“Mamarī imara'aekakukukaka be'erō'ō mamakukukaka majaroka mayi'ririjarirūkia ikupaka sime”, Pablora ārika

3 ¹ Ikuḗpaka yo'oko'omakaja, “Yija imarā imatiyairā”, āriwa'rimarīa mijare yija bojayu. Aḗerā wārōrimaja pūri, “Imatiyairā yija ime”, ārikoḗeirā. Mija pō'irā netarijayu poto

---

^b 2.14 Pablo dice que el mensaje de Jesucristo que él predica es como una buena fragancia que se esparce por todas partes. ^c 2.16 Para los no creyentes, el mensaje de Cristo es como un olor de muerte porque no tienen vida eterna por no creer en Jesús. ^d 2.16 Para los creyentes el mensaje de Cristo es una fragancia de vida.

papera naro'si aperiae o'oea mijare nabearijayu. Papera mijare nabeaika, "Jia wārōirā nime", āriwa'ri wārōirō'ōkarāre no'orūjerijayua sime. I'supakajaoka aperiō'ōrā na'yu poto mijare nawārōikakaka papera no'orūjerijayu. Yija pūri, supa baabeyurā. ²Mijatarāja imarā, "Jia wārōirā yija ime", ārika papera yija bearūkirā upaka yijaro'si imarā. Yija wārōika yi'riwa'ri ba'iaja mija baaika ja'atatirā apeupaka mija o'amaka iatirā, "Jia Cristorika bojariroka Pablorākare nare wārōyu", ritaja po'imajare āripupajoarijayu. Supa mija baaika yija pupakarā sayija ōnu. ³Cristo papera maika upaka imarā mija ime. Kirika bojariroka yija wārōikapi āriwa'ri Cristore mija pupaka jia o'aika ritaja po'imajare iawārūpatayu. Apera wārōrimaja papera o'oea narikaika upakamarīa mija ime. Tuparā, ōnia imajiparimaji Espiritu Santore mija pupakarā kiña'ajāāeka simamaka supa sime. Moisés imaekakiro'si ātapāiarā Tuparāre o'oea upakamarīa sime mae. Espiritu Santojo o'arijayuka mapupaka.

⁴Jia mijare yija wārōerā Cristore yijare jeyobaayu. Supa simamaka, "Nare yija wārōikapi āriwa'ri Cristore yapaika upaka baairā nime", Tuparāre iaika wājitāji yija āriwārūyu. ⁵Jijimaka yija ānua simako'omakaja yija pupayariji yija ōnuapi āriwa'rimarīa jia yija wārōyu. Tuparāre yijare jeyobaaikapi āriwa'ri ritaja yija baawārūyu. ⁶Tuparājaoka kime kimajaroka mamakukukaka bojaījirimaja yija imaokaro'si yijare jeyobaaiki. Supa imarī, "Yimakire ā'mitiripeairāre yitāārānu", Tuparāre ānua bojaika sime mamakukukaka majaroka. Supa imarī bikija Moisés imaekakire o'oea ārika upakamarīa sayija wārōyu mae. Espiritu Santoji āriwa'ri mapupaka o'amaka kire mayi'rirūkiakaka sabojayu mamakukukaka majaroka. Bikija Tuparāre jā'meka o'oea yi'rikopeirā pūri nareyarāka be'erō'ō kika imajipabesarānurā. I'supakamarīa sime mamakukukaka majaroka yi'yurāro'si pūri. Espiritu Santore nare nā'rījāimaka Tuparāka ōnia nimajiparānu āriwa'ri sabojayu.

⁷⁻⁸Kijā'meika āta pāiarā o'otirā, Moisés imaekakire mamarī sakija'ataeka Tuparā. Kire sakija'ataekarīmi Tuparāre kīaeka be'rō jimarī jājia Moisés pema yaaboeka.

Supa simamaka marākā'ā baatirā sarakajepāāberiwari Israeltatarā puri kipema niariyapaberika. Bikija Tuparāre jā'meka jītaka simaeka. Supa simako'omakaja ī'rārīmi upakaja kipema yaboaike riririjarika. Bikija Tuparāre jā'meka o'oeka jājia yaaboikapitiyika po'imajaro'si kire sakija'ataeka simako'omakaja sayi'riwārūberiwari, Tuparā pō'irā po'imajare a'riberika āriwa'ri sabojayu. Mamarī kijā'meka yaaboikapitiyika sakija'ataeka simako'omakaja satērīwa'ribaji jia sime ika mamakukukaka majaroka. Supa imarī ōnia imajiparūkiakaka Espiritu Santore maro'si e'era'aeka. Supa imarī, aperiurioka purirūkimarīa sime. ⁹Bikija Moisés imaekakire kijā'merūkia Tuparāre kire ijikakaka puri sayi'riberiwari, “Tuparāre yapaika upaka po'imajare baabepakā'ā ba'iaja nare kimarūjerānu”,^e sānu. Imako'omakaja jājia yaaboikapī setaeka. Ika mamakukukaka majaroka puri Tuparāre ĩaika wājītāji wājia po'imajare imarūjerikakaka bojaika. Supa imarī bikijakaka jājia yaaboikapī setako'omakaja mamakukukaka puri tērīwa'ribaji imatiyaika majaroka sime. ¹⁰Jia simaeka mamarī Moisére jā'meka. Supa simako'omakaja satērīwa'ribaji imatiyaika sime ika mamakukukaka majaroka. I'supaka mapupajoaika simamaka, “Mamarī imara'aeka majaroka imatiyabeyua sime mae”, marīpupajoayu. ¹¹Ŋoaka imarūkimarīa imako'omakaja Moisére jā'meka jājia yaaboaike watopekapi etaeka. Supa simamaka, ika mamakukukaka majaroka Tuparāre mare ja'ataeka puri imajiparūkia imarī, tērīwa'ribaji imatiyaika sime.

¹²“Imajiparūkia sime”, jia ōriwārūirā imarī, kīkirimarīaja po'imajare sayija wārōrijayu. ¹³Imajiparūkia simamaka, Moisés upaka yija imabeyu. Kipema jājia yaaboaike yaririjarika Israelkarāre ĩakoreka sayapāiapi kipema kirārīta'aeka. Kipema jājia yaaboaike yaririjarika ārīrikopakaja mamarī Moisére jā'meroyika tiyirijayua. ¹⁴I'supaka simako'omakaja Israelkarā puri satiyirijayu ā'mitiripēaberkarā imarī, maekakaoka i'supakaja nimañuju

---

^e 3.9 Un mensaje de castigo por los pecados.

rupu. Moisére já'meka niaika þoto, “Kopakaja Tuparäre satiyetaeka”, ärīwārūbeyurā nime. Supa baabekaja, Cristore takaja yi'yurā nimajikareka þuri jia sanorīwārūjīñu.

¹⁵Supa simako'omakaja maekaka þariji Moisére o'oeka wārūko'omakaja sanorīwārūbeyukaji rupu. ¹⁶Supa simako'omakaja Maīþamakire ī'rārīmarā yi'riū'mumaka īatirā nare kijeyobaayu, “Saniawārūrū”, ärīwa'ri. ¹⁷Espírītu Santopi ärīwa'ri Maīþamakire mare jeyobaayu. Mare jeyobaabarakaka maka kimarijayua simamaka, Moisére já'meka mayi'rikopeka ja'atirā, Cristore yapaika upakaja baawārūrā maime mae. ¹⁸Kopakaja jia sōrīwapu'atirā jariwa'ri, Maīþamakire þupajoarijaparaka, tērīwa'ribaji kima morīwārūrījayu mae. I'supaka maimaþi ī'rārīmi upakaja jībaji Maīþamaki upakaja maimarijarirā Espírītu Santore maþupaka mare o'arijayu.

4 ¹Yijare wayuīawa'ri, yijare wā'matirā kimajaroka mamakukukaka þo'imajare wārōrimaja Tuparäre yijare imarūjeka. Imako'omakaja, ba'iaja aþerikuri yijaro'si simarijayua imako'omakaja, sayija wārōrija'atabeyu. ²Supa imarī aþeräre kareaja i'yoa baarijayu upaka baabeyurā yija ime. “Jia þo'imajare yijare yi'rīrū”, ärīwa'ri wapuju nare þakibeyurā yija ime. Tuparārika bojariroka aþemijipi so'atirā yija õñu upakaja yija þupajoaika wārōbeyurāoka yija ime. Supa imarī Tuparäre īaika wājītāji jia wājīroka norīwapu'atawārūirokapi þo'imajare Tuparārika yija wārōyu. I'supaka yija baamaka, “Þakibeyurā nime”, þo'imajare yijareka ärīwārūyu. ³Imako'omakaja, “Þablorākare wārōika ī'rārīmaräre õrīwapu'atabeyu”, añurā mija ī'rārīmarā. Ikuþaka sime: Maīþamakire yi'ririyaþaberiwa'ri, ba'iaja imarika tiyibeyurō'ōrā a'rīrūkirā imarī, yija wārōika norīwapu'awārūbeyu. ⁴Cristore nayi'ribeyuapi ärīwa'ri þo'imajare kipakika upakaja Satanäre nare imarūjerijayu rupu. Supa imarī Jesúrika tērīwa'ribaji imatiyaiki bojariroka õrīwapu'atabeyaka nare kimarūjerijayu. Supa imarī, “Tuparäre ima upakaja Jesúre ime”, narīwārūbeyu. ⁵Jesucristore jiyiþupaka õñurā imarī, yija baarijayuakaka takaja þupajoabaraka þo'imajare wārōbeyurā yija. “Imatiyairā Þablorākare ime mirākiyu”, mija ärīrika yaþaberiwa'ri supa

yija baabeyu. “Jesucristo kime Maĩpamaki”, ārika takaja yija wārōrijayu. Supa imarĩ mijare ĩarĩparaka yija ba'irabejirā Jesúre yijare pũataeka simamaka, kiyapaeka upakaja yija baarijayu. ⁶Tuparā puri ika wejea rubu'rika, neia ñamia simakopekareka savorirũjekaki. I'supakajaoka Cristore yija ōrĩberikopekareka, yijare kire kiōrĩwārũrũjeka. Supa imarĩ Jesucristore yija yi'pakā'ā Tuparāja tērĩriki kimaoka yija puparō'ōrā yijare ōrĩrũjerapaki.

⁷Tērĩtakakaka Tuparārika bojarĩ kipũataekarā imako'omakaja, “Tērĩrirā yija ime”, āribeyurā yija. Wapajā'rĩmarĩa jotoka'i jototōsiarā^f wapajā'rĩa jāma upaka imarā yija ime. I'supaka simamaka yija pupakarā Tuparārika yijareka imarā yija ime. Supa imarĩ, “Napupajoaikapĩmarĩa wārōrimaja nime. Tuparā tērĩrikaja imakire nare jeyobaaikapĩ jia nabaayu”, pō'imajare yijareka ārĩwārũyu mae.

⁸Pō'imajare Jesúrika bojariroka wārōripareaja, ĩ'rākurimarĩa ba'iaja yija jūarijayu. Supa simako'omakaja, sarāja sayija ja'atabeyu. I'supakajaoka, “¿Marākā'ā yija baarānu mae?”, ārĩpupajoako'omakaja, “Tuparāre yijare ja'atayu”, āribeyurā yija ime. ⁹Rĩkimarāja yijare ā'mijĩairāre imako'omakaja Tuparā puri yijare ja'atabeyuka. ĩ'rākurimarĩa yijare jāārika ri'kakopeirā imarĩ, yijare nakāmibaaeka simako'omakaja Tuparāre yijare jeyobaaika simamaka yijare najāāwārũbeyu.

¹⁰Yija turirijayurō'ō rakakaja nime ĩ'rārimarā yijare jāārika ri'karijayurā. Jesúre najāāeka upakajaoka yijare najāāriyapayu. Ba'iaja kijūaeka upakaja jūako'omakaja jia sayija rakajepāāmaka ĩawa'ri, “Napupakareka Jesúre imamaka, kirikapĩ supa nime”, pō'imajare ārĩwārũokoro'si supa yija imarijayu. ¹¹Jesúrika bojariroka yija wārōripareareka, ĩ'rārĩmi upakaja yijare jāārika nari'kaika watopekareka yija imarijayu. Supa yijaro'si simako'omakaja, “Jesúre napupakareka imapĩ ārĩwa'ri kiupaka jia sanarakajepāārijayu”, yijareka pō'imajare ārĩwārũokoro'si supa yija jūarijayu. ¹²Ba'iaja yija jūaika imako'omakaja, yija wārōika ā'mitiritirā samija yi'yuapĩ ārĩwa'ri Tuparāka ōñia mija imajiparānu.

---

^f 4.7 Vasijas de barro frágiles.

¹³Supa imarĩ ba'iaja yija p̄paribeyu. Mija ĩabe, ikupaka sãnu Tuparã majaropũnu o'oeaka: "Tuparãre yi'yuka imarĩ, kirika bojariroka p̄o'imajare yiwãrõyu", ĩrĩkare ārĩka. I'supakajaoka yija p̄pajoayu. Tuparãre ã'mitiripẽairã imarĩ, kirika bojariroka ja'atarimarĩaja yija wãrõrijayu. ¹⁴I'supaka p̄pajoairã imarĩ, p̄o'imaja yijare jããrika ri'kakopeika yija kĩkibeyu. Maĩpamaki Jesucristo reyaekakire õnia Tuparãre jaripe'rirũjeka ate. Supa imarĩ Jesurĩrã yija imamaka, "Yija reyakopek'o'makaja õnia Tuparãre yijare jaripe'rirũjerãnu ate", yija ārĩp̄pajoayu. I'supakajaoka mijare kibaarãnu. Supabaatirã kimarõ'orã Tuparãre mare e'ewa'rirãnu.

¹⁵Supa simamaka, "Jia mijaro'si simarũ", ārĩwa'ri ba'iaja jũako'o'makaja Tuparãrika bojariroka mijare yija wãrõrijayu. I'supaka yija baaika simamaka ĩ'rãrĩmi upakaja rikimabaji Jesucristore yi'yurã p̄o'imajare imarijayu. Kire nayi'yuapĩ ārĩwa'ri jia Tuparãre nare baamaka, "Mare wayuĩaiki imarĩ, jia Tuparãre mare baayu", narĩrijayu. Supa imarĩ, "Tẽrĩrikaja imatiyaiki kime", ārĩwa'ri p̄o'imajare kire jiyip̄payeerijayu.

¹⁶I'supaka simamaka ba'iaja p̄papekaja Jesurĩka bojariroka ja'atarimarĩaja yija wãrõrijayu. Yija p̄o'ia ba'iaja jũabaraka rũetaka sajaririjariko'o'makaja ĩ'rãrĩmi upakaja yija p̄paka okajãjia imaokoro'si Tuparãre yijare jeyobaarijayu. ¹⁷Ritaja wejea yija turitaparõ'õ ba'iaja yija jũarijayua p̄uri wejejẽ'rãkaja imarũkimarĩa sime. Supa yija jũako'o'makaja, "Kika õnia yija imajiparũkia p̄uri tẽrĩwa'ribaji jia imarũkia sime yijaro'si", ārĩp̄pajoawa'ri, maekaka jimarĩ ba'iaja yija jũakopeika marã imabeyua yijaro'si. ¹⁸Supa imarĩ ika ka'iareka yija ĩarijayua p̄uri purirũkia sime. I'supakamarĩa yija ĩabeyua p̄uri imajiparũkia ima. I'supaka simamaka, maekaka yija ĩarijayua p̄pajoatiyabekaja yija ime. Mabo'ikakurirã maimarũkiakaka p̄uri sĩaberiko'o'makaja sayija p̄pajoatiyarijayu.

5 ¹Ika mapo'ia wejejẽ'rãkaja õnia imarũkimarĩa sime, ñojimarĩji reyarũkia. Imako'o'makaja, "Mareyarãka be'erõ'õ õnia mare jaripe'rirũjetirã mapo'ia Tuparãre mare o'arãnu", marĩp̄pajoayu. I'supaka mare kibaarũki p̄o'ip̄uri maekaka mapo'ia ima upakamarĩa imarãka, õnia imajiparũkia

imarĩ. ²Ika ka'iareka imabaraka ka'wisika majüaika poto Tuparã pō'irã mamaka pō'iaپی imarika mapupajoarijau. ³Pupaka takapijimarĩa Tuparã pō'irã maimarãka simamaka i'supaka ñañu. Mamaka pō'ia mare kio'arãkapi kipō'irã maimarãñu. ⁴Ba'iaja imarika rüñurã imako'omakaja dakoa okamirãmarĩaja apëkukurã imarika mapupajoayu. I'supaka mapupajoaika, “Pō'imarĩrã maimariyapayu”, ãrĩwa'rimarĩa samapupajoayu. Wããrō'orã maima ja'atatirã, reyariba'ikakamarĩa pō'ikirã maimariyapayu. ⁵Supa imarĩ mareyarãka be'rõ, pō'ia mare kija'atarãkapi maimaokoro'si Tuparãre mare pō'ijiaeka. Supa imarĩ, “Tuparã kime supa mare baarükika”, marĩwãrũokoro'si Espĩritu Santore mare kiña'ajããeka.

⁶I'tojitepi ãrĩwa'ri maka kima moñua simamaka, Tuparãre mayi'yu. Ö'orã maima poto puri, maĩpamaki Jesucristo pō'irã maimabeyua imako'omakaja, “Mareyarãka be'erõ'õpi puri kika maimarãñu”, jĩjimaka marĩrijayu. ⁷Maekaka wããrō'orã kire maibeyukajia simamaka supa mañu. Jesúre yi'yurã imarĩ, “Mare kërĩka upakaja maro'si simarãñu”, marĩpupajoayu samaibeyua imako'omakaja. ⁸Supa imarĩ, “Tuparãre ãrika upaka baaiki imarĩ, mapo'ia mare kio'arãñu”, mañu. Supa simamaka, reyatirã sarekaja Maĩpamakika maimariyapakopeyu. ⁹Supa pupajoako'omakaja ika ka'iareka õñia maimatiyikuriji jĩjimaka kĩajiyuika mabaarijau. Ö'orã maima poto mabaarijau upakajaoka mareyarãka be'erõ'õpi maimarãñurõ'orã mabaarãñu. ¹⁰Ritaja ika wejeareka kiro'si mabaajjika i'rãrĩmi Cristore ñarãñu. I'sirĩmi jia mabaaeka, ba'iaja kiro'si mabaajjika ko'apitorãja sawapa matõporãñu.

Ikupaka sime Tuparãka jia imarika

¹¹Kiro'si yija baaĩjika, “Kĩarũkia sime”, ãrĩwa'ri Tuparãrika bojariroka pō'imajare yi'yaokoro'si jia oyiaja nare yija wãrõrijayu sayija õrĩwãrũirõ'õjĩrãja. I'supaka yija baaika, supabaatirãoka kiyapaika upakaja yija imarijauya õñuka Tuparã. Mijaoka sõñurã je'e. ¹²Mija ñabe. “Jiirã nime”, yijareka mija ãñaokoro'simarĩa mijare sayija bojau ate. Supa baabekaja, “Pablorkare wapuju mija jaiyuyeyu”, yijare

jaiyuyeiräre mija ãñaokoro'si mijare sayija bojarijayu. Ikuþaka nime yijare jaiyuyeirä: “Jia wārōrimaja nime”, þo'imajare nareka ãñaokoro'si nawārōrijayu. I'suþaka baako'omakaja, “¿Yaje yija þuþarō'õþi jia Tuþaräka yija ime?”, narīri imakoþeyu. ¹³Tuþaräre yijiyiþuþayeetiyaripareaja, “Wapuþu wejabitikakiji kime Pablo”,^g ĩ'rārimaräre yireka ārīkoþeika, marā imabeyua yiro'si. Suþa narīko'omakaja, “Jia õrīþūairä imarī, Tuþarārika bojariroka jia yijare nawārōrijayu”, yijareka mija ārīþuþajoajika jia sime. Jia mijare jeyobaaokoro'si suþa yija baayu. ¹⁴“Cristore mare wayuūatiyayu”, ārīþuþajoairä imarī, jērītarimarāja kirika bojariroka yija wārōrijayu. Mare wayuūawa'ri ba'iaja mabaaika wapa maro'si kireyaījika simamaka, kika reyaekarā uþaka maima. ¹⁵Ritaja þo'imajare wayuūawa'ri ba'iaja mabaaeka wapa Jesúre maro'si reyaījika. Ikijjioka kime reyako'omakaja õña jariþe'rikaki. Suþa imarī, “Jijimaka maimarūkia takaja þuþajoabekaja maimaye'e mae”, ārīþuþajoawa'ri kīajiyuika takaja mabaarijariye'e.

¹⁶Suþa imarī þo'imajare ĩatirä, “I'suþaka nime”, Tuþaräre õrībeyuräre ārīka uþaka yija ārībeyu mae. Cristore yi'ribeyukajirä yija imaroyirapaka þoto þuri, “Muþakaja imaki kime”, kireka ārīþuþajoairä yija imaroyirape. Maekaka þuri jia Cristore yi'yurä imarī, aþe uþaka kireka yija þuþajoayu. ¹⁷Suþabaatirä Jesucristoriki þuri Tuþaräre kīuþaka o'aekaki kime. Bikija kimaeka uþakamarīa kīuþaka o'aekaki imarī, mamarokapi oyiaja þuþajoaiki kime mae. ¹⁸Tuþarä ĩ'rīkaja kime maþuþaka o'aiki. Bikija þuri kire jo'ata'arimaja maimaeka simako'omakaja Jesucristore reyaekapi ārīwa'ri, “Jia yika mija imabe”, Tuþaräre mare ārīka. Suþa imarī i'sia majaroka þo'imajare yija wārōikapi jia kika nimaerä, nare bojarimajaro'si yijare kīþūataeka. ¹⁹Mija ĩabe, ikuþaka sime þo'imajare yija wārōika: Ritaja þo'imaja Tuþaräre jo'ata'arimaja uþaka nimako'omakaja jia kika nimarika kiyapaeka. Suþa imarī ritaja ba'iaja nabaaika wapa Jesucristore naro'si reyaījiookoro'si kire kīþūataeka.

---

^g 5.13 Parece que algunos criticaron a Pablo por su entusiasmo por adorar a Dios. El texto no dice la razón.

Supabaatirã kire nayi'yuapï ãrïwa'ri dakoa oka nare imabeyua Tuparãre ãaika wãjitãji. Supa imarï jïjimakapï kirirã nare kimarũjeyu. Ika majaroka ritaja þo'imajare yija wãrõtapaokoro'si Tuparãre yijare þũataeka. ²⁰I'supaka simamaka Cristoro'si kirika bojariroka bojaïjirimaja yija ime. Þo'imajare yija bojaika Tuparãja etatirã kibojari kopakaja nare sayija bojayu. Supa imarï, “ïKirika bojariroka yi'riwa'ri jia kika mija imabe!”, þo'imajare yija ãñuapï ãrïwa'ri Tuparãre nare okajããrijayu. ²¹Mija ãabe. Ì'rãkurioka ba'iaja baakoribeyuka Jesũre imako'omakaja, ba'iaja baarimaji upaka reyarũkika Tuparãre kire imarũjeka. I'supaka kibaaekapï ba'iaja mabaaika wapa kiwapakoyika simamaka, “Ba'iaja nabaaiikapitiyika nimabesarãñu mae Yimakirirã imarï”, mareka Tuparãre ãñu.

6 ¹Tuparãre yijare jeyobaamaka kimajaroka wãrõrimaja imarï, ikupaka mijare yija ãñu: “Mijare wayuĩabaraka, jia Tuparãre mijare baaika simamaka jia kire ã'mitiripëarijaparaka mija imabe. Kire mija yi'ripakiwã'imarïa'si”. ²Mija ãabe, kimajaroka o'oeka imapï ikupaka kërïka:

“Mijare yijeyobaarũkirïmi seyaeka þoto, mija jëñerijayua ã'mitiritirã jia mijare yijeyobaaeka ba'iaja mija jũaekareka mija wapu'yaokoro'si”, ãrïwa'ri sabojayu.

Mija ã'mitipe yija jeyomarã. Maekaka þuri þo'imajare ã'mitiritikaja, supabaatirã ba'iaja nabaaiareka nare tããerã imatikakiji Tuparãre imarijayu. Supa imarï maekaka þuri, kire najëñerãka upakaja kibaarãñu.

³Kirika bojariroka wãrõtapaabaraka ba'iaja yija baabeyu, “Pakirimajaroka nawãrõyu je'e”, þo'imajare yijareka ãrïa'si ãrïwa'ri. ⁴Supa imarï, “Rita sime, wãjia Tuparãro'si ba'irabeïjirimaja nime”, þo'imajare ãñaokoro'si Tuparãre yapaika upakaja baabaraka yija imarijayu. Supa imarï ì'rãkurimarïa ba'iaja aþerãre yijare baako'omakaja nare yija ruþuwapae'ebeyu. I'supakajaoka ba'iaja yija jũarijayu þoto, sarã þupajoabekaja Tuparãre yapaika upakaja baabaraka yija ime. Õrïkõrï, ikupaka sime ba'iaja yija jũarijayua: ⁵Yijare

napajerijayua, wēkomaka imariwi'iarāoka ī'rākurimarīa yijare nataatikopeyu. Aperikuri boebarā oyiaja rērītirā, okajājiapi, “Nare majāāerā”, ārika nakasererijayu. Supabaatirā rīkimakaja ba'iraberika yijaro'si imamaka, jimarīa yija rūrīrijayu aperikuri. I'supakajaoka namiareka kāpekaja yija imarijayu, aperikuri ba'arika imabeyu poto yija kēsirabarijayu. ⁶Ritaja yija rakajepāārijayua ĩawa'ri, “Rita sime Tuparāre yapaika upakaja Pablorākare baarijayua”, pō'imajare yijareka āñu. Supa imarī, jiiṗuparā imarī, jiirokapi yija imarijayu. I'supakajaoka jia Tuparārika bojariroka oñurā yija ime. Supabaatirā yija yapabeyua pō'imajare yijare baako'omakaja sayija rakajepāārijayu. Tuparāre yapaika upakaja baairā imarī, jia pō'imajare wayuĩawa'ri, nare yija jeyobaayu. Espiritu Santore yijareka ña'rījāika imarī, kirikapi jia yijare kijeyobaarijayu. I'supakajaoka pakirimarīa, pō'imajare wayuĩairā imarī, jia nare yija jeyobaayu. ⁷Tuparāre yijare jeyobaaikapī kimajaroka bojaika upakaja sayija wārōrijayu kiyapaika upakaja simaokoro'si. I'supaka kirika bojariroka yija wārōrijayu poto, jia yija imamaka ĩawa'ri, “Jiiṗuparā imarī, rita yijare nabojayu”, narīrāñu. ⁸Ī'rārimarā imarā yijare jiyiṗupayeeirā, aperimarā pūri jēno'o. I'supakajaoka ĩ'rārimarā, “Jia baarijayurā nime”, āñurā imako'omakaja, aṗerā pūri i'supaka āribeyurā. Tuparāre pūataekarā yija imako'omakaja, “Wapūju pakirimaja nime”, ĩ'rārimarāre yijareka ārikopeyu. ⁹Rīkimarājaoka nime yijare ōrīko'omakaja, “Ba'iratarā nime”, yijareka āñurā. “Reyarūkirāja nime”, yijareka narīko'omakaja, oñia yija ime ruṗu. I'supakajaoka jimarīa ba'iaja yijare nabaika simako'omakaja reyabeyukajirā yija ruṗu. ¹⁰I'supaka simamaka aperikuri jimarīa ba'iaja pūpariko'omakaja Maĩpamakire jia yijare baarijayua pūpajoawa'ri jjiimaka yija imarijayu. Wayuoka baairā imako'omakaja Tuparārika bojariroka yija wārōikapī āriwa'ri rikimarāre jia Tuparāre baarūkiakaka natōṗoyu. Maekaka dakomarīrā yija imako'omakaja, Jesūrīrā yija imamaka, ritaja jia oyiaja kirika Tuparāre yijare ja'atayu.

¹¹Mija ā'mitiṗe yija jeyomarā, Corintowejeakarā. Ritaja yija pūpajoaika ya'erimarīaja mijare yija bojayu, mijare wayuĩairā imarī. ¹²I'supaka mijaka yija imako'omakaja mija pūri

rakajerimakiji mija ime yijaka. ¹³Ĩrĩka kimakarāre wātawa'ri naka kijaika upaka mijare yija bojarijayu. Supa imarĩ ba'iaja imabekaja mijare yija wayuĩaika upakaja yijare mija wayuĩabe mijaoka.

¹⁴Ĩrĩka upakaja Cristore yi'ribeyurāka jeyoaparaka mija ima'si. Tuparāre yapaika upaka baairā, ba'iaja baarijayurāpitiyika ĩrātiji pupajoabaraka imawārūberijirā. Mia je'e, i'siroka moriwārūokoro'si sime neirō'ō boirō'ōka rukubaka imaberijika āñua. ¹⁵I'supakajaoka, Cristo majamaki imarĩ, kika ĩrātiji pupajoawārūbeyuka kime Satanás. Supa Cristore yi'yurā kire yi'ribeyurāka ĩrātiji pupajoabaraka imawārūbeyurā. ¹⁶Napupaka nare āñu upakaja pupajoatirā wapuju ima jērāka nabaeka jiyipupaka noñua Tuparāre jiyipupaka ōrĩriwi'iarā imaberiri imakoŕeika. I'supakajaoka sime maro'si. Tuparā ōñia imajipaki mapupakarā ña'rĩjāitikarā imarĩ, wapuju ima jiyipupayeirāka jeyoaritiyabekaja maimaye'e. Tuparāja ikupaka bojaekaki kimajaropũñurā:

“Yire yi'yurā pupakareka ñimajiparāñu.

Nimarō'ōrāja naka ñimarijarirāñu. Supa imarĩ najiyipupayeerūkika ñimarāñu. I'supakajaoka yirirā nimarāñu”, ārĩwa'ri sabojayu kimajaropũñurā.^h

¹⁷Ikupaka kēñu aŕea:

“Yirika yi'ribeyurāka ĩrātiji pupakirā mija ima'si.

Supabaatirā nare mija jeyoaritiya'si, yiyapabeyu upaka naka mija baakoreka. Ñañu upakaja mija baarākareka, yirirā mija imamaka, jĩjimaka mijaka ñimarāñu”, mare kēñu.

¹⁸“Mijapaki upaka imawa'ri, jia mijare yibaamaka yimakarā mija imarāñu”, ārĩwa'ri kibojayu Maĩpamaki ritaja tērĩwa'ribaji imatiyaiki.

7 ¹Mija ā'mitipe yija jeyomarā. Tuparāre mare bojaeka maro'siji sime. Supa imarĩ Tuparāre ĩaika wājītāji ba'iaja baariyapaberiwa'ri kiyapabeyua, supabaatirā mapupajoaika upakaja baabekaja maimaye'e. Ritaja imarijayua ja'atatarā,

^h 6.16 Levítico 26.12; Jeremías 32.38; Ezequiel 37.27.

Tuɔaräre oyiaja jiyipupayeewa'ri, kiyapaika upakaja baabaraka maimaye'e.

**Kire nayi'pakãã, jijimaka
Corintowejekarãka Pablöre imaeka**

²Yija jeyomarã, yijare mija wayuĩabe. “Ba'iaja baairã nime”, ĩrãrimarãre yijareka ãriko'omakaja, nirãreoka yija yapaika upaka ba'iaja baaberaparã yija. Aɔerãre oka ba'iaja baarũjekoribeyurã yija. Supabaatirã yijaro'si niñerũ tɔporika yapawa'ri ɔo'imajare wapuɔu pakiberaparã yija. ³“I'supaka yijareka jairã mija ime”, ãriwa'rimarĩa mijare sayiboɔayu. Koɔpakaja mijare yija wayuĩatiyayu bikija mijare ñarĩtirape. Supa simamaka, mijaka yija imarijayua, yija reyarãnu rɔ'õjĩrã mijare yija wayuĩarija'atabesarãnu. ⁴Supa simamaka, “Nare yiboɔaika upakaja yire nayi'rĩrãnu”, mijareka ñarĩpupajoayu. “Jia Tuɔarãre yapaika upakaja baairã nime Corintowejekarã”, ãriɔupajoawa'ri jijimaka mijaka ñime. Supa imarĩ ba'iaja yija jũarijayua simako'omakaja jĩtakaja yipupayu.

⁵Troaderõ'õpi Macedonia ka'iarã yija etarapaka be'erõ'õ ĩrãkurioka jiiɔañaka jẽritakoriberaparã ruɔu yija. I'supakajaoka yija eyairõ'õ rakakaja ba'iaja oka yijare imarijariroyirapaka. Supa simamaka, jimarĩa tokarãre yijaka okaboɔjiroyirape. Ba'iaja ɔuparirika simarijariroyirape aɔea yijaro'si. ⁶Imako'omakaja Titore yija ɔõ'irã etamaka jia yija ɔuparape. Ba'iaja ɔupayurãre okajãjia imarũjeiki imarĩ, Tuɔarãre yijare jeyobaarape. ⁷Õ'orã Titore etarape ãriwa'rimarĩa jijimaka yija ime. Mija ɔõ'irã kimarapaka ɔoto, jia mija imamaka kĩarapaka imarĩ jijimakapi õ'orã ketarape. Sapi ãriwa'ri jijimaka yija ime yijaoka. Ikuɔaka Titore yijare bojaetarape: “ ‘Ba'iaja yija ima ã'mitiritirã Pablöre ba'iaja pupayu’, ãriwa'ri Corintokarãoka ba'iaja ɔupayurã. Supa imarĩ jimarĩ mire niariyapayu. Supabaatirãoka mire wãtawari miyapaika upakaja nabaarijayu”, ãriwa'ri kibojaetarape. Sã'mitiritirã, tẽriwa'ribaji jijimaka ñime mae.

⁸Supabaatirã bikija ɔapera mijare yipũatarapaka ĩatirã ba'iaja mija ɔuparapakakaka ña'mitirape. Imako'omakaja, “I'sia ɔapera yipũataberiri imakoɔerape”, ãriɔupajoabeyuka

yi'i. Paɸera mijare yipūatarapaka ɸoto, “Sīatirā ba'iaja napuparirāñu je'e”, ñarīpupajoakoperape. Imako'omakaja, ba'iaja mija puparapaka ñojimarīji mijareka so'rape. ⁹Supa imarī sīatirā ba'iaja mija pupayuaɸi āriwa'rimarīa jījimaka ñime. “Ba'iaja baarika ja'atagirā Tuparāre yapaika upaka oyiaja nabaarijaju mae”, kērietarapaka ā'mitiriwa'ri jījimaka ñime. I'supaka simarika Tuparāre yapamaka supa mijaro'si simarape. Supa imarī jiaro'si imarapakaja ba'iaja mija pupajoarapaka simamaka, “Yija paɸerapi ba'iaja nare yija baaberape”, yija āriɸupajoayu. ¹⁰Ba'iaja mabaaike itirā ba'iaja Tuparāre mare puparirūjeyu. I'supaka kibaamaka, saja'atagirā kiyapaika upaka oyiaja mabaakoro'si supa mare kibaayu. Supa simamaka ba'iaja mabaaike ye'kariatirā, tīmarīji mare kibaarūkia reka mare sakitāāyu. Sapi āriwa'ri ba'iaja puparijaribeyurā maime. Topi Tuparāre y'ribeyurā puri, ba'iaja nabaaikeka ba'iaja pupariko'omakaja, “Sayija ja'ataerā yijare miwayuīabe”, Tuparāre āribeyurā. Supa imarī kipō'irā a'rirūkimarīrā ñime. ¹¹Ōrikōrī je'e. Tuparāre yapaika upaka mijaro'si yo'orapaka itirā, ba'iaja mija puparape. Imako'omakaja jia yijaka imariyapawa'ri ñojimarīji jia mija jarape: “I'tojirāja, ba'iaja mibaarijayua mija'atabe”, mija watopekareka imakire mija ārāpe. Supabaatirā, “¿Dako baerā ñoaitakaja ‘Sareka kimaparū’, āñurā upaka mabaarape jee?”, ārika i'yopiayurā mija jarape. “Ñojimarīji oka yija jieberiripareaja, tīmarīji Tuparāre yijare baarāñu je'e”, mija āriɸupajoarape. Supa ārāparā imarī yire jiyipupaka ōriwa'ri jimarī yire mija iariyapayu. Supa imarī mija watopekarā ba'iaja baarapakire tīmarīji mija baarape ki'yopiyaokoro'si. Jia baaraparā mija imamaka oka imabeyua mijaro'si mae. ¹²Supa mija baarūkiakaka mijaro'si yo'orapaka imako'omakaja ba'iaja baarapakire, ba'iaja jūarimajire takaja pupajoawa'rimarīa sayo'orape. Tuparāre itaika wājītāji, “Rita, jia Pablora majiyipupayeyu”, āñurā mija imaokoro'si sayo'orape mijaro'si.

¹³Supa imarī yipapera itirā jia yire mija yi'yua majaroka ā'mitiritirā okajājia yija jayu. Supabaatirā, jaibaraka mijaka Titore imarapakaja simamaka, jia pupayuka kime mae. Jījimaka kimamaka itawa'ri, tērīwa'ribaji jījimaka yija jayu mae.

¹⁴Mija pō'irā ke'rirā baarapaka poto, “Jia mire e'etoritirā, Corintokarāre mire yi'rirāñu”, Titore nārītirape. Kire nārāpaka upakaja mija baarape. Supa imarī dikapi āriwa'ri kirokapi i'yopi'ribeyuka yi'i mae. “Jia mire nabaarāñu”, āriwa'ri Titore yija bojarapaka rita kire yija ārāpe mirākiyu. I'supakajaoka i'rākuri upakaja mijare yija bojarapaka rita simarape. ¹⁵Jia kika imarika yapawa'ri jiyipupakapi kire mija e'etorape. Supabaatirā jiajaoka kire mija yi'rape. Ritaja jia kire mija baaeka mirāka pūpajoabaraka jībaji mijare kiwayuīarāñu mae. ¹⁶Supa imarī, “Tuparāre yapaika upaka oyiaja baabaraka nimarāñu”, ārika jījimaka mijaka nime mae.

Wayuoka baairāre jījimakapi majeyobaaye'e

8 ¹Mija ā'mitipe yija jeyomarā. Ritaja Macedoniakarāⁱ Jesúre yi'yurā majaroka mijare yija bojaerā baayu. Nare wayuīawa'ri jia Tuparāre nare jeyobaatika upakajaoka aperedre jia oyiaja nabaarijaju i'rāoka. ²Rīkimakaja aperedre ba'iaja nare ka'wisijūarūjeko'omakaja jījimaka nime. Supabaatirā wayuitaka baairā imako'omakaja aperedre jeyobaatika pūpajoawa'ri rīkimakaja niñerū narēarape. ³I'sia jījimakapi narēarapaka yiñakoapi niarapaka simamaka, “Rita sime”, ñañu. Nijirūkia imarō'ōjirāja ijiko'omakaja wayuoka baairāre wayuīawa'ri, naro'sitaka tuikoepikakaka pariji nare nijirape. Nare sayijēberiko'omakaja niñerū yire nijirape wayuoka baairāre jeyobaawa'ri napō'irā saye'ewa'yaokoro'si. ⁴“Jesúre yi'yurā wayuoka baairāre Jerusalénreka imarāre yija jeyobaayu. Supa imarī ika niñerū naro'si mija e'ewa'pe”, ārika yijare sanaja'atarape, nare jeyobaatiyawa'ri. “Jījimaka naka yija imarāñu”, āriwa'ri supa nabaarape. ⁵“Ō'ōjirāja najeyobaakoepijika marā imabeyua”, yija āri'pūpajoarape sanarēaerā baarapaka rupu. Supa yija pūpajoarapaka imako'omakaja satērīwa'ribaji jia nabaarape. Sarēaerā baaeka ikupaka mamarī narāpe: “Jesús, yija ipamaki, miyapaika upakaja yija baarāñu”. Supabaatirāoka Tuparāre yapaika

---

ⁱ 8.1 La ciudad de Corinto se encontraba en la provincia de Acaya. Macedonia era la provincia al norte de Acaya.

upakaja baairā imarī, “Yijare mija bojarāka upakaja yija yi'rirāñu”, yijare narāpe. ⁶Supa imarī mijaro'sioka jījimakapi niñerū mija rēaika e'ebaraka Titore imaerā torā kire yija pūatarape. Ikijioka kime mamaritaka niñerū rēarikakaka mijare jaiū'murapaki. Supabaatirā jījimakapi samija rēaweærā, “Nare kijeyobaarū”, āriwa'ri mija pō'irā kire yija pūatarape. ⁷Supa imarī tērīwa'ribaji Tuparārikakaka jia ōñurā imarī, jia tokarāre mija jeyobaabe. I'supakajaoka, “Rita āñuka kime”, āriwa'ri, Jesucristore oyiaja jia mija yi'ririjayu. Supabaatirā kirika bojariroka ōñurā imarī, jia samija bojawārūyu. Supa baabaraka jimarī po'imajare jeyobaairā mija ime. Supabaatirā yijare jia wātatiyairā mija ime. Supa imarī wayuoka baairāre tērīrikaja wayuūawa'ri jia nare mija jeyobaabe.

⁸Mijare jā'merimarīa sime, bojarika simamaka supa ñañu. “Jerusalénreka imarāre yija jeyobaarāñu”, āriwa'ri Macedoniakarāre yijare ārāpaka mija ōrīrika yapawa'ri mijare sayibojayu. Sā'mitiritirā, “Maoka nare majeyobaaerā”, mija ārīrika yapawa'ri supa mijare yibojayu. I'supaka nare mija jeyobaamaka ĩatirā, “Ritaoka aperedāre wayuūairā nime”, mijareka ñarīwārūrāñu. ⁹“Jia mare baaiki kime maīpamaki Jesucristo”, āriwārūirā imarī, wayuoka baairāre jeyobaarika pūpajoairā mija imabe. Tuparāre imarō'orā tērīwa'ribaji imatiyaiki imako'omakaja mijare wayuūawa'ri saja'atitirā po'imaji kiṗo'ijirika. Ika ka'iarā kimariṗareaja wayuoka baaiki upaka kimaeka. Jia Tuparāka dakoa jariwa'ririmarīaja mija imaokoro'si.

¹⁰Jia mija imarika yapawa'ri mijare yokajāāerā baayu. Bikija o'rapajē'rā mija baaū'murapaka ate mija pūpajoarika yiyapayu. “Wayuoka baairāre majeyobaaerā”, āriwa'ri aperedā rupubajirā jījimakapi niñerū mija rēau'murape. ¹¹Mamarī jījimakapi samija baaū'murapaka upakaja mija rikaikarō'ōjirāja ĩjibaraka jījimakapiji samija rēawearika yiyapayu. ¹²Marikaika ko'aṗitorāja maijijika jia sime. Jeyobaarika yapawa'ri sakījika simamaka ĩrātiji oyiaja sime Tuparāro'si. Marikaika tērīwa'ribaji mare jēñebeyuka kime Tuparā.

¹³Mija rikaika pemawa'ribajirā aþerāre jeyobaatirā wayuoka mija baaerāmaria supā mijare ñañu. Ī'rātiji mija imaokoro'si supā mijare ñañu. ¹⁴Mija þuri maekaka wayuoka nabaaike þoto rīkimakaja mija rikayu. Supā imarī nare mija jeyobaabe. Ñamajī wayuoka mija baarāka þoto ĩ'rā ate rīkimakaja rikarāñurā je'e aþeyari. Supā simajīkareka mijare najeyobaarāñu. Supā baawa'ri ĩ'rātiji rikaokoro'si jia mija jeyobaabu'arāñu. ¹⁵I'supakajaoka Tuþarā majaropūñurā Moisés imaekakire bojaeka. Ikuþaka sāñu: “Rīkimakaja manā ayeekarā, kūþajī ayeekarāre sanapibaeka. Supā imarī kūþajī ayekoþekarāro'si nayapaeka upakaja simaeka, supabaatirā rīkimaka ayeekarāro'sioka sapiyia tuiberika”, āriwa'ri sabojayu.

“Titorākare jia mija e'etope”, Pablora ārika

¹⁶Mijare yijeyobaariyapaika upakajaoka Titore mijare jeyobaariyapayu. Tuþarāre i'supaka kire þupajoarūjeka simamaka, “Jia mibaayu Tuþarā”, kire ñañu. ¹⁷“Nare jeyobaaokoro'si naþō'irā me'þe ate”, kire ñapakā'ā, jia jījimakapi Titore yire yi'raþe. Supā kire ñarībeyukajikā'āja, mija þō'irā a'ririyaþatikiji kimaraþe. Supā imarī kiyapaika upakaja mijare ĩarī ke'rirā baayu mae.

¹⁸Titoka ĩ'rīka majeyomakire mija þō'irā yija þūatayu. Mija oñuka imarī, Jesucristorika bojariroka jia bojawaþu'atawārūiki kimamaka ritaja Jesucristore ā'mitiripēairā jia jiyiþupaka noñuka kime. ¹⁹Ñamajī Corintopi niñerū yija e'ewa'rirāka þoto, Jerusalénrā yijaka ke'rirā kire naþūatarape. Torā eyatirā wayuoka baairāre jeyobaawa'ri niñerū yija ĩjirāñu. Siatirā, “Ritaoka wayuoka baairāre jeyobaairā nime Jesúre yi'yurā”, yijareka þo'imajare āriþupajoarāñu. Supā imarī ĩ'rāoka maþpamaki Jesucristore najiyiþupayeerāñu. ²⁰“Rīkimakaja niñerū narēarapaka jia naba'iaribeyu”, āriwa'ri yijareka nakērājairika yaþabeyurā yija. I'supaka simakoreka ĩ'rīka yijaka a'rirūkika imatiiki. ²¹Ba'iaja yijare nakērājairika yaþaberwa'ri jia oyiaja yija baarāñu Tuþarāre ĩaika wājitāji, þo'imajare ĩaika wājitāji oka.

²²Supabaatirā imaki apika majeyomaki mija þō'irā naka yipūataerā baaiki ate. Kire oñurā imarī, “Jia ba'irabeiki

kime”, yija āñu. Īrākurimarā jia jeyobaaiki kimamaka supa yija āñu. “Jia yi'yurā nime Corintowejeakarā”, Titore āpakā'ā ā'mitiritirā mijare jeyobaarī ke'ririyaḡayū. ²³Supa imarī Titore, ĩ'ḡarā majeyomarāḡitiyika mija ḡō'irā yipūatarāñu. Jia Titore ōñurā mija ime. Yijeyomaki imarī, yuḡakaja mijare kiwārōrijayū. Majeyomarā ĩ'ḡarā kika imarā jia Jesúre yi'yurā. “Jia Jesucristore nayi'yu”, āriwa'ri Macedoniakarāre kika pūataekarā nime. Jia oka Cristore jiyipupaka noñu ĩ'ḡarā wātaja. ²⁴Mija ḡō'irā neyarāka ḡoto jia nare mija e'etorika yiyapayū. Supa mija baamaka, “Ritaoka nare okairā nime”, Macedoniakarāre āriḡupajoarāñu. Supa simamaka, “ ‘Corintokarāre jia nare e'etorirāñu’, ḡablōre yijare ārāḡaka rita sime”, narīḡupajoarāñu.

9 ¹⁻²“Jesucristore yi'yurā wayuoka baairāre jeyobaaokoro'si jiaḡi niñerū narēayū”, mijareka āñuka imako'omakaja mijaro'si sakaka yo'oerā baayu ruḡu. Acayaka'iareka, Corintorā imarāre bikija o'raḡajē'rā wayuoka baairāre mija jeyobaarika ḡuḡajoaū'murapakakaka jjimakaḡi ō'ōrā Macedoniaka'iakarāre yibojarijayū. Yibojaike ā'mitiritirā jjimaka jariwa'ri, “Maaoka wayuoka baairāre majeyobaaye'e”, ārika rikimarāja Macedoniaka'iakarāoka jjimakaḡi niñerū ĩjiriyapairā. ³⁻⁴Supa mijare āriko'omakaja yirupurō'ōḡi Titorākare mija ḡō'irā yipūataweiyū niñerū rēaweirika mijare najeyobaaokoro'si. Īrārimarā Macedoniakarāre yika jeyoariwa'rirāñu je'e aḡeyari. Supa simamaka Titorākare mijare jeyobaarāñu, “ ‘Rita sime wayuoka baairāre jeyobaaokoro'si niñerū rēaweatarā nimatiyu’, yijare merāḡaka simako'omakaja, niñerū narēaweabeyū ruḡu”, yija eyarāka ḡoto Macedoniakarāre yijare ārikoreka. “Jia wayuoka baairāre jeyobaarika yaḡairā nime”, aḡerāre yija āñua simako'omakaja supa mija baabesarākareka nawājītāji ĩ'yoa yija jūarāñu. Supabaatirā ĩ'supakajaoka mija jūarāñu je'e mijaoka. ⁵Supa simakoreka, “Yirupū a'riweitirā nare mija jeyobaaweiaḡe”, āriwa'ri majeyomarā Titorākare mija ḡō'irā yipūataweiyū. Niñerū mija rēau'murapaka mija rēaweakoro'si mijare najeyobaarāñu. Supa imarī torā yeyarāka ḡoto, sarēaweatika mija imarāñu. Supabaatirāoka, “Nojimarīji

samaĩjirika Pablore pakatayu”, ārĩrika imabesarāka. Jia wayuoka baairāre jeyobaariyapawa'ri jĩjimakaꝑi mija ĩjirijarirākareka jia simarāñu.

⁶Nare ĩjirā baaeka ikupaka mija ꝑupajoabe: Rĩkimaka ōterikiyapea ōtebeyuka, kūꝑajĩji ba'arika rikaiki. Rĩkimaka ōterikiyapea ōteiki ꝑuri rĩkimakaja ba'arika rikaiki. Ikuꝑaka ārĩrika sime: Wayuoka baairāre jeyobaarika yapawa'ri, jia ĩjirijayukare jia kijeyobaarāñu Tuparā. Nare jeyobaariyapabekaja kūꝑajĩ ĩjikire ꝑuri kūꝑajĩji sawapa Tuparāre ĩjirāñu. ⁷Supa imarĩ, “Ō'ōjĩrāja yija ĩjirāñu”, mija ārĩꝑupajoairō'ōjĩrāja mija ĩjirijape. Wātako'omakaja mija ĩjirākareka jiamarĩa simajĩñu. Supabaatirā mija ĩjiriyapaberiko'omakaja aꝑikare mijare pakatapakā'ā ā'mitiritirā, mija ĩjijĩkaoka jiamarĩa sime. Mija ꝑupakarāja ĩjirika yapawa'ri mija ĩjijĩka ꝑuri jia sime. Jĩjimakaꝑi aꝑerāre jeyobaaĩrāka jĩjimaka kime Tuparā. ⁸I'supaka simamaka mija yapaika ꝑemawa'ribaji mijare kija'atarāñu jia aꝑerāre mija jeyobaarijayaokoro'si. Jia nare mija baamaka ĩatirā mijare kija'ataika ĩ'rākuri upakaja dakoa jariwa'ribesarāka mijaro'si. ⁹Mija ĩabe. Ikuꝑaka sāñu Tuparā majaropũñurā o'oeaka:

“Imaki ĩ'rĩka Tuparāre jiyiꝑupayeeiki kirikaika wātatarimarĩaja wayuoka baairāre jeyobaarijayuka. Supa imarĩ jia kibaaeka mirāka ye'karirimarĩaja jia Tuparāre kire baajĩparāñu”, ārĩwa'ri sabojayu.

¹⁰Tuparā kime ōterikiyapea moterũkia mare ĩjiki. Ikijioaka kime ōterikiyapea saꝑi ba'arika ꝑo'imajare imaokoro'si ĩjiki. Supa baaiki imarĩ, ritaja mijare kija'atarijayu, saꝑi aꝑerāre jia mija jeyobaarijayaokoro'si. Mija jeyobaarijayuapĩ ārĩwa'ri rĩkimarā aꝑerāre jia kimarũjeyu Tuparā. ¹¹Supabaatirā dakoa jariwa'ririmarĩa rikatirā aꝑerāre jia ĩ'rākuri upakaja mija jeyobaarũkia mijare kija'atarāñu. Supa imarĩ torā eyatirā mija jeyobaaika nare yija ja'atarāka ꝑoto, “Jia mibaayu Tuparā”, ārĩka kire najiyiꝑupayeerāñu.

¹²Ika mija ĩjikapĩ jia majeyomarā Jerusalénrā wayuoka baairāre mija imarũjerũkitakamarĩa simarāñu. Supabaatirā mija baaikapĩ ārĩwa'ri, “Jia mibaayu Tuparā”, ārĩka jĩibaji kire najiyiꝑupayeerāñu. ¹³Supa mija baamaka, “Wapũju pakibekaja

ritaitaka Jesúrika bojariroka yi'yurã nime”, mijareka narĩpupajoarãnu. Supa imarĩ nare jeyobaatirã, aþerãre mija jeyobaarãka simamaka, jia Tuparãre najiyipupayeerãnu. ¹⁴Supabaatirã, “Mare najeyobaaerã Tuparãre nare jeyobaarapakapi, arĩwa'ri jia mare nabaayu”, narĩrãnu. “Jia yijare nabaayu”, arĩwa'ri jia jĩjimakapi Tuparãre mijaro'si najẽñeĩjirijarirãnu. ¹⁵Jia nare baarũkirã mija ima pupajoatirã jĩjimaka ñime. I'sia tẽrĩwa'ribaji jia mare baawa'ri Kimakire maro'si kipũataeka Tuparã. Sõnurã imarĩ, dika aþea marãkãã arĩrika imabeyua. Supa imarĩ maimaupatiji, “Jitaka mibaayu Tuparã”, kire marĩrijariye'e.

**“Tuparãre yire jã'meka upakaja kirika
bojariroka yiwãrõrijayu”, Pablora arĩka**

10 ¹Yi'i Pabla, oka mijaka jierika yapaiki imarĩ, ika mijare yibojaerã baaika mija arĩmitiririka yiyapayu. Po'imajare wayuñarimaji imarĩ, jiaþi Jesúre nare jairoyika upaka mijaka yijairiyapayu. Tokarã i'rãrimarã ikupaka yireka añurã: “Maka kima þoto kikirimakiji maka Pablora jairijayu. Aþerõõrã imatirã þaperapi maro'si kio'oika þoto þuri okajãjiþi maro'si sakio'oyu”, arĩka yireka najairijayu. ²I'supaka simamaka wapuþu ba'iaja yireka jairãre mija arĩmitiripẽatiya'si. Yire mija yi'ritiyabe, saþi arĩwa'ri mija þõ'irã eyatirã okajãjia mijare yijaikoreka. Supa mijare yijaiberikoperãkaoka, “Jesucristore yi'ribeyurã upaka Pablora ime”, añurãre þuri okajãjiþi yijairipupajoayu. ³Rita sime, mija upakajaoka þo'imaja yija ime. Jesucristore yi'ribeyurãka yija imarijayua simako'omakaja nimarijayu upakataka baarijaribeyurã yija ime. Supa simamaka, noñu upakaja pupajoatirã þo'imajare okabojirijayu upakamarĩa þakirimiji majaroka yija jaita'ruiirijayu. ⁴Tuparãre yi'ribeyurãre jia jaikopeika upakamarĩa tẽrĩwa'ribaji Tuparãrikapi þo'imajare yija wãrõrijayu. Nare yija wãrõmaka, “Wapuþu þakirimiji majaroka yija yi'rikopeyu ruku”, þo'imajare arĩwãrũrijayu. I'supakajaoka ritaja þakirimiji majaroka yi'yurãre yijare okae'emaka nare yija okatẽrĩrijayu sanaja'ataokoro'si. ⁵“Tuparãrika wãjia imamiji arĩmitiritirã jia kire norĩrũ”, añurã

imarĩ, jia napupajoakopeika wārōrimajare yija okatērīwārūyu Tuparāre jeyobaaikapi. Supabaatirā, “Aperā jībaji pupajoairā yija ime”, ārīpupajoawa'ri, napupajoaimiji Tuparāre nare ōrīrūjebeyu. Supa imarĩ yija wārōika yi'riwa'ri, napupape'yu. Supabaatirā Tuparāre yijare jeyobaamaka, Cristore yapaika upaka oyiaja pō'imajare yija pupajoarūjerijayu. ⁶Mija pō'irā yija eyarāka poto Jesucristore yapaika upakaja mija yi'rīrāka jia simarāñu. Kire yi'ribesarāñurāre puri napupape'yaokoro'si yija yaparāka upakaja yija baarāñu.

⁷Mija ima jia mija ĩawārūbe: Īrārimarā mija watopekārā, “Jesucristore pūataekarā yija ime”, āñurā. Supa āñurā imarĩ, “Pablorāka Jesucristore pūataekarāoka nime”, narīrū. ⁸“Maĩpamaki Jesucristore pūataekarā imarĩ, mijare okajāābaraka yija wārōyu”, ñañu. I'supaka mijare ñapakā'ā, “ ‘Yire na'mitiripēarū', ārīwa'ri supa mare kēñu”, yireka mija ārīpupajoayu je'e. “Cristore mija yi'yua bitatarikopakaja jībaji Cristore mija yi'rīrijayaokoro'si mijare yija jeyobaaerā, maĩpamaki Jesucristore yijare pūatarape”, ñañu. Supa simamaka, “Cristore pūataekakimarīka Pablore ime”, wapuju yireka nañuapi maki yire i'yopi'aberijiki. ⁹“Makīkirika yapawa'ri pāperapi okajājia mare kijaiipūarijayu”, mija ārīpupajoajikareka i'supakamarīa sime. ¹⁰Mija ĩabe. Īrārimarā mija watopekareka imarā yire jaiyuyebaraka, ikupaka nañu: “Pāpera maro'si kio'oikapi okajājia jaiko'omakaja maka kima poto puri wayuoka Pablore baaroyi”, nañu. “Supabaatirāoka yijare kiwārōika poto, ā'mitirijiyubeyua upaka kijaikoperoyi”, ārīka yire najaiyuyerijayu. ¹¹I'supaka yireka jairijayurā: “Maka kimabeyu poto pāperapi okajājia mare kijaika upakajaoka maka kimarāka poto mare kibaarāñu je'e”, narīrū.

¹²Imako'omakaja mija pō'irā ĩrārimarā, “Tērīrīrā marākā'ā mabaaberijika yija ime”, napuparō'ōpi āñurā. Supabaatirā, “Aperāre tērīwa'ribaji Tuparāro'si jairimaja yija ime”, āñurā nime, i'supakataka ārīrika pē'yoiki, yi'i puri. Natiyaja nima ĩaiyutirā, supa narīrijayu. I'supaka napupaka nareka imamaka, rukubaka napupajoayu. ¹³I'supakajaoka, “Ritaja ĩrāweje jariwa'rīrimarīaja pō'imajare yija wārōerā Tuparāre yijare pūataeka”, ārībeyurā yija. Ikupaka sime:

Jesucristorika wārōrimajare imabeyurō'ōrā Tuṗarāre yijare pūataeka, Corinto sime ī'rāweje. Suṗa imarī, “Kijā'meikapi mijare yija wārōyu”, mijare yija ā'rīrijayua rita sime. ¹⁴Mijare yija wārōmaka, “¿Dako baaerā Pablorākare mija ā'mitiyu?”, mijare nariko'omakaja, nare ruṗubajirā Jesúrika bojariroka mijare yija wārōū'murape. Mija ṗō'irā Tuṗarāre yijare pūataberirikareka ṗuri, “Mijare wārōirā yija ime”, mijare yija ā'rīberijāēeka. Mijare wārōrimaja yija imaerā Tuṗarāre mija ṗō'irā yijare pūataeka. ¹⁵Suṗabaatirāoka ī'rārīmarāre jaikoṗeika uṗakamarīa yija jaiyu. Aṗerāre nare wārōmaka Jesucristore ṗo'imajare yi'yua īatirā, “Nare yija wārōmaka i'suṗaka nime”, ā'rīṗakirijaribeyurā yija. Ikuṗaka yija yaṗayu: Jia Jesucristore yi'yurā mija jarirāka rīkimabaji ṗo'imajare Jesúrika bojariroka yija bojarānu. ¹⁶Suṗa imarī i'suṗaka simarāka ṗoto mija a'riwa'ribajirā imarāre Jesucristorika bojariroka bojarī a'ririka yija yaṗayu. Wārōrimajamatorā yija eyarāka, Jesúrika bojariroka ā'mitirikoribeyurāre sayija wārōrāka ṗoto, “Ikuṗaka jia nare yija wārōrape”, yija ā'rījika jia sime. ¹⁷I'suṗaka jījimakapi nabaarijayuakaka ī'rārīmarāre jaikoṗeko'omakaja, ikuṗaka sabojayu Tuṗarā majaropūñurā o'oeka: “Maṗuṗayariji mabaaikakaka jījimaka bojabeekaja Tuṗarāre maro'si baarijayuakaka takaja jījimakapi mabojarijariye'e”, āriwa'ri sabojayu. ¹⁸Suṗa imarī, ī'rīka, “Jia wārōiki nime”, kērīkoṗejīka, dakowapamarīa sime. “Ī'ī kime jia wārōiki”, Tuṗarāre ā'rīrijayukare ṗuri, “Jiitaki kime”, marīwārūyu.

**“Pakirimiji majaroka wārōrimaja Tuṗarāre
pūataekamarīā nime”, Pablore ārika**

11 ¹“Imatiyaiki nime”, ārika aṗerāre bojabaraka ōrīṗūabeyurāre ānu uṗaka yijaiko'omakaja yire mija ā'mitiripēarika yiyapayu ruṗu. I'suṗaka mija ṗō'irā ṗakirimiji majaroka wārōirāre ā'mitiparaka mija rakajepāāika uṗakaja yireoka mija rakajepāābe. ²Jesucristore takaja mija ā'mitiripēarijaririka yiyapayu. Mia: Ī'rāko rōmo aṗikaka baakoribeyuko kotīmi imarukikaka takaja koṗuṗajoayu. Koima uṗakajaoka Cristore oyiaja ā'mitiripēairā mija ime.

Yi'i imaki supa mija imaerã mamarĩ mijare wãrõũ'murapaki. Supa imarĩ Tuparãre pupajoaika upakajaoka mijare yipupajoayu. “Jesúre na'mitiripëarija'ata'si”, ãrĩwa'ri supa yibaarijayu. ³Mia. Bikija Satanás ãnakarã ña'rĩjãitirã Evare jia kijaiapakika. “I'supakajaoka nare kibaarãnu je'e apeyari”, mijareka ñarĩpupajoayu. “Jia Jesucristore õnurã imako'omakaja pakirimiji majaroka ã'mitiritirã Jesucristore jia nayi'ribesarãnu je'e”, ãrĩwa'ri ba'iaja mijareka yipupayu. ⁴Ikupaka sime: Aperã wapukotorõ'õpiji wãrõrĩ netamaka, “Ikupaka Jesúre ime”, ñarĩka upakamarĩa nawãrõko'omakaja jijimakapi nare mija ã'mitiyu. I'supakajaoka yija wãrõika ã'mitiripëawa'ri Espiritu Santore mijare ña'rĩjãikarã imako'omakaja, kima upakamarĩakaka mijare nabojapakã'ã, “Rita, supa kimekã'ã”, mija ãnu. Supabaatirãoka, “Ikupaka ba'iaja mabaaike wapa Jesucristore maro'si wapaĩjika”, ñarĩka upakamarĩa nawãrõko'omakaja nare mija ã'mitiririjayu. ¿Dako baaerã jijimakapi napakikamajaroka mija ã'mitiyu je'e? ⁵“Tuparãre pũataekarã aperãre tẽrĩwa'ribaji õnurã yija ime”, ãrĩka nawãrõrijarikopeyu. Supa ãnurã imako'omakaja, “Yibo'ibajirã imabeyurã nime”, ñarĩpupajoayu. ⁶Jia jaiwãrũtiyairãre jaika upaka jaiberiko'omakaja Tuparãrika bojariroka jia õnuka ñime. Supa simamaka kimajaroka jia mijare yibojawapu'atawãrũrape. Īrãkurimarĩa yire ã'mitirika mirãrã imarĩ, “Jia Tuparãrika õnuka Pablora ime”, yireka ãrĩwãrũirã mija.

⁷Tuparãrika bojariroka mijare yiwãrõrapaka poto sawapa mijare jẽneberapaki yi'i. Supa yibaamaka, “Imatiyairãre baaika upakamarĩa baaiki kime”, ãrĩwa'ri yire mija jaiyuyeyu je'e. “Tuparãka jia nimarũ”, ãrĩwa'ri wapamarĩaja jia mijare yijeyobaarape. ¿Yaje jiamarĩtakaja sime bai je'e i'supaka mijare yibaarapaka? Jẽno'o, jia baawa'ri supa mijare yibaarape. ⁸Aperã Jesúre ã'mitiripëairãre niñerũ yire pũatarapaka e'etoritirã mijare wãrõbaraka ñimarape. Mijare jẽnebeyuka ñimako'omakaja, apetata Cristore yi'yurã yire sapũataraparã. ⁹Mija põ'irã ñimarapaka poto wayuoka yibaarape. Imako'omakaja mija põ'irã jia ñimaerã, “Yire mija jeyobaabe”, mijare ãrĩberapaki yi'i. Macedonia ka'iarã Cristore

yi'yurã mija þõ'irã eyatirã jia ñimawãrũerã wayuoka yibaaika yire nijirape. Ì'rãkurioka niñerũ mijare jẽñeberapaki y'i. Maekakaoka. ¹⁰Wãjia yipupaka Jesúre jarirũjeka imarĩ, wãjia kibojaeka upakaja mijare yibojayu. “Mijare sawapa jẽñebekaja yiwãrõrijayu”, ñañu. Supa ñañuapi jijimaka ñime. Ì'rãrimarã Acayaka'iakarã Corintorã yire jaiyuyekoþeika marã imabeyua. ¹¹Mijare jẽñebeyuka imarĩ, ¿mijare wayuĩabeyuka ñime bai je'e? Jẽno'o i'supakamarĩa sime. Mijare wayuĩatiyaiki imarĩ, supa yibaayu. Tuparãoka jia sõñuka supa mijaka ñima.

¹²Supa imarĩ mijare wapa jẽñerimarĩaja yiwãrõrijarirãñu. Wapuju pakirika wãrõrimaja þuri sawapa mijare jẽñerijayurã. “Tuparãro'si Pablorãkare ba'irabejijika upakaja yija ba'iraberijayu”, narĩpakika mija ãrĩwãrũokoro'si, wapamarĩaja mijare yija wãrõrijayu. ¹³Tuparã apõstolrãkamarĩrã ñime supa baairã. Pakirimaja imarĩ, “Jesúrika bojariroka yija wãrõerã kipũataekarãoka yija ime”, narĩpakirijayu. ¹⁴I'sia narĩrũkia õritikaja ñimarape. Satanásoka ángelrãka jia baairã upaka pemakotowiyuka aþerikuri, þo'imajare þakiokoro'si. ¹⁵“Kire yi'yurã þuri kopakaja kiupaka jayurã”, mijare ñañu. Supa imarĩ, “Tuparãro'si yija jã'meika simamaka ikupaka mija baabe jia kika mija imaokoro'si”, ñañu Satanáro'si ba'irabejirimaja þo'imajare þakibaraka. I'supaka nabaakapi, “Jia Tuparãro'si ba'irabejirã ñime”, þo'imajare ãrĩpupajoarika nayapayu. Ba'iaja nabaaka wapa tẽrĩrikaja Ì'rãrĩmi ba'iaja jũarũkirã ñime.

“Jesúro'si ba'irabejirimaji imarĩ, ba'iaja yijũarape”, Pablöre ãrika

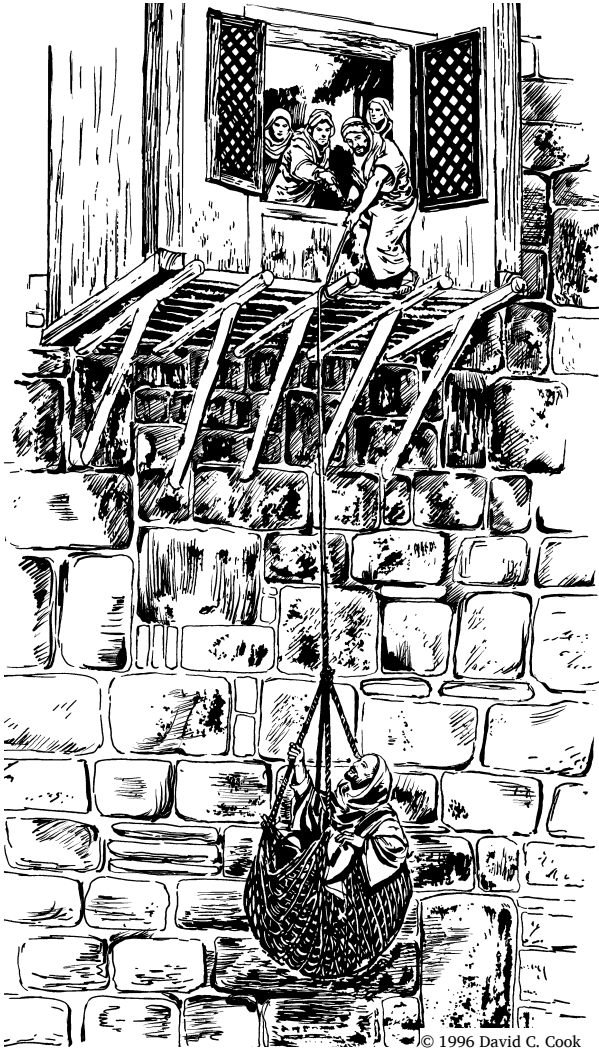
¹⁶Ikupaka jairũkimarĩka imako'omakaja Ì'rĩka, “Ikupaka jia baaiki ñime”, ãrĩwa'ri bojataparimaji upaka yijairã baayu. I'supaka yijaikoþeko'omakaja, “Jia õrĩpũabeyuka kime Pablo”, yireka mija ãrĩpupajoa'si. I'supaka simaberikoþerãkaoka, “Jia õrĩpũabeyuka upaka Pablöre jaiyu”, yireka mija ãrĩkoþeko'omakaja, i'supaka yijairãñu. Kopakaja þakirimajaroka wãrõrimajare ã'mitiyurã mija ime. Supa imarĩ nare mija ã'mitiririjayu upakajaoka yire mija ã'mitiripẽabe ruþu. ¹⁷Ika mijare yijaika upakamarĩa mijare jajijiki

maĩpamaki Jesucristo p̄uri. Kiupaka jaibekaja õrĩpũabeyurãre jairijayu upaka yijaiyu. ¹⁸Ritaja wejeareka imarã upaka, “Ikupaka jia baairã yija ime”, añurã mija watopekara ima simamaka nupakaja mijare yijairã baayu yi'ioka. ¹⁹“Jia õnurã yija ime”, añurã imako'omakaja, “Tuparãre pũataekarã yija ime”, ãrĩwa'ri õrĩpũabeyurãre jaika mija ã'mitirip̄earijayu. Supa imarĩ yiroka mija ã'mitirirãnu je'e. ²⁰Naḡoyarã upaka mijare naba'iariko'omakaja nare mija e'etoririjayu. “Mijare yija wãrõika wapa yijare mija wapaĩjibe”, mijare narĩrijayua akata'abekaja nañu upakaja nare samija ijirijayu. Supabaatirã jia nimarijarirũkitakaja pupajoatirã nayapaika upakaja mijare nabaarũjerijayu. Supabaatirãoka mija ĩparimarãtarã upaka mijare naba'iaririjayu. I'supakajaoka jia nare mija yi'ribeyu p̄areareka mijare naḡemaḡaarijayu. Ritaja i'supaka mijare nabaako'omakaja rũribekaja nawãrõika mija ã'mitirip̄earijayu. ²¹“Okajãjimarĩrã nime”, yijareka añurã imarĩ, mijare nabaarijayu upakaja yija baawãrũbeyu. ĶI'supaka mijare yija baabeyua, jiamarĩa ruku sime je'e mijaro'si? Mae ate ĩ'rãrimarã, “Ikupaka jia baairã yija ime”, ãrĩwa'ri bojataparimaja upaka mijare yijairã baayu. I'yorimarĩaja i'supaka nañua simamaka, yi'ioka i'supakaja yijaiye'e.

²²Hebreotatarã imarĩ, “Aḡerãre tẽrĩwa'ribaji imatiyairã yija ime”, nañu. I'supaka narĩkoḡeika marã imabeyua, hebreotatakijioka ñime. Aḡea, “Israelka'iakarã imarĩ, Tuparãrirã yija ime”, nañu. Yi'ioka Israel ka'iakakiji ñime. Supabaatirã, “Abraham riparãmerã yija ime”, nañu. Abraham rĩparãmijioka ñime yi'ioka. ²³Supabaatirãoka, “Jia Jesũro'si ba'irabeĩjirã yija ime”, nañu. (I'supakaja õrĩpũabeyuka upaka yijairijayu yi'ioka.) Nare p̄emawa'ribaji Jesũro'si ba'irabeĩjirimaji ñime. Mija ĩabe. “Cristoro'si yija ba'irabeĩjiyu”, wapuju nañua simako'omakaja yi'i p̄uri jimarĩ kiro'si ba'irabeĩjirijayuka. Supabaatirã nare p̄emawa'ribaji wẽkomaka imariwi'iarã ḡo'imajare yire taarijayu, Tuparãrika yiwãrõrip̄areaja. I'supakajaoka nare tẽrĩwa'ribaji yire naḡajeroyirape. Supabaatirã ĩ'rãkurimarĩa yire jããrika nari'kakoperape. ²⁴Ĩrãpitarakakuri yire nañi'arape. Yire nañi'aroyirapaka rakakaja treinta y

nueve rakakuri ajeaḗi yire naḗajeroyirape. ²⁵Supabaatirã maekarakakuri tĩmarĩtakaja yapuapi yire naḗajerape. Supabaatirã yire jãæerã ĩ'rãkuri ãtapi yire najããbarekoperape. Sapi ya'rapaka waḗuru maekarakakuri ña'mirapaka. ĩ'rãkuri yiña'mirapaka ḗoto ĩ'rãrĩmi supabaatirã ĩ'rã ñami riapakiakareka yapuarã ñi'aji'aekaki ñimarape. ²⁶I'supakajaoka jimarĩtakaja Tuparãrika bojariroka wãrõtاپabaraka yituroyirape. Turitاپabaraka tẽrĩrikaja werika yijũarijaju. Ōrĩkõrĩ, riaka werikirõ'õ, kareba'arimajare werika imarõ'õ yituritاپaroyirape. Supabaatirã yitã'omaja imako'omakaja werika imarã ḗõ'irã, supabaatirã apetatarãre werika imarõ'õrã yituritاپaroyirape. I'supakajaoka wejea jo'baka werika imarõ'õrã, wejemato, riapakiaka werika imarõ'õrãoka yituritاپaroyirape. Supabaatirã waḗuju, “Jesũre ã'mitiripẽairã yija ime”, ãrĩko'omakaja werika imarã watoḗekarã yituritاپaroyirape. ²⁷Ba'ariwapa jẽnebeyuka imarĩ ka'wisika ba'irabebaraka niñerũ tõḗoerã, ĩ'rãkurimarĩa kãrĩrimariãja yiwãrĩroyirape. ĩ'rãkurimarĩa ba'arika, okoa yiro'si imaberiroyirapaka imamaka, aḗerikuri ḗuri kẽ'sitakaja ñimaroyirape. Supabaatirã rĩkimaka jariromarĩka imarĩ, jimarĩ jijia yijũaroyirape.

²⁸I'supaka ñimakaka takajamarĩa ba'iaja yipuparape. “¿Marãkã'ã nime ruku aḗewejeekarã Jesũre ã'mitiripẽairã? ¿Yaje rita jia kire nayi'ririḗaju ruku?”, ãrĩpupajoabaraka jimarĩa ba'iaja yipuparijaju. ²⁹Jesucristore jia ã'mitiritiyabeyurã imarĩ, ba'iaja baabaraka, ba'iaja naḗupayua ñiaika ḗoto, nupakaja ba'iaja yipupayu yi'ioka. Supabaatirã Jesũre ã'mitiripẽaikire ba'iaja baarũjeirãka ḗuri boebaka ñime. ³⁰Yibaaikakaka jairika yiro'si simajĩkareka ritaja ka'wisika yire o'rapaka ã'mitiritirã, “Okajãjimarĩki kime”, ĩ'rãrimarãre ãñuakaka yijairã baayu. ³¹Ika mijare yibojaika, “Rita ḗablore ãñu”, Tuparãre yireka ãrĩwãrũyu. Maĩpamaki Jesús ḗaki majiyipupayeejĩparũkika kimamaka, kĩaika wãjitãji ritaitaka mijare yibojaju. ³²Ikupaka yijũarape: Damasco wãmeika wejearã ñimarapaka ḗoto, “ḗablore ñi'atirã wẽkomaka nabaarũ”, ãrĩwa'ri, wejeta'irõ'õrã ima koperekarã surararãkare kipũatarape, tokaki ĩḗi

(2 Corintios 11.32-33)

Aretas rokajite jā'meiki. ³³Yire wēkomaka nabaarika yapako'omakaja yire nare kiñi'arūjewārūberape. I'sia wejea ta'tekarā kūpajika kopereka imaraparō'opi pi'iupakapi yire jāātatiṛā aṛepē'rōtorā yijeyomarāre yire ruetarape. Okajājimarika ñimako'omakaja Tuparāre yire jeyobaarapaka simamaka topi yiru'rape.

**Makārārũñuroka upakapi Tuparäre
imarõ'õ Pablöre kiarũjerape**

12 ¹Naṗuṗayariji ṗuṗajoatirã ṗakirimajaroka wārõrimajare mijare bojarika yiyapabeyu. Imako'omakaja, “Tuparäre ṗũataekaki Pablöre ime”, yireka añurã mija jariberiko'omakaja makārārũñuroka upakapi Maĩpamakire yire beaeka mirākakaka mijare yibojaerã baayu mae. ²⁻³Mabo'ikakuri ṗiyikuku kimarõ'õrã Tuparäre yire e'leeyarapaka be'erõ'õ botarakaou'ṗuaräre'earirakakuri wejeje'rãka seyawa'yu mae. Torã yire ke'eeyaeka be'rõ, “Ikupaka baatirã yire ke'eeyaeka”, ārĩwārũbeyuka yi'i. ¿Yaje rita, ritikataka yire ke'ewa'rapē jee, yipupakatakaja ke'ewa'rapē je'e aṗeyari? Tuparã ĩ'rĩkaja sõñuka. Rita sime, “I'supaka baatirã yire ke'eeyaeka”, ārĩwārũberiko'omakaja, “Jiirõ'õrã Tuparäre yire e'leeyaeka”, ñañu ate. ⁴Torã yeyarapaka ṗoto okapi mabojawārũbeyua ña'mitirape. Torã ña'mitirika mirãka, yire bojarũjebeyuka Tuparã. ⁵I'supaka yiro'si simarapakapi, “Õrĩṗũatiyaiki ñime”, ārĩjĩka upaki imakoṗeko'omakaja supa ñarĩbeyu. Yipupayariji ṗo'imajare yijaika ṗoto tẽrĩrimarĩka ñima nare yijairijayu. ⁶“Ikupaka yiro'si simarape”, ārĩka jĩjimakapi ṗo'imajare yibojataparikareka, ṗakirimaji upakamarĩa ñimajããeka ṗakirimajaromarĩa bojaiki imarĩ. I'supaka simako'omakaja, “Ikupaka yiro'si simarape”, ārĩwa'ri tẽrĩritaki upaka jĩjimakapi ṗo'imajare sabojatapabeyuka yi'i, “Aṗerã ṗemawa'ribaji õrĩṗũatiyaiki Pablöre ime”, yireka narĩrika yaṗaberiwa'ri. I'supaka ñimaberiko'omakaja jia yibaarijayua ĩatirã, yiwārõrijayu a'ĩmitiritirã, yire norĩrika ṗuri yiyapayu. ⁷Makārārũñuroka upakapi Tuparäre yire bearapaka tẽrĩrikaja imatiyaikakaka simarape. I'supaka beako'omakaja, “Aṗeräre tẽrĩwa'ribaji imatiyaiki ñime”, ñarĩrika yaṗaberiwa'ri Satanárikakaka risirika yire rĩkarapakareka Tuparäre yire ĩarĩrĩberape. ^jSupa imarĩ

^j 12.7 Aunque esta traducción dice “risirika”, Pablo no explicó de qué debilidad o enfermedad sufría, simplemente usaba la figura “una espina en mi carne”.

p̄ota mare p̄aaka be'erō'ō maka'wisijūarijayu up̄aka yire simarijayu. ⁸“Risirika yire mibayabe”, āriwa'ri maekarakakuri Maīpamakire yijēñekoperape. ⁹I'supaka kire n̄apakā'ā, ikup̄aka yire kiyi'rape: “Jēno'o, mire yibayaberiko'omakaja, mire yiwayuūaikap̄i āriwa'ri yijeyobaarika takaja miyap̄ayu. Mia, marākā'ā baaberijika mima p̄oto jibaji mika imawa'ri mire jeyobaarimajiro'siji n̄ime”, kērāpe. Sup̄a imarī n̄imakaka j̄ijimakap̄i yijairijayu. Imako'omakaja, “Cristore kire ja'ataikap̄i jia kiro'si Pablora ba'iraberijayu”, p̄o'imajare yireka āriwārūyu mae. ¹⁰I'supaka simamaka Cristoriki imarī, marākā'ā baaberijiki imako'omakaja yip̄up̄aka p̄uri jia ima. Ī'rākurimarīa ba'iaja p̄o'imajare yire jaiwā'imarāpe, “Ki'yop̄i'rirū”, ārika. Sup̄abaatirāoka yiyapaika imaberiroyirap̄aka yiro'si. I'supakajaoka ĩ'rākurimarīa jajua p̄o'imajare yire baata'arape. Sup̄abaatirā Jesurika bojariroka yiwārōmaka, ĩ'rākurimarīa ka'wisika yijūarape. Imako'omakaja j̄ijimaka n̄ime āriḡup̄ajoabaraka, “Marākā'ā baawārūberiwa'ri iamarīa imarāka Cristore jeyoariyap̄atijayu”. Sup̄a simamaka rikitubamarīa n̄imakoḡeikareka jia Cristore yire jeyobaayu.

¹¹Kop̄akaja ōriḡūabeyuka up̄aka yimajārobojawaye. “Yija p̄ō'irā Tup̄arāre p̄ūataekaki imarī, mare wārōrimaji Pablora ime”, mija āriḡbeyua simamaka n̄oñu up̄akaja sup̄a mijare n̄añu. “Wap̄amarīki Pablora ime”, Tup̄arārika wārōkoḡeirāre yireka āñu up̄akaja n̄imajāēeka Tup̄arāre yire jeyobaaberirikareka. Sup̄a simako'omakaja, “Jiitaka wārōrimaja nime”, mija ārikoḡeirā p̄uri yire pemawa'ribajimarīrā nime. Sup̄a imarī, “Tup̄arāre kire jeyobaamaka jia Pablora mare wārōyu”, mija āriḡi imakoḡerape. ¹²Mia, ap̄ōstol imarī, mija p̄ō'irā n̄imarap̄aka p̄oto maikoribeyu up̄aka ima mijare yibearijarape. Ī'rākurimarīa samija ĩaeka simamaka, “Rita oka, Tup̄arāre p̄ūataekaki Pablora ime”, yireka mija āriḡi imakoḡerape. ¹³“Aḡerā Jesucristore ā'mitirip̄ēairāre jiyip̄up̄ayeeko'omakaja, mare p̄uri Pablora jiyip̄up̄ayeebeyu”, mija āñua ḡrita sime bai je'e? “Yire mija jeyobaabe jia n̄imaerā”, aḡerāre n̄arāp̄aka up̄aka mijare āriḡberap̄aki imako'omakaja ĩ'rātiji oyiaja jiyip̄up̄aka mijare n̄oñu. I'sup̄aka simako'omakaja, “Aḡerāre

kijēnerapaka upakaja, yijare kijēneri imakoperape”, āriwa'ri yireka mija jairijayu. ¿Yaje rita ba'iaja mijare yibaarape je'e? Ba'iaja mijare baaberapaki imarī, marākā'ā baatirā, “Jiamarīa yibaarapakareka yire mija wayuīabe”, mijare nārīwārūbeyu.

¹⁴Ī'pakuri mija pō'irā yituritika. Supa imarī maekarakakuri mija pō'irā turirī a'yaokoro'si mae puritaka yipupajoaū'muyu ate. Ōrīkōrī: Makarāirā puri namakarāre yapaika tōpōerā niñerū jierijayurā. Me'rārījaka puri napakiarāro'si i'supaka baabeyua. Sapī āriwa'ri yimakarā upaka yiro'si mija imamaka, mija pō'irā nīmarāka poto niñerū mijare jēñebesarāki yi'i. Mijare puri jia yika mija imarika yiyaparāñu, jia mijare yiwārōmirirīkawa'yaokoro'si. ¹⁵Mijare wayuīawa'ri mijare yijeyobaariyapayu. “Jesúre na'mitiripēarū”, āriwa'ri ritaja yibaawārūika upakaja yirūrītiyaika rō'ōjīrā mijare yijeyobaarijarirāñu. Jia mijare wayuīaiki nīmamaka yire mija wayuīabesarākareka, ba'iaja yipuparirāñu.

¹⁶Mijaka nīmarapaka poto dakoa mijare yijēneberapaka ōñurā mija ime. Imako'omakaja, “Ritaja pakirika jia ōñuka imarī, Pablōre mijare pakiyu mijareka niñerū karee'eokoro'si”, ĩrārīmarāre yireka āñu je'e. ¹⁷“Ma pō'irā kipūataraparāpioka Pablōre mare pakirape”, ¿mija āri'pupajoayu bai je'e? Jēno'o mijare pakiberapaki yi'i. ¹⁸Apika Jesúre ā'mitiripēaikipitiyika Titore mija pō'irā yipūatarape niñerū mija rēawearika najeyobaaokoro'si. ¿Yaje Titore mijare pakirape je'e? Jēno'o mijare pakiberapaki kime. Yupakaja jia pupajoaiki imarī, mijare jeyobaariyapawa'ri jia Tuparārika bojariroka mijare kiwārōrape, niñerū mijare jēñebekaja.

¹⁹“Ba'iaja baabeyurā nime”, yijareka āriwa'ri jījimaka yijaka mija imaokoro'si takamarīa, supa mijare nāñu. Iku'paka simatiyayu, ōrīkōrī: Jesúrīrā imarī, kiyapaika upakaja mijare yija jairijayu Tuparāre ĩaika wājītāji. Mija ā'mitipe yija jeyomarā. Ritaja mijare yija bojarijayua, “Jiibaji Jesúre na'mitiripēarijarirū”, āriwa'ri mijare sayija bojayu. ²⁰Mijareka pupajoabaraka ba'iaja yipuparijayu. “Mija pō'irā yeyarāka poto ba'iaja baabaraka mija imarāka nīaeyarāñu je'e apeyari”, mijareka nārīpupajoarijayu. Wapabu'abaraka, a'perāre oakiparaka mija imarāka nīaeyarāñu je'e. I'supakajaoka

boebaparaka, supabaatirā rakakaja napupajoaika upakaja baawa'ri jia jeyoaribekaja mija imaoka ñiarāñu je'e. Okabaabu'abaraka, wapuju jaijairika baabaraka mija imarāka ñiarāñu je'e. Aperāre tēriwa'ribaji pupajoirā upaka baabaraka, rakakaja pupajowa'ri rukubaka jaibaraka mija rēñua ñiaeyarāñu je'e apeyari. Supabaatirā, “Jesúre yapaika upakaja baabekaja nimarāñu je'e”, ñariñupajoaika upaka mija imamaka iatirā mijaka yiboobarirāñu. I'supakajaoka jjimaka yika mija imabesarāñu je'e mijaoka. ²¹Ate mija pō'irā yeyarāka poto ba'iaja baabaraka mija ima ñiaeyarākareka, “Nare yiwārōrapaka upaka yi'ribeyurā nime”, āriwa'ri Tuparā wājiti y'i'yopi'rirañu. Supabaatirā, “Bikija rikimarāja ba'iaja nabaeka saja'atabekaja dajaka nabaarijau je'e apeyari. Supabaatirā ba'iaja rōmijāre nabaariwā'imarīrijau. Napupajoirijau upakaja wāārō'ō ba'iaja nabaarijau ruḡu”, āriwa'ri ñiaeyarāka, ba'itakaja yipuparirāñu.

Ika pāperapi piyia jia Pablōre nare okajāēka

13 ¹Ika ya'rira baaikapī maekarakakuri mija pō'irā yeyarāñu. Torā yeyarāka Tuparā majaropūñu o'oekarā āñu upakaja yibaarāñu. Mia je'e: “I'rikare ba'iaja baamaka iāekarā 'Rita sime, i'supakajaoka kibaarape', āñurā i'parā, maekarakamarā imajikareka, okajierika sime kika”, āriwa'ri sabojau. ²Bikija i'pakuri mija pō'irā yiturapakareka, ba'iaja baairāre jia yokajāērape, “Ba'iaja nabaika naja'atarū”, āriwa'ri. Mae mija pō'irā imaberiko'omakaja pāperapi, “Ba'iaja mija baaika mija ja'atabe”, ñañu ba'iaja baarijayurāre. Aperāpitiyika ba'iaja baabaraka nimamaka ñiaeyarākareka, ba'iaja nabaika wapa timariji nare yibaarāñu. ³“ Rita Cristore ōñuapi mibojarijau', yija āriwārūokoro'si, Cristorika yijare mibeabe”, mija āñua sime. I'supaka simamaka, kirikapī timariji nare yibaamaka iawa'ri, “Cristore jā'meika upakaja jairijayuka Pablōre ime”, yireka mija āriarāñu je'e. Mijaka okajājimarīa imabeyuka Cristo. Ba'iaja baairāre jiamarīa jūaokoro'si kirika baabearimaji kime. ⁴Mupaka pō'iki imako'omakaja, yapua tetaekarā kire napatakīaeka simamaka, okajājimarīki upaka Cristore reyaeka mija ōñu.

I'supaka kire nabaako'omakaja, Tuparārikapī āriwa'ri ōñia kime mae. Cristorirā imarī, kiupakaja okajājimarirā yija ime pō'imajare yijare ĩamaka. Supa simako'omakaja kirirā imarī, Tuparārikapī āriwa'ri kiyapaika upakaja yija baarijayu. Sapī āriwa'ri mija pō'irā ba'iaja baairāre tīmarī yija baarāñu, jia nayi'rirū āriwa'ri.

⁵⁻⁶Jia mija ōpe. Cristore mija yi'yua pūpajoatirā, “¿Yaje rita Jesucristore yi'yurā maime?”, mija āriūpajoabe. “¿Mija pūpakareka Cristore ña'rījāikarā mija ima ōrībeyurā bai je'e mija?” “Jesúre maupakarā ña'rījāiberikarā maime”, āñurā pūri kire yi'ribeyurā nime. Imakopekō'omakaja, “ ‘Cristore yija yi'yu’, mija ārirāñu”, ñariūpajoayu. Supa imarī mamarītaka kirika bojariroka mijare yija bojarapaka ā'mitiritirā jia kire mija yi'rapaka simamaka, “Rita, Cristore nare ōrīrūjeikapī Pablorākare yijare bojarijayu”, āriwārūrā mija ime. ⁷Ba'iaja baabaraka mija ima yija ĩaeyarākareka, Cristore yijare jā'metika imarī, jiamarīa mijare yija jūarūjerāñu. I'supaka mijare yija baarākareka, “Cristore nare jā'meikapī supa Pablorākare mare baayu”, mija āriwārūrāñu. Jiamarīa mijare baariyapaberīwa'ri ba'ia mija baakoreka Tuparāre mijaro'si yija jēñejirijayu. Supa imarī Tuparāre yapaika upakaja mija baarākareka pūri, ba'iaja mijare yija baabesarāñu. Supa mijare yija baabepakā'ā ĩatirā, “Yaje ruku Cristore jā'meikapī tīmarīji yijare nabaajīñu”, yijareka mija ārikopejīkaoka, marā imabeyua. I'supaka simako'omakaja kiyapaika upaka oyiāja mija baarikatakaja yija yapayu. ⁸Supa imarī mija pō'irā yija eyarūki rupu kiyapaika upakaja baatiirā mija imarākareka pūri kijā'meikapī ba'iaja mijare yija jūarūjebesarāñu. Kiyapaika upakaja Cristore yijare jā'metika imarī, ba'i upakaja mijare baabekaja mijare jeyobaarimaja yija ime. ⁹Supa imarī mija pō'irā eyatirā, jia Cristore yi'yurā mija ima ĩawārūtirā okajājiapī mijare yijaibesarāñu. “Okajājimarirā imarī, Cristorikapī Pablorākare beabeyu”, yijareka mija ārikopejīka, marā imabeyua yijaro'si. Jia mija yi'pakā'ā ĩawa'rīji, jia jījimaka imarūkirāja yija ime. Supabaatirā, “Mire ā'mitirīpēawa'ri miyapaika upaka oyiāja nabaarū”, āriwa'ri, Tuparāre mijaro'si yija jēñerijayu. ¹⁰I'supaka simamaka mija

þõ'irã eyatirã, okajãjiapi mijare yijairiyapabeyu. Supa imarĩ ya'rirã baaika ruþu, ika pãpera mijare yipũatayu jibaji Jesúre yi'paraka mija imaokoro'si. I'supaka mijare baarimaji ñimaokoro'si Maĩpamakire yire jã'meka. Supa imarĩ kire mija yi'yua bitatarikopakaja jibaji kire mija yi'ririjayaokoro'si mijare yijeyobaarijaju.

¹¹ Õ'õjĩrãja mijaro'si yo'oyu yijeyomarã. Jesúre yapaika upaka oyiaja baabaraka jia mija imabe. Ritaja ika pãperapi mijare yibojaika jia ã'mitiripẽabaraka mija imabe. Ī'rĩka upakaja pũpajoabaraka, oka ba'ia imarijarirãkaoka jiapi sajiebaraka mija imabe. I'supaka mija baamaka, Tuþarã, mare wayuĩarimajire, mijaka imajiparãñu. Supabaatirã jijimaka mare imarũjeiki kime. ¹² Jesúre ã'mitiripẽairã imarĩ, mija rẽrĩrijaju þoto jia jijimakapi jẽñebu'abaraka mija imarijape.

¹³ Õ'õkarã Jesúre ã'mitiripẽairã, “Jia nimarũ”, ãrĩwa'ri oka mijaro'si þũatairã. ¹⁴ “Jia nare mibaabe”, ãrĩwa'ri maĩpamaki Jesucristore mijaro'si yijẽñeyu. “Supabaatirã Tuþarãre mijare wayuĩaika jia õñurã mija imaokoro'si, Espĩritu Santore jia mijaka imajiparijarĩrũ”, ãrĩwa'rioka ritaja mijaro'si yijẽñejirijaju yijeyomarã.

I'tojĩrãja sime ruþu.

Carta de San Pablo a los

Filipenses

Autor: Pablo

Fecha en que se escribió: Alrededor del año 61 d.C.

Carta enviada a los cristianos de la ciudad de Filipos desde Roma.

Pablo envió esta carta a la iglesia de Filipos desde una cárcel en Roma. En la carta su confianza en Cristo es evidente aunque enfrentaba la posibilidad de perder la vida. Se nota su gozo y su amor por los creyentes de Filipos y también su gratitud por el regalo que le habían enviado para ayudarlo. El gozo del apóstol Pablo es obvio en toda la carta.

En el capítulo 2 hay un retrato magnífico de la humillación y la grandeza de Cristo que sirvió como ejemplo para todos los creyentes, “considerando a los demás como mejores que ustedes”.

Pablo también da su testimonio de haber abandonado sus esfuerzos para cumplir la ley de Moisés porque solo la fe en Cristo sirve para la salvación y para alcanzar la verdadera rectitud que solo Dios puede dar. Les agradece por haber enviado a Epafrodito, un creyente de la iglesia de Filipos, que le había llevado una ofrenda y le estaba ayudando.

Pablo les advierte que había muchos maestros falsos que podrían llegar a la iglesia y que a esos maestros solo les importaba su propio beneficio, no enseñar las verdades de la fe.

En el capítulo 4 les exhorta a tener una perspectiva positiva enfocada en lo que es verdad, bello y honorable. Su testimonio es que estaba contento aunque estaba en la cárcel porque Dios le había enseñado a estar contento en cualquier situación; cuando haya abundancia o escasez.

La iglesia de Filipos fue la primera que Pablo fundó en Macedonia.

Pablo, kijeyomaki Timoteopitiyika Filiposwejeakarãro'si pãpera naþũataeka

1 ¹Yijeyomarã Filiposkarã, Jesucristore jia baaikapi
kirirã imarijayurã, supabaatirã kire yi'yurãte
imaruputarimaja supabaatirãoka, nare jeyobaarimaja, “Jia

mija imabe topi”, āriwa'ri oka mijaro'si yija o'oṗūayu. Yi'i Pablo, yijeyomaki Timoteopitiyika mijaro'si sayija pūatayu Jesucristoro'si ba'irabejirimaja imarī. ²Supa imarī, Maṗaki Tuṗarā, supabaatirā maīṗamaki Jesucristoreoka, “Jia dako okamirāmarīaja nimarū, āriwa'ri jia nare mija jeyobaabe”, āṗaraka mijaro'si nare yija jēñerijayu.

**“Filiposwejeakarā Jesucristore ā'mitiripēairāte
jia mibaayu Tuṗarā”, Pablote ārika**

³Mijare yipupajoaika rakakaja, “Jia mibaayu”, Tuṗarāte nārīrijayu. ⁴⁻⁵Supabaatirā Tuṗarāte mijaro'si yijēñeika rakakaja jījimakaṗi kire yijairijayu. Tuṗarāte mija yi'riū'muekarō'ōjīteṗi, maekakaoka aṗerāte Jesúrika bojariroka bojataṗabaraka yire mija jeyobaarijayua simamaka i'supaka yibaayu. ⁶Rita sime, jia Tuṗarāte mija pupaka baaū'mutika sime, kiyapaika upakaja mija imamirīrikawa'yaokaro'si mijare kijeyobaarijarirāñu, Jesucristore etarāñurīmi rō'ōjirā. ⁷Mijare wātaiki imarī, i'supaka mijareka yipupajoayu. Yire jeyobaariṗupakirā imarī, i'rākurimarīa yiyapaika yiro'si mija pūatarijayu. Wēkomaka imariwi'iarā Jesúrika bojarirokakaka yaṗabeyurā wājitāji, “Ikupaka sime”, āriwa'ri nare okae'ebaaraka, yibojajiirijayu. Supa yibaayu ṗo'imajare yibojawārōrūkia Tuṗarāte yire ja'ataeka simamaka. I'supaka nīmarijayua simamaka yiwayuoka ōriwa'ri yire mija pūatarijayua jia sime. ⁸Jesucristore wātaka mijare ōñuapī āriwa'ri mijaka nīma Tuṗarāte ōñu. I'supaka imaki imarī jimarīa mijare nīariṗakatarikoṗeyu ate. ⁹⁻¹¹Supa imawa'ri, ikupaka Tuṗarāte mijaro'si yijēñerijayuy. “Jia mire ōrīriṗaraka miyapaika upakaja rikatuyurā imarī jībaji wayuīabu'airā nimarū. Miyapaika upaka imarika najērāko'arū”, āriwa'ri Tuṗarāte mijaro'si yijaiirijayu. “Jia baarijaririka ja'atabekaja nimarū”, āriwa'ri. Supa mija imamaka īatirā Cristore etarāñurīmi, “Dakoa okamirāmarīaja jia yika nima nare ñoñu”, mijareka kērīrika yiyapayuy. Supabaatirāoka Jesucristore mijare jeyobaaikapī, “Tuṗarāte yapaika upakaja baarijayurā nimarū mae”, mijareka ñañu. Supa imarī mijare kijeyobaamaka īatirā,

“Tēriwa'ribaji jia baaike Tuparāte ime”, āriwa'ri apherāte kire jiyipupayeeokaro'si yijaijirijayu.

**“Rīkimarāja Jesucristorika bojariroka
ā'mitiripēairāte ime”, Pablote ārika**

¹²Yijeyomarā, Jesúrika bojariroka yiwārōripareareka ba'iaja yijūaika simako'omakaja, pō'imajare yibojarija'atabeyua sime. Baawa'ri rīkimarā apherā yibojaika ā'mitiriwārūtirā kire nayi'ririjayuakaka jia mija ōriwārūbe. ¹³Mia, “Cristore kiyi'yu pī'iwa'ri wēkomaka imariwi'iarā kime”, ika wejea ipamaki wi'ia iarīrimaja surararākare yireka āñu. Supabaatirā pō'imaja ritaja ika wejeareka imarāoka i'supaka yireka nañu. ¹⁴Supa imarī, Cristore yi'riri'ataberīwa'ri wēkomaka imariwi'iarā nima ōritirā, ba'iaja jūarika kīkibekaja rīkimarāja ika wejearā Maipamakire yi'yurā jībaji kirika nabojarijayu.

¹⁵Simako'omakaja, i'rārimarā puri, “Wēkomaka imariwi'iarā Pablote ima marā imabeyua”, āñurā. Supa āñurā imarī, “Pablote bojaikakaka ā'mitiriberīwa'ri rīkimabaji yijare ā'mitiripēairāte imarāñu je'e”, nañu, nīmarijayuakaka oakiyurā. Apherā puri jia yika imawa'ri jiaipi Cristorika bojariroka bojarijayurā. ¹⁶Yire wayuīairā imarī, “Tuparāpi āriwa'ri wēkomaka imariwi'iarā Pablote ime”, āñurā. “Supa imarī Romawejeakarā iparimarā Cristorika bojariroka bojarika nayapabeyu simako'omakaja Pablote sanajēpakā'ā puri, nawājītāji jia yi'riwārūiki kime”, nañu. ¹⁷Apherā imarā yire pemawa'ribaji imarika yapakopewa'ri, “Cristorika bojariroka yija wārōmaka yijare takaja ā'mitiripēairāte imarāñu je'e. Sā'mitiritirā yijare oakiriwa'ri, wēkomaka imariwi'iarā kimarō'ōpi ba'iaja Pablote pūparirāñu je'e”, narīkopeyu.

¹⁸⁻¹⁹Supa nabaarijaya marā imabeyua yiro'si. Ritaja Cristorika bojariroka nawārōrijayuapi āriwa'ri jijimaka nīme. “Tuparāte yiro'si mija jēñeijimaka, supabaatirā Espiritu Santore yire jeyobaamaka pari'iji ritaja yijūaika jia oyijaya yiro'si sawapu'rirāñu je'e”, nārīpūpajoayu. ²⁰Pūpajoaiki imarī, iparimarā pēmarā naka yijairāka poto, “Dakoa i'yomarāja yijairāñu je'e”, āñuka nīme. Supa imawa'ri

Cristorika bojariroka jia wājia yibojara'aeka upakaja nare sayibojariyapayu. Supa imarī yire najērīrāka be'erō'ō, yire najāākoṗejīka, yire naṗoatajīkaoka, marā imabeyua yiro'si. Ritaja yibaarijayua Cristore jiyipupayeerūkiakaka imarika yiyapayu. ²¹⁻²²Supa imarī, yire najāābesarākareka ritaja yibaarijayuapī jia Cristore jiyipupayeebaraka ṗo'imajare imarika yiyapayu. Yire najāākoṗerākaoka jībaji yiro'si simarāñu Cristoka jia imarūkika nīma simamaka. I'supaka simako'omakaja yire naṗoatarākarekaoka, Cristorika bojariroka yibojamaka rīkimarāja sā'mitirijiyurāñu. Supa imarī, “¿Dika sime imatiyaika je'e?”, ārīwārūbeyuka nīme. ²³“Ika ī'paba'iwā'taja jia yiro'si ima”, nārīwārūbeyu. Simako'omakaja reyatirā mabo'ikakurirā jībaji kika imarika simarāñu je'e yiro'si nārīpupajoarijayu. ²⁴I'supaka yipupaka imako'omakaja ōñia nīmeje mijare jeyobaabaraka imarika yiyapayu jībaji mijaro'si simaerā. ²⁵Supa imarī, “Jībaji Tuṗarāte yi'ṗaraka jījimaka kika nimaokaro'si nare wārōbaraka, naka nīmarāñu je'e ate”, ārīpupajoaiki nīme. ²⁶Wēkomaka imariwi'iarā nīma be'erō'ō, ṗoritirā mija ṗō'irā yeyarāka ṗoto, “Wēkomaka imariwi'iarā kimaraparō'ōpī ṗablote mīṗoaeka jītaka kire mibaayu”, Jesucristore āṗaraka jia jījimaka mija imarāñu je'e.

²⁷⁻²⁸Yiro'si wēkomaka imariwi'iarā simarāka upakaja simakoperāka marā imabeyua. Jia Cristorika bojariroka yi'yurā imarī, sabojaika upakaja jia baabaraka mija imarijape. Mija ṗō'irā yeyarāka uṗarāka, yeyabesarākarekaoka jia ī'rātiji pupajoabaraka mija imabe, Cristore yi'riri'ija'atabeyurā mija ima nōñaokaro'si. Aṗerāte mijare okabaako'omakaja ī'rīka ta'iarāja imarā imarī, Jesúrika bojariroka mijare yiwārōrapaka upakaja mija imarijayua nā'mitirirāñu je'e. Ba'iaja mijare baarijayurā ruṗu wayuṗi'ribekaja mija imabe. I'siareka mija ima īatirā, “Rita, Tuṗarāka ōñia imajīparūkirā nīme, narīrāñu je'e. Yija ṗuri ba'iaja nare yija jaiwā'imañu ṗareareka, ba'iaja imarika tiyibeyurō'ōrā a'rirūkirā”, narīpupajoarāñu je'e. Mijare yibojaika Tuṗarā ī'rīkaja imaki sabaarimaji. ²⁹Jia mijare baawa'ri kirirāro'si Tuṗarāte mijare wā'maeka, “Ba'iaja jūako'omakaja yimakire yi'ṗaraka nimarū”, ārīwa'ri.

Supa imarĩ kire mija yi'yua ja'atabekaja mija imamaka ĩatirã aþerãoka yi'rirãnu Cristore. ³⁰Mija þõ'irã ñimarapaka þoto ba'iaja yire nabaamaka mija ĩarapaka upakaja jũairã mija ime mijaoka. Mae Romawejearã aþerãte ba'iaja yire baaika majaroka mija ã'mitiyu je'e ate.

**“Tẽrĩriki imariþotojo ‘Imatiyaiki ñime’,
ãrĩberikaki Cristo”, Þablote ãrĩka**

2 ¹⁻²Kirirã mija imamaka, jia þupaparaka mija imaokaro'si Cristore mijare jeyobaayu. Mijare kiwãtayu ba'iaja jũabaraka mija imakoreka. Supabaatirãoka ja'atabekaja Espĩritu Santore mijaka imarijayu. Jia Cristore mare wayuãaika simamaka jĩjimaka yituiokaro'si ikupaka mija imarika yiyapayu: Mija jeyomarãka ĩ'rãtiji þupakirã mija imabe. Ritaja mija imaupãtiji, jia wayuãabu'abaraka ĩ'rĩka ta'iarãja mija imabe, Cristore yapaika upakaja ĩ'rãrokarekaja ña'rĩyaarĩji þupajoairã mija imabe. ³Aþerãte þemawa'ribaji imarika mija þakataria'si. “Þo'imajare yijare jiyiþupayeerũ”, ãrĩwa'ri mija jaia'si. I'siroka þupajoabekaja, “Yijare tẽrĩwa'ribaji imatiyairã nime je'e aþeyari aþerã”, ãrĩwa'ri jiyiþupaka nare mija õrĩrijape. ⁴Mijaro'si takaja jia mija imarũkia þupajoabekaja aþerãte jia imarũkiakakaoka mija þupajoarijape.

⁵I'supaka mijare ñaũu Jesucristore imaekarokãpiji õrĩtirã kime upaka mija imarijayaokaro'si. Ikupaka sime:

⁶Tuparãka ĩ'rãtiji tẽrĩriki imariþotojo, “I'supaka ñima yija'atabesarãnu”, ãrĩbeyuka Cristore imaeka.

⁷Tẽrĩwa'ribaji kima ja'atatirã, þo'imaji kiþo'ijirika. Supabaatirã aþerãte ba'irabeĩjirimaji upaka kijarika.

⁸Ika ka'iarã kimaeka þoto, “Yire þemawa'ribajika mime”, ãnuka imarĩ Kĩpakire kiyi'rika. I'supaka imaekaki imarĩ, ba'iaja baarimajare najããroyireka upaka yapua tetaekarã kire napatakãeaka, sarã kireyaokaro'si þariji Tuparãte kiyi'rika.

⁹Kireyaeka be'erõ'õ õñia kire jariþe'rĩrũjetirã, ikupaka Tuparãte kire ãrĩka: “Ritaja ima þemawa'ribajirã

jiyipupaka òrĩrũkika mimarãnu. Ritaja imarã pemawa'ribaji ïpi mimarãnu”, kire kërĩka.

- ¹⁰ Tuparãte kire ãrĩka seyarãka ðoto nimaupatiji kipoiji'aekarã: Mabo'ikakurirã imarã, ò'òrã imarã, marokakurirã imarã ðariji Jesũre najiyipupayeerãnu.
- ¹¹ Napemarã kimarãka ðoto ïatirã, “Ritaja imarã ïpamaki Jesucristore ime”, kireka narĩrãnu. Baawa'ri Kipaki Tuparãteoka jiyipupaka norĩrãnu.

Jesucristore imaekarokapi òritirã sapiji mija imarijape kire yi'ribeyurã wãjitãji

¹² Yijeyomarã, i'supaka Cristore baaeka ã'mitiriwa'ri i'supakajaoka Tuparãte mija yi'rĩjĩnu. Mija ðõ'irã ñimarapaka ðoto jia kire yi'yurã mija imamaka ñiarape. Maekaka ðuri mija ðõ'irã ñimabeyua simamaka torã ñimaroyirapaka ðoto jia kire mija yi'riroyirapaka upakaja jibaji kire yi'paraka mija imarika yiyapayu. Supa imarĩ ba'iaja mija jũarũkiareka Tuparãte mijare tããeka simamaka, dakoa okamirãmarĩaja, kiyapaika upakaja mija baarijape. ¹³ I'supaka mijare ñãnu, “Yiyapaika takaja baaripupakirã nimarũ”, ãrĩwa'ri Tuparãte mijare jeyobaarijayua simamaka.

¹⁴ Mija imarijaya upakaja, ba'iaja jaibu'abekaja, jĩjimakapi mija imarijape. ¹⁵⁻¹⁶ I'supaka mijare ñãnu, oka mirãmarĩaja, jia wãjiroka oyiaja baarijayurã mija imaokaro'si. Supa imarĩ ika wejeareka ba'iaja baarimaja watopekarã imariþotojo, “Tuparãte yapaika upaka baairã nime. Dakoa oka imabeyua naro'si”, mijareka narĩrãnu. Jia baairã mija imarãkareka, Tuparãte yapaika mija baarãnu. Supa imarĩ Cristore ðe'rietarãñurĩmi, “Nare yibojaeka upakaja baarijayurã nime”, ãrĩwa'ri jĩjimakapi kire yibojarãnu. ¹⁷⁻¹⁸ Tuparãte yapaika upakaja Jesũrika bojariroka yibojaripareaja, aþeyari yire najããrũjerãnu je'e.^a Sayi'yurã imawa'ri, ba'iaja mija jũako'omakaja jĩjimaka mijaka ñime. I'supaka imaki imarĩ i'supakajaoka yika mija imarika yiyapayu.

---

^a **2.17-18** Pablo compara su posible muerte con una ofrenda a Dios. También considera la fe de los filipenses como una ofrenda a Dios.

**Timoteo, Epafroditopitiyika i'parâte Filiposwejearã
Pablote nare pūataripupajoaeka**

¹⁹Maĩpamaki Jesúre yaparãka upakaja, ñojimarĩji mija pō'irã Timoteore yipūatarãñu je'e, yimajaroka mijare kibojamaka jia mija pupayaokaro'si. Ō'ōrã ate kipe'rietarãka poto mija majaroka yire kibojamaka ã'mitiritirã jia yipuparirãñu yiro'sioka. ²⁰Jia mija imarika pupajoatiyaiki kimamaka, mija pō'irã kire yipūatariyapayu. Maki apika kiupaka pupajoaiki imabeyuka ō'ōrã. ²¹Aperã puri naro'sitakaja nimarũkiakaka pupajoabaraka imarã. I'supaka imawa'ri Jesucristore yapaika upaka baarika pupajoabeyurã nime. ²²I'supaka pupajoairãte ima simako'omakaja, “Timoteo puri Jesucristore yapaika upakaja baarijayuka”, arĩwãrũirã mija ime. I'supaka kireka mija añua imarĩ, “Kimaki upakaja jia Pablote kijeyobaarijayu, rĩkimabaji Cristorika bojariroka y'i'yurãte imarika yapawa'ri”, añurã mija ime. ²³Supa imarĩ, “Ikupaka iparimarãre yire baarãñu”, ñarĩwãrũrãka poto, Timoteore mija pō'irã yipūatarãñu yimajaroka mijare kibojaerã. ²⁴Supabaatirã, “Yi'ioka ñamajĩ napō'irã ya'rirãñu je'e apeyari”, ñarĩpupajoayu. I'supaka yibaarãñu, ñipamakire yire jeyobaarãkapi arĩwa'ri.

²⁵Majeyomaki Epafroditore yire jeyobaaerã yipō'irã kire mija pūatarapaka jia sime. Yijũaika upakaja ba'iaja jũaiki kime kiro'si Cristorika bojariroka wãrõrimaji imarĩ. “Cristorika bojariroka mija boja'si”, sã'mitiripe'yoirãte añua imako'omakaja, yire jeyobaarijayuka kime. Jia yire kijeyobaaika simako'omakaja mija pō'irã kire yipe'ataerã baayu.

²⁶“Wãmarĩa yijarapaka majaroka ã'mitiritirã, ba'iaja Filiposwejekarãre pupayu je'e”, arĩwa'ri ba'iaja pupawa'ri, mijare iarika kiyapayu. ²⁷Rita sime, kũpajĩro'siji kireyarũkia jariwa'riko'omakaja Tuparãte kire wayuĩamaka kitãrãpe. Yire pariji wayuĩawa'ri, “Wẽkomaka imariwi'iarã imawa'ri ba'iaja kipupayua pemawa'ribaji Epafroditore reyamaka ba'iaja Pablote puparia'si”, arĩwa'ri, Tuparãte kire tããrãpe. ²⁸Supa imarĩ ñojimarĩji mija pō'irã kire yipe'ataerã baayu. Jia dakoã

risirika ba'ijūberikaki upakaja mija pō'irā keyamaka ĩatirā jĭjimaka mija imarāñu. Kire yipe'atatirāka be'erō'ō pūri, ba'iaja pūparitiyabekaja ñimarāñu yi'ioaka. ²⁹⁻³⁰ Ñoakurirā mija ima simamaka marākā'ā baatirā Cristorika bojariroka yiwārōika yire mija jeyobaawārūbeyu. “Kire kijeyobaarū”, āriwa'ri mija pūatarapaki pūri jia yire jeyobaarapaki. Supa imarī koiteje kireyakoperapaka simamaka jia jiyipupaka kire mija ope. Jia jājika mija pō'irā keyamaka jĭjimakapi kire mija e'etope mija upakaja Maĩpamakiriki kima simamaka. Supabaatirā, jia jiyipupaka mija ope kiupaka imarāte.

**Maĩpamaki Jesucristore ōrĭrika sime ritaja
ima pemawa'ribaji imatiyaika**

3 ¹ Yijeyomarā, “Jesucristorirā yija ime”, āriwa'ri jia jĭjimaka mija imabe. Bikija mijaro'si yo'orapakakaka, ate jiapī so'otirā mijare yipūatayu, sĭatirā waḷuju pakirimajaroka bojarimajare mija yi'rikoreka. ² Yaiwēkoa werika baaika^b upaka baairā nime. Supa imarī pakirika rakajekaja mija imabe. Supabaatirā, “Tuparārirā imaokaro'si circuncisión baarika sime”, narĭpakirijayu. ³ “Circuncisión baaekarā imarī Tuparārirā yija ime”, nañu. Maa pūri Tuparārirā. Cristore yi'yurā pūri Espĭritu Santore jeyobaamaka Tuparāte jia jiyipupaka ōñurā. Supabaatirā Jesucristore majiyipupayeeyu, “Maro'si kireyaekapi Tuparāte mare wayuīayu”, āriwa'ri jĭjimaka maimarijayu. “Maḷo'iarā mabaaikapi āriwa'ri Tuparārirā yija imarāñu”, āribeyurā maime. ⁴⁻⁵ Karemarĭa yiñekiarā judĭotatarāre pūpajoaekaroka yipūpajoarikareka, “Moisére jā'mekakaka aḷerāte yi'yua pemawa'ribajirā jia sayi'yuka ñime”, ñarĭjĭñu. Ikuḷaka yimerāri yire nabaeka: “Tuparāriki kimarū”, āriwa'ri i'potēñarirakarĭmi yipo'ijirika be'erō'ō circuncisión yire nabaeka. Benjamĭn judĭotataki imaekakaki riḷarāmi ñime. Yiñekijioka kimaeka Abraham. Īrātomajaja nimaeka yiñekiarā. Supa imarī, judĭotatarā

---

^b 3.2 Los judíos llamaban a los no judíos perros. Pero Pablo dice que estos maestros judíos realmente son perros por tratar de imponer la circuncisión y otros ritos a los cristianos.

tiyiaja i'rätomajaja namakaräririkaki imarĩ, judíotataki taki ñime. Mamarĩ fariseoräkarikakaka yipupajoaeka. Baatirã Moisére jā'merükia Tuparäte ja'ataekakaka jia jiyipupaka sōñuka, sayi'yuka ñimaeka. ⁶Sayi'ritiyawa'ri, “Cristore yi'yurã puri Moiséte jā'mekakaka þuarika þakatayurã”, äparaka jimarĩa ba'iaja nare baawã'imañuka ñimaeka. Supa imarĩ, “Moisére jā'meka yi'ribeyuka Þablo”, marã yireka äriberikarã. ⁷⁻⁸I'supaka ñimaeka simamaka, “Jijimaka Tuparäte yika ime”, äribeyuka ñime mae. Maekaka þuri Cristore yi'yuka ñimamaka bikija ñimaeka þuri wapamarĩa sime. Supabaatirã ritaja tērīwa'ribaji imatiyaika sime maipamaki Jesucristore öririka apea ritaja imakoþeika wapamarĩa yiro'si. Jiibaji kire öriřiyapawa'ri, “Ritaja yibaeaka miräka þuri Tuparäka jia ñimarükimarĩa sime”, äriwārūiki ñime mae. Jia yiro'si imaeka miräka ja'ataekaki ñime, Cristorikitaki imaerã. ⁹Kiriki imawa'ri, “Moiséte jā'meka yiyi'rika simamaka Tuparäka jia ñime”, ñaribeyu. Cristore yi'riwa'ri takaja þuri jia Tuparäka ñime. Saþi äriwa'ri Tuparã wäjitäji ba'iaja baabeyuka ñime mae. ¹⁰Supa imarĩ, jiibaji Cristore ñorīriyapayu: Kireyako'omakaja Tuparäte öñia kire jariþe'rirūjekapi äriwa'ri kiyapaika upakaja ñimariyapayu. Kika rīrākibiyuka imarĩ, ba'iaja Cristore jūaeka upakaja Tuparäte yi'riwa'ri ba'iaja yijūaräkareka, marã imabeyua. Cristore reyaeka upakaja yireyaräkareka oka jia sime. ¹¹I'supaka ñime, “Yireyaräka be'erö'öþi öñia Tuparäte yire jarirūjerãñu”, äriwa'ri.

**“Tuparäte yapaika upaka oyiaja baabaraka
maimaye'e”, Þablote ärika**

¹²Ritaja mijaro'si yo'oika, “Yi'i þuri kopakaja sayi'riþatitirã Tuparäte yapaika upakaja jaritiki mae”, äriwa'rimarĩa ñañu. Cristore ima upakaja imarika yapawa'ri kiyapairokapi ñimarijayu, saja'atabekaja. I'supaka yibaarijayu kiupakaja jia baaiki ñimaerã yire kiwã'maeka simamaka. ¹³“Cristo upaka taka jaritiki ñime”, äribeyuka yi'i. Ikuþaka sime: Mamarĩ ñimaroyirapaka þuri ye'kariarijayuka ñime. Saþupajoabekaja yirupurö'örã yipupajoarijayu. Supa imarĩ Cristore yapaika yokaräka rö'öjirã yibaarãñu. ¹⁴Cristore upaka jaririka

yapawa'ri, õña ñimatiyikuriji i'supaka baarika yija'atabeyu. Baawa'ri, sawapa yitõporãnu Tuparã põ'irã yeyarãka poto. Cristore yiro'si reyaeka simamaka mabo'ikakurirã õña Tuparãte yire imarũjerãnu Jesũka ñimajipaokaro'si.

¹⁵Supa imarĩ, Cristore yi'yurã upatiji yipupajoaika upaka oyiaja mija pupajoabe. Aperõ'õpañaka mija pupaka waarĩkarikareka jia samija tĩpataokaro'si Tuparãte mijare jeyobaarãnu. ¹⁶Baawa'ri Tuparãte yapaika moriwapu'atatika ko'apitorãja kiyapaika upakaja maimaye'e.

¹⁷Õtomaja, Tuparãte yapaika upaka ñimara'aeka upaka mija imarijape. Mija wãjitãji yija baarapaka upakaja torã imarãte baarãka nareka ãaji'abaraka mija imabe. ¹⁸⁻¹⁹Ĩrãrimarã pũri, “Cristore yi'yurã yija ime”, ãriko'omakaja, ba'iaja baarijayurã. Ba'iaja baarika maja'ataokaro'si yapua tetaekarã Cristore reyaekakaka wapamarĩa upakaja naro'si sime. Tuparãte yapaika upaka baabekaja, nabaarijitoika upakaja baarijayurã nime. Supa imarĩ, i'yorimarĩa jĩjimakapi najeyomarãre sanabojarijayu. Cristore yi'ribeyurãte baaika takaja pupajoarijaturã imarĩ. Sapi ãrĩwa'ri ba'iaja imarika tiyibeyurõ'orã a'rirũkirã nime. Ĩrãkurimarĩa mijare yibojatiroyika upakaja, mijare sayibojape'ayu ate ba'iaja nareka pupariwa'ri. ²⁰Jesucristore yi'yurã maimamaka, maro'si pũri i'supakamarĩa sime, mabo'ikakurirã a'rirũkirã maima. Supabaatirã topi maĩpamaki Jesucristore mare tããrĩ i'tarãka jĩjimakapi kire mata'ayu. ²¹Ketarãka potoji mapo'ia imakopeika kio'arãnu jiika kima upaka simaokaro'si. I'supaka kibaarãnu ritaja baawãrũpataiki imarĩ.

4 ¹Yirĩrã, jia mija ã'mitipe ate. Mijare wãtaka õñuka imarĩ, jimarĩa mijare ñiaripakatarikopeka. Mijareka yipupajoaeka rakakaja jĩjimaka ñimarijayu. Mijare yo'oika upakaja jia maĩpamakire Jesucristore yi'paraka mija imabe.

**“Mijare yiwãrõrapaka upakaja jia Cristore
yi'paraka mija imarijape”, Pablote ãrika**

²Evodia, Síntiquepitiyika mijare ñãnu ĩ'rãko upakaja pupajoabaraka mija imabe, Maĩpamakire yi'riwa'ri kirirã mija ima simamaka. ³Supa imarĩ tokaki, jia yire

jeyobaarapakire ñañu, jia Evodia, Síntiquepitiyika ì'pakoräre mijeyobaabe natiyiaja oka najieokoro'si. Torã Cristorika bojariroka bojabaraka ñimaraþaka þoto ì'pakorã wãtaja jia yire jeyobaaraparã nimamaka. Yika nimaraþaka þoto imaraþakioka Clemente, supabaatirã rikimarã aperã yire jeyobaarimaja. Yire jeyobaaraparã þuri, Tuþarãka õña imajiparũkirã imarĩ kipaperarã nawãmea o'atatikarã nime.

⁴Maĩþamakirirã mija ima þupajoawa'ri mija jĩjimaape. I'sirokaoka ate mijare ñarĩþe'ayu jĩjimaka mija imarijape ãrĩwa'ri. ⁵⁻⁶Jia oyiaja aperãte mija baarijape, “Jiipuparã nime”, ritaja þo'imajare mijareka ãñaokaro'si. Mija õþe: No'ojirãmarĩaja sajariwa'yu õ'õrã Maĩþamakire etarũkia.

Wayuþiribekaja mija imabe. Ba'iaja þuparikopakaja mija yapaika Tuþarãte jẽnebaraka mija imarijape. Mañu upakaja ã'mitiyuka kimamaka, “Jiitaka oyiaja yire mibaayu Tuþarã”, kire ãparaka mija imarijape. ⁷Ka'wisika jũariþotojo ba'iaja þupapekaja mija imaerã, Tuþarãte mijare jeyobaarãñu Jesucristorirã mija imamaka. Supa imarĩ ka'wisika jũariþoto, “¿Marãkã'ã simamaka ba'iaja þupapekaja sareka maimerupu?”, mija ãrĩrãñu.

⁸Yijeyomarã, wãjiroka oyiaja þupajoabaraka mija imarijape. Jiyipupaka þo'imajare õrĩrika kaka, jia oyiaja imarikakaka mija þupajoabe. Supabaatirã þo'imajare jiipupayuakaka oyiaja þupajoabaraka mija imabe.

⁹Mijare yiriruputarapaka upakaja yi'paraka mija imabe. Ritaja yibaaroyirapaka, yijairoyirapakaoka õñurã mija ime. I'supakaja baabaraka mija imarãkareka okamirãmarĩaja mijare imarũjebaraka Tuþarãte mijaka imajiparãñu.

Filiposkaräre kire jeyobaamaka jĩjimaka Pablote imaeka

¹⁰Jia yire mija baayu, yire wayuñawa'ri yiyapaika yire mija þũataika. Supa imarĩ, jĩjimakaþi, “Jiitaka yire mibaayu”, Tuþarãte ñañu. Ñoaka yire sapũataerã mija ba'erapaka simako'omakaja, “Marãkã'ã sapũataberiwa'ri supa nabaarape je'e”, mijareka ñarĩþupajoayu. ¹¹“Wayuitaka yijũayu”, ãrĩwa'rimarĩa i'supaka ñañu, rĩkimaka yirikajĩkaoka, dakomarĩa ñimakopeikaoka jĩjimaka oyiaja imawãrũtikaki

ñime. ¹²I'supaka simamaka yiba'arika imabeyu þoto, sima þotooka dako okamirāmarīaja ñimarijaju Cristore yire jeyobaaikapī āriwa'ri. Supabaatirā ba'irījia wayuoka yijūaika þoto, yireka sima þotooka jījimaka oyiaja ñimarijaju.

¹³Ka'wisikareka, ka'wisimarīarekaoka imawārūtikaki ñime.

¹⁴I'supaka ñimako'omakaja yire jeyobaawa'ri niñerū yire mija þūatarapaka jīitakaja yire mija baarape.

¹⁵⁻¹⁶Filiposkarā, yire mija jeyobaarapakapī āriwa'ri mija ka'ia Macedoniapī ya'rape aþerō'ōrā wārōtapaokaro'si. Mamarītaka Cristorika bojariroka yi'yurā mija jarapaka be'erō'ō i'supaka yire mija jeyobaarape. Aþerō'ōkarā þuri nare yiwārōmaka Cristore ā'mitiripēaraparā imariþotojo, i'supaka yire jeyobaaberaparā. Mija þuri, Tesalónicawejewarā ñimarapaka þoto i'rākurimarīa niñerū yire þūataraparā.

¹⁷“Ate niñerū yire mija þūatajipabe”, āriwa'rimarīa i'supaka mijare ñañu. Jia yire mija baaika wapa jīibaji Tuþarāte mijare baarika yiyapayu. ¹⁸Yire mija þūataika þuri simaja Epafroditore yire ijirape. Yire sakījirapaka þoto sañiamaka yipupajoarapaka pemawa'ribajirā yi'ro'si mija þūataeka imarape. I'supaka mija baarapakapī āriwa'ri jījimaka Tuþarāte mijaka ime. ¹⁹Supabaatirā ritaja jía ipamaki kime Tuþarā. I'supaka imaki imarī Jesucristorirā mija imamaka ritaja mija yapaika upakaja mijare ijirimaji kime. ²⁰Maþaki Tuþarāte jījimakapī majiyipupayeejipaye'e. I'supaka oyiaja simarijarirū.

“Jia þo'imajare imarū”, Pablote ārika

²¹Mae torā imarā, Cristore ā'mitiripēairāro'si, “Jia mija imabe”, āriwa'ri oka yipūatayu. Supabaatirā ō'ōrā yika Jesúre yi'þaraka imarāoka i'supakajaoka mijaro'si þūatairā.

²²I'supakajaoka nañu aþerā ritaja Cristore yi'yurā ō'ōrā imarā. Romakaki ipiro'si ba'iraberimaja Cristore yi'yurā i'supakajaoka añurā.

²³Jia maipamaki Jesucristore mijare baarū mijareka ñañu. I'tojirāja sime.

Primera carta de San Pablo a los

Tesalonicenses

Autor: Pablo

Fecha en que se escribió: Alrededor del año 51 d.C.

Carta enviada a los cristianos de la ciudad de Tesalónica desde Corinto.

Después de salir de Filipos, Pablo llegó a la ciudad de Tesalónica en la provincia de Macedonia. Predicó tres sábados en la sinagoga de Tesalónica. Muchos creyeron el mensaje de salvación en Jesús, la mayoría de los cuales eran no judíos. Pero después de tres semanas, los judíos de la ciudad empezaron un alboroto en contra de Pablo, Silas y Timoteo, y ellos tuvieron que huir. Fueron a Berea y a Atenas. Mientras estaban en Atenas, Pablo envió a Timoteo a los tesalonicenses para edificarlos en la fe. Cuando Timoteo regresó, informó que los creyentes estaban siguiendo fieles a Cristo y eran un buen ejemplo para otros. Después de recibir esas noticias, Pablo les envió la carta para animarlos, a pesar de la oposición, y darles más enseñanza sobre la vida cristiana. Las enseñanzas son exhortaciones para alejarse del pecado sexual, seguir el amor entre los cristianos, la resurrección de los creyentes y la segunda venida del Señor.

Tesalónicawejeakarãro'si Pablote pãpera pũataeka

1 ¹Tuparãte yi'yurã Tesalónica wejeakarã, jia mija imabe. Yi'i Pablo, supabaatirã Silvano, Timoteopitiyika ika pãpera mijaro'si yija pũatayu. Mapaki Tuparãrirã, supabaatirã maĩpamaki Jesucristorirã mija imamaka. Jia mija imaokoro'si jia Tuparãte mijare baarũ.

Tesalónicakarã Jesúrika bojariroka jia ã'mitiripãeakarã

²⁻³Mijaka jĩjimaka imawa'ri, “Jia mibaayu Tuparã”, mijaro'si kire yija ãrĩrijayu. Mijaka yija imaroyirapaka poto, Jesucristore yi'yurã imarĩ, jia kiro'si mija baaroyirapaka yija õñu. Wayuĩabu'airã imarĩ, jia mija jeyobaabu'aroyirape. “Rita sime maĩpamaki Jesucristore ate pẽ'rietarũkia”, ãñurã imarĩ,

ba'iaja jūarika mija rakajepāārijaroyirape. Supa imarī, īrākurimarīa Mapaki Tuparāte mijaro'si yija jēñeijirijayu. ⁴Mija ā'mitipe yijeyomarā, Tuparāte mijare wayuūarijayu. Supa imarī, “Nare kiwā'maeka”, yija āriṗupajoayu.

⁵Jesucristorika bojariroka mijare yija wārōu'murapaka poto jairitakapi marīa mijare sayija wārōrape. Espiritu Santore yijare jeyobaarapakapi āriwa'ri jia mijare sayija wārōrape. I'supaka yija baarapaka simamaka, “Rita sime ika majaroka”, āriṗupajoawārūraperā imarī, samija yi'rape. Supabaatirāoka mija pō'irā yija imarapaka poto jia yija baaroyirapaka iaraparā mija, “Jia maimaokaro'si mapō'irā netarape. Ritaitaka namajaroka ma'mitiroyi mirākiyu”, āriṗupajoaraparā mija imamaka, “Tuparāte wā'maekarā nime”, mijareka yija āñu.

⁶Tuparārika bojariroka mija yi'pakā'ā īawa'ri, aṗerāte ba'iaja mijare baako'omakaja, Espiritu Santore jeyobaarapakapi āriwa'ri jījimaka samija ā'mitirape. “Pablorākarō'si, Jesúro'si i'supakaja simaeka”, āriwārūwa'ri, jījimaka samija yi'rape. ⁷Macedonia^a ka'iareka imarā, Acaya ka'iarākaoka jia mija baaroyirapaka iaraparā imarī, mija upakaja tokarā Jesucristore ā'mitirijayurāte baaroyirape. ⁸Maīpamakirika bojariroka Macedonia ka'iakarā, Acaya ka'iakarā takamarīa imaraparā sā'mitiraparā. Supabaatirā, “Jesúrika bojariroka jia yi'yurā nime”, mijareka narīṗupajoayu. Supa imarī, dirokapi āriwa'ri aṗerāte rīkimaitakaja yija bojaberijīka sime, kopakaja ritaja sana'mitiriwārūtiika simamaka. ⁹⁻¹⁰“Jesucristorika bojariroka nare mija wārōeka jia Tesalónicawejeekarāre yi'yu”, āriwa'ri yijare nabojoyu. “Wapuju ima jērāka najiyipupayeeroyirapaka ja'ataraparā nime, Tuparā ōñia imakite takaja jiyipupayeewa'ri. Supabaatirāoka Tuparā Maki, Jesús mabo'ikakurirā maekaka imaki ō'ōrā etarūkika kime. Ikijjoka pō'imajare kire jāāeka imakoṗeko'omakaja ōñia Tuparāte kire jarirūjeka. Supa imarī ba'iaja wēkomakareka

---

^a 1.7 Provincia romana en Grecia. Tesalónica fue la capital de Macedonia en el norte de Grecia. Acaya fue la provincia al sur de Macedonia.

maimaerã baakopekareka Jesúre mare tãäeka. Jia Tuparãka maima imarĩ, Jesúre etarũkia jĩjimakapi ta'abaraka maimaweiyee'e', ãparaka po'imajare bojabaraka nime", ãriwa'ri yijare nabojayu.

Tesalónicawejeearã Pablote ba'irabeka

2 ¹⁻²Mija ã'mitipe yija jeyomarã. Mija pō'irã yija a'rapaka poto Filiposwejeearã mamarĩ yija eyaũ'murape. Torã yija imarapaka poto yijare jiyipupayeebekaja ba'iaja yijare nabaarape. Mija wejeearã yija eyarapaka poto rĩkimarãja yijare jo'ata'airãte imako'omakaja okajãjia yija imaokaro'si Tuparãte yijare jeyobaarape. Supa imarĩ, "Ika majaroka mija bojapibarika yija yapabeyu", mija wejeekarãre yijare ãrikopekoko'omakaja, kirika bojarirokakakapi ãriwa'ri kĩkirimarĩaja mijare yija bojarape. Supa yija baarapaka õritiirã, "Jia maimaerã Pabloraãkare mare wãrõrape. Supa nabaamaka rĩkimarãja po'imaja Jesucristorika bojariroka yi'raparã", ãñurã mija ime. ³Wapuju jairimirãkamarĩa mijare yija majarobojaroyirape. Supa imarĩ mijare yija pakiberape. Jia yija tõpookoro'si ba'iaja puparirimarĩaja mijare yija bojarape. ⁴Yijare õñuka imarĩ, "Yiyapaika upakaja baairã nime", ãriyupajoekaki Tuparã. Supa imarĩ yijare kipũataeka kirika bojariroka yija wãrõokaro'si. Supa simamaka kiyapaika upakaja yija baarijayu, ikupaka sime: Tuparãte jĩjimaka yijaka imarika takaja yaparijayurã yija. Jĩjimaka po'imajare yijaka imarũ ãriwa'rimarĩa nare yija wãrõyu. ⁵Mijare jaiẽjewa'ri marĩa mijaka yija jirape. Niñerũ sawapa tõpokoro'simarĩa oka mijare sayija wãrõrape. Tuparã ñakoareka rita mijare ãñurã yija ime. ⁶"Jiitarã mija ime", yijareka po'imajare ãñaokaro'simarĩa mijare yija wãrõroyirape. ⁷Apõstolrãka imarĩ timarĩjipi mijare imaruputarimaja yija imako'omakaja, jiapi mijare yija imaruputarape. Me'rãka wayuĩawa'ri napakoarãte nare baaika upaka mijare yija baarape. ⁸Mijare wayuĩawa'ri jĩjimakapi Tuparãrika bojariroka takajamarĩa mijare yija wãrõrape. Ritaja yija baawãrũikarõ'õjirãja mijare yija jeyobaarape, mijare wayuĩairã imarĩ. ⁹Mija ã'mitipe yijeyomarã. Mija pō'irã yija imarapaka poto jãjia

yija ba'iraberapaka mija õñu. Yija ba'iraberiwatopekarekaja wapaamaríaja Tuparārika bojariroka mijare yija wārōrape, ñami, ïmi þariji ba'iríjia yija yaparapaka mijare jēñekoreka.

¹⁰Mija þō'irā yija imarapaka þoto jia oyiaja mijaka yija imaroyirape. I'supaka imaroyiraparā imarī, Tuparāte yapaika upakaja yija baarijaroyirape. I'supaka yija imamaka ĩawa'ri, “Jia oyiaja baarijayurā nime”, yijareka añurā mija ime. I'supaka simamaka yijare mija ĩaika upakajaoka Tuparāte yijare ĩayu kiro'si. ¹¹Supa simamaka, “Jiitaka yijare nawārōrape”, yijareka añurā mija ime. Supa simamaka ĩrīka kimakire wayuĩaika upakaja jia mijare yija baamaka mija õñu. ¹²I'supaka baaraparā imarī, jia þupaparaka okajājia mija imaerā, “Tuparāte yapaika upaka oyiaja mija baarijape jĳimaka mijaka kimaokaro'si”, aþaraka mijare yija bojaroyirape. I'supaka mijare yija bojaroyirape jĳitakaþi mijare kiwā'mayu kijā'merūkirā mija imaokaro'si. Supabaatirā mijare kiakayu tēriwa'ribaji kima mija õñaokaro'si.

¹³Supa imarī, Tuparārika bojariroka mijare yija bojarapaka þoto, “Napupaka nare añua þupajoapakitirāmarĳa yijare nawārōrape. Rita Tuparārika bojariroka sime”, āriþupajoairā mija imarape. Rita mija þupajoayu, Tuparārika bojariroka sime. Sayi'yurā mija imamaka, kiyapaika upaka oyiaja mija baawārūerā mijare kijeyobaarijau. I'supaka simamaka, mijare þupajoawa'ri, “Jia mibaayu Tuparā”, kire yija ārĳirĳayu. ¹⁴Yijeyomarā, Judeaka'liakarā, Jesucristore jiyiþupaka õñaokaro'si rēriĳijayurā upaka mija jayu mae. Mija wejeekarāre ba'iaja mijare baata'amaka ba'iaja mija jūarijau upakajaoka najūarijau Judeaka'liarā Jesucristorirā naro'si. ¹⁵Judĳorāka kire yi'riberikatata nimaeka maĳpamaki Jesucristore jāēekarā. Nañekiarāoka i'supakaja baarijarikarā Tuparāro'si bojaĳjirimaja imaroyirekarāte. I'supaka baara'aekarā imarī maekakaoka ĩrākurimarĳa nawejeaþi yijare naþoatarijau. I'supaka þo'imaja majamarā nime. Tuparā oka ba'iaja naka imaki. ¹⁶Þo'imaja ritaja majamarā imarī, “Judĳotatamarĳrateoka Jesúre tāāriyapayu”, āriwa'ri nare yija bojamaka yijare sanabojarūjebeyu. Rĳkimakaja ba'iaja nabaara'aeka imako'omakaja ĩ'rārĳimi upakaja

ba'iaja nabaarijau. Bikija supa nabaara'aeka ĩara'aekaki imarĩ, “Ba'iaja nabaarijau wapa, yi'ioka ba'iaja nare yijũarũjerũkirĩmi koyiaja sajariwa'yu”, Tuparãte arĩpupajoayu.

Tesalónicawejeakarã põ'irã turipe'arĩ Pablote a'ririyaepaka

¹⁷Yijeyomarã. Mijare yija pe'ritaparapaka be'erõ'õ no'ojĩrãmarĩaja mijareka yija pupajoarape ate. Mija põ'irã imaberiko'omakaja yija pupakapi puri mija põ'irã imarã upakaja yija imarape. Supa imarĩ, jimarĩa ate mija põ'irã a'ririã yija rutukoperape. ¹⁸Yi'ĩ Pablo ĩ'rãkurimarĩa mija põ'irã a'ririã yirutukoperape. I'supaka yipupajoako'omakaja, Satanãre yire tá'teroyirape. ¹⁹Mijare pupajoairã imarĩ, maĩpamaki Jesúre etarãka poto, ikupaka kire yija arĩrãñu: “Tesalónicawejeakarã mirika bojariroka nare yija wãrõrapaka poto, jia sayi'raparã. Supa imarĩ, ja'atarimarĩaja rĩkimabaji sanayi'ririwayu”, arĩwa'ri jĩjimakapi kire yija bojarãñu. Supa imarĩ, mijaka yija imariyapayu ate. Aperãte tẽrĩwa'ribaji mijare pupajoawa'ri, jĩjimaka yija ime. ²⁰Rita sime, jia mijareka puparĩtirã jĩjimaka yija õñurã mija ime.

3 ¹⁻²I'supaka simamaka mija majaroka ã'mitiriyapatiyawa'ri, yija jeyomaki Timoteore mija põ'irã yija pũatarape. Yupakajaoka Tuparãte ba'irabeĩjirimaji imarĩ, Jesucristorika bojariroka bojataparimaji kima mija õñu. Supa imarĩ, ba'iaja jũako'omakaja rakajẽpããirã mija imaokoro'si mija põ'irã kire yija pũatarape, jibaji Jesucristore mija yi'yaokaro'si. Yija ĩ'parã puri Atenas wejarã tuiraparã. ³Ba'iaja jũawa'ri, nawayupi'ria'si arĩwa'ri Jesucristorika bojariroka mija ja'atakoreka mija põ'irã kire yija pũatarape. Jesúre yi'yurã maimamaka, aperãte ba'iaja mare baayu. “I'supakaja yire yi'yurãro'si simarãñu”, Tuparãte arĩtika simamaka, kire yi'paraka rakajẽpããrũkirã maima. ⁴I'supakajaoka mijaka yija imarapaka poto, “Jesúre yi'yurã mija imamaka, ba'iaja aperãte mijare baarãñu”, arĩwa'ri mijare yija bojatirape. Mijare yija bojarapaka upakaja sima, õñurã mija ime. ⁵“Jesucristore naja'ataokaro'si Satanãre nare pakĩtirape je'e”, arĩwa'ri ba'iaja mijareka yipuparape. I'supakajaoka, “Nare kitẽritajĩkareka puri yija wãrõkoperapaka wapuju ririrãka je'e apeyari”, mijareka ñarĩpupajoarape. Ba'iaja jũairã mija

imamaka, mija majaroka òrītiyaerā Timoteore mija pō'irā yipūatarape.

⁶Mija pō'irā turapaki Timoteore ò'òrā pē'rietayu mae. Supa imarī mijamajaroka yijare kibojayu. Ikuḗpaka kēñu: “Jesucristore jia yi'ririjayurā nime. Wayuīabu'airā oka. ‘Jia mijare yija pūpajoarijayu’. Supabaatirāoka ‘Yijare mija ĩariyaparijayu upakajaoka mijare ĩarika yija yapakoperoyi’, nañu”, āriwa'ri kibojayetayu. ⁷I'supaka mijareka kēñua ā'mitiritirā, “Jesúre yi'ririja'atabeyukajirā”, āriwa'ri ba'iaja jūarijayurā imako'omakaja jĳimaka yija ime. ⁸“Jia Cristore yi'riñujurā nime ruḗu”, kēpakā'ā ā'mitiritirā jia yija pūpayu mae. ⁹Mijare pūpajoabaraka, “Jia mibaayu Tuparā”, yija āriřija'atabeyu. I'supakajaoka Tuparāte yija jaika ḗoto, “Jesucristore jia yi'yurā nime jĳitaka mibaayu”, yija āriřijayu jia jĳimaka mijare òriwa'ri. ¹⁰Īmiareka, ñamiareka, mija pō'irā yija eyaokaro'si yijare kijeyobaaerā ḗariji Tuparāte yija jēñerijayu. Mija pō'irā yija a'ririyaḗayu, jĳibaji Jesucristore mija ā'mitiyaokoro'si, supabaatirā mija òriḗbeyua ate mijare wārōerā.

¹¹Mija pō'irā turitaparī yija a'rirā Maḗpaki Tuparā, supabaatirā maĳpamaki Jesucristore jia yijare jeyobaarū. ¹²Jĳibaji wayuīabu'abaraka mija imarijarirā, aḗerāte mija wayuīaerā ḗariji Maĳpamakire mijare jeyobaarū. Mijare yija wayuīarikatuyu upakaja mija imaokaro'si. ¹³I'supaka maĳpamaki Jesúre yija jēñeyu, jia oyiaja mija baaokaro'si. Mijare kijeyobaamaka, jimiji pūpajoairā mija imarāñu. Supa imarī, maĳpamaki Jesúre, kirirāka pē'rietarāñurĳmi, Maḗpaki Tuparāte ĩarāka wājitāji, dakoa okamirāmarĳaja mija imarāñu. Ikuḗpaka oyiaja simarijarirū.

Tuparāte jia ĩajiyuikakaka

4 ¹Yija jeyomarā, aḗeroka mijaro'si yo'oerā baayu ate. “Ikuḗpaka mija imarākareka, jĳimaka Tuparāte mijaka imarāñu”, āriwa'ri mijare yija wārōrape. “I'supakaja nime ruḗu”, mijareka yija āñu. Kiyapaika upakaja, jia oyiaja mija baarijaririka yija yaḗayu. Āriwa'ri mijare yija okajāārijayu Maĳpamakirirā maima imarī.

²Maïpamaki Jesúre yijare já'meka upakaja yija wārōrapaka ōritikarā mija ime. ³Supa imarī bikirimaja rōmimarīrā, tīmiamarīrā, supabaatirā pakiarā rōmiki, tīmiaiko, ba'iaja baabu'arika imabeyua. Tuparārīrā mija ima simamaka, kiyapaika upaka oyiaja mija baarika kiyapayu. ⁴⁻⁵Tuparāte yi'ribeyurā puri, ba'iuapakaja baariwā'imarīrijayurā. Nupaka baabekaja mija imabe, rakajepāārika ōrīwārūbaraka Tuparāte yapaika upakaja baairā mija imarākareka po'imajare jiyipupaka ōñurā mija imarāñu. ⁶Supa imarī, ba'iaja mija baawā'imarīa'si, mija jeyomaki Jesúre yi'yukare ba'iaja mija baakoreka. “Ba'iaja baairāte, ba'iajaoka Tuparāte baarāñu”, āriwa'ri mijare yija bojatirape. ⁷Ba'iaja mabaaerāmarīa Tuparāte mare wā'maeka. Kirirā maimamaka, kiyapaika upaka oyiaja baabaraka maimarika kiyaparījayu. ⁸Tuparāte yi'yurā imako'omakaja, yija wārōika yapabeyurā puri, yijare takamarīa ĩarīpe'yoirā. Tuparāte yi'ribeyurā nime. Tuparā Espiritu Santore mijare ña'ajāāekaki, ba'iaja nabaaike naja'atarū āriwa'ri.

⁹Mija wayuīabu'aokaro'si Tuparāte mijare wārōtika simamaka yija puri, dakoa āriwa'ri sakaka mijaro'si o'obeyurā. ¹⁰Rita sime, jia wayuīabu'airā mija ime. Nimaupatiji Macedonia ka'iareka Jesúre yi'yurāte jia mija wayuīayu. Supa imarī jībaji nare mija wayuīarikaturirika yija yapayu. ¹¹Dakoa okamirāmarīaja, mija pupayariji mija imabe. Supabaatirāoka ba'irabebaraka imarāte ba'iaja baata'abekaja mija imabe. Jia imaerā mija pupayariji ba'irabebaraka mija imabe mijare yija bojarapaka upakaja. ¹²Wayuoka baaberiwa'ri aperiāte ba'iaja baata'abekaja mija imarāñu. I'supaka mija baamaka ĩatirā Jesúre yi'ribeyurā pariĵi jiyipupaka mijare ōrīrāñurā.

Ikupaka sime Maïpamakire pe'rietarūkia

¹³Yija jeyomarā. Jesucristore yi'rika mirārāte reyaekakaka mijare yija bojaerā baayu, ba'iaja mija puparikoreka. “Reyairā puri pupatūrūbesarāñurā ate”, āriwa'ri jīĵimakapi narupurō'ō pupajoabekaja nime Tuparāte yi'ribeyurā puri. Supa imarī wayupi'ritiyairāja nime. Nupaka mija imarika yija yapabeyu. “Jesúre yi'rika mirārā imarī reyaekarā pupatūrūirā Tuparā pō'irā a'rīrāñurā”, mija āripupajoabe. ¹⁴“Jesúre reyaeka be'erō'ō Tuparāte kire pupatōrōeka”, āriwārūirā imarī, “Jesúre yi'rika

mirārāteoka Tuparāte pūpatōrōrāñu. Supabaatirā mabo'ikakuripi Jesúre i'tarāka poto, kika nare ke'ewa'rirāñu”, āriwārūrā maima.

¹⁵Maīpamakite yire ōrīrūjekakaka sime ika majaroka mijare yibojaika. Maīpamakire pē'rietarārīmi kire yi'rika mirārā reyaekarā pūpatūrūtirā, kipō'irā a'rirāñurā. Ō'ōrā imañujurāoka naka kipō'irā a'rirāñurā. ¹⁶Ikupaka simarāñu: Maīpamakire jā'memaka wejepema jājia okaarirāka. Supabaatirā āngelrāka ipamaki jājirokapi jairāki, i'supakajaoka Tuparā trompeta okaarirāka. Sokaarirāka watopekapi maīpamaki Jesucristore ruirā'arāñu. Ūmakakurirā kimarāka poto kire yi'rika mirārā reyaekarāte pūpatūrūrāñu. ¹⁷Supa imarī Jesúre yi'rīñujurā, reyaekarā pūpatūrūrāñurā pitiyika ūmakakukurā Tuparāte mare akamiarāñu. Torā Maīpamakire mare e'etorirāñu, kika imajīpaokaro'si. ¹⁸I'supaka imarūkia ōñurā imarī, jia rikitubakapi sakaka jaibu'abaraka mija imabe. “I'sia poto reyaeka mirārāte maka imarāñu ate”, āñurā imarī ba'iaja pūparitiyabekaja mija imabe.

Jesúre pē'rietarūkia ta'atikaja maimarijariye'e

5 ¹Yijeyomarā, “I'sirīmi Maīpamakire etarāñu. I'sijē'rāreka simarāñu”, āriwa'ri mijaro'si o'obeyuka yi'i. ²I'supaka ñañu, “I'sirīmi Jesucristore etarāñu je'e”, marīwārūbeyua sime mija ōñua. “I'tojite kareba'arimajire wi'iarā karee'erī etarāñu”, marīwārūbeyu upaka sime Maīpamakire etarūkia. ³“Kopakaja dakoa jūarimarā maima”, āripūpajoabaraka pō'imajare imarāka rō'ojite, ikuparō'ōpiji ba'itakaja naro'si simarāñu. I'supaka najūarāka poto, marākā'ā baatirā i'rīkaoka nakaki tāribesarāki. Ikupaka simarāñu: Ikuparō'ōpiji makarārīrā rōmore pakatayu upaka simarāñu. Makioka tāteberijīka. ⁴⁻⁵Yijeyomarā mija pūri, i'rārīmi ikuparō'ōpiji ketarūkia ōrītiirā imarī, ketarāka poto pūpatabesarāñurā. Jesúre yi'ribeyurāro'si pūri ikupaka simarāñu: ñami morībeyu poto, kareba'arimajire etaika upaka simarāñu. Nupakamarā imarā imarī, ketarūkia ta'airā mija pūri.^b ⁶Supa imarī Maīpamakire etarūkia ta'atikaja maimaye'e. Supabaatirā Tuparāte

^b 5.4-5 El español dice: “Todos ustedes son hijos de la luz y el día; no pertenecemos a la oscuridad y la noche”.

yapabeyuakaka mabaakoreka rakajekaja maimaye'e. Tuparāte ōrībeyurā puri kārītika upakaja nime ketarūkia ōrīberiwari. 7 Nami makāñu poto morībeyu upaka nime. I'supakajaoka ñami ukuwejabyurāte rakajebekaja ima upaka nime. 8 Tuparāte y'i'yurā puri, ĩmi simamaka ritaja jia oyiaja yoiirā, nupaka maima. Supa imarī, kiyapabeyua mabaakoreka rakajekaja, jia oyiaja baabaraka maimaye'e. "Kēñu upakaja baaiki Jesús", jia kire mayi'ririā. Supabaatirāoka jia mawayuīabu'aye'e. "Jesúre y'i'yurā maimamaka ba'iaja mabaako'omakaja Tuparāte mare wapajaibesarāñu", āriwa'ri pūpajoaweitikaja maimarāñu. I'siroka oyiaja pūpajoabaraka maimarijariye'e Satanāre ba'iaja mare baako'omakaja. 9 "Ba'iaja nabaaike wapa ba'iaja nare yibaarāñu", āriwa'rimarīa Tuparāte mare wā'maeka. Maīpamaki Jesucristore reyaekapi āriwa'ri mare kiwapajaibesarāñu. 10 Jia mare baawa'ri kireyaeka kika maimajipaokaro'si. Supa imarī, kipe'rietarāñurimi ōñia imarāte, reyaekarāreoka ke'ewa'ririāñu kika maimajipaokaro'si. 11 I'siakaka ōñurā imarī, jījimaka jaibu'abaraka, jeyobaabu'abaraka, rikitubaka mija imarijape.

Piyiroka Pablote nare okajāēeka

12-13 Mija ā'mitipe yijeyomarā. Torā imaruputarimajare mija y'i'pe. "Jesucristore yapaika upaka mabaarijariye'e", āriwa'ri mijare nokajāārijayu upaka. Jia mijare nimaruputaika simamaka jiyipupaka nare mija ōrīrika yiyapayu. Nare mija wayuīarijape. Supabaatirā ritaja pō'imajaka jia mija imabe.

14 Yijeyomarā, mija pō'irā ba'irabebekaja imarāte, okajājipañakapi, "Mija ba'irabebe" mija āpe. Supabaatirā ba'iaja pūpabaraka imarāte, jia rikitubaka naṗupajoaokaro'si mija jeyobaabe. I'supakajaoka Tuparāte yapaika koapibeyurāte, supabaatirā jia kire y'i'ribeyukajirāteoka mija jeyobaabe. Jajumarīa jia jījimaka ritajaka mija imabe. I'supaka mija baarika yija yapayu.

15 Jia pūpajoabaraka aṗerāte ba'iaja mijare baakoṗeko'omakaja mija ruṗuwapae'ea'si. I'supaka baabekaja

^c 5.8 El español dice: "protegidos por la armadura de la fe y el amor y usamos como casco, la confianza de nuestra salvación".

jia oyiaja mija imabu'abe. Ritaja wejeareka imabayurākaoka i'supakaja mija imabe.

¹⁶⁻¹⁸ Tuparāte pūpajoabaraka jījimaka mija imarijape. Kika mija jairijayuaoka mija ja'ata'asi. Jia simarāka, jiamarīa simarākaoka, “Jia mibaayu Tuparā”, mija ārīrijape. Jesucristorirā mija imamaka, supa mija baarika Tuparāte yapayu.

¹⁹⁻²⁰ Mija watopekarā Espiritu Santore jeyobaarākapi jairākire mija ā'mitiripe'yoa'si. Ikuṗaka baarika sime. Okoapi pekaō'toa yataika upaka baarika sime. “Ikuṗaka Espiritu Santore yire ōrīrūjeyu”, ārīwa'ri Tuparāro'si bojaījirimajare bojaika ā'mitiripe'yobekaja mija imabe. ²¹⁻²² Sā'mitiripe'yobekaja, “¿Yaje rita Tuparārikataka najaiyu? Noñu upakaja pūpajoatirā najaiyu je'e aṗeyari”, ārīwa'ri jia mija ā'mitipe ruṗu. “Rita Tuparārika najaiyu”, mija ārīwārūrākarō'ōjīrā pūri nare mija yi'pe. Ritaja Tuparāte yapabeyua mija ā'mitiripeā'si.

²³ Tuparā kime jia ña'rīyaarīji maimaokaro'si mare jeyobaarimaji. I'supaka simamaka ikupaka mijaro'si kire yija jēñerijayu: “Ba'iaja baabekaja jia oyiaja baabaraka nimarū, nare mijeyobaabe”, kire yija āñu. “Supa imarī, mire takaja ā'mitiripeābaraka nare mimarūjebe”, kire yija ārīrijayu. I'supakajaoka, “Jia oyiaja baabaraka Jesúre na'mitiripeārū, kiyapaika upakaja pūpajoabaraka nimarū”, ārīwa'ri Tuparāte yija jēñeījirijayu. Supa imarī, maīpamaki Jesucristore pe'rietarāñurīmi ba'iaja baabeyurā mija imarika yija yapayu. ²⁴ “Yire takaja mija ā'mitiripeābe”, Tuparāte ārīka. Mare jā'meiki imarī, kiyapaika upakaja mabaawārūerā jia mare jeyobaarijarirūkika kime.

“Ō'ōjīrāja sime, jia nimarū”, Pablote ārīka

²⁵⁻²⁶ Yijeyomarā, yijaro'sioka Tuparāte mija jēñeījibe. Mija rērīrāka poto jījimaka mija jēñabu'abe, Jesúrirā imarī.

²⁷ Tokarā Jesúre ā'mitiripeāirā nimaupatīkarā rērītīrā, ika pāpera nare mija jaibojabe. Ritaja sā'mitiririka Maīpamakire yapaika simamaka ikupaka mijare yijā'meyu.

²⁸ “Maīpamaki Jesucristore jia mijare baarū”. I'tojīrāja sime.

Segunda carta de San Pablo a los Tesalonicenses

Autor: Pablo

Fecha en que se escribió: Alrededor del año 51 d.C.

Carta enviada a los cristianos de la ciudad de Tesalónica desde Corinto.

Al oír el buen informe de Timoteo que había llegado de Tesalónica, Pablo empieza la carta con entusiasmo por la fe de los tesalonicenses aunque habían sufrido persecución por parte de los enemigos de la fe en Cristo.

También respondió al rumor o a una enseñanza falsa entre algunos creyentes de Tesalónica que afirmaban que el día del regreso de Jesucristo ya había llegado. Tal enseñanza no era verdadera, y por eso Pablo escribió a los tesalonicenses para corregir el error.

Otro problema era que algunos creyentes habían dejado de trabajar y estaban viviendo con los recursos de otros. También se metían en los asuntos de los demás. Pablo les ordenó que trabajaran con tranquilidad para ganarse la vida.

Jesucristore yi'yurã Tesalónicakarãro'si Pablote pãpera pũataeka ate

1 ¹Tesalónicawejeakarã Jesucristore yi'yurã, Jia topi mija imabe. Yi'i Pabło, supabaatirã Silvano, Timoteopitiyika ika pãpera mijaro'si yija o'oyu, Maçaki Tuparãrirã, supabaatirã maĩpamaki Jesucristorirã mija imamaka. ²“Tesalónicawejeakarãre jia mija baabe”, ãrĩwa'ri Maçaki Tuparãte, supabaatirã maĩpamaki Jesucristoreoka mijaro'si yija jẽnerijayu. Jia dako okamirãmarĩaja mijare nimarũjeokaro'si.

³Maĩpamaki Jesucristore, kipaki Tuparã pitiyika nare yi'riwa'ri, mija wayuĩabu'aika simamaka, i'sirokaja mija rikatumyua imarĩ, “Jia yijare mibaayu”, Tuparã yija ãrĩrijayu.

⁴Mija tuyurã rõ'õrã, aperia Jesúre yi'yurãte mija imakaka

jijimakapi yija bojarijayu. “Tesalónicawejeakarã jia Tuparãte yiyurã, kire yiririja'atabeyurã. Wayupi'ribekaja, okajãjia pupajoirã nime, apearãte ba'iaja nare baako'omakaja, sanarakajepãarijayu”, ãriwa'ri nare yija bojarijayu. ⁵Tuparãte yiyurã mija imamaka, apearãte ba'iaja mijare baaika simako'omakaja, “Kerika upakaja Tuparãte baarãnu”, ãnurã imarĩ kire mija yiririja'atabeyu. “Ba'iaja nare imabeyua”, mijareka ãriwa'ri ritajare kijã'merãka poto kika mijare kimarũjerãnu. Tuparãte baarũkia oriwa'ri, “Rita, jia oyiaja baaiki kime”, ãriwãrũirã maimẽ.

⁶Kireje jiyuika upaka baaiki imarĩ, ba'iaja mijare baairãte ba'iaja kibaarãnu. ⁷Maekaka ba'iaja mija jũaika upaka jũajiparũkimarĩrã mija ime. Supabaatirã mija upaka yija jũaika rekaoka irãrĩmi maro'si sakitiyetarãnu. Supa kibaarãnu mabo'ikakuripi maĩpamaki Jesús, supabaatirã kiãngelrãka tãrirãrã pitiyika jãjia jũrẽika watopekapi ketarãka poto. ⁸Torãjite Tuparãte oriwayaberwa'ri, Jesurika bojarirokaoka ã'mitiripe'yoirãte ba'iaja kibaarãnu. ⁹Ba'iaja jũajiparũkirã nimamaka, Maĩpamakire imarõ'õ tã'teka oyiaja naro'si imajiparãka. Tãriwa'ribaji kirikapi jĩitaka kiyaaboaike ãrũkimarĩrãro'si nimarãnu. ¹⁰I'supaka kibaarãnu Jesure ate etarãnurĩmi. Supa imarĩ jijimakapi kirirãte kire e'etorirãnu. Kire ãtirã, “Jiitaki kime. Tãriwa'ribaji jia mare baaiki kime”, ãriwa'ri kire najiyipupayeerãnu. Mijare yija wãrõrapaka yiyurã imarĩ, naka mija imarãnu mijaoka.

¹¹Ikupaka pupajowa'ri Tuparãte mijaro'si yija jẽnejiparijayu. Kiyapaika upakaja baairã mija imaokaro'si mijare kiakaeka. Supa imarĩ, kiyapaika upaka mija baamaka ãawa'ri, “Nare yakaikapi ãriwa'ri yirãrã najayua jia sime mae”, kãnaokaro'si, kire yija jẽnerijayu. Supabaatirã, “Simãupãtiji jia baarika nayapaika nabaawãrũokaro'si nare mijeyobaabe. Supabaatirã mire yiriwa'ri nabaarijaya jia saweiokaro'si mirikapi nare mijeyobaabe”, ãparaka kire yija jẽnerijayu. ¹²I'supaka po'imajare ãrãka wãjitãji jia mija baamaka ãawa'ri maĩpamaki Jesucristore najiyipupayeerãnu. Kirirã mija ima simamaka, i'supakajaoka mijare kibaarãnu. Tuparã, maĩpamaki Jesucristopitiyika jia mijare nabaamaka i'supaka mijaro'si simarãnu.

Ikupaka simarāñu Jesucristore etaerā baarāka ruðu

2 ¹Mija ā'mitipe yija jeyomarā. Maīpamaki Jesucristore etarāñu ate kika maimaokaro'si mare rēarī. I'supaka simarāka simamaka ketarūkirīmikaka mijare yiwārōerā baayu mae. ²Ikuparō'ōpiji, “Kopakaja Jesúre etarijē'raka seyatiyu”, āriwa'ri ī'rārimarāre mijare bojapakimaka ā'mitiritirā, ōrīpūabeyurā upakataka rukubaka mija pūpajoa'si. Supabaatirā, “Rita mijare ñañu. Espiritu Santo yijare bojarapaki”, narīpakikopemakaoka nare mija yi'ria'si. I'supakajaoka, “Paperapi Pablote yijare sabojayu”, napakā'ā nare mija ā'mitiripēa'si.^a ³I'supaka mijare ārīkopeirāte mija bojapakirūjea'si. Ketaerā baarūki ruðu ikupaka simarāñu: Tuþarāte ja'ataturā, “Kimajamarā yija ime”, āriwa'ri þo'imajare kire y'ribesarāñu. I'tojite Ba'iaja baarimijikaka jā'meikite etarāñu. Ikiji kime, “Ba'iaja imarika tiyibeyurō'ōrā yīþūatarūkika”, bikijarāja Tuþarāte ārīkaki. ⁴Ikupaka Ba'iaja baarimijikaka jā'merimajite baarāñu: Ritaja jiyipupaka þo'imajare ōrīrijayua imakopeika nareka kijājibaarāñu. Tuþarā majamaki kima imarī, “Tērīrikiji ñime, yire takaja mija ā'mitiripēabe”, þo'imajare kērīrāñu. I'supaka kipupaka ima simamaka Tuþarāte jiyipupaka ōrīriwi'iarā kākatirā imatiyairō'ōrā eyarupariturā, “Tuþarāja yil'i”, kērīpakirāñu.

⁵Mijaka ñimarapaka þoto i'supaka imarūkiakaka mijare yibojawārōtirape. “Ye'kariribeyurā nimarijiju”, mijareka ñarīpūpajoayu. ⁶Ba'iaja baarimijikaka jā'meiki i'tawārūbeyukajika maekaka. “Ikupaka simamaka ki'tawārūbeyu ruðu. Ketarūkirīmi ruþubajirāja ketakoreka kire satāt'eyu ruðu”, āriwa'ri mijare yibojarapaka ōñurā mija ime. ⁷⁻⁸Supa simako'omakaja, þo'imajare ōrīwārūbeyuapi, ba'iaja wejeareka Satanāre baaū'mutiyu. I'supaka baarīþotojo, wāārō'ōrāja etarūkikate etawārūbeyu ruðu. Kire tá'teikite kire iapēabesarāka þoto þuri ritaja þo'imaja wājītāji Ba'iaja baarimijikaka jā'meikite etarāñu. I'supaka kima

^a 2.2 Véase el capítulo 3, versículo 17.

imako'omakaja maïpamaki Jesúre kire tērīrāñu. Ketarāñurīmi tērīwa'ribaji kibaawārūika beawa'ri, kipuritarākapiji kire kiriatarāñu. ⁹Ika yibojaika ruḅubajirā, ikupaka simarāñu: Satanárikapi āriwa'ri Ba'iaja baarimijikaka jā'meiki ritaja maikoribeyua ḵo'imajare beapakirī etarāki. ¹⁰Ritaja ba'iaja baawārūiki imarī, ba'iaja imarika tiyibeyurō'ōrā a'rirūkirāte kipakirāñu. Tuparārika bojariroka yi'ririyaḵaberīwa'ri, ba'iaja imarika tiyibeyurō'ōrā na'rirāñu. Tuparārika bojariroka nayi'rirākareka, saḵi natārīrūkia simajīñu. ¹¹Nayi'ribeyu imarī, rukubaka Tuparāte nare ḵuḵajoarūjerāñu Ba'iaja baarimijikaka jā'merimajirika ḵakirimajaroka nayi'yaokaro'si. ¹²Tuparārika bojariroka ā'mitirīḵēabekaja, ba'iaja baarikareka najijimaari ḵareareka ba'iaja imarika tiyibeyurō'ōrā na'yaokaro'si i'supaka kibaarāñu.

Ikupaka Jesucristore yi'yurāte ime

¹³Mija ā'mitīḵe yija jeyomarā, Maïpamaki jia mijare wayuīaiki. Wejea kīḵo'ijiaeka ḵoto kitāārūkirāro'si kiwā'matīkarā mija ime. Supa imarī, Espīritu Santore mijare jeyobaaikapi ba'iaja baarika ja'atīrā, kirika bojariroka yi'riwa'ri ōñia mija imajīḵarāñu. I'supaka mijaro'si kibaaeka ḵuḵajoawa'ri, “Jia mibaayu Tuparā”, mijaro'si yija ārijīḵarijāyu. ¹⁴Jesucristorika bojariroka mijare yija wārōrapakapi āriwa'ri Tuparāte mijare wā'maeka. Supa imarī, mabo'ikakurīrā maeyarāka ḵoto tērīritaki kimakaka maïpamaki Jesucristore bearāñu. Yija bojamaka mija ā'mitirīḵearapaka simamaka torā yijaka mija imarāñu.

¹⁵Yijeyomarā, supa imarī, Jesucristore mija yi'yua ja'atarimarīa mija imabe. Wājīrokakaka mijare yija wārōrapaka, aḵea o'otīrā ḵaḵerapi mijare yija ḵūatarapakaoka jia mija ā'mitirīḵearījape. ¹⁶⁻¹⁷Mapaki Tuparā jia mare baaiki, mare wayuīaiki imarī, jījimaka ḵuḵajoabaraka maimaerā mare kijeyobaaeka. Supa imarī, “Kika ōñia maimajīḵarāñu”, āriwa'ri sata'abaraka jia jījimaka mare ḵuḵarīrūjeiki kime. Mijare najeyobaarū maïpamaki Jesucristoḵitīyika jia oyīaja baabaraka, ba'iaja jaibu'abekaja mija imaokaro'si.

**“Yijaro'si Tuparāte mija jēñeñirijape
mijaro'sioka”, Pablote ārīka**

3 ¹Mae piyia mijare yibojaerā baayu yijeyomarā. Ñojimarīji Maīpamakirika bojariroka aperiōrā yija bojapibataokaro'si yijaro'si Tuparāte mija jēñebe. Kirika bojariroka ā'mitiritirā jia jījimaka samija yi'rapaka upakaja aperiāte sayi'yaokaro'si. ²Ba'iaja baarimajare ba'iaja yijare baakoreka, Tuparāte nare tá'terā yijaro'si kire mija jēñebe. I'supaka mijare ñañu rīkimarā Jesucristore ā'mitiripēariyapabeyurāte ima simamaka. ³I'supaka imarāte ima simamaka mare ja'atabeyuka kime Maīpamaki. Supa imarī kire mija yi'riri'atakokoreka mijare kijeyobaarāñu. Supabaatirā Satanāre kitá'terāñu ba'iaja mijare kibaakoreka. ⁴“Kēñuaja baariyayuka kime Maīpamaki. Supa imarī, kire yi'yurā nimamaka nare kijeyobaarū, jia oyiaja Tesalónicawejeakarāre baawārūerā. Nare yija ārīka upakaja nayi'ririjarirū”, mijareka yija āñu. ⁵“Ba'iaja mijūaeka poto mirakajepāāeka upakaja sanarakajepāāwārūokaro'si, supabaatirā Tuparāte nare wayuūaika norīwārūrū, nare mijeyobaabe”, ārīwa'ri maīpamaki Jesúre mijaro'si yija jēñeñirijayu.

Maimaupatiji ba'irabebaraka oyiaja maimajīkareka jia sime

⁶Yijeyomarā, Maīpamaki Jesucristore yijare jā'memaka, ikupaka mijare yija jā'meyu: Īrīka Jesúre kiyi'yua simako'omakaja ba'iraberi jitobeyukaka mija jeyoaria'si. Yija wārōeka yi'ribeyuki kime. ⁷Mija pō'irā yija imarapaka poto ba'irabebekaja imaberaparā yija. Mija ñakoareka yija ba'iraberoyirapaka upakaja mija baabe mijaro'si. ⁸Supabaatirā wapamarīaja ba'arika yija ba'aberape. Ba'arika mijare jēñekoreka, ĩmiareka, ñamiarekaoka, yija ba'iraberoyirape. ⁹Mijare wārōrimaja yija imamaka, yijare jeyobaarūkirā mija imako'omakaja mijare sayija jēñeberape, yijare ĩatirā, “Nupakaja mabaaye'e maaoka”, mija āñaokaro'si. ¹⁰Mijaka yija imarapaka poto, “Ba'iraberiyapabeyuka puri ba'abekaja kimarū”, mijare yija ārīroyirape. ¹¹I'supaka yija ārāpaka

simako'omakaja, “Īrārimarā nawatopekārā ba'irabebekaja imarā. Aperā jia ba'iraberijayurāte najo'aime”, āriwa'ri yijare nabojoyu. ¹²“Jia mija imaokaro'si, aperāte jo'abekaja mija ba'irabebe. Mijaro'si, mija ba'iraberiwapaḗi mija yapaika mija wapaījiokaro'si”, maīpamaki Jesucristore jā'meka upakaja mijare yija āñu.

¹³Mae mija ā'mitipe yijeyomarā. Jia mija baarijayua mija rūriā'si. ¹⁴Īrārimarā ika pāpera yo'oeka yi'ribeyurā imarā je'e aḗeyari. “Īrā imarā Pablote jā'meika yi'ririyapabeyurā”, mija āriwārūrāka naka mija jeyoaria'si. I'supaka nare mija baarākareka i'yopiriwa'ri napupape'rirāñu. ¹⁵I'supaka nare baako'omakaja nare mija majamarāria'si. Jesúre yi'yurā nimamaka, nare mija okajāābe ba'iaja nabaakoreka.

“Jia mija imabe”, āparaka Pablote naro'si o'otiyika

¹⁶Jia maimaokaro'si mare jeyobaaiki kime Maīpamaki. Jia jījimakaḗi mija imajīpaokaro'si mijare kijeyobaarū. Supabaatirā mijaka kimajīparū.

¹⁷“Jia nimarū”, āparaka yi'i Pablo yīpitakaḗi ika mijaro'si yo'oyu. Ō'ōjīrā saḗuyu ika pāpera yo'oika. Ikuḗaka o'oiki nime. Sīawa'ri, “Pablote pūataekaoka sime”, mija āriwārūokaro'si. ¹⁸Mija imaupātire jia maīpamaki Jesucristore baajīparū.

I'tojīrāja sime.

Carta de Santiago

Autor: Santiago

Fecha en que se escribió: Alrededor del año 49 d.C. desde la ciudad de Jerusalén

Carta enviada: “A los creyentes judíos que están dispersos por el mundo”.

Santiago era medio hermano de Jesús y líder de los cristianos de Jerusalén después de la muerte y la resurrección de Jesús. La carta de Santiago habla de que la manera de vivir de los creyentes debe reflejar una fe auténtica.

Escribe sobre varios temas:

- Trata de la sabiduría y la fe, la pobreza y la riqueza.
- Una fe verdadera se ve por medio de las acciones.
- Denuncia los daños que hacemos a otros con lo que decimos.
- Habla de que la verdadera sabiduría viene de Dios.
- Anima a los lectores a evitar vivir como los del mundo no cristiano.
- Habla de lo malo que es juzgar a otros.
- Aconseja a los ricos que no maltraten a los pobres.
- Los anima a tener paciencia en oración.

Judíorãka Jesucristore yi'yurãro'si pãpera o'otirã Santiagore pũataeka

1 ¹Yaje mija ime yijeyomarã. Tuparã, supabaatirã maĩpamaki Jesucristore yapaika upakaja baarijayuka Santiago ñime ika pãpera mijaro'si pũataiki. Ba'iaja jũawa'ri pibikarã, apetomaja watopekarã i'pou'puarã'earirakatata judíorãka imarãro'si ika yo'oyu.

Kire majẽnemaka õriwãrũrika Tuparãte mare ja'atayu

²Mija ã'mitiye yijeyomarã. Ba'iaja jũarijayurã imako'omakaja, “Jia jjimaka oyiaja yijaro'si simarãnu”, ãrĩpupajoirã mija imabe. ³⁻⁴Supã imarĩ ba'iaja mijaro'si

simako'omakaja jibaji Tuparāte ā'mitiripēairā mija imarijaju. I'supakajaoka, “Kire mayi'rija'ataberiye'e”, āriwārūrā mija ime. Wayupi'ribekaja kire yi'riwa'ri samija rakajepāārāñu. Jibaji Tuparāte yapaika upakaja mija japakā'ā dakoa mijaro'si jariwa'ribesarāka.

⁵Supa imarī ba'iaja mija jūaika poto, “Ikuḡaka yija imarika Tuparāte yapayu”, mija āriwārūberiyē'e, kire mija jēnebe. I'supaka mija baamaka jiaḡi mijare sakiōrūrūjerāñu, ritaja nayapaika upaka pō'imajare jeyobaarimaji imarī. ⁶⁻⁸Topi kire jēnebaraka, “Yijare sakiōrūrūjebesarāñu je'e aḡeyari”, mija āriḡupajoa'si. Ōrīkōrī: Rukubaka pūpajoabaraka imarijayurā puri ī'rāroka pūpajoabaraka imawārūbeyurā. “Aḡerikuri yija jēneika upakaja yijare kījibesarāñu je'e”, āñurā nimamaka, dakoa nare kiōrūrūjebesarāñu.

⁹“Wayuoka baairā yija imako'omakaja, Jesucristore ā'mitiyurā imarī, Tuparā wājitāji imatiyairā yija ime”, āñurā puri jījimaka imarā. ¹⁰Mia, rīkimaka ba'irījia rikairā wejeareka ñoaka imarūkimarīrā nime. Tuparāre takaja yi'riwa'ri, “Imatiyabeyurā yija ime”, āriwa'ri jījimaka nime. ¹¹Jājia ija yaamaka taya jīñu, sō'ōrika jūjipatawa'ri jiyurika sōibeyu. Mijare yibojaika upaka nime rīkimaka ba'irījia rikairā. “Rīkimabaji matōḡoerā”, āriwa'ri sawapa niñerū mo'arīji reyarūkirā nime.

**“Ka'wisika jūariḡotojo yire yi'riwa'ri
sarakajepāārijayurāte jia yibaarāñu”, Tuparāte āñu**

¹²Ka'wisika jūarijayurā imako'omakaja okajājirā imarī, samarakajepāāika īatirā, “Jia yire nayi'yu”, Tuparāte mareka ārīrāñu. Supa imarī, “Yika imariyapawa'ri yire yi'yurāte ōñia imajiparika yija'atarāñu”, Tuparāte ārīka simamaka jia mare kibaarāñu. ¹³Ba'iaja mija baarijitoye'e, “Tuparā yire sajā'meiki”, aḡekaja mija imabe. Tuparā puri, ba'iaja baajitobeyuka, supa imarī, ba'iaja mare kibaarūjebeyu. ¹⁴⁻¹⁵Maḡupakarāja ba'iaja baarika pūpajoatirā, “Jia yiro'si simajīñu je'e”, mañu. I'supaka pūpajoawa'ri ba'iaja mabaarijaju. Supabaatirā ba'ioyiaja mabaarākareka, ba'iaja imarika tiyibeyurō'ōrā a'rīrūkirā maimē.

Tuparātaki p̄uri ba'iaja mare baarūjebeyuka

¹⁶I'supaka simamaka, “Tuparā yijare sajā'meiki ba'iaja yija baaokaro'si”, āriwa'ri pakirika mija p̄upajoa'si yijeyomarā.
¹⁷I'supaka mare imarūjebeyuka imarī, jia Mapaki Tuparāte mare baayu, kiyapaika upakaja marikatuyaokoro'si. Kip̄o'ijiaekakaka sime, aiyaka, tā'pia, apea ritaja. Sarā'rārika, sayaaboaiakaoka wiririjayua sime. Tuparā p̄uri o'abeyuka imarī, jia ima oyiaja mare ja'atajipaki. ¹⁸Supa imarī rita imaroka mayi'pakā'ā ōnia kika maimajiparūkia Tuparāte mare ja'atatika. “Yirirā nimarū”, mareka kērītika simamaka ritaja aperā kip̄o'ijiaekarā ruṣubajirā kire yi'riū'muekarā maime.

Tuparārika bojariroka ā'mitiritirā sima upakaja mayi'ririjariye'e

¹⁹Yijeyomarā, mijare yibojaerā baaika mija ye'kariritiya'si. Tuparārika bojariroka mijare bojarānūrāre jia mija ā'mitiripēabe. Mija p̄upakareka imaoka ñojimarītaka nare bojabekaja mija imabe. Supabaatirā ñojimarītaka nare mija boebaria'si. ²⁰Toṗi p̄uri waṗuju boebayurā maimarākareka, jiirokapi maimarika Tuparāte yapaika upaka maimabesarāñu. ²¹Supa imarī ritaja ba'iaja baarika mija ja'atabe. “Tērīriki ñime”, ārikoṗeikite p̄upajoaika upaka p̄upajobekaja mija imabe. Supa imarī, Tuparārika bojariroka mijare kiōrīrūjeikakaka takaja jiapi mija yi'ririjape. I'supaka mija imarākareka ba'iaja imarika tiyibeyurō'ōrā mija a'rirūkia imakoṗeikareka Tuparāte mijare tāārāñu.

²²⁻²⁴Ōriwārūikōrī je'e: Ī'rikate kipema ūperiapi yaetirā ke'rirāka be'erō'ō, “Ikupaka p̄uri yipema imako'o”, āriwārūbeyuka kime. Ñojimarī kiye'karirirāñu. I'supaka mija imajīñu Tuparārika bojariroka ā'mitiriripotojo samija yi'riberijīkareka. Tuparārika bojariroka ā'mitiritirā sāñu upakaja yi'rirūkia sime. Supa mabaabesarākareka p̄uri, “Tuparāte yi'yurā yija ime”, mañua, moñu upakaja mapakiyu. ²⁵Tuparārika bojariroka jia wārūbaraka sayi'ririjayukate p̄uri, ba'iaja baarika kire saja'atarūjerijayu. Rita sime Tuparārika bojariroka. Supa imarī saye'kariribekaja, sajā'meika upakaja baarijayukate, ritajareka jia kire sakijeyobaarijarirāñu.

²⁶Aperimarã p̄uri, “Tuparã ñakoareka, kire jiyipupaka õñurã imarĩ, kiyapaika upakaja baarijayurã yija ime”, añurã. Imako'omakaja ba'iaja najairijayua ja'atabeyurã imarĩ, noñu upakaja pakirimaja nime. I'supaka imarã nimamaka, “Tuparãte jiyipupaka õñurã yija ime”, narikopeika wapamarĩa sajayu. ²⁷Mapaki Tuparãreka ikupaka nime kire jiyipupaka õñurã: Pakiamarĩrã jarikarã wayuoka baairãte, supabaatirã natĩmiaka reyatapaekarãteoka jia jeyobaairã, i'supakajaoka ba'iaja baarimajare ima upaka jaribeyurã nime.

Īrãtiji oyiaja jia jiyipupaka morĩbu'aye'e

2 ¹Mija ã'mitipe yijeyomarã. Ritaja ima pemawa'ribajirã imatiyaiki maĩpamaki Jesucristore ima simamaka, jiyipupaka kire morĩrijayu. “Jia kire yi'yurã yija ime”, añurã imariþotojo, wayuoka baairãte wayuĩabekaja, ba'irĩjia rĩkimaka rikairãte takaja jia jiyipupaka õrĩrijayurã mija ime. ²Mia je'e: Karemarĩa mija rĩrĩrijayurõ'õrã ĩrĩka wapajã'rĩakaka jarirooka jããtirã, sajeyoa^a i'supakajaoka kipitawãjoarã takara'aruitirã etaiki. Apika imaki wayuoka baaiki imarĩ, jariromajaka jããtirã etaiki. ³⁻⁴Jĩa jarirooka jããtirã etaikite jiyipupaka õrĩwa'ri, “Ikarã mirupabe”, mija añu. Wayuoka baaikite p̄uri, “Torãja mirĩkamape, merĩberiyee torãja mirupapabe”, mija ãrĩrijayu. I'supaka wayuoka baairãte añurã imariþotojo, “Imatiyairã nime”, ãrĩwa'ri jia rĩkimakaja ba'irĩjia rikairãte mija baairokapi p̄uri ba'iaja mija baayu. I'supaka simamaka ĩrãtiji jiyipupaka õrĩbu'aberĩwa'ri, ĩrĩka ta'iarãja imarijaribeyurã mija ime. ⁵Ate jia mija ã'mitipe yijeyomarã. “Yire mija ã'mitirĩpẽabe”, Tuparãte ãrĩkaroka yi'yurã rĩkimarãja nime wayuoka baariþotojo sayi'yurã. “Wayuoka baairã ba'iratarã nime”, Tuparãte yi'ribeyurãte nareka ãrĩrijayua imariþotojo, Jesucristore yi'yurã nimamaka, “Jiibaji kire yi'yurã najarirũ”, ãrĩwa'ri jia Tuparãte nare jeyobaarĩjarĩrãñu. Supa imarĩ kĩrĩka upakaja kire yi'ritiyairã kijã'merũkirõ'õrã eyarũkirã nime. ⁶⁻⁷I'supaka kĩrĩka simako'omakaja wayuoka baairãte

^a 2.2 Anillo.

jiyipupaka òrĩbeyurã mija ime. Wayuoka baairãreka i'supaka òrĩripotojo, rikimaka ba'irĩjia rikairãte takaja jiyipupaka òrĩrijayurã mija ime. “¿Nãpareareka ba'iaja majũarijaju”, mija ãrĩwãrũbeyu bai je'e? Mia: Ba'iaja mijare baawa'ri iparimarã pò'irã mijare okabaarĩ ne'ewa'ririjaju. Supabaatirã jĩtakiji Jesúre imako'omakaja kirika bojariroka ã'mitiriripe'yowa'ri ba'iaja kireka jaiyuyeirã nime. Jesúrirã imaripotojo ¿dikapĩ ãrĩwa'ri jia nareka mija pupajoayu je'e?

⁸⁻⁹Ikupaka maĩpamaki Jesúre mare jã'meka: “Mipò'ia miwãtaika upakaja aperedateoka miwayuĩabe”, ãrĩwa'ri sabojayu Tuparã majaropũñureka. I'supaka sareka ãñua mija yi'rĩrãkareka jia baairã mija imarijarirãñu. Ika mijare ñãñua òñurã imaripotojo, jia mijare eyairãte takaja mija wayuĩamaka, “Mija òñu upakaja ba'iaja baairã mija jayu, yijã'meika yi'ribeyurã imarĩ”, Tuparãte mijare ãñu. ¹⁰Mare kijã'meika simaja yi'yurã imaripotojo, ĩ'rãba'ĩ mayi'ribeyua imarãkareka, “Ba'iaja baairã nime yijã'meika yi'ribeyurã imarĩ”, mareka kėrĩrãñu. ¹¹Ikupaka sime apeba'ĩ Tuparãte bojaeka: “Rõmikirã, i'supakajaoka tĩmiakirã, aperedaka ba'iaja baawã'imaribekaja mija imabe. Supabaatirãoka pò'imajare jããbekaja mija imabe”, mare kėrĩka. Rõmikirã puri i'supaka kėrĩka yi'paraka imarã, aperedaka ba'iaja baawã'imarĩbeyurã imaripotojo pò'imajare mija jããrãkareka kijã'meika yi'ribeyurã mija imarãñu. ¹²⁻¹³Ba'iaja baarika maja'ataokaro'si kirika bojariroka Tuparãte mare òrĩrũjeyu. I'supaka simamaka samayi'rika, mayi'riberikaoka ĩatirã simaupakaja sawapa mare kibaarãñu. Supa imarĩ mokapĩ, maimabaayu upakaja aperedate mija wayuĩabe. ĩakõrĩ je'e: Aperedarãre wayuĩabekaja imarã, nare wayuĩabekaja sawapa Tuparãte nare jėñerãñu. Aperedate wayuĩabaraka imarã puri, “Wayuĩarikapĩ Tuparãte yijare ĩarãñu”, ãrĩwa'ri jĩjimaka imarã.

**Jia baarijajayurã maima ĩatirã, “Rita jia yire
yi'yurã nime”, Tuparãre mareka ãrĩrãñu**

¹⁴Mija ã'mitipe yijeyomarã. ĩrĩka, “Cristore yi'yuka ñime”, ãrĩripotojo, Tuparãte yapaika upaka aperedate kijeyobaabesarãka, dakowapamarĩa kijaikopeika jarirãka. I'supaka simamaka,

“Cristore yi'yuka ñime”, kēñutakapiji Tuparāte täärükimarīka kime. ¹⁵⁻¹⁶ Ī'rārimarā mupaka Tuparāte yi'yurāte kēsia baajika, supabaatirā jariroaka wayuoka nabaajika, “Ba'arika, jariroaka mija tōpoerā Tuparāte jia mijare baarū”, mija añua jiamarīa sime. Jeyobaabeyurā mija imajika wapamarīa sajayu nare mija jaikoŕeika. ¹⁷ I'supakajaoka sime Tuparāte yi'ririkakaka. “Tuparāte yi'yurā yija ime”, añurā imako'omakaja aŕerāte jeyobaaripupamarīrā nimajika, kire yi'riberiwa'ri supa nabaajīñu.

¹⁸ Yijaika yi'riberiwa'ri ikupaka Ī'rārimarāre yire ārīrāñu je'le aŕeyari: “¿Yaje Tuparāte miyi'rityayu je'le mi'ioaka?”, yire narīrāñu. I'supaka napakā'ā, “Ā'ā, Tuparāro'si jia yibaarijayuapī kire yi'yuka ñima mijare yibeayu”, nare ñarīrāñu. I'supaka imaki imarī, jia nabaarijaya yire nabeabepakā'ā, “Jia Tuparāte yi'yurā ñime”, nareka ārīwārūbeyuka yi'i. Yire pūri ritaja jia yibaarijaya ĩatirā, “Rita, jia Tuparāte yi'yuka kime”, narīwārūrāñu. ¹⁹ Napupajoaikapī pūri, “Īrīkaja kime Tuparā”. Rita sime. Rita pūpajoako'omakaja, aŕerāte wayuābeyurā nimamaka, “Tuparāte yi'yurā ñime”, marīwārūbeyu. Ōrīkōrī: “Īrīkaja kime Tuparā”, ārīpupajoirā ñime Satanás jeyomarā oka. Sōñurā imarī tararibaka Tuparāte nakīkirijayu nare wēkomabaarūkika kimamaka. ²⁰⁻²¹ Jia mija ā'mitipe ōrīwārūbeyukajirā. Aŕerāte jeyobaabeyurā mija imamaka, dako wapamarīa sime Tuparāte yi'yu upaka mija imakoŕeika. Samija ōrīrā mañeki Abraham majaroka mijare yibojaerā baayu. Jia Tuparāre yi'yuka imarī kimakire kiro'si kijoejirā baakoŕeika. Supa kibaamaka ĩawa'ri, “Jiitaka yi'yuka kime Abraham”, Tuparāre ārīka. ²²⁻²³ Tuparāte yi'rityaiki imarī kiyapaeka upakaja Abrahamre baaeka. I'supaka kibaaekapī, “Jiitakaja Tuparāte yi'ririjayuka kijarika”, ārīwārūrā mija ime. Bikija ikupaka Tuparā majaroka bojaijirimajire o'oeka: “Jia Tuparāte yi'yuka Abrahamre imaeka. Supa imarī ‘Dako okamirāmarīaja jia yika kima ñoñu’, Tuparāte ārīka”, sāñu. I'supaka kērīka be'rō Tuparāte yi'rityawa'ri kimakire kiro'si kijāakoŕeika sāñu, Tuparā majaropūñurā o'oeka rita sime.^b Supabaatirāoka, “‘Yijeyomaki mime’, Abrahamre kērīka”, sāñu.

^b 2.22-23 Véase Génesis 15.1-6; 22.10-12.

²⁴I'supaka Abrahamre baaeka õñurã imarĩ, “Tuparãte yija y'iyu', mañutakapimarĩa jia kika majayu”, ãrĩwãrũirã maimẽ. Kire y'i'riwa'ri, kiyapaika upakaja baabaraka maimarãkareka, “Dako okamirãmarĩrãja jia yika nima ñoñu”, Tuparãte mareka ãrĩrãñu. ²⁵Ikupaka sime apea: Niñerũ e'eokaro'si imirĩjaka ba'iaja wã'imarĩrirõmo imako'omakaja ikupaka Rahabre baaeka Tuparãte y'i'riwa'ri. Judiorãka ipamarãre pũataekarãre etamaka iatirã, “Mija majamarãre mijare jãã'si, yiwĩ'iarã mija ru'rikãkabe. Supabaatirã ma'a mija ru'riwa'rirũkirõõ mijare yibearãñu”, nare kõrĩka jia nare baawa'ri.^c I'supaka kobaamaka iatirã, “Jiitaka baaiko koime”, Tuparãte koreka ãrĩka. ²⁶Õrĩkõrĩ: Mapo'ia õñimakimarĩa simajĩka dakoapi õñia simaberijĩñu. Ikupaka ãrĩrika sime: Tuparãte yapaika upaka baaberiko'omakaja, “Kire y'iyurã yija ime”, marĩkopeika upaka sime.

Ba'iaja jairikapi ãrĩwa'ri rĩkimakaja ba'iaja mabaarijaju

3 ¹Yijeyomarã, i'rĩka upakaja Tuparãrika bojariroka wãrõrimaja mija imapupajoa'si. I'rãrimarãja sawãrõrimaja mija imajĩkareka jia simajĩñu. Ikupaka õñurã mija: Tuparãrika nare nawãrõika upakaja nayi'riberijĩkareka, aperã pemawa'ribaji Tuparãte nare sawapa jẽñerãñu. ²Rĩkimakaja sime ba'iaja mabaaiika. Supa simako'omakaja, rakajepããwa'ri jia jaibaraka, jĩjimaka imarã tarãja nime Tuparãte yapaika upakaja ritaja baawãrũrijayurã. ³Kũpajĩka marẽrõkaka imako'omakaja, rĩkimakaja ba'iaja mañu sapi jaibaraka. ã'mitirikõrĩ, ikupaka sime ba'iaja majaiika: Jo'baki kawarute imako'omakaja kũpajĩka përumijia kirijokopearã mapi'peikapi kire matuariyapaika upakaja kiyiyu. ⁴I'supakajaoka sime jo'baka kũmua. Jãjia wĩrõa baeko'omakaja kũpajĩka wërũpãiaapi samatemarĩkayu, ma'ririyaairõ'õrã sa'ririka yapawa'ri. ⁵I'supakajaoka sime marẽrõkaka. Kũpajĩka simako'omakaja sapi ba'iaja apearãre majaiyu, “Imatiyairã yija ime, apearãte pemawa'ribaji yija ime”, ãrĩpupajowa'ri. I'supakajaoka sime peka. Kũpajĩkapi

^c 2.25 Véase Josué 2.1-21.

samawãika imako'omakaja jo'baka riopakiaka sajoeyu. ⁶Supa imarĩ þeka upaka sime marêrökaka. Sapi ba'iaja jaibaraka rĩkimarã aþerãte ba'iaja majũarũjeyu. Majaika ã'mitiritirã, "Ritaoka ba'iaja baairã nime", aþerãte mareka ãrĩwãrũrijayu. Ba'iaja jaiwa'ri maimarika mabitatarijayu. Supabaatirã aþerãte ba'iaja baairã majarirũjeyu. Satanãre ba'iaja mare jairũjemaka, i'supaka maro'si simarijayu. ⁷Mia. Ritaja ba'irĩjia, wĩ'ñaka, ãñaka, supabaatirã riakakakaoka þo'imajarũjewãrũirã maima. ⁸I'supaka simako'omakaja ba'iaja majaika þoto, "Ba'irataka jaibekaja maimaye'e", marĩwãrũbeyu, rakajepããwãrũberiwã'ri. Rãmitaka upaka sime marêrökaka, ba'iaja aþerãte sapi mabaaiika. ⁹⁻¹⁰I'supaka simamaka, "Jia yijare mibaayu", Maþaki Tuparãte marĩko'omakaja, "Ba'iaja najũarũ aþerã þuri", marĩrijayu. Yijeyomarã, i'supaka jaiyuyebekaja maimaye'e, "Ñima upakaja nimarũ", ritaja þo'imaja ãrĩwa'ri Tuparãte mare þo'ijiaeka. ¹¹Õrĩkõrĩ: ¿Okokoþea jia waria okoa þoataika, jũ'akapitiyika rukubaka þorijĩka ruku mijareka? ¹²I'supakajaoka sime yãþua higuera imako'omakaja olivo wãmeika õterikia ruika upaka ruiberijĩka i'sia. I'supakajaoka iyaka, higuera rikayu upaka rikariberijĩka. Okoa rukueka imabeyu upaka maimaye'e yijeyomarã aþerãreka ba'iaja jaibekaja.

Tuparãte mare jeyobaamaka õrĩþupairã maimarãnu

¹³Õrĩka mija þo'irã, "Tuparãte yapaikakaka õrĩþũaiki yi'i", ãñukate imajĩkareka jia oyiaja kibaajĩñu. Aþerãte pemawa'ribaji imabekaja, jia nare kijeyobaarijarijĩñu. I'supaka kibaamaka ãtirã, "Jia õrĩþũaiki imawa'ri, jia baawãrũiki kime", aþerãte kireka ãrĩrãñu. ¹⁴Oakiriwa'ri aþerãte mija ã'mijĩarãka, "Naþemawa'ribaji ñimarãñu", mija ãrĩþupajoarãka, "Jia õrĩþũairã yija ime", mija ãria'si. I'supakajaoka jia imakoþeika mija ã'mitirĩþe'yorijayu. ¹⁵I'supaka imarã þuri Tuparãte yapaika upakamarĩa þupajoawa'ri, õrĩþũabeyurã nime. Wejeareka imarã upaka þupajoairokapi nimarijayu. Supabaatirãoka Espĩritu Santore ã'mitirĩþeabekaja, ba'iaja naþupaka nare ãñua Satanãrikapi i'taika sime. ¹⁶I'supakajaoka nare oakiparaka aþerãte

na'mijjārāka, supabaatirā, “Nare p̄emawa'ribaji õñurā yija ime”, narirāka rukubaka p̄upajoairā jariwa'ri, i'supaka ritaja nayapaika upakaja ba'iaja baairā najarirāñu. ¹⁷I'supaka mare simakoreka, ikupaka sime Tuparāte yapaika upaka imarika: Jia oyiaja baabaraka, supabaatirā jia aperiāka imariyapawa'ri oka jiebaraka maimarijarirāñu. I'supaka simamaka aperiāte añua ā'mitiritirā, mayapaikatakaja p̄upajoabekaja, jia nare mawayuīarāñu. Wayuīabu'awa'ri jia ī'rātiji jeyobaabu'abaraka maimarijariye'e. Wapuju pakibu'abekaja, mañu upakaja baabaraka maimaye'e. ¹⁸Supabaatirā aperiāka jia imawa'ri, oka jiebaraka natiyiaja jia nimaerā aperiāte jeyobaairā p̄uri jīitakaja baairā nime. Supa imarī najeyobaairā jia oyiaja imarijarirāñurā.

**Ba'iapupakirāre ima upaka imarika yapaberīwa'ri
Tuparāte yapaika upaka maimaye'e**

4 ¹Yi'ribu'abeyurā imarī mija tiyiaja jājirokapi ba'iaja jaibu'arika imarijayua mijaro'si. Mija p̄upaka mijare añu upakaja baariyapawa'ri Tuparāte yapaika upaka mija baabeyu. ²Mija yapaika upaka mijare imarūjebeyurāte mija ri'kakopeyu. Nayapaika upaka tōpowārūirāte mija oakiririjayu nupaka satōpowārūberīwa'ri. Marākā'ā baatirā satōpowārūbeyurā imarī, boebarīwa'ri okajājiapi mija p̄ipebu'arijayu. I'supaka mijaro'si sime mija yapaika tōpoerā Tuparāte mija jēñebeyua simamaka. ³Kire mija jēñekopeika poto ba'iapiji kire mija jēñeika simamaka mijare sakija'atabeyu. Mijaro'sitaka p̄upajoabaraka Tuparāte mija jēñekopeyu, jījimaka mija imarūkikakaja p̄upajoarijayurā imarī. ⁴Tuparāte yapabeyurāte ima upaka mija ime. Tuparāte yi'ribeyurā p̄uri, õñia nimatiyikuriji nayapaika takaja p̄upajoawa'ri ba'iaja baarijayurā. Nupaka p̄upajoawa'ri ba'iapakaja Tuparāte baawā'imarīrimaja upaka mija ime. ⁵Rita sime. Ikupakaja sabojayu Tuparā majaropūñurā kiro'si bojaijirimajire o'oeaka: Mare kipo'ijjaeka simamaka, “Yire takaja ā'mitiripēairā nimarū”, āriwa'ri Tuparāte mare wayuīayu. ⁶I'supaka simamaka, “Jia p̄o'imajare yire ā'mitiripēarū”, āriwa'ri nare jeyobaarika p̄upajoarijayuka kime Tuparā. Rita ñañu: “Napupaka nare pakimakaja 'Õritiyairā yija ime’,

ãñurâte jeyobaabeyuka Tuparã. ‘Aperã upaka imatiyabeyurã yija ime’, ãñurâte puri jia kijeyobaayu”, ãrîwa'ri sabojayu kimajaropũñurã. ⁷I'supaka ima pupajoawa'ri, “Tuparã, ñipamaki mime”, ãrîwa'ri kiyapaika upaka baabaraka mija imabe. Sapî mija imarãkareka Satanãre mija pe'yorañu. Supa imarî ba'iaja mijare baawãruberiwa'ri mijareka kiru'rirañu. ⁸Jiibaji Tuparãka imabaraka mija imabe, supa imarî jiibaji mijaka kimarañu. Mija ã'mitipe ba'iaja baairã. Mare wayuãaiki kimamaka ba'iaja mija baaika ja'atatorã, jia oyiaja mija imarijape. Supabaatirã ba'iaja pupajoabekaja, “Tuparãte yapaika upaka mabaaye'e”, ãrîwa'ri ï'rãrokaja pupajoatirã mija imabe. ⁹Mia: Ba'iaja baako'omakaja jïjimaka mija imarijayu. I'supaka imabekaja, “Ba'itakaja baairã yija ime”, ãparaka rïomaritirã mija pupape'pe. ¹⁰Kireka pemawa'ribaji mija pupaka baabeyurã mija imarãka ïatirã, “Imatiyairã nimajiparũ”, Tuparãte mijareka ãrirañu.

Majeyomarãre ba'iaja jaiwã'imarïbekaja maimaye'e

¹¹Mija ã'mitipe yijeyomarã. Ba'iaja jaibu'abekaja mija imabe. “Ba'iaja imawa'ri ba'iaja jũarũkirã nime”, aperãreka mija ãrïa'si. Ika mijare ñañua yi'pekaja mija jeyomarãre ba'iaja jaiwã'imañurã mija imarãkareka, ba'iaja mija baarãñu. “Mija po'ia mija wãtaika upakaja aperãte mija wãtabe”, i'supaka mija baabesarãka puri Tuparãte jã'meika yi'ribeyurã mija imarañu. “Tuparãte jã'meika puri yi'rirũkima'ria sime”, ãñurã upaka, “Ba'iaja jũarũkirã nime”, aperãte mija ãrïkopeyu. ¹²I'supaka simako'omakaja Tuparã ï'rïkaja kime, “Ikupaka jia mija baabe”, ãrîwa'ri mare jã'mewãrũiki. Supa imarî Tuparãjaoka kime ritaja po'imajare baaika ïawãrũtirã, ba'iaja imarika tiyibeyurõ'õrã a'rirũkia imako'peikareka nare jeyobaiki. Ikijioka kime ba'iaja imarika tiyibeyurõ'õrã po'imaja kire yi'ribeyurãte pũatarũkika. ¿Tuparã ï'rïkaja i'supaka baarimaji imako'omakaja mija jeyomarãreka, “Ba'iaja baarimaja nime”, ãrïwãrũirã mija ime bai je'e?

Tuparãte jãrïabekaja kibo'ibajirã upaka mapupayariji majë'rãko'aberijũnu

¹³Mia je'e. “Ire ma'riberiye'e ru'pu, waeroka apea wejearã a'ritirã ï'rãkuri wejje'rãkareka mawaruaka maïjipataari

rīkimakaja niñerū matōpoari”, āparaka jījimaka mija imarijaju ī'rārīmarā. I'supaka āñurāte yokajāāerā baayu mae. ¹⁴“Waeroka i'supaka yijaro'si simarāñu”, mija āriwārūbeyu. Ñoaka ōñia imarūkimarīrā maime. Īakōrī: Bikitojo namasika ruika ñojimarīji riripataika upaka maime. ¹⁵“Tuṡarāte yaṡarākareka, ōñia yija imatīyikurīji ikupaka yija baarāñu, i'siaoka yija baarāñu”, mija ārīrāka jia simarāñu mijaro'si. ¹⁶Supaka simako'omakaja Tuṡarāre yaṡaika ṡupajoabekaja mija ṡupayariji mija baarūkitakaja bojabaraka mija ime. ¹⁷Supa imarī mijaro'si yo'oika īatirā, “Ikupaka jia baarika Tuṡarāre yaṡayu”, ōrīko'omakaja samayi'ribesarākareka, ba'iaja baairā majayu.

**“Aṡerāte ba'iaja baawa'ri, wayuoka baabeyurā
ba'iaja jūarāñurā”, Santiagore ārīka**

5 ¹Rīkimaka waruoka rikairā, Tuṡarāre yi'ribeyurā, yire mija ā'mitīṡe. Ñamajī ba'itakaja jūarūkirā imarī ba'iaja ṡuparibaraka mija imabe. ²Mia je'e, ritaja mija rikaika rabaika sime. Supabaatirā, jīa jariroaka mija rikakoṡeika butu ba'aokoro'si sime. ³Supabaatirā oro, niñerū rīkimakaja tōṡotirā samija jietarupamaka bitamarīka upaka sajayu. I'supaka simamaka īawa'ri, “Wayuoka baairāte ṡaṡi najeyobaari imakoṡeyu”, aṡerāte mijareka ārīrāñu. No'ojīrāmarīaja wejetiyia seyarūkia jariwa'riko'omakaja rīkimabaji niñerū mija mo'arijaju. Saṡi āriwa'ri ba'iaja baarika tiyibeyurō'ōrā a'rīrūkirā mija ime. ⁴Aṡea, mija rioarā ba'iraberimajare waṡaījibeyurā mija ime. I'supaka mija baaika īaiki Tuṡarā. Supabaatirā, “Jia naro'si yija ba'irabeko'omakaja, yijare nawaṡaījibeyu”, mijareka nañua ā'mitīyuka kime. ⁵⁻⁶Supabaatirā ba'iaja baabeyurāreje mija okabaarijaju īṡarimarā wājītāji. I'supaka mija baariṡareareka ī'rārīmarā wayuoka baairāre najāārijaju. I'supaka ba'iaja nare mija baamaka, marākā'ā baaberiwa'ri ba'iaja nare mija baaika narakajēṡārijaju. Dika jariwa'rīrimarīa rikairā imarī ōñia mija imatīkurīji mija baariyaṡaika upakaja mija baarijaju. Ikupaka sime: Wa'ibikirāwēkoa najāāerā baaika ruṡu rīkimakaja sanaba'ariji'ayu jia ūkirika simarāka ṡoto saajāāokaro'si. Supa imarī, “Ōñia nimarō'ōjitejīkaja jia nimakoṡeyu, ba'iaja jūarūkirā nime”, Tuṡarāte mijareka āñu.

Ba'iaja jūaripotojo Tuparāte yi'riwa'ri samarakajepāāye'e

⁷Yijeyomarā wātaka ñoñurā, aḗea ate mijare yibojaerā baayu. Jia mija ā'mitipe: Aḗerāte ba'iaja mijare baako'omakaja Maīḗamakire i'tarūkia pupajoabaraka kiyapaika upakaja baabaraka mija imarijape. Mia aḗea, ikupaka ōterikia ōterimajire ime: Sakiōterāka be'rō pu'ejē'rāka seyarāka ḗoto, “Jājia yiro'si sabikirāñu je'e”, āriwa'ri jajumarā kiōterikia bikirika kita'ayu. ⁸I'supaka mija imarijape mijaoka, Maīḗamakire ḗe'rietarūkia ta'abaraka kiyapaika upaka baarija'atabekaja mija imabe. No'ojirāmarāja sajariwa'yu ḗo'imajare baaika mirāka iarī ketarūkia.

⁹Yijeyomarā, Tuparāte yi'yurāreka, “Ba'iaja nime”, āriwa'ri mija tiyiaja jaibu'abekaja mija imabe, sawaḗa Maīḗamakite ba'iaja mijare jūarūjekoreka. “No'ojirāmarāja sajariwa'yu kipe'rietarūkia”, āriwa'ri i'supaka mijare ñañu. ¹⁰Yijeyomarā, ikupaka nimaeka Tuparāro'si bojaījirimaja: Ba'iaja ḗo'imajare nare baako'omakaja, sarakajepāābaraka Tuparāro'si bojaījibaraka nimaeka. I'supaka nimaeka simamaka nimaeka upakaja mija imabe. ¹¹Ba'iaja jūako'omakaja Tuparāte yi'riwa'ri sarakajepāārijayurāreka, “Jiirā nime Tuparā ñakoareka”, āñurā maime. I'supaka kimaeka Job. Īrāba'imarā ba'iaja jūako'omakaja Tuparāte yi'riri'atabeyuka kimaeka. Supa imarī ba'iaja kijūaeka be'rō jia imarika kitōḗoeka, mija ōñua. Supa simamaka, “Mare wayuātiyaiki imarī, jia Tuparāte mare baarāñu”, āñurā mija ime.

¹²Yijeyomarā ikupaka sime aḗea imatiyaikakaka: “Ikupaka yija baarāñu”, mija āñu be'erō'ō mija āñu upakaja mija baarijape. Rita mija āñua, “Tuparā ḗariji ōñuka yija āñua”, mija āri'a'si.^d Rita āririjayurā mija imamaka, “Jee”, mija āri'rāka, “Jēno'o”, mija āri'rākaoka, mijare nayi'riri'āñu. I'supaka imarā mija imamaka, sawaḗa Tuparāte mijare jēñebesarāñu.

Ikupaka sime Tuparāte yi'riwa'ri kire jēñerika

¹³Aḗea yijeyomarā. Mija ka'wisijūarāka ḗoto, “Tuparā, yire mijeyobaabe”, kire mija āririjape. I'supakajaoka jījimaka mija imarāka ḗoto Tuparāte jiyiḗupayeebaraka mija bayakoyabe.

^d 5.12 No juren.

¹⁴⁻¹⁵ I'supakajaoka i'rīkate wāmarīa jarirāka poto Cristorika y'iyurāte imaruputarimajare mija akabe. Nare mija akamaka wāmarīa imaki pō'irā etatirā kūpajī iyebaka kiḡo'iarā nabu'arāñu. Supabaatirā, “Marākā'ā baawārūberīwa'ri Tuparā pūri kire tāārāki”, āriwa'ri kire najēñemaka, wāmarīa imakite jājirāñu. Supabaatirā ba'iaja kibaaeka kireka imajīkarekaoka sareka kire kiwayuīarāñu. ¹⁶ I'supaka wayuīaiki Tuparāte imamaka ba'iaja mija baaika mija bojabu'abe. Samija bojabu'arāka be'erō'ō mija tiyaja Tuparāte mija jēñebe sareka mijare kijeokaro'si. Tuparāte yapaika upakaja jiiḡuparā maimarākareka, kire majēñeika upakaja jiaḡi mare ā'mitiritirā tērīwa'ribaji mare jeyobaarūkika kime. ¹⁷ Tuparāro'si bojaijirimaji, Elías imaekaki, muḡaka pō'imajiji kimaeka. I'supaka imako'omakaja, Israel ka'iarā okoa jaririka yapaberīwa'ri Tuparāte kijēñeka. I'supakaja maekarakakuri wejeje'rāka aḡeje'rā ñe'metājirō'ōjīrā okoa jariberika. ¹⁸ I'supaka simaeka be'erō'ō, torā okoa jaririka yapawa'ri Tuparāte kijēñemaka okoa jarika ate. I'supaka sabaeka be'erō'ō jia ōterikia ruika mae.

¹⁹⁻²⁰ Mija ā'mitiḡe yijeyomarā. Mija watoḡekarā i'rīka Tuparāte yapaika upaka imarika ōrīko'omakaja saja'atawa'ri ba'iaja baarimaji jarijīkire, mija jeyobaabe. Jia Jesucristore y'iyuka kijariḡe'aokaro'si kire jeyobaaiḡi pūri jia kire baarāki. Ika jia mija ōḡe: I'supaka jia kire kijeyobaamaka, rīkimaka ba'iaja kibaaikareka Tuparāte kire saye'kariarāñu. I'supaka simamaka kireyarāka poto ba'iaja jūarika tiyibeyurō'ōrā ke'rirūkia imakopeikareka kire kitāārāñu.

I'tojīrāja sime.

Primera carta de

San Juan

Autor: Juan (uno de los doce apóstoles)

Fecha en que se escribió: Probablemente entre los años 85 y 90 d.C. desde la ciudad de Éfeso

Carta enviada a las iglesias cristianas en la provincia de Asia Menor (la actual Turquía).

La carta fue escrita para refutar creencias muy erradas de algunos que salieron de entre los cristianos. En la actualidad no hay un entendimiento cierto de las creencias pero parece que esas creencias surgieron porque pensaban que tenían un “conocimiento espiritual” más profundo, pues decían que:

- Las cosas físicas eran malas, del mundo y no eternas. Pero lo espiritual era bueno, divino y eterno. El espíritu de un creyente era eterno y sin pecado en esta vida. Pero, su cuerpo no era eterno y por eso lo que uno hacía (bien o mal) en esta vida no tenía importancia. Tampoco era importante si un creyente no amaba a su hermano en Cristo.
- Pensaban que el hombre Jesús era diferente de Cristo. Que Jesús fue solo un hombre del mundo y por eso no era el Hijo de Dios. Pero Cristo era espiritual y la unidad entre Jesús y Cristo existió solo por un tiempo. Pensaban que el hombre Jesús murió en la cruz, pero el Cristo espiritual no murió. Decían que Cristo había dejado al hombre Jesús antes de su muerte.

Para refutar estas creencias, la carta de primera Juan dice que Dios es luz (es santo) y en Él no hay oscuridad (pecado). Por lo tanto no es posible relacionarse con Dios sin arrepentirse del pecado.

1 Juan 1.8-10 dice: Si afirmamos que no tenemos pecado, lo único que hacemos es engañarnos a nosotros mismos y no vivimos en la verdad; pero si confesamos nuestros pecados a Dios, él es fiel y justo para perdonarnos nuestros pecados y limpiarnos de toda maldad. Si afirmamos que no hemos pecado, llamamos a Dios mentiroso y demostramos que no hay lugar para su palabra en nuestro corazón.

Juan enfatizó que una fe verdadera en Jesucristo y el amor a Dios produce amor para los creyentes en Cristo (“hermanos y hermanas”).

Jesucristore yi'yurāro'si Juanre o'oeka

1 ¹Yijeyomarā, “Ikupaka Jesucristore ime”, āriwa'ri mijaro'si yo'oerā baayu mae. “Ikupaka Tuparāte ime”, āriwa'ri mare imajiparūjerimaji kime. Wejea po'ijirirā baaeka rupubajirā imatikaki kime. Yija kire ā'mitirikarā, kire yija ĩaeka, kire oka yija rabeka imarī, mijare sayija bojayu. ²Kika yija imaeka poto kire yija ĩaeka imamaka, “Rita sime”, āriwa'ri mijare sayibojaerā baayu. Iki Jesucristojo kime mareyarāka poto kika ōñia mare imajiparūjerimaji. Kipaki Tuparāka imajiparoyikaki kimaeka. I'supaka simamaka, Tuparāte yija pō'irā kire pūataeka kire yija ĩaokaro'si. ³Yija ĩaeka, yija ā'mitirika mirāka mijare yibojayu yijaka ĩrātiji upaka mija pūpajoaokoro'si. Mapaki Tuparā, Kimaki Jesucristo oka ĩ'rīka upakaja napupaka upakaja pūpajoairā yija ime yijaro'si. Supa imarī, ikupaka mija imarika yapawa'ri mijaro'si yo'oyu. ⁴Mijare sayibojayu ĩ'rīka upaka pūpajoatirā jjimaka maimaerā.

Jia Tuparāka maimarijarirā, ba'iaja baabekaja maimaye'e

⁵⁻⁶“Ba'iaja baarika imabeyu Tuparāreka”, āriwa'ri Jesúre yijare bojaeka. Ikupaka sime: Ba'iaja baarijayurā imako'omakaja, “Tuparāte pūpajoaika upakajaoka pūpakirā yija ime yijaro'si”, āñurā pūri pakirimaja nime. I'supaka imawa'ri, rita yi'ribeyurā nime. ⁷Baabekaja Tuparāte pūpajoaika upaka jia oyiaja baabaraka maimarūka pūri, ĩ'rīka upakaja maimarijarirāñu. I'supaka simamaka Kimaki Jesucristore maro'si kiriwetabaraka reyaekapi āriwa'ri ritaja ba'iaja mabaaike mareka kiye'kariarijau.

⁸“Ba'iaja baabeyurā yija ime”, āñurā pūri, wapuju ima yi'yurā. Supa imarī napo'ia naparebaayu. ĩ'rājaoka nime rita yi'ribeyurā. ⁹“Ikupaka ba'iaja yibaayu”, Tuparāte marījika, mare kiwayuñarāñu. Supa mare baatirā, “Ba'iaja baabeyurā nime mae”, mare kērīrāñu. Rita mare kēñu upaka oyiaja baaike imarī. ¹⁰“Ba'iaja baairā oyiaja po'imajare ime”, Tuparāte ārika. “Ba'iaja baabeyurā yija ime”, āñurā pūri wapuju pakirika sime nañu, Tuparāte ōriberiwari. Tuparā pūri pakirimajimarika.

Tuparāka maro'si maimakaka jaijirimaji kime Jesucristo

2 ¹Yimakarā upakaja wātaka ñoñurā mija ime. Supa imarī, ba'iaja mija baakoreka, ika mijaro'si yo'oyu. Aperikuri ba'iaja mabaarijayua simamaka, Jesucristo maro'si Mapaki Tuparāka jairijayu. Jia oyiaja baaiki imarī, i'supaka maro'si kibaayu. ²I'supaka baaiki imarī, ba'iaja mabaaika wapa kireyaeka, sapi ārīwa'ri ba'iaja mabaaika Tuparāre mareka ye'kariayu. Mare takamarīa, ritaja po'imajare tãokoro'si kibaaeka.

³Tuparāte jā'meika yi'riwa'ri, “Kire oñurā maimē”, marīwārūyu. ⁴“Tuparāte ñoñu”, añuka imaripotojo, kijā'meika yi'ribeyuka puri, wapuju pakirimaji kime. I'supaka kime Tuparāoka ā'mitiripēabeyuka.^a ⁵Tuparāte jā'meika upakaja baarijayuka puri, kire yapaiki. I'supaka imawa'ri, “Tuparāka ī'rātiji pūpaika maimē”, marīwārūyu. ⁶“Tuparāka ī'rātiji pūpakirā maimē”, mañaokaro'si Jesucristore imaroyika upakaja imarika sime.

Bikijakaka jā'merika simako'omakaja mamaka upakaja jā'meika

⁷Yijeyomarā, ika pāpera maekakamarīa mijare yibojayu. Bikija wayuīabu'arika mija ā'mitiritika sime. ⁸Maekakamarīa simako'omakaja, po'imajare wayuīabaraka Jesucristore imaeka pūpajoatirā, “Mamaka yi'rirūkia sime”. Mija sā'mitiyurā imarī aperāre wayuīairā mija ime mae. Supa imarī, “Ba'iaja baarika ja'atirā, mamaka jia imarika yijare beairā nime”, po'imajare mijareka añu.

⁹Īrīkaja, “Ba'iaja baabekaja Tuparāka ī'rātiji pūpajoabaraka ñime”, ārīripotojo, Cristore yi'yukate ā'mijīaiki puri Tuparāka jia imabeyukajika. ¹⁰Cristore yi'yurāre wayuīaiki puri, Tuparāte pūpajoaika upaka jia oyiaja baarijayuka kime. I'supaka imaki imarī, jia oyiaja Tuparāka kimarijayu. ¹¹Cristore yi'yurāre ā'mijīaiki puri Tuparāka ī'rātiji pūpajoabeyuka kime. I'supaka baarijari, Tuparāte yi'ribeyuka

^a 2.4 No vive en la verdad.

imarĩ, ba'iaja kibaarijarirãñu. Neirõ'õrã mawejaɸayu upaka imaki kime.

¹² Yimakarã upakaja wātaka ñoñurã, “Jesucristore reyaekapĩ ãriwa'ri ba'iaja mabaaike Tuparãte mare wayuíaeka”, ãñurã mija imamaka, ika ɸaɸera mijaro'si yo'oyu.

¹³ ɸakiarimarã, jia Cristore yi'yurã imarĩ, mija ã'mitipe mijaoka. Wejea ɸo'ijirirã baaeka ruɸubajirã imaũ'muekakire õñurã mija imamaka, ika ɸaɸera mijaro'si yo'oyu. Mija ã'mitipe bikirimaja, kire yi'ririjayurã, Satanás, ba'iaja baarimajire ĩrãpẽ'rõtorãja taairã mija ime. I'supaka imarã mija imamaka, ika ɸaɸera mijaro'si yo'oyu.

¹⁴ Yimakarã upaka wātaka ñoñurãro'si yo'oyu ika, Maɸaki Tuparãte õñurã mija imamaka. Mija ɸakiarimarã, wejea ɸo'ijirirã baaeka ruɸubajirã imaũ'muekakite õñurã mija imamaka, ika ɸaɸera mijaro'si yo'õpũayu. Mija bikirimaja, okajãjirã imawa'ri, Tuparãrika bojariroka jia yi'ririjayurã mija ime. Supa imarĩ, Ba'iaja baarimajire ĩrãpẽ'rõtorãja taairã mija ime. I'supaka mija imamaka, ika ɸaɸera mijaro'si yo'õpũayu.

¹⁵ Ika wejeareka ba'iaja baarika ɸuparibekaja mija imabe. Supabaatirãoka ba'irĩjia mija yaɸatiyaika mija ɸuparia'si. Wejeareka ba'iaja imakoɸeika yaɸatiyaiki ɸuri, Maɸaki Tuparãte yaɸabeyuka. ¹⁶ Ika wejeareka ba'iaja baarimajare ɸupajoaika mija ɸupajoa'si. ã'mitirikõrĩ, ikupaka ɸupajoairã nime: Ba'iaja baaritaka yaɸawa'ri, naɸupaka nare ãñu upaka ba'iaja nabaarijayu. Supabaatirã ritaja ima jiyurika ĩawa'ri, ritaja nareka imarika nayapayu. “Mia. Dakoareka wayuoka baabeyuka ñime”, ãriwa'ri jĩjimaka nare simaɸakirũjeyu. I'supaka ba'iaja nabaarijayua ika wejeakarã ɸo'imajapiji ɸo'ijiyua imarĩ, Maɸakirikamarĩa sime. ¹⁷ Ika wejeareka Tuparãte yi'ribeyurã, supabaatirã ba'iaja nabaariyapaika ɸurirãñu. Tuparãte yapaika upaka oyiaja baairã ɸuri õña imajiparãñurã.

Rikimarãja Cristore yaɸabeyurã imarã

¹⁸ Mija ã'mitipe yijeyomarã. Kũɸajiji sajariwa'yua wejetiyarã seyarũkia. I'supaka simaerã baarũka ruɸu,

“Cristore Tá'terimajire^b i'tarāñu”, āriwārūtikarā mija ime. I'supaka simarūka simako'omakaja, aperiā rīkimarā Cristore tá'terimaja imatiirā maekaka. I'supaka simamaka, “Koyiaja sajariwa'yu wejetiyarā maeyarūkia”, marīwārūyu. ¹⁹“Maka imakoḗeraparā Jesucristore mayi'yu upakamarīa yi'yurā nimarape”, nareka āriwārūirā maima. I'supaka imawa'ri mareka nakōrōrape. Jesucristore mayi'yu upakaja nimarikareka mareka nakōrōberijāāeka. Supa nabaamaka, “Jesucristorirāmarirā nime”, marīwārūrijayu.

²⁰Mija pūri jia rita Tuparārika oñurā imarā. Mija ime Espiritu Santore mijareka Jesúre ña'ajāāeka imamaka. I'supaka mijare kibaaeka imamaka, “Ika nawārōika rita sime, ika pūri pakirika ime”, āriwārūirā mija ime. ²¹Rita ima ōriḗbeyurā mija imamakamarīa ikupaka mijaro'si yo'oyu. Rita ima mija oñu. I'supakajaoka pakirika i'rārimarāre wārōrapaka ā'mitiritirā, “Pakirimaja nime”, āriwārūirā mija imamaka, ika papepapi mijare yibojayu. ²²Ikupaka nañu pakirimaja: “Jā'merā Tuparāte wā'maekakimarīka kime Jesús”. Pakirimaja Cristore tá'teirā nime. Supa imawa'ri, “Jesús Pakimarīka Tuparāte ime, supabaatirā Kimakimarīka kime Jesús”, āñurā nime pakirimaja. ²³“Tuparā Makimarīka kime Jesús”, āñuka pūri, Tuparārikimarīka kime. “Tuparā Makitaki Jesúre ime”, āñuka pūri Jesús Pakika i'rātijiji pūpaiki kime.

²⁴Cristorika bojariroka mija ā'mitiritika ā'mitiripēabaraka mija imabe. I'supaka mija baarijarirūkareka Jesús, Kipakika i'rātiji pūpariariabaraka mija imarijarirāñu. ²⁵Ika simarāñu, “Yire ā'mitiripēairā oñia imajiparāñurā”, Jesucristore mare āritika simamaka.

²⁶I'rārimarā naḗupajoaika upakaja waḗuju pakirika mijare wārōriyapairā. Supa imarī, rakajekaja mija imaokaro'si ika papepera mijaro'si yo'opūayu. ²⁷Jesucristore mijare Espiritu Santo ña'ajāāekarā imarā mija. Mijaka imaki imarī, mijare wārōrimaji Espiritu Santore imarijayu. I'supaka imarā imarī, aperiāre mijare wārōrika yapabeyurā mija ime. Pakibekaja Espiritu Santore rita ima mijare kiwārōrijayu upakaja mija

---

^b 2.18 El Anticristo. Véase 2 Tesalonicences 2.3 y Apocalipsis 13.1.

imabe. I'supaka imawa'ri Jesucristoka ĩ'rātiji p̄paribaraka jia mija imabe.

²⁸Yimakarā upakaja wātaka ñoñurā, ika jia mija ā'mitipe. Jesúka ĩ'rātiji p̄pajoabaraka, kiyapaika upakaja jia mija imabe. Supa mija baarijarirūkareka, ate ketarāñurimi kiñakoareka i'yopi'ribekaja mija imarāñu.

²⁹“Tuparāre jiyuika upaka baaiki kime Jesús”, mija āriwārūika simamaka, “Jia oyiaja baarijayurā nime Tuparā makarā”, āriwārūirā mija ime.

Tuparārirā maimakaka

3 ¹Mija ā'mitipe. Mapaki Tuparā imaki mare wayuĩatiyaiki. I'supaka maka imawa'ri, “Yimakarā mija ime”, mare kēñu. Rita sime i'supaka mare kēñua, kimakarā takajaoka maima. Imako'omakaja, rikimarāja nime p̄o'imaja i'supaka maima ĩawārūbeyurā. Tuparāte ōribeyurā imawa'ri, kimakarā maima niawārūbeyu. ²Yijeyomarā. Tuparā makarā maima mae. Supa imawa'ri kimakarā maimamaka, ñamajĩ apeupaka mare kimarūjerāka, mōribeyua sime ruṗu. Maekaka sōribeyurā imako'omakaja, “Jesúre etarāñurimi p̄uri, kire ĩawa'ri kima upakaja maimarāñu”, āriwārūirā maima. ³“Rita kima yija ĩarāñu”, āñurā ba'iaja baabekaja nimarijaju, “Cristore ba'iaja baamarĩka upaka yija imariyapayu”, āriwa'ri.

⁴Ba'iaja baarijayurā Tuparāre jā'meika yi'ribeyurā imarā. Mia, kijā'meika yi'riberika sime ba'iaja baarika. ⁵Ba'iaja baamarĩka Jesucristore ima ōñurā mija ime. I'supaka imaki imawa'ri, “ ‘Ba'iaja nabaaike yiwapakoyimaka, ba'iaja baape'abekaja nimarū, āriwa'ri, ika ka'iarā ketaeka”, āriwārūirā mija ime. ⁶Jesúka jia imarijayurā imarā, ba'iaja baabekaja nime. Ba'iaja baarijayurā p̄uri Jesucristore ima ōribeyurā, ĩ'rātiji kika p̄paribeyurā nime. ⁷Yimakarā upakaja wātaka ñoñurā, “Ba'iaja mabaajĩka marā imabeyua”, mijare pakirāre mija ā'mitiripēa'si. Tuparāre yapaika upakaja baarijayurā mija imajĩkareka, jia Cristo upaka mija ime. ⁸Ba'iaja oyiaja baarijayuka p̄uri Satanāre kire jā'meika upakaja baarijayuka. Supa ñañu, wejea p̄o'ijirirā baeeka ruṗubajirā ba'iaja baarimaji imara'aekaki Satanāre imatikaki

simamaka. I'supaka imara'aekaki imarĩ ba'iaja p̄o'imajare kibaarũjerijayua riataokaro'si õ'õrã Tuparã Makire etaeka.

⁹Ba'iaja baabeyuka Tuparãte imamaka, i'supakajaoka nime kimakarã narõ'si. Jia oyiaja imarũkirã Tuparãte nare jarirũjeika simamaka ba'iaja baarijaribeyurã nime. ¹⁰Ikupaka nime Tuparãrirã, supabaatirã Satanãrirã. “Jesucristore yi'yurã yija ime”, ãrĩrĩpotojo, Tuparãte jiyubeyua baairã kirirãmarĩã nime, supabaatirã Tuparãte yi'yurãte ba'iupakaja õñurãoka.

Ĩrãtiji wayuĩabu'abaraka maimarijariye'e

¹¹Bikija Cristore mija yi'riũ'muekarõ'õjĩte, “Matiyiaja jia mawayuĩabu'arijarirã”, ãñua õrĩtirã mija ime. ¹²Caĩne baaeka upaka mabaaberijĩñu. Satanãre yi'riwa'ri jipupaki kibe'erõ'õkakire kijããeka.^c Ikupaka ãrĩwa'ri kire kijããeka. Ba'ika imarĩ, “Jiika kime yirĩ'ĩ”, ãrĩwa'ri kire ã'mijĩawa'ri i'supaka kire kibaaeka.

¹³Mija ã'mitipe yijeyomarã. Ika wejeareka ba'iaja baarimajare mijare ã'mijĩamaka, “¿Dako baaerã yijare na'mijĩayu?”, ãrĩpupajoabekaja mija imabe. ¹⁴Cristore yi'ribeyukajirã maimaeka p̄oto, reyatika upaka maimaeka Tuparã ñakoareka. Maekaka p̄uri õñia imajiparũkirã imarĩ, mapupaka o'aekarã maima. I'supaka maima õñurã aperã kire yi'yurãte mawayuĩarijayua simamaka. Nare wayuĩabeyurã p̄uri reyatika upaka nime. ¹⁵I'supaka simamaka Cristore yi'yukate ã'mijĩaiki p̄uri kire jããrimaji upaka kime, Tuparãte iamaka. Supabaatirã, “P̄o'imajare jããrimaji õñia imajiparũkimarĩka kime”, ãrĩwãrũirã mija ime. ¹⁶Jesucristore marõ'si reyaeka õñurã imarĩ, “Mare wayuĩaiki kime”, ãrĩwãrũirã maima. Sõñurã imarĩ, i'supakajaoka aperã kire yi'yurãte wayuĩawa'ri mareyarãka rõ'õjĩrã jẽrãika nare jeyobaabaraka maimarijarirãñu. ¹⁷Aperoka, ba'irĩjia rikaiki, “Tuparãka jia ñime”, ãrĩrĩpotojo Jesũre yi'yurã wayuoka baairãre jeyobaabeyuka kima simamaka i'supaka kẽrĩkõpeika pakirika sime. ¹⁸Wãtaka ñõñurã, rita jia aperãre

---

^c 3.12 Caín era hijo de Adán y Eva. Por envidia a su hermano Abel, lo mató. Véase Génesis 4.1-16.

wayuĩariṗupakirā imawa'ri nare majeyobaarijarirāñu. Moka mirākapi takaja nare mawayuĩakoṗejika ṗuri jiamarīa sime.

Jesúre yi'yurā imarī Tuparāte kíkibekaja imarika

¹⁹Nare wayuĩariṗupakirā imarī, nare jeyobaarijayurā nime. Supa imarī, “Tuparāte rita bojaika yi'ririjayurā maimē”, marīwārūrijayu. I'supaka simamaka Tuparāte ĩaika kíkirimarīaja maimarijayu. ²⁰“Tuparārika bojariroka jia yi'ribeyurā yija ime je'e”, maṗupaka āñuaja ba'iaja maṗuparirākareka, “Jia Tuparāka maimabesarāñu je'e”, marīṗupajoarijayu. Ba'iaja maṗupayua simako'omakaja, saṗemawa'ribaji mare wayuĩaiki Tuparāte ime. Supabaatirāoka maimarijayuakaka ritaja ōñuka kime. I'supaka imaki imarī, ba'iaja maṗupayureka mare jeyobaawārūiki kime. ²¹Yijeyomarā, moñu ṗapakaja ba'iaja maṗuparibesarākareka, kíkibekaja maimarijarirāñu Tuparāka majairūka ṗotoji. ²²Tuparāte āñua yi'riwa'ri kiyapaika ṗaka baairā maimamaka, majēñeika ṗoto mayapaika ṗaka mare kījirāñu. ²³Ikupaka Tuparāte mare jā'meka: “Yimaki Jesucristore yi'ribaraka mija imarijape. Supabaatirā mijare kijā'meka ṗaka wayuĩabu'abaraka mija imabe”. ²⁴I'supaka kērika yi'ririjayurā ṗuri Tuparāte yapaika ṗaka kika ĩrātiji ṗupajoairā imarī jia kika nimarijayu. Espíritu Santore mare kiña'ajāēeka imamaka, i'supaka maima moñu.

“¿Yaje rita Espíritu Santore jeyobaaikapitaka nawārōtiyayu je'e?”, āriwa'ri jia mija ā'mitirijape

4 ¹Mija ā'mitiṗe yijeyomarā. “Tuparā oka bojarimaja yija ime Espíritu Santore yijare jeyobaamaka”, āñurāre mija ṗō'irā etarāñu. I'supaka naṗakā'ā, “¿Yaje rita oka Espíritu Santore nare jeyobaaikapī nawārōtiyayu je'e?”, āriwa'ri jia nare mija ā'mitiṗe. “Ṗakirimaja nimarūkareka nare mayi'riria'si”, āriwa'ri i'supaka mijare ñañu. Ika wejea sareka maima ritatojoreka rīkimarāja ṗakirimajare ime. ²“Maṗo'ia ṗaka kiṗo'ijirirā ika wejearā Tuparāte Jesucristore ṗūataeka”, āñua wārōrimaja ṗuri, “Rita oka, Espíritu Santore jeyobaaikapī jairā nime”, nareka mija āriwārūrāñu.

³Aperimarã puri i'sirokapi wãrõbeyurã imarĩ, Espiritu Santore jeyobaaikapimariã wãrõirã nime. I'supaka nabaayu, Cristore Tá'terimajire wãrõika upaka imarĩ. "I'supaka ima wãrõrimajare etarãnu", añua õrĩtiirã mija ime. Maekakaoka, "Ika wejea ritatorekaja nimatiyu i'supaka ima wãrõrimaja", ãrĩwa'ri mijare yibojayu.

⁴Wãtaka ñoñurã, Tuparãrirã mija ime. Supabaatirã pakirimajaroka wãrõika mija ã'mitiria'si. Satanãre pakirika wãrõrimajare jeyobaako'omakaja i'rãpẽ'rõtõrãja nare mija baayu Satanãre tẽrĩwa'ribaji õnuka Tuparãte imamaka.

⁵Tuparãte yapabeyua wãrõrimaja puri po'imajare wapuju pupajoirokapiji wãrõirã. I'supaka nawãrõmaka, ika ritatojo wejeareka imarãre nare ã'mitiripẽayu Tuparãte õrĩberiwari.

⁶Maa puri, Tuparãrirã maima. I'supaka simamaka mawãrõrijayua ã'mitiripẽairã nime Tuparãte yi'yurã. Tuparãte yi'ribeyurã, mawãrõrijayua ã'mitiribeyurã. Supa imarĩ nawãrõika ã'mitiritirã, "Ika rita bojariroka sime. I'sia puri wapuju pakirimajaroka sime", ãrĩwãrũirã maima.

Mare wayuĩarimaji Tuparãte ime

⁷Yijeyomarã, mawayuĩabu'arijarirã, apearãre mare wayuĩarũjeki Tuparãte ima simamaka. Supa imarĩ wayuĩabu'arijayurã nime Tuparã makarã, supabaatirã jia kire õñurã nime. ⁸Po'imajare wayuĩarimaji Tuparãte imamaka, wayuĩabu'abeyurã puri kire õrĩbeyurã nime. ⁹Ikupaka Tuparãte maro'si baaeka mare wayuĩawa'ri: Kimaki i'rĩkaja imaekakire maro'si kipũataeka õñia maimajipaokoro'si. ¹⁰Ika sime apearãre wayuĩarika: Tuparãte mayapaika upakamarã sime. Tẽrĩrikaja mare wayuĩawa'ri Kimakire maro'si Tuparãte pũataeka kireyaekapi ãrĩwa'ri ba'iaja mabaaika ye'kariaokaro'si.

¹¹Yijeyomarã, i'supaka Tuparãte mare wayuĩatiyaeka simamaka, mawayuĩabu'ajĩnu marãoka. ¹²Maki imabeyuka Tuparãte ãaiki. I'supaka simako'omakaja mawayuĩabu'ajĩkareka kika i'rãtiji pupakirã maima. Supabaatirã kiupakaja mare kijarirũjeyu. Supa imarĩ kiyapaika upakaja apearãre wayuĩairã majayu. ¹³Tuparãte Espiritu Santore mare ña'ajãeka

simamaka, “Kika ì'rātiji p̄pakirā maime, supabaatirā kiupakaja mare kijarirūjeyu”, āriwārūrā maime. ¹⁴Yija ïaeka mirāka mijare yija bojaerā baayu. Ritatojo wejeareka imarāre tãārimaji imarūkiro'si Kimakire maro'si Maṗakire p̄ūataeka. ¹⁵“Tuṗarā Maki kime Jesús”, āñurā p̄uri, Tuṗarāka ì'rātiji p̄pakirā nime. I'supakajaoka naka kime kiro'si.

¹⁶Tuṗarāte mare wātaika koritiirā imarī, mare kiwayuūaika yì'ririjayurā maime.

Mija ïabe: P̄o'imajare wayuūarijayuka kime Tuṗarā. Supa imarī, kiupakaja aṗerāre wayuūarijayurā p̄uri, Tuṗarāka ì'rātiji p̄pakirā nime, supabaatirā kiupakaja nare kijarirūjeyu.

¹⁷I'supaka imarā imarī, Tuṗarāte yapaika upakaja p̄o'imajare wayuūairā majayu. Supa imamaka p̄o'imaja jia, ba'iaja baaekarāre kiwā'warāñu. Ikarīmi seyamaka, “Ba'iaja mare kibaarāñu je'e”, āribekaja, kīkibekaja maimarāñu, Jesucristore imarijarika upakaja õ'õrā maimarijayua simamaka. ¹⁸Tuṗarāte yapatiyarī yapairā imarī makīkibesarāñu. I'supaka imawa'ri makīkirūkia imakoṗeika ì'rāp̄ē'rōtorā mataayu. “Ba'iaja yibaaika wapa ba'iaja Tuṗarāte yire baarāñu je'e”, p̄upajoirā p̄uri saruṗu kīkibaraka ba'iaja p̄upayurā. “Nimamaka jia kire yapatiyarī yapabeyukajirā nime ruṗu”, nareka mañu. ^d

¹⁹Mamarīji Tuṗarāte mare wayuūaū'mutika simamaka, kire, supabaatirā p̄o'imajareoka yapatiyarīji yaparijayurā maime marāoka. ²⁰Jesúre yì'yukate ā'mijīaika, “Tuṗarāte yapatiyarī yapaiki ñime”, āñuka p̄uri, pakirimaji kime. Kīarijayukate kiā'mijīajīka reka, marākā'ā Tuṗarāte kiyapajīñu je'e ì'rākuri kire ïabeyukajika imako'omakaja. ²¹Ikuṗaka Tuṗarāte mare jā'meka: “Yire mija yaparūkareka Jesúre yì'yurāteoka mija wayuūabe”.

**Tuṗarā makarā imarī, kiyapaika
upakaja baarijarirūkirā maime**

5 ¹“Mare kitāāerā Tuṗarāte wā'maekaki kime Jesús”, āriwā'ri sayì'yurā p̄uri Tuṗarā makarā nime. Maṗaki Tuṗarāte yapatiyarīji yapairā imarī, kire yì'yurāreoka nawayuūayu.

---

^d 4.18 Otra interpretación de esta frase puede ser: Que no han experimentado plenamente el perfecto amor de Dios todavía.

²I'supaka simamaka Tuparāte yapawa'ri i'supakajaoka kijā'meika āñu upakaja yi'riwa'ri, “Kire yi'yurāte wayuñarükirā maime”, marīwārūrijayu. ³Tuparāte jā'meika yi'yurā imarī, “Tuparāte yapatiyarīji yaparijayurā maime”, marīwārūyu. Supabaatirāoka, “Kijā'meika ka'wisitakamarīa sime”. ⁴I'supaka mañu Tuparā makarā imawa'ri, wejearitorā ima ba'iaja baarika i'rāpē'rōtorā mataarijayu. Ba'iaja baarimijikaka nabaaika upakaja mabaabeyu Jesucristore yi'riwa'ri. ⁵Supabaatirā, “Tuparā Maki kime Jesús”, āñrijayurā imarā, wejeareka ima ba'iaja baabeyurā.

“Yimaki Jesúre ime”, Tuparāte āñika

⁶⁻⁸Ō'ōrā kimaeka poto maekaraba'ikaka kireka ōñwa'ri, “Tuparāte pūataekaki kime Jesucristo”. Mamarīji, okoapi Jesucristore kirupuko'a jūjerūjeka. Supabaatirāoka sabe'erō'ō yapua tetaekarā kiriwetabaraka kireyaeka. I'supakajaoka rita āñuka imarī, “Tuparā Maki kime Jesucristo”, Espiritu Santore mare āñrijayu. Ika maekarakaba'i ōñurā imawa'ri, “Tuparā Maki kime Jesucristo”, marīwārūyu. Jesucristore kirupuko'a jūjerūjeka, supabaatirā yapua tetaekareka kiriwetabaraka, Espiritu Santore mare bojarijayua maekarakaroka imariḗotojo i'rātiji oyiaja sabojayu. ⁹Po'imajare mare āñua yi'rirūkia oyiaja sime. I'supaka simako'omakaja, “Yimaki kime i'I”, Tuparāte āñikaroka takaja ima sapemawa'ribaji mayi'rirūkia. ¹⁰Tuparā Makire yi'yurā pūri, “Kimakireka Tuparāte bojaeka rita sime”, āñwa'ri napupakarā sōñurā nime. “Tuparā Makimarīka Jesúre ime”, āñurā pūri Tuparāte kireka bojaeka yi'ribeyurā. I'supaka āñurā imarī, “Wapūju pakirika sime ‘Yimaki Jesúre ime’, Tuparāte āñua”, narīrijayu. ¹¹Ikupaka sime Tuparāte kireka bojaekakaka: Kimakipi āñwa'ri ōñia mare kimajiparūjeka. ¹²Tuparā Makika i'rātiji pūpakirā,^e ōñia kika imajipatiirā imarā. Kika i'rātiji pūpamarīrā pūri kika ōñia imajipabeyurā.

Bojajiibaraka piyia Juanre naro'si o'oeka

¹³Tuparā Makire yi'yurā imarī, kika ōñia imajiparā mija ime. I'sia jia mija ōñaokaro'si ika pāpera o'otirā mijaro'si yipūatayu.

^e 5.12 O: los que han creído y aceptado lo que el Hijo ha hecho por ellos.

¹⁴I'supaka simamaka jia kika i'rätiji p̄upakirã imarĩ, “Tuparãte yapairokapi kire majẽnerijarãka, mare kiã'mitiripẽarãñu”, ãñurã maimẽ. ¹⁵“Mare ã'mitiripẽaiki kime Tuparã”, ãñurã imarĩ, “Kireka majẽneika upakaja mare ijiiki kime”, ãrīpupajoirãoka maimẽ.

¹⁶Ikūpaka sime āpea: I'rĩka Jesúre yi'yuka, mija watopekakaki imaki ba'iaja kibaaika mija īrãkareka, Tuparãte kiro'si mija jẽnebe. Ba'iaja jũarũkiwapa imakopeika Tuparãte ye'kariarikaka simarijarirũ i'supaka kiro'si mija baabe. I'supaka kiro'si mija baamaka ba'iaja kibaaikareka Tuparãte kire wayuĩarãñu ate jia kika kimaokaro'si. Āpeba'i ba'iaja baarika ima, sawapa ba'iaja imarika tiyibeyurõ'õrã a'rirũkia. Supa i'rĩkate baarũkareka, “Kiro'si Tuparãte mija jẽnebe”, mijare ãrībeyuka yi'i. ¹⁷Ritaja ba'iaja mabaaika jiamarĩa oyiaja sime Tuparã ñakoareka. Supa imako'omakaja, ba'iaja mabaaika simaupatimarĩa sime mare ta'terũkia Maĩpamakire imarõ'õrã.

¹⁸Ikūpaka moñu: Tuparãmakarã imarĩ ba'iaja baarijaribeyurã maimẽ, Tuparã Makire mare īarĩñua imamaka. Supa imarĩ Satanãre ba'iaja mare baarũjewãrũbeyu. ¹⁹“Tuparã makarã maimẽ”, marĩwãrũyu. Kire yi'ribeyurã ika wejaritatojoreka imarãre p̄uri ba'iaja Satanãre baarũjerijayu. ²⁰Mia je'e, ikupakaoka moñua sime: Ika maima ka'iarã Tuparã Makire p̄o'ijirika. Tuparã imatiyaikire moñaokaro'si mare kiõrĩwãrũrũjeka. Kimaki Jesucristoka i'rätiji upakaja p̄upakirã imarijayurã imarĩ, Tuparãrirãoka maimẽ. Iki Tuparã kime, supabaatirã ikijioka kime mare õñia imajiparũjeiki. ²¹Yijeyomarã, i'supaka kima õñurã imarĩ, wapuju p̄o'imajare baap̄o'ijiaeka mija yi'ririjaria'si.^f

I'tojirãja sime.

---

^f 5.21 Juan quiere que los creyentes rechacen las enseñanzas falsas que no dicen la verdad de cómo es Jesucristo. Entonces dice que tales enseñanzas son como los ídolos o dioses falsos que no muestran la verdad de cómo es Dios.

Apocalipsis

Autor: Juan (uno de los doce apóstoles)

Fecha en que se escribió: Entre los años 81-96 d.C. desde la isla de Patmos

El libro fue dirigido a las siete iglesias de la provincia de Asia Menor (la actual Turquía).

Apocalipsis significa “revelación” (revelar lo que es secreto). En la época en que fue escrito, los cristianos estaban sufriendo persecución y mortandad a manos del imperio romano. Este libro les da esperanza porque revela el final de la historia – que Jesucristo y los que creen en Él van a ganar la victoria.

El libro se compone de la visión de Juan con muchos símbolos que probablemente fueron entendidos por los cristianos de ese siglo, mientras que oculta el mensaje para los romanos que perseguían a los cristianos. Siglos después, hoy en día no entendemos todo y existen varias interpretaciones de partes del libro.

Empieza con mensajes a siete iglesias de la provincia de Asia Menor (Turquía) para corregir sus errores y animarlas a ser fieles al Señor. Después la visión de Juan describe a seres divinos, señales o símbolos de Dios, diversas plagas que atormentarán a los que no aman a Dios. Muchas personas fieles a Dios morirán como mártires. Los capítulos 12 y 13 hablan del dragón (Satanás), la bestia que sale del mar (el Anticristo) y la bestia que sale de la tierra (el falso profeta) que forman una “trinidad” para luchar contra Dios, Jesucristo y los creyentes (los santos). En el momento dispuesto por Dios, Jesucristo regresará en gloria para vencer a Satanás y sus aliados. Satanás será arrojado al abismo sin fondo por mil años. Después de los mil años saldrá para encabezar una rebelión contra Dios pero será derrotado cuando el fuego de Dios caiga sobre su ejército. Dios lo echará en el lago de fuego.

Después del juicio final, hay una descripción de la nueva Jerusalén que bajará del cielo donde vivirán Dios, Jesucristo y todos sus santos.

Makārārũũuroka upakapi Jesucristore Juanre bojaeka

1 ¹Ika papperareka o'oeka ikuparō'ōpiji imarũkiakaka bojaika. Kiyapaika upaka baarijayuräre sōñaokoro'si Kimaki Jesucristore sakija'ataeka Tuparã, nare

sakibojaokoro'si. Supa imarĩ ángelre yipõ'irã kipũataeka yire sakiõrĩrũjewãrũokoro'si. Juan, kiyapaika upaka baaiki ñime. ²Yi'i Juan põ'irã pemakotowiritirã ángelre ritaja yire bearapakarõ'õjirãja yibojayu, saþemawa'ribaji þakibekaja. Tuparãrika bojariroka Jesucristore yire õrĩrũjemaka.

³Ika yibojaika koyiaja simamaka ikupaka mijare ñañu mae. Ika ñañua bojarimaja, supabaatirã sayi'rirãñurãoka jia jjimaka imarijarirãñurã.

Í'potẽnarirakaweje Jesúre yi'yurã imaeakarãro'si Juanre o'oeka

⁴⁻⁵Mae, í'potẽnarirakaweje Asia ka'iareka Jesúre yi'ririþaparaka imarãro'si ika yo'oyu yi'i, Juan. Supa imarĩ Tuparã, Jesucristo, Espiritu Santoka maekarakamarã jia mijare najeyobaarũ, jia naka mija imaerã. Bikija imara'aekaki imako'omakaja maekakaoka imarijayuka Tuparã. Namajjoka imajiparãki kime. Tuparãre jã'merupa wãjitãji imarã í'potẽnarirakamarã.^a Espiritu Santo ritaja õrĩpataiki, ritaja baaiki kime ãrĩrikopakaja kiwãjitãji nimarijayu. Supabaatirã Jesucristo kime Kipakire ãñu upakaja bojarimaji. Supa imarĩ, reyako'omakaja õñia kijariþe'rika ate. I'supaka kibaaũ'muekapi ãriwa'ri reyako'omakaja rikimarãja sabe'erõ'õ õñia jariþe'rirãñurã ate. Supa imarĩ ritatojo weje ipamarãre jã'meiki kime. I'supakajaoka mare wãtawari maro'si riwejurubaraka kireyaekapi ba'iaja mabaaike kiwapakoyika. ⁶I'supaka mare kibaaeka simamaka, kijã'merũkirãro'siji maima. Supabaatirã kurarãka upaka Kipaki Tuparãre yapaika upakaja baarimaja maima. Supa imarĩ, “Ritaja ipamaki imarĩ dika jariwa'ririmarã jã'mepataiki kime. Aþea þemawa'ribaji jiiatakaja jiyipupaka morĩrũkika kime”, ãriwa'ri jjimaka kika maimarijarirãñu. I'supaka oyiaja imarũkia simarũ.

⁷Ikupaka imarũkia jia mija õrĩrijape:

Mia oko ũmaka watoþekapi Cristore i'tarãñu. Ritatojo wejeareka imarã, supabaatirã kire jããekarã pariþi sãrãñurã supa simarãka. “Ba'iaja yijare kijũarũjerãñu”, ãriwa'ri norirãñu. I'supaka simarũ.

^a 1.4-5 Siete espíritus.

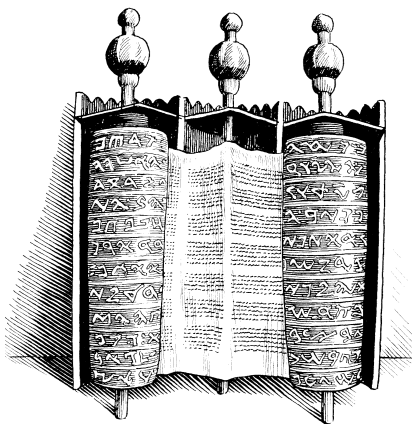
⁸Ikupaka kibojayu: “Alfa, Omega^b ñime. Alfa ñime ñañu ritaja pō'ijjaekaki imarī. Supabaatirā Omega ñañua ‘Ñamajī wejea tiyirūjerūkika imarī’. Ritaja ima tēriwa'ribaji imaki ñime. Bikija imara'aekaki imako'omakaja maekakaoka imaki ñime. Supabaatirā yi'ijjoka ñime imajiparūkika”, āriwa'ri Tuparāre bojayu.

Juan, makārārūñuroka upakapi Cristore kīaeka

⁹Yi' Juan, mija jeyomaki, Jesucristore yi'yuka ñime. Mija upakaja Tuparāre yire jā'meokoro'si ñime. Supa imarī, mija upakajaoka pō'imajare yire ba'iaja jūarūjerijayu, Maīpamakirirā upatiji i'supaka oyiaja jūarūkirā maima simamaka. Ba'iaja jūako'omakaja Jesucristore ā'mitiripēaiki imarī, sayirakajepāāyu. Supa imarī Patmos wāmeirō'ō jūmurikarā yire nataarape Tuparārika bojariroka yibojari pareaja wēkomaka ñimaokoro'si. ¹⁰Domingorīmi Tuparāre jiyipupayeebaraka Espiritu Santorikapi ña'ajāēekaki ñimarapaka poto, ikuparō'ōpiji makārārūñuroka upakapi yire kīarūjerape. Supa ñimarapaka poto yipēterō'ōpi trompeta napupuika jājia okaayurō'ōjirā jājirokapi ī'rikare jaimaka ña'mitirape. ¹¹Topi mae ikupaka yire kērāpe:

—Maekaka mire yibeaike
pāperarā samio'obe.
Supabaatirā Asiaka'iarā Jesúre
yi'yurā ī'potēñarirakawejearā
imarāro'si samipūatabe.
Ikupaka wāmeika sime wejea
samipūatarūkirō'ō: Éfeso,
Esmirna, Pérgamo, Tiatira,
Sardes, Filadelfia, supabaatirā
Laodicea— kērikorape.

¹²Torājirā mae, “¿Maki torā
yire jaiki?”, āriwa'ri jorowa'ri
yiyoirape jairapakire
iariyapawa'ri. Yoirā baakōrī

(Apocalipsis 1.11)

^b 1.8 En el alfabeto griego, alfa es la primera letra y omega es la última.

ĩ'potēñarirakabi orokaka baaeka p̄eritēriā yaaboaike imamaka ñiarape. ¹³Supabaatirā sawatopekarā ĩ'rīka p̄o'imaji upaka ĩoikire imarape. Kijariroaka saya upaka baaeka kiũpusikarō'ōjīrā ñoaka jāāiki, supabaatirā orokaka baaeka kikārīmaki wājītāji jāāpiaekaki kimarape. ¹⁴Supabaatirā kirupuko'a rupua boitaka sōirape. Kiñakoa p̄uri p̄eka jũ'rēika upaka ōirapaka. ¹⁵Kiũ'pua bronze najoeika p̄oto ya'taika upaka ōirapaka. Kijaika āta jājia we'ririikaika upaka okaarapaka. ¹⁶Kipitaka ritapē'rōtopi ĩ'potēñarirakamaki tā'pia kirikarape. Kirijokoapeapi ĩ'papē'rōtowā'taja op̄ijieka sara wararapaka. Kipema jītakaja aiyare yaaika upaka ōirapaka.

¹⁷Torājīrā mae kire ĩakopekaja kiwājītāji ñā'rītīrā, jaiberijīka, rī'meberijīka yijarape. Supa yibaamaka kipitaka ritapē'rōtopi yire rabetirā, ikupaka yire kērāpe:

—Mikīkia'si. Ritaja p̄o'ijiaekaki yi'i, supabaatirā ñamajī wejea tiyirūjerūkika. ^c ¹⁸Ōñia imajiparūkika, reyako'omakaja ōñia yijaripe'rika be'erō'ō ap̄ekurioka reyarūkimarīka ñime. I'supaka ñima imarī, nareyaikareka p̄o'imajare e'etorirūkika ñime ōñia nimajipaokoro'si. Supabaatirā topi nare ja'ajiyerūkimarīka ñime. Supa imarī reyaeka mirārāre imarō'ō kop̄ereka wierimajiji ñime,— yire kērāpe yipō'irā p̄emakotowiritirā.

¹⁹Supa yire ārīweatirā ikupaka yire kērāpe ate:

—Maekaka ima, ñamajī imarūkia miaika simamaka ika samiaika upakaja samio'obe. ²⁰Mia, ritapē'rōto ĩ'potēñarirakamaki tā'pia yirikaika ĩako'omakaja, "I'siaro'si simekā'ā", ārīwārūbeyuka mi'i. Ikupakaro'si sime: ĩ'potēñarirakamarā tā'pia miaika ĩ'potēñarirakawejekarā yire ā'mitiripēarimajare imaruputarimaja ārīrika sime. I'supakajaoka sime p̄eritēriā yaaboaike miaika. ĩ'potēñarirakawejerā yire yi'yurāre ime ārīrikopakaja sime,— yire kērāpe.

---

^c 1.17 El español dice: “Yo soy el primero y el último”. También en Apocalipsis 2.8 y 22.13, e Isaías 41.4; 44.6; 48.12.

**Éfeso wāmeika wejeareka imaekarāro'si
pāpera o'otirā Juanre pūataeka**

2 ¹I'tojirā mae, yire p̄makotowirap̄akire ikup̄aka yire ārāpe ate:
—Éfesoreka imaki yire ā'mitirip̄earimajare imarup̄utarimajiro'si ikup̄aka mio'obe: 'Ī'p̄otēñarirakamarā tā'pia rikaiki, i'sirakatērīoka p̄eritērī watopekarā turitap̄aki imarī ikup̄aka yibojayu: ²Ritaja mija baaika ōñuka ñime. Sup̄a simamaka, p̄o'imajare yire yi'ririka yap̄awa'ri mija ka'wisijūayu. I'sup̄akajaoka ap̄erāre ba'iaja mijare baako'omakaja yire mija yi'ririja'atabeyua jia ñoñua sime. I'sup̄akajaoka 'Cristorika bojariroka bojarimaja yija ime', ĩrārimarāre āriko'omakaja, '¿Yaje rita nañu?', āñurā mija ime. Sup̄a imarī nabaarijayua jia ĩawārūtirā, nawārōika ā'mitiritirā, 'Wap̄uju p̄akibaraka ba'iaja baairā ñime', mija āñua ñorīp̄ataika. ³Ap̄erāre ba'iaja mijare baako'omakaja yire ā'mitirip̄earija'atabeyurā mija. Ka'wisika imaoka wayup̄i'p̄ekaja sarakajep̄āñrijayurā imarī, yire mija yi'yua ja'atabeyurā mija ime. ⁴Imako'omakaja mamarītaka yire yi'riū'mubaraka jījimaka, jiyurika yika mija imarap̄aka up̄akamarīa imarā mija jayu mae. Sup̄abaatirā mija tiyiaja oka mija wayuīabu'abeyu. I'sup̄aka simamaka mijaka jījimaka ñimabeyukaji ruḡu. ⁵Sup̄a imarī, yire ā'mitirip̄eawa'ri jia yire mija yi'riū'murap̄aka p̄up̄ajoatirā, 'Jia mika yija imarap̄aka up̄akamarīa yija baayu ba'itaka sime', āñurā mija jap̄e. Sup̄a imarī mamarī yika jia imatiyawa'ri jia mija baarap̄aka up̄akaja mija baabe ate. I'sup̄aka mija baabesarāka no'ojirāmarīaja mija p̄eritērīa yaaboabaraka imakoḡeika mijareka ē'marī yetarāñu. I'sup̄aka yibaarākareka yire jiyip̄up̄ayeerimajare rēribesarāñu ate torā. ⁶Mae mijare ñañu, jia yika mija imarap̄aka up̄akamarīa jayurā imako'omakaja ĩrāba'i jia mija baayu ñiamaka. Nicolaítas tatarāre ba'iaja baaika mija ĩaripe'yoika jia sime. I'sup̄akajaoka sime yiro'si. ⁷Mija ā'mitipe ritaja wejeareka yire yi'p̄araka imarā. Jia samija ōrīp̄uariyap̄aye'e, Esp̄iritu Santore yire jeyobaaikap̄i yibojaika jia mija ā'mitipe. Ba'iaja nabaakoḡeka naja'atayu Satanāre

ĩ'rãpẽ'rõtorãja baairã. I'supaka baarãñurãre Tuparã rioarã ima õñioyapurika yiji'arãñu", ãrĩwa'ri mio'obe,— yire kërãpẽ makãrãrũñuroka upakapi yire pemakotowirapakiki.

**Esmirna wãmeika wejeareka imaekarãro'si
pãpera o'otirã Juanre pũataeka**

⁸Sapemajĩrã ikupaka yire kërãpẽ ate:

—Esmirna wejearã yire ã'mitiripëarimajare imaruputarimajiro'si ikupaka mio'obe: "Ritaja pø'ijiaekaki imarĩ, ñamajĩ wejea tiyirũjerũkika ñime. Yi'ijioaka imaki reyako'omakaja õñia jaripe'rikaki. Supa imarĩ ikupaka mire ñãñu: ⁹Mia. Ba'iaja mijare nabaamaka, jiamarĩa mija jũarijayua ñoñu. Supabaatirã wayuoka baairã mija imaoka ñoripataika sime. I'supaka mija imako'omakaja Tuparãre mijare saja'ataekapi ãrĩwa'ri, imatiyaika rikairã mija ime. I'supakajaoka 'Judĩorãka imarĩ, Tuparãrirãtakaja yija ime', ãrĩwa'ri, 'Ba'iaja baarimaja nime', ãrĩwa'ri mijareka kërãrajairimajareoka ñoñu. I'supaka nabaayu Tuparãre yi'riberiwari Satanãre yapaika upaka baarijayurã imarĩ. ¹⁰Wëkomaka imariwi'iarã ba'iaja mija jũarijarirãka kíkibekaja mija imabe. I'supaka Satanãre nare pupajoarũjemaka ĩ'rãrimarãre torã nataarãñu. Yire mija ã'mitiripëaika mija ja'atarika yapawa'ri ĩ'pãpitarakarĩmirõ'õjĩrã ĩ'supaka mijare kibaata'arãñu. I'supaka jũako'omakaja yire mija ã'mitiripëarija'ata'si mijare najããrãkarõ'õjĩrã. Samija rakajepããrãkareka, 'Õñia imajiparũkirã nimarũ', mijareka ñarĩrãñu. ¹¹Mija ã'mitipe ritaja wejeareka yire yi'paraka imarijayurã. Jia samija õrĩpũariyapaye'e, Espĩritu Santore yire jeyobaaikapi yibojaika jia mija ã'mitipe. Ba'iaja jũako'omakaja yire ã'mitiripëabaraka imarijayurã puri, ba'iaja jũarika tiyibeyurõ'õrã yipũatarãñurãka a'rĩrũkimarĩrã nime", ãrĩwa'ri mio'obe,— yire pemakotowirapakire mijare bojayu.

**Pérgamo wãmeika wejeareka imaekarãro'si
pãpera o'otirã Juanre pũataeka**

¹²Torãjĩrã ate yire pemakotowirapakire ikupaka yire ãrãpẽ:

—Pérgamo wejearã yire ã'mitiripëarimajare imaruputarimajiro'si ikupaka mio'obe: "Ikupaka ñãñu

ĩ'p̄ap̄ē'rōto ōpika sara rikaiki imarĩ. ¹³Ritaja mija imarijaya ñiaika simamaka, Satanáre jā'meirō'ōrā mija imaoka ñorĩpatayu. Torā imako'omakaja yire yi'riwa'ri Satanáre ā'mitirip̄ēabeyurā mija ime. Mía, torā jia yire yi'riwa'ri Antip̄as wāmeikire yirika bojariroka bojaja'atabeyuka kimamaka, kire najāāeka. I'sup̄aka tokarāre kire baako'omakaja yire mija yi'yua ja'atabeyurā mija. ¹⁴⁻¹⁵Sup̄a simako'omakaja bikija Balaam, Balacre kiwārōekamijikaka yi'yurāre ā'mitirip̄ēarijaturā nime ĩ'rārimarā mija p̄ō'irā imarā. Sup̄a imarĩ j̄jimaka mijaka imabeyukajika yi'i. Mía, ikup̄aka sime Balaamre wārōekamijikaka: 'Israelkarāre ikup̄aka mibojabe ba'iaja nabaakoro'si: "Jērāka jiyeka jiyip̄up̄aka ōrĩwa'ri, wa'iro'si ri'ia yija p̄āārijayua mija ba'arāka marā imabeyua. I'sup̄akajaoka yija tā'omaja rōmitikaka mija yapaika up̄akaja mija wā'imarĩkopebe" ', āriwa'ri Balaamre kire wārōeka. Kire kiwārōeka up̄akaja Balacre baaeka. Sup̄a imarĩ ba'iaja Israelkarāre baaeka. I'sup̄akajaoka ĩ'rārimarāre mija watopekarā ba'iaja baarijaya Nicolaítas tatarāre wārōika yi'riwa'ri. ¹⁶I'sup̄aka simamaka 'Pakirimajaroka ā'mitirip̄ēawa'ri ba'iaja mija baa'si', nare āribeyurā mija imarākareka no'ojirāmarīaja mija p̄ō'irā yeyarāka poto yirijokopearā ima sarapi ba'iaja nare yibaarāñu sana'mitirip̄ēarija'atabepakāā. ¹⁷Mija ā'mitipe ritaja wejeareka yire yi'paraka imarijaturā. Jia samija ōr̄ip̄uariyap̄aye'e, Esp̄iritu Santore yire jeyobaaikapi yibojaika jia mija ā'mitipe. Ba'iaja nabaaika ja'ataekarāre p̄uri ba'arika maikoribeyua maná wāmeika yiji'arāñu. Sup̄abaatirā āta boia mamaka wāmea sarā o'oeka ima nare ñijirāñu, so'oeka marāoka ĩawārūbeyua simarāñu. Imako'omakaja se'etorirāki ĩ'r̄ikaja s̄iawārūrāki", āriwa'ri mio'obe,— makārārūñuroka up̄akapi yire pemakotowirapakire ārāpe.

**Tiatira wāmeika wejeareka imaekarāro'si
papera o'otirā Juanre pūataeka**

¹⁸Topi ikup̄aka makārārūñuroka up̄akapi pemakotowirapakire yire ārāpe ate:

—Tiatirarā yire ā'mitirip̄ēarimajare imaruputarimajiro'si ikup̄aka o'otirā miṗūatabe: “ Peka jūrēika up̄aka yiñakoa

ya'taiki ñime. I'supakajaoka, bronce najoemaka saya'taika upaka saya'tayu ñu'pua', yi'i Tuparā Makiji mijare sabojaiki. ¹⁹Ritaja mija baaika ōrīpataiki ñime. Supa imarī 'Po'imajare wayuīarimaja, supabaatirā yire ā'mitiripēairā nime', mijareka ñarīrijayu. I'supakajaoka ritaja aḗerāre mija jeyobaaika ōrīpataiki ñime. Yire ā'mitiripēairā mija imamaka, ba'iaja aḗerāre mijare baarijayu. I'supaka mijare nabaako'omakaja yire mija ā'mitiripēaika ja'atabeyurā mija ime. 'Mamarī yire nayi'riū'murapaka pēmawa'ribaji jia baairā nime', mijareka ñaṅu. ²⁰I'supaka simako'omakaja ikupaka mija baarijayu: Īrāko rōmo Jezabel wāmeiko ba'iaja kojaika poto 'Kopakaja, mijaitiyibe mae', kore āḗekaja wiriwirikā'āja kore mija ā'mitiyu. Supa imarī mijaka jītakaja jījimaka ñimabeyukaji ruḗu. Mia ikupaka kōrīrijayu: 'Tuparāro'si jaiījirirōmo ñime'. Supa imako imarī 'Aḗerāka mija yapaika upakaja mija wā'imarīkōpebe. I'supakajaoka jērāka jiyipupayeewa'ri saḗō'irā wa'iro'si ri'ia napāāika mija ba'akoḗejika', āriwa'ri koboḗapakirijayu. I'supaka kōpakā'ā ā'mitiritirā, rukubaka pūpajoirā jariwa'ri, yire yi'yurāre ba'iaja baayu. ²¹I'supaka simamaka ba'iaja kobaaika ja'atarika yaḗawa'ri, yita'akoḗerape ruḗu. Imako'omakaja, ba'iaja kowā'imarīrijayua ja'atariyaḗabeyuko koime. ²²Mia, supa koima imarī, 'Jājia wāmarīa jaritirā, kokārīḗeyurūkiareka ba'iaja kojūaḗeyurāṅu'. Supabaatirā koka wā'imarīrijayurā nimaupatire i'supakajaoka yibaarāṅu ba'iaja nabaaika ja'atabekaja nimarākareka. ²³Supabaatirā kowārōika ā'mitiripēabaraka imarijayurāreoka yiriataḗatarāṅu. I'sia yibaarāka īatirā, 'Ritaja maḗupajoaika ōrīpataiki kime', yireka narīwārūrāṅu ika wejeareka yire yi'yurā upatiji. Supabaatirāoka 'Maimarijayu upakaja, tērīrika ima, pēmakapañakaja imaoka mare kiwaḗajaiyu', mija āriwārūrāṅu. ²⁴⁻²⁵Tiatirareka imarā ĩ'rārimarā pūri kowārōika ā'mitiripēabeyurā. 'Ikupaka sime imatiyaika bojariroka makioka ōrībeyua', āriwa'ri ḗakirirōmore wārōika ā'mitiripēarimajare mijare bojako'omakaja samija ā'mitiripe'yoyu. Satanārika simako'omakaja, 'Imatiyaika bojariroka sime', narīpakiyu. I'supaka ima ā'mitiriripe'yoirā mija imamaka aḗea mijare jā'mebesarāki yi'i. Mae mijare

ñarĩrã baaiƙa uƣakaja mija imarijape. Mia je'e: Yiƣe'rietarũkia ta'abaraka jia yire ã'mitiripẽarija'atabekaja mija imarijape.
²⁶⁻²⁸ Yire ã'mitiripẽarija'atabekaja, õñia nimatiyikuri yiyapaika uƣaka baarija'atabeyurãre ikuƣaka ñarĩrãñu: 'Ritaja wejeakarãre mija jã'mebe', Yiƣakire yire ãriƙa uƣakaja, 'Ritaja wejeakarãre jã'meirã mija imarãñu', nare ñarĩrãñu. Suƣa simamaka Tuƣarãre yi'ririyapabeyurã ritatojo ika wejeareka imarãre mija riatarãñu.^d Suƣabaatirã yire

^d 2.26-28 En una figura dice que ellos gobernarán las naciones con un bastón de hierro y las partirán en pedazos como si fueran vasijas de barro (a los que hacen mal).

ã'mitiripēarija'atabeyurā mija imamaka, wārīrika ru'ara'aerā baaika poto tā'pia ōaika mijare yija'atarānu 'Ba'iaja baarika tēñurā mija ime', ārīwa'ri. ²⁹Mija ã'mitipe ritaja wejeareka yire yi'paraka imarijayurā. Jia samija ōrīpūariyapaye'e, Espiritu Santore yire jeyobaaikapi yibojaika mija ã'mitipe", ārīwa'ri mio'obe,— yire kibojarape.

**Sardes wāmeika wejeareka imaekarāro'si
pāpera o'otirā Juanre pūataeka**

3 ¹I'sia be'rō ikupaka yire kērāpe ate:
—Sardes wejeareka yire ã'mitiripēairāre imaruputarimajiro'si ikupaka mio'oijibe: “Ī'poteñarirakamarā upaka imaki tērīwa'ribaji imatiyaiki Espiritu Santo pūpakapi baarijayuka, Ī'poteñarirakamarā tā'pia^e rikaiki ñime. Mia: Ritaja mija baaika ōrīpataiki oka ñime. Mijare ĩatirā 'Cristore jia yi'yurā nime', pō'imajare mijareka ārīko'omakaja yireka pūri yiyapaika upaka baabeyurā imarī, yire ã'mitiripēabeyurā upaka mija ime. ²Jia mija pūpajoabe! Yire yi'ribeyurā upaka mija jayua simamaka, jia pūpape'ritirā yire mija ã'mitiripēabe ate, yire mija yi'yua mija ja'atakoreka. Tuparā ñakoarekaoka kiyapaika upakataka baabeyurā mija ime ruḅu. ³Supabaatirā mamarī yirika bojariroka mija wārūū'murapakakaka jia mija pūpajoape'abe. Jia sōrīwapu'ape'atirā, ba'iaja mija baaika mija ja'atabe. Supa mija baabesarākareka, ikuparō'ōpiji karee'erimajire etaika upakaja mija ōrībeyurō'ōpiji mija pō'irā etatirā mijare sayiwapajairānu. ⁴Supa simako'omakaja, ĩrārīmarā takaja imarā Sardereka ba'iaja baabeyurā. ĩrā pūri jariroaka ka'imarā jāāirā upaka imarā. 'Ba'iaja baaripe'yoirā imarī, jia boia jariroaka jāātirā yika nimarānu', ñānu jia sime. ⁵Nimaupatiji Satanāre ĩ'rāpē'rōtorāja baairāre jariroaka jia boia yijāārūjerānu. Supa imarī 'Ikarakamarā nime yika imajiparūkirā', pāpera pūñurā ānu yirū'rēbesarānu. I'supakajaoka, Yipakire ĩarāka wājītāji, supabaatirāoka kiāngelrākare ĩarāka wājītāji 'Yire yi'yurā nime', nareka

---

^e 3.1 Véase el versículo 1.20. Parece que son los siete líderes de las siete iglesias.

ñarirãñu. ⁶Mija ã'mitipe ritaja wejeareka yire yi'paraka imarijayurã. Jia samija òrĩpũariyapaye'e, Espĩritu Santore yire jeyobaaikapi yibojaika jia mija ã'mitipe”, ãrĩwa'ri mio'obe,— kërãpe.

**Filadelfia wãmeika wejeareka imaekarãro'si
pãpera o'otirã Juanre pũataeka**

⁷—Topi ate Filadelfia wejeareka yire ã'mitiripẽairãre imaruputarimajiro'si ikupaka mio'oĩjibe: “Tuparãpi imarijayuka imarĩ ñãñu upakaja baaiki ñime. Supabaatirã ìpi David imaekaki riparãmi imarĩ, kiupakajaoka Tuparãrirãre jã'merimaji ñime. Supa simamaka yijã'merũkirõ'õrã kãkaokaro'si kopereka yiwierãka, maki satãtewãrũberijĩki. Supabaatirã kãkakoreka kopereka yitãterãka maki sawieberijĩki. ⁸Ritaja mija baaika õñuka ñime. Po'imaja mijare ãaikareka pũri 'Imatiyarimaja nime', mijareka ãribeyurã. Imako'omakaja yiwãrõeka jia yi'ririijayurã mija ime. Supabaatirãoka aperedã kikiwa'ri 'Jesucristore yi'ribeyurã yija', ãribeyurã mija. Supa imarĩ, maki mijare jãjibaakoreka, kopereka mijaro'si yiwieyu, yibojariroka mija wãrõrijayaokoro'si. ⁹Mija ã'mitipe. Pakirika jaibaraka torã imarã, 'Tuparãrirã yija ime', ãrĩko'omakaja Satanãre yapaika upaka baarijayurã. I'supaka nimamaka ñamajĩ mija wãjitãji nare yĩñukuruparũjerãñu mijare najiyipupayeeokoro'si. Supabaatirã 'Jesucristore wãtairã nime', mijareka nañaokoro'si. ¹⁰'Aperedã ba'iaja mijare baako'omakaja, yire ã'mitiripẽabaraka mija imabe', mijare ñarãpaka upakaja yi'yurã mija ime. Supa imarĩ ritaja pũ'imajare ba'iaja jũarijẽ'rãka seyarãka poto mijare ãarĩparaka ñimarijarirãñu. I'tojĩte ritatojo wejeareka imarãre ãatirã 'Ìrã imarã ba'iaja jũawa'ri pũpãpe'ritirã yire ã'mitiripẽairã, aperedã pũri jẽno'obaji jayurã', ñarĩwãrũrãñu. ¹¹Mia, no'oĩrãmarĩa ikuparõ'õpiji yetarãñu. Supa simamaka yire mija ã'mitiripẽarijayua ja'atabekaja mija imabe. Supa mija imamaka, ñamajĩ jibaji Tuparãre mijare baarãñu. Supa imarĩ ba'iaja baairãre mija ã'mitiripẽa'si.^f ¹²Yire ã'mitiripẽarija'atabesarãñurãre pũri, Yipaki pũ'irã yeyarũjerãñu.

^f 3.11 El español dice: “para que nadie te quite tu corona”.

Supa imarĩ Yipaki Tuparäre jiyipupaka õrĩriwi'iarã bota ima upaka torã imajiparũkirãro'si nimarãnu, topi þorirũkimarĩrã. Supa nimamaka, maekarakawãme nare yiwãmejĩ'arãnu. Yipaki Tuparã wãmea, mamaka Jerusalén, imipi ruietarãka wãmea, supabaatirã mamaka yiwãmea. ¹³Mija ã'mitipe ritaja wejeareka yire yil'paraka imarijayurã. Jia samija õrĩpũariyapaye'e, Espiritu Santore yire jeyobaaikapi yibojaika jia mija ã'mitipe", ãrĩwa'ri mio'obe,— kërãpe.

**Laodicea wãmeika wejeareka imaeakarãro'si
papera o'otirã Juanre pũataeka**

¹⁴Torãjĩrã yire þemakotowirapakire ikupaka yire jairape ate:

—Laodiceawejeareka yire ã'mitiripẽairãre imaruputarimajiro'si ikupaka mio'oĩjibe: “Yil'ipi ãrĩwa'ri Tuparäre pupajoaika upakaja sime. Ritaja ñarĩka upakaja baawa'ri, wãjiroka Tuparäre ima yibojarijayu. Supabaatirã yil'ipi ãrĩwa'rĩjioka ritatojo ika wejeareka ima Tuparäre þo'ijiaeka. Imaki kime, ika mijare bojaiki', ãrĩwa'ri naro'si mio'obe. ¹⁵Ritaja mija baaika õrĩpataiki ñime. Yire yil'ririija'atabeyurã mija imako'omakaja, Jiibaji kika maimajĩkareka jia sime', yireka ãrĩbeyurã mija. Supa imarã imarĩ, ukurũkia ijitakamaria, jijitakamarĩa upaka mija ime. Supa mija imarika yapabeyuka yi'i. ¹⁶I'supaka yika mija imamaka, jiamarĩa imawa'ri, kopakaja mijare yija'ataerã baayu mae. ¹⁷Mia, 'Ritaja Tuparãrikakaka õrĩwãrũirã maima. Supa imarĩ rĩkimakaja ba'irĩjia rikairã upaka imawa'ri, dakoa mare jariwa'ribeyua', mija ãnu. Supa mija imako'omakaja, yĩnaoareka imatiyaika õrĩpũabeyurã mija ime, jia yire ã'mitiripẽabeyurã imarĩ. Ba'irĩjimarirã, jariromarĩrã, yoibeyurã upaka mija ime mijare ñiamaka. ¹⁸I'supaka mija imamaka, ikupaka mijare yibojaerã baayu. Mija ã'mitipe, yire yil'ripẽawa'ri jia okajãjia mija imariyapaye'e, mija pupaka ba'iaja ima ja'atatirã, yire mija jẽnebe. I'supaka

---

⁸ **3.16** El español dice: “Pero ya que eres como una bebida tibia, ni fría ni caliente, te escupiré de mi boca”.

mija baamaka ‘Tuparäre yapaika upakaja maimaye’e’, añurã mijare ñimarũjerãñu. I’supaka mija imamaka, orotaka aþeapï rukuberika þekapï jia joþateka yireka waruayurã upaka yirika imatiyaikakaka mija õrĩwapu’arãñu. Jariromarĩrã imarĩ i’yoa jũarikopakaja jariroaka boia yire jẽnetirã sajãairã upaka mija imabe yĩnakoareka ba’iaja baabeyurã mija imaokoro’si. I’supakajaoka jia ãaokoro’si ñakoĩkoa yire mija jẽnebe yipupajoaika õñurã mija imaokoro’si. ¹⁹Mija ã’mitiþe. Wãtaka ñoñurã yokajãamaka ã’mitiyurã, ba’iaja mija baaika mija ja’atabe. Saja’atirã yire takaja ã’mitiripẽairã mija jape. ²⁰Mija ãbe, ‘Naka ñimarũ’, ãrĩwa’ri mijare yakayu. Supa simamaka yoka ã’mitiripẽatirã, ‘Á’ã, mika yija imarũ’, yire añurãka jia ñimarãñu. ²¹Supa imarĩ ba’iaja jũako’omakaja yire ã’mitiripẽarija’atabekaja imarijayurãre, mabo’ikakurirõ’õrã yire jã’mejeyobaarimaja ñimarũjerãñu. ^hYipakire yiririja’atabeyuka imarĩ, kire jã’mejeyobaarimaji ñima upakaja ñimarãñu narõ’si. ²²Mija ã’mitiþe ritaja wejeareka yire yiparaka imarijayurã. Jia samija õrĩþũariyapaye’e, Espiritu Santore yire jeyobaaikapï yibojaika jia mija ã’mitiþe”, ãrĩwa’ri mio’obe,— yire kibojarape.

**Ikupaka mabo’ikakurirã Tuparäre
jiiyipupayebaraka nimamaka Juanre ãeaka**

4 ¹Sabe’erõ’õ ikupaka simarape ate: Mabo’ikakurirã kopereka wieka imamaka ñiarape. Sañiarapaka þoto tromþeta jãjia okaayu upakapï yire jaii’murapakire ikupaka yire ãrãþe:

—Õ’õrã mi’tabe, ñamajĩ imarũkiakaka mire yibeakoro’si,— kẽrĩkorape.

²Topi mae makãrãrũñuroka upakapï ñimarapaka þoto mabo’ikakurirã Espiritu Santore yire eyarũjerape. Torã eyatirã ipi ruparikũmuarekaⁱ ã’rĩkare rupamaka ñiarape. ³Åta jasþe wãmeika, cornalina wãmeika ya’tarika upaka ya’taikï kimarape. Kiruparõ’õ esmeralda wãmeika ãta upaka ya’taika ne’epurea

---

^h 3.21 Se sentarán conmigo en mi trono. ⁱ 4.2 En la Biblia el trono de un rey es un símbolo de autoridad y poder.

imarapaka. ⁴Supabaatirā kiruparaparō'ōrā ī'rīka pō'imaji baatirā botarakamaki pakiarimarā saya boia jāātiirā kiwā'tarā rākuruparaparā naruparikūmuapitiyika. Īparimarāro'si takaja simarape ruparikūmua. Supabaatirā orokaka baeaka bu'ya tuaekarā nimarape. ⁵Supabaatirā nañe'metāji nipamakire ruparapakūmupi wīpoa yaajiyeika upaka sabaarape. I'supaka baawa'ri jājitaka wīpoa jaika upaka sokaarape. Kiruparapaka wājitāji ī'pōtēnarirakabi pēka jū'rēika imarapaka. ^jPēka jū'rērapaka Espiritu Santo kopakaja ima simarape. ^k
⁶I'supakajaoka Tuparā ruparikūmuwājitāji riapakiaka jia waria okoika imarapaka.

Supabaatirā, botarakamarā maikoribeyu upaka iorā napemape'rōtopi, napēterō'ōpioka rīkimakaja ñakokirā ñe'metāji kiruparape. ⁷Mamarī ōiū'murapaki, yaia león upaka ioki. Apika imarapaki wa'ibikirāwēko upaka ioki. Kibe'erō'ōjite imarapaki pō'imaja pema upakaja pemaiki. Piyika awapakiaka wiyu upaka imaki nimarape. ⁸Maikoribeyurā upaka ioirā nimarapaka imarī, ī'rōtēnarirakato kajekirā nimarape. Napō'iareka, nakajerokarō'ōpioka rīkimakaja ñakoirā nimarape. Īmi, ñami pariji Tuparāte jiyipupayeebaraka ikupaka nabayakoyarijaju:

—Jia oyiaja baaiki, jia oyiaja baaiki, jia oyiaja baaiki kime maīpamaki Tuparā. Ritaja ima tērīwa'ribaji imaki kime Tuparā. Bikija imara'aekaki imako'omakaja, maekakaoka imarijajyuka kime. Supabaatirā ikijioka imaki imajiparūkika,— āri'baraka nabayakoyarape.

⁹Īpire kiruparikūmuarā rupamaka iatirā kire jiyipupayeebaraka ikupaka narīrijaju:

—Ritaja ima pemawa'ribaji jiiitakiji mime. Supa imarī mi'i ī'rīkaja tērīrikaja, jiyipupaka ōrīrūkika mimarijaju. Jiiitaka mibaayu,— āri'ka reyariba'imarīkare najiyipupayeeyu.

¹⁰Īrākurimarā supa baabaraka nima poto veinticuatro rakamarā pakiarimarā kiwājitāji mo'ipāñawa'yurā

---

^j 4.5 7 Antorchas. ^k 4.5 Griego: los siete espíritus de Dios (o el Espíritu de Dios de siete aspectos). Véase 1.4.

reyariba'imarĩkare jiyipupayeebaraka. Supabaatirã orokaka baaeka nabu'ya e'etaturã kiwã'tarã pããjijyetirã ikupaka kire narĩrijayu:

¹¹—Yija ipamaki Tuparã, mi'i i'rikaja mime jiyipupaka yija orĩrũkika. Supabaatirã mi'ijjioaka mime ritaja po'ijiaekaki, miyapaeka upakaja mipo'ijiaeka ritaja imañujua ruðu. I'supaka simamaka ikupaka po'imajare mire arĩrijarirũkika mime: “Ritaja ima pemawa'ribaji jiiitakiji imarĩ, mi'i i'rikaja tẽrĩrikaja jiyipupaka orĩrũkika mime. I'supakajaoka ritaja jã'merimaji mime”,— kire narãpe.

Papera bupeka wierimaji

5 ¹I'supaka simarapaka be'erõ'õ ipi kiruparikũmuarã ruparapaki pitaka ritapẽ'rõtopi papera bupeka kirikamaka ñiarape. Sapemarã, sarokapioka o'oeka simarape, supabaatirã i'potẽnarirakakuri papatãteka simarape. ²Topi mae i'rika ángel tẽrĩki imatiyaiki pemakotowiritirã ikupaka arãpaki:

—¿Maki imaki Tuparã ñakoareka, ika papera bupeka papatãteka sabebetirã sawierũkika?— arĩwa'ri jãjirokapi kijẽriakoperape.

³⁻⁴I'supaka kẽrĩko'omakaja ni'ioaka, imirã imaki, ika wejeareka imakioka, supabaatirã marokakakurikakioka sawierũkika Tuparã ñakoareka imaberapaki. I'rika sãtirã jairimajire imabepakã'ã iawa'ri jimarĩ yorape. ⁵I'supaka yibaamaka itatirã, ikupaka i'rika pakiafire yire bojarape:

—I'tojirãja mioritiyibe. O'orã miyoibe mae. O'orã i'rikare ime Satanãre tẽrĩkaki. León jãjika upaka ipi marãkã'ã mabaaberijiki Judátatarãkaki, supabaatirã David ipi riparãmi imarĩ, i'potẽnarirakakuku papera papatãteka wierũkika kime,— arĩwa'ri yire kibojarape.

⁶I'supaka simarapaka poto, pakiarimarã watopeka, botarakamarã maikoribeyu upaka imaraparã watopekapi, ipi ruparikũmua imaraparõ'õpi i'rika Oveja weiwa'yua upaka ïokire^l imarape. Po'imajare kire jããeka kãmia

^l 5.6 El cordero representa a Jesucristo.

kireka imako'omakaja õnia imakire ñiarape. Supabaatirã
 ĩ'potēñarirakabi wakaiki, okajãjiki imarĩ. I'sirakaojoka
 ñakoika kimarape, Espiritu Santo, tēriritakire ika ka'ia
 ĩ'rãkõ'rĩmatomarĩa Tuparãre pũatayu ārĩrikopakaja simarape
 kiñakoa. ⁷Topi mae Tuparã rupanikũmurõ'õrã ke'rape pãpera
 bupeka e'erĩ. Sarã keyarapaka poto ĩpi kirupanikũmuarã
 rupanapaki pitaka ritapē'rõtopi pãpera bupeka ke'erape.
⁸I'supakajaoka botarakamarã maikoribeyu upaka imaraparã,
 supabaatirã veinticuatro rakamarã pakiarimarã, kiwãjitãji
 mo'ipãñawa'raparã kire jiyipupayeewa'ri. Nimarakamarãja
 baya koyabaraka nabirerijayua arpa rikatirã, orokaka
 seroaoika narikarape. Sareka sajãitarape samajoemaka jia
 jiiĩsia ooika. Sanajoeika ũmakaka mirĩwa'yua, Tuparãre
 yi'yurã kire najēñerijayu upakaja simarape. ⁹⁻¹⁰Supabaatirã
 kiwãjitãji mo'ipãñawa'raparã ikupaka mamaroka
 ma'mitirikoribeyua bayakoyaraparã:

—Po'imajare mire jããeka. I'supaka mire
 nabaako'omakaja ritaja wejeareka imarã
 po'imajaro'si, ritaja po'imajatatarã imabayu
 upakaja, noka ima upakaja jaibaraka imarã
 mireyaekapi, miriweapi ārĩwa'ri ba'iaja nabaaiika
 miwapakoyika, Tuparãrirã nimaokoro'si.
 Supa mibaaeka simamaka kurarãka upakaja,
 Mipaki Tuparãre yapaika upakaja baairã nime.
 Supabaatirã mi'ipi ārĩwa'ri ritatojo wejeareka
 imarãre jã'mewãrũrũkirã nime. I'supaka simamaka
 mi'ijioika mime pãpera bupeka wierũkika,—ãrika
 nabayakoyarape.

¹¹Torãjĩrã ate, Tuparã rupanikũmu wã'tarã rãkurupairã
 botarakamarã maikoribeyu upaka imarã, supabaatirã
 veinticuatro rakamarã pakiarimarã rĩkimarã ángelrãkaoka
 baya koyamaka ña'mitirape. Majoapataberijika nimamaka
 ñiarape. ¹²Topi mae jãjirokapi ikupaka nabayakoyarape:

—Po'imajare ba'iaja baaikareka nare tããwa'ri, Oveja
 weiwa'yua upaka imakire reyaeka. Supa baaekaki
 imarĩ tērĩriki, jia wãjia õñuka kime. I'supakajaoka
 dika jariwa'ririmarã jã'mewãrũiki kimamaka,

ritaja kirika oyiaja sime. Supa kimamaka, kire oyiaja jiyipupayeerükika kime. Supabaatirã, “Ritaja ima tãrãwa'ribaji jiiitaki kime”, þo'imajare ãrãrükika Oveja weiwa'yua upaka imakire ime,— ãrãka jiyipupakapi kiro'si nabayakoyarape.

¹³Supabaatirã ritaja õñirã Tuparãre þo'ijiaekarã mabo'ikakurirã imarã, õ'õrã imarãoka jaimaka ña'mitirape. I'supakajaoka ka'iwatopekarã imarã, okowatopekareka ima þariji jaimaka ña'mitirape. Supabaatirã Tuparãre, Oveja weiwa'yua upaka imakire þariji jiyipupayeebaraka ikupaka nabayakoyarape:

—Ïpi kiruparikũmuareka rupakire, kiwã'tarã Oveja weiwa'yua upaka imakireoka majiyipupayeerükirã nime. Jiyipupaka mijare õrãrijariwa'ri, “Jiitarã mija ime”, ritaja mijare narãrũ. Ritaja ima þemawa'ribaji jiiitarã, supabaatirã ritaja jã'merimaja imarijayurã mija ime. I'supaka oyiaja simarijarirũ,— ãrãka nabayakoyamaka ña'mitirape.

¹⁴Topi mae,

—I'supaka oyiaja baarijarirũkia simarũ,— narãkorape botarakamarã maikoribeyu upaka imaraparã.

Supa imarã i'toþjãjeje, ïpiruparikũmuarã ruparapakire, supabaatirã Oveja weiwa'yua upaka imakire jiyipupayeewa'ri veinticuatro rakamarã þakiarimarãre nawãjitãji mo'ipãñawa'rape.

Ïrõtẽnarirakaba'i sapapatãteka ima þapera buþeka

6 ¹I'supaka simarapakã be'erõ'õ Oveja weiwa'yua upaka imaki, þapera buþeka þapatãteka mamarãkakuku kiwiemaka ñiarape. Torãjãrã mae, botarakamarã maikoribeyu upaka imaraparãkãki wãþoa jãjitãka jã'mitaika upaka jaibaraka ikupaka ãrãþaki:

—Mi'tabe.—

²Kẽþakã'ã ïapũataerã baakõrã, ï'rãka kawaru boikare i'tarijapakã'ã ñiarape. Kãþemarã tuyurapakã tẽmupãia rikaiki, kirupuko'arã bu'ya Tuparãre kire tuaekãki kimarape. Saþi ãrãwa'ri tãrãrimãji imarã, aþeaka'iarã imarãre kitãrãrijarape mae.

³Supabaatirã apekuku ate pãpera bupeka pãpatãteka Oveja weiwa'yua upaka imakire wierapaka poto ikupaka apika maikoribeyu upaka imarapakire ãrĩkorape:

—Mi'tabe.—

⁴I'supaka kãpakãã kawaru jũ'akire i'tarijapakãã ñiarape. Kipemarã tuyurapaki po'imajare jããrũkia sara Tuparãre kire ijikaki kimamaka ñiarape. Po'imajare jããbu'abaraka imaokoro'si Tuparãre jã'mekaki kimarape.

⁵I'kire a'ritapapapaka be'erõ'õ apekuku pãpera bupeka pãpatãteka Oveja weiwa'yua upaka imakire wierape. I'tojite ate apika maikoribeyu upaka imarapakire ikupaka ãrĩkorape,

—Mi'tabe.—

Supa imarĩ yoirã baakõrĩ kawaru neikare ñiarape. Kipemarã tuyurapaki rĩkia jërãbaarũkia rikaiki kimarape. ⁶Supabaatirã maikoribeyu upaka imaraparã watopekapi ikupaka sãrĩkorape:

—Trigo, cebada ijitirã kũpajirĩti niñerũ sawapa e'erũkia samijarirũjebe. I'supaka simamaka i'rãrĩmi ba'iraberiwapa i'rãwajojĩkaja trigo tõporika simarãñu. I'supakajaoka simarãñu i'rãrĩmi ba'iraberiwapa maekarakawajojika cebada tõporika simarãñu. Imako'omakaja, olivopitiyika, iyaka i'paba'i õterikia mirũetarirũjebesarãñu. Iyaokoa, olivo iyebaka yo'arũkiaoka wapajã'rĩmarĩa mijarirũjebe,— ãrĩbaraka sajaikorape kawaru pamarã tuyurapakire.

⁷I'kire a'rapaka be'erõ'õ, apekuku pãpera bupeka pãpatãteka Oveja weiwa'yua upaka imakire wierape. Sabe'erõ'õ ikupaka piyika maikoribeyu upaka imarapakire ãrĩkorape:

—Mi'tabe.—

⁸Supa kërãpaka be'rõ, jũ'sipoa^m ioika poyaike kawarure ñiarape. Kipemareka tuyurapaki reyarika jã'merimaji wãmeiki. Kibe'erõ'õ imarapakiki, “Reyaeka mirãrãre imarõ'õ”, wãmeiki. Nare ikupaka Tuparãre ãrĩkorape:

—Ika wejeareka imarã po'imajare pitã'muapi, kesiapi, risirikapi, makapoyamajakapi mija jããbe. Supabaatirã

^m 6.8 Amarillento.

ritaja ɸo'imajare botarakario'ro ɸibatirã ĩ'rão'ro mija jāɸatabe,— kērikorape.

⁹Torãjĩrã ate aɸekuku ɸaɸera buɸeka ɸapatãteka Oveja weiwa'yua uɸaka imakire wierape. Supa kibaarapaka ɸoto joeĩjiritērĩⁿ wã'tarã najããekarãre imamaka ñiarape. Torã ñiaraparã, õñia nimaeka ɸoto Tuparã majaroka wãrõbaraka, “Jesúre yi'yurã yija ime”, nañua ja'atabeyurã nimamaka Tuparãre ã'mitiripēabeyurãre nare jāãekarã nimarape. ¹⁰Ĩrã jājĩrokapi ikuɸaka ārãɸarã mae:

—Ritaja jā'merimaji, ĩ'rãkuri ba'iaja baakoribeyuka mime, supabaatirã wãjia bojarijayuka imarĩ, meñu uɸakaja baaiki mime. Yijare jāaraparãre ba'iaja baamaka ĩatirã, “Ba'iaja imarika tiyibesarãka mijaro'si”, nare merĩrũkia, ɸno'ojĩrã yaje sarã seyarũkia sajariwa'yua?— kire narãpe.

¹¹I'supaka napakã'ã saya uɸaka jariroaka jia boia nare kĩjĩrape. Nare sĩjĩtirã,

—Jajua baabekaja mija imabe. Aɸerã imañujurã ruɸu mija uɸakaja yimajaroka bojarimaja. Mija uɸakajaoka ba'iaja baarimajare nare jāãrũkirã nime,— Tuparãre ārãpe.

¹²Torãjĩrã ate, aɸekuku ɸaɸera buɸeka ɸapatãteka Oveja weiwa'yua uɸaka imakire wierape. I'supaka kibaarapakarõ'õjiteje jājia ka'ia iyirapaka. I'supaka sabaarapaka ɸoto ĩmikaki aiyare ta'sikã'ãja jarape. Supabaatirã ñamikaki aiya riwerõ'õjĩrã jũ'aka jarapaki.

¹³Supabaatirã tã'ɸia ka'iarã jũjĩrapaka, rĩkimakaja wĩrõa baepatemaka higuera rika jũjika uɸaka. ¹⁴Torãjĩrã mae ñe'metãjĩrã ta'ritatirã wejepema rirapaka. I'tojĩteje ɸusia, jũmurika aɸerõ'õrã Tuparãre wiatapatarape. ¹⁵Supa simamaka ɸusiarã ãta wi'iarã, ãta watoɸekarã ɸo'imajare ru'rape. ĩɸarimarã, jā'merimaja, imatiyarimaja, imatiyabeyurã, aɸerãro'si ba'iraberimaja, aɸerãro'si ba'irabeĩjibeyurã, rĩkimaka niñerũ rikairã, wayuoka baairãɸitiyika ritaja ɸo'imajare sarã ru'rape. ¹⁶⁻¹⁷Supabaatirã ikuɸaka narãpe:

—Pusia, ãta yijare mika'ratãtebe ĩpi ruɸarikũmuarã ruɸarapakire yijare ĩatõɸokoreka. Supabaatirã Oveja

ⁿ 6.9 El altar.

weiwa'yua upaka imakire ba'iaja yijare jūarūjekoreka.
 Kopakaja i'sirimi seyayu mae. Ni'ioaka sareka
 ru'riwārūbesarāki,— narāpe.

144,000 rakamarā Israel ka'iakarāre Tuparāre iarīrīrāñu

7 ¹Torājirā ate botarakamarā ángelrākare ñiarape. Ī'rīka
 jā'ātīpē'rōtopi, apika wayerupitīkapi, apika wejerīrīkapi.
 Supabaatirā apika apēpē'rōto wejerīrīkapi narīkatarape.
 Narīkamayu rō'ōpi riabo'irā, yapubo'irā, ka'iarā wīrōa baeika
 nabaetiyrūjerape. ²Torājirā apika ángelre jā'ātīkapi i'tamaka
 ñiarape, Tuparā, ōñia imajīparimaji wāmea o'ojī'arūkia^o
 rikatirā. Supabaatirā apērā ángelrāka riapakiaka, ka'ia ba'iaja
 Tuparāre baarūjekarā pō'irā etatirā jājirokapi ikupaka kērāpe:

³—Yapua, riaka, ka'ia mija bitata'si, ma Tuparāre yapaika
 upakaja baarimaja kū'arā kiwāmea yija o'ojī'aye'e ruḡu. Supa
 nare yija baarāka be'erō'ō, samija bitatapatabe,—

⁴⁻⁸Torājirā mae,

—Nimaupatiji Israelkarā Tuparā wāmea yija o'ojī'arūkirā
 144,000 rakamarā nime,— sārīkopakā'ā ña'mitirape.

Ikupaka wāmeirā nimarape ī'pōū'puarāe'earirakatata:
 Judá wāsa tatararā doce mil rakamarā nimarape.
 Apetataoka i'siarakamarā oyiaja nimarape, ikupaka
 wāmeirā:

Rubén,
 Gad,
 Aser,
 Neftalí,
 Manasés,
 Simeón,
 Leví,
 Isacar,
 Zabulón,
 José,
 Benjamín.

Ī'rātata upakaja doce mil rakamarā nimarape.

^o 7.2 El sello de Dios.

**Ríkimarāja saya boia jāāirā Tuparāre
jiiyipupayeebaraka imaraparā**

⁹I'sia be'erō'ō Tuparā ruparikūmu wājītāji, Oveja weiwa'yua upaka imaki wājītāji ríkimarāja pō'imajare rikamapakā'ā ñiarape. Ī'rāka'ikarāmarīrā, ĩ'rāwejekarāmarīrā, pō'imaja ritaja oka jairā, ritaja pō'imajatata upatiji marākā'ā baatirā majoapataberijīñurā. Supabaatirā nimaupatiji saya boia jāātirā ne'ejījoa űoika rikabaraka imarā nimarape. ¹⁰⁻¹¹Topi mae jījimaka imawa'ri jājirokapi ikupaka narāpe:

—Jā'mebaraka Tuparāre ruparijayurō'ōrā rupaki,
supabaatirā Oveja weiwa'yua upaka imaki
ī'parāwā'taja jiamariareka mare tāārimaja nime,—

Pō'imajare āñukā'āja, Tuparā ruparikūmu wā'tarā botarakamarā maikoribeyu upaka imarāre imarape. Supabaatirā veinticuatro rakamarā pakiarimarāre ima pēterō'ōpi, narupurō'ōpioka ritaja nimaupatiji āngelrākare rīkajiyerape. Supabaatirā nimaupatiji namo'ipāñawa'rape kiruparikūmu wājītāji Tuparāre jiiyipupayeebaraka.

¹²Supabaatirā jiiyipupaka Tuparāre űrīwa'ri, ikupaka jaibaraka nimarape:

—Rita sime. “Jiitakiji mime”, pō'imajare ārīrijarirūkika mime. Ritaja pemawa'ribaji jiitakiji mime, ritaja űñuka, “Jiitaka yijare mibaarijaju”, mire pō'imajare ārīrijarirūkika mime. Ritaja pō'imaja jiiyipupaka mire űñurā, tērīritakiji mimamaka, maki apika mire pemawa'ribaji tērīriki imabeyuka. Tuparā, i'supaka oyiaja miro'si simarijarirū,— ārībaraka nimarape.

¹³I'supaka narāpaka be'rō, ĩ'rīka pakiakire ikupaka yire ārāpe:

—¿Marā nime saya upaka ima jariroaka boia jāātirā imarā? ¿No'okarā nime?— yire kērāpe.

¹⁴Supa kēpakā'ā,

—űrībeyuka yi'i. Mi'i pañaka űñuka je'e, yire samibojabe,— kire ñarāpe.

Supa kire ñapakā'ā ikupaka yire kibojarape:

—Jiamarĩa jũarũkijẽ'rãka seyamaka sareka ba'iaja aþerãre nare baamaka rakajepãawa'ri nareyarijarika imako'omakaja Jesũre yi'ririja'ataberikarã nime. Supa imarĩ, ba'iaja baakoribeyurã nime Tuparãre ãamaka. Supa imarĩ Oveja weiwa'yua upaka imaki riweapi najariroaka nasaya upaka ima jũjetirã, jia boioyiaja jããirã upaka nime.

¹⁵ I'supaka simamaka ïpi kiruparikũmuarã rupaki wãjitãji kire jiyipupayeebaraka nime. Supabaatirã kiwi'iarã, ãmi, ñamioka kiyapaika upakaja baarijayurã imarĩ, dakoa jũarũkimarĩrã nime, Tuparãre nare ãarĩrĩrijarirãñurã imarĩ.

¹⁶ Supabaatirã kẽsirababeyurã, okoa ukurijitobeyurã, aiyapekarã ijia jũarũkimarĩrã nimarãñu.

¹⁷ I'supaka nimaerã Tuparã ruparikũmuwãjitãji imaki imarĩ, jia oveja tuerimaji upaka Oveja weiwa'yua upaka imakire nare ãarĩrĩrãñu. Supabaatirã õñioka okoa imarõ'õrã nare sasĩarĩ kiruputawa'rirãñu. Supa imarĩ, “Aþekurioka ba'iaja jũarũkimarĩrã, ate orirũkimarĩrã nimarãñu”, juitaka Tuparãre nare baarãñu,— ãrĩwa'ri yire kibojaraþe.

Piyikuku þapera buþeka þapatãteka imarapaka kiwieraparõ'õ

8 ¹Torãjĩrã mae Oveja weiwa'yua upaka imaki ï'þotẽñarirakakuku þapera buþeka þiyikuku þapatãteka ima kiwierape. Sakiwierapakarõ'õjite treinta minuto rõ'õjirã mabo'ikakurirõ'õ ña'kikã'ãja jarapaka. ²I'supaka simarapaka be'rõ ï'þotẽñarirakamarã ángelrãkare Tuparã wãjitãji rĩkamarape. ï'þotẽñarirakao tromþeta Tuparãre nare ïjkarã nimarape. ³I'tojĩrã ate apika ángel õñioka þearũkia orokaka baaeka rikatirã etarapaki. Tuparãre jiyipupayeewa'ri joejiritẽrĩa orokaka baaeka wãjitãji þemaari keyarikarape. Torã kimarapaka þoto, rĩkimakaja õñioka ïpi ruparikũmuarã ruparapakire kire ïjirape, joejiritẽrĩarã sakijoeokoro'si. Tuparãro'si joejibaraka kire yi'yurãre kire jẽnerapaka kipõ'irã eyarapaka ãmakakaka ï'rãtiji. ⁴Õñioka kijoeika ãmakakajijĩsia kire najẽnerijayua Tuparã þõ'irã

eyarapaka.^p ⁵Torājirā Tuparāre jiyipupayeebaraka ōnioka pearūkia kirikarapakarā joejiritēriakaka pēka ya'tarika kijāāporotarape. Supa sabaatirā ika ritatojorā sakiwe'atarape. Supa kibaarapakarō'ōjite jimarī jājia wīpoa yaarapaka. Jājia okaritirā yoepi apea jā'mijiyekorapaka. Torājite ka'ia iyirapaka mae.

Trompeta ángelrākare pupueka

⁶Torājirā mae, sapupuokoro'si trompeta rikatikaja ī'potēnarirakamarā ángelrākare imarape.

⁷Mamaritaka sapupurapakire pupurapakaka, ī'rātiji, okojiyia riwea rukueka, pēka ya'tarika jūjirapaka. I'supaka sabaarapaka be'rō ka'ia ñe'metāji rokajirā^q ojobaka oorapaka. Yapua, taya ōnioka.

⁸Kirokajite imarapakire pupurapaka poto pusia upaka jū'rētirā riapakiakarā ña'rāpe. Supabaatirā riapakiokoa ñe'metāji rokajirā riwearo'si jarapaka. ⁹Supa sabamaka riapakiakareka ima ñe'metāji rokajirā jīrīpatarapaka. Kūmupakiaka sareka imarapakaoka ñe'metāji rokajirā ña'mīpatarapaka.

¹⁰I'tojirā apika ángel trompeta pupurapaki ate. Kīpupurapakarō'ōjite, īmipi tā'pīpakiaka pēka jū'rēika upaka jū'rēña'rāpaka. Riaka, koepēpi okoa juruika ñe'metāji rokajirāoka ña'rapaka. ¹¹I'supaka baarapaki Jīmia wāmeiki tā'pire imarape. Ikipi ārīwa'ri ñe'metāji rokajirā ru'arī jīmia okoa jarapaka. I'sia okoa ukutirā rīkimarāja pō'imajare reyarape.

¹²Torājite kirokajīkaki ángelre trompeta pupurape. Sakīpupurapaka poto aiya īmikaki, ñamikakioka, ñe'metāji rokajirā nayaaboaike ruirīkarapaka. Rīkamakaja tā'pia imarapakaoka ñe'metāji rokajirā rirīpatarijarapaka. Supa baawa'ri botarakakuri aiyajērā rō'ōjirā ī'rārīmi upakaja aiya īmikakire neiñamita'rape. Ñamikakioka i'tojirā ñoaka ī'rāñami upakaja neiñamita'rīrijarapaki.

^p 8.4 El humo del incienso mezclado con las oraciones llegó a Dios.

^q 8.7 La tercera parte de la tierra.

¹³Topi mae yu'awa'ri ñaerã baakõrĩ awaka wirapaka ñiarape. Iki jãjirokapi ikupaka ãrikorapaki mae:

—Yee ja'a, ritatojo wejeareka imarãre ba'itakaja jãaerã baayu. Maekarakamarã ángelrãka trompeta p̄upubeyukajirã napupupatarãka poto i'supaka simarãnu,— k̄erikorapaka ña'mitirape.

Kopea tiyibeyuakaka

9 ¹Torãjirã apika trompeta p̄upurapaki ate. I'kire sapupuraparõ'ojite tã'pi upaka ñoika ña'rãpaka. I'ki imarapaki kopea tiyibeyua wierukia Tuparã kire ijikaki. ²Supa imarĩ, sapi kopea kiwierape. Sakiwierapaka poto, peka jãjia jũ'rẽwa'ri ñmakapuyu upaka sapi porapaka. Ritatojo wejepemarã sakoyimaka aiyare neiñamita'rape. ³I'sia ñmaka watopekapi r̄ikimakaja ñimia kãrĩporapaka no'ojariwa'ririmarĩa ritatojo wejeareka simarape. Ñimia imako'omakaja kũaparãka upaka tuteika Tuparãre nare imarũjerape. ⁴Supa imarĩ, “Taya, yapua, õterikia mija bitata'si”, ãrĩwa'ri Tuparãre okajããeka simarape. “Tuparãriki kime i'ĩ, ãnuu wãmea nakũ'arã o'ojĩ'aberikarãre oyiaja ba'iaja mija baabe”, Tuparãre ãrĩka simarape. ⁵“Ba'iaja po'imajare mija jũarũjebe”, Tuparãre ãrĩka simako'omakaja, “Po'imajare mija jããbe”, k̄erĩberika simarape. Supa imarĩ i'rãpitarakamarã aiyarõ'õjirã po'imajare tutebaraka sakimarũjerape. I'supaka kijã'merapakapi ãrĩwa'ri nare satuteka, kãmia kũaparãka tuteika yi'aika upaka sayi'amaka jimarĩ ba'iaja po'imajare jũarape.

⁶Ikupaka simarãka poto jimarĩ po'imajare reyariapakata'rikoperãnu. Imako'omakaja reyawãrũbesarãñurã nimarãnu.

⁷⁻⁸Ñiarapakareka ñimi upaka imaraparã jĩñaokoro'si imatika kawarurãkare ima upaka nimarape. Supabaatirã po'imapema upaka pemakirã, orokaka baaeka bu'ya narupuko'arã tuaekarã, ñoaka rupukirã nimarape. Nopia puri yaiopia upaka ñoka imarapaka. ⁹Ĩrã ñiaraparã peruakaka baaeka wa'itĩtia ñoika jããirã nimarape. Nawirapaka poto jimarĩ sokaarikorape, tũrũrũkia yiewa'paraka r̄ikimaka

kawaru rĩñua okaayu upaka. ¹⁰Ĩrājaoka nimarape ñimia imako'omakaja kūaparāka upaka pĩkokirā. I'supaka imaraparā imarĩ ĩrāpitarakamarā aiyarō'ōjirā pō'imajare tutebaraka nimarape. ¹¹Supabaatirā nipamaki ángel mirāki, kopea tiyibeyua ipamaki kimarape. Hebreo okapi Abadón, griego okapi p̄uri Apolión wāmeiki kimarape. Riatarimaji ārĩrika simarape kiwāmea.

¹²I'supaka simarape mamaritaka ba'iaja jūaū'murūkia. I'sia be'rō ĩ'pakuri ba'iaja jūarūkia jariwa'riñujurapaka ruṗu.

¹³I'supaka simarapaka be'rō apika trompeta p̄purapaki. Kip̄purapakarō'ōjite Tuparā wājitaji kire joejiritēria orokaka baaeka botarakabi wakaika watopekapi sajaikorape. ¹⁴Supabaatirā trompeta torā p̄purapaki ángelre ikupaka sārāpaka ña'mitirape:

—Riapakiaka Éufrates wāmeirarijerā botarakamarā ji'apaekarā ángelrākare mikototabe,— sāpakā'ā ña'mitirape.

¹⁵I'supaka sārīkorapaka poto botarakamarā ángelrākare kikitotarape. Ritatojo wejeareka imarā pō'imajare ñe'metāji rokajirā^r najāāpataokoro'si, “I'siwejejē'rāreka, i'ki aiyareka, ĩ'sirĩmireka, ĩ'tojirā aiyajēraka imarāka poto nare mija jāābe”, āriwa'ri kijā'metikarā nimarape. ¹⁶Nare kikitotarapaka be'rō rīkimarāja surararāka kawaru p̄marā tuyumaka ñiarape. “Doscientos millones rakamarā nime”, sārīkorapaka ña'mitirape.

¹⁷Supa imarĩ makārārũñuroka upakapi ñiamaka naro'si oyiaja p̄ruakaka baaeka jāāirā nimarape. Jū'apañaka ya'tarika, neipañaka jĩ'mia, supabaatirā azufre upaka jū'siṗoa simarape najirĩriko'a. I'supakajaoka kawaru imako'omakaja yaia león ruṗuko'a upaka ruṗuko'akirā nimarape. Narijokopeapi peka, ũmakaka, supabaatirā dajaka jĩsia azufre p̄rapaka. ¹⁸I'siarakaba'i kawaru rijokopeareka p̄rapaka imarĩ, ritatojo wejeareka imarā pō'imajare ñe'metāji rokajirā reyapatarape. ¹⁹Supabaatirā āñarupuko'a upaka p̄ikoika imatiirā, sarijokopeapi, sap̄ikopioka ba'iaja pō'imajare kāmibaaika simarape.

---

^r 9.15 La tercera parte de la humanidad.

²⁰Rīkimarāja þo'imaja õña imañujurã nabaarijayua ja'ataberaparã ruþu. Supabaatirã Satanáríka ima jiyipupayeerimaja imarĩ, waþuju ima jẽrãka orokaka, þatakaka, broncekaka, átakaka, yaþuakaka baabaraka nimaroyirape sajiyipupayeerijayaokoro'si. Yoibeyua, turibeyua, ã'mitiribeyua simako'omakaja jiyipupaka sõrĩbaraka nimaríjarape ruþu. ²¹Supabaatirã þo'imajare jáãríka, ye'oapi aþerãre nabitarijayua, rõmitika nawã'imayua, nakaree'erijayuaoka ja'atabeyurã nimarape.

Ángel þapera bupeka rikaekakire imaekarõõ

10 ¹⁻²I'supaka simamaka ñiarapaka be'rõ, ï'rĩka ángel jájika ùmakakapi butekaki, mabo'ikakuripi ruirã'amaka ñiarape. Kirupuko'a bo'i ne'eþurea imarapaka. Kipema aiyaka upaka yaarĩkaiki imatiirã kiñika þeka jũ'rẽika upaka kimarape. Ikijioka kũþajĩka þapera bupeka wietika rikarapaki. Kiũ'þua ritapẽ'rõto riapakiakarã rĩ'kako'omakaja, aþepẽ'rõtopi þuri ka'iarã kirĩ'karape. ³Supabaatirã yaia león akaika upaka jájirokapi kiakaseremaka, ï'þotẽñarirakakuri wĩþoa kire yi'rikorapaka. ⁴Wĩþoa jaikorapaka upaka yo'oerã baamaka, mabo'ikakuripi ikupaka yire sãrĩkorape:

—Wĩþoa jairapaka aþerãre miboja'si. Supabaatirã samio'oa'si,— yire sãrĩkorape.

⁵⁻⁷Torãjĩrã ate ï'rãpẽ'rõto kiũ'þua riapakiakarã rĩkamarĩtirã aþepẽ'rõto ka'iarã rĩkamañuka ritapẽ'rõto kipitaka ïmirã mi'matatirã, ikupaka kẽrãþe:

—Tuparã õña imajipaki wejepema, ka'ia, riapakiaka supabaatirã ritaja sareka ima þo'ijjaekaki. I'supaka simamaka, rita sime kĩaika wãjitãji ikupaka ñaña: Kopakaja i'tojĩrãja sime mae, dakoã mata'arũkia imabeyua aþea. Piyika ángelre tromþeta þupurãka þoto, “Ikupaka yibaarãnu”, kẽrĩka upakaja Tuparãre baarãnu. Bikija þuri ritaja þo'imajare sakibojaberika ruþu. Imako'omakaja kiro'si bojaĩjirimajare takaja sakibojaeaka. Supa imarĩ nare kibojaeaka upakaja simarãnu,— kẽrãþe.

⁸Topi ate ïmipi ikupaka yire sãrĩkorape:

—Ángel, ï'rãpẽ'rõto kiũ'þua riapakiakarã rĩkamarĩtirã, aþepẽ'rõto ka'iarã rĩkamañuka þõ'irã me'þe. Kipõ'irã a'ritirã

paɸera bupeka kirikaikajika me'ebe,— yire sārīkorapaka ña'mitirape.

⁹Topiji kipō'irā ya'rape. Kipō'irā eyatirā paɸera bupeka kire yijēnerape. I'ki ikupaka yire ārāpaki:

—Āja'a, samiba'abe. Samiba'arāka poto mumioko upaka mirijokoparā sajariko'omakaja miñe'mearā sabitamarĩrāñu.—

¹⁰I'supaka kēpakā'ā, se'etirā, sayiba'arape. Sayiba'arapaka be'rō mumiokoa mukuika upaka yirijokoparā sajarape.

Imako'omakaja sayiba'arapaka be'rō yiñe'meā yire yi'arapaka.

¹¹Topi ikupaka yire kērāpe ate:

—Po'imata imaupatiiji, naka'iareka noka jaibaraka imarā upatiro'si, supabaatirā ritaja iparimarāro'si, “Ikupaka simaerā baayu”, Tuparāro'si bojaijirika ima mire ate,— yire kērāpe ángel.

Ī'parā rita ima jaiwapu'ataijirimaja

11 ¹I'sia be'rō jērābaarūkia ángelre yire ijirape. Yire sġjiritā ikupaka Tuparāre añua ángelre yire ārāpe:

—Ikapi yire jiyipupaka ōrīriwi'ia mijērābaape, supabaatirāoka sarā ima joeġjiritērīa^s mijērābaabe. Supabaatirā yiwi'iarā dikarakamarā yire jiyipupayeerimajare imarika mijoabe. ²Yiwi'ipēte ĩ'rākō'rīmato puri mijērābaa'si, yire yi'ribeyurāre imarūkirō'ō simarū ārīwa'ri nare ñijikarō'ō simamaka. Ī'rā imarā maekarakakuri wejejē'rāka apejē'rā ñe'metājirā Jerusalénwejeakarāre ba'iaja baataparijarirāñurā. ³Supa simako'omakaja ĩ'parā yiro'si jaiwapu'ataijirimajare yipūatarāñu. Jariromajaka kīkeka najāāmaka ĩatirā, “Ba'iaja yija baaikareka yija pūape'riri imakopeyu”, po'imajare ārīrū ārīwa'ri. Maekarakakuri wejejē'rāka apejē'rā ñe'metājirō'ōjirā nare ñorīrūjeika po'imajare bojabaraka nimarāñu,— Tuparāre añu ángelre yire ārāpe.

⁴Ika ĩ'paba'i upaka imarā nime Tuparāro'si jaiwapu'ataijirimaja, ōrīkōrī: Wejeġpamaki Tuparā wājitāji olivo ĩ'pajūki upaka, supabaatirā ĩpabijjoka peritērīa yaaboaike upaka nime.^t ⁵Supa imarī namajamarāre ba'iaja

^s 11.1 El altar. ^t 11.4 Véase el libro de Zacarías 4.1-4, 11-14.

nare baariyapakoperāka, narijokoꝑeꝑi jū'rēꝑoyua^u nare joeriatapatarāka. ⁶Supabaatirā okoa najarirūjebepakā'ā, jaribesarāka. Supa imarī, “Tuparāro'si jaibaraka yija imarāka wejejē'rārō'ōjirā okoa jaribesarāka”, nañu. I'supakajaoka okoa riwearo'si jarirāka, supabaatirā ika wejeareka imarāre ba'iaja najūaerā nayapaika upakaja^v baarimaja nime.

⁷Torājirā mae, Tuparāro'si jaiwaꝑu'ataijibaraka nima ꝑuyarirāka ꝑoto werikapakiaki kopea tiyibeyurō'okaki naka jirīrī mirīetaraki. Supa baatirā, nare kijāārāñu. ⁸Supa nare baatirā, bikija yaꝑua tetaekarā niꝑamakire naꝑatakīaeka weje ma'a ñe'metājirā nare kipāājiyerāñu. Torā imatiyaika wejea Sodomareka imaekarā, Egiptoreka imarā ba'iaja baaroyika upaka baairā nimaeka. Supa imarī Jerusalén nawāmeyeeyu Sodoma, Egipto. ⁹Maekarakarīmi imaeka aꝑerīmi wājitāji aiyarō'ōjirā namajaka torā imarāka. Torājirā ritaja ꝑo'imatarāre namajaka iarāñu. Namajaka ĩako'omakaja nare ā'mijīaekarā imarī, nare nayayerūjebesarāñu. ¹⁰Torājirā ꝑuri, jaiwaꝑu'atarimajare reyamaka, rikimarāja ꝑo'imajare jījimaka jarirāñu. Supa imawa'ri, “Kopakaja ĩ'parā ba'iaja mare baata'arimajare riyu”, āriwa'ri rērītirā jījimakaꝑi ba'irījia ꝑibabu'abaraka nimarāñu.

¹¹Jījimaka nimarapaka ꝑoto maekarakarīmi be'erō'ō aꝑerīmi ĩmi ñe'metājirō'ōjirā, ate ōñia Tuparāre nare jarirūjerape. Nami'mirīkarapaka ĩatirā, jimarī ꝑo'imajare nare kīkirape. ¹²Topiji mabo'ikakuripi,

—Ō'ōrā mija i'tabe,— jājirokaꝑi nare sārīkorape.

Sā'mitiritirā, nare ā'mijiarimaja ñakoarekaja, oko ūmaka watopekaꝑi na'rape. ¹³Mabo'ikakurirā na'rapakarō'ōjite jimarī jājia ka'ia iyirapaka. I'supaka sabaamaka 1000rakawi'i imarapakakaka 100rakawi'i sakuyupaterape.^w Supa baawa'ri siete mil rakamarā ꝑo'imajare sariatapape. Ōñia jariwa'raparā ꝑuri sīatirā ꝑupatawa'ri, “Tērīritakaji mabo'ikakurirā imakire ime”, narāpe Tuparāreka.

¹⁴Mamarīrokajitekaka ba'iaja jūarūkia kopakaja yibojaweayu. Sabe'erō'ōjite no'ojirāmarīaja ba'iaja jūarika jariwa'rapaka.

---

^u 11.5 Sale fuego de sus bocas. ^v 11.6 Hacerles sufrir con toda clase de plagas. ^w 11.13 Se derrumbó la décima parte.

Piyika ángelre trompeta p̄p̄ueka

¹⁵ Jimarĩ jãjia ka'ia iyirapaka be'erō'ō, piyika ángelre trompeta p̄p̄urape. Sakip̄p̄urapaka p̄oto mabo'ikakuripi rikimarãja jãjirokapi ikupaka narikorape:

—Ritatojo wejeareka imarã jã'meika Tuparãre tiyetayu mae. Maĩpamaki Tuparã, supabaatirã Cristopitiyika, p̄o'imaja ipamarã najayu. Supa imarĩ ritatojo wejeareka imarãre jã'mejiparimaji kimarãnu Tuparã,— narikorape.

¹⁶⁻¹⁷ I'supaka simekã'ãja veinticuatro rakamarã pakiarimarã rupataraparã Tuparã wãjitãji iparimarãre ruparũkiareka. Sapi mi'mitirã ka'iareka namo'ipãñawa'rape, Tuparãre jiyip̄payeewa'ri. Topi ikupaka narãpe:

—Yija ipamaki Tuparã, ritaja ima pemawa'ribaji imaki mime. Supa imarĩ bikija imara'aekaki imako'omakaja, maekakaoka imaki mime. Jia mibaayu yija ipamaki, tẽrĩriki imarĩ, maekaka ritatojo wejeareka imarã p̄o'imajare jã'merimaji mijayu.

¹⁸ Mia, nimaupatiji p̄o'imatata mire yi'ribeyurã boebariwa'ri mire nape'yorijarika. Siatirã, nare miboearitiyaeka. Supa imarĩ reyaeka mirãrã ba'iaja nabaaka pareareka nare ba'iaja mibaarũkirĩmi kopakaja seyayu mae. Imako'omakaja mire yi'yurãre ikupaka mibaarãnu: Miro'si bojawapu'ataĩjirimaja, iparimarã, supabaatirã imatiyabeyurãoka, mire yi'riwa'ri jia nabaaka mirãka simamaka sawapa jia nare mibaarãnu mae. Ika wejeareka p̄o'imajare riatarijayurãre p̄uri, miriatarãrĩmi seyayu mae,— narãpe.

¹⁹ I'sia be'erō'ō mabo'ikakurirã Tuparãre jiyip̄p̄aka õrĩriwi'ia wieka ñiarape. Imatiyaikoto imarapaka satõsiarã. I'sikoto tõsiarã simarape, “Ikupaka yire yi'yurãro'si yibaarãnu”, añua o'oeka. Sañiarapaka p̄oto ikuparõ'õpiji jãjia wĩpoa paarape. Torãjite ka'iaoka iyirapaka. Supabaatirã werikitaka okojiyia jũjirapaka.

Rõmo põ'irã kajuyaiþakiaka upaka ïoika eyaeka

12 ^{1,2} Sabe'erõ'õ mabo'ikakurirã imatiyaika pëmakotowipakã'ã ñiarape. Ìrãko rõmo aiyare yaaika upaka saya jãækako. Ñamikaki aiyarã ríkamañuko, kobu'yareka ì'þou'þuarãe'earirakamaki tä'þia imarapaka. Yataarikako imarĩ sarikarika þakataparaka ba'iaja kojüarape. ³ Be'erõ'õjite ate ñiarape: Kowã'tarã kajuyaiþakiaka upaka ïoka jü'apakiaka, ì'þotëñarirakao bu'ya ìparimarãrikakaka tuaeka ruþuko'aika simarape. Supabaatirãoka ì'þapitarakabi sawaka imarapaka. ⁴ Ñe'metãji rokajirã* tä'þia kipaña'ruirape kipïkoapi. Supabaatirã rõmo wã'tarã keyarïkarape, komakarãka þo'ijipakã'ã ba'aokoro'si. ⁵ Torã kirikamekã'ãja ritaja þo'imaja ìþamaki imarükikare korïkarape. Tuþarãre þüataekaki imarĩ, jia jã'mewärürükika kimarape. Kajuyaiþakiaka upaka ïoka kire ba'ariyapamaka kire korïkarapaka be'erõ'õ Tuþarãre ruþarõ'õrã kire kija'apearape, kika jã'merimaji kimaokoro'si. ⁶ I'supaka kibaarapaka þotojo þo'imajamatorã kipako mirãkore ru'rape. "Õ'õrã jia kore ñiarirãrãñu", Tuþarãre ãritikarõ'õrã ko'rape. Torã koimarapaka þoto maekarakakuri wejejẽ'rã aþejẽ'rã ñe'metãjirõ'õjirã kore iarïparaka Tuþarãre imarape.

⁷ Sabe'erõ'õ mabo'ikakurirã þitã'muareka imarãre ñiarape. Miguelrirã ángelrãka jirãþarã, kajuyaiþakiaka upaka ïokirirãka. ⁸ Imako'omakaja Miguelrirã ángelrãkare natërwärüberape kajuyaiþakiaka upaka ïokirirã. Supa imarĩ mabo'ikakuripi Tuþarãre imarõ'õþi nare kiþoatarape torã imarükimarirã najarape mae. ⁹ Kajuyaiþakiaka upaka ïokire kirirãþitiyika Tuþarãre þoatarape ika ka'iarã takaja nimaokoro'si. Tuþarãre þoatarapakiji kime Satanás wãmeiki. Ikijioka kime bikija ãñakarã ña'rïjãikaki. Supabaatirã ritatojo wejeareka imarãre þakirimaji imarĩ Diablo wãmeika kime ba'iaja jaita'arimaji imarĩ. ¹⁰ Torãjirã mae jãjirokapi ikupaka sãrikorape:

—Tuþarãre yi'ririjaparaka imarã þo'imajare
tãärükirimi kopakaja seyayu. Supabaatirã ritaja

^x 12.4 La tercera parte de las estrellas.

ima tēriwa'ribaji imaki imarī, ritaja wejeareka po'imajare kijā'meū'muyu. Supabaatirā, “Ritaja wejeareka imarāre yiro'si mijā'mebe”, Tuparāre kire āñua simamaka, nare jā'merimaji Cristore ime. Satanāre poataekaki imarī supa kime Tuparā. Kipoataekakiji kime Jesúre yil'yurāre ba'iaja baata'arimaji. Īmi, ñami pariiji Tuparāre ĩaika wājitāji mupaka Cristore yil'yurāre jaita'ruibaraka, “Ba'irā nime”, Tuparāre ārikopei.

- ¹¹ Supa kijaipekiko'omakaja, Oveja weiwa'yua upaka imakire reyaeka riweapi ba'iaja nabaaiika kijūjemaka, Satanāre tērikarā majeyomarā.

“Jesúrika bojariroka mawārōmaka ōriwārūbeyurāre mare jāārāñu je'e', mariko'omakaja okajājia rakajebekaja maimaye'e. Supa imarī samabojaja'ata'si”, narīpupajoaeka. Supa baawa'ri ba'ikare natērika.

- ¹² Ō'ōrā Satanāre imawārūbepakā'ā, jia jijimaka maimae. Mija ka'iareka imarāre, supabaatirā wapuruṗi riapakiakareka imarāreoka ba'iaja sabaarāñu. I'supaka mijaro'si simarāñu mija pō'irā Satanāre ruiwa'yua simamaka. “No'ojirāmarīa sajariwa'yua Tuparāre wēkomaka yire baarūkia”, āriwa'ri jimariā kiboebayu mae. Supa imarī ba'iaja mijare jūarūjebaraka kimarijaju,— sārīkorape.

¹³ “Mabo'ikakurirā ñimakopeikareka kopakaja Tuparāre yire poatayu”, āriwa'ri makarāārapako mirākore sarīrāpe kajuyaipekakiaka upaka ĩoka. ¹⁴ Kore kirīriko'omakaja awapakikajea ĩ'pato jo'barito Tuparāre kore ĩjirape kowiyaokoro'si. Supa imarī po'imajamatorā eyaerā kajuyaipekakiaka upaka ĩoka kowiritapawa'rape. Torā maekarakakuri wejejē'rā apejē'rā ñe'metājirā ba'arika kore jī'abaraka Tuparāre kore ĩarīrāpe. ¹⁵ Koru'pakā'ā ĩatirā, kore jāārika kiri'kakoperape. Supa imarī kirijokopeapi rīkimakaja okoa kipoatarape kore ña'metariyapakopewa'ri.

¹⁶ I'supaka kibaako'omakaja Tuparāre kore jeyobaamaka, ka'ia ru'ritaraparō'ōrā sarirape okoa kipoatakoperapaka. ¹⁷ Sīatirā,

jimarĩ rōmore kiboebarape. Supa imarĩ kore jāwārūberiwari koriparāmerāka jīrīrĩ ke'rape. Ī'rā imaraparā, Tuparāre jā'meika yi'yurā, supabaatirā ritaja Jesucristore nare bojaekakaka ja'atabeyurā. ¹⁸Topi mae riapakirijerā kajuyaiḡpakiaka upaka iokire tuiḡkarape.

Ī'rīka werika maikoribeyu upaka iōiki riapakiakakaki

13 ¹⁻²I'sia be'erō'ō Ī'rīka werikapakiaki maikoribeyukare riapakiakapi marīra'arape. Ī'potēnarirakao kiruḡuko'a, supabaatirā Ī'pāpitarakabi kiwaka bu'ya tuaeka kimarape. ³Supabaatirā jiamarīa Tuparāreka jaika kiruḡuko'arakakaja o'ojī'aekaki kimarape. Yaiupaka iōiki imako'omakaja oso ū'ḡua upaka jo'baka ū'ḡuiki kimarape. Supabaatirā león rijokope upaka simarape kirijokopea. Kajuyaiḡpakiaka upaka iōiki kiōñua kire ja'ataekaki kimarape. Supa imarĩ, “Yiruparikūmuarā ĩpi upaka mirupabe. Tēriritaka ñima upaka mire ñimarūjeyu. Supabaatirā ritaja wejeareka imarā ḡo'imajare yijā'meika upaka nare mijā'mebe”, kajuyaiḡpakiaka upaka iōikire kire ārāpe. ³Ī'rō kiruḡuko'arā matārīberijīkarō'ōjīrā jo'baka kāmimirāka yayaeka imarapaka. Supa simako'omakaja, “¿Dako baaerā kireyaberitiyaeka jee?”, ārībaraka rīkimarāja ritatojo wejeareka kire yi'ririjayurāre imarape. ⁴Supabaatirā, kajuyaiḡpakiaka upaka iōikire jiyipupayeebaraka ḡo'imajare imarape, werikapakiakire kijā'merūkia kija'atamaka. Werikapakiakire jiyipupayeebaraka ikupaka narāpe:

—Maki apika Ī'ī rō'ōjīrā imaki imabeyuka, supa imarĩ pitā'muareka marā kire tērīwārūberijīrā,— narāpe.

⁵⁻⁶“Yi'ī Ī'rīkaja ñime tērīwa'ribaji imatiyaiki. Maki apika ñima upaka imabeyuka. Tuparāre ima upaka imaki yi'ī”, ba'iaja kērāpe, “I'supaka jaibekaja mimabe”, Tuparāre kire ārībepakā'ā. Supa imarĩ, “Tuparā, kika imarā, waḡamarīrā nime kimarō'ō oka waḡamarīa sime”, ārībaraka maekarakakuri wejejē'rā aḡejē'rā ñe'metājirō'ōjīrā ḡo'imajare ba'iaja jairuḡutabaraka kimarape. ⁷Tuparāre ā'mitiripēairāre

^y 13.1-2 Los diez cuernos coronados representan a diez reyes.

oka kitērāpe. Supabaatirā ritatojo wejeareka imabayurāre jā'merimaji kijarape, “Jēno'o, ba'iaja nare mibaa'si”, Tuparāre kire ārībeyukaji simamaka. ⁸Ritatojo wejeareka imaraparā upatipañakaja kire jiyipupayeeirā oyiaja jaraparā. Oveja weiwa'yua upaka imaki, najāāekakire kirikarapapūñurā nawāmea o'oberikarā nimarape. Ika wejea Tuparāre pō'ijiaerā baaeka rupubaji, “Īrā nimarāñu yire yi'riwa'ri ōñia imajiparūkirā”, ārīwa'ri kipapera pūñurā nawāmea Jesúre o'otikarā nime.

⁹Tuparāre bojaika mija ōrīwapu'atariyapaye'e jia samija ā'mitipe:

¹⁰“Yirirā imawa'ri Cristore na'mitiripēamaka wēkomaka imariwi'iarā ĩ'rārimarāre ne'ewa'rirāñu”, Tuparāre āñu upakaja naro'si simarāñu. I'supakajaoka, “Aperimarā najāārūkirā nime”, kēñu upakaja naro'si simarāñu.

Yirirā imarī, ba'iaja jūako'omakaja, rakajepāāekaja mija imabe. Supabaatirā, yire mija yi'yua ja'atabekaja mija imabe.

Apika weriki maikoribeyu upaka iōiki ka'iakaki

¹¹I'sia be'rō apika weriki wapu ko'torō'ōpiji ka'iaipi kiwarārikamaka ñiarape. Oveja weiwa'yua waka mamaka waraika upaka ĩ'pabi wakaiki imako'omakaja, kajuyaiṗakiaka jaika upaka kijairape. ¹²Mamarī imarapaki werikapakiaki kikāmimirāka yayaekakire jā'merapaka upakaja kibaarape kibe'rōjite etarapaki. Supa imarī jiyipupaka ritaja pō'imajare kire yi'yaokoro'si mamarīkakiro'si kiba'iraberape.

¹³Mamarīkakiro'si ba'irabewa'ri maikoribeyua upaka kibaaroyirape. Pō'imajare ĩaika wājītāji jū'rēika ĩmipi kiñā'ajiyeroyirape. ¹⁴Mamarīkakire jeyobaaikapī ba'irabewa'ri ritatojo wejeareka imarā pō'imajare kipakirape. Nare kipakimaka, “Tuparā upakaja imaki kime”, mamarīkakireka ārīpupajoirā najarape. Mamarīkaki matārīberijīka upaka kāmia yayaeka mirāki jērāka pō'imajare kipō'ijiarūjerape. “Ba'itakaja pō'imajare pakibekaja mimabe”, Tuparāre kire ārībepakā'ā i'supaka kibaarape. ¹⁵Tuparāre kika jaibeyukajia simamaka, mamarīkaki jērāka baapo'ijiaeka kipupatōrōrape.

Po'imaja upaka jaika sakijarirūjerape. Supa imarī, “Jiyipupaka yire ōribeyurā, jāārūkirāro'si oyiaja nimarānu”, sārāpe.

¹⁶Torā imaraparā upatireje mamarīkaki maikoribeyuka wāmea kio'ojī'arūjerape. Īrārimarā napitaka ritapē'rōtorā, aperimarā nakū'arā kiwāmea no'ojī'arape. Imatiyarimaja, imatiyabeyurāoka, rīkimakaja niñerū rikairā, wayuoka baairā, napupayariji jia imarāreoka, aperāre napoyarā upaka nare ba'irabeijirimajareoka, ĩrīkaoka jariwa'ririmarā mamarīkaki werikapakiaki wāmea kio'ojī'arūjerape.

¹⁷Waruaririka nayapakomakaja kiwāmea o'ojī'aberikarāre nayapakoperapaka ĩjirika kijājibaarape. I'supakajaoka simarape kiwāmea o'ojī'abeyurāro'si niñerū tōpoerā ba'irījia ĩjirika imaberapaka. Kirīrā nime ārīwa'ri ĩawārūrūkia kiwāmea, supabaatirā kinúmero^z simarape napo'iarā o'ojī'aeka.

¹⁸Kiwāmea kopakaja simarape 666. Jia pupajoarika sime. Supa baawa'ri jia mija ōrīwārūjīnu kiwāmea.

Oveja weiwa'yua upaka imaki, kirirā ciento cuarenta y cuatro mil rakamarāpitiyika imarapaki

14 ¹I'supaka simarapaka be'erō'ō Sión wāmeika pusiruputu'tuarā Oveja weiwa'yua upaka imakire rīkamapakā'ā ĩiarape. 144,000 rakamarā po'imajare kika imarape. Nakū'arā kiwāmea, Kipaki wāmea o'ojī'amo'mekarā. ²Sabel'rojite mabo'ikakurirō'ōpi ikupaka sokaarikorape ate. Āta jājia okaayu upaka, wīpoa jājia paaika upaka, supabaatirā rīkimakaja arpa nabireirō'ō upaka sokarīkamarāpe. ³Botarakamarā maikoribeyu uparā, supabaatirā veinticuatro rakamarā pakiarimarā ĩpire ruparapaka wājītāji imaraparā. Nawājītāji 144,000 rakamarā mamaka baya koyabaraka imaraparā. Aperaoka nabayakoyarapaka wārūberijīka simarape. Ritatojo wejeareka imarāre Satanāre jā'merūkiareka wapū'rikarā nimarape. ⁴Jia baarijayurā nime, rōmitika baawā'imarībeyurā. I'siroka yi'yurā imarī, Oveja weiwa'yua upaka imakire a'yu upakaja, kika a'ririjayurā. Ritatojo

^z 13.17 El número representa el nombre.

wejeareka imaraparäre ĩatirā kirirā, Tuparārirā nimaerā mamarī ba'irokareka kitāāekarā nimarape. ⁵Supa imarī ĩ'rīkaoka pakirimaji naka imaberapaki, Tuparäre ĩaika wājītāji paremarirā nimarape.

Maekarakamarā ángelrāka Tuparäre bojawaḡu'ataĩjirimaja

⁶Sabe'rō ĩ'rīka ángelre mabo'ikakurirā wipakā'ā ñiarape. Iki kimarape, “Kimakipi āriwa'ri oñia ḡo'imajare imajiparūkia Tuparäre kire ja'ataikaki”, majaroka o'ariba'imarīa āñua bojarimaji. Ritaja ka'iareka dakoa jariwa'ririmarīa, ḡo'imajatata jariwa'ririmarīa, noka imabayu upakaja jairāre, supabaatirā ritaja wejeareka imaräre sabojarimaji kimarape. ⁷Supa imarī ikupaka jājirokapi kijaikorape:

—Ritaja ima tēriwa'ribaji imaki Tuparäre imamaka, kire mija jiyipupayeebe. I'supaka ñañu ḡo'imajare ba'iaja baaika wapa jairūkirīmi seyaika simamaka. Tuparā kime wejeḡema, ka'ia, riaka, okokoḡea baaekaki. I'sia baaekaki kimamaka jiyipupaka kire ōrīrūkirā mija ime,— ángelre ārikorape.

⁸Sabe'rō apika ángelre wirapaka ñiarape. Ikupaka kijaikorape:

—Babiloniawejea,^a Tuparäre riatarape. Ritatojo wejeareka imarā Tuparäre naja'ataokaro'si ba'iaja baata'airā nimarape Babiloniakarā,— ángelre ārikorape.

⁹⁻¹⁰I'sia be'rō apika ángelre ñiarape ate. I'kioka jājirokapi ikupaka jaikorapaki:

—Werikapakiakire jiyipupayeeirā, supabaatirā kijērāka nabaapo'ijjarapaka jiyipupayeeirā, kiwāmea napitakarā, nakū'arā o'oji'arūjekaräre boebariwa'ri ba'iaja Tuparäre nare jūarūjerāñu. Mia, supa imarī sawapa azufre ḡeka jū'rēirō'ōrā ba'iaja jūarī na'rirāñu. Tuparārirā ángelrākare ĩarāka wājītāji, supabaatirā Oveja weiwa'yua upaka imakire ĩarāka wājītāji, ba'iaja najūarāñu. ¹¹Ba'iaja nabaeka ḡareaja ũmakaka nare joerāka ḡuri tiyirūkimarīa imarāka. Werikapakiaki upaka imarapakire jiyipupaka oñurā, supabaatirā kijērāka

---

^a 14.8 El escritor Juan usó el nombre “Babilonia” para representar a la ciudad de Roma.

baeaka jiyipupayeewa'ri kiwāmea o'ojī'aekarā ba'iaja jūajiparāñurā,— kērīkorape.

¹²I'supaka simamaka, Tuparārīrā, kijā'meika yi'paraka Jesúreoka yi'ririjayurā imarī, kire yi'ririja'atarimarīa sime naro'si.^b

¹³I'sia be'rō mabo'ikakuripi ikupaka yire sārīkorape:

—Mire yibojaika mio'obe. Maīpamaki Jesúre yi'ririja'atabekaja reyaekarā, jījimaka mija imabe,—

I'supaka yire sārīkopakā'ā, ikupaka Espiritu Santore ārīkorape:

—Rita sime, i'supakatakaoka simarū. Ka'wisika jūabaraka naba'irabeika ja'atātīrā, najērītārāñu. Mabo'ikakurīrā neyarāka poto, ba'iaja jūaekarā imako'omakaja kiyapaika upakaja jia nabaaeaka ññuka imarī, jia sawapa Tuparāre nare baarāñu,— kērīkorape Espiritu Santo.

**“Ritatojo wejeareka imarāre ba'iaja baeaka ĩatīrā,
wēkomaka nare mibaabe”, ángelre ārīkorape**

¹⁴I'tojīrā mae oko ũmakaka boia ima pamarā pō'imaji upaka imakire rupamaka ñiarape. Orokaka baeaka bu'ya tuaekaki sara opika rikātīrā kīmarape. ¹⁵Topīji, apika ángel Tuparāre jiyipupaka ōrīriwi'iaipi kīpōpakā'ā ñiarape. Oko ũmakapamarā ruparapakire jājirokapi ikupaka kērāpe:

—Kōpakaja ka'iareka ima ōterikia rabaerā baaika mae, sata'tetīrā same'epatawa'pe,— kērīkorape.^c

¹⁶I'supaka kēpakā'ā, oko ũmaka pamarā imarapaki ōterikia ta'tetīrā sake'epatawa'rāpe.

¹⁷I'sia be'rō, ĩmirā Tuparāre jiyipupaka ōrīriwi'iaipi apika ángelre pōrape ate. I'kioka sara opika rikarapaki.^d ¹⁸Topi mae, apika ángel, joeījiritērīa ĩarīrīrimaji, joeījiritērīa imarō'ōpi ĩtatīrā sara opika rikarapakire jājirokapi ikupaka kērīkorape:

—Ka'iareka ima iyaka rēñua mae. Supa imarī opika misarapi sata'tetīrā same'ebe,— kire kērīkopakā'ā ña'mitirape. (Kire

^b 14.12 Posiblemente este versículo es un comentario de Juan al oír lo que dijo el ángel. ^c 14.15 Posiblemente la cosecha (de trigo tal vez) representa el momento cuando se recojan a los creyentes de la tierra. ^d 14.17 Esta cosecha (de uvas) representa el momento cuando se recojan a los no creyentes de la tierra.

na'mitiripēaberika wapa ka'iareka imarāre Tuparāre jēñerāñu ārīrika upaka simarape i'supaka baarika.)^e

¹⁹I'supaka kēpakā'ā ā'mitiritirā, ka'iareka imarapaka ōterikia ta'tetirā ke'erape. Se'etirā, soko a bikerūkirō'ōrā sakitaarape. “Po'imajare ba'iaja baaika iatirā jimarī ba'iaja Tuparāre nare jūarūjerāñu”, ārīrika upaka sime. ²⁰Supa imarī weje a'riwa'rirā iyaka narī'kaḡa'serape. Sanarī'kaḡa'semaka riaka upaka sajururape riwea. Supabaatirā trescientos kilómetro rō'ōjirā yoerā sajuruwa'rape. I'supaka baawa'ri kawaru wāmujā'ārō'ōjirā īki sajarape riaka.

**Ī'potēnarirakamarā ángelrāka ba'iaja
po'imajare jūarūkia rikarimaja**

15 ¹I'sia be'rō mabo'ikakurirā aḡea maikoribeyua imatiyaikakaka ñiarape. Ī'potēnarirakamarā ángelrāka narakakaja ba'iaja po'imajare jūarūkia narikarape. Jimarī po'imajare boebariwa'ri, piyia saḡi ba'iaja Tuparāre nare jūarūjerāñu, “Ba'iaja nabaarijayua naja'atarū”, āriwa'ri.

²Supabaatirā riapakiaka jia waria okoika, ḡeka jū'rēika upaka imaria ñiarape. I'siriarijerā rīkimakaja po'imajare rīkajiyerape. Werikapakiaki upaka imaki jērāka po'imajare baaeka, jiyipupayeebeyurā, kinúmero jī'itabeyurā imarī werikapakiakire tērīkarā nimarape. Supabaatirāoka arḡa Tuparāre nare ijika ḡariji narīkajiyerape. ³Tuparāro'si kipo'imajare imaruputarimaji imaekaki, Moisére bayakoyaroyireka mirāka koyabaraka nimarape. I'supakajaoka Oveja weiwa'yua upaka imakire jiyipupayeokoro'si ikupaka nabayakoyarape:

—Tuparā, ritaja ima tērīwa'ribaji imaki imarī, ritaja ima ḡemawa'ribaji jītaka mibaaika ime. Jia wājiroka meñu upakaja jia oyiaja baaiki mime. Ī'rākō'rīmato ka'ia jariwa'ririmarīa po'imaja ritaja ĩḡamaki imajiparijayuka mime.

⁴Yija ĩḡamaki, marā mire kīkibekaja, mire jiyipupayeebekaja imabesarāñurā. Mi'i ĩ'rīkaja

---

^e 14.18 Esta última frase es información que se ha añadido para ayudar a los lectores entender la figura.

ĩrākurioka ba'iaja baakoribeyuka mimamaka,
 supa simarāñu. Ritatojo wejeareka mire
 yi'ribeyurāre jiaḗi miwēkomabaarāka ḗoto ritaja
 ḗo'imaja ima uḗatataja miḗō'irā rērirāñurā mire
 jiyiḗupayeeokoro'si,— narāḗe bayakoyabaraka.

⁵Bayakoyabaraka nimarapaka be'rō mabo'ikakurirō'ōrā
 Tuparāre jiyiḗupaka ōririwi'iarā kimarō'ō kuraraka wiritamaka
 ñiarape. ⁶Tuparāre jiyiḗupaka ōririwi'iaḗi ĩḗotēñarirakamarā
 ángelrāka ba'iaja ḗo'imajare jūarūkia rikairā ḗopakā'ā
 ñiarape. Jarirooka jia boia ka'imarā jāātirā, wa'eyoka orokaka
 nakarīmakiarā najāḗiarape. ⁷Torājīrā mae ĩḗotēñarirakato
 seroa orokaka baaeka botarakamarā maikoribeyu
 uḗaka imaraparākaki ĩ'rīkare rikarape. Supa imarī
 ĩḗotēñarirakamarā ángelrākare nimarakamakireje ĩ'rōri'to
 sakijimaka ñiarape. Rīkimarāja ḗo'imaja kire yi'ribeyurāre
 imamaka, Tuparā, ōñia imajiparimajire boebayukaka
 ōñijīirika ḗururika imarapaka sareka. ⁸Seroa nare kījirapaka
 ḗoto Tuparāre jiyiḗupaka ōririwi'iarā ūmakaka ḗururapaka.
 Ritaja ima ḗemawa'ribajirā jīitakiji Tuparāre ima beawa'ri
 i'supaka sabaarape. Tēritakiji imakire torā imarapaka
 simamaka, supa simarape. ĩḗotēñarirakamarā ángelrāka
 ba'iaja ḗo'imajare jūarūkia narikarapaka we'atapatabeyukaji
 ūmakaka torā ḗurumaka, makioka kākaberijirō'ō sajarape.

Tuparāre boebayukaka ōñijīirika ḗururika seroareka ima

16 ¹Sabe'erō'ō Tuparāre jiyiḗupaka ōririwi'iaḗi
 ĩḗotēñarirakamarā ángelrākare jājirokapi ikupaka
 sārīkopakā'ā ña'mitirape ate:

—Tuparāre ĩarīḗe'yoirā ḗo'imajare ba'iaja jūaerā, seroareka
 mija rikaika ōñijīirika ka'iarā mija we'aña'tabe. Tuparāre
 boebayukaka sarā ima simamaka, supa mija baabe.—

²Toḗi mae mamarīkaki ángelre seroareka kirikarapaka
 ka'iarā we'aña'tarape. I'supaka kibaarapaka ḗoto
 werikapakiaki jērāka baaeka jiyiḗupayeeirāre, kiwāmea
 o'ojī'aekarāre dajaka kāmia ā'mika naḗo'iarā ḗo'ijirapaka.

³Kibe'rōji imarapaki ángel seroareka kirikarapaka
 riapakiakarā we'aña'tarape. Sakiwe'aña'tarapaka ḗoto,

reyaekarã riweupakaja sajarape okoa mae. I'supaka sabaamaka, riapakiakareka ima, ba'irĩjia ritaja jirĩpatarapaka.

⁴Ĩparã be'rõji imarapaki ángel seroapi kirikarapaka riakarã, supabaatirã okoa koɛeapi ɸoyurõ'õrã sakiwe'aña'tarape. I'supaka kibaarapaka ɸoto riwearo'si oka sajarape i'sia. ⁵Ángel okoa ĩarĩrĩrimaji ikupaka ĩrĩkorapaki:

—Tuparã, jia wãjirokapi meñu upakaja jia oyiaja baaiki mime. Bikija imara'aekaki, maekakaoka imarijayuka mime. Supa simamaka ɸo'imajare ba'iaja baaika ĩakoɸeka boebariwa'ri, ikupaka nare mibaayu:

⁶Mire yi'yurãre najããmaka, jimarĩ nariwea jururapaka. Supabaatirã miro'si bojaĩjirimajare oka i'supakaja nabaarape. Supa imarĩ okoa narõ'si imabepakã'ã, “Riwearo'si jayuaja nukurũ”, meñua jia sime,— kãrĩkorape ángel okoa ĩarĩrĩrimaji.

⁷I'supaka kãrĩkorapaka ɸoto joeĩjiritẽrĩa imarõ'õpi ikupaka kire sayi'rikorape:

—Rita sime Tuparã, i'supakatakaoka sime. Yija ĩɸamaki, ritaja ima tẽrĩwa'ribaji imatiyaiki. Ritaja ĩawãrũiki imarĩ, ɸo'imajare ba'iaja baaeka rõ'õjĩrãja jirokapi nare sawapa jẽñeiki mime,— sãrĩkorape.

⁸Maekarakamarã be'rõ imarapaki ángel seroapi kirikarapaka aiyakarã sakiwe'atarape. I'supaka kibaarapaka ɸoto aiyapeka jãjia ɸo'imajare joerapaka. ⁹Supa kibaarapakapi ba'itakaja ɸo'imajare jũarape. Ooko'omakaja, ba'iaja nabaaike ja'atabekaja nimarape. Supabaatirã kijã'merapakapi ba'iaja jũawa'ri Tuparãre jiyipupayeerika nayapaberape ɸo'imaja. Kire jiyipupayeerikopakaja ba'iaja Tuparãreka jaibaraka nimarape.

¹⁰⁻¹¹Botarakamarã be'rõji imarapaki ángel, ikupaka baarapaki: Seroareka kirikarapaka werikapakiaki jã'meruparũkikũmu ɸemarã sakiwe'aña'tarape. I'supaka kibaarapaka ɸoto jã'mebaraka kimarõ'õ neiñamita'rapaka. Supa imarĩ ritaja nare sayi'amaka marãkã'ã baaberiwa'ri narẽrõkaka ɸariji nakukurijarape. Imako'omakaja ba'iaja

nabaaika ja'atabekaja, Tuparã, mabo'ikakurirõ'orã
jã'merimajireka ba'iaja jaibaraka nimarape.

¹²Ī'rãpitarakamarã be'rõ'jite imarapaki ángel
seroapi kirikarapaka riapakiaka Éufrates wãmeiriarã
sakiwe'aña'tarape. Supa imarĩ sarekaja põporape.
I'supaka sajarape jã'ãti pẽ'rõtõpi i'taraparã ĩparimarã
nasurararãkapitiyika nawaata'yaokoro'si.

¹³Supa simarapaka be'rõ Satanárika ima maekarakamarã
ĩparuka upaka ĩoika ñiarape. Ī'rĩka imarapaki kajuyaiapakiaka
upaka ĩoiki rijokoapepi porapaki. Apika ĩparuka porapaki
werikapakiaki rijokoapepi. Apika ĩparuka porapaki
weriki wapuju pakibaraka, “Tuparãro'si bojaijirimaji
ñime”, ãrãpaki rijokoapepi. ¹⁴Ī'rã maekarakamarã ĩparuka
upaka ĩoirã imaraparã Satanárika ima maikoribeyua
bearimaja. Supa simamaka ritatojo wejeareka imarã
ĩparimarãre, nasurararãkapitiyika ĩ'rĩka jariwa'ririmarĩa
narẽrĩrũjerape. Tuparã, ritaja ima tẽrĩwa'ribaji imaki, piyia
ba'iaja pø'imajare baaika wapa kijẽnerãrĩmi seyarãka poto
pitã'mua pø'ijiaokoro'si torã na'rape. ¹⁵“Yire mija ã'mitipe”,
kẽrĩkoerape Jesucristo: “ Ī'tojĩte mawi'iarã kareba'arimajire
etarãñu', mija ãrĩwãrũbeyu upaka sime yetarũkia. Yetarũkia
ta'abaraka yiyapaika upakaja baabaraka imatikaja imarãñurã
puri jjimaka imarãñurã. Supa imarĩ, rakajetikaja najariroaka
jãatikaja imarã upaka nimarãñu. Ī'rã puri jariromarĩa
imawa'ri aperã wãjitãji i'yopi'ribeyurã upaka nimarãñu”,
kẽrĩkorape.

¹⁶Supa imarĩ Satanárika ima ka'iareka imarã ĩparimarãre
narẽrĩrũjerãrõ'õ Harmagedón wãmeika sime boarikarõ'õ
Hebreo okapi.

¹⁷Piyika ángel seroapi kirikarapaka wapuko'torõ'orã
kiwe'aña'tarape. I'supaka kibaarapaka poto Tuparãre
jiyipupaka õrĩriwi'iarã kiruparikũmua imarõ'õpi ikupaka
jãjirokapi sajaikorape:

—Kopakaja satiyiyu mae,— sãrĩkorape.

¹⁸Soka ñakirapaka rõ'õjite yaataira'katirã, wĩpoa
paarapaka. Supabaatirã werika okaaribaraka jãjia
ka'ia iyirapaka, pø'imajare sareka imaeka poto siyika

þemawa'ribaji. ¹⁹Siyirapakaka ï'rätiji Babiloniawejea imakoperapaka maekarakaweje upaka sajaririkarape. I'supakajaoka ritatojo wejeareka imakoþeika wejea riripatarapaka. Babiloniakaräre ba'iaja baaika ye'kariribeyuka imarï, nare boebariwa'ri napareareka ba'itakaja Tuparäre nare jüarüjerape. ²⁰Ka'ia iyimaka jümurika, þusiaoka riripatarapaka. ²¹Supabaatirä cuarenta y cinco kilos rö'öjïrä rikia okojiyia ïmipi jüjirapaka. I'sia nare þa'semaka jimarï ba'iaja Tuparäreka jaibaraka þo'imajare imarape.

Werikapakiakire, römoka imaeka

17 ¹Supabaatirä ï'þotëñarirakamarä ángelräka seroa rikaraparäkaki ï'rikare yiþö'irä etarape. Topi ikupaka yire këräþe mae:

—Ö'örä mi'tabe, rïkimakaja riamaka imarö'örä ba'iaja baariwejea ima, sakaka mire yibojaerä baayu. Mia: Ritaja ïmirïjaka wä'imarïtiyaiko upaka sareka imaräre imamaka, Tuparäre ba'iaja nare jüarüjeräñu.^f ²I'sia wejeareka imaräre ba'iaja baaruputamaka, ritatojo wejeareka imarä iparimaräre ba'iaja naka baarape. ïmirïjaka wä'imarïrirömore ba'iaja nare baaruputaeka imarï, ikupaka nimarape i'sia wejeakarä: Wapuju ima jiyiþupaka öñurä imarï, ritatojo wejeareka imaräre jiyiþupaka sanoñaokoro'si maerumajaka upaka nare nimarüjerape,— ángelre yire äräþe.

³I'supaka yire këräþaka þoto Espiritu Santore jeyobaaikapi ikupaka yire sabaarape: ï'rïka ángel þo'imajamatorä yire e'ewa'rapaki. Torä eyatirä werikapakiaki jü'aka imarapaki þemarä römore tuyumaka ñiarape. Tuparäre jaiyuerikakaka wämea o'oeka kireka jï'ijiyerapaka. Supabaatirä ï'þotëñarirakao kirupuko'a, ï'þapitarakabi wakaiki kimarape. ⁴Iyayapea upaka ïoika, supabaatirä jü'aka simarape kosaya. Supabaatirä orokaka, äta wapajä'rïakaka, þerlas wameikakaka baaeka kojiioka rikamakaja koþo'iareka

---

^f 17.1 Muchos maestros de la Biblia piensan que la mujer (que se llama Babilonia) es una figura para la ciudad de Roma porque en esta época los romanos persiguieron y mataron a los cristianos.

imarapaka. Supabaatirā noñu upakaja p̄upajoatirā nabaaeke wapuju ima kojiyipupayeerijayua, ba'itakaja kowā'imayua seroa orokaka baaeka pururika korikarape. ⁵Majērāko'abeyua wāmea kokū'arā o'ojī'aeka imarapaka. “Babiloniawejea”, ārīrikopakaja simarape i'sia wāmea. “Ritaja ba'iaja baawā'imarīrimajare wārōrirōmo imarī, napako upaka koime. Supabaatirā ritaja ba'ia Tuparāre yapabeyuakaka p̄o'imajare wārōrimaja Babiloniawejeakarāre ime”, ārīrika simarape kokū'arā o'ojī'aeka. ⁶Kore ñiawārūmaka p̄uri, ikupaka koimarape: Iyaokoa ukutirā wejabiyuko upaka Tuparārirā, supabaatirā kirika bojariroka yi'riwa'ri bojarimajare najāārapaka riwea kopakaja simarape iyaokoa. Supa koimamaka marākā'ā ārīberijika yijarape.

⁷Topiji ikupaka ángelre yire bojarape:

—¿Dako baaerā miya'yatayu? Rōmo miako'oko, “Ikupakaro'si simekā'ā”, merīwārūokoro'si mire sayibojawapu'ataerā baayu. Supabaatirā werikapakiaki ī'potēnarirakao rupuko'aiki, ī'p̄apitarakabi wakaiki kore e'ewa'pakā'ā miako'oki, “Ikupakaro'si simekā'ā”, jia merīwārūerā ī'p̄aba'iwā'taja mire sayibojawapu'ataerā baayu. ⁸Werikapakiaki miako'oka ōñia kimarape ruṗu bikija. Imako'omakaja maekaka p̄uri kimabeyu. Supa imarī kime morībeyu p̄oto koṗea tiyibeyurō'ōpi p̄orira'atirā ō'ōrā kimarāñu ate. Supa kibaamaka ritatojo wejeareka imarāre jimarī p̄upatarāñu. Imako'omakaja sabe'rō p̄uri Tuparāre kire riatarūkīrō'ōrā ke'rīrāñu. Kīp̄apera p̄ūñurā Tuparāre nawāmea o'oberikarā nime werikapakiaki upaka imakire īatirā p̄upatarūkīrā. Ika wejea kīp̄o'ijjaerā baaeka ruṗubajirā kīp̄apera p̄ūñurā, “Ikarakamarā nime ōñia imajīp̄arūkīrā”, ārīwa'ri Tuparāre o'oeka.

⁹Ā'mitiriwārūikiro'si p̄uri ōrīrūkia sime. Ī'potēnarirakao rupuko'a miako'a ī'potēnarirakabi p̄usi upaka sime. Rōmo sapemarā rupako'oko, p̄usipemarā Babilonia wejea ima upaka koime. Supabaatirā ī'potēnarirakamarā īparimarā upaka sime kirupuko'a. ¹⁰Supa imarī ī'rāpitarakamarā nimaeka īparimarā bikija reyaekarā. Nabe'rō tuikaki kime maekaka p̄o'imajare jā'merijayuka. Kibe'erō'ōjī imarūkika

þuri õibeyukajika ruþu. Ñamajĩ þuri matikuriijĩkaja þo'imajare kijã'mekoperãñu. Imako'omakaja Tuparãre ãrĩrãka upakaja kiro'si simarãñu. ¹¹ Werikapakiaki imaekaki, maekaka þuri õñia imaberiko'omakaja ñamajĩ þuri ãpoteñarirakamarã be'erõ'õ þiyia jã'merimaji kimarãñu. Ì'potẽñarirakamarãre jã'meka upakaja jã'merimaji kimarãñu. I'supaka ba'iaja kibaarãka be'erõ'õþi Tuparãre riatarũkikaro'siji kime.

¹² Ì'þapitarakabi waka miako'a, ì'þapitarakamaki ãparimarã upaka sime. Po'imajare jã'meũ'mubeyukajirã nime ruþu. Ñamajĩ werikapakiakika jã'merũkirãro'si imako'omakaja ñoaka jã'mebaraka nimabesarãñu. ¹³ Ì'þapitarakamarã imako'omakaja ì'rĩka ta'iarãja þupajoairã nimarãñu. Supa imarĩ, “Miyapaika upakaja mibaarika yapawa'ri mikaja mire jeyobaabarakã yija imarãñu”, werikapakiakire narĩrãñu.

¹⁴ Supa imawa'ri Oveja weiwa'yua upaka imakika najĩrĩrãñu. Imako'omakaja nare kitẽrĩrãñu. Aþerã imatiyarimaja tẽrĩwa'ribaji imaki imarĩ supa kibaarãñu. Supabaatirã ãparimarãtarã ãpamaki kime. Oveja weiwa'yua upaka imakika imarã Tuparãre wã'maekarã imarĩ, kire ye'kariribekaja kiyapaika upakaja baarijayurã nime,— ángelre yire ãrãþe.

¹⁵ Ikuþaka apea yire kibojarape:

—Rõmore ruþairõ'õrã, rĩkimakaja riamaka miako'a, þo'imaja kopakaja sime. Supa imarĩ ì'rã wejekarã jariwa'rimarĩ, ì'rãtata þo'imaja þããwa'rimarĩ, naka'iareka imabayurã upatataja sime miako'a. ¹⁶ Ì'þapitarakamaki ãparimarã werikapakiaki upaka imakika miako'orã, rõmore ãriþe'yoirã nime. Supa imarĩ ba'iaja kore baawa'ri, ritaja koba'irĩjia ã'matirã jariromarĩko kojarirãñu. Supa imarĩ, kori'ia ba'apatatirã, kou'a þuri þekarã najoeriatarãka.

¹⁷ I'supaka nabaarãñu kipupajoaika upakaja Tuparãre nare baarũjemaka. Supabaatirã ì'rĩka ta'iarãja þupajoawa'ri werikapakiakire niþamaki imarũjetirã, kiyapaika upakaja kire najeyobaarãñu, “Kopakaja yijẽ'rãþaaekarã seyayu mae”, torãjite Tuparãre ãrĩrãñu. ¹⁸ I'ko rõmo miako'oko imatiyaweje kopakaja koime. Tokarã ãparimarã apea wejekarã ãparimarãre tẽrĩwa'ribaji jã'merimaja nime,— yire kẽrãþe ángel.

Babiloniareka imaekaräre ba'iaja jüaeka

18 ¹I'supaka simarapaka be'erō'õ mabo'ikakuripi ángel já'merimajire ruir'a'amaka ñiarape. Jájia ya'tariki imarĩ, ritatojo ka'ia kiyaaboarape. ²Iki, jájirokapi ikupaka ārĩkorapaki mae:

—Babiloniawejea riyua mae. I'supakajaoka naꝑuyu sareka imakoꝑeirã. Supa baawa'ri Satanárika ima wejearo'si, ritaja wiriba'ia dajakakaka wejearo'si sajayu.

³Mia, ba'iaja baarirõmo upaka nimarape Babiloniawejeakarã. Kore ã'mitiripẽawa'ri, ritatojo wejeakaräre dajaka baarape. Supabaatirã niꝑamarãoka dajaka koka baaraparã. I'supakajaoka ba'irĩjia waꝑajã'rĩakakatakaja yaꝑatiyawa'ri, a'ꝑerõ'õkaräreka sanawaruarape. Supa imarĩ ritatojo wejearoka waruamarã rĩkimaka niñerũ tõpoirã jaraparã,— ángelre ārãpe.

⁴I'supaka kërãpaka be'rõ mabo'ikakuripi ikupaka Tuꝑarãro'si sãrĩkorape:

—Yire ã'mitiripẽarijayurã, i'sia wejearã mija ima'si. Ba'iaja nabaaike upaka baabekaja mija imabe, ba'iaja najũarapaka upaka mija jũakoreka.

⁵Tokaräre ba'itakaja baarijaparaka ima kopakaja ñiarũñaayu,— kiro'si sãrĩkorape.

⁶Supa simamaka boebariwa'ri ba'iaja baarimajare riatarũkiräre ikupaka sãrĩkorape:

—Aꝑeräre ba'iaja nabaarapaka simamaka, saꝑemawa'ribaji ba'iaja nare mija baarãnu.

⁷⁻⁸Mia, dakoa jariwa'ririmarĩa rikairã nime. “Imatiyairã maimẽ”, ārĩꝑuꝑajoairã imarĩ, nayapaika upakaja nabaarijayu. Sako'aꝑitorãja ba'iaja nare mija jũarũjebe. “Jã'merimaja rõmijã maimẽ. Natĩmiarã nare reyatapamaka ba'iaja ꝑuꝑayurã upakamarĩa”, ārĩꝑuꝑajoairã nimako'omakaja, i'rãrĩmi tokaräre ba'iaja jũarãnu. Supa imarĩ reyairã, kësia jũarũkirã, supabaatirã aꝑerã ba'iaja ꝑuꝑaririkarekaja

imarãñurã riomaka imawa'ri. Supabaatirã nawejea oorãka. Ika ñañu ritaja i'sia wejeareka imarãre yijoeriatarãka simamaka. I'supaka ñañu ritaja ima tãrãwa'ribaji yirikapã sayibaarãka simamaka,—
Tuparãro'si sãrikopakã'ã ñã'mitirape.

⁹I'sia wejea ooripakã'ã ãtirã, jimarã aþea ka'iakarã ãparimarãre ba'iaja þuparirãñu, “Nimamaka dako jariwa'ririmarã yija yapaika upakaja naka yija baakoperoyirape”, ãrãwa'ri. I'supaka ãparimarãre ãrãrãñu Babiloniakarãka ba'iaja baajeyoarika mirãrã imarã. ¹⁰Imako'omakaja Babiloniakarãka ba'iaja jũarika yapaberwa'ri ñoakurirã natuirãñu. Topi imatirã oþaraka ikupaka narãrãñu:

“¡Ayoo ja'a! Jimarã jo'baka wejepakiaka imako'omakaja sooriyu. Ritaja aþeriweje bo'ibajirã imatiyairõ'õ simakoperape. Imako'omakaja tokarãre ba'iaja baaripareareka ikuparõ'õþiji supa sakibaayu Tuparã”, nawejeareka imabayurã ãparimarãre ãrãrãñu.

¹¹⁻¹⁴Supabaatirã oro, plata, ãta wapajã'rãa, þerlas, sayapãia jũ'aka, i'yayapea upaka ñoka, lino jãakaka, seda. Supabaatirã jia jiijsia jãaika yapua wapajã'rãakaka, aþea yapuakaka, marfilkaka, þeruakaka, broncekaka supabaatirã jã ãta marmolkaka baaeka. Ayabaka, jiijsia napo'ia imaerã iyebaka, napukurũkia mirra wãmeika, canela, ba'arika rukerũkia, supabaatirã jiijsia baarũkia especies, iyaokoa, yo'arũkia iyebaka, trigo, trigo oyeka jãa, napoyarãre ãjibaraka, wa'ibikirãwẽkoa, oveja, kawaru, supabaatirã kawarupã tũrũrũki sapã na'yua, ritaja ika ba'irãjia yija bojaeka e'etoparaka Babiloniakarãre imakoperoyirape. I'supaka simamaka ãakoþeka waruaka nare ãjirimaja mirãrã oþaraka imarãñurã. Supa nabaarãñu ritaja Babiloniakarãre rikakoþeika þupajoawa'ri,

“Jãakaka ba'irãjia nawãtakopeka, supabaatirã ritaja ba'irãjia wapajã'rãakaka narikakoperoyirapaka þitiyika nariyu mae, aþekurioka sarikaokoro'simarã”, narãrãñu.

¹⁵Supa imarĩ Babiloniarã ba'irĩjia ijitirã rĩkimakaja niñerũ tōpokopeka mirārã, soorãñurĩmi yoepi oribaraka nimarãñu, “Naka i'rãtiji torã ba'iaja yija jũaa'si”, ãrĩwa'ri. ¹⁶Topi imatirã ikupaka ba'iaja p̄paribaraka narĩrãñu:

“¡Yee ja'a! Ba'itakaja sabaayu Babiloniawejea. Rõmo jiyuriko ima upaka imaweje imakoperoyirape. Supabaatirã saya iyayapea ioika supabaatirã jũ'aka wapajã'rĩakaka jãätirã, rĩkimakaja kojiioka kopo'ireka imako, orokaka baaeka, supabaatirã äta wapajã'rĩakaka baaeka, p̄rlas wameikakaka baaeka rikaiko upaka imaweje simakoperoyirape.

¹⁷Supabaatirã ritaja tokarãre rikakoperapaka ñojimarĩji oopataika”, narĩrãñu ba'irĩjia torã ijikopekarã.

Wapuru iparimarã, naro'si ba'iraberimaja, supabaatirã wapuruipi waruaka e'ewa'ritirã ijirimaja ñoakuripi sĩañumarãñurã. ¹⁸Ate, oobarakã Babilonia jimarĩ ñmakapupakã'ã iawa'ri pañebaabaraka ikupaka nakasererãñu: “I'siweje imaroyiraparõ'õjirã ima weje imabeyua mae”, narĩrãñu. ¹⁹Tërĩrika ba'iaja p̄paritiyawa'ri narupuko'arã ka'iyuya napearãñu. I'supaka baatirã, pañebaabaraka ikupaka narĩrãñu:

“Ba'itakaja sabaayu Babiloniawejea”, narĩrãñu wapuru jo'baka rikairã sapi waruaka e'ewa'paraka nare ijitirã, rĩkimakaja niñerũ tōpokoperoyiraparã. “Ñojimarĩji soopatayu mae”, narĩrãñu wapurureka imatiirã.

²⁰Torãjĩrã mae mabo'ikakuripi ikupaka sajaikopakã'ã ña'mitirape:

“I'sia wejea oopataika iatirã, jijimaka mija imabe mabo'ikakurirõ'õrã imarã. Kirika bojariroka mija bojaerã Cristore pũataekarã, Tuparãre añua bojaijirimaja, supabaatirã Tuparãre yi'yurã upatiji jijimaka mija jape. Supa mija imabe i'sia wejeareka imaroyiraparãre ba'iaja mijare baawã'imarĩka wapa ba'iaja najũaika simamaka”, sãrĩkorape.

²¹Torãjĩrã ate apika ángel jãjikare ñiarape. Supa imarĩ, jo'baka äta trigo mukerũkia upaka ima e'etirã riakarã kiyiatarape. Supabaatirã, ikupaka kërãpe:

—Āta yiyiataika upaka, Babilonia Tuparäre riatapatarāñu. Supa imarī apekurioka pō'imajare ĩape'arūkimarīa simarāñu.

²² I'supaka simamaka torā arpa birebaraka nabayakoyarijayua, ma'saka napupurijayua, trompeta napupurijayua, apekurioka ā'mitirirūkimarīa sajarirāñu. Supa imarī i'sia wejeareka jia ba'irījia baarika õñurā apekurioka sarā ba'irabebaraka imabesarāñurā. I'supakajaoka simarāñu trigo oyerimajaro'si.

²³ Jia yaaboabaraka torā ima apekurioka yaaboabesarāka. Supabaatirā jĳimaka pitañi'abu'abaraka nimarijayua imabesarāka mae. Mija ā'mitiþe Babiloniawejeakarā. Ritatojo wejeareka imabayurā bo'ibajirā waruamarā nimakoþerape, mijakarā. Mija ye'oapi ritatojo wejeareka imaräre mija þakirape mija waruaka takaja nayapaokoro'si. Supa imarī Tuparäre jiyipupayeebeyurā najarape.

²⁴ Tuparäre nare añua bojaĳirimajare, kire yi'yuräre, ritaja pō'imajatataräre jāābaraka mija imaroyirape. Supa mija baaroyirapaka wapa ba'itakaja mija jūayu mae,— riakarā āta jo'baka yiatarapakire ārāpe.

19 ¹I'supaka simarapaka be'erō'õ mabo'ikakuriþi rĳikimarā jaimaka ña'mitirape. Jājĳirokapi ikupaka narĳikorape:

—“Aleluya. Tērĳirikaja jĳika maĳpamaki Tuparäre ime”, kireka marĳirĳariye'e. I'ki Tuparāja kime ba'iaja imarika tiyibeyurō'õrā ma'rĳrūkia imakoþekareka mare tääekaki. Ritaja ima bo'ibajirā imaki kime, supabaatirā ritaja ima þemawa'ribaji jĳitakĳi kime.

² “Ba'iaja ritajaka wā'imarĳtiyaikore yiwēkomabaarāñu”, rita añuka imarĳ, wapujumarĳa ba'iaja kore kibaayu. Ba'iaja kobaekapi ritatojo wejeareka imaekaräre ba'iaja koimaruputaeka. Supa simamaka Tuparäre yapaika baaroyiraparäre

jääekakore, kobaaroyirapaka ïarapaki imarĩ, kore
kiriatarape,— narĩriokabayurape mabo'ikakuripi.

Ba'iaja ritajaka wã'imarĩtiyaiko upaka Babiloniawejeakarã
po'imaja ba'iaja imaruputairã nimamaka i'supaka narãpe.

³Supabaatirã ikupaka apea narĩriokabayurape ï'rãjaoka:

—“Tẽrĩrikaja jiika maĩpamaki Tuparãre ime”, kireka
marĩrijariye'e, Babiloniawejea ooeaka ùmakaka
ùmakapuritiyirũkimarĩa simamaka,— narĩkorape.

⁴I'supaka narĩkorapaka poto, Tuparã ruparikũmu
wãjitãji veinticuatro rakamarã pakiarimarã, supabaatirã
botarakamarã maikoribeyu upaka imaraparãre
mo'ipãñawa'rape. Topi imatirã ikupaka narãpe:

—Nañua rita sime. Tẽrĩrikaja jiika maĩpamaki
Tuparãre ime,— kire jiyipupayeewa'ri narãpaka
be'rõ Tuparã ruparikũmua imarõ'õpi ikupaka
sajaikorape:

⁵—“Tẽrĩrikaja jiika mime”, arĩwa'ri jĩjimaka Tuparãka
maimaye'e. Po'imajare ïaika wãjitãji imatiyarimaja,
imatiyabeyurã upaka imakopeirã, ritaja kiyapaika upakaja
kiro'si baarijayurã kire jiyipupayeekaraka jĩjimaka
maimarijariye'e,— sãrĩkorape.

Jesús, Oveja weiwa'yua upaka imakiro'si nabayakoyaeka

⁶I'supaka simarapaka be'rõ, rikimarãja jairiokabayurã
upaka baatirã ãtapi okoa we'ririãkaika upaka, wĩpoa jaika
upaka baatirã ikupaka narĩkorape:

—Aleluya. Tẽrĩriki imarĩ, ritajare kijã'merijayu. Supa
imarĩ, “Ritaja imabo'ibajirã tẽrĩriki kime”, kire
majiyipupayeerijariye'e.

⁷Oveja weiwa'yua upaka imakika kirĩrãre
pitañi'abu'aika upaka baairĩmi seyayu mae. Supa
simamaka Tuparãre jĩjimakapi jiyipupayeekaraka
maimaye'e, kikaja kirĩrã imajiparũkirã imarĩ.
Oveja weiwa'yua upaka imaki jeyomako^g ketarũkia
jĩjimakapi ta'atikaja koima upaka maimaye'e.

^g 19.7 La esposa del Cordero representa a los creyentes en Jesucristo.

⁸ Jíakaka jariroaka boia ka'imaríia kojãärükia Tuparäre kore ijirape,— säríkorape.

Kojãäika ka'imaríia ima, “Ba'iaja baabekaja Tuparäre yi'yurã”, äririkopakaja simarape.

⁹ Sarokajite ikupaka ángelre yire äräpe ate:

—Mae mire ñarírã baaika mio'obe: “Oveja weiwa'yua upaka imakire pitañi'abu'aika upaka baaräka baya niaerã kioyibojaekarã jijimaka jarirãñurã jítaka Tuparäre nare baamaka”, äñua mio'obe,— këräpe.

Supabaatirã,

—Rita sime ika mire yibojaika, Tuparärika bojariroka imatiyaika sime,— yire këräpe.

¹⁰ Supa këpakã'ä, jiyipupaka kire öriwa'ri kiwäjítäji yimo'ipãñarape.

—Mimo'ipãña'si yiwäjítäji. Mima upakaja, mijeyomarã Jesúre yi'yurã upakajaoka Tuparäre yapaika upakaja baaiki ñime. Supabaatirã, “Ikupaka kime Tuparã”, äriwa'ri Jesúre wäröekakaka bojarijayurã maa. Írätiji bojarijayurã maimamaka, Tuparäre takaja mijiyipupayeetiya,— ángelre yire äräpe.

Kawaru boika pëmarã tuyuki tãriritakaja imarimaji

¹¹ Sabe'erö'ö, mabo'ikakurirã kopereka upaka wiritamaka ñiarape. Supa imarí, kawaru boika torã ríkamaraþaki kipëmarã, íríka þo'imajire tuyurape. “Këririjayu upakaja baaiki, wäjimiji bojarimaji”, wãmeiki kimarape. Wäja þo'imajare jä'meiki, kimajamaräre ba'iaja baaeka þi'wa'ri þitã'mua þo'ijiaiki kimarape.

¹² Kiñakoa þeka jürëika upaka yaaboaraþaka. Kiruþuko'areka ríkimakaja niþarimarã mirãrã bu'ya tuaekaki kimarape. I'ki íríka kaja kiöñua simarape wãmea kiþo'iarã o'ojí'aeka. ¹³ Riwearã ñu'aeka saya upaka jariroaka jãäiki. “Tuparäre nare äñu upakaja þo'imajare baabeaiki ñime”, äñua wãmeiki kimarape.

¹⁴ Kisurararäka mabo'ikakurirã jariro boia ka'imaríia jãäekarã imaraþarã. Supabaatirã kawaru boirã pëmarã tuyutirã kibe'erö'ö na'ririþarape. ¹⁵ Naruþurö'ö a'ririþaraþaki rijokopeareka imaraþaka sara oþika. Sara kopakaja simarãñu kioka, kiokapi kimajamaräre írãþë'rötöräja kibaaräka simamaka. Ritaja jä'mewärüiki imarí, ba'iaja baarimajare baaika iarípe'yowa'ri nare kiwëkomabaarãñu.

Tuparã, ritaja ima tērīwa'ribaji imakire nare boebapakã'ã ba'itakaja nare baarimaji kimarãnu. ¹⁶ Kijariroakarã supabaatirã kirijoarã o'oeka ikupaka añua jī'itarapaka: “Íi kime ritaja iparimarã ipamaki, supabaatirã ritaja imatiyarimajare oka jä'merimaji”,^h añua simarape.

¹⁷⁻¹⁸ I'supaka simarapaka be'rõ ī'rīka ángelre aiyakareka rīkamapakã'ã ñiarape. Wejepemareka wiyua wayurika rabarika ba'aika simamaka jājirokapi ikupaka sakērāpe:

—Tuparãre mijaro'si baaweirãka mija ĩara'abe. Kawaru boiakareka tuyukare jāāpaterākakaka pō'imaja rabarika rērītirã mija ba'arape. Iparimarã ri'ia, jājirã ri'ia, kawarurãka ri'ia, napemapi a'ririjayurã ri'ia, surararãka iparimarã ri'ia, napupayariji imarijayurã ri'ia, apearãre ba'irabejirimaja ri'ia, apearõ'si ba'irabejibeyurã ri'ia, imatiyarimaja ri'ia, imatiyarimajamarĩrã ri'ia ritaja ika pitã'muareka jĩnurã ri'ia mija ba'arape,— sakērāpe ángel.

¹⁹⁻²⁰ Ika be'rõ werikapakiaki upaka imarapaki ritaja iparimarãre nasurararãkapitiyika kirẽamaka ñiarape. Supabaatirã torã imarapaki kijeyomaki, “Yi' i maki Tuparãro'si bojaĩjirimaji”, ārīkopebaraka werikapakiakire ĩaika wājītāji maikoribeyua baabeawa'ri, werikapakiaki jērãka jiyipupaka õrãparãre, supabaatirã kiwãmea o'ojĩ'araparãre kipakirape. Ritaja narērāpe, kawaru pamarã tuyurapakika, supabaatirã kisurararãkaka pitã'mua ko'api'yaokoro'si. Kawaru boika pamarã tuyurapakiki naka jĩparaka ĩparã ba'iaja baarimajare kiñi'arape, werikapakiakire, supabaatirã, “Tuparãro'si bojaĩjirimaji ñime”, ārīroyirapakireoka. Supa imarĩ õñirãja azufrepĩ jũ'rēritarã nare kitaarape. ²¹ Supabaatirã iparimarã, nasurararãkapitiyika tērãparãre puri ba'iupakaja kibaarape kawaru boika pamarã tuyurapakiki; kirijokopearã imarapaka sarapi nare kijãāpaterape. Supa imarĩ dajaka ima ba'aika wayurika kopakaja ña'pirapaka kijãāpateraparã ri'ia ba'atirã.

Mil rakakuri wejējē'rãka jā'mebaraka Jesũre imarũkia

20 ¹ I'sia be'erõõ, mabo'ikakurirõõpi, kajuyaiipakiaka upaka ĩoikire kipi'perũkia perumijia jo'baka rikatirã ángelre ruira'amaka ñiarape. Supabaatirã kopea tiyibeyua

^h 19.16 Rey de reyes y Señor de señores.

kiwierūkiaoka kirikarape. ²⁻³Ruietatirā kajuyaiṗakiaka ṗaka iōikire kiñi'arape. Ikiji kime Satanás, bikija añaka ṗaka iōiki ṗo'ijiritirā ṗakiroyirekaki. Kire ñi'atirā ṗerumijiapi ángelre kire ṗi'ṗerape, ñoaka mil rakakuri wejejē'rā rō'ōjirā koṗea tiyibeyurō'ōrā kimaokoro'si. Supabaatirā sarā kire kitāterape ñoaka ṗo'imajare ṗakibekaja kimaokoro'si. I'sia be'rō ṗuri matikuriji kimaerā kire kija'ataerā baarape.

⁴Topi mae jā'mebaraka naruparō'ōrā rupajiyeraparāre ñiarape. Mia, Jesúre ye'kaririberiwa'ri, kimajaroka ja'atabeyurā, werikapakiakire kijērākaoka jiyiṗupayeeberowa'ri kiwāmea nakū'arā, napitakarā o'ojī'aberika nimarape. Nawāmua toata'ruikarā imako'omakaja, oñia jariṗe'ritirā mil rakakuri wejejē'rāka Cristoka ñamajī jā'merimaja nimarape. ⁵Aṗerā reyaekarā ṗuri mil rakakuri wejejē'rāka kijā'merāka be'erō'ō oñia jariṗe'rirūkirā imaraparā. ⁶Supa imarī wāmua natata'ruikarāre mamarīji oñia Tuparāre jariṗe'rirūjemaka jījimaka nimarāñu. Kire ā'mitiriṗēairā imarī, aṗekurioka nareyabesarāñu. Supa imarī Tuparāre yapaika kurarākare baaika ṗaka baarimaja nimarāñu. I'supakajaoka nabaarāñu Cristoro'si. Supa imarī, mil rakakuri wejejē'rāka kika najā'merāñu.

Piyia Satanāre nakutekoṗeka

⁷Mil rakakuri wejejē'rāka o'rirāka be'erō'ō ja'atarūkika kime Satanás. ⁸⁻⁹Topi ṗoritirā Gog wāmeirāre, supabaatirā Magog wāmeirāre ṗakibaraka kiyapaika ṗapakaja baarūjebarakaka kimarāñu ate. Gog, supabaatirā Magog koṗakaja ritatojo wejeareka Tuparāre yapabeyutatarā nimarāñu.

I'supaka nare kibaarāka imarī ritaja ka'iapi narērīrāñu, Tuparāka ṗitā'mua ko'api'yaokoro'si. Rīkimarā tērīrika nimarāñu ritaja tatarā ṗo'imaja. Supa imarī, Tuparāre wātaka oñurā imaweje namomaka imiṗi jū'rēika Tuparāre ña'atarāñu kimajamarāre, nimaupatiji noriyaokoro'si. ¹⁰Supabaatirā Satanás, ṗo'imajare ṗakirimajire, kitaarāñu ṗeka azufreṗi jū'rēiritarā. I'sia rupubaji sarājaoka werikapakiakire,

supabaatirā, “Tuṗarāre bojaĩjirimaji ñime”, ārĩpakiroyikakire kitaaeka. I'supaka nare kibaamaka ĩmiareka, ñamiareka ba'iaja jũarĩji torā nimarāñu.

**Po'imajare imaeka mirāka upakaja ĩatirā
piyitaka sawaṗa Tuṗarāre nare jēñerũkia**

¹¹Supa simarapaka be'rō tēřiriki ruṗarikũmua jo'baka boıtaka imarapakarā ĩ'rĩkare ruṗamaka ñiarape. Ritaja ima bo'ibajirā tēřirikiji kimamaka, kĩarapaka wājĩtāji ritatojo wejea rirapaka. Aṗekurioka maiberijĩka sajarape. ¹²⁻¹³Reyaeka mirārā oñia jariṗe'ritirā, torā ruṗarapakaki wājĩtāji rĩkajiyemaka ñiarape. Imatiyarimaja, imatiyabeyurāoka nimarape. Torā narĩkamekāl'aja ṗaṗera ṗũñu Tuṗarāre wierape. I'siṗũñurā simarape ritaja ṗo'imajare baaeka mirāka o'oeka. Sareka ĩatirā, “Ikupaka baaeka mirārā mija ime”, torā ruṗarapakire nare ārāpe. Supabaatirā, “Ikarakamarā nime yika imarũkirā”, ārĩwa'ri kio'oeka ṗũñu aṗea kiwierape. Riapakiakarā, ka'iarā reyaekarā nimaekarō'ōṗi ṗoritirā oñia jariṗe'riwa'ri kiruṗarikumua wājĩtāji narĩkatawa'rape. ĩ'rĩka upakaja nabaeka mirāka o'ojĩ'aeka upakaja nare kibaarape. ¹⁴⁻¹⁵I'sia be'rō ṗuri reyarika, reyaeka mirārāre imaeka mirārō'ō e'etirā, azufreṗi jũ'rēiritarā Tuṗarāre satarape. Azufreṗi jũ'rēirita sime reyaṗe'arika wāmeika. Supabaatirā ṗaṗera, “Ikarakamarā nime yika imajĩṗarũkirā”, āñu ṗũñurā nawāmea o'ojĩ'aberikarāre ṗuri nare ĩatirā azufreṗi jũ'rēiritarā kitaarape.

Wejea mamaka, wejeṗema mamaka imarũkia

21 ¹Ritatajo ka'ia, riapakiaka, wejeṗema rirapaka be'erō'ō, mamaka ka'ia, supabaatirā wejeṗema Tuṗarāre ṗo'ijiamaka ñiarape. ²Supa imarĩ mamaka Jerusalén jía ṗuṗajoarika imarō'ō Tuṗarā ṗō'ĩṗi ruira'atirā ña'rĩṗañamaka ñiarape. Rōmo ṗitañi'abu'aerā baaeka kotĩmire kore ĩajiyuokoro'si saya jía jiyurika jāāweitirā koima upaka jiyurika imarō'ō simarape. ³Supa simarapaka be'rō, Tuṗarā ruṗarikũmua imarō'ōṗi ikupaka jājirokapi sārĩkorape:

—Mija ĩabe. ĩPo'imajaka Tuṗarāre ime mae!

Nawatoṗekarāja kimarāñu. ĩ'rāoka kirĩrā nimarāñu,

supabaatirā nakaja imajiparāki imarī nipamaki kimarānu.

⁴Tuparāka imarā nimamaka reyarika, ba'iaja puparirika, oririka, ā'mika najūarika imabesarāka mae. Supabaatirā nare kijiyipupayeerānu ate norikoreka. Bikija ba'iaja jūarika imakopeka imabesarāka mae,— sārīkorape mabo'ikakuripi.

⁵Torājirā mae kiruparikūmuarā rupatiirā ikupaka Tuparāre yire ārīkorape:

—Miabe, ritaja bikijaka imakopeika, mamaka oyiaja sō'toarā yo'ayu mae,—

—Ika mire yibojaika upakaja mio'obe. Rita sime. Mire yibojaika upakaja namajī simarānu,— ārītirā ikupaka yire kibojarape ate:

⁶—Kopakaja ritaja yijieyu mae. Supa imarī Alfa, Omega upaka nime. Alfa nime nañu ritaja po'ijjaekaki imarī.

Omega nañu, “Namajī wejea tiyirūjerūkika nime”, ārīrika. Okoa ukurika mare jitotiyaika upaka yire pupajoatirā, yire jēñeirāre ba'iaja najūaeka be'erō'ō yipō'irā netarāka poto wapamarīaja ōñio okoa nare yisārānu nimajipaokoro'si.

⁷I'supakajaoka yibaarānu yire ā'mitiripēarija'atabesarāñurā re. Yire takaja jiyipupaka ōrīrāñurā puri, yimakarā upakaja yikaja imarāñurā. ⁸Yirirāmarirā puri: “Po'imajare mare ā'mijā'si”, ārīwa'ri yire ā'mitiripēabeyurā, yiyapabeyua nabaayu, po'imaja jāārimaja nime, nayapaika upakaja rōmitikaka wā'imarīrijayurā, supabaatirā po'imajare bitarijayurā, wapuju ima jērāka jiyipupayeeirā, supabaatirā pakirimajareoka azufrepī jū'rēiritarā yitaarānu apékurioka nare iaokoro'simarā. I'sia sime reyape'arika wāmeika,— yire kērīkorapaka be'rō ángelre yipō'irā etarape.

Mamaka Jerusalén wāmeika

⁹⁻¹⁰I'poteñarirakamarākaki ba'iaja po'imajare jūarūkia seroarā rikaeka mirāki. Iki mae, ikupaka yire ārāpaki:

—Dajoa, Oveja weiwa'yua upaka imaki rūmuro'si imarūkikore mire yibeaeā,— kērāpaka be'rō, Espiritu Santore yire jeyobaamaka ikupaka yire kibearape: Pusia jo'baka ñoaka rupututuarā yire ke'ewa'rape. Torā kika yeyarapaka poto ba'iaja baarūkimato, mamaka Jerusalénwejea Tuparā

p̄ō'īpi rui'ra'atirā ña'rīpañarapaka yire kibearape. ¹¹I'siweje
 puri Tuparāre yaaboaikapitakaja yaaboaiweje. Āta jaspe
 wāmeika jia waria mayoiwapu'ataika upaka iorō'ō simarape.
¹²⁻¹³I'sia wejeta'irō'ō puri jia imirā jaarākueka imarapaka.
 Supabaatirā i'p̄ou'p̄uarāe'eariraka kopereka simarape sareka.
 Jā'ātipē'rōtopi maekaraka kopereka, wayerupitipē'rōtopi
 i'siraka koperekaoka. Supabaatirā wejerīrika p̄ē'rōtopioka
 i'siraka kopereka, ma'karoka p̄ē'rōtopi i'tojirājaoka
 koperekaika simarape. Israelkarā i'p̄ou'p̄uarāe'earirakatatarā
 wāmea i'rāba'iji kopereka rakakaja o'oji'aeka imarapaka.
 Ángelrākaoka kopereka rakakaja i'rārimaki rīkataraparā.
¹⁴Āta p̄āatateka ōrīa'si āriwa'ri i'p̄ou'p̄uarāe'earirakao
 āta jo'bari'okapi sajā'ārā turirupamo'meka simarape.
 Īpawājōū'p̄uarāe'earirakamaki Oveja weiwa'yua upaka
 imakire p̄ūataekarā, apōstolrāka wāmea jī'itarapaka, ātareka
 nimarapakarakao simarapaka imarī.

¹⁵Ángel yika jairapaki orokaka baeaka jērābaarūkia
 rikarapaki wejea, kopereka, supabaatirā āta p̄āatateka
 jērābaarūkia. ¹⁶Dos mil dosciento kilómetro rō'ōjirā oyiaja
 sajērāka imarape sakijērābaamaka, sajo'baka, sañoakaoka.
¹⁷Āta p̄āatateka yija jērābaarūkiapi' sakijērābaamaka, sesenta
 y cinco metros rō'ōjirā mo'rīa simarape.

¹⁸Āta jaspe wāmeikakakapi p̄āatateka simarape wejea.
 Supabaatirā apeapi rukebekaja orotakakaka baeakaweje
 simarape. ¹⁹Āta p̄āatateka rokarā i'p̄ou'p̄uarāe'earirakao āta,
 jía jiyurika wapajā'rīakaka imarapaka. Mamarīkao, jaspe, jia
 waria ya'tarikakaka. Rokajīkao zafiro wejepema jī'mia upaka.
 Īporokajīkao ágata p̄ñua upaka jī'mio. Maekarakaorokajīkao
 esmeralda. ²⁰Botarakaorokajirā imarapao ónice jū'aka
 boiapitiyika yariraka. Īrāpitarakaorokaji imarapao
 cornalina, jia jū'aka. Īrōtēñarirakaorokaji imarapao
 crisólito jū'sip̄oao. Īp̄otēñarirakaorokaji berilo
 jī'mio. Maekarakaotēñarirokajīkao topacio jū'sip̄oa.
 Botarakaotēñarirokajīkao crisoprasa jī'miojoka.
 Īp̄apitararokajīkao jacinto wejepema upaka jī'mia. Piyo

ⁱ 21.17 Según las medidas humanas que el ángel usaba para medir.

imarapaka amatista arebosio. ²¹ Ì'pou'puarãe'earirakato kopereka. Perlakaka oyiaja baaeka simarape. Ì'rãto kopereka Ì'rõ perla jo'baopi baaeka apeto kopereka i'supakajaoka simamo'merape. Supabaatirãoka wejeñe'metãji imarapaka ma'a apeapitiyika rukebekaja orotakakaka baaeka.

²² I'si wejeareka ìatõpoberapaki yi'i Tuparãre jiyipupaka õririwi'ia. Maipamaki Tuparã ritaja ima bo'ibajirã tãrrikaja imaki, supabaatirã Oveja weiwa'yua upaka imaki napõ'irãja nimamaka nayapairõ'õrãja pø'imajare nare jiyipupayeerape. Supa imarã imaberapaka nare jiyipupayeeriwi'ia. ²³ Ritaja ima pemawa'ribaji imaki, Tuparãre imaraparõ'õ simamaka, ikiji torã yaaboarapaki. Supabaatirã Oveja weiwa'yua upaka imakioka yaaboarapaki. Supa imarã aiyare yaaika, aiya ñamikakire yaaboaioka yaapbeyurõ'õ simarape. ²⁴ I'sia wejea yaaboaikapi ritatojo wejeareka imarãre jia imarijarirãnu. Narikarijayua wapajã'rĩa imatiyaikakaka e'era'atirã Tuparãre nijirãnu niparimarã kire jiyipupaka õrĩwa'ri. ²⁵ Supa nabaarũkirõ'õ imarã, wiekaja kopereka imajiparũkirõ'õ simarãnu, ñamia imabesarãrõ'õ imarã. ²⁶ Torã mae, ritatojo wejeareka imarã narikaika ritaja wapajã'rĩa imatiyaikakaka e'era'atirã Tuparãre nijirãnu kire jiyipupayeewa'ri. ²⁷ Tuparãre yapabeyua imarũkimato simamaka ba'iaja baarimaja, pakirimaja torã kãkabesarãnurã. Oveja weiwa'yua upaka imaki papera pũnurã, “Ikarakamarã nime yika imarũkirã”, ãrĩwa'ri nawãmea o'ojĩ'aekarã takaja kãkarũkirõ'õ simarãnu.

22 ¹ I'sia yire kibearapaka be'erõ'õ, jia waria riaka õñio okoraka imajiparũkiria ángelre yire bearape. Tuparã ruparikũmuarã, supabaatirã Oveja weiwa'yua upaka imaki ruparikũmuarã simarape i'siria rupaka. ² Wejeñe'metãji imarapaka ma'a ñe'metãjite juruteparia simarape. Supabaatirã i'siriarjerã ì'papẽ'rõto wã'taja õñio yapua rĩkajiyerapaka. Ì'rĩka aiya o'atarimarĩa ruirijayua simamaka, ì'rãkuri wejejẽ'rãkareka ì'pou'puarãe'earirakakuri ruika simarape. Ritatojo wejeareka imarãre jãjiokoro'si õñioka simarape sapũnu. ³ Tuparãre ìarip'e'yoika imabeyurõ'õ simamaka, “Ba'iaja simarũ”, kãrĩrũkimato simarãnu. Tuparãrika,

supabaatirã Oveja weiwa'yua upaka imaki ruparikũmua imarãka torã. Supa simamaka ritaja torã imarãñurã Tuparãre yapaika upaka oyiaja baabaraka, kire najiyipupayeerijarirãñu. ⁴Maekaka maki Tuparãre ïabeyua imako'omakaja, wejea mamaka kipo'ijiarãñurõ'õrã puri kire maïarãñu. Supabaatirã kiwãmea kio'oji'arãñu po'imaja kũ'arã. ⁵Maïpamaki Tuparãre yaaboarãñurõ'õ imarĩ, aiyaka yaaika yapabeyurõ'õ simarãñu. Ñamiaoka imabesarãka torã. Ì'parãwa'taja jã'mebaraka torã nimarãñu.

Jesucristore etarũkia koyiaja jariwa'yua

⁶Ikupaka yire kërãpe ate ángel:

—Makãrãrũñuroka upakapi ritaja Tuparãre mire ïarũjeika, mire kiã'mitirirũjeikaoka rita sime. Ritaja mire yibojaika upakajaoka simarãñu. Maïpamaki Tuparã kime kiro'si bojaïjirimajare jia jaiwãrũerã nare jeyobaarijayuka. Ikijioka kime ika ritaja mire yibojaerã yire pũataekaki,— yire kërãpe.

⁷Ikupaka apea yire kërãpe:

—Ikupaka Jesũre ãñu: “Mija ã'mitipe. Ñojimarĩji mija põ'irã ya'rirãñu ate. Ika majaroka ‘Ikupaka simarãñu’, ãrĩwa'ri Tuparãre bojaekakaka o'oeka pũñurã ima yì'yurã jïjimakapi imarãñurã”, kẽñu,— ángelre yire ãrãpe.

⁸Juan ñime ritaja ïatirã, sã'mitiritirã ika o'oiki. Ángelre yire sabearapaka poto jiyipupaka kire õrĩwa'ri kiwãjitãji yimo'ipãñarape. ⁹Ikupaka puri yire kërãpe:

—Mimo'ipãña'si. Miupakaoka Tuparãre yapaika baaike ñime yì'ioka. Tuparãro'si bojaïjirimaja, supabaatirã ika papera pũñu o'oeka yì'yurã upakaja ñime. Supa simamaka, Tuparãre takaja mijiyipupayebe,— yire ãritirã, ¹⁰ikupaka yire kërãpe ate:

—Ika majaroka mio'oika, po'imajare miõrĩrũjebe, samio'oika upakaja simarãrĩmi koyiaja jariwa'yua simamaka. ¹¹Koyiaja sajariwa'pakã'ã, ba'iaja baarimaja puri nima upakaja nimariyapaye'e i'supakaja nimaparũ. Ba'iaja pupajoirã napupaka nare ãñu upakaja napupajoarũ. Supabaatirã, “Jia baairã nime”, Tuparãre nareka ãñurã puri jïjimaka kiyapaika baabaraka nimarũ. Supabaatirã Tuparãre jiyipupaka õrĩwa'ri

ba'iaja baarika ja'atarika yapairāja sanaja'atarũ,— ángelre yire ārāpe.

¹² Jesús puri ikupaka ārāpaki:

—Mija iabe. Ńojimarĩji mija pō'irā ya'rirāñu ate. Mija pō'irā eyatirā po'imajare baaeka upakaja sawapa nare yibaarāñu. Jia baaekarāre, ba'iaja baaekarāre oka. ¹³Alfa, supabaatirā Omega upaka imaki imarĩ i'supaka yibaarāñu. Yi'ipi ārĩwa'rĩji ritaja simaũ'mueka. Yi'ipi ārĩwa'rĩjioka ritaja ima tiyirāka.

¹⁴Ba'iaja nabaaike jũjerũjekarā puri saya upaka ima jariroaka ka'imarĩa jãairā upaka imarā. Īrātarāja nime wejea mamaka Tuparāre po'ijiarāñurō'orā kãkarũkirā. Supabaatirāoka torā eyatirā õñio yapurika ba'arũkirā nime. Supa imarĩ, jĩjimaka torā nimarijarirāñu. ¹⁵Aperāre bitarijayurā, nayapaika upakaja aperāka wā'imarĩrijayurā, po'imajare jãarijayurā, wapuju ima jērāka jiyipupayeeirā, pakirikapĩji imarijayurā, Tuparāre yapabeyua baairā, Tuparā pō'irā apekurioka eyabesarāñurā.

¹⁶Supa simamaka yi'i, Jesús, i'sia majaroka mijare kibojaerā ángelre yipũataeka, yire yi'riwa'ri rērĩrijaparaka jĩjimakapĩ sōrĩwārĩrijayurā mija imamaka. David wāsa riparāmi yi'i. ^jYire pupajoaweitirā, “Wārĩrika ru'ara'aerā baaika ruwu warara'aiki tã'pia jo'baka upaka kimarāñu Tuparāre pũatarāki”, ārĩwa'ri Moisés imaekakire o'oeka,— Jesúre ārāpe.

¹⁷Espĩritu Santo, supabaatirā Oveja weiwa'yua upaka imaki jeyomakoka^k ĩ'rĩka upakaja najaiyu.

—Mija i'tabe, Cristore yi'yurā mija jayaokoro'si,— po'imajare nañu.

I'supakajaoka aperāre narĩrũ sã'mitiyurā.

—Õñio okoa ukurika mijare jitorāka, wapamarĩaja sukurĩ mija i'tabe,— nañu.

¹⁸—Ika pãpera jaiika ã'mitirĩjarirāñurāre, yi'i, Jesús ikupaka yibojarijayu: So'oeka pemawa'ribaji noñu upakaja

---

^j 22.16 El español dice: “Yo soy tanto la fuente (o raíz) de David como el heredero de su trono”. ^k 22.17 La esposa del Cordero representa a los creyentes en Jesucristo.

ɸupajoatirã o'orãñurã ɸuri, ba'iaja Tuparãre nare baarãñu.
Mia, ika ɸapera o'oeka upakaja ba'iaja najuarãñu.^l

¹⁹Supabaatirã ika ñañua ɸakibaraka ï'rãriba'i e'etairã, õñio
yapurika ba'arũkimarĩrã nimarãñu. Supabaatirã, wejea
mamaka Tuparãre ɸo'ijiarãñurõ'õrã eyarũkimarĩrã nime.
Iɸũñurã ñañu upakaja sime õñio yapurika kaka, supabaatirã
Tuparã wejea mamaka kaka.^m

²⁰“Iɸũñurã rita sãñu”, ñañua imarĩ, “Ñojimarĩji mija ɸõ'irã
ya'rĩrãñu ate”,— Jesúre ãñu.

—Meñu upakaja simarũ. Mi'tabe Ñĩpamaki Jesús,— mire
ñañu.

²¹Maĩpamaki Jesús ritaja jia oyiaja Tuparãrĩrãre kibaarũ.
I'supaka oyiaja simarĩjarĩrũ.

I'tojĩrãja sime ruɸu.

---

^l 22.18 Dios traerá a esas personas las plagas que se describen en este libro.

^m 22.19 La ciudad santa, o la nueva ciudad de Dios.

Glosario

Abraham. Bikija kiriki kimaokaro'si Tuparāte kire wā'maeka.

Kiriparāmerā nime judíorāka. Ikupaka Tuparāte kire bojaeka: “Mika'ia, miñekiarā imaekarō'ō ja'atatirā apeto ka'ia mire yibeairō'ōrā me'pe. Torā miriparāmerāte puburāka poto ríkimarā tā'omajāika nimarāñu. Jia mire yibaarāñu. Jimarīa pō'imajare jiyipupaka mire ōrīrāñu. I'supaka simamaka jia simarāñu apērāro'sioka. Jia mire baairāte jia yibaarāñu. Ba'iaja mire baairāte puri ba'iajaoka nare yibaarāñu. Supabaatirā mi'ipi ritaja ritatojo wejeareka imarāte jia yibaarāñu”.

Alabastro. Āta jiaakaka sime. Payarijotoa sakaka nabaaroyika.

Alfa y Omega. Alfa mamarī letra sime griegorāka okapi.

Omega piyia letra sime. Ritaja pō'ijiaekaki, supabaatirā wejeareka tiyirūkikaoka kime ārīrikopakaja “Alfa, Omega upaka imaki nime”, Jesúre ārika. (Apocalipsis 1.8)

Áloes. Yapuwāmea sime, sajeakaka jiijsia napō'ijiaroyika judíotatarā. Wapajā'rīa simaeka. Pō'imajire puparirika be'erō'ō kire sanabu'aeka. (San Juan 19.39)

Altar. Tuparāro'si wa'iro'sia joejiritērīa. Kotoa broncekaka baaeka simaeka. Supa imarī, torā peka riji'atirā, wa'iro'sia Tuparāro'si joejīkarā kurarāka. Tuparāro'si ika wa'iro'sia pō'imajare e'ewa'riroyika “Kire sījitirā, ba'iaja yibaaikareka yijare kiwayuīarāñu”, āriwa'ri. (1 Corintios 9.13; Éxodo 27.1-8)

Ángel. Mabo'ikakurikarā nime Tuparā ba'irabejirimaja. Supa imarī ĩ'rā nime mare ĩarīririmaja Tuparāte pūatarijayurā. ĩrākurimarīa Tuparāte majaroka pūataeka pō'imajaro'si ángelrākaka. (Hechos 12.6-7; Hebreos 1.14)

Anís. Yapurika yapea jiijsia sime. Ba'arika jiijsia imaokaro'si sapi sanarukeka. (San Mateo 23.23)

Anticristo. Cristo majamaki kimarāñu. Ikijioka ba'iaja baarika ĩpamaki, wejetiyia seyarāka poto Jesucristoka

ko'apĩ'rĩrĩki. Īrĩka kimako'omakaja rĩkimakaja kire nawāmeeyeeyu: Ba'iaja baarimijikaka jā'meiki, Cristore Táterimaji, supabaatirā werikapakiaki kire nañu.

(1 San Juan 2.18; 2 Tesalonicenses 2.3; Apocalipsis 13.1)

Aperāro'si ba'irabeijirimaja. (Esclavos) Po'imaja poyarā.
(1 Corintios 7.22)

Apocalipsis. Maruṗurō'ōrā Jesucristore mare ōrĩrũjeiroka sime. Tuṗarā majaropuñureka piyipũñu sime.

Apóstol. Ī'pou'puarāe'earirakamaki Jesucristore wā'maekarā kioka nabojataṗaokaro'si. “Yimajaroka ṗo'imajare mija bojataṗabe yire na'mitiripēaokaro'si. Supabaatirā, yire ā'mitiripēairāte mija imaruṗutabe”, āriwa'ri nare kijā'meka. Nare kiwāmeyeeka apóstol. I'supakajaoka nimaeka aṗerā “Apóstolrāka nime”, narĩka (Pablo, Silas, supabaatirā Bernabé). Judare reyaeka be'erō'ō apikate najeyoa ne'eka, Tuṗarāte naro'si kire wā'maeka imarĩ. Kiwāmea imaeka Matías. (Hechos 1.21-22)

Arameo. Judíorāka oka Jesúre ka'iarā imatṗaeka ṗoto najaika. Hebreo oka rĩrĩka ṗāñakarāja simaeka.

Areópago. Atenawejeearā ĩṗarimarā oyiaja narēĩroyika, i'sitatate nawāmeyeeka Areópago. Bikijarāja imara'aekatata imarĩ, jiyipupaka ṗo'imajare nare ōrĩka. “Ikupaka mabaajĩkareka jia sime, i'supaka ṗuri, jia marĩa sime”, āriwa'ri ṗo'imajare bojaeka ā'mitiyurā nimaeka. I'supaka ṗo'imajare jērĩarũkirā nimamaka, naṗō'irā Pablote ne'ewa'rika “¿Marākā'ā sime miṗupakareka?”, kire āñaokaro'si. (Hechos 17.19, 22)

Arpa. Baya koyari jeyoa sime. Samijia nabiremaka okaayua.

Artemisa. Greciaka'iaakarā jiyipupayeekako koimaeka (ídolo de una diosa). Jērāka ātakaka nabaṗo'ijiaekako Artemisa wāmeiko. “Wejeṗemapi kojērāka ña'rĩka Éfesorā”, bikijaja narĩra'aeka. Romarāka okapi Diana wāmeiko koimaeka. (Hechos 19.24)

Azufre. Īrāka upaka imakoperipotojo jũ'rēika sime azufre. Sajũ'rēika ũmaka ṗuyu ṗoto dajaka jisika, āmika sajajatayu mawāmutōsiarā. Jũ'sipoa sime. (Apocalipsis 20.10)

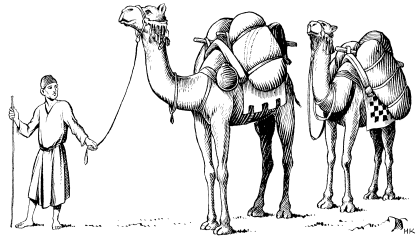
- Babiloniawejea.** Israelka'iaꝑi yoimaka jā'ätipê'rōtopi simaeka jo'baka wejea. Supabaatirā judiorākareka sane'maeka i'sia ka'ia (586 rakakuri wejejê'rāka Cristo ꝑo'ijirika ruꝑubajirā). I'suꝑaka simako'omakaja ñamajī tērītakamarīrā nimaeka Babiloniakarā Apocalipsis ꝑũñu San Juanre o'oeka ꝑoto. Imatiyaiweje Roma ꝑuꝑajoabaraka Babilonia kiwāmeyeeo'oeka Juan je'e. Īꝑaweje wātaja Tuꝑarāte jiyiꝑuꝑayeebeyurā nimaeka Babiloniakarā, Romawejeakarāoka. (Apocalipsis 17 y 18)
- Ba'irabeū'murirīmi.** Judíotatarā ba'irabeū'murirīmi simaeka domingo. Suꝑa imarī domingorīmi marīa najērītaroyika. Sabadorīmi simaeka najērītarirīmi.
- Balaam.** Ye'oki imako'omakaja, Tuꝑarārika õñukaoka kimaeka. Kiye'oꝑi kijeyobaamaka niñerū kitõꝑoroyika. I'suꝑaka ĩꝑi Balacte kijeyobaakoꝑeka. Kiro'si Israeltatarāte bitarī a'ririjari kiburrowēkoa Tuꝑarāte jairūjeka kima'a kita'yaokaro'si. Suꝑa imarī Israeltatarāte bitabekaja, “Tuꝑarārirā nimamaka, jia nare kibaarū”, nareka kērīka. I'suꝑaka simako'omakaja ikuꝑaka Balaamre wārõeka ĩꝑi Balacte: “Ikuꝑaka Israelkarāre mibojabe ba'iaja nabaaokaro'si: 'Jērāka jiyiꝑuꝑaka õrīwa'ri, wa'iro'si ri'ia yija ꝑāārijayua mija ba'arāka, marā imabeyua. I'suꝑakajaoka jiyiꝑuꝑaka sõrībaraka yija tā'omaja rōmitikaka mija yapaika upakaja mija wā'imarīkoꝑebe'”, ārīwa'ri Balaamre kire wārõeka. I'suꝑaka Balaamre kire bojamaka, ꝑitā'muꝑi Tuꝑarāte kire riatarūjeka. (2 San Pedro 2.15; Apocalipsis 2.14; Números 22)
- Balac.** Moabka'ia ĩꝑamaki kimaeka. “Yijaka ko'apiritirā, Israeltatarāte yijare riatarāñu”, kērīꝑuꝑajoaeka. Suꝑa imarī Balaamre kiakaeka nare kibitaokaro'si. (Apocalipsis 2.14; Números 22.4-6)
- Beelzebú.** Beelzebúoka nawāmeyeeka Satanáreje. (San Marcos 3.22)
- Bronce.** Perua jiyiakaka sime. Oro uꝑaka ĩoika, suꝑabaatirā wꝑajā'rīmarīꝑañaka sime.
- Burro.** Cabaru ĩoika ꝑañaka kime. Suꝑabaatirā ñoaka ā'muiki kime. Rīkitaka jī'iki kime.

Bu'ya. “Īpi ñime”, āriwa'ri bu'ya kituayu. Apea ikupaka sime: Kimajamarāre tērīriki imarī, ĩrīkate bu'ya tuayu. Apea wā'imakareka tērīriki imarī i'supaka kime. (Apocalipsis 4.10; 1 Corintos 9.25)

Cabra. Ñamaka ĩoika kime. Sūpeokoa e'eokaro'si, sari'ia ba'aokaro'si nare nawēkoarika. Supabaatirā kire jāātirā Tuparāte jiyipupayeewa'ri kiro'si sanajoeĵiroyika judĳotatarā.

Caĳn. Adán maki mamarĳkaki. Kibe'erō'ĳkaki, Abelte, ā'mijāwa'ri kire kijāāeka. (1 San Juan 3.12; Génesis 4.1-8)

Camello. Yaɓumatokaki jājika, ñoaka ĩmiareka kituyu ɓoto okoa yaɓatiyabeyuka, kiwajeri'iarā kiokojotoaɓi okoa ke'ewa'yua imarī.

Camello

Canela. Yaɓuajeaɓi nabaaike sime. Saɓi ba'arika narukeika judĳotatarā, jiiĳisia simaokaro'si. Waɓajā'rĳa simaeka. (Apocalipsis 18.13)

Cebada. Ōterikia trigo upaka waɓajā'rĳimarĳpañaka sime. Sayapea oyetirā ɓan nabaaroyika judĳotatarā. (Apocalipsis 6.6)

Celote. (Zelote) Ī'rārimarā judĳorāka Romakarāre jā'meika yi'ribeyurā nimaeka. Supabaatirāoka Roma ĩɓamakire impuestos nawaɓaĳiberika “Tuparāja yija ĩɓamaki kime”, āriwa'ri. Supa imarī Celote nare nawāmeeyeeka.

César. ĩɓarimarā ĩɓamaki āririka simaeka Romarāka okaɓi. Rĳkimaka ka'ĳakarāre tērĳkarā Romakarā. Supa imarī ĩɓi Césarte nare jā'meika upakaja yi'ririka simaeka naro'si. (San Marcos 12.13-17; Hechos 25.10-12)

Circuncisión. Me'rĳte ɓo'ĳjiyu be'rō maekarakaotēnarĳkarĳmireka kisubira ɓū'ea ajea nata'aroyika judĳotatarā. “Israelrāka yirĳrā ñime”, āriwa'ri i'supaka nare najērāɓiarū āriwa'ri Abrahamre kijā'meka Tuparā. (San Lucas 2.21)

- Cobre.** Oro upaka ïoika sime. Supa simako'omakaja wapañã'rïmarïpañaka. Dajaka jïtika. (San Marcos 12.42)
- Comino.** Ôterikia sayapeapi jiijsia nabaaroyika judïotatarã. Supabaatirã ba'arika saþi narukeroyika. (San Mateo 23.23)
- Cornalina.** Åta wapañã'rïa sime. Jü'aka sime. (Apocalipsis 21.19)
- Cortina del Templo.** Tuparãte jiyipupaka ôrïriwi'iarã, saya pãia mo'rïaþi kuraraka baata'terükia simaeka. Torã þo'imajare kãkakoreka ta'teka simaeka. Ritajareka Tuparãte imako'omakaja kire ko'apirirükirõ'õ simaeka tãtariroka. Tuparãro'si wa'iro'sia jããijitirã, ï'rãkuri wejejë'rã rakakaja kurarãka imatiyaiki takiji torã kãkaroyikaki. Kãkatirã wa'iro'si riwea kiyoyeroyika þo'imajare ba'iaja baaikareka Tuparãte ye'kariaokaro'si. Jesucristore reyaeka þoto saya pãia ïmipi beriruika ka'iarã eyabaka. I'supaka simaeka ikupaka moñaokaro'si: Mae Jesucristore reyaekapi þo'imajare ba'iaja baaika jüjerükika kime. Supa imarï Tuparã þõ'irã neyajïñu. Dakoa nare ta'tebeyua mae. (San Marcos 15.38)
- Chozas baya.** ï'rãkuri jariwa'ririmarïa Chozas baya nabaaroyika judïotatarã Jerusalénwejearã. Maekarakaotënarirakarïmi simaroyika. "Ikupaka pesiwil'ia baatirã nimataparoyika mañekiarã ika ka'iarã maimaerã baaeka ruþubaji", ãrïwa'ri baya nabaaroyika.
- David.** Israelka'ïakarã ïþamaki kimaeka (1000 rakakuri wejejë'rãka Cristore þo'ijirika ruþubajirã). Jã'merimaji takimarïka kimaeka. Surara, koyarimaji, Tuparãte jiyipupayeeiki, supabaatirã rikimakaja Salmoreka o'oekaki kimaeka. Supabaatirã kipupajoau'mueka Tuparãte jiyipupaka ôrïriwi'ia Jerusalénwejearã. Ika baaekaki kimaki Salomón. Tuparãte wã'maekaki kimaeka David. "Miriparãmerãkaki, Mesías (Cristo) ïþi kimajiparãñu", Tuparãte kire ãrïka. Supa imarï "David riparãmi mime", Jesucristore þo'imajare ãrïka. (San Marcos 12.35-37; 1 Samuel 16.1-13)
- Denario.** Romatatarã niñerü simaeka. ï'rãrïmi ba'iraberiwapa ï'rãto denario nare nawapaïjiroyika. ï'rãto simako'omakaja, wapañã'rïa simaeka. (San Marcos 12.15)

Elías. Tuparāro'si bojañjirimaji (850 rakakuri wejejë'rāka Cristore pō'ijirika ruḅubajirā) kimaeka. Reyabekaja mabo'ikakurirā Tuparāte e'ewa'rikaki. “Mesíare etarāka ruḅubaji Elíare pē'rietarāñu”, Moiséte jā'meka wārōrimajare ārika. (Malaquías 4.5-6; San Marcos 9.11-13)

Epicúreos. Griegorākaki wāmea simaeka (300 rakakuri wejejë'rāka Cristore pō'ijirika ruḅubajirā). Supabaatirā, kire yi'yurā (Epicúreokaka ḅupajoairā) i'supaka nawāmeeyeeka. “Dakoa jitotiyaberiwari, jñjimaka maimarāñu”, narīḅupajoaroyika. “Ritatojo wejeareka simaupatiji, supabaatirā pō'imajaoka, saḅupayariji pō'ijirika. Maki saḅo'ijiaberikaki. Majiyiḅupaka oñurā (dioses) imako'omakaja, mare jeyobaabebeyurā nime. Supabaatirā mareyarāka be'erō'ō ba'iaja mabaaika waḅa najēñebesarāñu. Mareyarāka be'erō'ō, imabesarāñurā maa”, āriwa'ri nawārōkoḅeka. (Hechos 17.18)

Esmeralda. Āta waḅajā'rīa sime. Jī'mia āātika. (Apocalipsis 21.19)

Estoicos. Griegorākaki Zenón wāmeikite bojaeka yi'yurā nimaeka. “Wājia ḅupajoariroka sime wejearika oñia saḅi mamiñirīkawa'yua. Supa imarī saḅi maimajīkareka jia maḅuparijññu”, āriḅupajoairā nimaeka. Supabaatirā, “I'supaka ima jērāko'awa'ri aḅerāte mawayuñajīka, nare mawayuñaberijīkaoka, marā imabeyua. Marē'rīrāka, marē'rīberijīkaoka, maboebarijīka, maboebariberijīka marā imabeyua. Ikuḅaka taka imatiyaika simaeka: Aḅerāte jeyobaarika sime”, āñurā nimaeka. Supa simako'omakaja Jesucristore yi'ribeyurā nimaeka. (Hechos 17.18)

Fariseokaka ḅupajoairā. Judíotatarā nimaeka. Judíorāka ñakoareka jiyiḅupaka oñurā nimaeka fariseorāka. Ikuḅaka fariseokaka ḅupajoairāte āriḅupajoaeka: “Moiséte jā'meka yi'ririka sime”. Supabaatirā nañekiarāte baaroyika takaja yi'yurā nimaeka. “I'supaka mañekiarāte baaroyika yi'ritikarā imarī, Tuparārika waḅamarīa baarijayurā mija ime”, āriwa'ri Jesúre nare waḅeka. Supabaatirāoka, ĩrārimarā ḅuri nañekiarāte baaroyika yi'riwa'ri, “Aḅerāte pemawa'ribaji jia maima”, narīḅupajoakoḅeka.

Genesaret. Galilea pa'wa simako'omakaja Genesaret sanawāmeeyeeka. Pa'warijekaka ka'iaoka i'supakaja nawāmeeyeeka. (San Marcos 6.53; San Lucas 5.1)

Gomorra. Wejewāmea simaeka. Tokarā (supabaatirā Sodomawejekarā) po'imaja jimarīa ba'iaja napupaka nare āñu upakaja nabaaroyika. Supa imarī peka jū'rēika Tuparāte nare ña'apeaeka. I'supaka baatirā Tuparāte nare puaeka, nawejeaoka. (Génesis 19.1-29)

Griego. Greciaka'iakarā oka sime. Supabaatirāoka nawāmea. Mamarīji griegorāka okapi o'oeka simaeka Nuevo Testamento.

Hebreo. Bikija Israelka'iakarā oka simaeka. Supabaatirāoka Judíotatarāte nawāmeeyeeka hebreorāka. Hebreo okapi o'oeka simaeka Antiguo Testamento.

Hermes. Griegorāka jiyipupaka õñuka (un dios). “Dioses ro'si bojañjirimaji kime”, kireka narīpupajoaeka. (Hechos 14.12)

Herodes. Botarakamarā judíorāka iparimarā wāmea:

1. Herodes I - Judeaka'iakaki ĩpi kimaeka (40 a.C. - 4 a.C. rakakuri wejejē'rāka Cristore po'ijirika rupubajirā). Belénwejejarā, tokarā makarāka (ĩ'pakuriwejejē'rāka rō'õjĩrā eyawa'rikarā) najāõokaro'si kisurarare pūataekaki kimaeka. (San Mateo 2.1-22; San Lucas 1.5; Hechos 23.35)

2. Herodes Antipas - (4 a.C. - 39 d.C.) Herodes I be'erõ'õ, Herodes Antipas Galileaka'ia, Pereaka'iaoka ĩpamaki. Herodes I maki kimaeka. I'ki kimaeka Juan Bautistare jāārūjekaki. Supabaatirā Pilato pūataekaki Jesúre Herodes Antipas pō'irā. Torā Herodes kire jēriatirā Pilato pō'irā kire kipe'ataeka. (San Mateo 14.1; San Marcos 6.14-29; 8.15; 12.13)

3. ĩpi Herodes (Agripa) - (37 d.C. - 44 d.C.) Antipas be'erõ'õ, Agripa judíorāka ĩpamaki kimaeka. (Antipas be'erõ'õkaki kimaeka.) Santiago, Jesúka wārūrimajite, kijāārūjeka. Supabaatirā wēkomaka imariwi'iarā Pedrote kitarūjeka. Ñamajī Tuparāte pūataekaki ángel, jimarī ba'iaja Herodete kiriataeka. (Hechos 12.1-3; 12.21-23)

4. Herodes Agripa II - (52 d.C. - 95 d.C.)

Herodes I riparāmi kimaeka. Pablote kika jaikamaki Cesareawejeārā. (Hechos 25.13-27)

Higo. Higuera wāmeika ōterikia sime higo. Īmika rikaika.

Sarika pōpotirā űoaka sanajieba'aroyika. (San Lucas 6.44)

Higuera. Ōteriki ritajūkia wāmea sime. Sarika wāmea sime higo. (San Marcos 11.12-14)

Hisopo. Taya puñurikia wāmea, jiijsia sime. Riwejotoarā satabuatatirā wāmaria imaeka mirārāte saṗi nayoyeroyika kurarāka, jia Tuṗarāte ĩajiyurū āriwa'ri. I'supakajaoka wi'ia, jariooka saṗi nayoyeroyika. (Hebreos 9.19)

Impuestos. Romatatarā ĩparimarāro'si niñerū Judĳorākare wapaĳjika, nare tērĳribajirā nimamaka. I'sia nawāmeeyeeka ĩmpuestos. Romatatarāro'si ĩmpuestos rĳarimaja watoṗekarā rĳikimarā judĳorāka imaekarā. I'supaka baabaraka, ṗemawa'ribaji ṗo'imajare najĳĳepakiroyika. Suṗabaatirā Roma ĩparimarāro'si naba'irabeĳjimaka, “Ba'iaja baairā nime”, nareka judĳorākare ārika. Suṗabaatirāoka “I'supaka nabaamaka, ba'iaja nare sabaarūjeka Tuṗarā űakoareka”, judĳorākare ārika. (San Marcos 2.13-15; 12.15)

Israelka'iakarā. Judĳotatarā nimaeka. Judĳotataki nañekire imaeka, Israel wāmeiki. Suṗa imarĳ Israelka'iakarā nare nañu.

Isaías. Tuṗarāro'si bojaijirimaji (700 rakakuri wejeĳ'rāka Cristore ṗo'ĳjirika rupubajirā) kimaeka. “ṗo'imajare tāārimajire etarāñu”, kĳriroyika, Tuṗarāro'si bojaijirimaji imarĳ. Suṗabaatirāoka 700 rakakuri wejeĳ'rāka Jesúre ṗo'ĳjirika ruṗu ikupaka Tuṗarāte ōrĳrūjeka Isaiare: “Rōmo, ĩmirĳjika imabeyuko koimako'omakaja komakarārirāñu. Emanuel wāmeiki komakire imarāñu”. “Maka Tuṗarate ime”, āririka sime Emanuel. (Isaías 7.14)

Iyaka. (Uvas) Iyaka, rĳkoaṗi rikayua. Yaṗumarā sime.

Iyaka

Jaspe. Āta jī'mia wāmea sime. (Apocalipsis 4.3; 21.11)

Jērītarīrīmi. “Ī'pōtēñarirakarīmireka mija jērītarījape”,
Tuparāte judīotatarāte ārīka. Judīotatarā
ba'irabeū'murirīmi simaeka domingo. Supa imarī
domingorīmi marīa najērītaroyika. Sabadorīmi simaeka
jērītarīrīmi naro'si. (San Marcos 2.23-27)

Jerusalén. Israel ka'iakaka wejea imatiyaika simaeka.

Jesúrika bojariroka. (Mamakukukaka majaroka) Bikija
puri ikupaka judíorākarō'si simaeka: Ba'iaja nabaaka
jūjeriyapairā puri kurarāka pō'irā na'riroyika. Torā
eyatirā, wa'iro'sia jāāijitirā, sariwea joejiritērārā
naterapateroyika kurarāka. I'supaka nabaamaka
ītirā ba'iaja nabaaka nareka Tuparāte jūjeroyika.
Maekaka puri “Maro'si Jesúre reyaeka, kiriweapi
ba'iaja mabaaka jūjeokaro'si”, āñurā maime. I'supaka
kire yi'yurā maimajīkareka, jīapi maka kime Tuparā.
(San Mateo 26.28; 2 Corintios 3.6; 1 Corintios 15.1-8)

Jezabel. Bikija Israelka'iakaki īpi rūmu koimaeka. (Elfare ōña
imaeka poto.) Ba'itakaja pūpajoaiko koimaeka. Tuparāte
jīyipūpayeebekaja jērāka (Baal) jīyipūpayeeiko koimaeka.
Supa imarī Tuparāro'si bojaijirimajare kojāārūjeroyika.
(1 Reyes 16.31-33; 21.24; 2 Reyes 9.30-37)

Judíorāka īparimarā. (Ancianos) Pakiarā, judíotatarāte
imaruputarimaja nimaeka. Ritaja pō'imajare imarūkiakaka
nare jā'meirā nimaeka.

Judíorākare rērīriwi'ia. (Sinagoga) Tuparāte
jīyipūpayeeriwi'ia simaeka. Torā Moisés imaekakite
o'oekekaka īabaraka jaiapatetirā pō'imajare nawārōeka.
I'supakajaoka Tuparāka najaika. Supabaatirā ritajakaka
jairī torā narērīka. Judíorākare rēñurō'ō simako'omakaja,
judíorākamarīrāteoka torā kākaeka Tuparāte jīyipūpaka
ōñaokaro'si. Ritaja judíotatarā wejearā Tuparāte
jīyipūpayeeriwi'ia imaeka. (Hechos 13.14-15)

Judíotatarā. Tuparāte wā'maekarā kirirā nimaokaro'si, ī'rā
imaekarā Abraham riparāmerā.

Judíotatarā īparimarā imatiyaitata. (Sanedrín)
Jerusalénwejereka judíotatarā īparimarā imatiyaitata

imaeka. Īrã imaekarã judíotatarãte imarũkiakaka pupajoekarã, Moiséte jã'meka nayi'yaokaro'si. “Oka mire ima, oka mire imabeyua”, ãñurã nimaeka. Kurarãka ĩpamaki imatiyaiki, kimaeka narupuko'amaki. I'supaka imatiyaitata nimako'omakaja, po'imajare ba'iaja baaika pi'iwa'ri nare riatarũjerika imaberika naro'si. Romakaki Jerusalénrã jã'meiki takaja i'supaka baarũjekaki. (Hechos 22.30; San Marcos 14.55)

Kurarãka ĩpamaki imatiyaiki. (Suma sacerdote) Judíotatarã ĩparimarã imatiyaitata rupuko'amaki kimaeka. Nawãjitãji Jesúre imaeka poto “¿Mi'iji bai mime Cristo, Tuparã Maki?”, kurarãka ĩpamaki imatiyaikite kire ãrĩka.

Legión. 4000 - 6000 rakamarã Romawejeekarã suraratata nimaeka. (San Marcos 5.9)

León. Yaia jo'baka, rĩkimaka wãmupoyaiki, supabaatirã ñoaka kiofia, kimamarajeaoka kime. Werika kime.

Levadura. Pan rukerũkia sime. Supa imarĩ narukeika poto sayatapuyu. Judíotatarã Pascua baya nabaeka poto levadura rukeberika pan naba'eka “Mañekiarãte Egiptopi ñojimarĩji ru'riwa'ri, marãkã'ã levadura pan narukewãrũberika”, ãrĩpupajoawa'ri. Īpotẽnarirakarĩmi simaeka Pascua baya. Sabe'rõ levadurapitiyika pan narukeba'aroyika ate. Supabaatirãoka “Ba'ia baarika kopakaja levadura sime”, ãrĩwa'ri Jesúre bojawãrõeka. (San Marcos 14.1)

Leví. Īparã Leví wãmeirã nimaeka. Īrĩka, Levíre, kiwãmea imaeka, supabaatirã Mateooka kire nawãmeyeeka. Jesúka wãrũrimajakaki, impuesto jẽnarimaji mirãki kimaeka. Kirupubaji apika Leví imaekaki, Jacob maki. Leví riparãmerã Tuparãte jiyipupaka õrĩriwi'iarã jeyobaarimaja nimaeka (Levitas). (San Marcos 2.13-15; Números 1.53)

Levita. Judíotatarã nimaeka. Supabaatirã Leví riparãmerã nimaeka. Kurarãkare jeyobaarimaja nimaokaro'si Moiséte nare taeka. Supa imarĩ kurarãkaka nimaroyika Levitarãka. (Hechos 4.36)

Maikoribeyua baabearika. (Milagro) Ikuþaka Jesúre baabeaka: Kũpajji wa'ia, pan rikatirã, cinco mil

rakamarãre kiji'aeka. Tuparãrikapî þo'imajare ritaja risirika bayabaraka, bitamajareoka jierimaji kimaeka. Kiũ'þuapî Galilea þa'warã kiturika. I'supakajaoka Satanãrika ima ña'rîjãirãreka kiþoataeka. Supatirãoka reyairãte õña kijariþe'rirũjeka. Apostolrãkaoka maikoribeyua baabeaekarã Jesucristorikapî. (San Marcos 6.38-44; 6.47-52; 5.35-43; Hechos 3.6-7; 8.6-8; 9.40-41)

Majaroka bojawãrõrika. (Parábola) Îrãkurimarîa Jesúre þo'imajare bojawãrõroyika. I'supakareka rîrãkibiparaka imarikakaka kijaiko'omakaja sapî mamakukukaka nare kiwãrõroyika. Kimajaroka ã'mitiritirã ikupaka ãparaka, “¿Marãkã'ã ãrîrika õrîtirã, dakoa yibaarãnu?”, naþupajoaroyika. Mamaka imarika nayi'yaokaro'si supabaatirã kire na'mitiripëairã, þo'imajare sakibojawãrõroyika. (San Marcos 4.2-9)

Makãrãrũuroka upakapî Tuparãte mare iarũjeika. (Visión) Makãrãrũnu upaka baaika. Makãrîberiko'omakaja, mayoika. Narupu rõ'õrã iarika, marãkã'ã ñamajî simarãnu ãrîwa'ri. Supabaatirã sapî kire yi'yurãte kimaruputayu. I'supakajaoka “Jia marîa maro'si simarãnu”, ãrîwa'ri Tuparãte beaika marakajeokaro'si. (Apocalipsis 1.10; Hechos 16.9-10; 22.17-21)

Maná. Judíorãkaro'si Tuparãte ba'arika ña'aeka wãmea simaeka. Îþarã þo'imajarakakuri wejejê'rãka þo'imajamatorã judíorãkare turitãpaeka þoto maná nare kiji'aeka Tuparã. Canaán ka'iarã neyaeka þoto maná nare kiji'atiyika, torã ba'arika imatika simamaka. Boirîjaka, cilantro yaþea upaka ñoika simaeka. (1 Corintios 10.3; San Juan 6.31)

Marfîl. Wiro opia ñoaka sime. Waþajã'rîa simaeka. Jiyurika ñoika ba'irîjia sapî naþo'ijiaroyika þo'imaja. (Apocalipsis 18.12)

Mesías. (Cristo) “Þo'imajare jã'merũkika Tuparãte wã'maekaki”, Mesías Hebreo okapî narîka. Griego oka jairã þuri, “Cristo”, narîka. Supa imarî “Jesús, Jã'merũkika Tuparãte wã'maekaki”, ãrîrika Jesucristo.

Mirra. Yaꝑu wāmea simaeka. Satēkuap̄i jiiḡisia judíorākare ꝑo'ijiaroyika. Ayabaka iōika simaeka. Sup̄abaatirā waꝑajā'rīakaka simaeka. Jesúre reyaeka be'erō'ō, saya ꝑāiaꝑi kire nabuteka. I'sia imaeka jiiḡisia mirra, áloes bu'aeka. (San Mateo 2.11; San Juan 19.39-40)

Moiséte jā'mekakaka. Ī'papitarakawā'me Moiséte jā'meka āta ꝑāiareka o'oeka. Ika imaeka jā'merika judíotatarāro'si. Sinaí ꝑusipemarā Tuparāte ja'ataeka ika jā'meriroka Moiséte. Sup̄abaatirāoka, rīkimakaja simaeka aꝑea kijā'meka. Judíotatarāte kijā'meroyika: “Marākā'ā ꝑo'imajare maīrīrījiñu”, āriwa'ri tīmiayaokaro'si, namakarāte ĩarīñaokaro'si, Tuparāte jiyiꝑuꝑayeirā, rioa ba'iaayaokaro'si, sup̄abaatirā waꝑariaika waꝑakoyiokaro'si. Aꝑea rīkimakaja simaeka. Moiséte jā'meka yi'ribeyu uꝑaka baakoreka judíorāka ñekiarā rīkimakaja aꝑeꝑakaka imarikakaka naꝑuꝑayariji naꝑuꝑajoaeka. Ika imarika imaeka, jā'meriroka uꝑaka nañekiarā baaroyika. (Éxodo 20; 2 Corintios 3.3)

Moiséte jā'meka wārōrimaja. (Maestros de la ley)

Fariseokaka ꝑuꝑajoairā nimaeka. Moiséte o'oekakaka jia wārūtirā, ꝑo'imajare sanawārōeka.

Moloc. Amonitatatarāte ꝑuꝑajoaekareka dios jiyiꝑuꝑaka ōrīrūkika kimaeka Moloc. Kire jiyiꝑuꝑayeewa'ri, ĩ'rārikuri namakarāte kiro'si najoeġjiroyika. Sup̄a imarī “Amonitarākare jiyiꝑuꝑaka ōrīrūkika, Moloc, dajaitaki kime”, Tuparāte ārika. Sup̄abaatirā “Molocro'si kimakire, kimakoreoka joeġjikakite jāārika sime”, Tuparāte nare āriko'omakaja, ĩ'rārimarā judíotatarāte sajiyiꝑuꝑayeeka bikija. (Hechos 7.43; 1 Reyes 11.5; Levítico 20.2-5)

Mostaza. Ōterikia simaeka. Sayapeaꝑi jiiḡisia naꝑo'ijiaroyika. Ba'arikaoka saꝑi narukeka. Ya'birġjaka yaꝑeika sime. (San Mateo 13.31-32; San Marcos 4.30-31)

Nardo. Ōterikia wāmea simaeka nardo. Saꝑi iyebaka jiiḡisia naꝑo'ijiaroyika. Yoꝑi Indiaka'iaakarāte e'era'aeka simamaka waꝑajā'ria simaeka. (San Marcos 14.3-9)

Nicolaítas. Īrātata, nare nawāmeyeeka Nicolástatarā. “Jesúre yi'yurā yija ime”, narīko'omakaja, aꝑerāte ba'iaja

imaroyika upaka nimarija'ataberika. Supa imarĩ wapuju ima jērāka jiyipupaka ōrīwa'ri, ri'ia Jesúre yi'ribeyurāte pāāekakaka naba'aroyika. Supabaatirā “Rōmijāka yija wā'imarijīkareka, marā imabeyua”, āriṭupajoaekarā nimaeka. (Apocalipsis 2.6, 14-15)

Olivos. Ōteriki ritajūkia simaeka olivos. Sarika e'etirā iyebaka nabaaroyika, ba'arika yo'abaaokaro'si. Supabaatirāoka nawi'iarā, supabaatirā Tuparāte jiyipupaka ōrīriwi'iarā yaboarūkiaro'si siyebaka sanaba'iarika.

Oso. Wa'iro'sia jo'baka, rīkimaka poyaika supabaatirā jo'baka ūṭpuika kime. Werika kime. (Apocalipsis 13.2)

Oveja. Po'imaja wēkoa sime oveja. Ōoaka poyaika simamaka jariroaka naṗo'ijiayuoka naṗoyapi. Nare ĩarĩrimajire naka imabepakā'a jia nimawārūbeyu. “Oveja upaka ñimaruputarāñurā nime”, kire yi'yurāreka Jesúre āriroyika. (San Marcos 6.34; San Juan 10.1-5)

Oveja weiwa'yua. Ikuṗakaoka Jesúre nawāmeeyeeka. Bikija puri oveja weiwa'yua najāāroyika judíotatarā ba'iaja nabaeka wapañjiokaro'si. Sajāātirā Tuparāro'si najoeñjiroyika. I'supakajaoka Cristore reyaeka maro'si. Kireyaeka po'imajare ba'iaja baaeka kijūjeokaro'si. Supa imarĩ oveja weiwa'yua upaka kime Cristo. (Apocalipsis 5.6-10; San Juan 1.29)

Pan imatiyaika. Tuparā jiyipupayeeriwi'iarā kiro'si sanapāāroyika. Sabadorīmi ĩ'ṗoũ'ṗuarāe'earirakato pan ri'atirā, tērīṗemarā kurarākare sanaja'aṗearoyika Tuparāte jiyipupayeeriwi'iarā. Kurarāka takaja ba'arūkia simaeka. (San Marcos 2.25-26)

Pascua baya. Ĩrākuriwejejerāka jariwa'ririmarīa Pascua baya judíotatarāte baaroyika “Egiṭtoka'iakarāre mañekiarāte ru'yaokaro'si Tuparāte nare jeyobaatiyaeka”, āriwa'ri. Egiṭto ĩṗamakite poyarā upaka judíorākare baamaka, “Yijeyomarā, judíorākare miṗoabe”, āriwa'ri Moiséte bojañjiroyika Egiṭto ĩṗamakite. “Jeno'o”, ĩ'rākurimarīaja Moiséte kērīroyika. Supa imarĩ Tuparāte ángelte pūataeka ritaja Egiṭtoka'iakarā makarā mamarīkakite jāāokaro'si. I'supaka kibaako'omakaja judíorāka wi'ia bo'ipi a'ritirā

nare kijääberika. Supa imarĩ “Nabo'ipi kio'rika”, ārĩrika Pascua. (Éxodo 12.1-36)

- Pentecostés baya.** Judíotatarā baya wāmea simaeka Pentecostés. Pascua baya be'erō'ō ī'pōtēñarirakakuri jērĩtarika be'erō'ō Pentecostés baya nabaaroyika. I'sirĩmioka Jesucristore yi'yurāte rērĩka poto, Tuparāte pūataekaki Espĩritu Santore nare ña'rĩjāika. (Hechos 2.1-4)
- Perla.** Oañakea ōika boia imakōperipotojo wapajā'rĩakaka sime. Supabaatirā ostra (ko'beroka upaka ōika) ñe'meareka sane'eroyirika. (Apocalipsis 18.12; 21.21)
- Pilato.** Judeaka'ia gobernador Romakaki kimaeka (26 - 36 rakakuri wejejē'rāka Cristore pō'ijirika be'erō'ō). “Oka kire imabeyua”, Jesúreka kērĩpupajoako'omakaja, pō'imajaka jiamarĩa imakoreka “Yapua tetaekarā kire mija patakĩape”, Pilatore ārĩka kisurararākare. (San Lucas 23.1-24; San Marcos 15.1-15)
- Plata.** Perua wapajā'rĩakaka, supabaatirā jājia āātika sime. (Hechos 19.24)
- Pō'imaja Ma'mi.** (Hijo del hombre) “Pō'imaja Ma'mi ñime”, Jesucristore ārĩroyika. Mamarĩtaka marākā'ā ārĩrika i'sia wāmea pō'imajare ārĩwārūberika. Ñamajĩbaji, ritaja kibaaroyika ĩatirā, “Ritaja pō'imajare jā'merūkika Tuparāte wā'maekaki kime”, ĩ'rārĩmarāre ārĩwārūeka. (San Marcos 2.10; 14.62)
- Pórtico de Salomón.** Tuparāte jiyipupaka ōrĩriwi'li ko'apito ima kō'rĩmato simaeka. Tuparāte jiyipupaka ōrĩriwi'liarā kākaberipotojo, pórtico de Salomón rō'ōrā narērĩka. Jerusalén wejeareka simaeka. (Hechos 3.11)
- Refán.** Egiptokarāre pupajoaekareka dios, jiyipupaka ōrĩrūkika kimaeka. Apo ka'ia Saturno ĩawa'ri “Īĩ dios kime yijaro'si”, narĩpupajoaeka. (Hechos 7.43)
- Ritapē'rōtopi ruparika.** Ikupaka judíorāka puriakaja simaeka: Īpire wā'maikaki tērĩrikaja jiyipupaka pō'imajare ōñumijirā kimaokaro'si “Yiritapē'rōtopi mirupabe mae”, ĩpire kire jā'meyu. Supa imarĩ Tuparā pō'irā kiritapē'rōtopi Jesúre rupe mae. (San Marcos 12.36; 16.19; Hechos 5.31)
- Rupuko'a jūjerika.** (Bautizar) Jesucristore ā'mitiripēatirā, rupuko'a majūjerūjejĩka jia sime. Pō'imajare ĩaika wājītāji

“Jesucristore yi'yurã nime”, ãriwa'ri i'supaka mabaayu. Apeupaka pupajoawa'ri, i'rãrimarã narupuko'a okoa yo'yeirã, apherã puri ritikareje tabuatairã. (Hechos 2.41)

Saduceokaka pupajoirã. Ìrã nime judíotatarã watopekareka imatiyairã. “Moiséte o'oeka upakataka mabaajĩñu”, ãrikarã imaripotojo, judíorãka ñekiarãte baaroyikakaka yi'riberikarã. Apea, “Po'imajare reyaeka be'erõ'õ õña najaripe'rirãñu”, ãripupajoabeyurã. Supabaatirã “Ángelrãka, Satanãrika imaoka imabeyurã”, narĩpupajoaroyika.

Satanãrika ima. (Demonio) Ángel mirãrã nimaeka, Satanãre nayi'pakã'ã. Mabo'ikakuripi Satanãka Tuparãte poataekarã. Ba'iaja po'imajare baarimaja nime. (San Marcos 1.21-26; Hechos 19.11-16)

Satanás. Bikija puri ángel kimaeka. I'supaka kimako'omakaja Tuparãka i'rãtiji kimarijitokopeka. Supa imarĩ Tuparã majamaki kimamaka, mabo'ikakuripi Tuparãte kire poataeka. Mae ba'iaja baari ipamaki kime, supabaatirã kirika ima (demonios) kire yi'yurã. Supabaatirã “Tuparãte po'ijiarijayurãte ba'iaja imarika tiyibeyurõ'õrã na'rirũ”, ãriwa'ri ikupaka po'imajare kipakiyu: Jiyurikakaka nare beatirã “Ikupaka jia maima”, nare ãrikopeko'omakaja Tuparãte iaripe'yoiroka sime. Supa imarĩ kipakirimajaroka yi'ribekaja, Cristore takaja ma'mitiripẽajĩñu, Tuparãka õña maimajipaokaro'si. (Santiago 4.7; 2 Corintios 11.14)

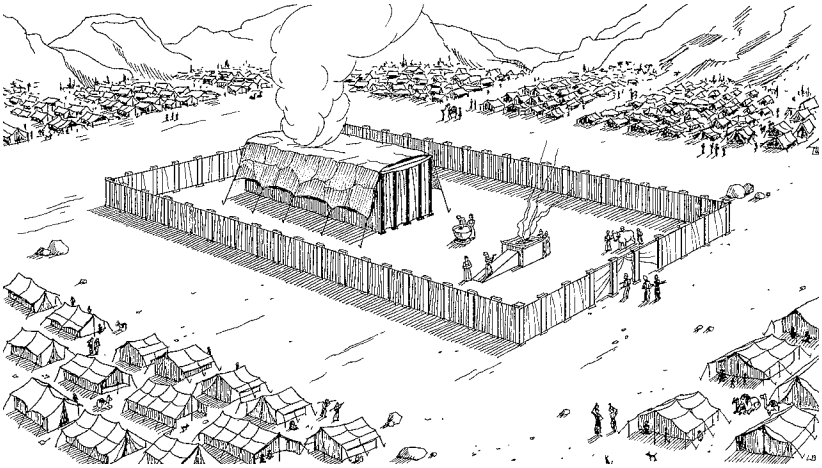
Sión. Jerusalénweje wãmeajaoka sime. Supabaatirã Tuparãte imarõ'õoka Sión sawãmea. (Apocalipsis 14.1)

Sodomawejea. Gomora wejewã'tarã simaeka, supabaatirã ipaweje Tuparãte riataeka. (Gomora miabe.)

Trigo. Öterikia sime trigo. Sayapeapi harina baatirã pan judíotatarãre baaroyika. Maekakaoka pan sapi nabaayu kariwarã.

Trompeta. Peruakaka trompeta wãmeika na'pojiaeka. Uria upaka sanapupueka. (1 Tesalonicenses 4.16; Apocalipsis 8.2)

Tuparãro'si wa'iro'sia joejirika. (Sacrificio) Judíorãkare wa'iro'sia jããtirã, Tuparãte sanajoejirroyika jia kire baawa'ri. I'supaka nabaako'omakaja ba'iaja nabaariwapaoka simaeka. “Ba'iaja baaiki, reyarũkika

Tuparāte jiyipupayeeriwi'ia ajeakaka baaeka.

kime”, Tuparā oka puñurā o'oeka sime. Supa imarī, wa'iro'sia najoeijimaka, ba'iaja baaika wapa no'toarā wa'iro'sia jirika. (Éxodo 12.27; 1 San Juan 2.2)

Tuparāte jiyipupaka ōririwi'ia. (Templo) Tuparāte jiyipupaka ōririwi'ia ātakaka baaeka Jerusalénwejeārā imaeka. Ajeakaka baaekawi'i be'rō sanapō'ijiaeka. (San Marcos 11.15-17; Hechos 21.27-29)

Tuparāte jiyipupayeeriwi'ia ajeakaka baaeka. (Tienda de la alianza o Santuario) Bikija Tuparārika oko ūmakakapi nare kiruputaeka. Israelrākare saririrā baaeka poto Tuparāte jiyipupayeeriwi'ia ajeakaka baaeka kuyepatetirā sane'ewa'rika. Namajī na'yurō'ōrā eyatirā ate sapijioka wi'ia napō'ijiaeka. Sabe'rōbaji sōtoarā Salomónre ātapi Tuparāte jiyipupaka ōririwi'ia Jerusalénrā baaeka. (Hechos 7.44; Hebreos 8.5)

Tuparāte ritaja kirirāte jā'merūkia. (El reino de Dios) “Ikupaka Tuparāte jā'merānu yire yi'yurāte”, āriwa'ri Jesúre wārōtaparoyika. Supabaatirā “Yija ipamaki mime”, kire añurā imarī, kiyapaika upakaja nimarijayu. Mabo'ikakurirā kire yi'yurāte eyarāka poto, supabaatirāoka maekakaoka ikupaka

nare kimaruṕutarũkiakaka nare kibojawãrõeka.

(San Marcos 4.30; Hechos 19.8)

Wakaika ṕota ṕakiaka. (Ancla) Waṕuru ñi'arũkia sime.

Rĩkia, ṕeruakaka sanabaaeka. Wakaika okorokarã ka'ia baiñi'aokaro'si kãrõbaatirã ñutakãrõapi sanañametayu.

Supa imarĩ waṕuru meñabeyu, sañi'aika imarĩ.

(Hechos 27.29)

Waṕuju ima jërãka ṕo'imajare jiyiṕupayeeika. (Ídolo)

“Ikupaka jiyiṕupaka moñua sime”, ãrĩkopewa'ri,

sajjërãka ṕo'imajare baaeka. (1 Corintios 8.4-7; 10.14-22;

Éxodo 32.7-10; 1 Reyes 16.31-33)

Waṕuju ima jërãka wa'iro'si ri'ia napããeka. Apóstolrãka

õñia nimaeka ṕoto, rĩkimaka wejearã waṕuju ima jërãka

jiyiṕupayeeriwi'ia imaeka. Sajiyiṕupaka õñaokaro'si,

wa'iro'sia jããjĩtirã, sari'ia waṕuju ima jërãka wãjitãji

napããeka. Sabe'erõõ jërãka jiyiṕupaka õñurãte rërĩtirã i'si

ri'ia naba'aeka. Aṕerimarãoka jërãka jiyiṕupayeeriwi'iarã

kãkatirã sakaka naba'akoṕejĩka simaeka. Supa imarĩ

ĩ'rãrimarã Jesúre yi'yurã i'supaka naba'aeka je'e aṕeyari

Corinto wejearãka. Wa'iro'siri'i ṕiyia tuika ṕuri ṕo'imajare

waruayurõõrã nijika. (1 Corintios 8.1-13; 10.14-33)

Wi'ia baarimajare ãta i'rõ taaeka. ãta imatiyaika, wi'ia

baaokaro'si sime, wi'i ta'ia toaokaro'si. Jiyia wi'ia ñi'aerã

sime. Simaberirikareka, wejejẽ'rãkaja simaberijããeka

wi'ia. Īrãrimarã ãta taairã “Io ba'io sime”, ãrĩwa'ri. Īakõrĩ

je'e: ãta i'rõ taaeka uṕaka Jesucristore imaeka. Supa

imarĩ “Waṕuju dako waṕamarĩka Jesúre ime”, judĩorãka

ĩṕarimarãre ãrĩko'omakaja ritaja ṕo'imajare kitããokaro'si

Tuṕarãte ṕũataekaki kimaeka. (San Marcos 12.10-11;

Salmos 118.22-23; Hechos 4.11; 1 San Pedro 2.6-8)

Zeus. Griegorãka jiyiṕupaka õñuka (un dios). “Yija dioses

ĩṕamaki kime”, kireka narĩṕupajoeka. (Hechos 14.12)